

SANCTVM EVAN

GELIVM SECVNDVM MAT

THAEVM.

LIBER GENERATIONIS IESU Christi, filii Dauid, filii Abrahā. Abraham genuit Isaac. Isaac autē, genuit Iacob. Iacob autē, genuit Iudā, & fratres eius. Iudas autē, genuit Phares & Zarā de Thamar. Phares autē, genuit Esrom. Esrō autē, genuit Arā. Aram autē, genuit Aminadab. Aminadab autē, genuit Naason. Naason autem, genuit Salmon. Salmon autē, genuit Booz de Raab. Booz autem, genuit Obeth ex Ruth. Obeth autem, genuit Iesse. Iesse autem, genuit Dauid regē. ¶ Dauid autem rex, genuit Salomonem ex ea, quæ fuit Vriæ. Salomon autem, genuit Roboam. Roboam autem, genuit Abiam. Abia autem, genuit Afa. Afa autem, genuit Iosaphat. Iosaphat autem, genuit Ioram. Ioram autem, genuit Oziam. Ozias autem, genuit Ioatham. Ioatham autem, genuit Achaz. Achaz autem, genuit Ezechiam. Ezechias autem, genuit Manasse. Manasses autem, genuit Amon. Amon autē, genuit Iosias. ¶ Iosias autem, genuit Iechoniam, & fratres eius in trāsmigratione Babylonis. Et post trāsmigrationē Babylonis Iechonias genuit Salathiel. Salathiel autem, genuit Zorobabel. Zorobabel autem, genuit Abiud. Abiud autē, genuit Eliachim. Eliachim autem, genuit Azor. Azor autē, genuit Sadoc. Sadoc autem, genuit Achim. Achim autem, genuit Eliud. Eliud autē, genuit Eleazar. Eleazar autem, genuit Matthan. Matthan autem, genuit Iacob. Iacob autem, genuit Ioseph, uirum MARIAE, de qua natus est IESVS, qui uocatur CHRISTVS. ¶ Omnes itaq; generationes ab Abraham usque ad Dauid, generationes quatuordecim. Et à Dauid usq; ad trāsmigrationem Babylonis, generationes quatuordecim. Et à trāsmigratione Babylonis usq; ad CHRISTVM, generationes quatuordecim. CHRISTI autē generatio sic erat. ¶ Cum esset desponsata mater IESV MARIA Ioseph, antequam conuenirent, inuenta est in utero habens de spiritu sancto. ¶ Ioseph autem uir eius cum esset iustus, & nollet eam eam traducere, uoluit occulte dimittere eam. ¶ Hæc autem eo cogitāte, ecce angelus domini apparuit in somnis ei, dicens: Ioseph fili Dauid, noli timere accipere MARIAM coniugem tuam. Quod enim in ea natum est, de spiritu sancto est. Pariet autem filium, & uocabis nomen eius IESVM. Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorū. (Hoc autē totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est à domino per prophetam dicentem: Ecce uirgo in utero habebit,

b

& pariet filium, & uocabitur nomen eius Emanuel, quod est interpretatū, nobiscum deus.) Exurgēs autem Ioseph à somno, fecit sicut præcepit ei angelus domini, & accepit coniugē suam. Et non cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum, & uocauit nomen eius IESVM.

ANNOTATIONES BREUES XXIII. CIRCA LITERAM CAP. I.

linea 5

In his annotationibus * designat quod apud grecos plusculum est quod in nostro textu latino. — aut quod in nostro textu abundat nec apud grecos habet.

5	Zaram	Ἐζεκίας	& infra.
	ζαρα	Ezeccias	coniugem
	Zara	17 Iosias autem genuit	τῆρ γυνώκα
5	de Thamar	* ζῆρ ἰωακείμ.	mulierem
	ἐκ τῆρ θάμαρ	ἰωακείμ δὲ ἐγέννησθ	commune ad spōsam
	ex Thamar	Ioacim.	& nuptam, & infra.
9	de Raab	Ioacim autem genuit	natum est
	ἐκ τῆρ ραχάβ	20 Eliachim	γεννηθῆν
	ex Rachab	Ἠλιακείμ	genitum est,
10	Obeth	Eliacim	conceptum est
	ὀβῆθ	23 de qua	37 uocabitur
	Obed	ἐξ ἧρ	καλέσσει
10	Iesse	ex qua	uocabunt
	Ἰεσαί	24 qui uocatur	37 Emanuel
	Iessæ	ὁ λεγόμενος	ἐμμανὴλ
11	Salomonem	29 de spiritu sancto	Emmanuel
	σολομῶνα	ἐκ πνεύματος ἁγίου	37 interpretatum
	Solomonem	ex spiritu sancto	μεθερμηνευόμενον
12	Abiam	30 traducere	præsens passiuum
	ἀβιά	παράδειγμα ποιῆσαι	39 cognoscebat
	Abia	exemplum facere,	ἐγίνωσκεν
15	Achaz	infamare	pro cognoueras
	ἄχαζ	52 in somnis	39 donec
	z sonat ut s	κατ' ὄναρ	ἕως οὗ
15	Ezechias	per somnium	pro dum

De ea, ex ea, de qua, ex qua, Raab, Rachab, Salomon, Solomon, hæc utroque modo bene dicta defenduntur.

COMMENTARIUS IN CAPVT PRIMVM.

Heb. I.

1

T Moses à Genesi mundi, librum ueteris legis inchoauit: sic & Mattheus librum nouæ legis, quod est euangelium æternum, à Genesi CHRISTI conditoris mundi, dicente Paulo: Nouissime diebus istis loquutus est nobis in filio, quem cōstituit hæredem uniuersorum, per quem fecit & secula, inchoat, dicens. **C** Liber generatiōis IESU CHRISTI filij Dauid, filij Abraam. Abraam genuit Isaac, Isaac autem genuit Iacob, Iacob autem genuit Iudam, & fratres eius, Iudas autē genuit Phares, & Zara de Thamar, Phares autē genuit Esrom, Esrom autem genuit Aram, Aram autem genuit Aminadab, Aminadab autem genuit Naasson, Naasson autem genuit Salmon, Salmon autem genuit Booz de Raab, Booz autem genuit Obed ex Ruth, Obed autem genuit Iessæ, Iessæ autem genuit Dauid regem. **Q**uanto sanè conditor mundi mundo est eminentior: & is per quem facta sunt secula, seculis superior; tanto hæc historia Moscos

Moseos historiam præcellit. Et quod ait, liber generationis, intelligunt nonnulli idem esse quod liber incipiens, initiumque sumens à generatione IESV CHRISTI. solent enim libri, maxime Hebræorum more, ab initijs nomina sibi uendicare. Verum huius libri nomen non est generatio IESV CHRISTI, sed id quod ex titulo præceditur, ἡ κατὰ ματθαῖον ἀγιον εὐαγγέλιον. Proinde quod Matthæus ait, liber generationis, intellige idem esse, ac si diceret, genealogia, siue descriptio generationis: describit enim generationem IESV CHRISTI, in quo loquendi modo imitatur Hebræos: quibus is penè proprius, ac peculiaris est, ut cum Genesios capite quinto dicitur: Hic est liber generationis Adam, certum est non de nomine totius libri, qui Genesis & Beresit appellatur, sed per id genealogiam, & descriptionem generationis Adam intelligi. Hæc autem, quam Matthæus tangit, generatio CHRISTI est secundum carnem, quæ quantumlibet quis effari conetur, manet nihilominus ineffabilis. quod diuinus ad Caium Dionysius sensit, sic de incarnatione filij dei dicēs: Ex occulto supersubstantialis ille deus in conspectum nostrum repete processit, humana substantia, & carne uestitus. Occultus autem etiam post reuelationem illam, siue (ut diuinius loquar) in ipsa queque sui reuelatione perdurat. Et hæc enim ex parte IESVS secretus occultitur, nulloque uel sermone, uel animo ipsius mysterium promitur: sed & cum profertur, arcanum: & dum intelligitur, manet incognitum. Ac multi quidem, & sancti uiri id Esaiæ, Generatio nem eius quis enarrabit? hoc prætere uolunt: quanquam neque pro æterna CHRISTI à patre, neque pro humana ex uirgine matre: sed de noua, quæ à CHRISTO est generatione, capi uidetur, de qua & psalmo uicesimo primo: Annūciabitur domino generatio uentura, & annūciabūt cœli iustitiam eius populo, qui nascetur, quem fecit dominus. Quem etiam subinde Esaias uocat semen longæuum, cum ait: Si posuerit animam suam pro peccato, uidebit semen longæuum, & uoluntas domini in manu eius dirigetur. Et id uoluisse spiritum Esaiæ, indicat quod subnectit: huius dicti, Generationem eius quis enarrabit? continuo causam subiungens: Quia abscissus est de terra uiuētium. Quod quid aliud est, quàm quia morte, ac gloriosa passione sublatus est de medio hominū super terram uiuētium, quis generationē eius, quæ passionē illam subsequuta est, enarrare ualebit? Enim uero ab Adam ad CHRISTVM generatio terrena cucurrit, nota & effabilis: à CHRISTO uero ad finem usque mūdi in uere fidelibus, cœlestis, ignota, & ineffabilis. Atque sic quadruplex inuenitur generatio. Vna diuina solū, ut CHRISTI æterna generatio: & hæc est ineffabilis. Altera humana solū, ut posteritatis Adam usque ad CHRISTVM: & hæc effabilis. & hæc duæ generationes extreme sunt. Tertia diuina per essentiā simul & humana, qualis CHRISTI ex uirgine generatio: & hæc partim ineffabilis, partim effabilis: sed multo magis ineffabilis quàm effabilis, cum sit suppositi, quod neque linguæ hominū effari, neque linguæ ualent angelorum. Est & quarta generatio spiritualis, partim diuina, & partim humana, sed id per gratiam: & hæc est generatio fidelium ex CHRISTO & ecclesia, quæ in CHRISTO est abscondita & ignota. Vita uestra (inquit Apostolus) in CHRISTO abscondita est cum CHRISTO in deo: cum autem CHRISTVS apparuerit uita uestra, tunc & uos apparebitis cū ipso in gloria. Et ideo quis eā enarrabit? Et hæc duæ uitæ mediæ sunt: prior, diuinitati inseparabiliter coheret semper: posterior, interdum ad carnem, & humanam relabitur: tandiu felix existens, quandiu in CHRISTO abscondita manet: at misera, quàm primum ad extremam relabitur. Possuntque uitæ istæ hoc ordine digereri: Prima, diuina solum: Secunda, diuina & humana per essentiā: Tertia, diuina & humana per gratiam: Quarta, humana solum. Prima, superperfecta est, non facta: ultima, facta, sed imperfecta: secunda perfectissima, quæ simpliciter fieri potuit: tertia, perfecta, perfectionis accremētum & decrementum recipiens: tanto perfectior, quanto secundæ conformior. Prima, filij dei ante secula geniti: secunda, filij dei in seculo nati: tertia,

Dionysius episcopus
lib. 3.

Esai. 53.

Psalm. 21.

Colos. 3.

filij dei adoptati: quarta, filij hominis, serui. Quocirca, qui accedit ad primam, est per se liber: qui autem ad secundam, à seruitute aliteritur in libertatem: qui deniq; à secunda recedens, accedit ad quartam, ex libertate transit ad seruitutem, & seruitutem quidem miseram. Sed cum harum generationum Matthæus, quo ad CHRISTVM tangat secundam, quæ quatenus humana est, ex hominibus processit: ut ex Abraham, qui est pater omnium fidelium per fidem, & Hebræorum per circūcisionem, & Isaac, & Iacob, & reliquis sequentibus: cur peculiariter uocauit eum filium Dauid, dicens: Liber generationis IESV CHRISTI, filij Dauid? Ob hoc sanè spiritu dei actus, ut Hebræi conspecta eius in operibus diuinitatis uirtute, negare non possent eum ipsum esse CHRISTVM, atq; eum quem expectabant Mesiam, quæ in confesso omnibus erat fore filium Dauid, cum ex multis alijs scripturæ locis, tum uel maxime ex hoc Hieremias oraculo id ipsum aperte dicente: Ecce dies ueniūt, dicit dominus, & suscitabo Dauid germen iustum: & regnabit rex, & sapiens erit: & faciet iudicium, & iusticiam in terra. In diebus illis saluabitur Iuda, & Israël habitabit confidenter. Et hoc est nomen quod uocabunt eum, dominus, iustus noster. Et adeo illis exploratum erat, Mesiam dicendum filium Dauid, ut & cum eos percontaretur dominus: Quid uobis uideatur de CHRISTO? cuius filius est? incunctanter dixerint ei: Dauid. Quinetiam cum ipsum (ita eos mouente spiritu dei) tanquam suum Mesiam, & suum regem exceperunt, dicebant: O sianna filio Dauid, benedictus qui uenit in nomine domini. Sed & eum filium Dauid innuit angelus apud Lucam, alloquens uirginem: Et dabit (inquit) illi dominus deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Nihil mirum igitur, si Euangelista in exordio sui euangelij nuncupat eum filium Dauid. Sed forte perget quispiam sciscitari, num etiam peculiariter uocat eum filium Abraham, perinde atq; Dauid, cum dicit: IESV CHRISTI filij Dauid, filij Abraham? Litera hic planè anceps est, quia secundo loco filij, uel ad IESV CHRISTI, uel ad Dauid, quorum utrunq; paternus casus est, referri potest. & proinde si referatur ad IESV CHRISTI, peculiariter uocaret eum filium Abraham: quod insignes etiam scriptores putauere: quibus & si aduersari meum non sit institutum, puto tamē filij secundo loco positum, potius ad uicinius, scilicet Dauid, referendum: quod ex consuetudine sacre scripturæ cognoscitur. Sic enim in Baruch: Et hæc uerba libri, quæ scripsit Baruch filius Nerias, filij Maasias, filij Sedecias, filij Sedei, filij Helcias in Babylonia. Et in Sophonia: Verbum domini, quod factum est ad Sophoniam filium Chusi, filij Godolias, filij Amasias, filij Ezechie, in diebus Iosias filij Amon regis Iuda. Et in Zacharia: Factum est uerbum domini ad Zachariam filium Barachias, filij Addo, prophetam. Et ita semper inuenias filij, ad uicinius referri. Neq; etiam inuenimus Hebræos dicere solitos, Mesiam filium Abraham, sed filium Dauid. Quare admodum consentaneum est, Euangelistam solum hic peculiari nomenclatura eum dixisse filium Dauid, & mox Dauid filium Abraham: ut à primo patre nouellæ fidei & circūcisionis Hebræorum, texeret seriem generationum usq; ad CHRISTVM, consummata fidei autorem. Quod si dicat horum duntaxat duorum dixisse filium, quia his solis promissus fuerit CHRISTVS: responderi potest, non his solis, sed multis quoq; alijs promissum fuisse. ut Iacob, dicente scriptura: Orietur stella ex Iacob, & cōsurget uirga de Israël. Et Iudæ, ut in Genesi habetur: Catulus (inquit) leonis Iuda. & subditur: Et quis suscitabit eum? Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec ueniat qui mittendus est: & ipse erit expectatio gentium. Quæ de promissione Mesias intelligi certum est. Sed & Phares filio Iudæ, & Toldoth libri Ruth Mesias promissum intelligunt Hebræi. Item & Iessæ, dicente Esaia: Egredietur uirga de radice Iessæ, & flos de radice eius ascendet. Porro quos hic nominauit Euangelista, finiuntur in Dauid, primam implentes tessaradecadem. Quos uero subiungit finientes in Iosiam

in Iosiam, implēt secundam tessaradecadem, quæ hoc pacto describitur. **C** Dauid autem rex, genuit Solomonem ex ea quæ fuit Vriæ. Solomō autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abiā. Abiā autem genuit Afa. Afa autem genuit Iosaphat. Iosaphat autem genuit Ioram. Ioram autem genuit Ozian. Ozias autem genuit Iotham. Iotham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechian. Ezechias autē genuit Manassen. Manasses autem genuit Amon. Amon autē genuit Iosiam. **C** In hac tessaradecade, id est quatuordecim generationum comprehensione, inter Ioram & Oziam tres medij omittuntur, Ochozias, Ioas, Amasias, ut ex quarti Regum cap. 8. 11. 12. 14. manifeste dilucet: quos qua ratione spiritus Euāgelistæ hac generationū serie exclusit, indignos uel censuerit ipse nouit, qui omnia nouit, & qui scrutatur profunda etiam dei: spiritu enim dei agitante, certum est Euangelistas scripsisse: quamobrem hanc potissimum causam crediderim, spiritus sancti, quem nihil latet, per quem scribebat Euangelista, uoluntatē: ne quis putet id ignorantia, aut dormitatione Euangelistæ accidisse. Huius tamen omissionis causam nituntur asserere Origenes, Hieronymus, Hilarius, & plerique alij. Qui hic dicitur Ozias, ille est qui, 4. Regum cap. 15. & Azarias & Ozias utroque nomine nuncupatur: illo in principio, isto in fine. Cætera huius quaternæ denariæ numerationis perspicua sunt. Tertiā tessaradecada, quæ finit in Ioseph, subnectit Matthæus, dicens. **C** Iosias autē genuit Iechoniam, & fratres eius in transmigratione Babylonis. Et post transmigratiōem Babylonis Iechonias genuit Salathiel. Salathiel autem genuit Zorobabel. Zorobabel autē genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliazim. Eliazim autē genuit Azor. Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Acim. Acim autem genuit Eliud. Eliud autē genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Matthan. Matthan autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Ioseph, uirū **MARIAE**, de qua natus est **IESVS**, qui uocatur **CHRISTVS**. **C** Hæc quaternadeneria series desinit in Ioseph, qui gignitur tantum, & nō gignit: opponiturque primo primæ seriei, Abraham, qui in serie gignit solū, & non gignitur: ceteri intermedij gignunt quidē, & gignuntur. Recte autē Ioseph gignitur solum, & non gignit: quia noua post ipsum sequitur generatio, scilicet spiritualis à **CHRISTO**. sic igitur Ioseph finis est carnalis, & **CHRISTVS** initiū spiritualis. Et cū Abraham ponitur generationū primus, & Ioseph ultimus: Abraham primus est in imo, & Ioseph ultimus in summo. Nam ad **CHRISTVM** procedere, non est descendere, sed ascendere: & id à carne ad spiritum, à tenebris ad lucem, à morte ad uitam, à seruitute ad libertatem, à miseria ad felicitatē, ab homine ad deum. **CHRISTVS** autem est super has omnes generationes, ut cuius est noua, & nouo modo generatio: qui & est generationē inauditā creans, & inenarrabilē. Est ne hic noua generatio, non gigni ab homine, sed concipi de spiritu sancto? Est ne hic nouus generationis modus, nasci ex intacta, illibataque, & prorsus immaculata uirgine? quod innuit Euangelista, cū dicit: **MARIAE**, de qua natus est **IESVS**, qui uocatur **CHRISTVS**, qui uocatur Messias. si enim de serie esset, & non extra & supra seriem, dixisset Euangelista: Ioseph autē uir **MARIAE** genuit **IESVM**. At non sic dixit spiritus sanctus, qui eius dirigebat sermonem: sed continuo ubi dictum est, Iacob autē genuit Ioseph uirum **MARIAE**, protinus sub iunxit: De qua natus est **IESVS**, qui uocatur **CHRISTVS**: ut excluderet Ioseph à generationis functione, & innueret uirginem peperisse. Et proinde cum dicit, uirum **MARIAE**, spōsum intellige: quippe qui semper sponsus, & custos, & testis perpetuæ uirginitatis **MARIAE** solum fuit, & alumnus infantie saluatoris filij dei altissimi: per quem quamuis omnia nascatur, & alantur omnia, pro nobis tamē & ipse nasci uoluit: sed ex pulcherrima, purissima, sanctissimaque omniū, quas mundus unquā habuerit, uirgine, & ali: & nō solū nasci, sed & gigni, ut inquit hic Matthæus **εγεννηθη**, genitus est: quod utrūque significat, & nasci, & gigni: quo secretius adhuc indicat nō genitorē in terris, sed solam habuisse genetricem,

eam scilicet uirginem, quæ sola est *θεοτόκος*, nullam unquam habitura parē. Similiter generatio, quæ ab ipso est, è spiritu sancto est, & ex uirgine scilicet ecclesia, fide incorrupta: imò si attendimus, utraq; generatio à patre est, & filio, & spiritu sancto: illa, in **Luc. 1.** **MARIA:** hæc, in Ecclesia. De illa inquit angelus: Spiritus sanctus superueniet in te, & uirtus altissimi obumbrabit tibi, ubi spiritum sanctum audis, uirtutē: altissimum, qui sunt spiritus sanctus, filius, pater. De hac dicit Matthæus: Euntes ergo, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. & hæc est generatio, quæ in uirgine ecclesia est à **CHRISTO**. Mox ubi innuit Euangelista **CHRISTI** generationē non ex uiro, sed ex uirgine, quæ nihilominus sp̄sum habebat, ut uirgo ecclesia mater posterioris generationis semper sponsum habet: quoddam mysterium generationum aperit, quæ ab Abraham triplici cōiuncta tessaradecade, id est quater nodenario, currunt, dicens. **C**Omnes itaq; generationes ab Abraham usq; ad Dauid, generationes quatuordecim: & à Dauid usq; ad transmigrationem Babylonis, generationes quatuordecim: & à transmigratione Babylonis usq; ad **CHRISTVM**, generationes quatuordecim. **C**Hæc quaternadena dico esse cōiuncta: quia finis primi scilicet Dauid, computatur principium secundi: & finis secūdi Iosias, principium tertij, quod desinit in Ioseph, uirum quidē **MARIAE**, & omnium fœminarum beatissimæ, & super beatos, beatasq; omnes à deo benedictæ, & honorificatæ, quæ integra uirginitate, & intacta sanctitate hominem simul peperit, atq; deum. Verum de his tessaradecadibus duas ponemus descriptiōes. Prima, erit disiunctarum: secunda, coniunctarum. Prima includit, secunda excludit **CHRISTVM**. Prima erit ex antiquis exemplaribus, secunda ex nostris, tum Latinis, tum recentioribus Græcis.

PRIMA descriptio, quæ est tessaradecadum disiunctarum.

14	Abraham	Isaac	Iacob	Iudas	Phares	Efrom	Aram
	Aminadab	Naasson	Salmon	Booz	Obed	Iessæ	Dauid
14	Solomon	Roboam	Abia	Afa	Iosaphat	Ioram	Ozias
	Ioatham	Achaz	Ezecias	Manasses	Amon	Iosias	Ioacim
14	Iechonias	Salathiel	Zorobabel	Abiud	Eliacim	Azor	Sadoc
	Acim	Eliud	Eleazar	Matthan	Iacob	Ioseph	IESVS

De hac locutus uidetur & sacer Hieronymus. Estq; omniū numerus. 42. Hæc quoque habetur ex uetusto archetypo Græco, ubi Ioacim, qui nobis deest, uicesimo octauo loco ponitur: & hæc tessaradecadum ordinatio, cum ex antiquis, tum ex primi Paralipomenon, cap. 3. desumpta, magis ueritati, & menti Euangelistæ accedere uidetur.

SECUNDA descriptio, quæ est tessaradecadum coniunctarum.

14	Abraham	Isaac	Iacob	Iudas	Phares	Efrom	Aram
	Aminadab	Naasson	Salmon	Booz	Obed	Iessæ	Dauid
14	Dauid	Salomon	Roboam	Abia	Afa	Iosaphat	Ioram
	Ozias	Ioatham	Achaz	Ezecias	Manasses	Amon	Iosias
14	Iosias	Iechonias	Salathiel	Zorobabel	Abiud	Eliacim	Azor
	Sadoc	Acim	Eliud	Eleazar	Matthan	Iacob	Ioseph

IESVS CHRISTVS

MARIA.

INTERPRETATIO NOMI. HEBR. IN GENEAL. CONTENTORVM.

1	Abraham	Pater multitudinis.	8	Aminadab	Populus sp̄taneus.
2	Isaac	Risus.	9	Naasson	Aeneus.
3	Iacob	Supplantator.	10	Salmon	Perfectus.
4	Iudas	Confessio.	11	Booz	In fortitudine.
5	Phares	Diuisio.	12	Obed	Seruus.
6	Efrom	Atrium.	13	Iessæ	Existens.
7	Aram	Excelsus.	14	Dauid	Dilectus.

15 Solomon

15 Solomon	Pacificus.	33 Eliacim	Dei resurrectio.
16 Roboam	Dilatans populum.	34 Azor	Adiutor.
17 Abia	Pater domini.	35 Sadoc	Iustus.
18 Afa	Sanans.	36 Acim	Confirmans.
19 Iosaphat	Domini iudicium.	37 Eliud	Dei laus.
20 Ioram	Domini celsitudo.	38 Eleazar	Dei adiutorium.
21 Ozias	Possessio domini.	39 Matthan	Donum.
22 Ioatham	Domini cōsumatio.	40 Iacob	Supplantator.
23 Achaz	Apprehendens.	41 Ioseph	Augmentum.
24 Ezechas	Fortitudo domini.	42 IESVS	Saluator.
25 Manasses	Oblitus.	43 MARIA	Domina maris.
26 Amon	Fidelis.	ADIECTITIORVM INTERPRET.	
27 Iosias	Vrens dominus.	44 Zara	Oriens.
28 Ioacim	Domini firmitas.	45 Thamar	Palma.
29 Iechonias	Præparatio domini.	46 Raab	Dilatata.
30 Salathiel	Postulatus dei.	47 Ruth	Irrigata.
31 Zorobabel	Alienus à cōfusione.	48 Vrias	Ignis domini.
32 Abiud	Pater laudis.	49 Bathfabe	Filia iuramenti.

Hic uidere potes tres coniunctas tessaradecas, ab Abraham sursum uergere: nam ad CHRISTVM, qui plus quàm uir est: & uirginē, quæ plus quàm mulier, uiris ac mulieribus super locatos: & si summa humilitas, qua filius dei dignatus est ad nos per uirginem descēdere, faciat eos uideri omnium infimos. Omnia saluans incomprehensibilis IESV humilitas: cuius & uirginis humilitas maxime est æmula. Videre etiam promptum est Abraham solum gignētem esse, Ioseph solum genitum: intermedios autem, gignentem simul atq; genitos. Abraham ante legem, Dauid in lege, CHRISTVM post legem: ut ipse CHRISTVS intelligatur eorum, qui ante legem, & in lege, & post legem sub gratia fuere, omnium unica & uera salus. Insuper & has tres tessaradecadas simul collectas, numerum implere quadragenariū, qui numerus est poenitentiae: quæ maxime tempore CHRISTI conueniebat: quippe qui plenariam afferbat peccatorum remissionem. Adhæc iam præcursor eius Ioannes clamabat: Poenitentiam agite. Quod & ipse dominus idem dicēs, cōfirmabat. Tempus ergo quod præcesserat, imperfecta erat poenitentiae: quia nondum uenerat, qui poenitentibus, aperto regno cœlorum, peccata penitus relaxaret. at tunc & nunc est ueri quadragenarij, ueræq; poenitentiae tempus, se ad eum conuertendo, qui supra sanctum est quadragenarium: is enim est, qui respiscētibus uere peccata remittit: & cui est omnis potestas in cœlo & in terra. Sed cum tanta diligentia obseruarit in generationum serie, facer Euangelista quaternum denarium numerum: est ne quippiam insigne in hac numerationis forma reperire: Est fanē. Nam in principio pariter & in fine, semper aliquid insigne occurrit. ut in principio primæ generationis, fides in Abraham, & fidei signum circumcisionis institutio: in fine, augmentum fidei in Dauid, & huius signum Goliæ prostratio. Sed & idem est initium secūdæ, sub quo, ut gloriosissimo rege, cœpit regnum Iuda: in fine secūdæ est Iosias, qui collapsam & fidem, & legem gloriose restaurauit, & aras, & excelsa, & lucos, & simulacra omnia funditus euertit: reperit quoq; libros legis, & legem arcuissime obseruari curauit. Et idem est principium tertiæ, ubi statim in principio transmigratio filiorum eius, & Iudæorum in Babylonē facta est: quæ omnia ex Paralipomenō cap. 34. 35. & 36. facillime cognoscuntur. Et sub Ioseph fine tertiæ uirgo parit, deus in terris nascit, fides cōsummat, noua lex instituit, caro transit, uenit spiritus, circumcisio signum fidei Abraham transit in baptismū fidei

Matth. 3.
Matth. 4.

CHRISTI regis aeterni. & hoc est, quod in fine huius tertiae tessaradecadis, id est quaternariae numerationis euenit, miraculum, omnibus ante seculis inauditum: cui neq; postea simile audiendum. Quinetiam, si quaternam denariam ante Abraham numerationem attendas, inuenies principium eius admodum insigne. nam Enoch coepit inuocare nomē domini, qui & uiuus à deo translatus est, ut dignior quàm qui inter homines suae tempestatis, & in terra contaminata diuersaretur: & hic est ab Abraham ex Genesi quartusdecimus, hac serie: Enoch, Mathusalem, Lamech, Noë, Sem, Arphaxad, Sale, Heber, Phaleg, Reu, Sarug, Nachor, Thare, Abraham: ubi Abraham est quartusdecimus, & principium sequētis tantillae numerationis. Hac ergo quaternaria numeratione uoluisse uidetur Euangelista indicare semper in fine accidere aliquid nouum, insigne, ac mirabile, ut id maxime omnium aduerteremus in fine ultimae accidisse. Sed de his haecenus. Vnum adhuc forte quaerat quis pra: cum in his numerationibus mulieres interdum cum uiris ponantur, ut Thamar, Raab, Ruth, Bathsabe, quae his uerbis intelligitur, ex ea quae fuit Vria: an ideo ponantur, quia peccatrices fuere, ut uel sic intelligamus CHRISTVM ex peccatoribus, & peccatricibus uoluisse descendere: Ego potius crediderim (cuiq; suum, ut quod maluerit, sequatur, relinquēs arbitriū) nō quia peccatrices, sed quia maxime & fide, & pietate insignes fuere, diuina electione huic sanctae generationi CHRISTI insertas: sicuti series uiro- rum ab Abraham, Iuda, & Dauid usq; ad Ioseph est omnium clarissima. Nam ut à Thamar incipiam, diuino iudicio factum est: ut cum Iudas eam fefellisset, non dato illi filio suo Sela in maritum, quem ipse promiserat, ut ex ea semen pro fratre propinquitatis iure suscitaret: ipsa astu, & prudentia modum inueniret, ut Iudas, quod debebat, imple- ret. Ideo Iudas, qui illi iusticiam negabat, postquam factum intellexit, supra se illam iustifica- uit, dicens: Iustior me est, quia non tradidi eam Sela filio meo. Et haec Thamar, omni- no insignis, iusta, & prudens ex historia sacra cognoscitur: & nequaquam peccatrix (& si, ut iusticia impleteretur, se ut peccatricē demittōrauit) adeo ut figurare eam uelint ecclesiam habentem in utero Phares, & Zara, Phares gētium, & Zara populum Iuda- eorum, qui prior signum salutis habuit à domino: sed eum ultimū parit ecclesia. De

RAAB. Raab nihil nisi sanctum legitur: ut quae tanquā prophetissa allocuta sit exploratores fi-
Iosue. 6. lios Israēl, absconderit, & suis consilijs eripuerit è manibus regis Hiericho: timēs deū,
 pia in parentes, & illos sua prudentia, suaq; sapientia saluans, ut historia Iosue cōtinet,
Iosue. 11. dicēs: Necdum obdormierant, qui latebant: & ecce mulier ascendit ad eos, & ait: No-
 ui quod dominus tradiderit uobis terrā. Etenim irruit in nos terror uester, & elague-
 runt omnes habitatores terrae. Audiuimus quod siccauerit dominus aquas maris ru-
 bri ad uestrum introitum, quando egressi estis ex Aegypto: & quae feceritis duobus
 Amorraeorum regibus, qui erant trans Iordanem, Seon, & Og, quos interfecistis. Et
 haec audiētes, pertinuimus, & elanguit cor nostrum: nec remāsit in nobis spiritus ad
 introitū uestrum. Dominus enim deus uester, ipse est deus in caelo sursum, & in terra
 deorsum. Nunc ergo iurate mihi per dominū, ut quomodo ego misericordiā feci uo-
 biscum, ita & uos faciatis cum domo patris mei: detisq; mihi uerū signum, ut saluetis ani-
 mas nostras à morte. Itē apud Paulū ad Hebraeos, fide cōmēdatur Raab. Neq; te mo-
Heb. 11. ueat, quod appellatur meretrix, Iosue cap. 2. & 6. & Hebraeorum. 11. id enim meo iu-
 dicio nihil aliud designat, quàm hospitam, quae merebat quidpiā ab hospibus ex ijs,
 quae illis apponebat, & ex diuersorū supellectile, quam eis ministrabat. Cui sententiae
 Chaldaeus quoq; Paraphraustes subscribit, uertēs ZONAH cauponā, siue cauponariā.
 quā translationē etiā alibi secuti sunt posteriores Hebraei, quod illud à uocabulo, quod
 escā siue alimentū significat, deriuatum sit. Vnde fit, ut ipsa cēseri iusta possit. Nā si for-
 dida fuisset peccatrix, parū uerisimile uideatur Salomon principē de tribu Iuda eā uo-
 luisse

fuisse accipere coniugem: uerum ob probitatem, sanctimoniãq; & legitima Hebræorum ab ipsa suscepta, non est eam, cum tantus esset, dedignatus. Et hæc etiam populi gentilis ad sacra CHRISTI ueniētis (derelicta & destructa idololatria) figura est. De Ruth nihilo minus honesta, quàm de hac legimus. Moabitis enim erat, uiro coniuncta Hebræo: quo mortuo, suam inseparabiliter secuta est socrum Hebræam, pietatis suæ, & religionis exemplum omnibus posteris relinquens: ut planè historia Ruth testatur, sic ea describens: Ruth adhæsit socru suæ. Cui dixit Noemi: En reuerfa est cognata tua ad populum suum, & ad deos suos, uade cum ea. Quæ respōdit: Ne aduerseris mihi, ut relinquam te, & abeam: quòcuncq; perrexeris, pergam: & ubi morata fueris, & ego pariter morabor. Populus tuus populus meus, & deus tuus deus meus. Quæ te terra morientē suscepit, in ea moriar, ibiq; locum accipiam sepultura. Hæc mihi faciat deus, & hæc addat, si non sola mors me & te separauerit. Quod (quæso) peccatum hic cognoscitur, unde dici queat peccatrix: An quod messorum uestigia sequens, spicas colligeret, quas socru suæ ferret, de mane usq; uesperam in agro stans, nec ad momentū quidem domum reuertens: An quod secuta consilium socru suæ, iacuerit uerecunde & pudice ad pedes Booz: qui defuncti uiri sui affinitate, sibi debebatur: Et ecce (inquit) nocte iam mediã, expauit homo, & cõturbatus est: uiditq; mulierem iacentem ad pedes suos, & ait: Quæ es? illaq; respondit: Ego sum Ruth ancilla tua. Expãde pallium tuum super famulã tuam, quia propinquus es. Et ille: Benedicta (inquit) es à domino filia, & priorẽ misericordiam posteriore superasti: quia non es secuta iuuenes pauperes, siue diuites. Noli ergo metuere, sed quicquid dixeris mihi, faciam tibi. Scit enim omnis populus, qui habitat intra portas urbis meæ, mulierẽ te esse uirtutis. Nec abnuo me propinquũ, sed est alius me propinquior. Quiesce hac nocte: & factò mane, si te uoluerit propinquitatis iure retinere, bene res acta est: sin autem ille noluerit, ego te absq; ulla dubitatione suscipiam, uiuit dominus. Dormi usq; mane. In hoc neq; Booz, neq; ipsa peccauit, neq; aliud inuenias, unde & ipsa dici possit peccatrix: sed multa probata uirtutis, & religiosæ pietatis insignia. Adde qd' & ipsa alienigena, est populi gentilis ecclesiã CHRISTI secuti, & eidẽ inseparabiliter adhærētis, figura. Porro de Bathsabe quid dicam? Nunquid quod in sublimiori loco ædiũ suarũ nudasset sese, lauissetq;, ignara quod quisq; posset eam intueri, peccauit? Nonne Dauid tulit eã? Et quæ fortitudo mulieri surreptæ, ut regiã nõ pareret uolũtati? Peccatũ ergo fuit Dauid potius quàm illius mulieris: quod & in Dauid seuerè animaduersum est, in Bathsabe autẽ minime. At nũquid cõsensit neci mariti? Nequaquã. Sed & Nathan propheta ex dei mandato Dauid alloquẽs, eam comparat oui innoxia, cui uiolẽtia allata est. An quod mortuo uiro rex eam sibi fecit uxorẽ, quæ & regina pulcherrima, & prudẽtissima fuit? Neq; certe in hoc peccatũ agnoscitur, sed plurimæ laudis insignia, cum ita mater regis pacifici fuerit effecta, typum CHRISTI, qui uerus est Salomon, & rex superpacificus, præ se ferentis. Quin & ipsa synagogæ typum gefcit, ut de ea in figura canitur in cãtico amoris: Egredimini filia Siõ, & uidete regẽ Salomonẽ in diademate, quo coronauit illũ mater sua in die despõsatiõis illius, & in die lætitiæ cordis eius. Quis enĩ coronauit CHRISTVM, cũ in ligno despõsauit Ecclesiã, & in lætitiã cordis sui fecit redemptionẽ humanã, nisi synagoga? Igitur propter hæc tam ardua, & alia (quæ mortales fugiunt) mysteria, spiritus sanctus, qui mundorũ est amator, has sanctas mulieres, ut & sanctarũ sanctam dei matrẽ, eas honorificas super omnes, CHRISTI generatiõibus inseri uoluit. Adde etiam, quod è matribus omniũ, qui in tessaradecadibus ponuntur uirorum, nullæ his Thamar, Raab, Ruth, & Bathsabe, ex historia sacra noscuntur insigniores: MARIA autẽ omniũ longe insignissima, quinimo aliarũ matrũ cõparationẽ nõ admittit: perinde ut neq; CHRISTVS, natorũ. At his dictis ad literã reuertamur, ubi spiritus sanctus per Euãgelistã enucleat diuinã

RUTH.

Ruth. 1.

BATHSABE.

Canti. 3.

- 5 ^o incarnationis filij dei ex intacta uirgine mysteriū, dicens: ¶ Cum esset desponsata mater eius MARIA, Ioseph: ante quā conuenirent, inuenta est in utero habens ex spiritu sancto. ¶ Nisi spiritus sanctus modū natiuitatis in carne filij dei, menti mortalium ingessisset, homo eum attingere non poterat: quis enim mēte attingisset uirginem parituram, nisi diceret: Cum desponsata esset mater eius MARIA, Ioseph: cum nō conuenirent, sed absque ullo contactu cœlibem uitam ducerent, reperta est in utero habens de spiritu sancto, reperta est plena deo, & à deo & nō ab homine. talis est CHRISTI generatio: non quales quæ præcesserunt. Et cum ait: Cum desponsata esset mater eius: innuit uirginem ipsam uere dei parentē, fuisse solū sponsam & semper sponsam, & Ioseph solum sponsum & semper sponsum. nam uirgo & mater est, semper innupta. Proinde cum in sequentibus audis uirum, audis coniugem: intellige sponsum atque sponsam, quia hæc est intelligentia spiritus. Et ut CHRISTVS est ueritas diuinæ natiuitatis ex sponsa uirgine: sic omnes filij eius ex spōsa uirgine sulamite Ecclesia, diuine nascuntur, quæ semper sponsa est, ut & ipse semper sponsum, & hæc est diuinæ generationis atque natiuitatis eius usque ad mundi consummationem imitatio, & Christiforme incarnationis sacramentum. O si fideles suam diuinā generationem agnoscerent, quā studerent caste, sancte, et diuine conuersari, ut CHRISTVS cōuersatus est: At Ioseph, MARIAE uirginitate illibata deo fœcūdata sponsum, hoc diuino stupefactus miraculo, ut mysteriū non agnoscens, & nihil sinistra opinionis alijs iniicere uolens, cogitauit occulte discedere. Quod subdit Euangelista, dicens:
- 6 ^o ¶ Ioseph autem uir eius cum esset iustus, & nollet eam traducere, uoluit occulte dimittere eam. ¶ Cum ait: Ioseph autē uir eius (ut dictum est) perinde est ac si dixisset: Ioseph autem sponsum eius, & tam incōcinnē (ut arbitror) interpretaremur uir eius, id est maritus eius, quā postea coniugem tuam, nuptam tuam, & non potius sponsam tuam, quod & Hieronymus aduersus impurum Eluidium nō obscure insinuat, sic inquit: Tu dicis MARIAM, uirginem non permansisse: ego plus uēdico, etiam ipsum Ioseph uirginem fuisse per MARIAM. Si enim in uirū sanctum fornicatio non cadit, & aliam eum habuisse uxorem non scribitur: MARIAE (quam putandus est habuisse) custos potius fuit, quā maritus. Et in fine aduersus eūdem ait: Eiusdem uis esse gloriæ uirgines et maritas: ubi maritas opponit uirginibus. Quare et maritus opponitur sponso, qui adhuc intacta spōsa cœlebs est, sic & Græci maritum παρανοίην dicunt, quod apud idem cubile cum nupta conueniat. Quod quis dicat Ioseph cōuenire posse: Neq; ergo, proprie dici maritū. Hæc dixi: ut qui Euangelium interpretantur, spiritū attendant, non carnē: & illis semper utantur uerbis, quæ remotiora sunt à phātasia carnis, et si excusari ualeāt, quādoquidē caro nobis semper adest, spiritus autē desuper infunditur. Sed quid ait, cū esset iustus, et nollet eā traducere? Certe Matthæum nō habemus nisi per interpretē: & nescio an hic aliud aut alio modo dicere uoluerit, quā interpres nobis repræsentarit. nā traducere in malā partē capi solet, p inuulgare, infamare, aut exemplū alijs ignominia facere. An igit quicq; de traductiōe, atq; uirginis infamatiōe cogitare potuit Ioseph? Quo nā modo fuisset iustus? Id sanè priori particula cōpugnat, cū esset iustus. Illa ergo particula, hoc, aut quippiā aliud simile intelligere possumus: cum autē esset iustus, & nollet eam in aliquo suspectā habere, nollet de ea quicquā sinistre cogitare, uoluit clāculum eam dimittere. Nonne etiam & aliter hunc locū explicare poterimus, seruata uocabuli traducere, proprietate? Poterimus, nimirū hoc modo: Ioseph (inquit) uir eius, cum esset iustus, & nollet eam traducere, uoluit occulte dimittere eā. Sed quare hoc? Certe quia rei nouitate (nouum enī & hactenus inauditū erat, uirginē cōcepisse: quod in sua cōiuge uirginitatis indubitata, euenisse cernebat) perculsus, attonitus, turbatusq; erat, dicēte postea angelo: Ioseph fili Dauid, noli timere. timor enim turbationē comitari solet, nō suspicionem. Nec mirum.

Hieronymus aduersus Eluidium ait Ioseph uirginem fuisse

3

Nec mirum, Ioseph, quāuis iustus esset, & tam altum mysterium ignoraret, hac de re fuisse turbatum: cum & ipsa quoque uirgo, quæ illum probitate, & gratia longe præcellerat, turbata fuisse legatur. Quæ cum audisset, inquit, turbata est in sermōe eius, & cogitabat qualis esset ista salutatio. Et respondens angelus, dixit ei: Ne timeas **MARIA**. Et subditur: Quomodo fiet istud, quoniam uirū nō cognosco? Turbatus ergo, uoluit eam dimittere. At quia iustus erat, & nollebat eam infamare, nequaquā palam id facere uoluit, sed occulte: id est alijs, quod eā dimitteret, prorsus inscijs: ne scilicet eā traduceret, infamaret, & uulgi fabulā faceret. Nam si eam dimisisset, & id ceteros nō latuisset, cum alijs nō cognoscerēt eam esse illā **Esaiæ ALMA**, id est uirginē absconditā, de ea male suspicandi occasionē præbuisset, simul & eam uulgi infamationi exposuisset, quod est traducere: quod & uiro iusto minime competit. Hac ergo de causa dicit **Matthæus**, Ioseph uirū **MARIAE**, cum esset iustus, & nollet eam traducere, uoluisse occulte dimittere eam. Sed huic cogitationi occurrit angelus, ne id faceret, prohibēs: quandoquidē huic à deo sic peragēdo sacramēto erat delectus. Quod aperit **Matthæus**, subiungēs. ¶ Hæc autem eo cogitāte, ecce angelus domini apparuit in somnis Ioseph, dicēs: Ioseph fili Dauid, noli timere accipere **MARIAM** coniugem tuam. Quod enim in ea natum est, ex spiritu sancto est. Pariet autem filium, & uocabis nomen eius **IESVM**: ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. (Hoc autē totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est à domino per prophetam, dicentē: Ecce uirgo in utero habebit, & pariet filium, & uocabunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum deus.) Exurgens autem Ioseph à somno, fecit sicut præcepit ei angelus domini, & accepit coniugem suam: & non cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitū, & uocauit nomen eius **IESVM**. ¶ Noli (inquit angelus) timere, noli nouitate rei metu concuti, ita ut non audeas eam accipere sponsam tuam, & cum ea manere, ob diuinum, quod te latet, in ea sacramētum. Nam quod in ea cōceptum est, à spiritu sancto est: & quæ uirgo, operāte spiritu sancto, cuius uirtus omnipotens, concepit, uirgo quoque paritura est filium, neque tibi, ut cogitasti, discedendum est, sed cum ea manēdum: ut circuncidi cures, & nomines eum **IESVM**. Quod est nomen super omne nomen, in quo cœlestia, terrestria, & inferna curuantur: quod non ab hominibus, sed à deo nominatum est, & per supernæ sublimitatis angelū nunciatum. Qui etiam rationē nominis cur **IESVS** nominetur, adiecit: quia scilicet ipse saluaturus, liberaturus, redempturusque esset populum suum, id est uniuersos omnium seculorum fideles à peccatis eorum. si quidē **IESVM**, salutē & saluatore interpretantur. Sed qua salute, liberatione, & redemptiōe? Ea sanē, qua saluat animas, liberat à tyrannide, & potestate serpentis antiqui, & redimit ab æternis inferorum pœnis. O uera salus, liberatio, & redemptio. O uere saluator, & solus saluator, liberator, redemptor, qui pro nobis uenit in mūdum, & uoluit de spiritu sancto ex plusquam benedicta uirgine nasci, & suo nomine, quo iussu angeli eum nominauit iustus ille Ioseph, sanctaque Dauid ad illa tempora, & ministeria seruata proles, cognosci omnium uera salus, & sola salus, peccatorūque remissor: cui sit potestas, & honor, & gloria in secula. Prius dixit Euangelicus spiritus, licet spōsus & spōsa, Ioseph & **MARIA** simul diuersarētur, nihilominus tamē tunc uirginē cōcepisse, & postea integra uirginitate pariturā esse, ipsis in sancto cœlibatu perseverantibus, nulloque prorsus interueniente maritali contactu. id enim remotissimum erat ab utriusque instituto: quippe qui cœlibem uitam ab omni prorsus maritali contactu alienam, ducere statuisset. Nunc autem, cur hæc tam studiose tetigerit, causam aperit, oraculum **Esaiæ** adducens. Etenim cum **Esaias** dicit: Ecce uirgo cōcipiet, & pariet filium, duo innuit, & uirginē concepturā, & uirginē pariturā. Et hæc duo uoluisse **Esaiam**, expressit hic Euāgelographus. Primū, cum prius dixit: ante quā cōuenirent, reperta est in utero habēs de spiritu sancto, secundū hic:

LUC. 1.

7

Es. 4. 7.

Et non cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum. Quare quamquam Græcus interpres ita reddidit, perinde est tamē ac si primo loco dixisset in hanc sententiam: Non conuenerant dum reperta est in utero habens de spiritu sancto, & secundo loco: Non cognouerat eam, dum peperit filium suum primogenitum. Quibus aduerbijs quum, aut dum, aut certe Græcis idem pollētibus, si usus fuisset interpres ille, loco horum priusquam, & donec, id est Græcorum hæc significātium: apertius reddidisset, quod intēdebat Euāgelista: qui nihil aliud intēdebat, quām exprime re oraculum Prophetæ adimpletum fuisse: hoc est quod uirgo concepit, & uirgo peperit, nam quod non conuenerant, dum reperta est in utero habens ex spiritu sancto, ideo uirgo cōcepit: & quod nō cognouerat eam Ioseph, dum filiū suum primogenitum peperit, ideo uirgo peperit. Ex quo satis intelligitur, quod & uirgo in æuum permansit. Quod si ita Matthæi Græcus interpres, & non per prius, quā & per donec reddidisset, non præbuisset serpenti antiquo ansam, per impuros Eluidianos, & infames Antidicomaritas sibilandi post uirgineum partum uirginem deiparam matrē nouis indulsisse nuptijs. Et ideo ad intelligentiam sic dicere possemus illic: cum esset desponsata mater eius MARIA Ioseph, non cōuenerant, dum reperta est in utero habens de spiritu sancto, istic: & non cognouerat eam, dum peperit filium suum primogenitum, & hoc puto uicinius ad modum scribendi Euāgelistæ accedere: quamquam & interpres suo sermone nihil aliud uult, licet anticipioribus uerbis, minusq; decētib; usus sit. Porro particula ista: Hoc totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est à domino per Prophetam dicentem: Ecce uirgo in utero habebit, & pariet filium, & uocabitur nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum deus: utraq; harum particularum respicit: ideo ultimo loco est intelligenda. Quamobrem eam parenthesi clausimus, ut intelligatur anticipata. Sic igitur ab hoc loco, cum esset desponsata, usq; ad calcem capitis, iuxta sensum Euāgelistæ ordinare possumus. Cum esset desponsata mater eius MARIA Ioseph, non conuenerat, dum reperta est in utero habens de spiritu sancto, Ioseph autem uir eius cum esset iustus, & nollet eam traducere, uoluit occulte dimittere eam. Hæc autem eo cogitante, ecce angelus domini apparuit in somnis Ioseph, dicens: Ioseph fili Dauid, noli timere accipere MARIAM coniugē tuam: quia quod in ea conceptum est, de spiritu sancto est: pariet autem filium, & uocabis nomen eius IESVM: ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Exurgens autem Ioseph à somno, fecit sicut præcepit ei angelus domini: & non cognouerat eam, dum peperit filium suum primogenitum: & uocauit nomen eius IESVM. Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est per prophetā, dicentem: Ecce uirgo in utero habebit, & pariet filium, & uocabitur nomē eius Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum deus. Et quod propheta hic ait, & uocabitur nomen eius Emmanuel, respondet ad id, & uocauit nomen eius IESVM, spiritu sancto insinuante per Euāgelistam, IESVM esse nobiscum deum, & IESVM esse deum. At non solum deum, sed nobiscum: quia re uera deus & homo. Quin & hoc uerbo Emmanuel, mirifice est insinuatum diuinæ incarnationis sacramentum: nam nomen eius Emmanuel, id est nobiscum deus. Ergo nō solum hominem, sed etiam deū uirgo peperit. Qua igitur temeritate cogitasset Ioseph uir iustus de nuptijs cū ea inuendis, quam sciebat uirginem peperisse, & Mesiam regem suum peperisse ex pastoribus, & sanctum sanctorū, & deum in terris conuersatum ex prophetia: Quomodo fuisset iustus, si id cogitasset, nedum si attētasset: Absit igitur, ut id in cuiusquā mentem ueniat: sed quod ipsa uirgo ante partum, uirgo in partu, & uirgo post partū permansit. Sunt etiam qui id, οὐκ ἐγίνωσκεν, id est non cognoscebat, ad cognitionem qualitatis uirginis, non conditionis maritalis referant: ut donec, optimæ sententiæ quadret. ut sit sensus: Non cognoscebat eam Ioseph qualis quantūue esset, quod mater

Mesiae

Mefiæ, quod mater dei: donec peperit filiū primogenitū, tunc enim cognouit peperit se Mefiam, angelis & pastoribus nuncijs, & qualifnā eſſet illa uirgo. Verū primū ſenſum arbitror uerorem, & oraculo Eſaiæ, quod tunc impletum eſſet, aperiendo, conuenienter. Nec eſt etiam raro in ſacris literis inuenire cognoscere, illam cognitionis maritalis ſignificationē prætere. ut in Geneſi: Adam uero cognouit uxorem ſuam Euam, quæ concepit & peperit. Et primo Regum: Cognouit autem Helcana Annam uxorē ſuā, & recordatus eſt eius dominus. Et iterū in Geneſi de Iuda & Thamar: Attamē ultra nō cognouit eam. Et tertio Regū de Abiſac ſulamite: Erat autem puella pulchra nimis, dormiebatq; cum rege, & miniſtrabat ei: rex uero non cognouit eam. Et in hoc ſenſu dictum eſt: & non cognouerat eam Ioseph, dum peperit filiū ſuum primogenitum: quia nunquam cognouit eam, neque cognoscere uoluit, aut cogitauit: quæ erat parens Meſiæ, arca dei, mater regis æterni, quæ ſola incomparabilis mater & uirgo, cū filio ſuo ſuperbenedicto laudata, honorata & exaltata: cum filio inquam ſuo, quem in miſerationibus patris æterni, ſalutem ſuam ſuſcepit mundus. Cui per eundē ſalus, honor, & gratiarum actio in omnia ſeculorū ſecula. Amen.

Gene. 4.

1. Reg. 1.

Gene. 38.

3. Reg. 1.

CAPVT SECVNDVM.

CVM natus eſſet IESVS in Bethleem Iudæ in diebus Herodis regis, ecce Magi ab oriente uenerunt Hieroſolymam dicentes: Vbi eſt qui natus eſt rex Iudæorum? Vidimus enim ſtellā eius in oriente: & uenimus adorare eum. ¶ **A**u- 9
diens autem Herodes rex turbatus eſt, & omnis Hieroſo-
lyma cum illo. Et congregans omnes principes ſacerdotum, & ſcribas populi: ſciſcitabatur ab eis ubi CHRISTVS naſceretur. At illi dixerunt ei: In Bethleem Iudæ. Sic enim ſcriptum eſt per prophetam: Et tu Bethleem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda: ex te enim exiet dux, 8
10 qui regat populum meum Iſraël. ¶ Tunc Herodes clam uocatis Magis, diligēter didicit ab eis tempus ſtellæ, quæ apparuit eis, & mittens illos in Bethleem dixit: Ite & interrogate diligenter de puero: & cum inueneritis, renunciate mihi, ut & ego ueniēs adorem eum. ¶ Qui cum audiſſent regem, 11
15 ueniens ſtaret ſupra ubi erat puer. Videntes autem ſtellam, gauiſi ſunt gaudio magno ualde. Et intrantes domum inuenerunt puerum cum MARIA matre eius: & procidentes adorauerunt eum: & apertis theſauris ſuis obtulerunt ei munera, aurū, thus, & myrrham. ¶ Et reſponſo accepto in ſomnis 12
20 ¶ Qui cum reſceſſiſſent: ecce angelus domini apparuit in ſomnis Ioseph, dicens: Surge & accipe puerum & matrem eius, & fuge in Aegyptum, & eſto ibi uſque dum dicam tibi. Futurum eſt enim, ut Herodes quærat puerum ad perdendum eum. Qui conſurgens accepit puerum & matrem eius nocte, & ſeceſſit in Aegyptum. Et erat ibi uſque ad obitum Herodis: ut adimpleretur quod dictum eſt à domino per prophetam dicentem: Ex Aegypto 13
25 uocauit filium meum. ¶ Tunc Herodes uidens quoniam illuſus eſſet à Magis, iratus eſt ualde: & mittens occidit omnes pueros, qui erāt in Bethleem 14

Mich. 5.

Oſee. 11.

14

in omnibus finibus eius, à bimatu & infra, secundum tempus, quod exqui-
 siera à Magis. Tunc adimpletum est quod dictum est per Hieremiã pro-
 phetã dicentem: Vox in Rama audita est, ploratus & ululatus multus: Ra-
 chel plorans filios suos, & noluit consolari, quia non sunt. ¶ Defuncto
 autem Herode: ecce angelus domini apparuit in somnis Ioseph in Aegy-
 pto, dicens: Surge & accipe puerum & matrem eius, & uade in terrã Israël:
 defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri. Qui consurgens accepit
 puerum & matrem eius, & uenit in terram Israël. ¶ Audiens autem quod
 Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre suo, timuit illò ire: & ad-
 monitus in somnis secessit in partes Galilææ. Et ueniens habitauit in ciui-
 tate, quæ uocatur Nazareth, ut impleretur quod dictũ est per prophetas:
 quoniam Nazaræus uocabitur.

ANNOTATIONES BREUES XVII. CIRCA LITERAM CAP. II.

1	Iudæ Ἰουδαία Iudææ & infra.		diminutiuum & infra.		* θρήνος καὶ lamentatio &
2	Hierosolymam Ἱεροσόλυμα plurale neutrum	18	responsõ accepto χρηματιδέντες	30	& ululatus, καὶ ὄδυμος & eiulatus, fletus
4	uenimus ἦλθομεν præteritum	19	ne redirent μὴ ἀνακάμψαι	31	consolari παρακληθῆναι cõsolationem recipere
5	omnis Hierosolymã πᾶσα Ἱεροσόλυμα singulare fœmininũ	20	apparuit φαίνεται	37	passiuum admonitus χρηματιδείς
11	diligenter didicit ἠκριβωσεν exacte cognouit	27	pueros παῖδας	38	oraculo admonitus, oraculo accepto
15	puer παῖδιον exacte cognouit	28	exquisierat ἠκριβωσεν	38	quæ uocatur λεγόμενον
		30	audita est,	39	Nazaræus ναζωραῖος

COMMENTARIVS IN CAPVT SECVNDVM.

Um præcedenti capite aperuerit Matthæus, & uirginem conce-
 pisse, id est à spiritu sancto, et uirginem peperisse filium, cui nomen
 IESVS, id est salus siue saluator, & oraculum id prænuncians im-
 pletum fuisse, & hunc primogenitum & unigenitum uirginis es-
 se Emanuel, id est nobiscum deum, deum incarnatum, deum cum
 humana nostra natura unitum: nunc locum ubi natus est, & quid

eo nato acciderite narrat, dicens: ¶ Cum natus esset IESVS in Bethleem Iudæ in
 diebus Herodis regis, ecce Magi ab oriente uenerunt Hierosolyma, dicentes: Vbi
 est qui natus est rex Iudæorum? uidimus enim stellam eius in oriente, & uenimus
 adorare eum. ¶ Historia nota est. Sed hic quæri possit, cur Euāgelista tam diligen-
 ter annotauerit dominũ sub Herode rege natum, cum ait: Cum ergo natus esset IE-
 SVS in Bethleem Iudæ in diebus Herodis regis? Sanè ut indicaret nobis tẽpus Me-

siæ tum aduenisse, iuxta oraculum: Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de fe-
 more

more eius, donec ueniat qui mittendus est: & ipse erit expectatio gentium. & idcirco oportuit regem Mesiam nasci: cum sceptrum de Iuda esset ablatum regnante Herode, qui primus ex alienigenis sceptrū obtinuit, patre (ut tradūt historiae) Idumæo, & matre Arabe, & (ut scribit Africanus) auctore aedituo templi Apollinis, tenui admodū fortuna & inopia laborante. Quod & nunc quoque non inficias eunt Hebræi, qui in libro quodam, quem uocant Bababathra, hunc Herodem alienigenam scribunt, & è seruis fuisse domus Asamonæorū, id est Machabæorū: & accepta puella, quam deperibat ex eo genere, cæteros sustulisse. Et haud absimilia apud Iosephū libro 14. cap. 26. & 27. id est ultimo, leguntur: ubi cap. 26. Antigonus improperat Siloni & exercitui Romanorū, quod præter iustitiā egerint, dū Herodi priuato, & Idumæo, id est non Iudæo regnum dederūt. Et uicesimo septimo in calce: Desistit autē hoc modo Asamonæorū principatus post centū uiginti annos. Nam de familia clarissima genere & honore sacerdotali fuerat: cuius cum multa pro gente Iudaica parentes egissent, propter mutuam seditionē principatū amiserunt: transiit autem ad Herodē Antipatris filiū de familia populari, genere priuato, & subiecto regibus. Nos igitur hūc terminum cognationis Asamonæorum accepimus. Hæc Iosephus. Sed & omnes legis doctores sustulisse ferunt, qui dixissent eum non posse regē constitui, dicente scriptura legis in Deuteronomio: Nō poteris alterius gētis regem facere, qui non sit frater tuus. Hæc igitur satis, indicant sceptrū de Iuda regnāte Herode alienigena sublatum fuisse, & diuinitus eis datā de statuēdo rege legem finitam: tempusque aduenisse Mesiae, quod nominato rege Herode, sub quo natus est CHRISTVS, uoluit Euāgelista insinuare. Lege & super his si cordi sit, historiae ecclesiasticae Eusebij primi libri cap. 4. atque 6. Et qui dicuntur hic Magi, psalmo 71. dicuntur reges, ubi habetur: Reges Tharsis & insulæ munera offerēt: reges Arabū, & Saba dona adducēt. Et adorabūt eū omnes reges, omnes gētes seruiēnt ei. & subditur: Sit nomen eius benedictū in secula: ante solem INNON nomen eius. Et benedicentur in ipso omnes tribus terræ, omnes gentes magnificabunt eum. Et benedictum nomen maiestatis eius: & replebitur maiestate eius omnis terra, fiat fiat. Parum est ergo quod Magi & reges ab Oriente profecti, adorauerūt eum: cum ex oraculo omnes reges adoraturi sint eum. Mihi (inquit) curuabitur omne genu. Sed felices sunt, qui iam uere adorāt aut adorauerunt: infelices uero qui tum primū, cum in iudicium uenerint, terribilē iudicē adoraturi sunt. Sed hi reges, qui idem Magi & sapientes dicuntur, præuenerūt adorare eum: ut Iudæi non ignorarēt insignē suum regē, suum Mesiam esse natū: & ut cæteri reges & sapientes suo exemplo agnoscerent, regē regum & sapientem sapientū esse natum, & adorarent eum, qui non solū sapiens sapientū, sed reuera erat ipsa dei sapientia. Et certe mirabilis erat fides eorum, & admirabilior fiducia, cum dicebant: Vbi est, qui natus est rex Iudæorum? Nam hæc dicentes, nihil prorsus dubitare uidebantur natum esse, neque ipsam Herodis, aut Cæsaris formidare potentiā. Nam cum dicebant: qui natus est rex, innuebant Herodem non amplius esse regem, ut qui & alienigena erat, & rex natus nō erat: sed ingenti ambitione, multæ pecuniæ pollicitatione, magnoque fauore nomen regium sibi usurpauerat. Quin & eodem uerbo, qui natus est rex, potentiæ Cæsaris contradicere uideri poterant, sine cuius autoritate non licebat illa tēpestare ullū regem nuncupare: et sic regē nuncupare, qui maior esset Cæsare, nam neque Cæsar natus erat rex, ut is de quo sciscitabantur: uerū & Cæsar, & cæteri reges postea quā nati sunt, aut potentia, aut gentis arbitrio, aut cōsuetudine reges creati sunt. Nec satis illis fuit dicere regem natum, sed ut insinuarent maiore homine & uere deo æqualē, adiecerūt: Vidimus enim stellā eius in oriente, & uenimus adorare eum. Cæsar nō fuerat stella demonstratus: non à regibus ut adoraretur requisitus, nō Herodes, non quisquā alius regū terræ: sed hic honor soli CHRISTO, nato

Deut. 17.

Psal. 71.

Esai. 45.

- regi, filio dei et filio uirginis, merito fuerat exhibendus, ut qui maior erat omnibus, et hominibus & regibus, & supernis etiam potestatibus. Quare si quid sensus habuissent, nequaquam Herodes & tota Hierosolymorum ciuitas, audientes Magos turbati fuissent: sed intellexissent hunc regem omnium supremum, & stella monstrante caelestem: & non ab hominibus, sed supra homines, regem diuinum, non humanum, & impletam prophetiam. Orietur stella ex Iacob, & consurget uirga de Israel: & una cum regibus profecti fuissent, ut dominum adorarent gloriae. Sed quid Magis & regibus, Hierosolymis sciscitantiibus ubi esset rex Iudaeorum, qui natus erat, cuius stellam uiderant in oriente, natiuitatis eius indicium, postea euenerit, spiritu Euangelico aperit Matthaeus, dicens. ¶ Audiens autem Herodes rex turbatus est, & omnis Hierosolyma cum illo. Et congregans omnes principes sacerdotum et scribas populi, sciscitabatur ab eis ubi CHRISTVS nasceretur. At illi dixerunt ei: In Bethleem Iudae. Sic enim scriptum est per prophetam: Et tu Bethleem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda: ex te enim exiit dux, qui regat populum meum Israel. ¶ Audito nomine regis Iudaeorum nati, turbatus est Herodes rex, & omnis Hierosolyma cum illo: quae admodum per prophetam praenunciatum fuerat: Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terrae, & principes conuenerunt in unum, aduersus dominum, & aduersus CHRISTVM eius. Quare aduersus dominum? quia qui natus est, quem Magi requirunt, & cuius stellam uiderunt in oriente, constitutus est rex ab eo: & absolute quidem & simpliciter & uniuersaliter rex: sed super Sion montem sanctum eius, praedicans praecipuum eius. At si absolute, simpliciter & uniuersaliter rex: ergo dominus uniuersalis & omnium dominus. Quod si contendas ex Petro & Ioanne Actorum cap. 4. quod de secundo psalmo adductum est, non ad Herodem, ad quem Magi uenerunt, pertinere, sed ad alterum filium eius, qui regnauit post Archelaum, dicentibus ipsis. Conuenerunt enim uere in ciuitate ista aduersus sanctum puerum tuum IESVM, quem unxisti, Herodes & Pontius Pilatus cum gentibus & populis Israel, facere quae manus tua & consilium tuum decreuerunt fieri. Haec ipsi. De hoc non magnopere contenderim.
- ¶ Nam & de praesenti mysterio hoc psalmi 47. expressius oraculum crediderim. Quoniam ecce reges terrae congregati sunt, conuenerunt in unum. Ipsi uidentes sic admirati sunt, conturbati sunt, commoti sunt: tremor apprehendit eos. Qui sunt illi reges terrae, qui conuenerunt in unum? Certum Magi, illi qui ad Herodem regem uenerunt. Qui admirati, et conturbati sunt? Herodes & omnis Hierosolyma cum eo. An ne & id quod continenter sequitur: Ibi dolores ut parturientis, necem puerorum & furorem Herodis, quae postea secuta sunt, indicat? Et id, In spiritu uehementi conteres naues Tharsis: facinus aliquod ab Herode patratum, aut ut interciperentur Magi, ne in regionem suam redire possent, aut post reditum eorum ob indignationem quod elapsi ad se non redissent, praenunciat? De quibus alio quoque loco dictum est: Reges Tharsis & insulae munera offerent. At illi turbati nolebant eum, quem tantum natum audiebant, regnare. Nam intelligens Herodes eos sciscitatos de illo insigni, immo super insigni rege Iudaeorum, id est de CHRISTO, conuocato concilio sciscitabatur a principibus sacerdotum, et scribis populi ubi CHRISTVS nasceretur. Qui ex oraculo Micheae prophetae, illi locum indicant Bethleem, & sic reuera erat: illic enim uirgo deo foeta, angelorum hominumque regem, castis profuderat uisceribus. Sed oraculum Micheae cap. quinto, aliter hic nobis representauit interpret Graecus, quam uerisimile sit Euangelistam scripserit. Nam Matthaeus ueterum consensu, Euangelium suum scripsit Hebraice: & proinde dubium esse non debet eum literam adduxisse prophetae, quae tantum ualeat ac si dicamus: Et tu Bethleem, Ephratha: paruulus ut sit in milibus Iuda, ex te mihi egredietur ut sit dominator in Israel: & egressus eius, ab initio a diebus aternitatis. Nullus quoque dubitare debet, quin ut oraculum habet Hebraice, sic illud adduxerint

adduxerint principes sacerdotum, & scribæ sciscitiãe Herode de ortu Mesia. Quod autem hic dicitur, Paruulus ut sit in milibus Iuda: non ad locum, sed ad natum referatur, diuinamq; eius & exemplarem indicat humilitatem: ut qui cum esset deus, factus sit homo, summus minimus, summum ens quodammodo nihil, ut nos doceret humilitatem, certam ad deum uiam esse, & qua ad diuinam eueheremur sublimitatem. Quamquã hic idẽ sit, qui & in Esaia celebratur, ubi dicitur: Paruulus enim natus est nobis, & filius datus est nobis: & factus est principatus super humerum eius, & uocabitur nomen eius, admirabilis, consiliarius, deus, fortis, pater futuri seculi, princeps pacis. Hic est paruulus qui natus est in Bethleem: hic est de quo deus dicit ad Bethleem: Paruulus ut sit in milibus Iuda, in milibus confitentium deum, ex te mihi egredietur, ut sit dominator in Israël. In eo autem quod cõtinuo adijcitur: Et egressus eius ab initio, à diebus æternitatis: pluratiue dictum egressus, duplicem eius designat natiuitatem, æternam ab æterno, & temporalem in tempore: sed ab initio & à diebus æternitatis prædefinitam. Hæc est oraculi intelligentia. At interpret Matthæi hoc modo dicens: Et tu Bethleem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda: à ueritate Hebraica lapsus uideretur. Primo, quod mutauit Ephratha in terra Iuda, cum id Ephratha non significet. Nam Bethleem, domum panis: & Ephratha, frugiferam interpretantur. Nec ab re sanè: quia illic panis uitæ, qui de cœlo descendit, panis pinguis qui præbet delicias regibus, nasci uoluit. Secundo, quod de suo admisit negationem nequaquam, & minima ad Bethleem & terra Iuda retulit: quod unà cum ijs quæ sequuntur, loco quadrare non potest. Qui enim apte dicas de loco: nequaquam minima es in principibus Iuda? Tertio, quod planè innouauit intelligentiam, & secus distinxit atque propheta. Nam continenter ante ex te, ple nam distinctionẽ fecit, cum minime sit ibi faciẽda: sed ea particula, cū paruulus, legenda sit: ut sic intelligamus: O Bethleem, Ephratha: paruulus ut sit in milibus Iuda, ex te mihi egredietur. Quarto, quia rationalem particulã, enim, adiecit, ob idipsũ (ut facile cõijcere est) quod distinxerat ubi nõ fuerat distingendum. O utinã superesset Matthæus Hebræus, ut omnis caligo amoueretur: tam ab ijs, qui spiritu humano, quam ab ijs, qui spiritu dei Euangelia ingrediuntur, quicumque hi sint: quod neque uolentis, neque currentis est, sed dei miserentis. At de oraculo, oraculiq; ueritate nũc fatis. Reuertamur ergo unde digressi sumus. Cur illa immensa dei bonitas id factum eos, qui erãt in præclarissima Iudæorũ urbe Hierosolyma, latere nõ uoluit? Sanè, ut ipsa iuxta nomen suum, prima æternæ pacis haberet uisionem, & non ignoraret ubi lumen suum, et sua salus iam exorta esset, & per eam omnis plebs saluaretur Hebraica: quemadmodum & diuino oraculo per Esaia excitata fuerat, dicentem: Surge, illumina Hierusalem, quia uenit lumẽ tuũ, & gloria domini super te orta est. & subditur: Omnes de Saba uenient, aurum & thus deferẽtes, & laudem domino annunciantes. Verum longè secus euenit, quàm quod plebs Hebræa diuinum secuta sit beneplacitũ. Nam pacẽ suam nemo ex ea requisit, nemo lumen suum secutus est, nemo suã salutem: sed ipsi eam negligẽtibus, gentes quæ per Magos figuratur, illam nõ modo secutæ sunt, sed & assecutæ, atque adeptæ. Quid autem cognito loco ubi CHRISTVS natus est, fecerit rex turbulentus ac turbatus, subdit Euangelista, dicẽs.

¶ Tunc Herodes clam uocatis Magis diligenter didicit ab eis tempus stellæ, quæ ap-
 ¶ paruit eis. Et mittens illos in Bethleem, dixit: Ite, & interrogate diligenter de puero:
 ¶ & cum inueneritis, renunciate mihi, ut & ego ueniens adorem eum. ¶ Clam uocauit ad se Magos, quia uolebat sceleratam conscientiam suam latere, quasi ignoraret, deũ nihil latere posse: exacte perquisiuit ab eis tempus apparitionis stellæ, ad quid uero id tam digenter, postea aperietur, uoluit denique diligẽter quæsitum & inuentum puerum sibi à Magis indicatum iri, mentienti se uelle adorare eum, quem sacri-

Prover. 12.

11

lega mente conceperat enecandum, ratus hoc actu se ita facturum: sed ut diuina habet parcemia, non est consilium contra dominum. Præmisit igitur reges: & dominus, qui nihil non uidet, siue in aperto, siue in occulto moliatur quicquam homines, eius stultum & insanum irritum fecit consilium, & quicquid eius uersipellis præconceperat animus. Sed quid acciderit Magis ab Herode & Hierosolyma proficiscens, profequitur Matthæus, dicens. ¶ Qui cum audissent regem, abierunt. Et ecce stella, quam uiderant in oriente, antecedebat eos usque dum ueniens staret supra ubi erat puer. Videntes autem stellam, gauisi sunt gaudio magno ualde. Et intrantes domum, inuenerunt puerum cum MARIA matre eius: & procidentes adorauerunt eum. Et apertis thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, thus, & myrrham. ¶ Spectaculo syderis in oriente uisi, gauisi sunt Magi: sed multo magis quod eos perduxit ad locum desideratum: id enim unum uel maxime illis cordi erat, quod nisi factum fuisset, quis in Bethleem, ipsis accurate iuxta subdolum Herodis mandatum interrogantibus, indicasset natum regem cœlorum, & ipsum ubi natus erat, locum? Id enim cunctos latebat Bethleemitas: quod maxime expediebat, ut nullus scilicet, etiam ipsi Herodi, ad ipsius regis gloriæ perditionem id scire uolenti, prodere posset. Stella igitur (diuina ita disponente prouidentia) locum indicat, non mortalium quisquam. Quem posteaquam multa cum læticia sunt ingressi, adorant altissimum regem, non in regia, purpura & aulais instructa, non in suggestu sublimi, non auro & gemmis fulgurantem, non multa clientum caterua stipatum: sed in humili domo, & cum humilima mulierum uirgine matre residentem: iam suæ humilitatis exemplum, non solum sapiētibus & regibus, sed uniuerso quoque mundo in eum credituro præbentem, neque humilitatem despiciunt, sed deuotius quam quolibet terrenum regem, illum adorant: & non solum adorant, sed & ei offerunt. Et quid illi offerunt? Aurum, hoc munere regem testantes: thus, confitentes esse deum: & myrrham, insinuantes moriturum, sicut uere moriturus erat, sed pro omnium salute hominum. Cui unquam regum talis adoratio facta est? Cui talis oblatio? Cui talis in oblatione protestatio? Hæc nimirum soli regi regum, et filio regis æterni, qui nihilominus deus & homo erat, merito debebantur. Sed & in auro oblato (cuius non exigua, ceu crediderim, copia erat) notatur diuina prouidentia, ut longæ peregrinationis & diuturnæ in Aegypto aliena terra moræ necessitatibus sufficere posset: quanquam alioqui neque Ioseph, neque sanctissima mater desides essent, aut parum industrii ad necessaria suo sancto labore conquirenda, dum peruenerunt in Aegyptum, stationis firmæ locum. Sed quæres: stella dux uisæ Magorum, nunquid erat una earum, quæ in cœlo micant æthereo? Haud autem mauerim, sed ostentum eis ab angelo factum, & in cœlo aëreo collocatum. Si enim in cœlo micuisset syderio: quo pacto ex requie & statu eius deprehendissent eum, quem ingressuri erant locum? Nulla certe arte, nulla dioptra id ualissent. Sic igitur illis apparuit in imo, ut facile locum illum ab alijs secernerent. Et sic etiam illis apparuit, ut eam nulli quoque alij deprehenderent, nisi ij soli, quibus percipiendam diuina ordinauerat uoluntas. At cum eam in oriente uiderunt, nunquid peritia astrorum cognouerunt eam esse stellam Mesia, stellam nati regis Iudæorum: præsertim cum ex prophetia Balaam (ut aiunt) haberent oraculum oriundam esse stellam ex Iacob? Nulla humana scientia, nulla astrorum peritia ad hoc pertingere potuisset, ut id cognouissent, non incōsentaneè astruxerim: sed angelum dei, qui eos nouo spectaculo in admirationem & desiderium sciendi traxerat, quid id nouum & insolitum portenderet spectaculum, ipsis etiam in oriente agentibus reuelasse. Et oraculum Balaam, non de illa stella, sed de uirgine, quæ protulit regem gloriæ, esse intelligendum, quam etiam nonnulli à mari & stella, nomen MARIAM accepisse uoluere. Mare mundum significat, stella autem illuminatricem: est ergo MARIA, mundi stella, atque illuminatrix. Et

trix, Et quid mirum si id angelo, qui spectaculum faciebat, insinuante didicerunt, qui
 etiam discunt adorato rege gloriae, & mystico munere oblato, eodem docente quid
 12
 in somnis, ne redirent ad Herodem, per aliam uiam reuersi sunt in regionem suam.
 ¶ Ob id admoniti ab angelo, ad Herodem non sunt reuersi: sed alia uia in regionem
 suam, qua angelus admonuit, quae & Herodem latuit, reuersi sunt: ne ad Herodem
 redeuntes, puerum coacti proderent, aut alioqui prodere nolentes crudelibus con-
 ficerentur poenis, laniatiq; deficerent. Quis enim Herode crudelior? At ex Iudaea re-
 dierunt in regionem suam, ut non solum testes essent Iudaeis, natum esse eorum re-
 gem: regem inquam omnium regum maximū: sed insuper suis, id est gentibus nun-
 ciarēt suum regem esse natum, & non solum esse natum, sed & se uidisse & adorasse
 ipsum, muneratq; uice omnium ei obtulisse, qui est rex omnium seculorū. At nonne
 & Magi, qui figurabant gentes, adorato domino, ideo per aliam uiam in regionem
 suam in mysterio regressi sunt: idq; diuino oraculo, quod prima uia nostra sit carnis,
 peccati & mundi: qua quæsito, cognito, adoratoq; CHRISTO, nō amplius nobis in-
 cedendū est: sed alia illi prorsus cōtraria, quae est spiritus, gratiae atq; dei? Siquidē ca-
 ro & spiritus cōtraria sunt: peccatū & gratia, deniq; mūdus atq; deus. Regio autē no-
 stra, quanam est, nisi ea, ad quā creati sumus, & ad quā hac alia uia redire debemus?
 Haec autē est caelestis mansio, ad quam etiā deus plusquam immēsa benignitate nos
 uocat, primum sancta & admirabili filij sui luce, quam illud nouum sydus Magorum
 dux praesignabat, quae est fides filij eius, quae & est ipsius sola & uera cognitio, sine
 qua impossibile est nos assequi uitā beatam, illamq; nostram regionem, ad quam, ut
 dictū est, nos creauit deus: & subinde omni fauore, angelicoq; praesidio prosequitur:
 quod & angeli ministeriū in ipsis Magis nobis praesinuabat. O quā felix quāq;
 beatum quærere CHRISTVM, inuenire CHRISTVM, adorare CHRISTVM regem
 æternum, regē omniū seculorum: tūc enim nunquā deerit caelestis fauor, omneq; di-
 uinum praesidiū. Verum tunc spiritu, gratia, caelesti ductu solum est ambulādum. Et
 hac etiā tunc angelico gerebātur ministerio, tam quae regibus ad CHRISTVM ueni-
 entibus & abeuntibus facta sunt, quā quae etiā Ioseph (relicta Nazareth) profici-
 scēs in Aegyptū, erat facturus. Nec ab re quidē: quia natus erat, nō solū hominū, sed
 & rex angelorū, caelestiq; potestatiū omniū. Quod satis innuit Euāgelista per ea quae
 13
 sequuntur, dicens. ¶ Qui cum recessissent: ecce angelus domini apparuit in somnis
 Ioseph, dicens: Surge, & accipe puerum & matrē eius, & fuge in Aegyptū, & esto ibi
 usq; dum dicā tibi: Futurū est enim, ut Herodes quærat puerum ad perdendum eū.
 Qui surgens accepit puerum & matrem eius nocte, & secessit in Aegyptum, &
 erat ibi usque ad obitum Herodis, ut adimpleretur quod dictum est à domino per
 Prophetā, dicentē: Ex Aegypto uocauī filiū meū. ¶ Monitu angelico petūt Aegy-
 ptum, & monitu angelico redeunt ex Aegypto: ut intelligamus ipsos sic desuper di-
 rigi, ut nihil nisi diuino nutū facerent unquā. Et quomodo etiā sine illo quicquā face-
 rēt, qui cum eis erat uisibilis deus? Porro noctu excitat Ioseph angelus, ut ea hora ad
 uirginem eat, & sanctiorē cunctis alijs puerum, & eis secum assumptis, nulla mora
 uia capessat in Aegyptum. Sed cur noctu? Ut nemo aut abeūtes cognoscat, aut qua
 parte abierint: ne forte hoc Herodi nunciato, prosequatur eos: suspicatus quod is es-
 set, qui nunciatus illi erat Messias, & rex Iudaeorū natus. Nam & ob hoc ipsum, è lo-
 co celeriter fugiendum praedixerat angelus: & partim ut diuinum de eo impleteretur
 Osee oraculum in persona dei patris, dicentis: Sicut mane transijt, pertransijt rex Osee. 114
 Israel, quia puer Israel, & dilexi eum: & ex Aegypto uocauī filium meum. Quomo-
 do pertransijt, excidit, siue, ut septuaginta habent, ἀπ' ἑγγίφου, id est proiectus est:

Celeriter, quia sicut mane. Et quis est ille, qui pertrāsijt, excidit, proiectus'ue est: Rex Israel. Quis rex ille Israel: Allophylus Herodes. Qua de causa: Quia puer Israel, quia natus infans Messias. A quo dilectus: A deo patre. Vnde reuocandus: Ex Aegypto, quò ex Iudæa, deuitata regis feritate, fuerat perductus. Cuius filius: Dei patris æterni, hæc in oraculo loquentis. Et hæc omnia adductum indicat oraculum. Cæterum cum loco huius, & ex Aegypto uocauit filium meum, septuaginta dixerunt, *ἐξ αἰγύπτου μετεκάλεσα τὰ τέκνα αὐτοῦ*: metaphrasticos ipsum corrumpere oraculum, quod ita se habet, ut ex Osee adductum est. Siquidem ut homo à paradiso exulabat, ita & filius dei ab Israel exulare uoluit, ut suo exilio exulem hominem ad cœlestia regna reuocaret: immo ut reuocatione illa filium dei efficeret. Sed an putemus Ioseph admodum senem, sponsum datum **MARIAE**, quæ uix quindecim putatur fuisse annorum: Mihi certè non uidetur ætate tam prouecta fuisse. Quia ad officia regi gloria præstanda electus erat, & ex tribu regia: regis quoque uirgini, non humana, sed diuina electione custos designatus: amator uirginitatis plusquam Ioseph saluator Aegypti, ut saluatori mundi, cum in Iudæa, tum in Aegypto pura & munda exhiberet obsequia, & pari uirginitatis uoto uiueret cum sua sponsa uirgine, ab æterno electa matre Messia: decebat enim filium dei, uirginem ex uirgine natum, cui (quibus connata est uirginitas) ministrant angeli, solis uirginis manibus in pueritia tractari. Iuuenis ergo credendus est fuisse Ioseph ætatis perfectæ, sed extinctæ concupiscentiæ, ut nihil de eo carnale cogitemus: iustus & sanctus, mentis castissimæ, & eiusdem (id faciente deo) cum uirgine perpetuæ uirginitatis uoti, uiribus ualens & pollente ætate: ut qui longe terræ spacia cum uirgine, & deo puero pererrans, posset uideri & uirginis sponsus, ut & uerè erat, & diuinæ proles pater putari: ut supra homines, in utroque tam sponso, quàm sponsa intelligatur fuisse totius puritatis uirtus ac gratia, quæ & dei matrem decebat, & dei putatum parentem. Quod si annis fuisset cōfectus, quid subsidij asserre potuisset: Quomodo per tam longa spacia, ut de Iudæa in Aegyptum, celeriter abire, plures annos illic degisse, & per tatum itineris spacium pròpte redisse: & matris & filij, qui nihilominus omnia regit & gubernat, curam gessisse: Adde quod post duodecimum annū (cum ille latenter remāsisset in Hierusalem) non minori celeritate ac agilitate quàm mater, eum per triduum requisisse legitur. Quæ non sunt indicia uiri, annis & ætate cōfecti, cum datus est uirgini sponsus, & perpetuæ uirginitatis eius testis & custos. Sed qui eum faciūt adeo senem: id, opinor, faciunt ut castimoniam uirtutem tribuant ætatis impotentiæ, quæ profecto debetur charismati, donoq; diuinæ electionis & gratiæ: statuētes Iulianum, Tiburtium, Alexiū, & plerosq; alios, qui cum iuuenes, adolescentulas uirgines accepissent sponfas, cum eis nihilominus uirgines & solum sponsi permanserunt: statuētes inquam illos perfectiores, quàm Ioseph filij dei nutritium, & perpetuæ uirginis, & uirginis uirginum sponsum. Absit igitur ut quicquam in hymenæis Ioseph, & dei matris unquam cogitet quisquam, nisi spiritum. Quod si quæras, sit ne relicta memoria loci, ad quem puer **IESVS** in Aegyptum perductus est: Est ut aiunt, & etiam recēs. Nam & Petrus Martyr festiuus decadum Oceanicarum scriptor, tertio legationis suæ Babinicæ libro scribit hūc locum, quò **CHRISTVS** puer à crudeli regis Herodis infanticidio fuga subductus est, ab incolis Aegyptijs Mataræā nuncupari, & ultra Cairum esse: sed citra locū ubi olim miraculo pyramidum decātata Mēphis sita erat, distareq; à magna Cairo fermè passuum decem milia. Se autē eum locū religionis causa inuisisse, anno domini quingentesimo secundo supra millesimū. Mauros quoq; eo in loco ubi fertur uirginis habitatio fuisse, perpetuo ardentē lampadē in pueri **IESV** illic asseruati memoriā, conseruare. Ibi insuper preciosas balsami arbusculas, **IESV** beneficio olim increuisse: quæ sola aqua putei, qua ad obsequia diuini infantis uirgo mater usā fuerat.

De B. Ioseph digressio.

Vbi longi Aegypto

ufa fuerat, irrigatae uegetare, pullulare ac perdurare ualebant: nunc autem (ita diuina
 permittente ordinatione) funditus interiisse. Hortu uero ipsum & putealem fontem
 adhuc uideri: ex quo non pauci pio affectu peregrini, & hauriunt & bibunt haud in-
 salubriter aquas. At nunc ad Ioseph & uirginem reuertamur. Eis igitur abeuntibus in
 Aegyptum, quod angelus de fugienda Herodis crudelitate admonens praedixerat:
 continuo euenit, ut aperit euangelista Matthaeus, dicens. ¶ Tunc Herodes uidens 14
 quoniam illusus esset a Magis, iratus est ualde: & mittens occidit omnes pueros, qui
 erant in Bethleem, & in omnibus finibus eius, a bimatu & infra, secundum tempus
 quod exquisierat a Magis. Tunc adimpletum est quod dictum est per Hieremiam
 prophetam, dicentem: Vox in Rama audita est, ploratus & ululatus multus: Ra-
 chel plorans filios suos, & noluit consolari, quia non sunt. ¶ Hic aperitur, quo ani-
 mo Herodes clam accersitis Magis dixerat: Ite & interrogate diligenter de puero,
 & cum inueneritis, renunciate mihi, ut & ego ueniens adorem eum. nam non ado-
 rare, sed perdere cogitabat eum, qui saluat omnia, & qui mundi salus aduenerat. Quo-
 circa, quia Magis per aliam uiam reuersis, ubi ille unus reperiretur, nosse non potuit:
 dolens & uesano furore percitus, quod se uideret concepto dolo frustratum, omnes
 pueros a bimatu et infra, in Bethleem & in finibus eius enecari iussit, ut inter plurimos
 ille etiam unus interciperetur. adeoque arctum dedit saeuendi praecipitum, ut ne fi-
 lio quidem eius pepercerint lictores: quod & Philonem memoriae tradidisse ferunt.
 Sed & Macrobius e gentiliu scriptoribus autor haud incelebris, eius rei testis lo-
 cuples est: qui ubi Augusti Caesaris iocos, sales que recenset, hunc in modum de eo-
 dem scribit. Cum audisset, inquit, inter pueros, quos in Syria Herodes rex Iudaeorum
 intra bimatum iussit interfici, filium quoque eius occisum, ait: Melius est Herodis por-
 cum esse, quam filium. At ille unus in multitudine illa non intercipitur, & merito: nam
 ante omnem multitudinem est, & super omnem multitudinem: propter quem & il-
 la multitudo felicissima facta est, quae quod momentaneam uitam propter ipsum reli-
 querit, inuenit aeternam. Hi enim sunt, qui empti sunt ex omnibus, primitiae deo &
 agno, & in ore eorum non est inuentum mendacium. Hi sunt qui cantant canticum
 nouum ante sedem dei, & ante quatuor animalia & seniores: & nemo potest dicere
 canticum, nisi illa centum quadragintaquatuor milia, qui empti sunt de terra. Et quo
 precio? Sanguine filij dei, qui se pro illis, & omnibus in se credituris obtulit deo uicti-
 mam, agnum de caelo immaculatum. Hi sunt, qui cum in mulieribus non sunt coinquinati:
 uirgines enim sunt, & sequuntur agnum quodcumque ierit, quae omnia in sacra uisione
 uidit Iohannes. O mors felicissima, omni etiam uita potior. Sed & Hieremias ita
 euenturum praedixerat, ut nunc capite tertio legimus: Vox in excelsis audita est lamen-
 tationis, luctus, & fletus Rachel plorantis filios suos, & nolentis consolari, quia non
 sunt. Vbi nomine Rachel audiuntur matres Bethleemicae tot milium infantium pue-
 rorum Herodis inaudita crudelitate occisorum: quia Rachel apud eas sepulta dormi-
 ret. Sed de felicitate puerorum, unde potius consolationem recipere debebant, quam
 de morte lamentationem & luctum, continuo subdit, dicens, Haec dicit dominus: quiescat
 uox tua a ploratu, & oculi tui a lacrymis: quia est merces operi tuo. Cui operi tuo?
 Filij tuis ob filium regis aeterni, & uirginis matris enecatis. Quae merces? Vita, &
 gloria sempiterna. Sed ne tunc filius dei ex uirgine natus esse debuerat, cum pueri
 interfecti sunt? Quidni? haud ita multo post dicente Hieremia: Reuertere uirgo Israel,
 reuertere ad ciuitates tuas istas, & gratia cuius tam studiose reuocet, subdente: Quia
 creauit dominus nouum super terram, foemina circumdabit uirum. Hoc autem nouum
 super terram & nunquam auditum est, uirginem tunc infantem deum in sacrosancto suo gestasse ute-
 ro. Sed fortasse sciscitabere, cur bimii, id est biennes pueri, et etiam inferioris aetatis, ut an-
 niculi, iussi sunt interfici, cum CHRISTVS secundum dispensationis humanae natiuitatem

Macrobius.

Apo. 14.

Hierc. 3.

tam paucorum esset dierum, ut uix dimidium mensis natus esset, sed & reges credantur adhuc eum in praeseptis tugurio reperisse: Neque id equidem credo, neque haec Euangelistas indicare arbitror: non enim in tugurio praeseptis reperiuntur indicat, quod superius Matthaeus de Magis dixit: Et intrantes domum, inuenerunt puerum cum MARIAMATRE eius: quia non stabulum, sed domum dixit. Quin & Herodes infantes necari iussit secundum tempus, quod exquisierat, & accurate quidem a Magis. Ergo cum iussit a bitu & infra, didicerat id tempus esse annum unum, & amplius: alioqui si intellexisset apparitionem stellae a duodecim, tredecim uel diebus coepisse, iussisset a mense & infra, iuxta tempus accurate exquisitum, pueros tolli. Neque etiam putandum est tam breui tempore reges congregare potuisse, & cuncta sibi apparasse, tantumque itineris perfecisse:

Esa. 30. sicut in Esaia scriptum est: Ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in splendore ortus tui. Leua in circuitu oculos tuos, et uide: Omnes isti congregati sunt, uenerunt tibi: filij tui de longe uenient. Nonne etiam quadragesimo die Hierosolymis in templo est praesentatus: dicente: Luca Et postquam impleti sunt dies purificationis eius secundum legem Moysi, tulerunt illum in Hierusalem, ut sisterent eum domino. & tunc obtulerunt, ut dictum est in lege, par turturum, aut duos pullos columbarum. Sed quomodo si tertiadecima die adorassent Magi, cum paulo post sentientes se illusum Herodes, iussit pueros occidi: & CHRISTVS non multo post adorationem Magorum, a communi infantium periculo ereptus, sublatus sit in Aegyptum: quomodo inquam Hierosolymis quadragesima die fuisset in templo praesentatus, & a Simeone iusto susceptus, aperte confitente eum CHRISTVM esse: Non ergo eo anno, sed anno natiuitatis reuoluto uenerunt Magi, & adorauerunt eum. Sic igitur recte dixerat Herodes, ipsum natum plusquam annum unum, & infra secundum: iuxta quod tempus accurate exquisitum, iussit crudelem crudelissimus Herodes exerceri *υπιοφονια*, id est infanticidium. Ad haec id illi magis conueniebat & matri: ut tantillum & aliquantulum iam ualentioribus uiribus, pro nobis exilium experiretur, qui etsi omnia posset, uoluit tamen nostram in se naturam (excepta peccantia) suos numeros seruare, nostraeque naturae non simulate, sed ueraciter assumptae, patefacere ueritatem. Sed perductus dominus in Aegyptum, quandiu illic mansit: Quandiu profecto uixit Herodes. Quo mortuo angelus nunciauit Ioseph, puerum in terram Israel, cum uirgine matre esse reducendum. Quod aperit Matthaeus, subdens. ¶ Defuncto autem Herode, ecce angelus domini apparet in somnis Ioseph in Aegypto, dicens: Surge et accipe puerum & matrem eius, & uade in terram Israel: defuncti sunt enim qui querebant animam pueri. Qui confurgens, accepit puerum & matrem eius, & uenit in terram Israel. ¶ Sed cur tam solícite super puero toties angelus admonet Ioseph: Nonne ut intelligat, non hominem, sed deum patrem, praecipuam & uniuersalem & particularem illius gerere curam: qui se hac solícita ubique prouidentia uerum declarabat patrem: Et quanquam filius aequae omnia & nosset & posset, praestabat tamen è caelo indicari ipsi Ioseph, ut caelestis patris filio, & matri eius augustiorem semper exhiberet reuerentiam. Solícite ergo executus est quae mandauit angelus: utrunque, & super sanctum puerum & sanctissimam matrem eius, in terram Israeliticam reducendo. Quam cum ex reditu attigit, audiens Archelaum Herodis filium regnare in Iudaea: fluctuauit animo, quò sibi esset diuertendum: nam quo minus iret in Bethleem regiam ciuitatem & incunabula CHITSI, timor Archelai uetabat. Sed huic anxietati animi statim occurrit summi patris nuncius, angelus domini: indicans illi in Galilaeam & in Nazareth esse diuertendum. Quod fidelis detegit Euangelista Matthaeus, dicens.

16 ¶ Audiens autem quod Archelaus regnaret in Iudaea pro Herode patre suo, timuit illo ire: & admonitus in somnis, secessit in partes Galilaeae, & ueniens habitauit in ciuitate, quae uocatur Nazareth, ut adimpleretur quod dictum est per prophetas: Quoniam Nazareus

Q. aduentu Magorum post anni circuitu christi nati fuerit, huc fabrum.

Nazaræus uocabitur. **¶** Quod saluator mundi sic peregrinaturus esset, nullâ in terra certam, aut saltem perpetuam habendo sedem, prophetae prædixerant. Quale id est Hieremiæ, dicentis: Tibi peccauimus, expectatio Israël in tēpore tribulationis. Quare futurus es sicut colonus in terra, & quasi uiator declinans ad manendū: Quare futurus es quasi uir uagus, & fortis, qui nō potest saluare: Tu autē in nobis es domine, & nomen sanctū tuum inuocatū est super nos: ne derelinquas nos. Et id Psalmi sexagesimo octauū: Extraneus factus sum fratribus meis, & peregrinus filijs matris meæ. Hæc sunt, quæ de hac uaga peregrinatione dixerūt prophetae. Quam perpeffus est, ut filios Adam exules & uagos, extraneos à coeli ciuibus factos, & peregrinos à filiis coelestis Hierusalē, hac sua in terris mansionū irrequieta mutabilitate, in coelestiu mātionum stabilitate firmaret. Et cur habitauit in Nazareth: Quia & id quoque diuina ordinatione sancitū erat, ut Nazaræus siue Nazarenus uocaretur: sic enim in illo glorioso uictoriæ suæ triūpho, qua uicit serpentē antiquū, et redemit nos, inscriptus est, **I E S V S** Nazarenus rex Iudæorum. Item cum quærerent eum, ut ad redēptionis uicti mam caperetur: interrogati quem quærerent, nihil aliud responderunt, quàm **I E S V S** Nazarenus. Et sic Nazarenus, quod idem est quod Nazaræus, peculiaris illi erat agnominatio: ut uel sic ex nomine **I E S V** suum saluatorem, & ex agnomine Nazaræi sanctum illum sibi promissum agnoscerent. Necnon fratres eius, id est apostoli & discipuli, Nazaræi ecclesiæ dicti sunt, ut scriptum est: Candidiores Nazaræi eius niue, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, saphyro pulchriores. Et quid mirum si Nazaræus uocandus erat: cæteri autem credentes in eum, & in eo regenerati, Nazaræi per participationē, id est sancti: cum ipse esset sanctus, & sanctus per eminentiam, ac sanctus sanctorum, quod significare uolunt Nazaræum: Sic enim & apud Daniele de domino dictum est: Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, & super urbem sanctam tuam: ut consummetur præuaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur iustitia sempiterna, & impleatur uisio & prophetia, & ungatur sanctus sanctorum. Arbitror tamen hic etiam Nazaræū aliud designare posse. Quidnam inquires: Germen, quod cōjcio ex his Matthæi uerbis: Ut impleretur, quod dictū est per prophetas, quoniā Nazaræus uocabitur. Nam mos Hebræorum est, cum quippiam allegant dicēdo, apud prophetas, per prophetas, in prophetis, aut alio simili allegationis modo, nequaquam certo sub nomine adducto propheta, ut plurimū intelligere, quod allegatur id desumptū esse ex libro duodecim prophetarum, qui & minores prophetae appellatur. Cum ergo hunc in modum citet Euangelista, cum ait, ut impleretur quod dictū est per prophetas, quoniā Nazaræus uocabitur: consentaneum est hoc dictum, aut quod illi respondet, in libro duodecim prophetarum reperiri. At uero in Zacharia capite sexto secundo secundum ueritatem Hebraicam, sic habetur: Hæc ait dominus exercituum, dicens: Ecce uir, germen nomen eius. Quod dictū, de Messia ipsi quoque Hebræi intelligunt: sic nimirū de eo exponēte Ionatha in translatione Chaldaica. Ecce ergo quo pacto in prophetis scriptum erat, quod uocandus esset germen. Sed & sic uocat eum Esaias capite quarto, dicens: In die illa erit germen domini in magnificentia et gloria, & fructus terræ sublimis, & exultatio ijs, qui saluati fuerint de Israël. Et Hieremias capite uicesimotertio, inquires: Ecce dies ueniunt, dicit dominus, & suscitabo Dauid germen iustum, & regnabit rex, & sapiens erit, & faciet iudicium & iustitiam in terra. Hic ubique apud Zachariam scilicet & Esaiam, & Hieremiam habetur idem uocabulum **ZEMAH**, quod germen significat. Vocandus ergo erat saluator, germen, quod & Nazaræus designat: ut ex Esaiæ capite undecimo, interprete Theodotione patet: ubi sic ille legendū existimat: Egredietur uirga de radice Iessæ, & germen de radice eius ascēdet. Hic enim germē **NEZER** dicitur: unde & Nazareth, &

Hier. 1.4

Psal. 61.

Thre. 4.

Dani. 9.

Zach. 6.

Esa. 4.

Hier. 23.

Nazaræus. Perinde ergo est quod Apud Zachariam legitur, ZEMAH, hoc est germen, nomen eius, atq; id Nazaræus nomen eius. Nam hæc duo uocabula, synonyma sunt, idemq; significatiua. Neq; quenquam moueat, quod interpret latinus in Zacharia posuit, oriens nomen eius, uolens per id, oriens nomen eius, pullulans siue germians nomen eius innuere: quia proprie germen ponere debuit, ut & positum est in quarto Esaia, & in uicesimo tertio Hieremia. Sed & illud NEZER, quod Esaia capite undecimo habetur, germen (ut dictum est) significans, plātulam ac furculum designat, qui non ex semine surgit, qui non feritur, sed è radice absque ullo semine pullulat. Et germen (inquit) de radice eius ascendet. In quo Messias, non de semine, sed de radice sola nasciturus innuebatur: quod & adimpletum est, cum de uirgine absque ullo semine natus est. Quod autem nostri codices illic habent, ex septuaginta, ut opinor, & flos de radice eius ascendet: parum admodum apte dici uidetur. quandoquidem flos non de radice ascendere dicitur, sed potius germen & furculus. Radix ergo, MARIA: Virga & germen, CHRISTVS dominus: qui inde ut uirgula, ut germen, ut plantula, ex radice egressus, ad oculos mortalium uisibilis ascendit. Ac prima quidem & secunda illius oraculi Esaia undecimo particula, idem designatur. Satis igitur ostensum est, dictum esse per prophetas, quod CHRISTVS Nazaræus, quod perinde sonat atque germen, uocaretur, sed diuinum & supercœlestē germen: quia ex Esaia germen domini, magnificum, gloriosum, fructus terræ uirginæ sublimis, exultatio ijs qui æternam salutem sunt percepturi, qui ex nullo semine, sed ex sola uirgine de Iesæ, & Dauidico stipite, ascendit ad ortum. Et ex Hieremia, iustum, regnans rex, sapiens, iudicium faciens & iustitiam. Ergo siue hoc, siue illo modo interpretemur Nazaræum, ei qui est sanctior cæteris omnibus sanctis, domino nostro IESU CHRISTO Nazareno, germini domini magnifico & glorioso, id est filio dei, regi æterno, fructui uirginæ uteri, exultationi uniuersis, qui saluati sunt & saluandi, cum æterno patre & spiritu sancto honor, gloria & imperium, in omnia secula seculorum. Amen.

CAPVT TERTIVM.

- 17 **I**N diebus autem illis uenit Ioannes Baptista prædicans in
 18 deserto Iudææ, & dicens: Pœnitentiam agite, appropin-
 quabit enim regnum cœlorum. ¶ Hic est enim de quo di-
 ctum est per Esaia prophetam dicentē: Vox clamantis
 in deserto, parate uiam domini, rectas facite semitas eius. 5
- 19 ¶ Ipse autem Ioannes habebat uestimētum de pilis camelorum, & zonam
 pelliceam circa lumbos suos: esca autem eius erat, locustæ & mel syluestre.
- 20 ¶ Tunc exibat ad eum Hierosolyma, & omnis Iudæa, & omnis regio circa
 Iordanem: & baptizabantur ab eo in Iordane confitentes peccata sua. Vi-
 dens autem multos Pharisæorum & Saducæorū uenientes ad baptismum 10
 suum, dixit eis: Progenies uiperarū: quis demonstrabit uobis fugere à uen-
 tura ira? Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ. Et ne uelitis dicere in-
 tra uos: patrem habemus Abraham. Dico enim uobis, quoniam potēs est
 21 deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham. ¶ Iam enim securis ad radi-
 cem arborum posita est: Omnis ergo arbor, quæ non facit fructum bonū, 15
 22 excidetur, & in ignem mittetur. ¶ Ego quidem baptizo uos in aqua in pœ-
 nitentiā:

nitentiam: qui autem post me uenturus est, fortior me est, cuius nō sum dignus calceamenta portare. Ipse uos baptizabit in spiritu sancto & igni. Cuius uentilabrum in manu sua, & permundabit aream suam, & congregabit triticum in horreum suum: paleas autē cōburet igni inextinguibili. ¶ Tunc uenit IESVS à Galilæa in Iordanem ad Ioannem, ut baptizaretur ab eo. Ioannes autem prohibebat eum, dicens: Ego à te debeo baptizari, & tu uenis ad me? Respondens autem IESVS, dixit ei: Sine modo, sic enim decet nos implere omnem iusticiam. Tunc dimisit eum. ¶ Baptizatus autem IESVS, confestim ascendit de aqua. Et ecce aperti sunt ei cœli, & uidit spiritum dei descendantem, sicut columbam, & uenientem super se. Et ecce uox de cœlis, dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui.

ANNOTATIONES BREUES XVI. CIRCA LITERAM CAP. III.

1	uenit	σαδδουκῶν	ἐκκόπτεται
	παρουσίου	Sadducæorum	βιάζεται
	præfens	11 demonstrabit	præsentia
	& infra.	ὑπέδειξε	20 paleas autem
2	pœnitentiam agite	πρᾶξτε	τὸ δὲ ἄχρον
	μετανοήτε	12 pœnitentiæ	singulare
	resipiscite	τῆς μετανοίας	22 debeo
2	appropinquabit	resipiscentiæ	χρῆμα ἔχω
	ἤγγικε	& infra.	opus habeo
	appropinquauit	12 uelitis	24 dimisit
	præteritum	δοξήτε	ἀφῆκε
6	camelorum	opinemini	præfens
	καμήλων	uideamini	26 super se
	singulare	14 Abrahæ	ἐπ' αὐτόν
8	exibat	τῷ ἀβραάμ	super eum
	ἐξεπορεύετο	datiuus	27 Complacui
	egrediebatur	16 excidetur	ἐνδόκησα
10	Saducæorum	mittetur	beneplacui

COMMENTARIUS IN CAPVT TERTIVM.

Ominus nondum duodecimum attigerat annum, quando ex Aegypto rediens, in Nazarenæ ciuitatis habitationem declinauit. Siquidem Luca teste, cum factus esset duodecim annorum, remansit in Hierusalem: & id nō cognouerūt parentes eius. Et quintodecimo Tiberij anno (eodem teste) factum est uerbum domini super Ioānem in deserto,

LUC. 1.
LUC. 3.

ut prædicaret baptismum pœnitentiæ: circa quæ tempora dominus tricesimo appropinquabat anno. Hæc autē tempora à reditu eius ex Aegypto ad prædicationem Ioannis, quæ octodecim, aut amplius complectuntur annos, silentio præterit Euāgelista. Et primum quid prædicaret ipse Ioannes, qui ut præcurfor natiuitatis domini, ita & prædicationis eius, & spiritualis baptismi erat: insinuat hoc pacto Mathæus, dicens,

¶ In diebus autem illis, uenit Ioannes Baptista, prædicans in deserto Iudææ, & dicens: 17
Pœnitentiam agite: appropinquauit enim regnum cœlorum. ¶ In diebus illis, quibus scilicet dominus cōmorabatur in Nazareth (nam ad tempora usq; prædicationis Ioannis, & baptismatis, quo ab eo baptizatus fuit, illic diuersatus est) declamabat Ioannes,

d

ut homines poenitentiam agerent, id est resipiscerent à præteritæ uitæ male actis. Est enim μετανοια, resipiscencia, sententiæ mutatio, conuersio, reuersioq; ad deum, motio, quæ præuio fit spiritus sancti aduentu, sanctum & desyderabile nomen: non carnis afflictio, non maceratio, non deniq; mactatio: & si illam sanctam resipiscenciam quandoque hæc sequantur, ut signum. & illa poenitentia est, quæ toties designatur in prophetis per hæc uerba dei: conuertere, conuertimini, reuertere, reuertimini ad me, & similibus miseratissimi dei ad se reuocationibus. Ergo & Ioannes, & dominus postea, ad magnam dulcedinem inuitant, quando uocant ad hanc poenitentiam, id est resipiscenciam. At quare tunc resipiscerent, causam subdit Ioannes: quia regnum cœlorum, quod est regnum CHRISTI, appropinquauit, id est instabat, & in foribus erat. Ab Adam enim usq; ad CHRISTVM, seruitus: sub CHRISTO, regnum. Et quamuis in intermedio inter Adam & CHRISTVM tempore, fuerit regnum: illud tamen non nisi terrenum fuit, ac temporale: hoc autem quod instabat, CHRISTI, & cœleste, & æternum.

Daniel. 7. De quo in Daniele: Ecce cum nubibus cœli, quasi filius hominis ueniebat, & usq; ad antiquum dierum peruenit, & in conspectu eius obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, & honorem, & regnum: & omnes populi, tribus & linguæ ipsi seruient. Potestas eius, potestas æterna, quæ non auferetur: & regnum eius, quod non corrumpetur. De hoc regno dicebat Ioannes: Appropinquauit enim regnum cœlorum, in quod nemo erat ascribendus, qui non à præteritis male transactæ uitæ resipisceret actis: qui autem resipisceret, aptus esset baptismo, & regenerationi suscipiendæ, ut illius regni consortio frueretur. Quisnam uero is Ioannes esset, oraculo prophetico prænunciatum declarat Matthæus Euāgelista, dicens.

18 » *Esa. 40.* » *18* » *19* »
 ¶ Hic est enim, de quo dictum est per Esaiam prophetam, dicentem: Vox clamantis in deserto, parate uiam domini, rectas facite semitas eius, ¶ Oraculum illud de Ioanne habetur Esaiæ cap. 40. CHRISTVS est uerbum, & æternum quidem uerbum. ut & ibi subdit Esaias: Verbum autem domini manet in æternum. Ioannes, uox: & uox, transitorium ac temporale uerbum, ut ergo temporale uerbum est umbra, & figura æterni: sic Ioannes præcurrit, & prænunciat CHRISTVM, cum clamat: Parate uiam domini, rectas facite semitas eius, Dominus ille, CHRISTVS erat: uia eius, mentes iustorum: semitæ eius, fides, spes, charitas, iusticia, bonitas omnis, omnisq; sanctitas. Sed quo habitu tegeretur, & quo cibo aleretur in deserto, amplius insinuat Matthæus, subdens.

¶ Ipse autem Ioannes habebat uestimentum de pilis camelorum, & zonam pelliceam circa lumbos suos: esca autem eius erat, locustæ, & mel syluestre. ¶ Nere solent pilos camelorum in Palæstina, & ijs terris quæ hoc genere animalis abundat, & cõficere ex illis rudes, & asperas uestes: ut & nunc apud Aiuernos, Narbonios, & Aquitanos, ex rudioribus lanis uiliores, & incultiores pannos efficiunt. Illis igitur incultioribus, uilioribus, asperioribusq; uestibus utebatur Ioannes: non integra pelle pro ueste, ut in pictura representari solet: non enim Euāgelista dicit eum habere uestimentum de pelle, sed de pilis camelorum. Et erat illi circa lumbos,

4. Reg. 1. id est renes, zona pellicea. ut de Helia quarto Regum legitur, quod uir pilosus esset, & zona pellicea accinctus renibus: uenerat enim in spiritu Helia. Cibus autem Ioannis erat, locustæ cum melle agresti. Nam id genus animalis, & si uile, etiã in cibo per-

Leui. 11. mittebatur. ut Leuitici undecimo, ubi sic habetur: Quicquid autem ambulat quidem super quatuor pedes, sed habet longiora retro crura, per quæ salit super terram, comedere debetis, ut est bruchus in genere suo, & attacus, atq; ophiomachus, atq; locusta: singula iuxta genus suum. Non desunt tamen qui uelint hic ἀγρίδες designare summitates teneriusculas uirgultorum, ac olerum, quo cibo cum melle uteretur Ioannes: sed uicinitate uocum hallucinati, & sua opinione rei indignitate offensi, labi uidentur. Mel uero syluestre ericæum uocat Plinius lib. 11. cap. 16. ab erica frutice: estq; id uile, & minime inter genera mellis probatum: cõuehiturq; post primos autumnii hymbres,

cum

cum erica sola floret in syluis, ob hoc arenoso simile. Tali autē (ut quod minus ad uoluptatem pertineret) utebatur pœnitentiæ typus Ioannes. Potus uero eius, ex Luca cognoscitur fuisse mera aqua, dicente angelo ad Zachariam patrem eius: Vxor tua Elizabeth pariet tibi filium, & uocabis nomen eius Ioannem. Et subdit: Vinum & siceram non bibet. Talis profecto uestitus, talis cibus, talisq; potus decebat eum, qui prædicabat pœnitentiam, & qui futurus erat alijs pœnitentiæ typus atq; forma. Vestitus uilis, & contemptus monstrabat mundi suiq; ipsius contemptū, & transactæ uitæ displicentiam: asperitas, fugam deliciarum: pellicea zona circa renes, arctam continentiae custodiam: cibus facilis & neglectus, gulæ frenum: adeo, ut credatur in deserto neq; pane quidem usus: & aquæ potus, omnimodam sobrietatem. Quæ omnia admodū necessaria sunt uere resipiscētib; & regnum cœlorum introire gestientibus: ut studeant contempto calcatoq; mundo, seq; ipsis, non corpus preciosis & curiosis ornamentum habere uestibus, sed animū non solū humanis uirtutibus, sed multiformibus gratijs, & charismatibus: uoluptates mundi non quærant, sed ueras cœli delicias: non cibos qui sagineant corpus, sed qui pascunt animam: non uinum corruptibile, sed amorem incorruptibilem, cœlestemq; ambrosiam, quæ nihil aliud spirer, quàm quod diuinum est: & nullo alterius desyderio, quàm unius solius boni, quod omne supereminet bonum, inebrientur. Hæc Ioannis uita prætendebat. Quamobrem multi ad eum sic in deserto uiuentē, confluebant. Et qui, & unde, subdit Matthæus, dicens. ¶ Tūc exhibat ad eum Hierosolyma, & omnis iudæa, & omnis regio circa Iordanem, & baptizabantur ab eo in Iordane cōfitemtes peccata sua. Videns autem multos Phariseorum & Sadducæorum uenientes ad baptismum suum, dixit eis: Progenies uiperarū quis demonstrauit uobis fugere à uentura ira? Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ: & ne uelitis dicere intra uos, patrem habemus Abraham. Dico enim uobis, quoniam potens est deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham. ¶ Simples ad se uenientes, uolentes pœnitentiæ, id est resipiscētiæ statum suscipere, factis operibus pœnitentiæ dignis, benigne excipiēs Ioannes, baptizabat: sunt enim hi filij pacis, filij confessionis, & filij iudicij: quæ per hæc nomina, Hierosolyma, iudæa, & Iordanis designantur. Phariseos autem, & Sadducæos dure increpabat: quia hi sunt filij diuisionis ac uolentiæ, & qui seipos iustificant (sectas enim habēt, & in operibus traditionum suarum, & in Abraham, quod filij eius sunt, confidunt: in multis diuisi sectique à deo) ut eorum nomina indicāt, quibus ira dei in promptu parata est, hos uocat genemata, id est germina uiperarum: ut qui matrem, id est dei legem nascentes dirumperent, & postea uirus suum late diffunderent. Miratur quoq; Ioannes summam dei bonitatem, cum ait: Quis monstrauit uobis fugere à uentura ira? quasi diceret: cum sitis serpentum progenies, & uiperarum germina: non prouidentia uestra, non operibus, non iusticia huc adducti estis, ut fugeretis quæ uobis, & uestris similibus imminabant diuinæ ultionis æterna tormenta: sed illa superadmiranda clementia, illa imensa bonitas, illa incomprehensibilis dei benignitas hoc effecit. Facite ergo opera digna hac, quæ dei dono uobis indulta est, resipiscētia: & nolite istud intra uos cogitare, hoc ideo esse, & ideo uobis deberi, quia filij sitis Abraham. Id enim merum dei donum est, mera bonitas, & mera gratia: cui nihil difficile, nihil impossibile. Abraham pater est fidei, & operum ipsius: & filij eius, filij fidei, opera ipsius faciētes. uos autem neque fidem habetis Abraham, neq; opera: sed estis ad fidem eius, quæ solum deum respicit, nō hominum placita, & ad ueræ fidei opera haud secus ac lapides indurati, uerum tamen potens est deus ex lapidibus istis, id est ex uobis peruicacibus, obstinatis, & in traditionibus hominum obfirmatis suscitare filios Abraham, ut uobis nihil, sed omnia deo, & gratiæ eius tribuatis.

Verum quia frequens mentio fiet in Matthæo, Marco,

Luca, & Ioanne de Scribis, & Pharifæis, quæ sectæ erant Iudæorum: operæ precium forsità fuerit nõnnulla de hisce, quæ tradiderunt maiores, hic carptim, quasi capita quædam inferere. Igitur Hebræorum tres præcipuæ fuerunt sectæ: Essæorum, Pharifæorum, Sadducæorum. Primo de Essæis est dicendum, quibus cum Pharifæi in pluribus humanis institutis, atq; traditionibus conueniebant.

DE ESSÆIS ENARRATA LXXII.

ESSÆI gente Hebræi erant, mutuo inter sese amore coniunctissimi. **Voluptates quasi maleficia uitabant.** **Continentiam seruabant.** **Cupiditati non succumbere, magnam uirtutem ducebant.** **Ab uxoribus, & seruis abhorrebant: illas iniquitatis, istos seditionis occasionem existimantes.** **Alienos filios, dū adhuc tenelli erāt, erudiebant, & diligenter suis moribus instituebant: eos cognatorum loco habentes.** **Contemptores diuitiarum, tanquam propriarum erant.** **Mirabilis apud eos rerum omnium communicatio erat: neq; alter alteri opulētia præstabat.** **Legem habebāt, ut qui disciplinam suam sectari uellent, bona sua in cōmune ponerent, ut permittis facultatibus, ueluti inter fratres, unum esset omnium patrimoniū.** **Inter eos nec paupertatis humilitas, nec diuitiarū dignitas unquam apparebat.** **Corpus oleo inungere probro ducebāt, & ab immunditijs corpus abstergere.** **Squalorem decori ascribebant, dummodo in candida semper essent ueste.** **Designatos habebant communium rerum procuratores, ad omnium usus indiuisos.** **In singulis ciuitatibus ut plurimum domicilia habebant: & suæ sectæ professoribus aliunde aduenientibus, quod habebant, quasi proprium exhibebant.** **Tanquam consuetissimi ad eos ingrediebantur, quos nunquam ante uiderant.** **Cum peregrinabatur, propter latrones tantum armabantur, neq; præterea secum quicquam ferebant.** **In singulis ciuitatibus ex eodem collegio specialis curator hospitiū instituebatur, qui eorum uestimenta, cæteraq; usui necessaria custodiret.** **Amictus, cultusq; corporis omnibus pueris in metu erat: perinde ac eorū, qui ipsos sub ferula habebāt.** **Nec uestitum, nec calceos, nisi prioribus, aut omnino detritis, aut longi temporis usu cōsumptis mutabant.** **Nihil inter se mercabātur, aut uendebant: sed egenti quisq; quod habebat præbebat, referens ab eo quod ipse non haberet.** **Etiam sine permutatiōe cunctis erat liberum, à quibus uellet accipere quod sibi opus esset.** **Circa deum præcipue religiosi erant.** **Ante solis ortum nihil loquebantur, sed deo quædam more patrio uota celebrātes, quasi ut eis cum sole oriretur, precabantur.** **Orto sole, ad suas quisque artes à curatoribus dimittebatur.** **Cum ad horam quintā usq; studiose fuissent operati, rursus in unum locum congregabantur: & linteis præcincti, corpus aquis frigidis abluebāt.** **Hac lustratione mundati, uelut in sanctum quoddam templum, in grande cœnaculū cōueniebant, quò neminem alterius sectæ ingredi fas erat.** **Quibus ibi sedentibus, pistor quidem panes ordine, cocus uero uasculum unum ex uno eodemq; pulmento singulis apponebat.** **Voce cibum sacerdos præueniebat, neq; gustare quenquam fas erat, nisi prius deo oratiōe celebrata.** **Post finem prandij uota repetebant: ita desinendo, ut & prius incœperant, deum, ut datorem uictus, laudibus celebrantes.** **Hinc depositis (ueluti sacris) uestibus, post meridiem ad opera se conferebant.** **Reuersi deinde uesperis, similiter cœnabant, comedebantq; etiam si qui fortasse superuenissent.** **Tectum illud neq; clamor, neq; tumultus unquam inquietum reddebat, alijs quidem alijs uicissim loquendi ordine cedentibus.** **Extra tectum constitutis, silentium, arcanum quoddam mirabile uidebatur.** **Eis perpetua sobrietas, & edendi, & potandi modus sobrietate definiebatur.** **Moribus, & conuersatione optimi erant, & ad colendam terram omni studio intenti.** **In iuuando, & miserendo sui iuris erant, subueniendo scilicet suo iure dignis, & indigentibus ali-**
menta

- menta porrigēdo: cætera non sine præcepto curatoris faciebant. ¶ Cognatis dare aliquid inconsultis curatoribus, interdictum. ¶ Iracundiæ iusti moderatores erant, indignationem cohibebant, fidem tuebantur, patri obsecundabant, iuramento stabilis habentes quicquid dicebant. ¶ Iusiurandum quasi periurio deterius, summopere uitabant. ¶ Mendacij condemnatum arbitrabantur, cui sine iuramento non crederetur.
- 40 ¶ Studebant ex ueterum scriptis ea potissimum, quæ corpori, & animæ conducere, seligere: ut ad morborum remedia, quas uires stirpes medicæ, & lapides singuli haberēt, cognoscere. ¶ Non cōtinuo sectæ suæ studiosos, in suam congregationem admittebant: sed foris eodem uiuendi ordine per annum probabant, bidentem, perizoma, id est lineum uel amicum, quo præcingebantur, & albam uestem tradentes. ¶ Bidente illo perfodiebant sibi in abdito loco scrobem, naturalis egestionis faciendæ gratia: & id in locis secretissimis. ¶ Probata continentia ad communem cibum accedebant, & purioribus aquis ob castimoniam participabant: sed nondum ad conuictum admittebantur. ¶ Altero anno probabantur mores, post quem digni apparentes in cōsortium assumebātur. ¶ Priusquam ad commune cōsortium admitterentur, multis execrationibus deiecerant se primum uelle colere deum: deinde erga homines seruare iusticiam, nemini propria spōte nocere, nec ex præcepto quidem obesse: iniquos omnes odisse, iusticiæ sectatoribus semper cooperari, fidem omnibus seruare, maxime principibus, cum ad potētiam principatus sine dei uoluntate sentiendum sit neminem accedere posse: si præessent, nunquam abuti uiribus potestatis in subiectorū contumeliam, nunquam ueste aut ambitioso aliquo ornatu alijs præeminere, ueritatem semper diligere, propositum habere conuincendi mentientes: manus à furto, & animam puram ab iniustis uijs seruare, nihil de mysterijs consecrantes cælare, neq; prophanis quippiam eorum publicare, etiam si quis eos intenta morte compellat, nihil aliud quàm accepissent de dogmatis tradere, fugere latrocinia, & conseruare dogmatis sui libros. ¶ His execrationibus angelorum nomina admiscebāt, quibus præinstruebant accedentes. ¶ Iusticiam rem preciosam ducebant: pro qua etiam ad mortem usque decertabant. ¶ Deprehēsos in peccatis, à sua cōgregatione repellebant. ¶ Qui condemnatus fuerat, plerunq; miserabili morte conficiebatur: ut qui sacramentis, & execrationibus obligatus, capere ab alijs oblatum cibum non posset, sed tantum herbas pecudum more depasceret: & ita membra eius fame exesa, tabescerent. ¶ Quandoque miserati, extremum agentē spiritum recipiebant: arbitantes pro peccatis eius sufficere poenā, quæ ipsum usq; ad mortē deduxerat. ¶ In iudicijs erāt iustissimi, atq; diligentissimi. ¶ Consultabant non pauciores quàm centum in unum coacti: quod autem ab his decretum fuerat, immobile manebat. ¶ Post deum uenerabantur legisferum: ita ut si quis eum blasphemaret, morte moreretur. ¶ Senibus obedire, quorum runcunq; arbitrabantur officium. ¶ Seditibus decem, nullus unus loquebatur nouem inuitis. ¶ Exponere quicquam in medium in gratiā sui quisq; deuitabat. ¶ Sabbatis ab omni operatione cauebant, cibum sibi pridie præparabant, ne illo die ignem accenderent, uas nullum in eo transferebant, immo ne aluum quidem soluebant, purgant ue. ¶ Alijs diebus fodiebant foueam illo bidente, qui tradebatur accedentibus, uno pede aut amplius altam: & demissa ueste sese diligentissime contegentes, ne scilicet splendori diuino iniuriam facerent: in eadem fouea se onere uentris leuabant,
- 60 & deinde terram, quam effoderant, reiciebant. ¶ Quatuor ordines habebāt: qui minores erant, inferiores præcedentibus existimabantur: quos si quis è superioribus tetigisset, ut à contactu alienigenæ diluebatur. ¶ Viuebant plurimi ad ceterisimum usque annum propter simplicitatem uictus, & institutionem in omnibus bene ordinatam. ¶ Erant aduerforum tolerantissimi. ¶ Cruciatu, firmitate consilij uincebant.

¶ Mortem, si cum decore obcunda esset, iudicabant etiam immortalitate meliorem.
¶ A Romanis per artuum cōfractiōnes, ignes, & omnigena tormenta cogi non potuerunt, ut in legislatores aliquid loquerentur: uel ciborum quippiam, quos esse nō solebant, ederent. **¶** Fides erat apud eos, corpora esse corruptibilia; animas uero immortales semperq; duraturas. **¶** Corpus illis esse ut carcerem, à quo liberatas animas illico latari dicebant, & sublimes ferri (si bene uixissent) in quandam regionem ultra Oceanum: ubi illis reposita esset perfruitio, quam neq; imbres, neq; niues, neq; æstus infestarent, sed Oceano oriēs Zephyrus & leniter spirans amœnam redderet: malas autem animas loca procellosa, & hyberna manere, plena gemitibus exercēdarum sine fine pœnarum. **¶** Erant inter eos, qui se futura nosse profitebantur: raroq; accidebat, ut prædictiōnes eorum non cōsequeretur euentus. **¶** Sacris libris, & uarijs sanctificationibus, prophetarūq; dictis à prima ætate adhærebant. **¶** In deum cuncta res ferebant. **¶** In templo ἀναθήματα poni prohibebant. **¶** Sacrificia cum populo non celebrabant, quod plurimum se ab eis munditia, & sanctitate differre putarent, semoti sacrificia facientes. **¶** Sacerdotes suorum optimos deligebant.

DE PHARISÆIS ENARRATA XXIII.

¶ PHARISÆI in multis similiter istis uiuebant, differebant etiam in multis. **¶** Vxores ducebant, magnam uitæ hominū partem posteritatē existimantes. **¶** Errare, qui nuptijs abstinerent, putabant: quandoquidem si omnes in eam ire uellent sententiā, statim defecturum genus humanum. **¶** Per triennium fœminarum ualeitudinem probabant: quæ si congrua probatione apparebant idoneæ partui, ita demum eas in matrimonium adscisciebant. **¶** Nemo eorum cum prægnante miscbatur: ut ostenderēt non uoluptatis, sed liberorum gratia se nuptias inijsse. **¶** Lauantibus fœminis, ut & uiris, perizomatū erat amictus. **¶** Multi societate gaudētes, se mutua dilectione complectebantur. **¶** Seruos habebant, & cultu politiori utebantur, sorditiemq; uitabant. **¶** Certiorem legalium notitiam sibi uendicabant: & hi præcipue Pharisæi nuncupabantur. **¶** Hi quoque quotidianam conuersationem exiguam habebant, & eam quidem prorsus abiectam. **¶** Nihil mollitudini, aut delicijs tribuebant. **¶** Quæcunq; rationis iudicio comperta erant, illa sequebantur. **¶** Præpositis nullomodo reluctabantur: maiores natu competentem honore uenerantes. **¶** In templis donaria, & anathemata admittebāt. **¶** Prouidentia omnia geri credebant: prouidentia ac deo omnia committentes. **¶** Liberum arbitrium homini relinquebant. **¶** In electione hominum bonum, uel malum esse collocatū, adiutore deo atq; fato. **¶** Iudicium dei futurū, ubi homines propria merita recipient, siue bene siue male uixerint, ponebant. **¶** Animas esse immortales (& bene quidem) asseriebāt. **¶** In inferno congrua unicuiq; habitacula pro merito uel uirtutis, uel iniquitatis tribuēda. **¶** Malis esse æterna supplicia, & nonnullorum animas in alia transire corpora. **¶** Orationū celebrationes, templorum constructiones traditionibus suis faciendas prædicabāt. **¶** Plurimus erat e ciuitatibus ad eos confluxus, quod putarentur ceteris esse meliores.

DE SADDUCEIS ENARRATA XIII.

¶ TERTIA secta Sadducæorum fuit, utriq; harum penè contraria. **¶** Prouidentiam, fatumq; negabant. **¶** Deum non esse aut bonorum patratores, aut malorum inspectores dicebant. **¶** Animas mortales esse, & cum corporibus interire. **¶** Nullas obseruationes, præter legem Mosis custodiebāt. **¶** Disputabāt aduersus doctores suæ sectæ contrarios: quibus reniti gloriosum putabāt. **¶** Primates apud eos honoribus dignitatibusq; censebantur. **¶** Aliorum respectu pauci erant. **¶** Electioni hominum bonum aut malum propositum esse dicebant: & secundum propriam uoluntatem aliter horum sibi homines adsciscere. **¶** Animarum nulla esse supplicia, aut honores decernebant.

decernebāt. ¶ Inter se feris moribus discrepabāt. ¶ Conuersatio eorū ita erga sectā participes, ut erga exteros inhumana. ¶ Herodiani huius sectā erāt. ¶ Tributū esse soluendum; & ludæos non secus ac aliam gentem non esse liberos, defendebant.

DE GALILAEIS ENARRATA VIII.

QVARTA secta erat quorundā Galilæorū, in quibusdā Herodianis cōtraria: cuius Iudas Gaulonites princeps fuit. ¶ Hi in habitu, & cæteris ferè Pharisæis cōsentiebāt: habebant tamē quædā peculiaria ad sectā. ¶ Circa libertatē immobilē, atq; immutabilē retinebāt sententiā. ¶ Solum deum principē, & dominū omnium dicebāt. ¶ Mortis multas ac uarias species sustinere, pro nihilo ducebant. ¶ Cognatorum supplicia, aut amissiones amicorū omnino contēnebāt, modo nullum hominē dominū dicere compererentur. ¶ Hi temerarij ac superbi hoies. ¶ Et hæc duæ postremæ sectæ Herodianorum atq; Galilæorū tempore fermè Herodis exortæ fuerūt. hæc statim suppressa, illa paulo permanentior. Hactenus de illis sectis, quas qui diligenter attendit, uidet omnes ad tres reduci, nam Herodiani ad Sadducæos, & Gaulonitæ, qui & Galilæi, ad Pharisæos spectabant: quāuis particulare quippiā haberēt. Et hæc maxima pro parte intelligētur, si cui curæ fuerit legere Iosephi. 18. antiquitatū, cap. 4. & secūdi de bello Iudaico cap. 2. Cæterū Iudæi ut Iudæi, nullius erāt sectæ: ut neq; plurimæ turbæ, quæ sequebātur dominū nostrū IESVM CHRISTVM. Sic Christiani ut Christiani, nullius sunt sectæ, sed solū secundū spiritū Israelitæ ac Christiani, nā uera fides, uera spes, plenāq; in deum fiducia, ac intenta in unum charitas, omnē sectā excludere uidentur: & uniuersale sequi lumen, quod dei lumē est: & uniuersalē uolūtātē, quæ est dei uoluntas. Genti Hebraicæ uniuersalis lex fuit ex Mose, & nulla secta: & illa fuit lex uetus, si gura & umbra nouæ. Sic electis dei uniuersalis lex ex CHRISTO, & nulla secta: & si in ea sint quidam gradus, ac nōnulli cœlestium quadā imitatiōe functionum ordines, ut Pōntificū, sacerdotū, diaconorū, plebis sanctæ, & cæteri id genus, quos sacer Ignatius, & nōnulli aliorum primariæ ecclesiæ sancti tetigere. Et hæc lex noua, ueritas, & lux. Nam secta quātūcūq; uideatur sancta, aliquid humanum addit ad diuinū: alioqui nō esset secta. Et quo ad additum, imperfecta est, & nihil perficiens: quid enim humanū diuino addere potest ad perfectionē? Lux per se purior est, quàm illi adiecta nō luce. Diuinū, lux: humanum, non lux. Vita aut electorū CHRISTI debet esse diuina, & solis diuinis inhærere, ut & lex illa solū diuina est: & ex deo, & ijs quæ desursum sunt, nō ex homine, aut ijs quæ secundū hominem sunt, pēdere. Debet & ex diuino, non humano pendere iudicio. Qui igitur recte uidet, planè discernit quàm nihil sunt aut Essæorum, aut Pharisæorū, ut huiusmodi placita, sed cuius cor fide uiuit, & tota fiducia ex deo uerboq; dei pēdet. Illi particulares, & serui: hic uniuersalis, & liber. Illi humane incedunt, hic diuine. Illi ad multa disperguntur, hic ad unum colligitur. Illi quodāmodo superstitiosi, hic uere fidelis. Illi frigidi, & penè mortui: hic feruidus, & prorsus uiuificatus. Illi molē sentiūt, ipsos ad ima deprimentē: hic scintillā ipsū ad superna rapientē. Illi in se, & in mūdo diuites: hic extra se, & in cœlo locuples. Beatus igitur cui uiua obtigit fides, & qui gratia, nō operibus, & si maxime adsint opera, uiuit. Nec quēquā moueāt belle concinnata, & multā præ se ferētia sapientiā, humana instituta, quæ si obseruas ut humana, nihil te iuuāt: sin ut diuina, mēdaciū cōmittis: deo tribuēs quæ neq; iulit, neq; mandauit. æque enim piaculū est dei uerbū ut hois, & hois ut dei uerbū obseruare: solaq; uerbi dei, ut dei uerbū est, obseruatio iuuat. Et hac ratiōe tota animi alacritate, totoq; mentis uigore eam amplecti oportet. Proinde dominus monebat discipulos, ut à sermēto, id est doctrīna Pharisæorū, & Sadducæorū attēderēt: quia humana traditio erat, nō dei uerbū, nō diuinū mādātū: quæ qd' parit, est hypocri-
sis. Quod nō solum ex uerbis domini cognoscitur, sed etiam ex secularibus historijs.

LUC. 12.

- Iosephus.** Nam & Iosephus libro antiquitatū. 17. cap. 3. de Phariseis loquens, sic ait: Erat enim portio quædam Iudæorum hominum de scrupulositate, & subtilitate paternæ legis gloriantium, & culturam diuinitatis simulatium. Hoc autem omnibus sectis peculiare, ut tandem culturam diuinitatis simulent, & proinde sancti apud homines habeantur: quibus **CHRISTVS**, qui intuebatur cor, dicebat: Væ uobis scribæ & Pharisei hypocritæ. Qui quales cū suis humanis traditionibus euaserint, in multis euāgelij locis is, qui est uera dei sapientia, detexit apertissime. Sed nūc post longiusculā ratiōe sectarū digressionem, reuertamur ad ea, quæ longo iam interuallo prætermittenda fuere. Et uideamus quo pacto & scribis, & Phariseis, & illis præsertim, qui nō suo quidem proposito, sed eis infuso dei dono ad resipiscentiam uocantur, non esse differendum, subdit ex Ioannis prædicatione Matthæus, dicens. ¶ Iam enim securis ad radicem arborū
- 21** » posita est. Omnis ergo arbor, quæ non facit fructum bonum, exciditur, & in ignem mittitur. ¶ Prius dixit: Facite ergo fructum dignum poenitentiae. nunc rationem reddit, quia securis ad radicem arborum posita est. Arbores, homines, radix, uita hæc temporalis. Securis, diuina ultio, terrenæ uitæ filum abrumpēs, & per supplicia gehænæ puniens. Fructus bonus, fides, & opera fidei, ac spiritus. Fructus malus, infidelitas, & opera infidelitatis, & carnis. Excisio, uitæ præsentis obtruncatio. Ignis, supplicium æternum. Ergo nulla bona arbor, nisi homo fidelis, qui opera fidei, atq; spiritus facit. Nulla mala, nisi homo huic oppositus. Media autem arbor, est homo poenitens, & sese diuino indultu præparās. Quales faciebat Ioannes suos discipulos, quod subiungit referente Matthæo, dicens, ¶ Ego quidem baptizo uos in aqua in poenitentiam: qui autem post me uenturus est, fortior me est: cuius non sum dignus calceamenta portare: ipse uos baptizabit in spiritu sancto, & igni. Cuius uentilabrum in manu sua, & per mundabit aream suam: & congregabit triticum in horreum suum, paleam autē comburet igni inextinguibili. ¶ Baptizabat Ioannes baptismo aquæ, qui erat figura baptismi **CHRISTI**: baptismus autem **CHRISTI**, ueritas. Baptizabat Ioannes in poenitentiam, **CHRISTVS** in remissionem peccatorum. Ioānes exteriora, **CHRISTVS** interiora purgabat. In baptismo Ioannis, gratia poenitentiae dabatur: in **CHRISTI**, gratia iustificationis. Illic, adhuc caro: istic, datur spiritus. Illic, adhuc amor sui, & ignis terrenus: istic, perfecta charitas, & ignis super cœlestis. Qui post Ioannē uenturus erat, **CHRISTVS**: qui postquam se manifestasset Ioannes, suæ diuinitatis potentiā mundo erat manifestaturus. Fortior nō modo Ioanne, sed etiam uniuersis, quæ in cœlo, quæ in terra, & quæ sub terra sunt, potestatibus. & adeo dignus, adeo maiestate uerendus, ut quæ sacræ eius tetigissent plantæ, non existimaret se Ioannes dignum tangere, tollere, portare. Hic est ille, qui uero baptismo baptizaturus erat in spiritu sancto, & consummata charitate. Ventilabrum in manu eius, doctrina eius, lex noua, lex gratiæ, euangelium uitæ. Area, mentes hominum. Mundatio, iustificatio. Horreum, ecclesia: & tandem cœlestis mansio, æternorumq; gaudiorum paradysus. Triticum, animæ fideles, & electæ. Palea, infideles, & reprobæ. Ignis inextinguibilis, infernus, & gehæna, & inferorum perennis cruciatus. Hæc est huius loci intelligētia, & spirituale mysterium. Ac nō ita multo post, quàm Ioānes per spiritum sanctum dixerat de forti illo, & supra omnem cogitatum digno, qui post manifestationē suam, & baptismū suum uenturus erat, ac uero baptismo baptizaturus: uenit ipse dominus ad Ioannē, ut ab eo baptizaretur, Euangelista Marthæo dicente. ¶ Tunc uenit **IESVS** à Galilæa
- 23** » in Iordanem ad Ioannem, ut baptizaretur ab eo: Ioannes autem prohibebat eum, dicens: Ego à te debeo baptizari, & tu uenis ad me? Respondens autē **IESVS**, dixit ei: Sine modo: sic enim decet nos implere omnem iusticiam. Tunc dimittit eum. ¶ Sed cur dominus uenit ad Ioannem? nunquid ut baptizaretur ab eo in poenitentiam? Nequaquam

quaquam, sed ut sanctificaret baptismum Ioannis, & eorum, qui baptizati fuerant ab eo, & qui baptizandi erant poenitentiam, & omnium nostrum baptismum. Et cur Ioannes eum prohibebat? Nunquid id faciebat, quia cognoscebat eum esse, quem dixerat post se uenturum, qui baptizaret in spiritu sancto, & igni? Non sane: non enim tunc cognoscebat, ut sequenti numero dicitur, & si uisus est ei admodum reuerendus, & admirabilis quidam, ac sanctus: & hoc per spiritum, qui erat in eo, per quem & in haec uerba prorupit: Ego debeo a te baptizari, & tu uenis ad me? tamen nondum cognosceret eum, neque sciret quid diceret, ut neque Petrus quando dixit: Faciamus hic tria tabernacula. Spiritus autem sciebat, quia hoc ueritas erat, & cum ueritate mysterium. Idcirco dixit ei dominus: Noli obsistere, quo minus abs te baptizeris: sic enim decet nos implere omnem iusticiam, perficere, absoluere, & consummare omnem iustificationis modum. In initium iustificationum legis, circuncisio, quam sua circuncisione perfecit, sanctificauit, adimpleuit CHRISTVS: finis iustificationum legis, baptismus poenitentiae Ioannis, quem ipse idem dominus noster in tinctioe aquae Iordanis perfecit, sanctificauit, adimpleuit. In initium iustificationum legis gratiae, quae est lex uoua, & lex CHRISTI, baptismus ecclesiae, quem suo baptismo ad finem usque mundi sanctificauit, absoluit, & consummauit dominus. Ergo baptismus, quo baptizatus est a Ioanne, non solum Ioannis, sed & uerius ipsius CHRISTI fuit. Et tunc coepit regnum caelorum, cuius baptismus primus ingressus est & initium: quod ex istis, quae subiungit Euangelista Matthaeus, facile intelligitur, cum ait. ¶ Baptizatus autem IESVS, confestim ascendit de aqua: 24 & ecce aperti sunt ei caeli, & uidit spiritum dei descendentem sicut columbam, & uenientem super eum. Et ecce uox de caelis dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. ¶ Baptisma CHRISTI tunc fuisse indicat id: aperti sunt ei caeli, & uidit spiritum dei descendentem sicut columbam, & uenientem super eum: quia baptismo Ioannis non aperiatur caelum, neque erat in spiritu sancto, sed (ut ipse ait) in aqua. Sed & hoc esse baptismum CHRISTI, & nostri baptismatis, id est ecclesiae ueritatem, id manifeste indicat: quia baptismum ecclesiae est in patre, in filio, & in spiritu sancto, id est in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. At hoc baptismum, quo CHRISTVS baptizatus est, in filio fuit, nam ipse filius, in patre: nam eius haec uox fuit: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. & in spiritu sancto: nam spiritum dei uidit Ioannes descendentem sicut columbam, & residentem super eum. Erat ergo baptismum CHRISTI, & omnis baptismatis ueritas, sanctificatio, & exemplar. Sed insuper ex hoc, adiuuante alioque Ioannis euangelio, cognoscitur Ioannes Baptista tunc, cum resistebat ei, ne eum baptizaret, non cognouisse IESVM eum esse, qui baptizaturus esset in spiritu sancto & igni. Nam nondum uiderat spiritum dei de caelo descendentem super eum, & manentem: sed tum primum (hic etiam testante Matthaeo) cum baptizatus, confestim ascendit de aqua. Atqui per euangelium Ioannis id nesciebat, quam uiderat spiritum, quasi columbam descendentem, & manentem super eum, ubi sic habetur: Et testimonium perhibuit Ioannes, dicens: quia uidi spiritum descendentem quasi columbam de caelo, & mansit super eum, & ego nesciebam eum. sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: super quem uideris spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in spiritu sancto. Tunc ergo minime talem esse cognoscebat Ioannes Baptista: & si eum tunc ueneraretur, & uirum admodum reuerendum, & sanctum, ac seipso etiam sanctiorem reputaret: ut a quo se potius, quam illum a se duceret baptizandum, id non tam (ut dictum est) Ioanne, quam spiritu sancto in Ioanne faciente. non enim uiri sancti in arduis, & mysterijs diuinis a se, sed a spiritu dei, aut ad loquendum, aut ad quippiam faciendum aguntur: cuiusmodi quis neget fuisse Ioannem? Et uerum ipse dicebat, & id quidem per spiritum

Matth. 17.

24

Ioan. 1.

tum: nam baptizare, lustrare, purificare, & prorsus iustificare, sanctificare, consummare, sanctioris opus est, ac officium. Et reuera nequaquam illi, baptismo, lustratione, purificatione, iustificatione, sanctificatione, aut teleta ulla opus erat, sed nobis ipsis: nam illo nō est purificatus, iustificatus, sanctificatus: sed nos ipsi, & baptisma nostrum sanctificatum. Ergo non sibi, sed nobis baptizatus est: immo ipse purificatio, iustificatio, & sanctificatio nostra est, in quo & patre æterno, & spiritu sancto baptizati sumus: cœli nobis aperti sunt, & filij dei sumus ascripti. O quanta & quàm magnifica in filio suo operatur nobis deus: Igitur ipsi patri summo, & filio superbenedicto, & spiritui sancto superbenigno uni deo, in quo abluti, iustificati, & sanctificati, illuminati, purgati, & consummati sumus, omnis laus, honor, gloria, decus, potestas, & imperium in omnia secula seculorum. Amen.

CAPVT QVARTVM.

- 25 **T**UNC IESVS ductus est in desertum à spiritu, ut tentaretur à diabolo: & cum ieiunasset quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, postea esuriit. Et accedens tentator, dixit ei: Si filius dei es, dic ut lapides isti panes fiant. Qui respondens, dixit: Scriptum est: Non in solo pane uiuit ho- 5
- 26 mo, sed in omni uerbo, quod procedit de ore dei. ¶ Tūc assumpsit eum diabolus in sanctam ciuitatem, & statuit eum supra pinnaculum templi, & dixit ei: Si filius dei es, mitte te deorsum. Scriptum est enim, quia angelis suis mandauit de te, & in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Ait illi IESVS rursus: Scriptum est: Non tentabis dominum 10
- 27 deum tuum. ¶ Iterum assumpsit eum diabolus in mōtem excelsum ualde, & ostendit ei omnia regna mundi, & gloriam eorū, & dixit ei: Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me. Tunc dicit ei IESVS: Vade satana: Scri- 15
- 28 ptum est enim: Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruias. ¶ Tunc reliquit eum diabolus: & ecce angeli accesserunt, & ministrabāt ei. ¶ Cum 15
- 29 autem audisset IESVS, quod Ioannes traditus esset, secessit in Galilæam: & relicta ciuitate Nazareth, uenit, & habitauit in ciuitate Capharnaum, maritima in finibus Zabulon, & Neptalim, ut adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetam: Terra Zabulon, & terra Neptalim, uia maris trans Iordanem Galilææ gentium: populus qui ambulabat in tenebris, ui- 20
- 30 dit lucem magnam: & sedētibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis. ¶ Exinde cœpit IESVS prædicare, & dicere: Pœnitentiam agite, appro-
- 31 pinquabit enim regnum cœlorum. ¶ Ambulans autem iuxta mare Galilææ, uidit duos fratres, Simonem, qui uocatur Petrus, & Andream fratrem eius, mittentes rete in mare: erant enim piscatores. Et ait illis: Venite post 25
- me, & faciam uos fieri piscatores hominum. At illi continuo relictis retibus, secuti sunt eum. Et procedens inde, uidit alios duos fratres, Iacobum Zebedæi, & Ioannem fratrem eius in nauis, cum Zebedæo patre eorum refi-
cientes

cientes retia sua, & uocauit eos. Illi autem statim relictis retibus, & patre, se-
 30 cuti sunt eum. ¶ Et circuibat IESVS totam Galilæam, docens in synago- 32
 gis eorum, & prædicans euangelium regni, & sanans omnem languorem,
 & omnem infirmitatem in populo. ¶ Et abiit opinio eius in totam Syri- 33
 am: & obtulerunt ei omnes male habentes uariis languoribus, & tormen-
 tis comprehensos, & qui dæmonia habebant, & lunaticos, & paralyticos,
 35 & curauit eos: & secutæ sunt eum turbæ multæ de Galilæa, & Decapoli, &
 Hierosolymis, & de Iudæa, & de trans Iordanem.

ANNOTATIONES BREUES XXXII. CIRCA LITERAM CAP. IIII.

2	diebus	13	uade	ἤγγικε
	noctibus		ὑπαγε	præteritum
	ἡμέρας		abi	24 qui uocatur
	νύκτας	14	seruies	ὁ λεγόμενος
	accusatiui plurales		λαθρεύσας	25 rete
5	uiuít	15	reliquit	ἀμφίβλητρον
	ζήσεται		ἀφίσκειν	26 faciam uos
	futurum		δίμιττει	- fieri
6	quod procedit		præsens	27 retibus
	ἐκπορευομένων	17	uenit	τὰ δίκτυα
	quod egreditur		ἔλθωρ	31 languorem
6	de ore		præteritum	νόσον
	διὰ στόματος	17	Capharnaum	morbum
	per os		καπερναούμ	32 infirmitatem
6	Assumpsit	18	Neptalim	μαλακίαν
	παραλαμβάνει		νεφθαλείμ	languorem
	præsens	19	uia	32 opinio
	& infra.		ὁδόν	ἡ ἀκοή
8	dixit		uiam	auditus
	λέγει		iuxta uiam	fama
	præsens	20	Galilæa	33 languoribus
	& infra.		γαλιλαία	νόσοις
9	mandauit		rectus	33 tormentis
	ἐντέλλεται	20	qui ambulabat	βασάνοις
	futurum		ὁ καθήμενος	cruciatibus
9	ne forte		qui sedebat	torminibus
	μήποτε	21	in regione umbræ	34 dæmonia habebant
	ne unquam		ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ	δαμονιζομένους
	nequando		in regione & umbra	dæmoniacos
12	ostendit	22	pœnitentiam agite	35 de Galilæa
	δείκνυσκειν		μετανοεῖτε	ἀπὸ τῆς γαλιλαίας
	præsens	23	appropinquabit	à Galilæa

COMMENTARIVS IN CAPVT QVARTVM.

Ominus postea quam baptizatus est, ductus est in desertum. A quo-
 nam? A spiritu, & spiritu quidem bono: nam ab eo, à quo & reductus
 est, qui & bonus quidem erat: & hic est spiritus sanctus, nam (ut ait Lu-
 cas) consummata omni tentatione, diabolus recessit ab eo, & subdit: Et

LUC. 4.

egressus est IESVS in uirtute spiritus in Galilæam: nō quod propria uirtute, & si hæc esset propria eius uirtus, non potuisset: sed suam humanitatē declarabat, obsequium etiam angelorum acceptando, ac scripturas implendo. ut de quo & id quoq; scriptū erat: Angelis suis deus mandauit de te, ut custodiant te in omnibus uijs tuis: In manibus tollent te, nequando offendas ad lapidē pedē tuum. Quod si ab altero spiritu ductus fuisset, postea non diceretur: Et accedens tentator, cum illi præsens esset. Sed gratia cuius abductus est à spiritu in desertum: Vt tentaretur à diabolo: ut qui primum Adam uicerat, à secūdo ipse uinceretur. Quod ex ijs, quæ subdit Matthæus, intellige re promptum est, cum ait. ¶ Tunc IESVS ductus est in desertum à spiritu, ut tentaretur à diabolo. Et cum ieiunasset quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, postea esuriit. & accedens tentator, dixit ei: Si filius dei es, dic ut lapides isti panes fiant. Qui respondens, dixit: Scriptum est: Non in solo pane uiuet homo, sed in omni uerbo, quod procedit de ore dei. ¶ Nō solū in deserto tentatus est à diabolo, sed etiam priusquam accessisset tentator, quadraginta diebus, & quadraginta noctibus in diuino, quod soli deo cognitum est, superbeatæ mentis exercitio, & in secreto dei alloquio ieiunauit: cuius figura prius fuit Moses, qui in colloquio diuino quadraginta diebus, & quadraginta noctibus ieiunus perstitit: quemadmodū in Exodo scribitur. Ingressusq; Moses medium nebulae, ascēdit in montem: & fuit ibi quadraginta diebus, & quadraginta noctibus. Hoc ieiunio satisfecit CHRISTVS omni intemperatiæ primorum parentum, & posteritatis eius in salutem eorum, qui resipiscunt, & sequuntur uestigia eius: quicq; beneficium eius agnoscunt, & amoris perfecta fide uices rependunt. Hoc ieiunio sanctificauit omne tum ueteris, tum nouæ legis ieiunium: & omnē in sancto mentis otio uiuentium contemplationē. Sed omne quod tunc ab eo gerebatur, super homines erat, atq; diuinum: & ideo tunc nullus patebat dæmoni, qui tētat, accessus: sed tum primum, cum humano affectu se prodidit uerum esse hominē, & quando (ut uoluit) cœpit esurire, tunc nactus occasionem pessimum dæmon, accessit. Quo cognoscitur, quod occasio accessus dæmonum ad tentādum, concupiscentia est, etiam quæ necessaria, & secūdam naturā est. Et forte si baptizātū eum nouerat, & uocē de coelis super eum factam: Hic est filius meus dilectus: cōmunem nihilominus ratus hominem ex ipsa esurie affectione, primum eum tentat: partim ut efferat ipsum in superbiā, partim ut gula cupiditate more primorum parentum ad peccādum inducat, dicens: Si filius dei es, dic ut lapides isti panes fiant. Sed dominus, cū reuera esset filius dei, ob id neq; elatus, ac superbiens: sed uere mitis, & humilis corde persistēs, neq; suggestioni dæmonis parendo se ostentās: id enim peccatum esset, at peccare nō poterat: nihil primæ particulæ respondit, neq; enim decebat dæmonē cognoscere eum esse filium dei: neq; id nostræ conducebat salutē. Sed secundæ opposuit dictum sacrae scripturæ, quod scriptum est in Deuteronomio, ubi sic Mose de deo & filijs Israël loquente, habetur: Afflixit te penuria, & dedit tibi cibū māna, quod ignorabas tu, & patres tui: ut ostenderet tibi, quod non in solo pane uiuit homo, sed in omni uerbo, quod egredit de ore domini. Vbi per omne uerbum, intelligitur omne dei mandatum. de quo paulo ante dictum fuerat: Omne mādatū, quod ego præcipio tibi hodie, caue diligētē ut facias, ut possitis uiuere. Et hoc CHRISTI responso uictus est malignus. In quo pariter eius ignorantia, aut certe malignitas detegitur, qui de solo pane fecerat mentionē, tanquā ille sufficeret ad uitam: & nulla esset melior uita, quā quæ pane sustinet: cui diuinū cōtradicit oraculum. Et pariter instruimur, nō tam ad hanc terrenā caducamq; uitā respiciendum esse, quā ad eam, quā ex adimplētionē diuinæ uoluntatis, diuinorūq; mādatōrū expectamus: & nulla necessitate corporea ad hoc adduci debere, ut unquā maligni pareamus tētationi, suggestiōi, atq; prauæ uolūtati. Victus ergo dæmon, sed quasi subdolos luctator, à prostratu resurgens: secūda tētatione aggredit dominum gloria

Psal. 90.

25

Deut. 8.

Exo. 24.

Deut. 8.

» gloriæ, quod prosequitur Matthæus, dicens. ¶ Tunc assumit eum diabolus in san- 26
 » ctâ ciuitatem, & statuit eum super pinnaculū templi, & dicit ei: Si filius dei es, mitte te
 » deorsum. Scriptū est enim: Quia angelis suis mandauit de te, & in manibus tollēt te,
 » ne unquā offendas ad lapidem pedē tuum. Ait illi IESVS rursus: Scriptū est: Non
 » tētabis dominum deum tuum. ¶ Spiritus bonus prius assumpserat dominū, & du-
 » xerat in desertū: nunc autē permisit deus, ut assumeret eū spiritus malignus, & trans-
 » ferret in sanctam ciuitatē, ut uel sic magis lateret eum CHRISTI IESV diuinitas. Et
 » quia ad id quo tentauerat eum de filio dei, nihil responderat: idcirco de eodem rur-
 » sum tētat eum, ut illum aut in superbiā, per quā ipse ceciderat de cœlo, aut ad hoc ut
 » tētet deū, inducat. atq; sic eum super tecti templi angustias acuminatumq; fastigium
 » collocatum, aggreditur: Si filius dei es, mitte te deorsum. Et cur qui tentabatur atten-
 » tare id ausit: dæmon inferere uolens in eū, aut se superbiā extollendi, aut tentandī de-
 » um fiduciā, subiungit: adducēdo quod psalmo 90, scriptū est: Quia angelis suis man- 27
 » dabit de te, & in manibus tollent te: ne unquā offendas ad lapidem pedē tuū. At do-
 » minus eius astū prauidēs, ostendit illi, quod iniqua suggestionē uolebat, non esse fa-
 » ciendum, ex præcepto dei, quod in Deuteronomio sic scriptum est: Non tentabis do-
 » minum deū tuum, sicut tentasti in loco tentationis. Hoc responso diabolu secundo ui-
 » cit. In quo etiā monemur, in suggestionibus maligni uincendīs, ad dei uerba iugiter
 » esse attendendum. At hic forsitan quæret quispiam, num recte uerterit hic interpres
 » μήποτε ne forte, an ne potius dicendum, ne unquam, ne quando, aut aliud simile. Re-
 » ctius sanè hic mea sententia uertisset, ne unquā, quàm ne forte: quia diabolus nequa-
 » quā id sub dubietate pronunciabat, alioqui diffidentiā se mittendi deorsum ei, quem
 » tentabat, per id quod diceret, forte, injicere uideretur: at plenam fiduciam ex oraculo
 » ingerere uolebat, ac si dixisset: Noli timere te mittere deorsum, quia oraculum habet
 » angelos sic tibi affuturos, ut nunquā possis ad lapidem offendere pedem tuum: qua-
 » re nihil tibi diffidendum, nihil hæsitandum, sed secure audendū. Verum secūdo pro-
 » stratus, rursus insurgit malignus: quod subdit Matthæus, dicens. ¶ Iterum assumit 27
 » eum diabolus in montem excessum ualde, & ostendit ei omnia regna mundi, & glo-
 » riā eorum, & dicit ei: Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me. Tunc dicit ei I E-
 » svs: Vade Satana. Scriptum est enim: dominū deum tuum adorabis, & illi soli serui-
 » es. ¶ Sunt altitudines tantæ, quibus dispicere possis Asiam, & Africā, & Europam,
 » quæ sunt omnia regna mundi: aut si qua alia sunt, ad ea reducuntur. In tantā igitur al-
 » titudinem sublato domino, mendaciū pater diabolus, pollicetur se ei daturum omnia
 » regna mundi, quæ neque sua erant, neq; sua intererat illa dare, sed illius qui dixit: Po-
 » stula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuā, & possessionem tuā terminos terræ.
 » Putabat enim, cum bis tentatus fuisset, an esset filius dei, & nihil ad id, quasi nihil ad se
 » pertineret, respondiisset, communem esse hominē, & ideo ambitione terrena non par-
 » ua, sed omnium maxima, ut dominatione omnium regnorum, & totius terræ, posse
 » capi. Sed adiecta conditione, puro quidem homini, & sibi derelicto haud difficili, sed
 » dei offensam continente grauissimam: si procidens, & more adorantium in faciem ca-
 » dens, adoraret eum. Quo audito, dominus tantā iniuriā, & in deum blasphemiam
 » non ferens, increpatum ab se acerbius repulit: manifestans se nosse, quod Satanus es-
 » set, & dei aduersarius, ut qui transgredi suaderet dei mandatum, quod in Deutero-
 » nomio scriptum est. quod nunc sic legimus: Dominum deum tuum timebis, & il-
 » li soli seruiēs. Vbi id timebis, perinde est atq; reuerberis, coles, adorabis. Victus ita-
 » que dæmon abcessit: & qui uoluit adorari à deo, uictus ab homine, potestatem per-
 » didit adorandī ab hominibus, & in CHRISTO summo uictore facile uincitur ab ho-
 » minibus: immo in omnibus uincit eum CHRISTVS. Neque, ex quo tam acerbe, tam
 » imperiose, tam uictoriose increpatus aufugit, sustinere potest amplius uictoris nomi-

Psal. 90.

Deute. 6.

27

Psal. 2.

Deut. 9.

- nationem: hoc enim nomen, illi mors est, & intolerabilis cruciatus. Cæterum quid ef-
 fugato maligno, CHRISTIO domino in mote illo supramodū excelso derelicto, po-
 28 » stea euenerit, detegit Euangelista Matthæus, dicens: ¶ Tunc reliquit eum diabolus.
 » Et ecce angeli accesserunt, & ministrabant ei. ¶ Quid est, quod angeli ministrabant
 ei, nisi quod e furienti ministrabant cibū, qui nihil ob uehementē & urgentē famem
 remoratus fuerat, quo minus bellator fortis, gloriose uinceret mortis tyrannū, et suis
 relinqueret uincendi potestātē: Qui mox angelicis manibus iuxta oraculū illinc rela-
 tus putatur, ne in ipso inaccessibilis motis descensu offenderet ad lapidem pedē suū,
 qui iā super aspidē & basiliscū ambulauerat, & cōculcauerat leonē & draconē, cum
 bis à diabolo in uaria loca sublatus, ter eū prostrauerat, et ad loca aduersarijs dei, et ab
 eodē subiugatis debita, detruferat. Ac demū spiritus ministerio, ut supra ex Luca di-
 ctū est, reductus est in Galilæā. Et ijs prætermisissis, quæ gessit à uictoria tētationū mali-
 gni, usq; ad tēpus uinculorū Ioannis Baptistæ: quorū nonnulla tetigit Ioannes Euan-
 gelista: quæ dā alia prosequitur Matthæus, quæ ab incarcerato Ioāne gessit dominus,
 29 » subdens. ¶ Cum autē audisset IESVS, quod Ioannes traditus esset, fecessit in Galilæ-
 » am. Et relicta ciuitate Nazareth, uenit & habitauit i ciuitate Capharnaū maritima, in
 » finibus Zabulon & Neptalim, ut adimpleretur quod dictū est per Esaiā prophetā:
 » Terra Zabulon, & terra Neptalim, uia maris trans Iordanē Galilæa gentiū, populus
 » qui ambulabat in tenebris, uidit lucē magnā, & sedentibus in regione umbræ mor-
 » tis, lux orta est eis. ¶ Ea tempestate ex diuino loquo Euangelista Ioanne, declinauit
 dominus ciuitatem Nazareth, in qua maxima ex parte fuerat educatus: quod omnis
 propheta in minori æstimatione in propria patria habitus, minus proficere possit, pau-
 cioribusq; prodesse, saluti eorū etiā cōsulens, qui quod eū minus audientes, minusq;
 recipientes propter educationis consuetudinē fuissent, celerius damnationē incurris-
 sent. Itaq; in Capharnaū profectus est, quæ maritima ciuitas est, et in ea Galilæa sita, in
 qua est fors tribus Neptalim: in altera autē est Nazareth, & fors tribus Zabulon: utri-
 usq; tamē Galilææ finibus Capharnaū uicina est. in quam profectus est plurima diu-
 nitatis suæ beneficia præstiturus, iuxta oraculū, quod præcinuerat Esaias, ubi sic nūc
 30 » legimus. Primo tēpore alleuiata est terra Zabulon, & terra Neptalim: & nouissimo
 » aggrauata est uia maris trans Iordanem Galilæa gētium: populus, qui ambulabat in
 » tenebris, uidit lucem magnā: habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis.
 » Vbicunq; sanē CHISTVS, qui erat lux mundi, diuersatus est, ubicunq; ambulauit, ma-
 » gna lux orta est: & quicunq; eū firma fide admiserunt, uiderūt lucē magnā: sic igitur
 » in utraq; Galilæa, diuersato domino, impletū est Esaiæ uaticiniū. Et quid illas regiōes
 » ingressus, facere cœperit dominus, indicat Matthæus, dicens. ¶ Exinde cœpit IES-
 » SVS prædicare & dicere: Pœnitentiam agite: appropinquauit enim regnū coelorū.
 » ¶ Cœpit prædicare pœnitentiā, ut infunderet gratiā, quo adscribi possent regno cœ-
 » lorū, qd instabat, & in forib; erat: neq; enim infundi gratia poterat, nisi à prioris uitæ
 » cōsuetudine recederēt, resipiscerētq;: neq; adscribi regno spiritaliū, nisi opera carnis
 » desererēt. Quid enim iuaret mūdare suem, si cōtinēter à mūdatione in uolutabrū lu-
 » ti recideret: Cui profecto haud absimilis esset, qui mūdaretur infusa gratia, sine resipi-
 » scentia. Vbi autē prædicauit, pœnitētia paratos, tum sua, tū Ioannis prædicatione, quos
 31 » dā in apostolos elegit: quod subdit Matthæus, dicēs. ¶ Ambulās autē IESVS iuxta
 » mare Galilææ, uidit duos fratres, Simonē qui uocatur Petrus, & Andreā fratrem eius,
 » mittentes rete in mare: erāt enim piscatores. Et ait illis: Venite post me, & faciā uos pi-
 » scatores hominū. At illi continuo relictis retibus, secuti sunt eū. Et procedēs inde, ui-
 » dit alios duos fratres, Iacobum Zebedæi, & Ioannem fratrem eius, in nauī cum Zebe-
 » dæo patre eorum reficientes retia sua, & uocauit eos. Illi autem statim relictis retibus
 » & patre, secuti sunt eum. ¶ Quid est id, uidit IESVS, nisi nouit aptos regno dei,
 quos &

quos & suo quoque aspectu aptiores reddidit: Si enim radius solaris beneficus est
 ijs super quos se fundit: quid putandum est de radijs diuinæ benignitatis super quos
 cuncti diffusis: Enimuero lapis Hercules nō tam prōpte attrahit ferrū, quā ille tra
 xit ad se Petrum, & Andream, Iacobum & Ioannē: nam uocati, continuo relictis re
 sibus, relictis etiam ab illis, sodalibus: ab his, proprio quoque patre, secuti sunt eum.
 Sed, quod illis pollicitus erat, facti ne sunt hominum piscatores? Vnde ergo Asia, Eu
 ropa, Africa credidit, nisi eorum instituto & uerbo? Sic igitur & nos uocati, prom
 ptē parēre deo debemus, mundum relinquendo, & mundi retiā, quæ sunt terrena
 rum opum nunquam satis congestarum cupiditates, & mundanos omnes: immo &
 terrenū patrem, ut sequamur uocantē, & patrē spiritū, & ipse faciet nos instrumen
 ta saluandarū animarum: tum uitæ exemplo, tum diuini uerbi spiritali indulto. Sed uo
 catis discipulis, quid nam dominus faciebat? Certe quod facer subdit Matthæus, di
 cens. ¶ Et circuibat IESVS totam Galilæam, docens in synagogis eorum, & prædi 32
 cans Euangelium regni: & sanans omnem languorem, & omnem infirmitatē in po
 pulo. ¶ Docebat & prædicabat Euangeliū regni: regni in quā cœlestis, regni æter
 ni, quod prophætæ præcinerāt aliquando uenturum, quo nullum unquā maius bo
 num hominibus allatum est, neq; afferri potest, regni gratiæ, regni misericordiæ, re
 gni uitæ æternæ: in quo quilibet animæ morbi quantuncunque graues sint, languo
 resq; sic ab eo sanantur ad uitam æternam, sicuti & corporales infirmitates sanaban
 tur omnes: quæ certissimum illius uerioris uitæ erant indicium, atque argumentum.
 Idcirco non solum docebat & prædicabat: sed etiam sanabat omnem languorem, &
 infirmitatem in populo. Credamus ergo Euangelio dei, & illa beatifica luce sana
 buntur animæ nostræ ad uitam percipiendam æternam: sed & corporum nostrorum,
 si nostræ fidei expediet, omnes languores leuabuntur, & infirmitates. Porrò hanc fi
 dem, quæ solum deum respiciat, quæ solam gratiam, & super boni dei misericordi
 am spectet, requirit regnum cœlorum: quod si quid aliud illa respiciat, id ad idipsum
 est referendum. Sed cum hæc fierent à domino circumeunte Galilæam, fama tam di
 uinarum, tam que beneficarum uirtutum, regiones, quæ in circuitu Galilææ erant, 33
 latere non potuit: quod sic aperit Matthæus, dicens. ¶ Et abiit opinio eius in totam
 Syriam, & obtulerunt ei omnes male habentes, uarijs languoribus & tormentis
 comprehensos, & dæmoniacos, & lunaticos, & paralyticos: & curauit eos. Et secu
 tæ sunt eum turbæ multæ, de Galilæa, & Decapoli, & Hierosolymis, & Iudæa, &
 trans Iordanem. ¶ Syria, tenet latus orientale Galilææ inferioris. Decapolis, opposi
 tum latus Galilææ superioris. Hierosolyma deurgit ad occidentem, & mediā ha
 bet ad Decapolin Samariam. Iudæa ab occidēte habet Carmelum, à meridie Asphal
 tidem lacum, ab oriente Samariam. Loca trans Iordanem, uariæ regiones sunt supra
 Galilæam. A parte Libani unde Iordanis oritur, Traconitis: supra mare Tyberiadis,
 Gelontæ: supra Decapolin, Arabia: supra Samariam, Bethabara. Et magis uergēdo
 ad lacū Asphaltidē, in quē Iordanis exoneratur, cāpestria Moab: quæ omnia ex Cho
 rographis cognosci possunt. Ex his omnibus locis, aut certe eorum plurimis conflu
 bāt homines, tã uiri quā mulieres, tam paruuli quā ætate graues, tam sani quā
 male ualentes ad mundi saluatorem. qui etsi magis beneficia corporum expetere ui
 debantur, quā animorum, quod morbidos, cruciatos, dæmoniacos, quos & à dæ
 mone obsessos dicimus: lunaticos, id est quos dæmō certis interuallis, tanq; certos sui
 morbi regressus, periodosq; habētes, uexat: quos & arreptitios uocāt: & eos qui dif
 solutionem neruorum, remollitionemq; patiebantur, ei offerebant: tanta tamen erat
 domini in omnes benignitas, quod siue à morbo, siue à dæmonio liberaret, sanabat
 eos nō solum corpore, sed & mente, id est totū pariter hominem. Parī modo cum ab
 eo, qui summè bonus, & summè benignus est, plenā in bonitate eius fidē, fiduciaq;

habentes, minora bona petimus: illa (me do cōd icant) no abnuist, sed ea in super, quæ multo maiora sunt, largitur: quod tunc cum illa in terris operabatur, nos docebat, & quod reuera is sit qui liberat ab omni morbo, qui liberat à dæmonio quodcunque sit illud, & præstat uitā, & id sola gratia. Quod enim obsequium, quæ officia, curati illi & liberati, prius ei impenderant: Summo ergo patri propter se suamq; incōprehensibilem bonitatem, quam & nobis per filiū suū in spiritu suo manifestauit (nam qualis pater, talis filius, talis & spiritus eius) honor, & gloria, & gratiarum actio in omnia seculorum secula. Amen.

CAPVT QVINTVM.

Idens autem IESVS turbas, ascendit in montem: & cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius, & aperiens os suum docebat eos, dicens: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Beati qui lugent, quoniam ipsi conso- 5 labuntur. Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Beati mundo corde, quoniam ipsi deum uidebunt. Beati pacifici, quoniam filii dei uocabuntur. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiā, quoniam ipsorum est regnum cælorū. Beati estis cum maledixerint uobis ho- 10 mines, & persecuti uos fuerint, & dixerint omne malū aduersum uos mentientes, propter me: Gaudete & exultate, quoniam merces uestra copiosa est in cælis: sic enim persecuti sunt prophetas, qui fuerūt ante uos. ¶ Vos 35 estis sal terræ: Quod si sal euauerit, in quo salietur? Ad nihilū ualet ultra, nisi ut mittatur foras, & conculcetur ab hominibus. Vos estis lux mundi. 15 Non potest ciuitas abscondi supra mōtem posita, neq; accendunt lucernā, & ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus, qui in domo sunt. Sic luceat lux uestra coram hominibus, ut uideant opera ue- 36 stra bona, & glorificent patrem uestrum, qui in cælis est. ¶ Nolite putare, quoniam ueni soluere legem aut prophetas: non ueni soluere, sed adim- 20 plere. Amen quippe dico uobis, donec trāseat cælum & terra, iota unum aut unus apex non præteribit à lege, donec omnia fiant. ¶ Qui ergo sol- 37 uerit unum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus uocabitur in regno cælorū: qui autē fecerit et docuerit, hic magnus uocabi- 38 tur in regno cælorū. ¶ Dico autē uobis, quia nisi abundauerit iustitia ue- 25 stra plusquam scribarum & pharisæorum, non intrabitis in regnum cælo- 39 rum. ¶ Audistis quia dictum est antiquis: Non occides: qui autē occide- rit, reus erit iudicio. Ego autem dico uobis: quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Qui autem dixerit fratri suo, racha: reus erit concilio. 40 Qui autē dixerit, fatue, reus erit gehēnæ ignis. ¶ Si ergo offers munus tu- 30 um ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduersum te: relinque ibi munus tuum ante altare, & uade prius recōciliari fratri tuo, &

tuo, & tunc ueniens offeres munus tuum. ¶ Esto consentiens aduersario 41
 tuo cito dum es in uia cum eo: ne forte tradat te aduersarius iudici, et iudex
 35 tradat te ministro, & in carcerē mittaris. Amē dico tibi: non exies inde, do
 nec reddas nouissimum quadrantem. ¶ Audistis quia dictū est antiquis: 42
 Non mœchaberis. Ego autē dico uobis, quia omnis qui uiderit mulierem
 ad cōcupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo. Quod si ocu
 40 lus tuus dexter scādalizat te, erue eum, & proiice abs te: expedit enim tibi,
 ut pereat unum membrorum tuorum, quā̄m totum corpus tuum mittatur
 in gehennam ignis. Et si dextera manus tua scandalizat te, abscede eam,
 & proiice abs te: expedit enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum,
 quā̄m totum corpus tuum eat in gehennam. ¶ Dictum est autem: Qui 33
 45 uobis, quia omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis cau
 sa, facit eam mœchari: & qui dimissam duxerit, adulterat. ¶ Iterum audi
 stis quia dictum est antiquis: Non periurabis, reddes autem domino iura
 44 menta tua. Ego autem dico uobis non iurare omnino: neque per cœlum,
 quia thronus dei est: neque per terram, quia scabellum est pedum eius: ne
 50 que per Hierosolymam, quia ciuitas est magni regis. Neque per caput tu
 um iuraueris, quia nō potes unum capillum albū facere, aut nigrum. Sit au
 tem sermo uester, est est, non non: quod autem his abundantius est, à ma
 45 lo est. ¶ Audistis quia dictum est: Oculum pro oculo, dentem pro dente.
 Ego autem dico uobis, non resistere malo: sed si quis te percusserit in dexte
 55 ram maxillā tuam, prabe illi & alteram: & ei qui uult tecum in iudicio con
 tendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & palliū: & quicūque te anga
 riauerit mille passus, uade cum illo & alia duo. Qui autem petit à te, da ei:
 & uolenti mutuare à te, ne auertaris. ¶ Audistis quia dictum est: Diliges 4 6
 60 proximū tuū, & odio habebis inimicum tuū. Ego autem dico uobis: Dili
 gite inimicos uestros, benefacite his qui oderūt uos, & orate pro perseque
 tibus & calumniantibus uos: ut sitis filii patris uestri, qui in cœlis est, qui so
 lem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos.
 Si enim diligitis eos, qui uos diligunt: quā mercedem habebitis? Nōne
 & publicani hoc faciunt? Et si salutaueritis fratres uestros tantum, quid am
 65 plius facitis? Nōne & ethnici hoc faciūt? ¶ Estote ergo uos perfecti, sicut 4 7
 & pater uester cœlestis perfectus est.

ANNOTATIONES BREUES XXXV. CIRCA LITERAM CAP. V.

5	possidebunt κληρονομήσουσι hæreditabunt, hæredes erunt	8	mundo οἱ καθαροὶ mundi, puri	11	malum * ῥῆμα uerbum
5	consolabuntur παρακληθῶσονται palliū	10	maledixerinē ὀνειδίσωσι exprobrauerinē	14	euanuerit μωραυθῆ infatuatum fuerit insipidum fuerit

16	lucernam λύχνον	29	racha ῥακά	52	est est ναί ναί
17	candelabrum την λυχνίαν	29	concilio συνεδρίω	54	etiam etiam ἔαπίσθ
17	ut luceat καὶ λάμπῃ		confessui προσφύξῃς	55	alapa ceciderit πρέπον ἀντὶ
	& lucet	30	offers συνθεσῆς	55	præbe illi. πρέπον ἀντὶ
20	soluere καταλύσῃ		subiunctiuum συνθεσῆς	56	uerte illi ἀγγαρεύσει
	dissoluere, & infra.	32	reconciliari διαλλάγηθι	56	angariauerit ἀγγαρεύσει
21	amen quippe ἀμήν γάρ		reconciliare διαλλάγηθι	57	coëgerit κοἰνήσει
22	Qui ergo ὁ ἕκαστος οὖν	33	imperatiuum ἐπιτάξῃς	57	mille passus μίλιον ἕν
	quicumque ergo		offer προσφύξῃς	57	milliarium unum μύρια ἓξ
22	soluerit λύσῃ	33	consentiens ἐνοσῶν	61	cum illo - & alia
24	Qui autem ὁ ἕκαστος οὖν	33	benevolus ἐπιεικής	61	calumniantibus ἐπηρεαζόντων
	quicumque autem	38	eam ἐκείνην	63	offendentibus ἐπιτιμούντων
	& infra.		cum ea ἐκείνην	63	habebitis ἔχετε
25	dico autem λέγω γάρ	40	uisitatus ἐπισκεψάμενος	65	præsens & ethnici
	dico enim		quàm totum καὶ μὴ ὅλον	65	& ethnici καὶ οἱ τελῶναι
28	irascitur fratri suo * ἐκῆ	40	& non totum & μὴ ὅλον	65	& publicani καὶ οἱ τελῶναι
	temere.	43	& infra.	66	cœlestis τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς
	sine causa		eat βληθῆ	66	qui in cœlis est
			mittatur		

COMMENTARIUS IN CAPVT QVINTVM.

34

Vm tanta uirtus ad illuminationē & sanitatē populorum de illo exiret, multitudine turbæ premi nolēs, aut potius altioris uitæ documenta cōmodius præbere uolēs, ascēdit in montē, quò secuti sunt eum discipuli eius, & cœpit docere eos, ut aperit Matthæus, dicens. ¶ Videns autē IESVS turbas, ascendit in montē. Et cum sedisset, accesserūt ad eum discipuli eius. Et aperiens os suū, docebat eos, dicēs: Beati pauperes spiritu, quoniā ipsorū est regnum cœlorum. Beati mites, quoniā ipsi possidebunt terrā. Beati qui lugēt, quoniā ipsi consolabuntur. Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiā, quoniā ipsi saturabuntur. Beati misericordes, quoniā ipsi misericordiā cōsequenter. Beati mūdo corde, quoniā ipsi deum uidebunt. Beati pacifici, quoniā filij dei uocabuntur. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiā, quoniā ipsorum est regnum cœlorū. Beati estis, cum maledixerint uobis homines, & persecuti uos fuerint, & dixerint omne malum aduersum uos mentientes, propter me. Gaudete & exultate, quia merces uestra copiosa est in cœlis. Sic enim persecuti sunt prophetas, qui fuerūt ante uos. ¶ Duæ sunt uitæ: una cōsistit in agendo, quam dominus in planitie inter turbas manens, sanando & benefaciendo monstrabat: altera in contemplando, quam solus, aut certe cum paucis in montem profectus, declarabat. Hæc in sublimē semper cogitatum rapit, & deo unit: illa, cogitatum

cogitatū ad humilia & ad proximum, sed semper ad bonū deprimit. Ad contemplati-
 uā pauci ascendūt; in actiua autē nihil prohibet multos in imo morari. Sed quales de-
 cet esse dei in mōte contēplatores? Pauperes spiritu, mites spiritu, lugētes spiritu, eſu-
 rientes spiritu, misericordes spiritu, mūdōs spiritu, pacificos spiritu, patiētes spiritu in
 afflictionibus, & bonorū direptionibus, in cōuicijs, opprobrijs et maledictis propter
 deum. Et hos omnes dicit saluator noster beatos, & copiosam mercedē gratiæ suæ il-
 los manere, quā inde percepturi sunt, sed eo maxime quod ipsius sunt imitatores, qui
 hæc omnia in ueritate erat. Pauperes corpore, sunt qui se norūt nihil habere quod ad
 necessitatem corporis pertineat, nisi ab alio, sed cognoscūt se uerē mendicos, & ex se
 omniū corporaliū bonorū prorsus egētes. Pauperes autē spiritu, sunt qui intelligūt
 se nihil habere quod spectet ad mentē, nisi ab alio, sed agnoscūt se uere mendicos, &
 ex se omnium bonorū spiritualiū egētes. Et absq; ulla proportione, magis se humili-
 ant ante deū, qui diues est in omnes, & implet omnē spiritū, quā pauperes corpore
 ante diuitē terrenū. Et hæc paupertas & mendicitas spiritus, est profundissima humili-
 tas, et sui ipsius ante deū (ut sic dicā) nihilitas animo cōcepta: nihil prorsus sibi tribuēs,
 sed omnia in deū referēs, cuius hæc sunt bona, quæ secundū dispensationē carnis as-
 sumptæ, tāta fuit in CHRISTO, quanta esse potuit, id est maxia: & hæc fuit exēplaris,
 ideoq; dicebat: Discite à me, quia mitis sum & humilis corde. De hac quoq; pauper-
 tate id apte intelligi potest: Ego autē mendicus sum & pauper. Et id: Ad nihilū redu-
 ctus sum. Lugētes mūdani, dicunt qui ob iordinatiōes mūdi, ut sterilitates, pestes, bel-
 la, bonorū terrenorū iacturas, ac direptiones dolere solēt. Lugētes autē spirituales, qui
 ob inordinationes in deū, ut cū sterilitates animarū, cū pestes, cum bella, cū iacturæ &
 perditiones bonorū spiritualiū accidūt. Sterilitas famescq; animarū, paucitas aut defe-
 ctus sanctæ & spiritualis doctrinæ atq; intelligentiæ. Pestes, hæreses, & uitiorū collu-
 ries. Bella, demonia mundū deprimentia, aut etiā illi præualētia. iacturæ & direptio-
 nes, apostasiæ & à fide discessiones. Mites corpore, sunt qui uultu māfuetudinem, &
 in deū pieratē, & in omnes homines beneuolentiā præ se ferunt. Mites spiritu, qui re-
 uera sunt tales mente. Sed quis unquam hominū fuit domino spiritu mitior, erga de-
 um pietior, erga omnē hominem beneuolentior ac etiam beneficentior, ut qui pro
 omnibus mori uoluit, & omnes redemit: maxime uero qui dono redemptionis non
 fuerint ingrati: Et hoc charisma, quod non nisi humilibus, qui pauperes sunt spiritu,
 præstatur, nomine mititatis, mansuetudinis, pietatis, charitatis & dilectionis, ac huius
 modi celebratur. Qui esuriūt corpore, corpus cibo corporali, & cibo mundi impleri
 desyderant. At qui esuriunt spiritu, desyderant animā cibo spirituali & cibo dei, quæ
 est iustitia eius, repleri: hæc autem est implere uoluntatem & sancta mandata eius. Id
 quod CHRISTVS super omnes diligentissime executus est, qui de suo patre loquēs,
 qui super omnia deus est, ait: Ego quæ placita sunt ei, facio semper. Misericordes tem-
poraliter, corpore uisitant infirmos, potant sitiētes, pascunt famelicos, nudos operiūt,
adeunt incarceratos, redimunt captiuos, sepeliūt mortuos. Sed misericordes spiritu,
hæc omnia spiritualiter faciunt. Infirmos fide suscipiunt, sanantq;. Sitiētes & fameli-
cos reficiunt sciētia, iustitiāq; dei. Nudos fide, id est infideles, fide uestiunt, Incarcera-
tos & à diabolo in captiuitatem abactos sanctis suffragijs adeunt, & è carcere mortis
& diaboli educunt, Mortuos peccato, ad ecclesiam reducunt. Et in his quoque super
omnes & super omnia CHRISTVS misericors. Mūdi corpore, sunt qui nulla corpo-
ris sorde inquinantur, toto corpore splendidi & puri. Mūdi spiritu, qui nullā prorsus
 animæ labem sentiūt, sed penitus puri sunt & mundi, adeò, ut ne uel minimum qui-
 dem cogitare possint quod sit impurum, id diuina in eis faciente gratia. Et hæc men-
 tis puritas, sanctitas nominatur, quæ maxima fuit in Christo, qui sanctus sancto-
 rum est, immo solus sanctus, ut qui nostra & sanctorum omnium sanctitudo est.

Pauperes.

Pauperes spiritu.

Matth. 11.

Psal. 39. 72.

Lugentes

Lugentes spu

Mites

Mites spu.

Esurientes.

Esurientes spiritu.

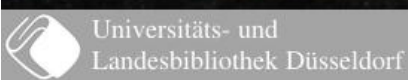
Ioan. 8

Misericordes

Misericordes spu.

Mūdi.

Mūdi spu.

*Pacifici.
Pacifici spū.*

Pacifici terreni, pacem amant terrenam, & quoad possunt, celerrime inter discordes eam refarciūt. **Pacifici spiritu**, spiritualis pacis sunt amatores, & omnes homines pro uirili deo maxime, mox sibiipsis inuicē conciliant, & ad diuinam propē mētis harmoniam adducūt. Et hæc est uera pax, & pax CHRISTI, de qua dicebat: Pacē meā relinquo uobis, pacē meam do uobis. Nō quomodo mundus dat, ego do uobis. Nō turbetur cor uestrū neq; formidet. Patiētes mūdani, persecutiones æquo animo ferunt, quæ uoluntate suorū maiorū, ut regū, aut dominorū, suboriūtur. At patiētes spiritu, omnes æquabili & imperturbata mēte ob uoluntatē dei faciēdā, persecutiones perferūt atq; molestias: & hæc est iustitia, & dei iustitia. Et quid non est passus CHRISTVS propter iustitiā, propter uoluntatē dei patris implendā, factus patri obediens usq; ad mortē, mortē autem crucis, omnium iudicio persequentium probrosissimā, contumeliosissimā, turpissimā: sed patiētia & obediētia morientis, & uolūtate patris factā omnium honestissimam, iustissimam & pulcherrimā, & insuper potentissimam, uictoriosissimā, saluberrimam? Quapropter iniurias, cōuicia & probra propter eum perpeti, qui est totius patiētiae archetypus & exemplar, gloriosum est: nec id tristitiā aut deiectionē animi, sed gaudiū & lætitiā afferre debet, utpote quod præter, id quod habet, pro ueritate, & exemplo CHRISTI patiētia, persecutiōne quoq; prophetarū ueluti huius spiritualis patiētiae uestigiū & umbrā habeat. At hic intelligere par est, non in hoc quod quis pauper est spiritu, & uerē humilis, non in hoc quod lugens spiritu, non in hoc deniq; quod esuriēs & sitiens spiritu, & ita de reliquis, ipsum beatum esse, sed in hoc quod diuina patiat. Ergo pauperes spiritu beati sunt, nō quia pauperes, sed quia ipsorum est regnum cœlorum. Et beati mites spiritu, nō quia mites, sed quia ipsi possident terram. Sed quam terram? Terram cœlestem, terram spiritualium, de qua dicitur: Credo uidere bona domini in terra uiuentium: siue ea sit hæreditas cœlestis, siue terra illa, quæ ex gloriosa resurrectione resumpta, dotata erit dono immortalitatis, de qua & dicitur: Exultabunt sancti in gloria, lætabuntur in cubilibus suis. Resumpta siquidem & immortalitate donata corpora, sanctorum sunt cubilia. Et beati qui lugent spiritu, non quia lugent, sed quia æternam consolationem adipiscuntur: & ita de reliquis. Sed hæc diuina percipiēdo, non tam agunt illi, quam diuina patiuntur: ut pauper spiritu, qui se profundissime humiliauit, & se in omnibus dei contemplatione atq; respectu nihili fecit: intuitus se nihil esse, sed deum omnia, & immensitatem eius super omnia incomprehensibilem, cum diuinam patitur exaltationem, nequaquam ipse agit, sed is qui eum exaltat. Qui ergo has et alias CHRISTI doctrinas & gratias uerē habent, ac reuera tales sunt, non à se nec humana uirtute, sed dei dono tales sunt, quales erant apostoli. Et quos qualesq; eos reputare debeamus, ipse dominus per Matthæū nobis insinuat, ad Apostolos dicens. **¶ Vos estis sal terræ. Quod si sal euanuerit, in quo salietur? Ad nihilum ualet ultra, nisi ut mittatur foras, & conculcetur ab hominibus. Vos estis lux mundi. Non potest ciuitas abscondi supra montē posita. Neq; accendunt lucernam & ponunt eam sub modio, sed super candelabrū, ut luceat omnibus qui in domo sunt. Sic luceat lux uestra coram hominibus, ut uideāt opera uestra bona, & glorificēt patrem uestrū qui in cœlis est. ¶ Sal, sapientia quæ ad immortalitatē & incorruptibilitatem cōdit. Terra, homines. Euanescentia, fatuitas, insipiditas, insipientia. Missio foras, reprobatio. Cōculcatio ab hominibus, deputatio ad dæmonum cruciatus. Lux, qui doctrina illuminati sunt ad uitam pandendam sempiternam. Mundus, homines mundi. Ciuitas, ecclesia in qua deus habitat. Mons, CHRISTVS. Qui accendit lucernam, CHRISTVS. Lucerna, apostoli, doctrina CHRISTI illuminati. Ponūt sub modio, qui doctrinam occultant. Ponunt super candelabrum, qui eam manifestant. Domus, ecclesia & mundus. At id faciendum non propter se, sed ad dei solam gloriam. Ergo illud perinde est, ac si dominus,**

35

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

dominus, qui opus suum cognoscebat, aperte illis dixisset: Vos estis sapientia hominum, qui in terra sunt. Quod si euanesceatis, infatuemini, & insipidi, id est insipientes efficiamini: quis mundum sapientia condiet, quis eum reddet aptum ad uitae immortalitatem, & incorruptibilitatem: Ad nihil ultra ualebitis, nisi ut reprobemini, & tormentis deputemini aeternis. Vos estis caelesti doctrina illuminati, ad uerum cognoscendum deum, & alios dirigendum ad uitam percipiendam aeternam. Vos estis habitatio dei, supra me, qui filius sum altissimi, fundata: ideo latere non debetis. Vos estis lucerna quam ego accendi, non ut lateat in abdito loco: sed ut luceat omnibus, qui in ecclesia sunt, imò omnibus qui sunt in mundo. Neque enim terreni homines accedunt lucernam, ut occultent eam in loco angusto, ut sub uase uel sub modio: tanto minus ergo deus uos ad hoc accedit: sed terreni homines accedunt lucernam, & in aperto ponunt eam, ut luceat omnibus, qui in domo sunt: tanto magis ergo uos deus, ut luceatis omnibus qui sunt in mundo: sed sic luceatis coram hominibus, ut non uos, sed deum respiciatis, non ut uos, sed deum glorificent, qui est in caelis. Alioqui si gloriam uestram quaeritis, si lucrum, si honorem, si uoluptatem: sapientia uestra euauit, infatuata est, & facta insipida, & non iam sapientia, sed insipientia est: lux uestra, obscurata: ciuitas, deserta: lucerna, extincta. Ergo deus, dei honor, dei bonitas, à quo omnia, per quem omnia, & propter quem omnia, iugiter uel sola attendenda est. Sed inquit: haec noua sapientia, noua lux, noua dei ciuitas, noua quoque inhabitatio, & noua lucerna: nunquid destruit decalogum et dei mandata, quae lex ueteris continet: Minime, dicite hic per Matthaeum domino. **¶** Non lite putare, quoniam ueni soluere legem aut prophetas: non ueni soluere, sed adimplere. Amen quippe dico uobis: donec transeat caelum & terra, iota unum, aut apex unus, non praeteribit à lege, donec omnia fiant. **¶** Soluit legem & Prophetas, qui oppositum asserit eius quod lex & Prophetae, at CHRISTVS oppositum neque dixit, neque asseruit: sed legem adimpleuit, perfecit & consummauit: & non solum legem, sed & Prophetas, quorum prophetias implendo, ueraces esse illos monstrauit. At quomodo legem adimpleuit, perfecit, consummauit: Adijciendo sane quod deerat, & spiritum legis aperiendo, quae solum olim secundum literam & intelligebatur, & obseruabatur. Verum ne minimum quidem de lege peribit usque ad consummationem mundi. Quas autem prophetias adimpleuit: Quaecumque de Messia scriptae erant, usque ad sessionem suam in dextera patris. Nam de aduentu suo impleuit id Malachiae: Statim ueniet ad templum sanctum suum dominator dominus, quem uos quaeritis: & angelus testamenti, quem uos uultis. Et haec Esaiam: Ecce uirgo concipiet, & pariet filium, & uocabitur nomen eius Emmanuel. Item: Ego primus & ego nouissimus, manus quoque mea fundauit terram, & dextera mea mensa est caelos. Et subditur: Et nunc dominus deus misit me, & spiritum suum. et si nunc legimus & spiritus eius. Sed de hoc posterius, deo prospere nobis affulgente, dicemus in Ioanne. De loco natiuitatis suae, id Micheam: Et tu Bethleem, Ephratha: paruulus es in milibus Iudae: ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel, & egressus eius, ab initio, à diebus aeternitatis. De conuersatione sua id Esaiam: Sicut pastor gregem suum pascet, in brachio suo congregabit agnos. Et id eiusdem: Ecce deus noster ultionem adducet, retributionis deus ipse ueniet, & saluabit nos: tunc aperientur oculi caecorum, & aures surdorum patebunt: tunc saliet sicut ceruus claudus, & aperta erit lingua mutorum. Et iterum id: Spiritus domini super me, eo quod unxerit me. Ad annunciandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, & praedicarem captiuis indulgentiam, & clausis apertionem, ut praedicarem annum placibilem domino, & diem ultionis deo nostro: ut consolaber omnes lugentes, ut ponere fortitudinem lugentibus Sion, & dare eis coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris. De passione sua id Esaiam: Oblatus est quia ipse uoluit, & non aperuit os suum. Et id Danie

Malach. 3.

Esa. 7.

Esa. 48.

Mich. 5.

Esa. 40.

Esa. 55.

Esa. 61.

Esa. 53.

lis: Post hebdomadas septuaginta duas occidetur CHRISTVS. De sepultura sua id
 Esaiæ: In die illa radix Iessæ, qui stat in signum populorū, ipsum gētes deprecabātur,
 & erit sepulchrum eius gloriosum. Et id insuper: Et dabit impios pro sepultura, & di-
 uites pro morte sua. De descensione sua ad inferos, id Zachariæ: Tu quoq; in sangui-
 ne testamenti tui, emisisti unctos tuos de lacu, in quo non est aqua. Et id Osee: De ma-
 nu mortis liberabo eos, de morte redimam eos. De resurrectione sua, id Sophoniæ:
 Quapropter expecta me, dicit dominus, in die resurrectionis meæ in futurū, quia ius-
 dicitur meū, ut congregem gentes & colligam regna. Et hæc David: Ego dormiui
 & soporatus sum, & exurrexi: quia dominus suscepit me. Et id: Quātas ostendisti mi-
 hi tribulationes multas & malas, & conuersus uiuificasti me, & de abyssis terræ ite-
 rum reduxisti me. Et id insuper: Exurge gloria mea, exurge psalterium et cithara, ex-
 urgam diluculo. Et de sua ascensione in cœlum, id: Ascēdens in altum, captiuam du-
 xit captiuitatem, dedit dona hominibus, Et iterum id: Regna terræ cantate deo, psal-
 lite domino, psallite deo, qui ascendit super cœlum cœli ad orientem. An'ne & id
 Amos 9: Qui ædificat in cœlo ascensionē suam. Et subditur: Dominus nomen eius.
 Et de gloriosa sua in dextera patris sessione, id: Dixit dominus domino meo, sede à
 dextris meis, Donec ponā inimicos tuos, scabellum pedum tuorū. Itaq; si legas pro-
 phetas, uidebis CHRISTVM omnia plenissime impleuisse, quæ ipsi implenda præ-
 dixerant. ex quibus intelligimus, quæ restant implēda, antequam nouissimū aduene-
 rit iudicium certissime impleturum. Si legem antiquam, nihil aliud legem nouā esse,
 quā lucem & perfectionē eius, eandem ut uestigium & umbrā perficientem: ergo
 mandata ueteris legis, ut ueteris & secundum literā, minima sunt: attamē minime sol-
 uenda. Ideo ex Matthæo subdit dominus. ¶ Qui ergo soluerit unū de mandatis istis
 minimis, & docuerit sic homines, minimus uocabitur in regno cœlorū. Qui autē fe-
 cerit & docuerit, hic magnus uocabitur in regno cœlorum.

PRAECEPTA DECALOGI ex Exodi cap. 20. hoc ordine digeri solent.

1 Non habebis deos alienos, non sculptile aut similitudinē quācunq; adorabis.	6 Non moechaberis.
2 Non assumes nomen dei tui in uanum.	7 Non furtum facies.
3 Diem sabbati sanctifica.	8 Non loqueris cōtra proximū tuū falsum testimonium.
4 Honora patrem tuum, & matrem tuam.	9 Nō cōcupisces domū pximi tui.
5 Non occides.	10 Non desyderabis uxorē eius, ne- que quicquam quod ipsius sit.

Sunt & alia mandatorum legis ordinationes, quas (indultore deo) Marci cap. 12. tan-
 gemus. Non est ergo dicendum & asserendum, oppositum alicuius praeceptorum
 decalogi. Quod qui facit, alioqui (quanquam falsò) reputatus fidelis, minimi, immo
 nihili aestimari debet in ecclesia dei. At, qui fidelis ea implet, magni faciendus est. Ve-
 rum illa quomodocunque implere, non satis est ad salutem, sed & mandata nouæ le-
 gis sunt tenenda: & illa quæ antiquis dicta sunt, ad spiritum sunt implenda. Quod
 Scribæ & Pharisei minime faciebant, qui mandata nouæ legis non recipiebant: &
 quæ implebant ueteris, ea ad literam, non ad spiritus intelligentiam implebant. Idcir-
 co inquit apostolis suis per Matthæū dominus hoc modo. ¶ Dico autem uobis, quia
 nisi abūdauerit iustitia uestra plusquā Scribarū & Phariseorū, non intrabitis in re-
 gnū cœlorū. ¶ Multa desyderabātur in Scribis & Phariseis salutē eorū necessaria.
 Primo, quia cū nō reciperēt mādata CHRISTI, quæ sunt mādata nouæ legis, esse nō
 poterant de regno cœlorū, quod est ecclesia & regnū CHRISTI. Secundo, quia spiri-
 tū non sequebātur, quod maxime est legis CHRISTI. Tertio, quia iustitiā suā sibi &
 operibus suis tribuebant, se iustos operibus legis existimātes: fideles autē, & qui sunt
 legis gratiæ, operantur quidem uel quam diligentissime, sed nihil sibi operibus que
 suis.

suis, sed omnem iustitiam suam gratiae tribuit. Apud illos, in merito operum totum
 consistit: apud istos, in gratia. Illi seipsum & sua opera bonitatemque suam respiciunt, et
 in illa delectantur: isti non se, sed novam gratiam dei, & eius bonitatem admirantur,
 quae est eis summa voluptas. Et haec iustitia eo maior, potior, et delectabilior est, quam
 Scribarum, & Pharisaeorum, quo gratia dei maior quam opus, & deus potior quam
 homo, & lux quam tenebrae delectabilior. Quomodo autem oporteat iustitiam regni
 dei maiorem esse iustitia Scribarum & Pharisaeorum, referante Matthaeo innuit do-
 minus, cum ait. ¶ Audistis quia dictum est antiquis: Non occides: qui autem occide-
 rit, reus erit iudicio. Ego autem dico vobis, quia omnis, qui irascitur fratri suo, reus erit
 iudicio. Qui autem dixerit fratri suo Racha, reus erit concilio. Qui autem dixerit fa-
 tue, reus erit gehennae ignis. ¶ Antiqui praecepta decalogi servabant ad sensum lite-
 rae, quae lex nova non tollit, sed perficit ad spiritum. ut hoc: Non occides. quod & Exo-
 di cap. vicesimo, et Deuteronomij cap. quinto scriptum est. servabant enim hoc de ex-
 teriori occisione: spiritus autem, & de exteriori, & de interiori, & omnino de amputa-
 tione omnis affectus, qui occisionis praebet occasionem. nam qui mala perturbatio-
 ne actus, exteriorem committit caedem, condemnationi reus est. Et item qui alterius
 concupiscit mortem, internam caedem committens, incurrit condemnationem, perinde
 atque is qui caedem committit exteriorem: ut qui sic effertur scit ira, ut mortem alterius
 velit, omnimodumque ad id praestet consensum. Et ut de ira, sic & de odio & invidia, &
 eiusmodi affectibus dicendum est. Qui ergo sic irascitur fratri ut exoptet eius mortem, ob-
 noxius erit τῆς κρίσεως, id est iudicio, atque (ut iam dictum est) condemnationi. Verum si mortem
 nolit, ob iram tamen offenderit quis fratrem graviter verbo, obnoxius erit τῷ συνέδριῳ,
 id est consilio, & iudicium ad hoc confidentium arbitrariae aut multae, aut poenae. Si
 autem ob iram dixerit fratri contumeliae verbum, sed pro qua vocari non solent ad iu-
 dicium confessum, obnoxius erit gehennae ignis: hic enim neque ad mortem praesentem,
 neque ad mortem futuram, neque ad poenam arbitrio iudicium in hoc mundo subeundam
 condemnabitur: sed si non aliunde purgabitur in mundo, fratri reconciliatus, igne mul-
 tabitur geennae. Unde fit, ut triplicia sint peccata. Quaedam mortis, siue in hoc, siue in
 altero seculo, siue in utroque: & haec sunt gravissima. Quaedam gravius offensae, quae
 etiam cognita in hoc mundo puniuntur, sed poena iudicium arbitraria. Alia sunt offen-
 sionis, sed non tantae pro qua posita sint humana iudicia, & haec, etsi sint horum trium
 ultima & minus gravia, non fortientur tamen (nisi satisfactio facta sit) extra mundum
 impunitate apud eum, qui nullum malum sinit impunitum, sed multabuntur mul-
 ta ignis. Et hoc est quod hic dicitur: Reus erit iudicio, reus erit concilio, reus erit ge-
 hennae ignis. Unde fit ut horum trium κρίσεως, συνέδριον, γέεννα τοῦ πυρός, gravissimum
 sit κρίσεως, id est iudicium: deinde συνέδριον, id est concilium: & tertio loco gehenna
 ignis. Crisis enim ei debetur, qui per iram occidit factus, & ei qui sic irascitur, ut men-
 te sit homicida. Synedrion, ei qui per iram in tale concilium prorumpit, ob quod mul-
 tare solent iudices. Gehenna ignis, ijs etiam irascentibus, quibus non est ordinata a
 iudicibus poena. Ex quo loco satis aperte haec tria innuuntur: supplicium aeternum,
 quod est debitum ijs, qui sunt rei iudicio: supplicium temporale, quod est eorum qui
 sunt rei synedrion, id est concilio, & ut sic dicam, consistorio atque confessorio: & ignis
 purgatorius, qui est supplicium etiam eorum, qui in hoc mundo, neque morte plecte-
 rentur, neque in ius traherentur. At dices: gehenna ignis nihil aliud est, quam supplicium
 aeternum. Id inficiandum est. Nam hic crisis dicit supplicium aeternum, ut certum est:
 quia ei debetur, qui manifeste transgreditur praecipitum: non potest ergo hic gehenna
 ignis designare supplicium aeternum, cum ponatur hic aliud esse quam crisis supplicium: sed
 expiatorium supplicium, et si etiam non negem gehennam interdum supplicium designare aeter-
 num, ut cum dicit dominus apud Marcum: Bonum est tibi debile introire in vitam,

39

Hic nota argumenta scripturae de purgatorio.

Mat. 9.

quàm duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem, ubi uermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Sed cum supplicium gehennæ ignis, ut expiatorius, sed non æternus cruciatus, graue sit, ac non paruum supplicium: adire poteris, ergo grauius plecteretur, qui leui crimine peccaret, pro quo etiam lex non constituit in hoc mundo poenam, quàm qui grauiori, ut qui secundo modo irascitur: quippe cum ille poena gehennæ, hic temporali puniatur. Nequaquam illum, quàm hunc grauius plectendum crediderim. Nam ponamus tres qui peccauerint ira: primum, usque ad uoluntatis homicidium: secundum, usque ad cõuicium atrox, quod lex puni: tertium, conuicio leuiore, quod tamen lex punire non solet. Si omnes lege purificati fuerint, facta iuxta eam satisfactiõne, nullum patientur postea supplicium, quia erit satisfactum deo, secundum suam ordinationem. Quod si nullus eorum satisfecerit: primus, supplicio punietur æterno, quia obnoxius crisi: secundus, supplicio, sed non æterno, quia non obnoxius crisi, sed poenæ temporalis: tertius quoque punietur supplicio, at non æterno, & leuiori etiam quàm secundus, cum minus graue sit eius peccatum. Vnde ex secundo magis intelligitur adhuc ignis expiationum, qui hic gehennæ ignis dicitur. Primi in hoc mundo non expiati, grauissima poena est: secundi, mediocri: tertij, leuissima.

Digressio de purgatorio.

- Culpa primi non expiati in hoc mundo, inexpiabilis post istum mundum: secundij & tertij, expiabilis: huius leuius, istius grauius: at omnes in hoc mundo expiabilis. Verum quia hic primus in Euangelijs, quod sciam, occurrit locus, qui nobis coniecturam de expiandarum animarum loco post huius mortalis uitæ functionem, ingerit: libet hic paucis nonnulla, quæ cum superioribus id ipsum apertius confirmant, subindicare.
1. *Zach. 9.* Primo, Zacharias inquit: Tu quoque in sanguine testamēti tui, emisisti uinctos tuos de lacu, in quo non est aqua, Cum autem audimus uinctos, poenam intelligimus: cum uero in quo non est aqua, in eo loco non esse refrigerium. Et quis hic locus esse possit, nisi expiationum? Secundo, Petrus in Actis ait de CHRISTO domino: Quem deus suscitauit solutis doloribus inferni. At quibus doloribus? Non ipsius sanè, qui uenerat soluere uinctos: sed eorum, qui in poenis detinebantur inferni. Sed quis hic infernus, nisi expiationum carcer? At dices: lacus ille apud Zachariam, & infernus apud Petrum, sinus Abrahæ intelligitur. Id esse non potest, quia neque illic uincti erant, neque dolores, qui soluerentur: sed consolationes, dicente Abraham ad diuitem, qui erat in inferno: Fili recordare, quia recepisti bona in uita tua, & Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolatur. Audis illic consolationem, ergo aliud Abrahæ sinus & lacus et infernus, etiã illa quo liberati per CHRISTI descensum, soluti sunt à doloribus. Adde quod diues in inferno à longe uidebat Abraham, & Abraham dicit: Inter nos & uos magnus chaos firmatum est, ut isti qui uolunt hinc transire ad uos non possint, neque inde huc transire. Sed forte dices, hoc de inferno inferiori dictum: ego uero de superiori existimo. Sed de hoc in Luca 16. si ita deo placitum fuerit, latius differemus. Tertio, Apocalypsis quinto sic legitur: Omnem creaturam, quæ in cælo est, et super terram, & sub terra, & quæ sunt in mari, & quæ in eis, omnes audiui dicentes sedenti in throno & agno: Benedictio, & honor, gloria, & potestas, in secula seculorum. At quæ sunt sub terra laudantia deum & agnum, id est filium dei, pro omnium salute immolatum: nisi defunctorum animæ etiam fidelium? Non enim illæ esse possunt quæ sunt perpetuæ damnationi obnoxie: de quibus diuinus Psalter dicit: In inferno autem quis confitebitur tibi? Et rursus: Non mortui laudabunt te domine, neque omnes qui descendunt in infernum. Et in Esaia: Non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te: non expectabunt qui descendunt in lacum, ueritatem tuam. Illæ igitur quæ deum laudant & agnum, adhuc expiantur atque purgantur. Sed dices, sunt ne illæ quæ purgantur, in inferno? Sunt sanè: sed duplex est infernus, inferior atque superior. De inferno inferiori, modo adducti psalmi loquuntur. De superiori uero, id quod ex Petro in Actis

Psal. 6.

Psal. 117.

Esa. 38.

Actis paulo ante allatum est. Sunt ergo, ut admodum consentaneum est, animæ illæ, quæ adhuc purgantur, in inferno superiori. Superiorem autem esse infernum, hac quoque ratione intelligimus: quia scriptura ponit infernum inferiorē. ut id Psalmi: *Eruisti animam meam ex inferno inferiori.* Nam cum sit infernus inferior, superiorē quoque esse necesse est: ad cuius discrimen ille dicitur inferior, hoc enim mutuus relativorum respōsus postulat. Et quis etiam dubitet de inferno superiori dixisse Petrum per spiritum sanctum, dominum soluisse dolores inferni? Sed adijcias: quomodo ergo dicit Paulus dominum descendisse in inferiores partes terræ, si non soluerit ex inferno inferiori? Aliud certe sunt inferiores partes terræ, & infernus inferior: nam terræ duplices sunt partes, superiores scilicet, in quibus degimus, dum adhuc hic vitales carpiamus auras: & inferiores, in quibus inferi, tum superior, tum inferior. Ergo si in infernum superiorem descendit, in partes inferioris terræ descendit, siue in inferiorem infernum descenderit, siue non. Nam & infernum inferiorem in inferioribus partibus terræ esse non negauerim, dicente scriptura: *Introibunt in inferiora terræ, tradentur in manus gladij, partes uulpium erunt.* Cum gladium audis, intellige tormētum. Cū partes uulpium erunt, intellige illos fore portionem dæmonum, ut iam nulli dubium esse possit, id de inferno inferiori esse dictum. Quarto ad idem facere uolunt, quod ait Paulus prima ad Corinthios epistola: *Vniuscuiusq; opus manifestum erit: dies enim domini declarabit.* Dies domini cuiusq; particularis, dies est egressus eius ex hoc limine uitæ: ut uniuersalis, in qua ille omnes iudicabit: de qua nos admonet: *Vigilate, inquit, quia nescitis diem neq; horam.* Et subdit Paulus: *Si cuius opus arserit, detrimentum patietur: ipse uero saluus erit, sic tamen quasi per ignem.* Quid est, cuius opus arserit, nisi cuius malum male uiuendo contractum, expiatū, purgatum ue fuerit: Quid detrimentum patietur, nisi patietur cruciatum? Quid autem saluus erit, nisi æterno nō subiacebit supplicio: saluus autē erit, sic tamē quasi per ignem, quia probatione, purgatione, & expiatione ignis? Quinto, pleriq; in locis id dominus in euangelio, nunc in parabola, nunc citra parabolam innuere uidetur. In parabola, ut cum paulo post in hoc capite dicit: *Amen dico tibi, non exies inde, donec reddas nouissimum quadrante.* Citra parabolam, cum ait: *Qui autem dixerit contra spiritum sanctum, non remittet ei, neq; in hoc seculo, neq; in futuro.* Ex quo satis aperte insinuare uidet quædam peccata in futuro seculo remittenda. Sed & de his suis in locis posterius. Huius etiam sententiæ fuerunt Hebræi (& si inde argumētum nolim esse sumendum) quod ex Iosepho cognoscitur secundo Machabæorum, narrante *Iudam misisse Hierosolyamam duodecies mille drachmas argenti pro peccatis mortuorum sacrificium.* Quibus uerbis suam, Hebræorumq; sententiā fuisse innuit, mortuorum peccata etiam post mortem solui posse, expiari, purgari, ipsosq; tandem à pœnis esse soluendos. Sed nūc ad Euangelistæ propositum reuertamur, ubi uarios iræ modos tetigit, qui præcepto dei de diligēdo proximo cōtrarij sunt (nam iram comitari solet odium) & ideo illi puniēdi sunt, & eo quoq; grauius, quo erga proximum charitas magis læditur. Proinde de charitate erga fratrem profequitur. Et adeo regnū dei, quod est regnum CHRISTI, regnum pacis, regnū charitatis in dilectione consistit: ut omnia dilectioni & charitati sint fidelibus postponēda, propter quod dicēte Matthæo, subdit dominus. **C** Si ergo offeras munus tuū ad altare, & ibi recordatus fueris, quod frater tuus habet aliud aduersum te, relinque ibi munus tuum ante altare, & uade, prius recōciliare fratri tuo, & tunc ueniens offer munus tuum. **M**agnum est, munus deo offerre, magnum orare, magnum quodcumq; opus pium facere: sed ita demum deo placens, & acceptum, si fiat in dilectione: quod illa præcedens aut muneris oblationem, aut pium erga deum officium, designat recōciliatio cum fratre. Charitas autem hoc habet, si siue fratrem offenderis, siue non, frater tamen tibi male afficiatur, ut quantumcunque

Psalm. 37.

Ephes. 4.

Psalm. 62.

Corin. 1.

Matth. 25.

Matth. 5.

Matth. 12.

2. Mach. 12.

40

- potes, & in te est, illum tibi reconcilies, ut ipse tecum, & tu cum eo, ut filij dei & pacis esse possitis: propter eum, qui nos eiusdem patris æterni fecit esse filios, qui est **CHRISTVS** dominus, reconciliatio & pax nostra. At quãdiu sumus in hoc mundo, quamuis ad hoc à domino electi simus, & regno cœlesti adsciti, ut simus filij pacis, iuge nihilominus gerimus bellũ: quia quod caro est, aduersatur spiritui: quod terrenũ, cœlesti: & quod corruptibile, immortalis: adeo, ut sermo dei, & spiritus, qui nobis à deo datus est, sit nobis aduersarius. nobis dico, qui carnales, terreni, & corruptibiles sumus. Et ideo ne sancta pace fraudemur, saluator per Euangelistã suã Matthæã, dat nobis hoc
- 41 » sanctum documentum, dicens. **¶** Esto consentiens aduersario tuo cito, dum es cum eo in uia: ne forte tradat te aduersarius iudici, & iudex tradat te ministro, & in carcerem mittaris. Amen dico tibi, non exies inde, donec reddas nouissimum quadrãtem. **¶** Non solum dissensiones in mundo aduersus alios, quas maxime suscitãt ira, nobis prohibentur: sed & hoc præcepto nobis interna prohibetur dissensio. Quare si aduersarijs nostris, quibus debitores sumus, cito assentire debemus, & reconciliari priusquam ad iudicem terrenũ pertrahamur: tanto magis uerbo dei, & spiritui **CHRISTI**, cui omnia debemus, æterni iudicis formidãtes iudicium. Nos, caro. Aduersarius, uerbum dei, & spiritus. Via, mundus. Iudex deus. Minister, angelus uindex. Carcer, gehenna, aut infernus. Ultimus siue nouissimus quadrãs, completa satisfactio. Caro deorsum trahit, spiritus semper sursum: caro ad mundum, spiritus ad deum: caro ad peccatum, spiritus ad gratiam: illa ad impuritatem, hic ad sanctimoniam: illa ad seruitutẽ, hic ad libertatem: illa ad tormentum, hic ad quietem, & summam quidem quietem & felicitatem æternam. Huic autẽ aduersario nostro cito consentire oportet: ne quod reluctati simus gratiã dei, nos deo accuset, & tradamur pœnis gehennã: neq; inde exeamus, donec ad integrum satisfecerimus: aut si ultimum debitum exoluere nequeamus, nõquam etiam exeamus. At nisi essent qui ultimum debitum exoluere possent, & dei miseratione ad plenum purgari, expiari, ac satisfacere iustitiã diuinã: non dixisset dominus, non exies inde, donec reddas nouissimum quadrantem. Ex quo rursum intelligimus esse quendam expiationũ, purgationũq; locum: siue illum uoces infernum, siue gehennã, siue lacum, carcerẽ, abyssum, aut alio quouis nomine, quod in sacris reperiatur scripturis. Cãterum ut dominus adimpleuit nobis intelligentiam huius præcepti legis, Non occides: sic & huius, Non mœchaberis, referãte Matthæo adimplet, dicens. **¶** Audistis quia dictum est antiquis: Non mœchaberis. ego autem dico uobis, quia omnis qui uiderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo. Quod si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eũ, & proijce abs te. Expedit enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, quã totum corpus tuum mittatur in gehennã. Et si dextera manus tua scandalizet te, abscinde eam, & proijce abs te. Expedit enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, quã totum corpus tuum eat in gehennam. **¶** Antiqui, & lex uetus mandatũ hoc, Non mœchaberis, de mœchia, & adulterio exteriori sumebant: spiritus autem, & lex noua, nõ de exteriori solum, sed & insuper de interiore mœchia, & ijs qui ad eam alliciunt, & inuitant refecandis affectibus, intelligit, quia qui sic concupiscit mulierem, ut cum ea pleno mentis consensu uellet adulterium commisisse, internum iam commisit adulterium, iam mente factus adulter. Sed & qui mulierem ad bonum respicit, & cum hoc aspectu obrepere sentit concupiscentiam, & si citra adulterij consensum, desistere nihilominus debet, eam etiam hoc modo in bonum respicere. Et si quis bona faciendo, sentit inde nasci concupiscentiam: ab hoc quoq; illi desistendum est, aut membrum, id est affectus membri, unde illa nascitur, prius amputãdus: nõ melius est absq; hoc aspectu, aut absq; hoc opere intrare in regnum uitæ perpetuæ, quã aspectum etiam ad bonum & malum affectum habentem, aut bona operantem, unde oriatur scandalizans

zans concupiscentia, mitti in tormentum ignis: & si id etiam non sit ad æternam punitionem, sed ad peccati carnis expiationem: omne enim quod ex primo Adam habemus, mortificandum est, si uelimus secundum legem secundi Adam uiuere. Oculus dexter, aspectus ad bonum. Scandalum, inde enascens concupiscentia. Erutio oculi, desitio aspectus, aut potius sinistri affectus mortificatio. Dextra manus, bona operatio. Scandalum, inde nascens concupiscentiæ affectus. Abscissio, concupiscentiæ affectus, causæq; illius amputatio. Nam, ut inquit Petrus in Clemente, hac sententia uult dominus causam peccandi, antequam perpetretur peccatum, abscindi, non membrum. Gehēna, supplicium ignis. Sinister oculus, & manus sinistra, affectus ad malum, siue uidendo, siue operando, & omnino causæ inducentes ad peccandū, quæ semper sunt abscindendæ, extirpandæ, proijciendæ. Porro aliud præceptum ueteris legis huic de non cōmittendo adulterio affine, explicat dominus, subdēte Matthæo, dicens. ¶ **43**

¶ **43** Etum est autem: Quicumque dimiserit uxorem suam, det ei libellum repudiij. Ego autem dico uobis, quia omnis qui dimiserit uxorem suam (excepta fornicationis causa) facit eam mœchari: & qui dimissam duxerit, adulterat. ¶ **Deut. 24.**

¶ **Deut. 24.** Scribitur in Deuteronomio: Si acceperit homo uxorem, & habuerit eam, & non inuenerit gratiam ante oculos eius propter aliquam fœditatem, scribet libellum repudiij, & dabit in manu illius, & dimittet eam de domo sua. Cumq; egressa alterum maritum duxerit, & ille quoq; oderit eam, dederitq; ei libellum repudiij, & dimiserit de domo sua, uel certe mortuus fuerit, non poterit prior maritus recipere eam in uxorem: quia polluta est, & abominabilis facta est coram domino, ne peccare facias terram tuam, quam dominus deus tuus tradiderit tibi possidendam. ubi & lex uetus permittit libellum repudiij, quem noua lex non permittit. Quod si permittat fornicationis causa, non sic tamen permittit, ut facta repudiatione quandiu uterq; uiuit, alter uxorem ducere, & altera nubere possit: nam alioqui aut uterq; adulterium committit, si uterq; contrahat: aut pars altera, si altera solum, quia (ut ait dominus in Marco) deus eos cōiunxit, quos homo separare nequaquam aut debet, aut potest: & sic coniunxit, ut iam non duo, sed una sint caro. Sed & Moses, licet libellum repudiij ad durtiam cordis gentis illius permiserit, nō tamē omnino permisisse uidetur, ut dimissa uiuēte uiro, libere nuberet alteri uiro: alioqui non diceret, quia polluta est, & abominabilis facta coram domino. Fiebat tamen, quod intelligitur per id: Cumq; egressa, alterum maritum duxerit. At faciendum nō erat, quod id ostendit: Polluta est, & abominabilis facta coram domino. De uiro autē secus erat in ueteri lege: quia licebat uiris uxoribus uiuētibus alias superinducere. Sed id in noua lege nō licet: quia uir, si uiuēte uxore aliam superinducat, adulterium perinde ut mulier committit, quod apertius in Marco dilucet, ubi dicitur: Quicumq; dimiserit uxorem suam, & aliam duxerit, adulterium committit super eam. Nam ut uir unus, ita & mulier una esse debet: hoc in omni coniugio sponsum unū CHRISTVM, & sponsam unam ecclesiam repræsentate. Cæterum neq; in ueteri lege proprie permissum diuortium ob adulterium, quando quidem mulier deprehensa in adulterio, & conuicta, lapidabatur: neq; simpliciter, ut arbitror, in noua lege. Nam mulier si resipiscat, uiro reconciliari potest: siquidē & qui semel baptismo unitus fuerit CHRISTO, etiam si per adulterium deficiat à CHRISTO, aut idololatra factus, aut alia lege suscepta, si pœnitētia ductus redeat, recipietur à CHRISTO, parsq; efficietur ecclesiæ ut prius. Porro si uir adulterium committat, in simbolo grauius quàm mulier delinquit: nam CHRISTVS simpliciter nullo modo peccare potest, ille autē CHRISTVM repræsentat, sicut illa ecclesiam. Sed hæc uiderint, qui fusius de hac materia tractare solent. Quod diximus, id nobis innuere uidetur sacrarum literarum spiritus. Sed an licebat uxori repudiare uirum, æque ut uiro uxorem? Minime, si uerum est quod scribit Iosephus antiquitatū decimo quarto, cap. nono, inquit: Cum conugit Salomen

Petrus.

43

Deut. 24.

Mar. 10.

Mar. 10.

Iosephus

à Custodibaro discordare, mittit ei statim repudium, connubium renuens, non secundum leges Iudæorū. Nam marito quidē licet apud nos hoc facere: uxori uero nullatenus se separare, & alium ducere, nisi prius à priore marito dimittatur. An non & id ostendebat, quod CHRISTI est repudiandi potestas, ecclesiæ autem nō: si modo hæc aliquid habere possit, unde iuste repudietur, ut uetus olim synagoga: CHRISTVS autem non possit: iam uero intelligentia duorum mandatorum antiquæ legis, de homicidio uidelicet, & adulterio ad spiritum referata: nunc ad tertium simili modo spiritua-

44 » liter adimplendum transit dominus, prosequente Matthæo, dicēs, ¶ Iterum audistis,

» quia dictum est antiquis: Non periurabis, reddes autem domino iuramenta tua. Ego

» autem dico uobis, non iurare omnino: neq; per cœlum, quia thronus dei est: neq; per

» terram, quia scabellum est pedum eius: neq; per Hierosolymā, quia ciuitas est magni

» regis: neque per caput tuum iuraueris, quia non potes unum capillum album facere,

» aut nigrum. Sit autem sermo uester, est est, non non: quod autem his abundātius est,

Leuit. 19. » à malo est, ¶ Sic in Leuitico scribitur: Nō periurabis in nomine meo, nec pollues no-

Exo. 20. » men dei tui. Et in Exodo: Non assumes nomē domini dei tui in uanum. Et in Deute-

Deut. 5. » ronomio: Non usurpabis nomen dei tui frustra: quia non erit impunitus, qui super re-

Lex noua oīo phibet iu- » uana nomen eius assumpserit. Verum lex noua prohibet non modo peierare, sed etiā

rare. » omnino nō iurare: siue affectu, ut faciūt perturbati: siue imitatiōe, ut paruuli: siue consuetudine, ut scelerati: quia id non à spiritu bono est, sed à malo. Et nō solum uetat iurare per nomen dei, sed & per cuiuscunque creaturæ nomen, ut per cœlum, terram, quancunque creaturam, aut uirtutem. Neque fictitiē iurare permittit, quia hoc est simulatio mali. atqui omnis talis, mala: ut simulatio furti, simulatio adulterij. Viri quoq; spiritualis est non solum non iurare in re uana, sed ne in re seria quidem: nam qui tales sunt, ueraces sunt: ueracibus autem uerax fidem facere sufficit, si dicat quod dominus præcepit, *vai vai*, id est etiam etiam, asserendo: aut non non, abnuendo. Quod si apud incredulos, malosq; homines sermo etiam de re seria, & necessaria habeatur, cur iurabit ob eorum malitiā, ut in illos fidem inserat? Quis unquam magis seria locutus est quàm saluator? quis magis necessaria? Nunquam tamē alio utebatur sermone, quàm isto: Amen amen dico uobis, aut aliquo alio simili, qui uera erat non iurantibus forma. Ergo quod nunc nonnulli iurant ad fidem de quibusdam utilibus, aut necessarijs astruendam, quam potius iuramento, quàm personæ præstandam confidunt: hoc aut proprio fit malo, aut alieno. Forte etiam periculum est, dum in iudicijs iuramentum exigitur, ne exigens peccet: nam si constet uocatū in ius esse uerē bonum, ac ueracem, fat est ab eo audire, etiam, aut non: si autem id non constet, aut etiam constet esse malum, forte ab eo exigitur quod non est exigendum. Quid igitur? Adiurare licet: nam & adiurationi dominus respondit, non autē iurauit: & adiurationes in noua reperiuntur lege. Quod si quispiam adiuratus ab altero, ueritatem dicat, etiam aut nō respondendo, aut rem petitam enarrando, neq; hic, neq; ille delinquit. At si falsitatem dicat, ipse delinquit, & delictū falsi testimonij incurrit: sed minus forsità peccat, quàm si iurando in reatum quoq; periurij incidisset. ut enim qui adiuratus ueritatem respondet, non iurat: sic qui falsitatem, non peierat, sed falsus testis est. Sed & ille qui adiurauit, prorsus insons est. nō enī dubiū est, quin exegerit quod exigere licebat. Et quamuis ordinationibus iudiciorū contradicere non sit mei instituti, hoc tamen magis Christianum esse putem: & omnino nō iurare, neq; ad iurandum cōpellere magis spirituale, si tamen id malitiā permetteret hominum. Quanquā & hanc quoq; domini sententiam de non iurando, ad communem, & quotidianam loquendi fidelium consuetudinem (suos enim alloquitur) applicari uolunt: quod maxime uerū est, præsertim si lex antiqua, quam declarat dominus: Non periurabis, reddes autē domino iuramēta tua, de communi, & quotidiana locutione posita sit. Deinceps autem aliud quod scriptū erat in

Adiurare licet, p iuramento exigere.

erat in ueteri lege, emendat dominus, ut lex sit perfecta, & ut mōstret quomodo im-
 pleuerit eam, & ab alijs sit implenda, mōstrante Matthæo, dicens. ¶ Audistis quia di- 45
 ctum est: Oculum pro oculo, dentem pro dente. Ego autem dico uobis, non reſistere
 malo: sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi & alteram. Et ei
 qui uult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium.
 Et quicumq; te angariauerit milliarium unum, uade cum illo & alia duo. Qui autem petit
 à te, da ei: & uolenti mutuare à te, ne auertaris. ¶ In Exodi uicesimo primo sic scribi- Exod. 21.
 tur: Reddet animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro
 manu, pedem pro pede, aduſionem pro aduſione, uulnus pro uulnere, liuorem pro
 liuore. Similis fermè ſententiã habetur Leuitici uicesimo quarto, & Deuteronomij
 decimonono. Hanc autem retaliationem proſequi, & expetere in ueteri lege licebat,
 in noua uero uetitus est hic ulciſcendi appetitus, & damnum damno retaliandi mo-
 dus: quia homo ſpiritalis mortuus eſt legi, uiuit autem gratiæ: mortuus eſt concu-
 piſcentijs, uiuit ſpirítui: mortuus eſt in ſe, uiuit in deo: ideo nunquam malum repen-
 dit, ſed tam pro bono quàm pro malo ſemper bonum. Antiqui expoſcebant uindi-
 ctam, iſte non: illi non parcebant, parcit iſte: illi impatientes erant, iſte patiens: & adeò
 aduerſa æquanímiter ferens, ut damnum paſſus, in meliore parte bonorum ſuorum
 paratus ſit adhuc etiã ferre patienter iacturam reliquorum: quod in obuerſione ſi-
 niſtræ maxillæ, pexcuſſa iam dextra deſignatur. Illi pro rebus temporalibus contem-
 debant in iudicio, mutuæq; dilectionis iura uiolabãt: at homo ſpiritalis, qui uerè in-
 duit CHRISTVM, non contendit: ſed ſi quis pro tunica ipſius cum eo in iudicio con-
 tendere uelit, potius eligit, non tunicam ſolum, ſed ipſum quoque pallium, id eſt in-
 ternum & externum ueſtimētũ relinquere illi, quàm cum eo altercari, ac litigare, eſt
 enim de regno pacis & concordiæ, non litis & contentioniſ amator: & rex eiſ (ut
 ait Eſaiã) uocatur pater futuri ſeculi, princeps pacis. Antiqui in moleſtijs perferēdis Eſa. 9.
 odium concipiēbant, iſte beneuolentiã exhibet: adeò ut ſi quis eum in uno grauare
 cœperit, illi in duobus inſuper alijs ſuam operam beneuole ac ultro præſtiturus ſit:
 uerbi cauſa, ſi quis eum cœgerit, ut ſe deducat per unum milliarium, beneuole dedu-
 cet eum: ſi optet aut permittat, etiã per duo, aut iuxta codicis latini ſenſum per tria
 milliaria. Antiqui petentibus à ſe aut conſilium aut auxiliũ, cum egerent, gratis nõ
 dabant: iſte petenti tribuit, ſic enim nobis petentibus, & indigentibus gratis largiri
 ſolet deus: quiniſmo ferè ſemper nobis largitur non petentibus. Quod ſi petat ali-
 quid non gratis, ſed mutuo, mutuo quoq; dat illud fratri, pluris faciēſ ei ſubuenire,
 quàm exiguum terreſtre bonum conſeruare. Itaq; ſpiritalium hominum paciētiã,
 beneuolentiã, & beneficiã nullis unquam uincitur iniurijs, moleſtijs, incommodis,
 ſed ſemper ad omnes, & maxime ad fideles prompta eſt: & tanto magis, quanto ma-
 gis agnoſcuntur tales. Adhuc autem unum ueteris legiſ mandatum quomodo ſit ſe-
 cundum ſpirítũ intelligēdum, & quomodo eo ſit fidelibus utendum, aperiente Mat-
 thæo, ſubdit dominus, dicens. ¶ Audistis quia dictum est: Diliges proximum tuum, 46
 & odio habebis inimicum tuum. Ego autē dico uobis: Diligite inimicos ueſtros, be-
 nefacite ijs qui oderunt uos: & orate pro perſequentibus, & calumniantibus uos, ut
 ſitís filij patris ueſtri qui in cœliſ eſt: qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos,
 & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos. Si enim diligitis eos qui uos diligunt, quam mercedē
 habebitis? Nõne & publicani hoc faciunt? Et ſi ſalutaueritis fratres ueſtros tantum,
 quid ampliùs facitis? Nõne & Ethnici hoc faciunt? ¶ Scribitur in Leuitico: Diliges Leuit. 19.
 amicum tuum ſicut teipſum. id autem eſt ſecundum de dilectione præceptum, quod
 de uera dilectione, quæ eſt in deo, & propter deum intelligendum eſt. Ex quo anti-
 qui aliud ex oppoſito trahebant: Odio habebis inimicum, quod & ex ueteribus ſcri-
 pturis apertè cognoscitur, quæ paſſim mala imprecãtur inimicis, ut id: Aduerte mala Pſal. 55.

psal. 32. inimicis nostris, & in ueritate tua disperde illos. Et iterum id: Erubescant, & conturbentur in seculum seculi, & confundantur, & pereant. Quæ nimirum si de carnalibus, & non de spiritualibus inimicis, quæ sunt spirituales nequitia, intelligantur: dicta uidentur ex permissione odij in inimicos, in ueteri lege contenta, quod lex noua aufert: emendat enim illam ea ex parte, qua deficiebat, eandemq; perficit: iubens etiã inimicum propter deum diligere, ut plus possit imitatio dei ad diligendum, qui beneficit iustis & iniustis, & (ut sic dicam) amicis & inimicis, quod est ueræ dilectionis argumentum, quàm terrenæ inimicitia, quas caro, mundus, aut daemônia suscitant, ad odium. in spiritualibus enim uiris supernorum ratio uincit: quæ autem ab imo proueniunt, reijciuntur. Et nõne etiã par est, ut filij dei, qui filij sunt nouæ legis & gratia, à filijs mundi differant? Cum ergo filij mundi, ut publicani & Ethnici, id est Gentiles, qui uerum deum non norunt, diligant amicos, & saluent eos, inimicos autem haudquaquam: decet profecto, ut fideles, qui regno cœlorum adscripti sunt, diligant non amicos tantum, sed etiam inimicos: & in eos officia humanitatis, beneuolentia, ac beneficentia collocent. Et per hæc cætera ueteris legis præcepta facile traherentur ad spiritum: intendunt enim omnia quandam perfectionem diuinæ bonitatis imitricem, sed maxime omnium ea, de qua modo loquebatur, dilectio. Quapropter nunc proponit nobis dominus maximum, quod imitari diligendo debeamus, totius inquam bonitatis exemplar, referente Matthæo, dicens. **¶** Estote ergo uos perfecti, sicut & pater uester cœlestis perfectus est. **¶** Cœlestis pater deus est, qui omni bonitate, & seipso, & re ipsa perfectus est, immo superperfectus: nos autem dono gratia eius, non nobis ipsis perfecti esse possumus, sed imitatione. Perfectus est ueritate, & summa quidem ueritate: nos ergo perfecti simus fide, est enim fides summæ ueritatis imitatio. Est perfectus æternitate: simus ergo perfecti spe, quæ est æternorum bonorum imitatio, aut (si mauis) expectatio. Est perfectus bonitate & in se, & extra se ad opus suum: simus ergo perfecti charitate & ad deum maxime, & secundo loco ad proximum. charitas enim est æmulatio diuinæ bonitatis: nam nihil amabile est, nisi bonum: nihil uerè amabile, nisi uerè bonum: nihil summè amabile, nisi summè bonum: & ab hac maxime perfecti esse possumus. quemadmodum pater noster cœlestis perfectus est: quia summa in eo bonitas, idem est quod summus amor: summa charitas, summa dilectio. sic enim deus, testante Ioanne, dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret: sic filius eius dilexit nos, ut animam suam pro nobis poneret: sic spiritus sanctus diligit nos, ut (autore Paulo) postulet pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Et charitas dei diffundatur in nobis per spiritum sanctum, qui datur electis. Ergo cum dilectio & charitas sit, quæ nos summè ad imitationem dei reddat perfectos, det nobis illa summa, & superperfecta bonitas suum sanctum amorem, suam dilectionem, suam charitatem: nos autem illi summo patri, qui totius diuinæ perfectionis fons est, & origo, per filium eius in spiritu sancto gloriam, honorem, & gratiarum actionem in omnia seculorum secula, Amen.

*Yoh. 1.**Roma. 8.*

CAPVT SEXTVM.

48

Atendite ne iusticiam uestram faciatis coram hominibus, ut uideamini ab eis: alioquin mercedem nõ habebitis apud patrem uestrum, qui in cœlis est. Cum ergo facis elemosynam, noli tuba canere ante te: sicut hypocritæ faciunt in synagogis, & in uicis, ut honorificentur ab hominibus. **¶** Amen dico uobis, receperunt mercedem suam. **¶** Te autem faciente elemosynam

nam, ne sciat sinistra tua quid faciat dextra tua, ut sit eleemosina tua in ab-
 sccondito, & pater tuus qui uidet in abscondito, reddet tibi. ¶ Et cum oratis, 49
 non eritis sicut hypocritæ, qui amant in synagogis, & in angulis platearum
 10 stantes orare, ut uideantur ab hominibus. Amē dico uobis, receperunt mer-
 cedem suam. Tu autē cum oraueris, intra in cubiculū tuum: & clauso ostio,
 ora patrem tuum in abscondito: & pater tuus, qui uidet in abscondito, red-
 det tibi. ¶ Orantes autem, nolite multum loqui, sicut Ethnici faciunt: pu- 50
 tant enim, quod in multiloquio suo exaudiatur. Nolite ergo assimilari eis:
 15 scit enim pater uester quid opus sit uobis, antequā petatis eum. ¶ Sic ergo 51
 uos orabitis: Pater noster, qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum. Adu-
 niat regnum tuum. ¶ Fiat uolūtas tua, sicut in cœlo & in terra. Panē nostrū 52
 super substantialē da nobis hodie. ¶ Et dimitte nobis debita nostra, sicut & 53
 nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationē, sed li-
 20 bera nos à malo. Amē. ¶ Si enī dimiseritis hominibus peccata eorū, dimit- 54
 tet & uobis pater uester cœlestis delicta uestra. Si autem non dimiseritis ho-
 minibus, nec pater uester dimittet uobis peccata uestra. ¶ Cum autem ieu- 55
 natis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes: exterminant enim facies suas, ut pa-
 reant hominibus ieiunātes. Amē dico uobis, quia receperunt mercedē suā.
 25 Tu autem cum ieiunas, unge caput tuum, & faciem tuam laua, ne uidearis
 hominibus ieiunans, sed patri tuo, qui est in abscondito, & pater tuus qui ui-
 det in abscondito, reddet tibi. ¶ Nolite thesaurizare uobis thesauros in terra, 56
 ubi erugo & tinea demolitur, & ubi fures effodiunt, & furantur. Thesauri-
 zate autem uobis thesauros in cœlo, ubi neq; erugo, neq; tinea demolitur:
 30 & ubi fures non effodiunt, nec furantur. Vbi est thesaurus tuus, ibi est & cor-
 tuū. ¶ Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, 57
 totum corpus tuum lucidum erit. Si autem oculus tuus fuerit nequam, to-
 tum corpus tuū tenebrosum erit. Si ergo lumē, quod in te est, tenebræ sunt,
 ipsæ tenebræ quantæ erunt? ¶ Nemo potest duobus dominis seruire. Aut 58
 35 enim unum odio habebit, & alterum diliget: aut unum sustinebit, & alterū
 cōtemnet. Non potestis deo seruire & māmonæ. ¶ Ideo dico uobis, ne soli 59
 citi sitis animæ uestre quid manducetis, neq; corpori uestro quid induami-
 ni. Nonne anima plus est, quàm esca: & corpus plus, quàm uestimētū? Re-
 spicite uolatilia cœli: quoniam non serunt, neq; metunt, neq; congregāt in
 40 horrea: & pater uester cœlestis pascit illa. Nonne uos magis pluris estis il-
 lis? Quis aut uestrum cogitās potest adiciere ad staturā suam cubitū unū?
 Et de uestimēto quid solliciti estis? Cōsiderate lilia agri quomodo crescūt:
 non laborant, neq; nent. Dico autem uobis, quoniā nec Salomon in omni
 gloria sua coopertus est, sicut unum ex istis. Si enim scœnum agri, quod ho-
 45 die est, & cras in clibanum mittitur, deus sic uestit: quanto magis uos modi-
 cæ fidei? Nolite ergo solliciti esse, dicentes: quid manducabimus, aut quid
 bibemus, aut quo operiemur? hæc enim omnia gentes inquirūt. Scit enim

60 pater uester, quia his omnibus indigetis. ¶ Quærite ergo primū regnū dei, & iusticiam eius, & hæc omnia adiiciētur uobis. Nolite ergo solliciti esse in crastinū: crastinus enim dies sollicitus erit sibiipsi: sufficit diei malitia sua. 50

ANNOTATIONES BREVES XLV. CIRCA LITERAM CAP. VI.

1	Iustitiam ἐλεημοσύνην elemosynam	18	orate ἐπιδοσίου superessentialem aduenientem quotidianum	31	Si * οὖν ergo
2	habebitis ἔχετε præfens	18	dimitte ἄφεσ remitte. & infra.	32	nequam πονηρός malus
6	receperunt ἀπέχασιν præfens. & infra.	20	à malo, * ὅτι σὺ ἐστὶν ἡ βασιλεία, 37 καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα ἐν τοῖς αἰῶνας.	35	sustinebit ἀνδέξεται amplectetur adharebit
8	reddet tibi * ἐπιτῶ φανερώ in manifesto, in propatulo. & infra.	20	quoniā tuum est res gnū, & potentia, & gloria in secula.	36	mammonæ μαμωνᾶ manducetis * Ἐτί πίητε & quid bibatis
8	oratis, non eritis προσεύχη, οὐκ ἔση singularia	20	peccata παραπτώματα delicta, errata, lapsus. & infra.	38	& corpus - plus
9	qui amant ὅτι φιλοῦσιν quia amant	21	caelestis - delicta uestra	38	Respicite * εἰς ad
10	uideantur φανῶσι appareant. & infra	21	hominibus * τὰ παραπτώματα αὐτῶν delicta sua	40	magis pluris estis μᾶλλον διαφέρετε magis præstatis longè præstatis, potius præstatis
10	dico uobis * ὅτι quia	21	41	uestrum ἐξ ὑμῶν è uobis	
11	oraueris προσεύχη oras	22	dimittet - uobis	41	cogitans μεριμνῶν sollicitus existens
11	cubiculum ὁ ταμιεῖον	23	tristes σκυθρωποί tetrici	45	quanto οὐ πολλῶ nonne multo
11	ostio * σου tuo	23	exterminant ἀφανίζουσι demoliuntur, obscurant	45	modicæ fidei ὀλιγοπιστοί pusillæ fidei, exiguæ fiduciæ
13	nolite multum loqui μὴ βαρλολογίσητε ne balbutiatis	30	Vbi * ὧν enim	48	uelter * ὁ οὐρανός caelestis
13	Ethnici - faciunt	30	thesaurus tuus cor tuum ὁ θησαυρός ὑμῶν ἢ καρδία ὑμῶν	48	quærite ergo ζητήτε ἢ quærite autem
14	multiloquio	31	Corporis - tui	50	malitia κακία afflictio
15	quid opus sit uobis ὡν χρῆται ἔχετε quibus opus habetis	31	oculus - tuus		

COMMENTARIUS

COMMENTARIUS IN CAPVT SEXTVM.

CAPITE superiore monstratum est quomodo lex quo ad praecepta secundum spiritum adimplenda sit, & nequaquam soluenda, sed ad perfectum ferenda. hic iustificatiōes legis quomodo sint in noua lege implendae, edocet dominus: ut sunt eleemosynae, & oblationes munerū, orationes, ieiunia, & alia id genus, quae pura mente, & spirituali quadā rectitudine, ut omnia opera diuinā legis sunt implenda: & primo de eleemosyna aperiēte Matthæo subdit dominus. ¶ Attendite ne iusticiam uestram faciatis coram hominibus, ut uideamini ab eis: alioquin mercedem nō habebitis apud patrem uestrum qui in caelis est. Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritae faciunt in synagogis, & in uicis, ut honorificētur ab hominibus. Amē dico uobis, receperunt mercedem suam. Te autem faciēte eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua, ut sit eleemosyna tua in abscondito: & pater tuus qui uidet in abscondito, reddet tibi. ¶ De qua iusticia faciēda hic primum loquitur dominus: De ea, cuius meminit propheta, dicens: Disperfit, dedit pauperibus, iusticia eius manet in seculum seculi. & cum propheta Paulus secunda ad Corinthios epistola: Qui autem ministrat semen seminanti, & panem ad manducandum praestabit, & multiplicabit semen uestrum, & augebit incrementa frugum iusticiae uestrae. Et haec est quod codex Graecus habet *ἐλεημοσύνη*, in cuius locum nomen iusticiae, quod Hebraeis anceps est, suffectum est: ad quam & alias iusticias uocati sumus in ueritate. Idcirco simulatio procul abesse debet ab operibus nostris: simulatio enim, ac hypocrisis ueritati cōtraria est. Nos uocati sumus ad ueram gloriam: ideo cum diuina mandata exequimur, nequaquam par est, ut insit nobis uanae laudis, inanisq; gloriae appetitus: nam uera, & uana gloria opposita sunt. At qui iusticiam suam faciunt coram hominibus ad hoc ipsum, ut uideantur ab eis: simulationem adhibent factis suis, & appetitu uanae laudis ducuntur. Neque gratia ulla, quae est merces bonorum operum, illis à deo debetur, sed receperunt mercedem suam, quae est uana gloria, & inanis laus mundi. Nequaquam ergo hac intentione praecepta dei implere debemus, ut ab hominibus iusti & boni iudicemur: sed propter deum solum, ipsum respicientes, non nos: & cupientes ut deus glorificetur, non nos, siue in abdito faciamus illa, siue in aperto: & tunc apud deum gratiam adipiscemur, & ueram gloriam, quae est merces nostra, quam gratis super bona uoluntas diuina impartitur. Propter illam tamen adipiscendam operari non debemus: quanquam sic eam adepturi sumus, ob supereminentem dei bonitatem: quia tunc neque propter deum solum operaremur, neque ipsum prorsus finem faceremus. Praeceptum domini est de operibus iustis recta intentione faciendis: tum in operibus misericordiae, ut eleemosyna, piaque in egenos erogatione, quae mandantur in lege, & pertinent ad praeceptum: Diliges proximum tuum. tum in operibus diuini cultus, ut oratione, quae pertinent ad mandatum: Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Tuba canit, qui se bonum praedicat, & proprio ore laudat, aut qui praekonem suarum iusticiarum, suorumq; factorum quaerit. Dextera, intentio recta: & haec est quae deum respicit. sinistra, intentio obliqua: & haec est qua quis se respicit. Dextera facit, quando bonum aliquod bene fit: sed tunc scit sinistra, quando non recta intentione sit, id est non propter deum solum, & quia sic praecipit faciendum, sed propter mundum, & uanum eius applausum. Dextera ergo recte dicitur amor dei: sinistra autem, amor sui. Dextera, recta intentio: sinistra, obliqua intentio. Dextera, gratia fortis intus operans: sinistra, affectus infirmus gratiam impediens. Et sic dextera, à spiritu CHRISTI est: sinistra uero, à nobis. Illa agit, haec impedit. Illa à filio dei est, haec à filio irae. At de oratione iustificandi quidem modo, deum immediatius respiciente, nos amplius consequenter ex Matthæo instruit do-

48

Psal. 111.

2. Corinth. 9.

Matth. 22.

Matth. 4.

49 " minus, dicens. ¶ Et cum oratis, non eritis sicut hypocritæ: quia amant in synagogis, &
 " in angulis platearum stantes orare, ut uideantur ab hominibus. Amen dico uobis, rece-
 " perunt mercedem suam. Tu autem cum oraueris, intra in cubiculum tuum; & clauso
 " ostio, ora patrem tuum in abscondito: & pater tuus, qui uidet in abscondito, reddet tibi.

¶ Est locus orationis publicus, templum deo consecratum: est & priuatus, ut cuiusque
 domus, aut domesticum oratorium. & hoc de exteriori oratione accipiendum est, quæ
 capitis detectione, genuflectione, prostratione, uoce, aut tacita labiorum motione, ac
 similibus fieri solet: cuius nullo modo locus est uici, plateæ, aut foras: adeo, ut qui in eis
 taliter orant, hypocritæ sint, aut certè similes hypocritis. Sed illa oratione, aut in publi-
 co orationis loco orandum est: non quidè ad hoc, ut qui orat, uideatur ab hominibus,
 sed à solo deo: nisi forte hoc necessarium esset exemplo præstado, ut deus magis mul-
 tis eo exemplo permotis, honorificaretur: quod non nisi soli deo orare esset, & solum
 deum respicere, aut in occulto, ac priuato. Qui autè orat, in cor suum se colligere de-
 bet, & omnes sensus occludere, seclusoque omni alio cogitatu ad solum deum respice-
 re, qui solus adorandus est: id enim προσευχη, id est oratio significat, quandam scilicet in
 cordis secreto intentam in deum eleuationem. Et qui sic orat, ubicunque oret, intrat in
 cubiculum suum, & clauso ostio orat patrem in abscondito. Cubiculum, cor: ostium,
 sensus. Nos autem tota domus, & dei templum. Est & alia quoque oratio, quæ exte-
 rior non est, sed solum in corde fit: & est quædam in omni re cordis ad deum ele-
 uatio, diuinæ opis pro se aut alijs imploratio, dei laudatio, gratiarum actio, & similia:
 sed hæc omnia secreta sunt, & soli deo cognita. Huic autè orationi nullus locus, neque
 publicus, neque priuatus, neque uici, neque plateæ, neque forum, neque urbs, neque

1. Theß. 4. 5. uilla, neque campus prohibetur. de qua Paulus ad Thessalonicenses: Semper gau-
 dete, sine intermissione orate, in omnibus gratias agite. Sed & unum circa exteriorè
 orationè, quæ uoce fit, prohibet dominus, scilicet orandi præcipationè, quæ in proli-
 xis orationibus accidere solet, sic nobis monstrante Matthæo, dicens. ¶ Orantes au-
 50 " tem, nolite multum loqui, sicut Ethnici faciunt; putant enim quod in multiloquio suo ex-
 " audiantur. Nolite ergo assimilari eis. Scit enim pater uester quid opus sit uobis, ante-
 " quam petatis eum. ¶ Illud, multum loqui, magis sonat præcipienter loqui, nunc ob
 præcipationè resumendo quædam, nunc quædam intercipièdo: quod uitium Græ-
 ci battologian uocant: sunt enim, qui si quippiam oraturi sint, uerbi causa Psalmum
 quinquagesimum, non nisi isto aut simili modo orare soleant: Mise miserere mei de-
 us, deus se secundum magnam mise misericordiam tuam. quater battologian com-
 mittendo, quod orantibus prohibet dominus. Hic autem modus orandi peculiaris
 erat gentilibus, uerum deum nequaquam colentibus: qui sic se, quanquam balbuti-
 entes, in multiloquio exaudiri putabāt. At sic ante deum uerum summumque regem
 non est orandum: quinimmo si quis sic coram quolibet rege terreno quippiam peti-
 turus, balbutire inciperet, continuo ab illo unà cum petitione sua repelleretur. Quæ
 propter fatius esset pauca cum decoro, quàm plurima cum hac battologia, & balbu-
 tie orare. Neque hic prolixa oratio prohibetur, sed indecens orandi modus, qui maxi-
 me ob orationis prolixitatem accidere consueuit: nam & dominus prolixius orauit.

Luc. 22. Et erant apostoli post assumptionem domini cum MARIA, & alijs sanctis mulieribus
 Act. 1. perseverantes unanimiter in oratione. Et Lucæ decimo octauo: Oportet semper
 Luc. 18. orare, & non deficere. Et Paulus ad Ephesios: Orantes omni tempore in spiritu. Et ue-
 1. Theß. 5. tat etiam, ne cum oramus, imitemur Ethnicos, qui ita deos suos orabāt, tanquam qui
 nescirēt quid ipsi desiderarent, & quæ illis necessaria forent: qua ratione adducti, lon-
 gas effutire solebant preculas, quo modo ante deum, qui omnia nouit, antequam pe-
 tamus, & quæ nobis conducāt, & quæ minime, orandū non est. Et ideo quæ nihil de nos-
 bis solliciti, sed omnia providentiæ omnipotentis committentes, orare debeamus, mox nos
 docet.

- docet, referate Matthæo, benignissimus deus, & dominus noster, dicens. **C** Sic ergo uos orabitis: Pater noster, qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum. Adueniat regnū tuum. **C** Pater, nomē est charitatis, dilectionis, dulcedinis, benignitatis, totius gratiæ, & providentiæ. Hinc accedētes ad orandum deum, per charitatē, dilectionem, & cætera eius uestigia accedere debemus. Quis enim patrem diligere non debeat, & eum maxime patrē, quem nō solum cogitare, sed & nosse debemus charitate, & dilectiōe plenissimum, dulcissimū, benignissimū, gratificantissimum, providentissimū, & etiam si delictorū ueniā petamus, misericordissimū: ut per quem est omnis charitas, dilectio, dulcedo, benignitas, gratia, providētia, & misericordia in cœlo & in terra (quādoquidem ipse fons, & primæua origo omnium istorū est) deniq̃ eminentissimū & exaltatissimū, quippe qui in cœlis est: Sanctificatur nomen eius, quod est omne quod nominari potest eminentissime bonum: ut potens, sapiens, uerax, iustus, clemens, pius, misericors, misericordiarū pater, deus totius consolationis, propitiū, æternus, immensus, incomprehensibilis, & similia: quando qui sic ipsum nominant, & inuocāt, talem esse certissima fide agnoscūt, sanctiq̃ sunt, nec nisi in sancto loco, sancto corde, sancta anima nomen eius quodcunque reponunt. Et hæc est prima in oratione domini petitio.
- 2 Petere ut adueniat regnum eius, est petere, optare, desyderare ut impleatur numerus saluandorum: quia tunc impletū, perfectum, ac absolutum erit regnum eius, quando à nullis amplius offendetur, sed ab omnibus in regno suo laudabitur, & glorificabit. Et hæc est secunda petitio. Cum autē petimus hæc, ipsum solum attēdere debemus: quia supereminēter dignus est omni dilectione, omni cultu, qui in tota cognitione, ac puritate fiat, & regni sui cōpletionē, ut sine ulla offensione celebretur: & hoc propter se solum, & suam bonitatē, maiestatemq̃ superexcellentē. Et adijcit ex Matthæo hæc in super esse oranda. **C** Fiat uoluntas tua sicut in cœlo, & in terra. Panem nostrum super substantialē da nobis hodie. **C** Orare debemus, uoluntatem dei sic in terra fieri, quemadmodum iugiter fit in cœlo, ubi nullus unquam transgreditur, nullus unquā offendit, non autem nostram uoluntatem fieri, nam uoluntas dei prima est, & semper summē ac infinitē bona: nostra autem uix ultimum uestigium bonitatis in se cōtinet, si non etiam (quod ut plurimū accidit) mala sit. quod autē primum summūq̃ est, mensuram, rationem, ac legem omnium aliorum esse oportet. Et ita, si cœlorum incolæ faciunt quod uolunt, non profecto id faciunt quatenus uoluntas sua est, sed quatenus est dei uoluntas. Quare si quispiam in hoc mundo quicquam boni facturū sit, nō id faciat quia uelit, sed quia deus uult: nō enī sibi peculiarē debet habere, qui perfectus est, uoluntatē, sed uoluntas eius debet esse dei uoluntas. & hæc est oratiōis tertia petitio. Orandū est etiam quotidie, ut pane illo singulari, pane supersubstantiali, pane cœlesti nos pascat, pane inquam, qui de cœlo descēdit, ut nos aleret immortalitate, & spiritu suo inebriaret perfecta charitate, ut unum cum deo efficeremur. Si enim à patre terreno, carnali, mundano panē petimus terrenū, materialē, mundanū, quemnam aliū petamus à patre cœlesti, spiritali, diuino, quā panem cœlestem, immaterialē, ac diuinum: Et hæc est quarta petitio, quam quotidie orare debemus, ut ille nobis iugiter detur: quia quādiu illo pane uiuimus, solum uoluntatem eius facere possumus. Verum quia ipsi nosmet ex nobis ipsis non nisi peccatores esse cognoscere debemus, & ex nobis ipsis neq̃ posse offensas nostras expiare, neq̃ malignorū insultibus resistere, sed ipsum solum eum esse, qui peccata remittat, & potentiam eius, qua à maligno liberemur: ideo autore Matthæo subiungit, quid præterea orandū sit. **C** Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem: sed libera nos à malo. Amē. **C** Intārum placet deo in creaturis suæ clemētiæ, benignitatis, & misericordiæ imitatio, & contra displicet oppositū, ut qui petit suas in deum offensas sibi remitti, si aliorū offensas in se, nō remittat, contra se oret atq̃ petat.

Quod si remittat, quas remittere potest (nam si quis in eum peccato morte digno deliquerit, ut si affinem, aut consanguineum eius occiderit, aut torum uiolauerit: offensam quatenus ad se pertinet, remittere potest; quatenus ad deum ac legē, non potest) & deus illi quoque remittet, qui nullas non remittere potest. Veruntamen si letali piaculo deum offenderit, tamen si deus oranti remittere possit (Omne, inquit, debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me) non tamen, ut opinor, in talibus noxis sola oratio sufficit: sed insuper expiatio iuxta ecclesiae ordinationē, quae eadem dei ordinatio est, si fieri possit, adhibenda est. iuxta ordinationem dico ecclesiae, quae pro huiusmodi sacramentum recōciliationis, & alias symbolicas iustificationes instituit. Petimus enim, sicut remittimus, remitti nobis, at iniquitates quae sunt morti obnoxiae, prorsus remittere nō possumus: sed legis insuper iustificationibus expiandae sunt. Sed nōne iustificationes legis iustificat? iustificat quidem, sed suo modo, symbolice scilicet, id est in sacramento, & signo, quod deus plenissime debita remisit, & iustificauit. nam remissiones & iustificationes consummatae, & in ueritate, à deo sunt: in signo autem, & certissimo quidem, in ecclesia, ecclesiaeque mysterijs, Et haec est quinta petitio. Orandum quoque est, ne deus sinat nos incidere in tentationem maligni, ac uinci, & superari à tentatione eius, qui circuit tanquam leo rugiens, quærens quem deuoret. nos siquidem incidere in tentationem maligni, & si dei benignitate aliquando eripimur, perinde est ac ouem incidere in fauces lupi, à quibus uix unquam, nisi grauiter faucia, eripiatur: tunc enim uicta, & superata est. Sed nunquid ouis, si pastoris custodia destituatur, aut permittente pastore in rictum lupi decidat, se à dente lupi seruare, ac uendicare potest? Nequaquam. Pari modo neque homo, si dei absit custodia, aut permittente deo, in tentationem incidat, à maligni tētatiōe, quae est grauissima homini necessitas, ut oui dens lupi: & quae enectura sit illum inuitabiliter, nisi aliūde ei succurratur: aut praueuendo, quod optabilius est: aut de tentatione liberando, quod est de faucibus maligni, iam tentatione uictum, superatūque, ac ferè deglutitum reuocare ad uitam. Sed quis succurrit oui, praueuendo ne uicta in os lupi incidat: aut ubi iam inciderit, liberando, nisi pastor? Sic deus est, qui potest nos liberare à maligno, praueuendo, non ut non tentemur, sed ne tentationi succumbamus: aut posteaquam inducti fuerimus, inciderimus, succubuerimus, potenter eripiendo. Sanè si ouis eius periculi sensum haberet, quod sibi iugiter imminet à lupo uigilante, circūeunte, insidiante, & denique nihil non moliēte, ut ipsam deuoret: quidnam aliud sibi faciendum statueret, quàm non in se, sed in suo pastore si dere, illi adhærere, illum rogare, ne se in os lupi uenire sineret. Sic etiā nos debemus soli deo uero pastori nostro fidere, adhærere, efflagitare, ne sinat nos induci in tētationem: quod est iam succumbere, & in faucibus, ac sub potestate lupi rapacis teneri. Et haec est sexta petitio. Porro magnum est oui defendi à lupo, maius autem uictam liberari de faucibus lupi, sed maximum omnium omnino liberari à lupo. Quocirca si rogare posset pastorem, id maxime postulareret ab illo, ut nullus unquam inuaderet eam lupo. Sic & nobis iugiter orandus est deus, ut nos liberet à maligno: quod tum debemus fieri, cum affecuti fuerimus consummatam securitatem, & iam in loco illo uersabimur, ubi regnat immortalitas: sibi enim nullus nobis erit aduersarius, ut neque oui lupo in firma aliqua ciuitate. Sed dices, num id, à malo, designat hic à peccato? Non uidetur. Nam de peccatis prius illic oratum est: Dimitte nobis debita nostra. Quare hoc loco potius accipiendū esse uideatur de eo, qui tentat, qui proculdubio malignus est: cui mundus & caro tentandi suggerunt occasionem. A quo nos liberet omnino illa immensa bonitas, & sit incircuitu nostro tanquā ciuitas munitiois firmissima, Amē. Et haec est septima petitio, & petitionum ultima, quae à CHRISTO, & septiformi eius spiritu ad orandum coelestem patrem nobis traditae sunt. Caterum haec septem studio, & attentione maxima, & pari humilitate, ac reuerentia orare debemus, propter ipsum

ipsum, qui nobis illa tradidit orāda, & ad ipsum solū nostræ mētis oculū attollēdo, et nunquā in nos ipsos reflectendo, nisi in ijs quæ sunt infirmitatū: quoniā ipse est regnum & potestas, & gloria in secula. Amen. Quam orationis coronidē omnes codices Græci retinent, & è latinis aliquot, sed antiquissimi. Illam etiam interprete Aniano ponit Chrysostomus in homilijs, eamq; declarat. Vbi autem nos docuit hoc modo orare dominus, mox diligentissime admonet unius, quod superius in oratione tetigerat, ut peccantibus in nos, & ueniā precantibus, peccata remittamus, quod requirit ipsa charitas, & diuinæ miserationis æmulatio: sicuti & aperiente Matthæo, dicit.

54
 ¶ Si enim dimiseritis hominibus peccata eorū, dimittet et uobis pater uester cœlestis delicta uestra. Si autem nō dimiseritis hominibus, nec pater uester dimittet uobis peccata uestra. ¶ Propriū dei est misereri & parcere. In qua re adeo placet illi in hominibus sua imitatio, ut ad eos maxime respiciat, qui illū in suis bonitatibus imitatur: nam tamen cuncta bonitatem eius æmulentur, solus tamē è rebus sensibilibus homo, diuinam imitationem cognoscit: & ad hoc factus est à deo, ut incūctanter operetur bonum, & artificem suū operando iuxta imitationis cognitionē ab eo sibi indultam, imitetur. Cum ergo sciat homo ipsum esse misericordem, & multum ad ignoscendum: si eum non æmulabitur pro uirili miserēdo & parcēdo, & hoc in paruis & paucis cum se obtulerit occasio, neque etiam dominus miserebitur eius, neq; parcat ei in magnis & multis: neque enim dignus est, ut magna & multa recipiat, qui dare nolit pauca & exigua. quæ enim homines remittere possunt, exigua & pauca sunt: quæ autem illi à deo remittenda sunt, magna & multa. Si is illa remittit, & hæc deus illi remittet, qui bonitate excellit, & gratia abundat, & misericordia cœlum & terram replet, cui debent omnia: ipse autem nulli quicquam debere potest, sed omne eius donum ex gratia procedit. Ergo æmulemur eum quātum possumus, id est operemur bonum, quantum uires suppetunt: id enim debemus, & ad hoc conditi sumus. Et licet nihil inde debeatur: complacet tamen sibi in nobis deus, & (ut sic dicam) bona & plus quàm bona erga nos afficitur uoluntate. Nam quod nos glorificat, quod nos uita donat æterna, hoc totum bonæ eius uolūtati, beneplacito, & gratiæ acceptū referri debet. Mox ad aliam legis iustificationem, quæ est ieiuniū, quomodo implenda sit, transit dominus, per Matthæum sic nobis dicens.

55
 ¶ Cum autem ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes. Exterminant enim facies suas, ut appareant hominibus ieiunantes. Amen dico uobis, quia receperunt mercedem suam. Tu autem cum ieiunas, unge caput tuum, & faciem tuam laua, ne uidearis hominibus ieiunans, sed patri tuo qui est in abscoeso: & pater tuus, qui uidet in abscoeso, reddet tibi. ¶ In omni iustificatione, et bono opere summopere uitāda est nobis hypocrisis, simulatio ac fictio, quā nitamur uidere hominibus iusti, quod olim scribæ & pharisæi faciebāt, exterminātes & macerantes facies suas, & uultu tristitiā præ se ferentes, ut iudicarentur ab hominibus ieiunantes, sicq; iusti ac sancti reputarentur. & nimirum uitāda est hæc hypocrisis, simulatio ac fictio: quia uanā ab hominibus gloriā quærit, uanamq; laudē: quam qui quærit, ueram perdit, & eam quæ à deo est. Sed age cum dicitur, ut appareant hominibus ieiunātes: utrum ne id hominibus, ad appareant, an ad ieiunantes sit referendum? Nam (ut inquit Paulus) qui manducat, domino manducat: & qui non manducat, domino nō manducat. Quare & dici potest, deo ieiunans, & ieiunās hominibus. Sanè id referendū uidetur ad appareāt. Nam ieiunare hominibus, in malā partem sumitur, ut ieiunare deo in bonam: & nolebant apparere ieiunantes hominibus, sed ieiunantes deo, & in hoc erat hypocrisis, tamen uellent apparere hominibus id se facere. Et hunc esse sensum, etiam fatis explicuit dominus cum paulo ante dixit: Attendite ne iustitiam uestram faciatis coram hominibus, ut uideamini ab eis. Nam perinde est uideri ab hominibus, ac apparere hominibus. Id ergo hominibus, in præceden-

Rom. 14.

- tem particulā est trahendum, ut scilicet sic intelligatur, ut appareāt hōmīnībūs. Vngitur caput, cum propter deū & CHRISTVM solum, qui nostrum caput est, ieiuniū suscipitur. Lauatur facies, cū puritas interior & exterior adest. Facies, cōscientia, & hoc ieiuniū nequaquā ab hominibus, sed à solo deo quærit uideri: aut (si latere nō possit) propter solum deum uideri, ut uidentes, deum glorificent. Retributio, gloria æterna, quæ uera est, & hæc gloria & laus à deo proueniēs, erit tibi nō in occulto, sed coram angelis dei, & omnibus sanctis eius, magna merces nimis, & ineffabilis, incōprehensibilis regis gratia. Sed qui ad illam gloriā aspirat, quam bonarū operationum & iustificationum mercedem uocat, nō debitam quidē, sed gratuitā, nihil terrena æstimare debet: sed cœlestia ueraciter bona, & animum in cœlum iugiter intētum habere, non in
- 56 » terram, proinde aperiente Matthæo subiungit dominus. ¶ Nolite thesaurizare uobis thesauros in terra, ubi erugo & tinea demolitur, & ubi fures effodiūt & furantur. Theaurizate autem uobis thesauros in cœlo, ubi nec erugo nec tinea demolitur, & ubi fures nō effodiunt neque furantur. Vbi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum. ¶ Theaurizant sibi in terra, qui affectū ad terrena intentū habentes, congerunt sibi opes, ut preciosas uestes, aurū, argētum, & alia id genus permulta: sed uestes, tinea et uermis erodunt: auri autem & argenti repositoria fures effringunt, aut certè perfodiunt, & furantur illa. Theaurizant sibi in cœlo, qui affectū ad cœlum iugiter intētum habentes, pietatis opera exercent. In cœlo autē sunt uera bona, quæ neque putredine ulla tangi, neque à uermibus uitari, neque à furibus diripi possunt: & hæc uerè fidelibus & bona operantibus, recondita adseruantur, suntque cœlestis thesaurus, est enim thesaurus, bonorum repositio: uerus, uerorum cœlestiumque bonorum: falsus, faforum terrenorumque, ut sunt opes, uoluptates, honores, & cætera animæ desyderia. Erugo & tinea, corruptio & mors. Demolitio siue effractio, corporis resolutio. Furtū, animæ direptio. Fures, daemones. Cor, mentis affectus. Et is affectus mentis sequitur mētis aspectum: de quo, ut aperit Matthæus, subdit dominus. ¶ Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si ergo oculus tuus fuerit simplex, totū corpus tuū lucidū erit. Si autem oculus tuus fuerit nequā, totum corpus tuum tenebrosū erit. Si ergo lumē quod in te est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ erunt? ¶ Ut lychnus in laterna, sic mēs in corpore, si lychnus purus fuerit, & tota laterna erit lucida: sin impurus, & tota erit obscura & tenebrosa, sic si mētis intentio, quæ est eius aspectus, simplex fuerit & pura, totū corpus interius exteriusque lucidū erit. sin mala & impura, & totū quoque intrinsecus & foris tenebrosū erit. At simplex erit mentis intentio, aspectusque, si in suis agendis solum deum: malus autem & fictus & simulatus, si homines, si se præcipue aspiciat. Deus est uera lux, sine qua cætera sunt tenebræ. Si ergo mens ipsa, quæ nobis tradita est, ut sit internum lumen, & interna lucerna, in tenebras uertatur: quantæ erunt ipse totius, id est corporis simul & animæ tenebræ? Et quantæ exteriores, quæ postea erunt sustinendæ? Attente igitur nobis inuigilandum est, ne facula mentis, quam deus suo sancto Euangelio accendit, obtenebrescat, ac demū extingatur. Lucerna, diuinam notat illuminationem. Oculus, intentionē, mētisque aspectum. Simplicitas, puritatem. Nequitia, impuritatem. Tenebræ, peccatū. Corpus, totū hominē. Sed quomodo fieri potest, ut hæc lucerna animæ nostræ, imò totius, corporis inquā et animæ, non extingatur? Sanè si soli deo seruiamus, & ipsum solū præ cæteris omnibus diligamus. Quod insinuāte Matthæo innuit dominus, cū ait. ¶ Nemo potest duobus dominis seruire: aut enim unū odio habebit, et alterū diliget: aut unū sustinebit, et alterū contēnet. Nō potestis deo seruire & māmonæ. ¶ E duobus dominis, unus est deus, alter malignus: & hi cōtrarij. Ille uerus, iste falsus. Ille beneficus, iste tyrānus. Ille illuminat, & uitā largitur: iste excæcat, & mortē irrogat. Si illū amas & amplecteris, ejus p̄cepta serēdo & mādata faciēdo, istū odis & aspernaris. Et cōtra, si istū amas & amplecteris,
- 57 »
- 58 »

amplecteris, illum odis & spernis. Hanc autem parabolam dominus aperuit cum dixit: Non potestis deo seruire & mammonæ. ubi per mammona, aduersarium intelligit, qui princeps est mundi huius. Nam mammona opes significare uolunt & pecuniam, quæ maligno instrumentum, uel præcipuum ad id est, ut ei atq; mundo homines seruiant, & aduersarij constituentur dei, ac tandem lucerna uitæ, oculusq; mētis quo uidetur deus, extinguitur: & auaritia, quæ est habēdi cupiditas immodica & fax diaboli, accēdatur: unde extemplo suboriatur multiplex ac uaria sollicitudo: & nō de uitæ necessarijs solum, sed etiā de superfluis, ut de cibo & potu ad uoluptuosam in gluiem conquirendis, de uestibus ad superbam uanitatem comparandis, denique de ingentibus copijs congerēdis: quod cum accidit, tum facultatibus coaceruandis, & in horrea recondendis inexplēbili quadā cupiditate inhiant, student, certant: quia tunc prouidentia bonitatis diuinæ planè diffidunt, & suæ confidunt. O miseram & damnandam solitudinem! O uanas hominum curas! O pectora cæca! Valeat igitur omnis ea sollicitudo, etiam de necessarijs, quā diffidentia de prouidentia dei comitatur. Propter quod superbos dominus, qui prouidet omni creaturæ (id enim illi tribuere debemus, quia bonitatis eius proprium sit ac peculiare, & in eius prouidentia sperare) arcte per Euangelistam suum Matthæum loquens, præcipit ne solliciti etiā de necessarijs simus, ac dicit. ¶ Ideo dico uobis, ne solliciti sitis animæ uestræ quid manducetis, neque corpori uestro quid induamini. Nōne anima plus est quàm esca, & corpus plus quàm uestimentū? Respicite uolatilia cœli, quia nō serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, & pater uester cœlestis pascit illa. Nōne uos magis pluris estis illis? Quis autem uestrum cogitans potest adiciere ad staturam suam cubitum unum? Et de uestimento quid solliciti estis? Cōsyderate lilia agri quomodo crescunt, non laborant, neq; nent. Dico autem uobis, quoniam nec Solomon in omni gloria sua coopertus est, sicut unum ex istis. Si enim foenum agri, quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, deus sic uestit, quanto magis uos modicæ fidei? Nolite ergo solliciti esse, dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Hæc enim omnia gentes inquirunt. Scit enim pater uester, quia his omnibus indigetis. ¶ Cibum, potus, indumenta quibus integamur, necessaria sunt, quorum si sollicitudo & anxia cura prohibetur, quāto magis nō necessariorum? At qui eorum sollicitudine nos minime torqueri debere ostendunt plurima, ad quæ contemplanda nos remittit diuina benignitas. Primo, Anima & corpus, quæ sine sollicitudine nostra nobis à diuinæ bonitatis largitate prouidē donata sunt: nā anima qua uiuimus, plus est quàm esca, & corpus plus quàm indumentum. Qui igitur tam excellentia nobis sine cura nostra prouidit, quomodo minora nō prouidebit? Certè qui de his anxius sollicitusq; est, diffidit. Neque tūc deo bene seruire potest: nam quomodo terrenus seruus terreno domino suo probè seruiat, si de bonitate eius diffidat, de liberalitate, de prouidentia, uel eorum quæ ad uictum & uestitum pertineant? Proinde infidelis seruus est, quicumque de rebus terrenis sollicitus est, & suam curam diuinæ præponit prouidentia. Secundo, Volatilia cœli & omnis alia creatura homine inferior, quæ nos docēt deum creaturæ suæ, sine eius sollicitudine, prouidere solere, & in illius prouidentia fidendum esse. nam neque serunt, neque metūt, neque in horrea recondunt: & tamen dominus quæ necessaria sunt, prouidet cunctis. Quod si inferiori creaturæ sine sollicitudine eius prouideat: nōne prouidebit & nobiliori sine ipsius sollicitudine, propter quam & inferiora omnia fecit? Tertio, Augmentum corporis. Quis enim cura & sollicitudine sua ad corporis sui staturā adiciere possit cubitale incrementum? Nemo sanè. Cur ergo de uestimento solliciti erimus? Quarto, Lilia agrestia, quæ sola prouidentia dei sic uestit (nā neque nent, neque laborāt) ut nunquam Solomon quantūcunque sapiens fuerit, aut quisquam alius rex quantūcunque

magnus, quātunlibet curæ & sollicitudinis in hoc impenderit, sic uestiri potuerit. Si enim deus sic uestit herbā agri: quāto magis nos, nulla nostra sollicitudine? Cur ergo magna spe in deum erecti non sumus, sed tam parvæ fidei & exiguæ fiducia? Quinto, Gentes, quæ quia neq; deum agnoscunt, neq; providentiā eius norunt, sollicitudine ac cura sua hæc omnia, cibum inquā & potum, ac operimentū inquirūt. Qui igitur fideles sumus & cognoscimus deum, ac eius providentiā non ignoramus, quicq; ad deū non solū ut ad dominū, sed etiā ut ad patrem: & non solum ut serui, sed etiam ut filij sumus uocati: nō simus illarum rerum solliciti, intelligentes domini esse & patris, quæ necessaria sunt, providere seruis ac filijs plenissime, & sic in domino ut boni serui, & in patre cœlesti ut spirituales filij omnino confidamus, qui illas nobis necessarias esse nouit: nihil enim non nouit. sitq; procul à nobis omnis *ὀλιγοπισία*, id est exigua fiducia, aut certè fiducia paucitas. Sed nōne etiā uidemus filios terreni patris cui credūt, cui fidunt, quē diligūt, nulla sollicitudine uiuere, sed providentiæ eius sese tuto ac totos cōmittere? Tanto magis nos, si credimus, si fidimus, si diligimus, ipsi patri spiritū committere debemus. Et nō solum in cibo potu, & indumento exterioribus, sed multo magis in interioribus, ut id dicere possimus: Dominus regit me, & nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocauit. Super aquā refectiōnis educauit me. Quis locus pascuæ, nisi sacrarum literarum cāpus, ubi animæ cibus quaeritur? Cum enim homo duplicis sit substātiæ, corpus pane materiali uiuit, anima uerbo dei: quod innuit dominus apud Matthæū, cum ait: Non in solo pane uiuit homo, sed in omni uerbo, quod procedit de ore dei. Quæ aqua refectiōnis, nisi diuinæ gratiæ, quæ sunt internus & spiritualis animæ potus? Sed quod animæ internum, spiritualeq; indumentū? Sanè CHRISTVS dominus, atque gloria eius, de quo inquit Paulus: Induimini dominum IESVM CHRISTVM, & carnis curam ne feceritis in desyderijs. At quale CHRISTVS indumentū, psalmus 103. exprimit, cū dicit: Confessionē & decorem induisti, amictus lumine sicut uestimēto. At quis hæc sua cura, suaq; sollicitudine sibi adsciscere queat? Ergo huiusce spiritualium necessitatum cura in deū fiducialiter est reiicienda, ut quæ à sola eius providentiā obtineri ualeant. Quod & testatur propheta, cum ait: lacta super dominum curam tuam, & ipse te enutriet. Sed nunquid à nobis omnis cura & sollicitudo abijcienda est? Nequaquam, sed seculariū præsertim rerum. nam diuinarū interdum nobis necessaria est: sic enim Paulus dicebat: Instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium ecclesiarum. Quæ autem debeat esse hæc sollicitudo, aperiente Matthæo subdit dominus, dicens. ¶ Quærite ergo primū regnum dei, & iustitiam eius, & hæc omnia adijcientur uobis. Nolite ergo solliciti esse in crastinum. Crastinus enim dies sollicitus erit sibiipsi. Sufficit diei malitia sua. ¶ Regnum dei, regnū CHRISTI. Iustitia eius, iustitia nouæ legis. Et hæc duplex: quædā operū, quā imitādo CHRISTVM, & mādāta eius implendo, assequimur. Altera fidei, quæ à deo iustificamur. & hæc iustitia, gratiæ est, & fidē consummatā sequitur, ut opera bona uirtus. Hæc charisma, illa habitus. Hæc ut lux desursum adueniens omnia purificans, omnia pandēs & ornans: illa ut pulcher thalamus luci suscipiēdæ paratus, ut pulchrior fiat, ut decor eius appareat, & omnis eius perficiatur ornatus. Hæc igitur consummans & perficiens, illa præparans & incipiens. Porrò regni dei, & iustitiæ eius sollicitudo non torquet, sed solatur: non excæcat, sed illuminat: non corrūpit, sed uiuificat, credit, sperat, amat: qua qui tenetur, nihil prorsus de terrenis rebus sollicitus est: sed iuxta Petri præceptum, humilians se sub potētī manu dei, omnem sollicitudinem suam proijcit in eum: quoniam ipsi cura de eo est, qui dat abunde, hanc solam habentibus curam, quæcūque sunt necessaria, tum corpori, tum animæ. Qui pietate sua auferat à nobis omnem noxiā sollicitudinem, & amorem nostri ac mūdi, & donet nobis ueram curam, uerumq; amorem. Quo fide plenissima illuminemur, spe ad eum eleuemur

Psal. 22.

Matth. 4.

Roma. 13.

Psal. 54.

2. Corin. 11.

60

»

»

»

1. Petri. 5.

*Iustitia dicitur operum
fidei*

eleuemur illi soli plenissime fidentes, & charitate inflammati illi soli haerentes. Summo igitur patri, à quo omnis prouidentia in caelo & in terra, gloriam & honorem, & gratiarum actionem, per dominum nostrum filium eius in spiritu sancto tribuamus, in omnia secula seculorum. Amen.

C A P V T S E P T I M V M.

- N**olite iudicare, & non iudicabimini: nolite cōdemnare, & 61
nō cōdemabimini. In quo enim iudicio iudicaueritis, iudi-
cabimini: & in qua mēsurā mēsi fueritis, remetietur uobis.
Quid autē uides festucā in oculo fratris tui, & trabē in oculo
5 tuo nō uides? Aut quomodo dices fratri tuo, frater sine,
eiiciā festucā de oculo tuo: et ecce trabs est in oculo tuo. Hypocrita eiice pri-
mū trabem de oculo tuo, & tunc uidebis eiicere festucā de oculo fratris tui.
¶ Nolite dare sanctum canibus, neq; mittatis margaritas uestras ante por- 62
cos: ne forte cōculcent eas pedibus suis, & cōuersi dirūpant uos. ¶ Petite 63
10 & dabitur uobis, quærite & inuenietis, pulsate & aperietur uobis. Omnis
enim qui petit accipit, & qui quærit iuenit, & pulsanti aperietur. Aut quis
est ex uobis homo, quē si petierit filius suus panē, nūquid lapidē porriget
ei? Aut si piscem petierit, nunquid serpentem porriget ei? Si ergo uos cum
sitis mali, nostis bona data dare filiis uestris, quāto magis pater uester, qui
15 in cœlis est, dabit bona petentibus se? ¶ Omnia ergo quæcūque uultis ut 64
faciāt uobis homines, & uos facite illis. Hæc est enī lex, & prophetæ. ¶ In 65
trate per angustam portam: quia lata porta et spaciōsa uia est, quæ ducit ad
perditionem, & multi sunt qui intrant per eam. Quām angusta porta & ar-
cta uia est, quæ ducit ad uitam, & pauci sunt qui inueniunt eam? ¶ Atten- 66
20 dite à falsis prophetis, qui ueniunt ad uos in uestimentis ouium, intrinse-
cus autem sunt lupi rapaces. A fructibus eorum cognoscetis eos. Nunquid
colligūt de spinis uuas, aut de tribulis ficus? Sic omnis arbor bona, fructus
bonos facit: mala autem arbor, malos fructus facit. Non potest arbor bo-
na, malos fructus facere: neq; arbor mala, bonos fructus facere. ¶ Omnis 67
25 arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignē mittetur. Igitur
ex fructibus eorum cognoscetis eos. ¶ Non omnis qui dicit mihi domine 68
domine, intrabit in regnum cœlorum: sed qui facit uoluntatem patris mei,
qui in cœlis est, ipse intrabit in regnū cœlorū. Multi dicent mihi in illa die:
30 domine domine, nōne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo
dæmonia eiecimus: & in nomine tuo uirtutes multas fecimus? tunc confi-
tebor illis, quia nunquam noui uos. Discedite à me omnes qui operamini
iniquitatem. ¶ Omnis ergo qui audit uerba mea hæc, & facit ea, assimila- 69
bitur uiro sapienti, qui ædificauit domum suam supra petram: & descendit
pluuia, & uenerūt flumina, & flauerunt uenti, & irruerūt in domum illam,
35 & non cecidit: fundata enim erat supra petram. ¶ Et omnis qui audit uer- 70
ba mea hæc, & nō facit ea, similis erit uiro stulto, qui ædificauit domum su-
am super arenā: & descendit pluuia, & uenerunt flumina, & flauerunt uenti,

possit ad iudicandam alienam conscientiam, quisquis propriam habeat grauiore culpa excæcatam: Qui ergo alios iudicaturi sunt, pura conscientia sint necesse est, ut syn cere uidentes nihil habeant quod iudiciū impedire possit, quod facere nō debēt, nisi superioris autoritate freti, aut certē fraterna charitate directiōis gratia permoti: nam à priuata temeraria que censura alienæ uitæ, in totum abstinendum est. Festuca, le ue delictum. Trabs, graue. Oculus, conscientia. Frater, proximus, quicumque fide lis. Qui tamen alios iudicare, corrigere, emendare, & possunt & debent, homines spirituales sint oportet, diuinæ lucis, diuinorum que munerum participes, & sacram rerum nacti intelligentiam. Veruntamen has mysticas, sacras que rerum intelligen tias, hæc spiritualia sensa, & tales desuper infusiones, inuidis & impuris hominibus referare non debent: quod hic per Matthæum subnectit dominus, dicens. ¶ Nolite
 » sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas uestras ante porcos, ne forte con
 » culcent eas pedibus suis, & canes conuersi dirumpant uos. ¶ Sanctum, mystica do
 » na. Canes, maleuoli & inuidi. Margaritæ, intelligentiæ spiritus. Porci, carnales,
 » impuri & immundi. Dare, mittere, pandere, communicare, nam cum hæc commu
 » nicantur inuidis, liuore perciti insurgunt in eos qui communicant, & nituntur illos
 » omni malo afficere: hoc enim est eos dirumpere & discerpere. Cum uero impuris,
 » & hi quoque continuo illa suis spurcitijs inquinant & prophanant: & hoc est, pedi
 » bus suis conculcare. Proinde, de his altissimis mysterijs diuinus Dionysius ad Timo
 » theum loquens, dicebat: Tu autem o fili, iuxta quod sancit nostra p̄ssima & sacro
 » sancta traditio, & ipse quæ sancte dicuntur, congrua suscipe pietate, ac diuina discen
 » do diuinus efficere: & sancta mentis recessibus condens, ea ut eximia & coniungen
 » di nos deo uim habentia singularem, à prophana multitudine inuiolata custodi: nefas
 » enim est, ut sacra testantur eloquia, spiritualium margaritarum purissimum illum ac
 » permixtionis ignarum, perlucidumq; decorem, & ornatum totius uenustatis auto
 » rem, in porcos abijcere. Sed hæc sancta & sublimia quo pacto spirituales sibi cōpara
 » re ualeant, insinuat in hoc Matthæi Euangelio dominus, cum dicit. ¶ Petite & dabi
 » » tur uobis, quærite & inuenietis, pulsate & aperietur uobis. Omnis enim qui petit ac
 » » cipit, & qui quærit inuenit, & pulsanti aperietur. Aut quis est ex uobis homo, quē si
 » » petierit filius suus panē, nunquid lapidem porriget ei? Aut si piscem petierit, nūquid
 » » serpentem porriget ei? Si ergo uos cum sitis mali, nostis bona data dare filijs uestris:
 » » quāto magis pater uester, qui in cœlis est, dabit bona petentibus se? ¶ Quidā quæ
 » » rendo à deo, hæc diuina munera assequuntur. Si quis (inquit scriptura) indiget sapi
 » » entia, postulet à deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat. Quidam uesti
 » » gando, & maxime in amplissimo illo sacrarum scripturarum campo discursando, has
 » » sanctas intelligentias, uerum solidumq; animæ paltum, comperiunt. Alij contempla
 » » tione & oratione pulsando, usque ad diuinum conclaue perueniūt, & eis aperitur, &
 » » uident & audiunt arcana ineffabilia. Scio (inquit Paulus) hominē in CHRISTO, ante
 » » annos quatuordecim, siue in corpore, siue extra corpus nescio, deus scit: raptum hu
 » » iusmodi usque ad tertium cœlum. & subdit: Et audiuit arcana uerba, quæ nō licet ho
 » » mini loqui. Et quis est qui si oratione à deo petierit mentis alimoniam, spiritualemq;
 » » cibum, diffidat illum sibi ab eo dari, qui pater est spirituum, & absolute omnium opti
 » » mus pater: cum patres corporū, etsi mali sint, petentibus tamen à se corporale alimo
 » » niam, nunquā præbeant oppositū: Nam multo magis deus bona, spiritualiaq; dona
 » » largiet. Quare si diuinā assecutus sis, si quis te roget, & precibus pulset, & hanc quo
 » » que ne deneges ei alimoniam, id est mentis ambrosiam, uitæq; pabulum. Alioquin
 » » & petenti tibi denegaturus est dominus. Proinde per Matthæum dat nobis domi
 » » nus uniuersalem doctrinam, legem ac regulam, dicens. ¶ Omnia ergo quæcun
 » » que uultis ut faciant uobis homines, & uos facite illis: hæc est enim lex & propheta.
 » » ¶ Facienda non sunt alijs quæ nollemus nobis fieri, non solum ab hominibus,

62

Cœl. Hic. 2.

63

Iacob. 1.

2. Corin. 12.

64

sed etiam à deo. nam dictum est: In qua mensura mensi fueritis, remetietur uobis. Et quis remetiens: Deus, qui iustus est in uindicandis malis, & misericors in repēdendis bonis. At nunquā uellemus homines nobis malū quodcuncq; aut corporale, aut spirituale inferre: neq; ergo alijs unquā malū inferamus quodcuncq;. Et qui hāc implet regulā, legē implet & prophetas. nam uult ab alijs diligi, ergo alios diligit: nō uult sibi furtum fieri, ergo neq; furtum alijs facit. Non uult occidi, ergo neq; occidit. Nō uult sua concupisci, ergo neq; concupiscit aliena. Et hęc uoluntas ad proximum ordinata est, sed & eā erige: & quæ nolles à deo tibi fieri, ea ne in deū feceris. Noles autē in honorari, noli ergo inhonorare deū: sed eum pro uiribus, imò etiā supra uires, honora. Nolles te odio haberi, noli ergo odire ipsum: sed eum supra omnia dilige. Nolles ferus, crudelis, iniustusq; existimari: senti ergo de deo in omni bonitate, super omnē benignitatem, clementiā, iustitiam, & sic in ceteris. Quod si deum, omnīū istorum regulam facis, hęc est ordinata ad deū uolūtas. Et hęc regula uniuersam legem ambit & prophetas. Verum ea quæ à domino expressa est, ex nobis ipsis, qui nobis notissimi sumus, sumitur, & surgere docet ad ueritatē: & adhuc imperfectorum est, qui se agendorum regulam faciunt: perfectorum autem & spiritu consummatorū ueritas regula est, non uestigium, qui deum attendentes, omnem iustitiam suam faciūt, quia deus est totius iustitiæ bonitatisq; ueritas. At uero siue deum spectātes, quod est perfectorum: siue nos ipsos, quod est incipientium, hanc regulam impleamus, per angustam intramus portā: huius siquidem obseruatio, angusta porta dicitur. Quapropter

65 » ut referat nobis Matthæus, subdit dominus. ¶ Intrate per angustam portam: quia
 » lata porta & spaciofa uia est, quæ ducit ad perditionem, & multi sunt qui intrant per
 » eam. Quam angusta porta & arcta uia est, quæ ducit ad uitā, & pauci sunt qui inueni
 » unt eam. ¶ Angusta porta (ut dictū est) huius regulæ: Omnia quæcūq; uultis, ut fa
 » ciant uobis homines, & uos facite illis, obseruatio est. Via stricta, uia spiritus, Euange
 » lij ingressio. Lata porta, illius regulæ solutio, cū scilicet homines, quæ nollēt sibi fieri,
 » alijs faciūt. Spaciofa uia, uia carnis, & secundū mundum incessio. Illam & illam intrare
 » & inuenire, est prædictam regulā obseruare, & secundum Euangelium ambulare. In
 » hanc & hanc intrare, est eam regulam uiolare, & secundū mundū incedere. Vita,
 » uita æterna. Perditio, mors æterna. Porrò angusta & arcta, siue stricta uia illa dicitur,
 » quia pauci incedunt per eam: pauci enim per Euangelium incedūt: pauci per CHRIS
 » TVM, qui uia ipsa est. hęc contra, lata & spaciofa, quia multi ambulant per eā: multi
 » enim per carnē ambulant, multi per mundū, qui uia spaciofa est. Illa ducit ad uitā, &
 » eam quidem æternā: hęc ad perditionē atq; mortē, & eam quidē sempiternā. Illa por
 » ta, naturalis iustitia est: hęc, cōtra naturā iura iniustitia. Illa uia, concupiscentiarū mor
 » tificatio est: hęc, exuscitatio & uiuificatio. Cæterum ex illa regula proximū respiciēte,
 » ad eam progredimur, quæ deū respicit, & quæ per aditū perfectæ imitationis docet
 » ingredi: quæ & angustior est, quia pauciores inueniūt eam, ingrediūturq; per ipsam.
 » At siue hanc quæ deū respicit, siue illā quæ proximū, homines inueniant, dei donum
 » est: sed hęc maius donū ac diuinius: illa minus & naturale, aut certè naturæ uicinius,
 » Cōtendamus igitur, si possumus, magis esse perfecti, sicut pater noster coelestis perfe
 » ctus est, & angustiorē immo angustissimū sequi callem: qui si attritu pauciorū angus
 » tus est & arctus, charitate tamē latissimus est & spaciosissimus. Sunt autē qui emen
 » tiuntur se per angustam uiam incedere, sanctimoniā foris simulantes: animo autem
 » latissimum deuiū intrantes, nullum non facinus admittunt, modo suam uelare possint
 » malitiam, quos summopere (interprete Matthæo) cauendos hortatur dominus,
 » 66 » dicens. ¶ Attendite à falsis prophetis, qui ueniunt ad uos in uestimētis ouiu: ntrin
 » secus autem sunt lupi rapaces. A fructibus eorū cognoscetis eos. Nunquid colligunt
 » de spinis uuas, aut de tribulis ficus? Sic omnis arbor bona, fructus bonos facit: ma
 » la autem arbor, malos fructus facit. Non potest arbor bona malos fructus facere,
 » neque

neq; arbor mala bonos fructus facere. ¶ Falsi prophetae, hypocritae, sanctimoniae uitae simulators. Vestimenta ouium, exterior simplicitas. Lupi rapaces, noxiae cupiditates. Fructus, opera. Spinæ & tribuli, malæ concupiscentiæ. Vua & ficus, bona doctrina, & bona opera. Arbor bona, bonus homo, bonum cor, bona uoluntas. Arbor mala, malus homo, malum cor, mala uoluntas. Hi hypocritæ, à uiris spiritualibus facile cognoscuntur ex operibus ipsis. Nam ex spinis & tribulis, id est ex concupiscentiis auaritiæ & rapinæ, & alijs noxijs cupiditatibus, non possunt bona opera prouenire: ut potari sitientes, ac fluentis sacrae doctrinae irrigari, quod est uuas colligere: & famelicos pasci, solidumq; cibum scripturae diuinæ recipere, quod est colligere ficus. Quapropter opera eorum sunt, terrena congregare, & clam rapere, ac uoluptatibus indulgere. At contra qui per angustam in ueritate gradiuntur uiam, non possunt nisi bona docere, nisi bona opera facere. Quid enim uitis faciat, nisi uuas: & ficus: nisi ficus? Quid bonæ uoluntates, sancta; desyderia, nisi bona & omnis uirtutis opus ac gratia? Cæterum quis eos qui sic per latam incedunt uiam, maneat finis, ipsis & omnibus per Matthæum declarat dominus, dicens. ¶ Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos. ¶ Ex opposito sequitur, quod nulla arbor, quæ facit fructum bonum, abscindetur ut in ignem mittatur & intereat, sed potius de terra morientium transferetur in terram uiuentium, ut fructum afferat sempiternum. At omnis arbor quæ non facit fructum bonum, sed malum profert fructum, abscindetur ut intereat: & in supplicium mittetur æternum, ut nullum amplius fructum afferat. Ut autem arbor mala è fructu cognoscitur malo, ita mali quoq; homines, siue hypocritæ sint, falsiue prophetae, siue manifeste mali, id est nullatenus malitiam suam dissimulantes, ex operibus cognoscuntur malis. Nequaquam tamen siue hos, siue illos protinus iudicare, aut condemnare debemus: tamen manifeste cognoscamus opera eorum esse mala: quin potius ipsorum commiserendum est, precandumq; ut deus ipsos misericorditer respiciat, & sic eos conuertat, ut resipiscant ad poenitentiam: quemadmodum & deum cupimus nostri misereri, & nos ad bonum conuertere. Forsitan enim deus, qui uere misericors est, dabit illis poenitentiam ad cognoscendam ueritatem, & resipiscant à diaboli laqueis, nam si se emundauerint ab operibus mortuis, erunt (ut diuinus ait Paulus) uas in honorem sanctificationis, & utile domino ad omne opus bonum paratum. Ergo opera cognoscere debemus, ut uitemus mala, & amplectamur bona, non ut personas iudicemus ac damnemus. Iudicabit enim omnes deus, & ipsius est iudicium & condemnatio. Proinde prodete Matthæo, subdit. ¶ Non omnis qui dicit mihi domine domine, intrabit in regnum celorum: sed qui facit uoluntatem patris mei, qui in caelis est, ipse intrabit in regnum celorum. Multi dicent mihi in illa die: domine domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo demonia eiecimus, & in nomine tuo uirtutes multas fecimus? Et tunc confitebor illis, quia nunquam noui uos. Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem. ¶ Qui dicunt domine domine, & non intrant in regnum caelorum, sunt qui se nosse deum uerbis confitentur, factis autem pernegant: nimirum similes seruis improbis, qui confitentes quidem & agnoscentes dominos suos, sed eorum quæ illi uolunt nihil facientes, beneficia libertatemq; ab eisdem petunt. Ideoq; ut hi à libertate excluduntur, & merito quidem, sic & illi quoque à regno caelorum. Et contra, ut serui confitentes dominos suos, & uoluntatem eorum facientes, gratiam consequuntur libertatis, & hoc bonitate dominorum: ita etiã qui deum confitentes agnoscentesq; uoluntatem eius faciunt, intrabunt in regnum caelorum: non praesentis tantum, sed futuri quoq; seculi, donati perpetua libertate, & gaudio perenni: quia libertas & gratia domini sui, est gaudium sempiternum. Sed & horum, dei est in salutem iudicium, qui in die iudicij malos seruos condemnabit, dicens eis: Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem.

67

2. Timo. 2.

68

Discedite à me, abite à me. Quòs in ignem aeternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. Quare: quia nō fecistis uoluntatē patris mei, dei uestri, qui in caelis est, quem nihilominus confitebamini & agnoscebatis dominum. Et si prophetarunt, daemonia eiecerunt, & multas uirtutes in nomine eius operati sunt, hoc est (si id in parabola intelligendum sit, quia dominus loquitur, non Euangelista) si praedicauerūt & exhortati sunt, si multos à peccatis resipiscere fecerunt, si in nomine eius plurima beneficia alijs contulerunt: non tamen donis illis ad uoluntatem domini sui, sed ad suam ipsorum usi sunt: aut illa habentes, à peccatis non temperauerunt: perinde ac mali serui, qui rebus dominorum suorum non ad illorum, sed ad suam ipsorum utuntur, aut potius abutuntur uoluntatē. Quare ut dura istis sententia ea est, qua audiunt se repellī à dominis suis, neque amplius adscribi numero seruorum: ita durissima illis ea erit, qua dicitur à domino dominorum, nūquam noui uos, & discedite à me. A quo non nosci, est reprobari & libro uitae nō inscribi: & à quo discedere, est in gehennam aeternam mitti. Haecenus de malis seruis, quibus etiam dominus magna & insignia commisit dona, ad bene beateq; uiuendum & utendum: sed peruerse & uixerunt & eisdem usi sunt. Nunc de bonis & fidelibus seruis aperiente Matthæo subdit dominus,

69 " **¶** Omnis ergo qui audit uerba mea haec, & facit ea, assimilabitur uiro sapienti, qui aedificauit domum suam supra petram, & descendit pluuia, & uenerunt flumina, & flauerunt uenti, & irruerunt in domum illam, & nō cecidit: fundata enim erat supra petram. **¶** Audire uerba CHRISTI, est ea in corda recipere. Facere illa, est ea opere adimplere. Vir sapiēs, imitator CHRISTI, uir uerè spiritualis. Domus, anima. Petra, CHRISTVS sermoq; eius. Pluuia, minores mundi tentationes. Flumina, maiores. Venti, tentationes diaboli, & fortissimae suggestiones. Fundamētum, uerbum dei, CHRISTVS dominus. Ergo qui uult aedificare in hoc mūdo animam suam, templum dei, uerba Euangelica in cor suum admittat. Ea factis impleat. Imitetur CHRISTVM. Omnia sua opera in eū iacet, & propter ipsum faciat. Nō honoribus, nō diuitijs mundi, non denique uoluptatibus ullis, sed solo CHRISTO moueatur ad operandum. Nullis cedat rētationum turbinibus, & malignarum suggestionum quantumlibet fortium insultibus: & erit templū dei firmissimum, super Christum firmissimā petram aedificatum. Huic quoq; paratū est regnū coeleste, ubi diuini aedificij reuelatū est fundamētum. Sunt autē qui tamen uerba dei in cor suū admittant, id est intelligant, nō tamē faciunt ea: quibus uero hi similes sint, adducit Matthæus dominū

70 " id aperientē, ac dicentē. **¶** Et omnis qui audit uerba mea haec, & non facit ea, similis erit uiro stulto, qui aedificauit domū suam super arenam, & descendit pluuia, & uenerunt flumina, & flauerūt uenti, & irruerunt in domū illā, & cecidit, & fuit ruina eius magna. **¶** Vir stultus, uir diaboli imitator. Arena, aliud à CHRISTO fundamentū. Casus, mors, interitus, Ruina magna, praecipitatio ad inferos. Ergo qui intelligit mādata dei, & nō facit ea, uir est dissimilis CHRISTO, & similis diabolo, qui primus cū uoluntatē dei intelligeret, illam non fecit. Et qui aedificat animam suam super se, opera sua & seipsum respiciēdo, & illa propter se faciendo, & propter opes, honores, uoluptates, super arenam aedificat. Omnibus tentationibus patet. Minores sentit, maioribus cōcutitur. Et demum impetu malignorum uictus morte cadit, & in profundissimū aeterni supplicij barathrū corruit. Et haec est ruina, qua nulla formidabilior, nulla potest esse maior. Atque hic illius admirabilis & diuinitate plenissimi sermonis domini in monte habiti finis: quem discipuli, id est spirituales & perfecti: in monte, hoc est altiore intelligentia; & turbæ, id est rudes & nondum spiritu consummati: in planitie, id est inferiore intelligentia capere debent. Illi, ad perfectionem & consummationem: isti primum ad illuminationem, & subinde ad purgationē. Caterum illi glorificare debent deū: isti bonitatem dei in admirabili, potenti & uiuifica doctrina eius admirari.

admirari. Quod audito hoc sermone fecerunt turbæ, dicente Euangelista Matthæo.
 ¶ Et factū est cum cōsummasset IESVS uerba hæc, admirabantur turbæ super do- 71
 ctrina eius. Erat enim docens eos sicut potestatem habēs, & non sicut scribæ & pha-
 rissæi. ¶ Merito turbæ, & qui aduenerant populi, diuinū admirabantur sermonē, ut
 oculi insolitam lucē, & aures nunquā prius auditā harmoniam. Adaugebat autē ad-
 mirationē doctrinæ, uirtus miraculorū, & potestas, qua uerbo poterat omnia, et mor-
 bos curare, & dæmones expellere, ut ipsi nouerāt. Quia scribæ & pharissæi, quamuis
 eos docerēt; nullā tamē diuinorum operū potestatem habebāt, qua dictorū suorum
 fidē astruerent: nihil enim isti poterāt. At ille uel solo uerbo poterat omnia. Nec mirū
 cum de eo scriptū esset: Dominus iudicabit fines terræ, & dabit imperiū regi suo, &
 sublimabit cornu CHRISTI sui. Hoc imperiū designat illam mirificā potestātē. Et
 alibi: Et stabit, & pascet in fortitudine domini, in sublimitate nominis dei sui. Quid est
 in fortitudine domini, in sublimitate nominis dei sui, nisi in potestate & excellētia no-
 minis cœlestis patris sui, in cuius nomine uenerat, & se uenisse potestate, uirtuti-
 bus & signis testabatur? Ergo eius qui sic in potestate, ut etiā possit omnia, docet,
 doctrinam recipiētes, & receptam, siue altiori, siue humiliori captu adimplentes: de-
 mus æterno patri misericordiarū, qui nos & corda nostra per filiū suum & spiritum
 sanctum, ad tam uitalem doctrinam illuminauit, & ad tam sublimem intelligentiam
 subuexit, cōfessionē: & pro uirili, imò supra uires nostras spiritu eius in nobis operan-
 te, gloriam, & honorem, & gratiarum actionem, in secula seculorum, Amen.

1. Reg. 2.

Mich. 5.

C A P V T O C T A V V M.

Um autē descendisset de monte, secutæ sunt eū turbæ mul- 72
 tæ: & ecce leprosus ueniens, adorabat eum, dicens: Domi-
 ne, si uis, potes me mundare. Et extendens IESVS manū,
 tetigit eum, dicens: Volo. Mundare. Et confestim munda-
 ta est lepra eius. Et ait illi IESVS: Vide nemini dixeris,
 sed uade, ostēde te sacerdoti, & offer munus tuum, quod præcepit Moyses
 in testimonium illis. ¶ Cum autem introisset Capharnaum, accessit ad 73
 eum centurio, rogās eum, & dicens: Domine, puer meus iacet in domo pa-
 ralyticus, & male torquetur. Et ait illi IESVS: Ego ueniam, & curabo eū.
 10 Et respondens centurio, ait: Domine, nō sum dignus ut intres sub tectum
 meum; sed tantum dic uerbo, & sanabitur puer meus. Nam & ego homo
 sum sub potestate constitutus, habēs sub me milites, & dico huic, uade, &
 uadit: & alio, ueni, & uenit: & seruo meo, fac hoc, & facit. Audiēs autē IE-
 svs miratus est, & sequentibus se dixit: Amen dico uobis: Nō inueni tantā
 15 tam fidem in Israël. Dico autē uobis, quod multi ab oriente & occidēte ue-
 nient, & recumbēt cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cœlorum: filii
 autem regni eiicientur in tenebras exteriores. Ibi erit fletus & stridor den-
 tium. Et dixit IESVS centurioni: Vade, & sicut credidisti, fiat tibi. Et sa-
 natus est puer ex illa hora. ¶ Et cum uenisset IESVS in domum Petri, ui- 74
 dit socrum eius iacentem & febricitantem, & tetigit manum eius, & dimisit
 20 eam febris, & surrexit & ministrabat eis. ¶ Vespere autē facto, obtulerunt 75
 ei multos dæmonia habētes, & eiiciebat spiritus uerbo, & omnes male ha-

Ca. VIII. bētes curauit, ut adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetam, dicentem: Ipse infirmitates nostras accepit, & agrotationes nostras portauit.

76 ¶ Videns autem IESVS turbas multas circum se, iussit discipulos ire trans fretum. Et accedens unus scriba, ait illi: Magister, sequar te quocunque ieris. Et dicit ei IESVS: Vulpes foueas habent, & uolucres cœli nidos: filius autem hominis non habet ubi caput suū reclinet. Alius autem de discipulis eius ait illi: Domine, permitte me primū ire, & sepelire patrem meum. IESVS autē ait illi: Sequere me, & dimitte mortuos sepelire mortuos suos.

77 ¶ Et ascendente eo in nauiculam, secuti sunt eum discipuli eius: & ecce motus magnus factus est in mari, ita ut nauicula operiretur fluctibus: ipse uero dormiebat. Et accesserunt ad eum discipuli eius, & suscitauerunt eum, dicentes: Domine, salua nos, perimus. Et dicit eis IESVS. Quid timidi estis modicæ fidæi? Tunc surgēs imperauit uentis & mari: & facta est tranquillitas magna. Porro homines mirati sunt, dicentes: Qualis est hic, quia uentus & mare obediūt ei? ¶ Et cum uenisset IESVS trans fretū in regionē Gerasenorū: occurrerūt ei duo habētes dæmonia de monumētis exeūtes, sœui nimis, ita ut nemo posset trāsire per uiam illam. Et ecce clamauerūt, dicētes: Quid nobis & tibi IESV fili dei? Venisti huc ante tempus torquere nos. Erat autē nō longē ab illis grex multorum porcorū pascens. Dæmones autem rogabāt eum, dicentes: Si eiicis nos hinc, mitte nos in gregem porcorum. Et ait illis: Ite. At illi exeūtes, abierūt in porcos. Et ecce magno impetu abiit totus grex per præceps in mare, & mortui sunt in aquis. Pastores autē fugerunt, & uenientes in ciuitatem nunciauerunt hæc omnia, & de his qui dæmonia habuerant. Et ecce tota ciuitas exiit obuiā IESV: et uisu eo, rogabant eum ut transfret à finibus eorum.

ANNOTATIONES BREUES XXXI. CIRCA LITERAM CAP. VIII.

4	Mundare καθαρίσκει	19	alij puer * αὐτοῦ eius	25	trans fretum ἐπὶ τὴν πέτραν
	mundus esto	19	ex illa hora ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ		in ulteriorem ripam & infra.
6	munus - tuum		in hora illa	28	hominis τοῦ ἀνθρώπου
6	Moyfes μωυσης	19	hora Ὁ ὑποστρέψας δὲ ἐκατόνταρχος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ ἐρᾷ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, εὗρε τὸν παῖδα ὑγιαίνοντα.	28	caput - suum
8	centurio ἐκατόνταρχος		Et conuersus centurio in	31	in nauiculam εἰς τὸ πλοῖον
9	male δυσίως grauiter, acerbe		domū suā in eadē hora, inuenit puerū sanū.	34	in nauem & infra.
10	dignus ἱκανός		24 agrotationes - nostras	33	accesserunt - ad eum
	idoneus, sufficiens		25 iussit - discipulos	33	discipuli - eius
11	dic uerbo εἰπε λόγῳ			34	eis - IESVS
13	alio			35	imperauit uentis ἐπέτιμωσε τοὺς ἀνέμους in crepauit

	inrepaui uentos	42 mitte nos	43 in porcos
36	Qualis	ἐπίτρεσον ἡμῖν	εἰς τὴν ἀσέλην τῶν χοίρων
	ποταπὸς	permitte nobis	in gregem porcorum
	Gerasenorum	* ἀπελθεῖν ἀβίρε	44 grex * τῶν χοίρων πορ
	γεργεσινῶν	43 Ite	46 obuiam (corum
41	erat autem - non	ὑπάγετε	εἰς συνάντησιν
42	si eijcis nos - hinc	abite	in occursum

COMMENTARIUS IN CAPVT OCTAVVM.

Auloante quomodo dominus doceret, ut potestatem habens, & non sicut Scribæ & Pharisei, qui nihil poterant, dictum est: hic nonnulla potestatis eius signa Matthæus declarat. Quorum primum est. ¶ Cum autem descēdisset IESVS de monte, secutæ sunt eū turbæ multæ. Et ecce

72

leprosus ueniens adorabat eum, dicens: Domine, si uis potes me mundare. Et extendens IESVS manum, tetigit eum, dicens: Volo. Mundare. Et confectum mundata est lepra eius. Et ait illi IESVS: Vide nemini dixeris, sed uade, ostende te sacerdoti, & offer munus tuum, quod præcepit Moyses, in testimonium illis. ¶ Dominus descendit de monte. Venit leprosus non sine humilitate, non sine fide: nam nisi humilitatem haberet, nequaquã prostratus in terram, adoraret eum. nisi fidem, nõ diceret: Domine, si uis, potes me mundare. Per quæ uerba etiam uoluntati eius se prorsus cõmittebat, cum dicebat: Si uis. Et nisi tales dominus absolute uellet, non diceret: Volo. subdēs, καθαρίσθης, id est mundus esto. Sed & hoc corporis uitium erat eiusmodi, quod magna legis iustificatione egebat, priusquam legitime purificatum censeretur: ut Leuitici. 14. scribitur. Idcirco mundata lepra, misit eum dominus ad sacerdotem, ut legis ordinationi satisfaceret. Hoc ergo non solum historia est, sed etiam mysteriũ. Mons, cœlum significat. Descēsus domini, diuinæ ad nos misericordiæ accessionem. Planities, mundum. Turbæ sequentes, ex descensu diuini fauoris fidelium multitudinem. Leprosus accedens, peccatorem reuertentem: & talem quidem, qui mereatur a consortio sanctorum eijci. Quod leprosus adorat, peccatoris humiliationem. Quod ait, domine, seruitutis agnitionem. Quod adiungit, si uis, uoluntati diuinæ submissionem. Quod subdit, potes me mundare, omnimodam in dei potestate fidem. Extensio manus IESV, CHRISTI benignitatem & misericordiam. Tactus, iustificationem. Silentium benefacti, gloriam non esse querendam. Ostensio sacerdoti, confessionem, & ritum nouæ legis peccati detectionem. Oblatio muneris, testimoniũ diuini beneficii percepti, & gratiarum actionis signum. Quæ omnia peccatori legitime iustificando necessaria sunt. Secundum signum diuinæ potestatis à domino factũ, subdit Matthæus, dicens. ¶ Cum autem introisset Capharnaum, accessit ad eum centurio, rogans eum, &

73

dicēs: Domine, puer meus iacet in domo paralyticus, & male torquetur. Et ait illi IESVS: Ego ueniam, & curabo eum. Et respondens centurio, ait: Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum, sed tantũ dic uerbo, & sanabitur puer meus. Nam & ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites, & dico huic, uade, & uadit: & alij, ueni, & uenit: & seruo meo, fac hoc, & facit. Audiens autem IESVS, miratus est, & sequentibus se, dixit: Amen dico uobis, non inueni tantam fidem in Israël. Dico autem uobis, quod multi ab oriente, & occidente ueniunt, & recumbent cum Abraham, & Isaac, & Iacob in regno cœlorum: filij autẽ regni eijciuntur in tenebras exteriores: sibi erit fletus, & stridor dentium. Et dixit IESVS centurioni: Vade, & sicut credidisti fiat tibi. Et sanatus est puer ex illa hora. ¶ Hic centurio nõ per se accessit ad dominum, ex Luc. 7. sed per internuncios: quod humilitate factũ est. Et me ipsum (inquit) non sum dignum arbitratus, ut uenirẽ ad te. Et hoc insuper idẽ

LUC. 7

h

- ostendit: Non enim sum dignus, ut intres sub tectum meum. Sed & plenam fidem se habuisse declarauit, cum dixit: Tātum dic uerbo, & sanabitur puer meus. & tantā etiā fidem, quæ CHRISTI diuinitatē testaretur, ut quem æque absentē corpore atq; præsentem nihil dubitaret uel solo uerbo posse curare puerum, id est ex Luca, seruū suū.
- Psal. 143.** quod dei propriū est, de quo Propheta ait: Ipse dixit, & facta sunt. Hic autē centurio
- Psal. 137.** alienigena, non Israëlites erat, uerum ipsi etiā Israëlita, qui uirtutes & miracula domini uiderant, nō tam altē de diuinitate eius senserant. Quapropter admiratus dominus, admirantiue similis, ut cui nihil mirabile est, & qui facit mirabilia magna solus, sequentibus se dixit: Amen dico uobis, nō inueni tantam fidem in Israël. Non quod in uirgine deipara, in Ioseph per angelos diuinorū conscio, in Ioanne Baptista, in Simeone, & similibus nō fuerit tanta, imò maior fides. Nam quod hic dictū est, de populo Iudaico intelligitur, & ihs qui sanandorū languorum gratia ad dominū ueniebant. Hoc historia est, & cōtinet mysterium. Cēturio, priorē ecclesiā Gentium figurabat. Quod misit nuncios, quod nō existimauit se dignū, humilitatē. Puer, posteriorē in seruitutē lapsam. Paralysis, remissiorē, & iam penē deficientē fidem, & ad uitia procliuiorē uitā in posteriore, quā in priore ecclesia Gentiū. Potestas centurionis, honorificetiā prioris ecclesiæ Gentiū. Quod ait, tātum dic uerbo, fidē, & eam quidē in diuinitate CHRISTI. Admiratio IESV, testificationē, fidē gentium esse potiorē, quā populi Hebræorum, cum cōtra esse oporteret. Quod subdit dominus, dico autē uobis quia multi ab oriente & occidente uenient, historiæ mysteriū insinuat. Venientes ab oriente & occidente, gentes ab omni plaga mundi in filium dei credituras. Regnum coelorū, paradisum, beatorumq; stationē. Filij regni, populū Hebræorū. Eiectio foras, reprobationem. Tenebræ exteriores, infernum. Fletus & stridor dentium, supplicia gehēnæ, & æternorum bonorum priuationē. Quod centurionis fides acceptatur pro puero, fidē prioris ecclesiæ gentium, etiam posteriori prodesse, ut à miseratione diuina consequat suorum delictorū medelam. Tertium signū diuinæ potestatis CHRISTI adijcit Matthæus, dicens. **¶** Et cum uenisset IESVS in domum Petri, uidit socrum eius iacentem & febricitantem; & tetigit manum eius, & dimisit eam febris: & surrexit, & ministrabat eis. **¶** Socrus Petri erat mater uxoris Petri, quam quidē uxorē & ipse CHRISTI fide flagrantem, postea præmisit ad martyrium. Per socrū, synagogam intelligere possumus. Per filiam eius, fidelē ecclesiam. Per Petrum, CHRISTI uicarium. Per febres, & magnas quidē (dicēte Luca, Socrus autē Simonis tenebatur magnis febribus) magnas rerum terrenarum cupiditates, quibus corda hominum æstuabant. Per tactum CHRISTI, cupiditatum extinctionem. Per dimissionem febris, plenam perfectamq; sanitatem, Per resurrectionem è lecto, mentis subinde ad superna eleuationem, iam excusso rerum infimarum desyderio. Per ministracionem, CHRISTO exhibitā obedientiam, & iugem cultum. Quotquot enim ex synagoga ad CHRISTVM uenerunt, à febre cupiditatū tactu diuinitatis eius sanati sunt. Quibus extinctis, ipsi terrena deserentes, alta petierunt, & in domo Petri, id est in ecclesia dei, CHRISTO regi æterno sanctis operibus seruiuerunt. Quartum diuinæ potestatis eius signum adijcit Matthæus, dicens. **¶** Vespere autē facto, obtulerunt ei multos dæmonia habētes, & eijciebat spiritus uerbo, & omnes male habētes curauit: ut adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetam, dicentē: Ipse infirmitates nostras accepit, & ægrotationes nostras portauit. **¶** Obtulerunt domino dæmoniacos curandos, & uarijs infirmitatibus detentos. Quando? Facta uespere, & (ut inquit Marcus & Lucas) cum occidisset sol. Et solo uerbo à dæmoniacis, & ihs qui à dæmonijs torquebantur, spiritus ipsos potenter expellebat. Et omnes infirmitates sanabat, partim ut benignitatis suæ specimen nobis proponeret, partim ut prophetiæ de ipso scriptæ, intelligerentur impletæ. nam de eo scripserat Esaias, quod nunc cap. 53, sic legimus: Verē languores nostros ipse tulit, &
- dolores

74

» & febricitantem; & tetigit manum eius, & dimisit eam febris: & surrexit, & ministrabat eis. **¶** Socrus Petri erat mater uxoris Petri, quam quidē uxorē & ipse CHRISTI fide flagrantem, postea præmisit ad martyrium. Per socrū, synagogam intelligere possumus. Per filiam eius, fidelē ecclesiam. Per Petrum, CHRISTI uicarium. Per febres,

Luc. 4.

» & magnas quidē (dicēte Luca, Socrus autē Simonis tenebatur magnis febribus) magnas rerum terrenarum cupiditates, quibus corda hominum æstuabant. Per tactum CHRISTI, cupiditatum extinctionem. Per dimissionem febris, plenam perfectamq; sanitatem, Per resurrectionem è lecto, mentis subinde ad superna eleuationem, iam excusso rerum infimarum desyderio. Per ministracionem, CHRISTO exhibitā obedientiam, & iugem cultum. Quotquot enim ex synagoga ad CHRISTVM uenerunt, à febre cupiditatū tactu diuinitatis eius sanati sunt. Quibus extinctis, ipsi terrena deserentes, alta petierunt, & in domo Petri, id est in ecclesia dei, CHRISTO regi æterno sanctis operibus seruiuerunt. Quartum diuinæ potestatis eius signum adijcit Matthæus,

75

» us, dicens. **¶** Vespere autē facto, obtulerunt ei multos dæmonia habētes, & eijciebat spiritus uerbo, & omnes male habētes curauit: ut adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetam, dicentē: Ipse infirmitates nostras accepit, & ægrotationes nostras portauit. **¶** Obtulerunt domino dæmoniacos curandos, & uarijs infirmitatibus detentos. Quando? Facta uespere, & (ut inquit Marcus & Lucas) cum occidisset sol. Et solo uerbo à dæmoniacis, & ihs qui à dæmonijs torquebantur, spiritus ipsos potenter expellebat. Et omnes infirmitates sanabat, partim ut benignitatis suæ specimen nobis proponeret, partim ut prophetiæ de ipso scriptæ, intelligerentur impletæ. nam de eo scripserat Esaias, quod nunc cap. 53, sic legimus: Verē languores nostros ipse tulit, &

Mar. 1.

Luc. 4.

» solo uerbo à dæmoniacis, & ihs qui à dæmonijs torquebantur, spiritus ipsos potenter expellebat. Et omnes infirmitates sanabat, partim ut benignitatis suæ specimen nobis proponeret, partim ut prophetiæ de ipso scriptæ, intelligerentur impletæ. nam de eo scripserat Esaias, quod nunc cap. 53, sic legimus: Verē languores nostros ipse tulit, &

Esa. 53.

dolores

dolores nostros ipse portauit. Quod non solum uerum est de languoribus, & doloribus animarum, quos suis languoribus doloribusq; in passione, & morte sua abstulit, sed etiã de corporis. Nam suas beneficas uirtutes, & diuinitatis suae potentiã non solũ ad sananda corpora, sed ipsas quoq; animas, imò totum hominẽ adhibuit. Vespera facta, monstrare potest à deo auersionem. solis occasus, iusticiã defectum. Oblatio, ad deum reuersionem. Dæmonia, grauiã peccata conscientiam flagellantia. Infirmittates & ægrotationes, iniusticias animam fauciantes. Verbum domini, & curationis beneficium, magnam potentiam eius, & ineffabilẽ benignitatẽ: quam promptissime ostendit ad se reuertentibus, & opem suam implorantibus. Cæterum cum uidisset ingentẽ multitudinẽ ad se undiq; confluisse, iussit discipulis suis, ut nauim conscenderent in ulteriorem ripam abituri. Quid autẽ interea, dum pergerent ad nauim, acciderit, aperit

» Matthæus, dicens. ¶ Videns autem IESVS turbas multas circum se, iussit discipulos 76

» ire trans fretum. Et accedens unus Scriba, ait illi: Magister, sequar te, quòcunq; ieris.

» Et dicit ei IESVS: Vulpes foueas habet, & uolucres cœli nidus: filius autem hominis nō habet ubi caput suum reclinet. Alius autem de discipulis eius ait illi: Domine, per-

» mitte me primum ire, & sepelire patrem meum. IESVS autẽ ait illi: Sequere me, & di-

» mitte mortuos sepelire mortuos suos. ¶ Per Scribam designantur ij, qui petũt sequi

CHRISTVM, tẽtationibus & dolis uicti. Volucres cœli & uulpes, dæmones. Nidi & foueae, ambitiones, cupiditatesq; honorũ: & profundi doli, ac uersutae astutiã. Filius hominis, CHRISTVS. Caput eius, ipsius diuinitas. Reclinatio, inhabitatio. Tales ergo CHRISTVS repellit, ne se sequantur: quia in illis qui sequuntur eũ, inhabitat ipsius diuinitas: in his autem nihil habet, in quo habitare possit: sed spiritus ambitionum, fraudumq;, & deceptionum in ipsis habitant: utpote in quibus nidus & foueas habeant. Qualis igitur esset Scriba ille, & quales repellat CHRISTVS, ipse sua parabola exprefit. At discipulus qui petebat à sequẽdo domino tantisper absolui, donec sepelisset patrem, illi dissimilis erat, & in eo habebat dominus, ubi caput suum reclinaret. Quare per hunc designantur ij, qui cum neq; ambitiosi, aut uanã gloriã cupidi sint, neq; do-

losi, deo in se gratum præbent hospitium: sed tentantur ut à sedula oratione, lectiõne diuina, sancta prædicatione ad opera humanitatis in mundo exercẽda descendat: quæ dum cõpleuerint, intẽdunt ad prioris uitã delicias, solum sequẽdo CHRISTVM, reuertunt. Illud autem prohibet dominus: quia ipsum deserẽdo ad humana opera uenire, etiã pietatẽ præ se ferẽtia, est è uiuentibus descẽdere ad mortuos. Si ergo sequeris CHRISTVM, neq; parẽtũ amor, neq; erga quosuis humanitatis officium te à sequẽdo illo deflectat. Nã parẽtes, & alij qui nō sequuntur CHRISTVM, mortui sunt. sine ergo mortuos mortuis inuicẽ exhibere humanã necessitudis officia. Sed mirũ fortasse uideat, quod uolentes sequi CHRISTVS repellit, nolentes retinet. Noli mirari, dominus est, & nouit intus & in cute seruos. Quos uidet esse aptos, eligit, & retinet, nō tam nolentes, quàm uoluntate nutantes: quos autẽ ineptos repellit, non tam uolentes quàm uelle simulantes. Quomodo enim uellent sequi CHRISTVM, quorum uoluntas feratur in mundum, & fallacias eius? Nolentẽ ergo quodammodo, retinet: & uolentẽ quodammodo, repellit. Et ob id quoq; illud fecisse uidetur, ut ipso facto nobis ostẽdat nostram salutem non esse nostrã, sed diuinã uoluntatis opus: non nostrã, sed diuinã uoluntatis electionem: ut superbona illa uoluntas, quæ est omnibus salus, qui se ei fidelitẽter cõmittunt, ab omnibus glorificetur: non enim quia uolumus, sed quia deus uult, sperare debemus salutem. Nam qui suã uoluntati fidit, arundini fidit: qui diuinã, firmissimã anchorã: quæ fidentes potẽtissime, certissime, & indimobiliter in regno beatorum figit. His positis, redit Matthæus ad sextum diuinã potestatis eius nobis aperi-

» endum signum, & ait. ¶ Et ascendẽte eo in nauiculam, secuti sunt eum discipuli eius. 77

» Et ecce motus magnus factus est in mari, ita ut nauicula operiret fluctibus: ipse uero

- » dormiebat. Et accesserunt ad eum discipuli eius, & suscitauerunt eum, dicentes: Do-
 » mine, salua nos, perimus. Et dicit eis IESVS: Quid timidi estis, modicæ fidei? Tunc
 » surgens imperauit uentis & mari, & facta est tranquillitas magna. Porro homines mi-
 » rati sunt, dicentes: Qualis est hic, quia uenti & mare obediunt ei? ¶ Est mare, Est na-
 » uis. In nauim dominus intrat: post quem & discipuli. In qua dominus dormit, etiam
 Mar. 4. ex Marco in posteriore parte nauis super puluinar reclinato capite. Fit magnus mo-
 tus in mari. Nauis operitur fluctibus. Excitant eum discipuli. Opem petunt, ut à peri-
 culo liberentur. Excitatus dominus, imperat: siue, quod uerius est, increpat uentos &
 undas, & magna tranquillitate facta, resident. Accusat discipulos pusillæ fidei. Magna
 lia eius admirantur non modo illi, sed & qui in alijs erant nauibus. Hæc res pro ueri-
 tate sic gesta, aliud quod futurum erat, indicabat. Mare, mundus, Nauis, ecclesia. CHRI-
 STVS, unicum ecclesiæ refugium, atq; salus. Discipuli, uicarij CHRISTI, & quicq; fi-
 deles. In naui dominus dormit, & in puppi, & super cervical, quando uicarij eius ipsum
 postponunt, & in delicijs uiuunt. Venti, malignorum spirituum flatus. Fluctus nauis
 operientes, pericula ualida ecclesiam concutientia. Discipuli CHRISTVM excitantes,
 fideles, orationibus diuinam aurem pulsantes. CHRISTI excitatio, fidelium à deo ex-
 auditio. Imperium siue increpatio, uentos sedans, & procellas, diuinum desuper auxi-
 lium. Accusatio pusillæ fidei, indicat ecclesiam ob fidei exiguitatem, & languentem in
 eo fiduciam, hæc mala passuram. Quod aliæ naues similiter fluctuarent, aliarum na-
 tionum, quæ extra ecclesiam sunt, monstrabat motiones: quodq; dominus esset om-
 nium salus, & cunctis ob suam immensam, & omnibus dominantem potentiam,
 admirationi futurus. Et reuera suos tunc discipulos pusillæ fidei merito arguit: quia
 ex mirabilibus, quæ iam fecerat, debuissent intelligere diuinitatem eius, & nihil time-
 re, ipso tanquam deo, præsentem, siue uigilare, siue dormire uideretur: id quod neq;
 intellexerunt, neq; fecerunt. Et in hoc probata est eorum fides, & etiam inueta infirmior. Si
 ergo ecclesia non uelit motibus concuti, firma sit fide, & uigilet uicarij in prora nauis,
 nequaquam in delicijs puppis dormientes. Quod si ad probationem commotionibus
 agitetur, ad orationis opem confugiat: & neq; in se & suis uiribus, sed in CHRISTI
 omnipotentia fidat, qui solo uerbo potest omnia: neq; diffidat ullo pacto, & si CHRI-
 STVS non attendere uideatur: hoc enim esset fidei pusillitas. Septimum uirtutis eius
 78 » opus consequenter adducit Matthæus, sic inquit. ¶ Et cum uenisset IESVS trans
 » fretum in regionem Gerasenorum, occurrerunt ei duo habentes dæmonia, de monu-
 » mentis exeuntes, sæui nimis, ita ut nemo posset transire per uiam illam. Et ecce clama-
 » uerunt, dicentes: Quid nobis & tibi IESV fili dei? Venisti huc ante tempus torquere
 » nos? Erat autem non longè ab illis grex porcorum multorum, pascens. Dæmones au-
 » tem rogabant eum, dicentes: Si eijs nos hinc, mitte nos in gregem porcorum. Et ait
 » illis: Ite. At illi exeuntes, abierunt in porcos. Et ecce magno impetu abiit totus grex per
 » præcepsum in mare, & mortui sunt in aquis. Pastores autem fugerunt. Et uenientes in ci-
 » uitatem, nunciauerunt hæc omnia, & de his qui dæmonia habuerant. Et ecce tota ci-
 » uitas exijt obuiam IESV. Et uiso eo, rogabant eum, ut transiret à finibus eorum. ¶ Fre-
 » tum, siue mare, in qua iactata fuerat nauis, turbatis discipulorum cordibus, erat mare
 Tyberiadis, habens Capharnaum ex parte orientis: quo enauigato, uenit in regionem
 Gerasenorum, siue, ut Græci legunt, γερσενωρίη, Gergesenorum. unde Geraseni intel-
 liguntur ex altera parte siti. Porro uocabulum ipsum colonos fuisse, & alienigenas in-
 dicat. Cæterum ex parte Decapoleos incoluisse, hoc argumento colligi potest, quod
 dæmoniacus à legione, dei miseratione liberatus, iussus ut in domum suam reuere-
 tur, & annuntiaret quanta fecisset illi dominus, abiit (dicit Marcus) & cepit prædica-
 re in Decapoli quanta sibi fecisset IESVS: & omnes mirabantur, quod indicio est Ge-
 rasenos in ea parte, id est ad occidentem sitos esse. In ea ergo regione occurrerunt domi-
 no duo

no duo dæmoniaci atroces, & sæui admodum, è sepulchris prodeuntes: nō quidem, ut nocerent (non enim poterāt) sed ut etiam flagellatores eorum spiritus, qui iam ex præsentia sui futuri iudicis magno terrore quatiebantur, supplices deprecarentur pœnas, dicētes: Quid nobis & tibi IESV fili dei? Venisti huc ante tempus torquere nos? Filium dei nesciebant, sed suspicabantur: sciebant tamē futurum diem iudicij, in quo tormenta certo certius expectabant. Et quid prorsus dominus factururus esset, ignorabant: timebant tamen, ne si eos exire compelleret, in abyssum tormētorum relegaret ipsos. Et rogauerunt eum (inquit Lucas) ne imperaret illis, ut in abyssum irent. hoc est Luc. 8. enim quid pauloante dicebant: Venisti huc ante tempus torquere nos? Hoc itaq; dicebant, exitum rei ignorantes: Si eijs nos hinc, mitte nos in gregem porcorum. Mite, non imperium dicit, sed permissionem ad aperiēte Luca, ac dicente: Et rogabant eum, ut permitteret eis in illos ingredi. Quinetiam uocabulū ἐπιτρέπω, quo hic utitur interpret Matthæi, sic scribens, ἐπιτρέψω ἡμῖν ἀπελθεῖν εἰς τὴν ἀγέλην τῶν χοίρων, id est permitte nobis, ut abeamus in gregem porcorum, permitto significat. Quod autem dominus ait: ite, siue abite: imperij est, quod exirent: sed permissionis est, quod in porcos intrarent: dicēte eodem Luca. Et permisit illis. Ex quo intelligere promptum est, quod cum spiritus maligni intrant in homines immundos, non mittit deus, sed permittit: id ipsum efflagitantibus eisdem malignis spiritibus, quodcūq; sine diuino permisso nō possunt, ne in porcum quidem, aut aliquod aliud uilissimum animal intrare: tanto minus quæ bona sunt contingere. & insuper quod cum grassantibus bellis uirginum stuprationes, bonorum direptiones, prophanationes sacrorum, & alia nefanda propter peccata committūtur in populis: nō iubet illa deus fieri, sed permittit. Et ideo iuste punit eos, qui malos puniunt. Quin & dæmonas, quos permittit solum: non autem adigit mala perpetrare, iustissime in nouissimo die, uel quodcumq; ipse uoluerit, puniet. Nam si quispiam dominus seruum iniquum haberet uolentē conseruum suum etiam iniquum percutere: cui rogāt, ut uoluntatē illam explere permitteret: responderet se nō iubere tale quippiā, sed ipsius arbitrio relinquere, eumq; si uellet, illud facere posse: se tamē iustum esse, ipsum non ignorare: nōne talis dominus (& si permisisset, & non obstitisset malæ uoluntati serui illius) seruum illum cōserui homicidā iuste puniret? Ita profecto & deus, qui non nisi bonus & iustus agnosci potest, iuste punit faciētes mala, siue hoīes, siue dæmonas, & si permittit. Dæmones ergo permissione diuina intrant in porcos. Porci multi: nam ex Marco ferè bis mille, magno impetu præcipitātur in aquas, ibidemq; moriuntur. Pastores annunciant ciuitati, & porcorum terrificā in aquas præcipitationem, & mirādam dæmoniacorū liberationē. Territi ciues, ubi uiderunt dominum huius facti autorem, aut permissorem (nam autor salutis erat dæmoniacorum, & permissor submersionis porcorum) rogāt eum, ut à finibus suis discedat. Hæc autē historia, figuram etiam præ se ferre potest. Geraseni, homines sunt impuræ uitæ, quos sæui dæmones, & in magno quidem numero inhabitāt: quod duo dæmoniaci significant. Cōuersatio eorum est cum mortuis, nullam cōmunicationem habendo cum uiuentibus, ut & dæmoniacorū, qui in solis sepulchris sua habebāt domicilia. Corruptunt quotquot obuiā habent, adeo ut omnes ab ipsis dif fugere debeant: perinde ut à dæmoniacis illis. Grex porcorū numerosus pascēs iuxta illos, omnis spurcitiā, & immunditiā. Quod CHRISTVS dominus liberat dæmoniacos, indicium est magnæ clementiæ eius in nos, & terrificæ potestatis in dæmonas: necnon apud utrosque apertum diuinitatis eius argumentum. Sinit dæmonas intrare in porcos, quia nihil potest dæmon in nos sine speciali eius permisso, ut nos in protectione ipsius sola confidamus: & si spurcitiā & impuritate pleni simus: quod designant porci. Mare, lacus inferni: ubi impuri & immundi cum dæmonibus perpetua morte distinebuntur. Ciuitas rogans eum ut transeat illinc: impuri sunt homines, dei

præsentiam & uirtutem ferre non ualentes: est enim deus illis, eiusque potestas terrifi-
 MAR. 7. co pauori. Sed & ex Marco & Luca, reliquit eis sua sola benignitate purgatum indi-
 LUC. 8. genam prædicatorem, ut beneficentiam dei agnoscentes resipiscerent. Tanta est dei
 erga nos benignitas, ut etiam si sepulchra, & mortem malimus, quam cœlum & uitam:
 si immunditiam, quam sanctitatem: si ipsum denique uitæ autorem à nobis ultrò repel-
 lamus: ipsa tamen nullo modo nos deleat, sed omni uia nos saluare tentet. Nequa-
 quam ergo rogemus eum ut transeat à nobis, sed ut iugiter maneat nobiscum: quo-
 niam ipse est uita, sanctitas, & salus nostra: quatenus uita, mortem tollit: quatenus san-
 ctitas, immunditiam purgat: quatenus salus, potenter omnem dæmoniorum sæuitiam
 elidit. Patri ergo æterno, qui nobis hanc uitam, sanctitatem, & salutem dedit: & ipsi fi-
 lio eius, qui esse uelit uita, sanctitas, & salus omnium in uniuerso orbe de gentium, in
 spiritu sancto honor, potestas, & gloria in perennia seculorum secula. Amen.

CAPVT NONVM.

79 **L**ascendens IESVS in nauiculam, transfretauit, & uenit
 in ciuitatem suam. Et ecce offerebant ei paralyticum iacen-
 tem in lecto. Et uidens IESVS fidem illorum, dixit para-
 lytico: Cõfide fili, remittuntur tibi peccata tua. Et ecce qui-
 dam de Scribis dixerunt intra se: Hic blasphematur. Et cum
 uidisset IESVS cogitationes eorum, dixit: Vt quid cogitatis mala in cordi-
 bus uestris? Quid est facilius dicere, dimittuntur tibi peccata tua: an dicere,
 surge & ambula? Vt autem sciatis quia filius hominis habet potestatem in
 terra dimittendi peccata (tunc ait paralytico) surge, tolle lectum tuum, &
 uade in domum tuam. Et surrexit, & abiit in domum suam. Videntes autem tur-
 10 bæ, timuerunt, & glorificauerunt deum, qui dedit potestatem talem homi-
 nibus. ¶ Et cum transiret inde IESVS, uidit hominem sedentem in teloneo,
 80 Matthæum nomine. Et ait illi: Sequere me. Et surgens, secutus est eum. Et
 factum est discumbente eo in domo, ecce multi publicani, & peccatores ue-
 nientes, discumbebant cum IESV & discipulis eius. Et uidentes Pharisei,
 15 dicebant discipulis eius: Quare cum publicanis & peccatoribus manducat
 magister uester? At IESVS audiens, ait: Non est opus ualentibus medico,
 sed male habentibus. Euntes autem, discite quid est: Misericordiam uolo,
 81 & non sacrificium. Nõ enim ueni uocare iustos, sed peccatores. ¶ Tunc ac-
 cesserunt ad eum discipuli Ioannis, dicentes: Quare nos & Pharisei ieiuna-
 20 mus frequenter, discipuli autem tui non ieiunant? Et ait illis IESVS: Nun-
 quid possunt filii sponsi lugere, quandiu cum illis est sponsus? Venient autem
 dies, cum auferetur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt. Nemo autem immit-
 tit commissuram panni rudis in uestimentum uetus: tollit enim plenitudi-
 nem eius à uestimento, & peior scissura fit. Neque mittunt uinum nouum
 25 in utres ueteres: alioquin rumpuntur utres, & uinum effunditur, & utres pere-
 unt. Sed uinum nouum in utres novos mittunt, & ambo cõseruantur. ¶ Hæc
 82 illo loquente ad eos, ecce princeps unus accessit, & adorabat eum, dicens:
 Domine, filia mea modo defuncta est, sed ueni, impone manum tuam super
 eam.

30 eam, & uiuet. Et surgens IESVS, sequebatur eum, & discipuli eius. Et ecce mulier, quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, accessit retro, & tetigit fimbriam uestimenti eius. Dicebat enim intra se: Si tetigero tantum uestimentū eius, salua ero. At IESVS conuersus, & uidens eam, dixit: Con fide filia, fides tua te saluam fecit. Et salua facta est mulier ex illa hora. Et cum uenisset IESVS in domum principis, & uidisset tibicines, & turbam tu multuantem, dicebat: Recedite, nō est enim mortua puella, sed dormit. Et deridebāt eum. Et cum eiecta esset turba, intrauit, & tenuit manum eius, & dixit: Puella, surge. Et surrexit puella: & exiit fama hæc in uniuersam terrā. ¶ Et transeunte inde IESV, secuti sunt eum duo cæci clamantes, & dicen- 83
40 tes: Miserere nostri fili Dauid. Cum autem uenisset domum, accesserunt ad eum cæci. Et dicit eis IESVS: Creditis quia hoc possum facere uobis? Di- cunt ei: Vtique domine. Tunc tetigit oculos eorum, dicens: Secundum fi- dem uestram fiat uobis. Et aperti sunt oculi eorum. Et comminatus est illis IESVS, dicens: Videte ne quis sciat. Illi autem exeuntes diffamauerunt eū
45 in tota terra illa. ¶ Egressis autem illis, ecce obtulerūt ei hominem mutum 84 dæmonium habētem: & eiecto dæmonio, locutus est mutus, & miratæ sunt turbæ, dicentes: Nunquam apparuit sic in Israël. Pharisei autem dicebant: In principe dæmoniorum eiicit dæmones. ¶ Et circumibat IESVS omnes ciuitates, & castella, docens in synagogis eorum, & prædicans euangelium regni, & curans omnem languorem, & omnem infirmitatem. ¶ Videns au- tem turbas, misertus est eis: quia erant uexati, & iacentes sicut oues non ha- bentes pastore. Tunc dicit discipulis suis: Messis quidē multa, operarii autē pauci. Rogate ergo dominum messis, ut mittat operarios in messem suam.

ANNOTATIONES BREUES XXIIII. CIRCA LITERAM CAP. IX°

1	Ascendens - IESVS	uvalidi sunt, medico,	δ πληρωμα
11	timuerunt	sed qui male habēt.	plenitudo,
	ἐθαύμασαν	19 peccatores	supplementum
	admiratæ sunt	* εἰς μετάνοιαν	28 princeps unus
12	in teloneo	ad pœnitentiā	ἀρχων τις
	ἐπὶ τῷ τελωνίῳ	19 accesserunt	princeps quidam
	ad telonium	προσέρχοντά	28 dicens - Domine
13	nomine	præfens	29 defuncta est
	λεγόμενον	22 sponsi	ἐτελεύτησεν
	qui dicebatur	τῶ νυμφῶνος	indefinitum
17	ait * αὐτοῖς illis	thalami nuptialis	31 quæ sanguinis fluxū
17	Non est opus me-	23 sponsus	patiebatur
	dico ualentibus, sed	ὁ νύμφιος	αἰμορροῦσα
	male habentibus.	24 rudis	32 dicebat
	οὐ χρεία ἔχουσιν οἱ	ἀκνήφει	λέγει * αὐτοῖς
	ἰχθυοῦντες ἰαθεῖν, ἀλλ' οἱ	impexi,	dicit eis
	κακῶς ἔχοντες.	impoliti	37 manum eius
	Non habēt opus qui	24 plenitudinem	- Et dixit: Puella surge

41	facere uobis	τὰ δαίμονια	περὶ αὐτῶν
44	diffamauerunt διεφύμνησαν	50 infirmitatem ἐν τῷ λαῷ	erga eas
	diuulgauerunt	in populo	51 uexati & iacentes ἔσκυλλμένοι καὶ ἐξζημιμένοι
48	damones	51 eis	uexatae & disiectae

COMMENTARIUS IN CAPVT NONVM.

Elicta regione Gerasenorum, iterum dominus ascendit in nauem, & tandem uenit in ciuitatē suam, quae (relicta Nazareth, in qua & conceptus est ex Luca, & ex Aegypto rediens educatus ex Matthæo) intelligitur manifeste ex Marci secundo Capharnaum, ubi offerunt ei incolae para-

79 » lyticum sanandum: ut subdit Matthæus, dicens. ¶ Et ascendens IESVS in nauiculam, transfretauit, & uenit in ciuitatem suam. Et ecce offerebant ei paralyticum iacētē in lecto. Videns autem IESVS fidem illorum, dixit paralytico: Confide fili, remittuntur tibi peccata tua. Et ecce quidam de Scribis dixerunt intra se: Hic blasphemat. Et cum uidisset IESVS cogitationes eorum, dixit: Vt quid cogitatis mala in cordibus uestris? Quid est facilius dicere: Dimittuntur tibi peccata tua, an dicere: Surge, & ambula: Vt autem sciatis quia filius hominis habet potestatem in terra dimittēdi peccata (tunc ait paralytico) Surge, tolle lectum tuum, & uade in domum tuam. Et surrexit, & abiit in domum suam. Videntes autem turbæ, timuerunt, & glorificauerunt deum, qui dedit potestatem talem hominibus. ¶ Quod attulerūt paralyticū cum lectica: signum erat fidei, quod dominus sanare eum posset: sed dominus uoluit partim eis augere fidem, & quod posset illum sanare: & quod insuper ipse is esset, qui non solum morbos corporis tolleret, sed etiam peccata remitteret, quod est dei, ut eum crederent non solum hominem, sed etiam deum; partim eos docere primam esse debere curam salutis animæ, & ultimam corporis: & ideo dixit paralytico: Confide fili, bono esto animo, remittuntur tibi peccata tua. Ecce anima sanitati restituta. Sed quidam Scribæ, qui sibi iusti, sapientesq; uidebantur, dicebant intra se secreta quadam cogitatione, quod blasphemaret dicendo, remittuntur tibi peccata tua, quod solius dei esset peccata remittere: credentes eum solum hominem esse, non etiam deum. Sed dominus, ut eos quoque, qui in se blasphemabant, saluaret, & ad ueram adduceret fidem (tanta est benignitas eius, tanta pietas, tanta denique misericordia) se illis uel apertissimo signo manifestauit esse deum, referando eis secreta cordium, ac intima cogitationum, quae solius dei est nosse: ut uel sic intelligerent eum non esse blasphemum, nec hominem solum, sed etiam deum. Quod insuper & alio omnibus patenti confirmauit signo, dicens paralytico: Surge, Tolle lectum tuum, & uade in domum tuam. Et continuo quod dixit, factū est. Nam continuo surrexit, cui nulla surgendi prius inerat potestas: & ambulauit, & tulit lectum, cui nulla ambulādi, tollēdiue quippiam pauloante uirtus inerat. nam paralytis omnes uires corporis eneruat, remollit, dissoluit: ut peccatū, mētis, atqui facile creditu esse debet, eum qui solo uerbi imperio, totius corporis morbum aufert, & solidam instaurat sanitatem: uerbo quoq; posse animæ morbos, quae peccata sunt, tollere: neque hoc difficilius illo est, quanquam utrunq; solo uerbo morbos corporeos discutere posse: & posse peccata remittere, solius dei est, de quo solo scriptum est: Ipse dixit, & facta sunt: ipse mādaui, & creata sunt. Quod factum turbæ uidentes, admiratae sunt, & glorificauerūt deum, qui talē potestātē dedit hominibus, imò uni soli CHRISTO, qui deus est & homo, & omnium gloria, & perfectio hominum. Post hoc signū, ponit Matthæus suae uocationis modū, dicens. ¶ Et cum transiret inde IESVS, uidit hominem sedentem in telonio, Matthæum nomine, & ait illi: Sequere

Psal. 148.

80

Sequere me. Et surgens, sequutus est eum. Et factum est discumbēte eo in domo, ecce multi publicani, & peccatores uenientes, discumbebant cum IESU, & discipulis eius. Et uidentes Pharisei, dicebant discipulis eius: Quare cum publicanis & peccatoribus manducat magister uester? At IESVS audiens, ait: Non est opus medico ualentibus, sed male habentibus. Euntes autem, discite quid est: Misericordiam uolo, & non sacrificium. Non enim ueni uocare iustos, sed peccatores. ¶ Transit dominus. Videt. Vocat. Sequitur publicanus. In domo sequentis accumbit. Neque dedignatur celestis medicus aegros ad mensam suam admittere, ut eos sanet. Murmurant Pharisei, qui se sanos putant. Satisfacit sua sancta responsione dominus. Et pariter eos docet, & arguit ex sententia Osee, in persona dei dicentis: Misericordiam uolui, & non sacrificium: & scientiam dei plusquam holocaustum. Ergo oportuit eos esse misericordes, cum misericordiam, quae alijs impenditur, magis acceptet deus, quam sacrificium: ea autem uel maxime infirmis debetur. At ipsi immisericordes erant, ut qui medicum, & animorum quidem medicum aegris inuidebant. nam qui uerius aegrotant, & animo quidem, quam peccatores, & ij quidem publici? Tales autem uenit uocare dominus ad poenitentiam: nam poenitentia prima est conualescentiae, id est iustificationis ianua: sanitas autem, iusticia, quae & diuinae uoluntatis adimpletio est, & scientia dei nominatur. At qui uere iusti sunt, ad illam non uocantur: quandoquidem non egent ut resipiscant. & qui se iustos putant, aegrotare se non sentiunt, & si aegrotant: & ideo non resipiscunt. neque ut huiusmodi uocantur ad poenitentiam: quinimmo se poenitentia egere non putant, adeo ut uocantem rideant, ceu qui sibi sani uidentur, medicum potionis amarae summptionem ipsis suadentem. Ergo ex hac uocatione Matthaei ad apostolatus, & euangelio-graphiae munus acciti (de quo haud inconcinne id psalmi. 71. Ex usuris, & iniquitate redimet animas eorum, & honorabile nomen eorum coram illo, intelligi potest) docemur optandum nobis esse, quod dominus transeat. Quod nos uideat. Nos uocet. Quod continuo sequamur uocantem. Quod suscipiamus interno cordis hospitio nostrarum animarum medicum, nos aegros agnoscentes. Dehinc a prioris uitae consuetudine uere resipiscentes. Non iustificantes nos ipsos more Phariseorum. Nullius inuidentes salutem. Non temere quenquam iudicantes: alioqui non sanabimur, non uocabimur ad salutem. Haec omnia, & alia etiam multo plura diuiniora, uocationis Matthaei mysterium continet. Sed & de ijs, qui confidunt in operibus suis, & qui se iustos: oēs autem alios, qui non ita, ut ipsi uiuunt, iniustos reputant (nulli enim alij sunt propensiores ad reprehendendum, iudicandum, condemnandum) subdit exemplum Matthaeus de discipulis Ioannis, qui ex Marco iuncti erant Phariseis, dicens. ¶ Tunc accesserunt ad eum discipuli Ioannis, dicentes: Quare nos & Pharisei ieiunamus frequenter: discipuli autem tui non ieiunant? Et ait illi IESVS: Nunquid possunt filij sponsi lugere, quandiu cum illis est sponsus? Venient autem dies, cum auferetur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt. Nemo autem immittit commissuram panni rudis in uestimentum uetus. Tollit enim plenitudo eius a uestimento, & peior scissura fit. Neque mittunt uinum nouum in utres ueteres. Alioquin rumpuntur utres, & uinum effunditur, & utres pereunt. Sed uinum nouum in utres novos mittunt, & ambo conseruantur. ¶ Stulti, & hypocritae (quales sunt, qui siue priuatim, siue publice reliquos omnes iudicant, taxant, traducunt, se iustos putantes, suum iudicium omnibus praefidentes, damnantes omnia, quae aut non dicunt, aut non faciunt) non solum discipulos CHRISTI arguere intendebant, sed & CHRISTVM, cum dicebant: Quare nos & Pharisei ieiunamus frequenter, discipuli autem tui non ieiunant? ac si aperte dixissent: Nos opera iusticiae facimus, quae neque tu, neque discipuli tui facitis: ergo nos iusti, uos transgressores. Praeceptorem bonum habemus, tui discipuli non bonum. Quibus in parabola dominus satisfacit: ipsos, si oculos haberent, superbenigne illuminans. Ipse, sponsus est, Filij, sponsi, siue υμφοσος, id est

Osee. 6.

Psalm. 71.

81

thalami nuptialis, discipuli. Thalamus, Iudæa, ubi naturam desponsauit sibi humanam, sua morte redemptam, & suo sanguine lotam. Fuit cum discipulis à tempore uocationis eorum, usque ad ascensionis suæ tempus. Dies ablationis sponsi, tempus à passioe & maxime ab ascensione domini: post quod discipuli luxerunt, ieiunarunt, & durissimas persecutiones perpessi sunt. Commissura seu immisura panni rudis, & ut Euangelista dicit ἀκνᾶφῶ, id est impecti, recentis, & nondum à fullone curati, & politi, particula nouæ legis, ac spiritus euangelici. Quod autem ἀκνᾶφῶ hic potius uerti debuisset

LUC. 5. impecti, aut recentis (sic enim melius ex opposito respiceret uetus) constat ex Luca. 5. ubi loco huius ἀκνᾶφῶ ponitur καινῶ, id est noui, siue à nouo, ut interpretes posuit, cum ait: Quia nemo commissuram à nouo uestimento mittit in uestimētum uetus. Fullo, CHRISTVS dominus. Vestimentum uetus, ueteri doctrinæ addicti, doctrinæ Iudæicæ, & tum multum Pharisæacæ, cuius etiam id erat, opera iustificare, & in illis gloriam dum esse. Immissura panni admodum recentis, nouæ legis particula, quæ ueteri doctrina imbutis immissa, aliquid abstulisset ab eis: quâdoquidē oportuisset aliquid ueteris doctrinæ ratione adiecti auferri: nimirum, cum adiecto illud cōtrarium esset, ut ægrum sano, tenebrosum lucido, imperfectum perfecto. Scissura fit peior: quia noua lex, & uetus doctrina, noua inquam ut noua, & uetus ut uetus coherere non possunt: ut neque lux & tenebræ, iusticia dei & iusticia hominis, gratia & debitum, unde schisma perniciosum oriatur necesse est: tota enim lex noua, lux, iusticia dei, gratia: uetus doctrina, tenebræ, iusticia hominis, debitum. Sunt etiam qui πλήρωμα supplementum interpretentur, quod nihil aliud est, quàm ipsa immisura, ut interpretes Marci cap. 2. ubi ait: Alioquin aufert supplementum nouum à ueteri. ubi sic habetur: εἰ δὲ μὴ αἴρει τὸ πλήρωμα αὐτῶ τὸ καινόν, τὸ παλαιόν: & tunc pleroma & supplementum sunt recti casus. Ergo dices, hic recto casu uertendum erat: Tollit enim plenitudo eius à uestimento. Haud multum aduerser. Nam pleroma nihil aliud est quàm ἀναπλήρωμα, id est quod supplet, refarcit, atque perficit. quomodo dominus dicebat: Non ueni soluere legem, sed adimplere. ergo quod dominus adiciebat, id erat plenitudo legis. Sed dices, ergo CHRISTVS pannum nouum immittebat uestimēto ueteri? Nequaquam, sed nouum quia ueteri doctrinæ non addictis. Vnde fit, ut plenitudo & supplementum recti casus esse possint. Quod autem interpretes Math. xxi uertit plenitudinem, hoc fecit huius uocabuli πλήρωμα ad utrumque casum, rectum inquam, atque accusantem, anceps terminatio. Sed de his satis. Vinum nouum, idem quod pannus impectus, & admodum nouus: lex noua, doctrina CHRISTI. Vtres ueteres, idem quod uetus uestimentum: homines ueteri lege, & doctrina quoque Pharisæaca imbuti, id est addicti illi, qui audientes nouam legem indignatione rumpuntur, & ita non continent illam, & hoc ipso pereunt, & hoc est quod dicitur: Alioquin rumpuntur utres, & uinum effunditur, & utres pereunt. Vtres noui, fideles, non ueteri dogmate, sed sola noua, sinceraque lege, nullo aliunde adiecto, imbuti. Ambo conseruari, est legem nouam inuiolatam seruari, & seruantes uitam æternam possidere. Et hæ duæ parabolæ idem prætere uidentur, quo benignissimus dominus audientibus consuleret, ut qui non possent una parabola mysterium capere, caperent altera. Hoc est mysterium, quod ex illa responsione nobis deus indulsit. Porro de CHRISTO, qui hic dictus est sponsus, id psalmi decimioctauæ dictum est: Et ipse tãquam sponsus procedens de thalamo suo. Exultauit ut gigas ad currēdā uiam, à summo cœlo egressio eius. De ablatioe eius, id: Et occursum eius usque ad summum eius. De lege & doctrina eius, id: Lex domini immaculata cōuertēs aīas, testimoniū domini fidele, sapientiā præstans paruulis. De utriusque nouis, id: In oēm terrā exiuit sonus eorū, & in fines orbis terræ uerba eorū. De cōseruatiōe amborū, id: Etenim seruus tuus custodit ea, in custodiēdis illis retributio multa. Sed qd acciderit, domino rōdēte Pharisæis, & discipulis Ioānis, q̄ ueterē legē clausit,

MOX

innox insinuat Matthæus, subdens. **C**Hæc illo loquente ad eos, ecce princeps unus ac 82
 cessit, & adorabat eum, dicens: Domine, filia mea modo defuncta est: sed ueni, im-
 ne manum tuam super eam, & uiuet. Et surgens IESVS, sequebatur eum, & disci-
 puli eius. Et ecce mulier, quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, accessit
 retro, & tetigit fimbriam uestimēti eius. Dicebat enim intra se: Si tetigero tantum ue-
 stimentum eius, salua ero. At IESVS cōuersus, & uidēs eam, dixit: Confide filia, fides
 tua te saluam fecit. Et salua facta est mulier ex illa hora. Et cum uenisset IESVS in do-
 mum principis, & uidisset tibicines, & turbam tumultuātem, dicebat: Recedite, non
 est enim mortua puella, sed dormit. Et deridebant eum. Et cum eiecta esset turba, in-
 trauit, & tenuit manū eius, & dixit: Puella surge. Et surrexit puella: & exijt fama hæc
 in uniuersam terram illam. **C**Princeps quidam uenit ad CHRISTVM. Adorat. Filiā
 suam quæ nuper moriebatur, uiuificari petit. Sequitur eum CHRISTVS, & discipuli
 eius. Inter eundem mulier, quæ iam duodecim annos passa fuerat sanguinis fluxum,
 fidēs se uel solo limbi uestimenti eius attactu posse saluari (cum tamē ex Marco & Lu-
 ca, omnem substantiam suam erogasset medicis, & nihil profecisset, sed etiam deterius
 haberet) tangit illum, & sanatur. Veniens IESVS in domum principis, eijcit tibicines,
 & turbam tumultuantē. Dicit nō esse mortuam, sed dormire. Irridetur. Et domo clau-
 sa, paucis secū admittis, ut patre & matre puellæ, Petro, Ioāne & Iacobo, suscitāt eam
 à mortuis. Princeps, figura esse potest sanctorū patrum. Filia, synagogæ. Quod ado-
 rat pater, id indicio est, quod ueteres patres CHRISTVM deum fore cognouerunt.
 Orat filiā suscitari, quia sancti & prophetæ pro uiuificatiōe synagogæ rogauere. CHRI-
 STVS sequitur, quia uenit, ut synagogam sanaret, uiuificaret, suscitaret. Mulier quæ
 interuenit, & prius sanata est quàm synagoga suscitata, ecclesia gētium. Solā fimbriā
 uestimenti CHRISTI tetigit: quia ipsum in carne nō uidit, sed apostolos, & posteros
 eius. Audiuit id: Cōfide filia, fides tua te saluam fecit. quia fide CHRISTI filia dei per
 nouam generationem facta est, ac demum saluata. Fluxus sanguinis, erat descēsis po-
 steritatis eius ad inferos. Duodecim anni infirmitatis eius, uniuersus decursus tempo-
 ris gentilitatis eius: quod duodecim annis designatur, ut uniuersa nox duodecim ho-
 ris noctis dispescitur, & uniuersa dies duodecim horis diei. Medici, qui curare non po-
 terant, dæmonia quibus fidebat, & tanto tempore seruierat, & eo deterius habebat.
 Postea sanatur synagoga: quia post Gentes ad CHRISTVM intratura est. Tibicines,
 & turba tumultuās, qui eijciuntur: præcones ueteris legis, synagogæ mortuæ adhæ-
 rentes. Ridēt CHRISTVM: quia non credunt eum posse dare uitam. Excluduntur
 à domo, in qua dominus, apostoli, & sancti patres sunt: quia non sunt ingressuri in re-
 gnum cœlorum. Dormiebat, & non erat mortua: quia erat aliquando excitanda de li-
 tera ad spiritum, & de morte ad uitam. In domo clausa suscitatur: quia in ecclesia, ex-
 clusis iam omnibus CHRISTI irrisoribus. Duodecim erat annorum: quia uniuersum
 sum tempus Iudaismi, quando id fiet, erit impletum. Et ex Marco dominus præcepit
 uehementer, ut nemo eorū, qui in domo non erant, id resciret: ut sacramenta dei non
 esse prodenda indignis, & laudem humanam nequaquam esse appetendam doceret.
 Verum beneficia dei tanta sunt, ut latere non possint: ob idc̄ hoc factum in tota illa
 terra inuulgatum est: sed inter eos maxime, qui diuinam admirabantur potentiam,
 & arctius erant timore eius astricti. Sed age, cum in litera dicatur, filia mea modo
 defuncta est, cur exponendo dictum est, filiam suam, quæ nuper moriebatur, prin-
 cipem poposcisse uiuificari? Hic aduertendum est, ueterem interpretem id, ἡ ἑλεῦθε
 ἡ κόρη μου, modo defuncta est: quod etiam interpretari poterat, modo defungeba-
 tur, modo moriebatur: nam ἡ ἑλεῦθε ἡ κόρη μου indefinitum est, non præteritum perfectum.
 Et ita hic fuisse interpretandum, ex Marci capite quinto deprehenditur: ubi loco hu-
 ius, filia mea modo defuncta est, habetur, filia mea in extremis est: quod non designat

Mar. 5.
 Luc. 8.

defunctam esse, sed in extremis laborare. Quin & apertius archisynagogum nescisse tunc eam defunctam, ostendit postea Marcus, dicens: Veniunt nuncij ad archisynagogum, dicentes, quia filia tua mortua est: quid ultra uexas magistrum? Unde satis liquet ipsum nescisse eam mortuam, nisi ex nuncijs. Quomodo ergo prius dixisset, filia mea modo defuncta est? Vertendum igitur hoc loco, modo defungebatur, id est mori incipiebat, non defuncta est. Et proinde nihil mirum, si exponendum duximus, nuper moriebatur: quandoquidem sententia eius, illa nondum erat mortua, sed iam mori inceperat, breui emoritura: nisi cito fauor, quem preestolabatur, ne moreretur, adesset. Aduertendum est insuper: Hamorrhosan, cuius potenti uestimenti filij dei tactu diuturnum sanguinis profluuium illico repressum est, ciuem fuisse Cæsareæ Philippi, quæ ad radices Libani sita est, ex Eusebij Cæsariensis historiæ libro. 7. cap. 14. ne quis eam suspicetur fuisse Martham sororem Mariæ, & Lazari. Necnon cum hic de tribicinibus adhibitis funerali pōpæ nobilis defunctæ puellæ, quippe quæ erat filia cuiusdam principis, mentio sit, id olim consuetudinis fuisse (quod & nostra tempestate Aelius Antonius Grammaticus annotauit) ut in funeralibus pompis uirorum funestum quid, & luctificum tubis caneretur: puerorum autē, puellarum uē tubijs. De illorum enim funere hæc:

Spargitur & tellus lachrymis, sparguntur & arma:

It cœlo clamorq; uirum, clangorq; tubarum.

De istorum autem funere hoc:

Tibia cui teneros fuetum deducere manes.

- 83 » Porro domino inde transeunte, factum est aliud mysterium: quod Matthæus aperit, dicens. ¶ Et transeunte inde IESV, secuti sunt eum duo cæci clamantes, & dicentes: Miserere nostri fili Dauid. Cum autem uenisset domum, accesserunt ad eum cæci. Et dicit eis IESVS: Creditis quia hoc possum facere uobis? Dicunt ei: Vtique domine. Tunc tetigit oculos eorum, dicens: Secundū fidem uestram fiat uobis. Et aperti sunt oculi eorum. Et comminatus est illis IESVS, dicens: Videte ne quis sciat. Illi autē exiunt, diffamauerūt eum in tota terra illa. ¶ Quod prius gestum est in Hamorrhosa, & in filia lairi principis synagogæ in figura: hic quoque ostenditur in duobus cæcis. Cæcorum unus, synagoga ludæorum. Alter, ecclesia gentium. Cæcitas, ignorantia ueræ lucis. Clamor dicentium, Miserere nostri fili Dauid, confessio utriusq; CHRISTVM esse Mesiam promissum. Accessio in domum, accessio ad ecclesiam fidelium. Quod dicit eis: Creditis quod hoc possum facere uobis, designat interrogationem de fide CHRISTI in ecclesia faciendam esse ijs, qui illuminationē regenerationis sunt percepturi. Quod dicunt: Vtiq; domine, confessionem eorum esse recipiendam. Tactus CHRISTI, tactum diuinitatis: ubi uerè credūt diuinæ CHRISTI potentia uerè illuminantem animam. Prohibitio ne quis sciat, sacramentum exteris, & ijs qui de ecclesia nō sunt, non esse detegendum: & humanam laudem esse fugiendam, ut in præcedenti, documentū. Quod inuulgant famam eius in tota terra, mirabilia dei non ad humanam laudem, sed ad dei gloriam nō esse silenda. Hæc est uera historia, quæ & istarum rerum potest esse designatiua. Sed & aliam subiungit Euangelista Matthæus de dæmoniaco muto, qui nullam laudem, nullam cōfessionem deo dat, dicens. ¶ Egredis autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum, dæmonium habentem: & eiecto dæmonio, locutus est mutus. Et miratæ sunt turbæ, dicētes: Nunquā apparuit sic in Israhel. Pharisei autē dicebāt: In principe dæmoniorū eijcit dæmonia. ¶ Corā Phariseis factū est hoc signum, ut per figurā intelligerēt seipso, si se illi offerret, esse curandos. Nam mutus dæmoniaco Phariseos indicabat. Muti sunt, qui diuinam cōfessionem, laudēq; nesciūt. Dæmoniaco, qui blasphemant. Eiectio dæmonij, diuina potētia, ac benignitas in eos etiam, qui diuinæ cōfessionis, laudisq; fuerunt expertes, & omnium uictiorum domicilium, Admiratio turbarum, & adiecta uerba, agnitionem mirabilium dei, &

84 »

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

dei, & unius solius confessionem indicabat. Pharisei blasphemantes, sunt uera eius rei expressio, cuius daemniacus mutus erat uestigium. Et hoc mysterium in re, tunc subiecta oculis & praesente, factum est: quanquam etiam in re simili futura factum iri intelligatur. Deinde magna domini indicatur benignitas, qui nihil mouetur ob malorum blasphemiam, quo minus perinde ac nulla iniuria affectus perseueret, ubique benefacendo, & diuinam potentiam suam ostendendo, ut Matthaeus prosequitur dicens. **¶** Et circuibat IESVS omnes ciuitates & castella, docens in synagogis eorum, & praedicans Euangelium regni, & curans omnem languorem, & omnem infirmitatem. **¶** Docet & praedicabat Euangelium regni. Haec autem annunciatio, erat uoluntas patris, qua nihil unquam potuit esse optatius ac salutaris hominibus. Doctrina, illuminabat, uera cognitionis diuinae luce. Annunciatio regni aeterni, in spem mortales erigebat. Operatio curationum omnium languorum & infirmitatum, doctrinam confirmabat, & insuper Euangelij promissionem. Ad haec illuminatorum, & certa spe fretorum corda ad suum ipsius amorem inuitabat, inflammabat: quae uere cognosceret curatorem esse ab omni infirmitate: ut corporum, ita & ipsarum, & multo quidem magis animarum: cum morbi corporum ob sint ad degendam uitam temporalem solum: animarum autem ad uitam quocumque aeternam, quam ipsum pollicebatur, & uere quidem Euangelium. Sed & eum erga nos habere intentos misericordiae suae oculos, subsequenter ostendit Euangelista Matthaeus, dicens. **¶** Videns autem turbas, misertus est eis, quia erant uexati, & iacentes, sicut oues non habentes pastorem. Tunc dicit discipulis suis: Messis quidem multa, operarij autem pauci. Rogate ergo dominum messis, ut mittat operarios in messem suam. **¶** Visio dei, miseratio eius. Turbae, populorum nationes, Erant uexati, & iacentes, siue (ut hic habetur) *ἰσχυροί, μὲν οἱ*, id est disiecti: quia & uarijs onerabatur traditionibus scribarum & pharisaeorum, & incursionibus patebant daemniorum. Erant ut non habentes pastorem, quia nullus porrigebat eis uitalis alimoniam animarum: sed in sola cognitione terrenorum relinquebantur. Discipuli, praedicatorum, & ij qui uera doctrina Euangelij regni illuminati, aliorum in ea sunt illuminatores. Dominus messis, coelestis pater, cum quo & CHRISTVS dominus etiam est dominus messis. Messis multa, nationes multae, quae ad coeleste horreum, modo essent cooperatores, forent adducendae. Operarij, cooperatores CHRISTO, sanctum Euangelium ad uitae aeternae pabulum per omnem terram seminantes. Rogandus est ut eos mittat, eijciat, extrudat in messem suam: quia nemo se in eam sine dono eius ingerere debet. Et quis enim etiam in messem aliquam terrenam se ingerere ausit, nisi prius ei a domino illius facta potestate: Rogemus ergo dominum messis animarum, ut in uniuersum mundum mittat, eijciat, expellat spiritu sancto agitante Euangelicos uiros, uirtute & potestate dei sublimes, ut adducant per filium eius in uirtute spiritus omnes ubique gentium nationes ad regnum caelorum. Et oriens & occidens, meridies & septentrio, & ea quidem in utroque mundi hemispherio, deo qui uoluit per filium suum in perfecta charitate uniuersum saluare mundum, dent laudem, & honorem, & gloriam, in nunquam finienda seculorum secula. Amen.

C A P V T D E C I M V M.

ET conuocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut eicerent eos, & curarent omnem languorem & omnem infirmitatem. **¶** Duodecim autem discipulorum nomina sunt haec. Primus, Simon qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius, Philippus & Bartholomaeus, Iacobus Zebedaei, & Ioannes frater eius, Thomas & Matthaeus publicanus,

& Iacobus Alphæi, et Thadæus, Simon Chananæus, & Iudas Scariothis
 89 qui & tradidit eū. ¶ Hos duodecim misit IESVS præcipiēs eis, dicens: In
 uiam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorū ne intraueritis: sed
 potius ite ad oues, quæ perierunt, domus Israël. Euntes autem prædicate, 10
 dicentes: quia appropinquabit regnum cœlorum. Infirmos curate, mor-
 tuos suscite, leprosos mundate, dæmones eiicite: gratis accepistis, gratis
 90 date. ¶ Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zo-
 nis uestris, non peram in uia, neque duas tunicas, neque calceamenta, neq;
 91 uirgā. Dignus enim est operarius cibo suo. ¶ In quacunq; autē ciuitatem, 15
 aut castellū intraueritis, interrogate quis in ea dignus sit: & ibi manete do-
 nec exeatis. Intrans autem in domū, salutate eam, dicentes: Pax huic do-
 mui. Et si quidem fuerit domus digna, ueniet pax uestra super eā: si autem
 92 non fuerit digna, pax uestra reuertetur ad uos. ¶ Et quicumq; non recepe-
 rit uos, neque audierit sermones uestros: exeuntes foras de domo uel ciuita- 20
 te, excutite puluerem de pedibus uestris. Amē dico uobis, tolerabilius erit
 93 terræ Sodomorū & Gomorræorum in die iudicii, quā illi ciuitati. ¶ Ec-
 ce ego mitto uos, sicut oues in medio luporū. Estote ergo prudentes, sicut
 94 serpentes: & simplices, sicut columbæ, ¶ Cauete autē ab hominibus. Tra-
 dēt enim uos in cōciliis, & in synagogis suis flagellabūt uos: & ad præsidēs 25
 95 & reges ducemini propter me, in testimoniū illis & gentibus. ¶ Cum autē
 tradent uos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini: dabitur enim
 uobis in illa hora quid loquamini. Non enim uos estis qui loquimini: sed
 96 spiritus patris uestri, qui loquitur in uobis. ¶ Tradet autē frater fratrem in
 mortem, & pater filium: & insurgent filii in parentes, & morte eos afficiēt: 30
 & eritis odio omnibus propter nomē meum. Qui autē perseuerauerit usq;
 97 in finem, hic saluus erit. ¶ Cū autem persequētur uos in ciuitate ista, fugite
 in aliā. Amē dico uobis, nō cōsummabitis ciuitates Israël, donec ueniat fili-
 us hominis. Nō est discipulus super magistrū, nec seruus super dominū su-
 um. Sufficit discipulo, ut sit sicut magister eius: et seruo, sicut dominus eius. 35
 Si patrem familias Beelzebub uocauerunt, quāto magis domesticos eius?
 Ne ergo timueritis eos. Nihil enim est opertū quod nō reueletur, & occul-
 98 tum quod non sciatur. ¶ Quod dico uobis in tenebris, dicite in lumine: &
 69 quod in aure auditis, prædicate super tecta. ¶ Et nolite timere eos, qui oc- 40
 cidūt corpus: animā autē nō possunt occidere: sed potius timete eū, qui pō-
 test & animā & corpus perdere in gehennā. Nōne duo passerēs asse uene-
 unt, & unus ex illis non cadet super terrā sine patre uestro? Vestri autē capil-
 li capitis omnes numerati sunt. Nolite ergo timere: multis passeribus me-
 100 liores estis uos. ¶ Omnis ergo qui confitebitur me corā hominibus, cōfi-
 tebor & ego eum corā patre meo, qui in cœlis est. Qui autē negauerit me 45
 101 corā hominibus, negabo & ego eū corā patre meo qui in cœlis est. ¶ No-
 lite arbitrari quia pacē uenerim mittere in terrā. Nō ueni pacem mittere,
 sed gladium.

sed gladium. Veni enim separare hominem aduersus patrē suum, & filiam aduersus matrem suam, & nurum aduersus socrum suam: & inimici hominis, domestici eius. ¶ Qui amat patrem aut matrem plusquam me, non est me dignus. Et qui amat filium, aut filiam super me, non est me dignus. ¶ Et qui non accipit crucem suam & sequitur me, non est me dignus. Qui inuenit animam suam, perdet illam: & qui perdiderit animā suam propter me, inueniet eam. ¶ Qui recipit uos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui me misit. Qui recipit prophetā in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet: & qui recipit iustū in nomine iusti, mercedem iusti accipiet. Et quicūq; potū dederit uni ex minimis istis calicē aquæ frigidæ, tātū in nomine discipuli: amen dico uobis, non perdet mercedem suam.

ANNOTATIONES BREUES XXVI. CIRCA LITERAM CAP. X.

2	spirituum κατὰ πνευμάτων	18	ueniet	ἀποκαλυφθήσεται
	aduersus spiritus	19	reuertetur	γνωθήσεται
3	discipulorum ἀποστόλων		ἐπιβλήτω	futura
	apostolorum	20	imperatiua	41 in geennam
7	Alphæi & * λεββαίου ὁ ἐπικληθεὶς	24	simplices	ἐμγεένῃ
	Lebbæus, qui cognominatus est		simplices, synceri	in geenna
7	Chananaeus ὁ κανανίτης	25	in concilijs	41 palleres
7	Scariothis Ἰσκαριώτης	27	nolite cogitare	σφοδρία
	Isariotes		ne solliciti sitis	diminutiuum
9	in ciuitates ἐν πόλιν	31	odio	43 meliores estis
	singulare		odio habiti	διαφέρετε
12	dæmones δαμόνια	31	Qui aut̄ pseuerauerit	præstatis
13	pecuniam χαλκόν	37	Qui aut̄ sustinuerit	48 separare
	æs	38	reueletur	διχᾶσαι
			sciatur	diffidere facere
				50 plusquam
				51 super
				ὑπὲρ
				supra
				57 ex minimis
				ἢ ὑπομείνας
				ἢ ὑπομείνας
				57 e' pusillis
				57 calicem
				- aquæ

COMMENTARIUS IN CAPVT DECIMVM,

¶ Vm paulo ante dixisset dominus, Rogate dominū messis, ut mittat operarios in messem suam: nunc se declarat dominum messis, mittens primū duodecim apostolos: ut nos docet Matthæus, dicens. ¶ Et conuocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut eiicerent eos, & curarent omnem languorem, & omnem infirmitatem. ¶ Eorum qui mittuntur potestas, non ab homine, sed à deo est. Et quæ potestas? Aduersus immundos spiritus, ut eiiciant eos: non propria, sed mittentis uirtute. Nec

- non aduersus omnē morbum, & omnem languorē, ut sanēt eos: sed eadem quoque uirtute, ut nullus ex dono ullo, ulla uē uirtute gloriatur, nisi in solo deo. Sed & nomina eorū quos misit dominus, exprimit Matthæus, dicēs. ¶ Duodecim autē apostolorum nomina sunt hæc. Primus, Simon qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius. Philippus & Bartholomeus, Iacobus Zebedæi, & Ioannes frater eius, Thomas & Matthæus publicanus, Iacobus Alphæi & Thaddæus, Simon Chananæus, & Iudas Iscariotes, qui & tradidit eū. ¶ Primi ergo missi sunt duodecim apostoli, Petrus & Andreas fratres: Philippus & Bartholomæus: Iacobus & Ioannes fratres, filij Zebedæi & Salomes: Thomas & Matthæus, qui fuerat publicanus: Iacobus Alphæi, et ut Græce habetur, λεββαῖος ὁ ἐπικληθεὶς θασδαιῖος, Lebbæus qui cognominatus est Thaddæus, & hi inter se fratres fuerunt, & Simonis penultimo loco nominati: secundū historias, filij Cleophæ, qui idem creditur qui & Alphæus. Cæterū Iacobus hic, Iacobus minor intelligitur. Qui autē hic dicitur Thaddæus, Lebbæus (ut dictum est) dicitur, & etiā alibi Iudas. Ac iam nominati, sunt decem. Alij qui superant, sunt, ut Græce habetur, σίμων ὁ κανανίτης, καὶ ἰούδας ἰσκαριώτης, Simon Cananites, & Iudas Iscariotes. Sed hic Simon, dictus est Cananites siue Cananæus, à Cana uico Galilææ, nō Chananæus à terra Chanaan, nam illo, zelotes siue æmulator designatur: hoc, mercator, negotiator, aut commutator, siquidem Cana, zelum: Chanaan, commutatorum significat. Et Iudas qui hic exprimitur, ille est qui tradidit CHRISTVM, dictus Iscariotes, ab Isachar, quod de tribu esset Isachar. Cui tale cognomen ex ipso quoque facinore optime conuenit. Nam mercede uendidit CHRISTVM. Isachar siquidem ex tricésimo Geneleos, à SACHAR, quod mercedem significat, inclinatum est. De qua mercede in Zachariæ undecimo dictum est: Et appenderunt mercedem meam, triginta argenteos. Et quanquam hic esset filius perditionis, nihilominus eijcienda dæmonia, & morbos sanandi, necnon prædicandi & euangelizandi potestatem accepit. ne quis continuo admiretur homines mirificas habentes potestates, tanquam id illis ob bonitatem suam obtigerit, sed in ipsis etiam malis, dona dei admiretur: dat enim deus quibus uult: & non pro hominum, sed pro sua uoluntate: non pro nostro, sed pro suo iudicio, sapiētia & cognitione. Cæterum quid præceperit eis dominus, cum emi sit eos ad prædicandum, subdit Matthæus hoc modo, dicens. ¶ Hos duodecim misit IESVS, præcipiens eis, dicens: In uiam gentium ne abieritis, & in ciuitatem Samaritanorum ne intraueritis: sed potius ite ad oues quæ perierunt domus Israël. Euntes autem prædicare, dicentes: quia appropinquauit regnum cœlorum. Infirmos curate, mortuos suscite, leprosos mundate, dæmonia eijcite: gratis accepistis, gratis date. ¶ Primum erat Iudæis prædicandum uerbum dei: sic enim filius dei honorare uoluit gentem suam, ex qua secundum carnem descendere dignatus est. Primum erant uocandi, & facienda eis signa Mesia promissi: ideo prohibet apostolis, ne eant in terminos gentium, & intrent in ciuitatem Samaritanorum, quia diuisi erant à Iudæis. Oues quæ perierunt domus Israël: cæteri de Iacob descendentes, qui diuisi non erant, sed adorabant in Hierusalem: ubi Samaritæ non adorabant, sed in monte Garizim, tamen ex Iacob essent, quod uel ex uerbis mulieris Samaritanæ fati intelligitur, dicentis ad dominum: Nunquid tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum: Iubet prædicare, & more præconum promulgare & annunciare, quod appropinquauit regnum cœlorum, regnum CHRISTI, regnum paternæ miserationis & gratiæ: quod sic appropinquauerat, sic instabat, ut iam quoque prædicari cœptum esset. Iubet etiam exequi eam, quam illis dedit potestatem, id est curare infirmos, mortuos suscitare, leprosos mundare, dæmonia eijcere. quod si de infirmis, mortuis, leprosis, & dæmoniis corpore intelligi potest: multo magis de sic mente affectis intelligendum est. Infirmi autem mēte, sunt infirmi fide, Mortui mēte, mortui charitate, &

penitus

penitus infideles. Leprosi mente, iniusti, scelerati, haeretici. Daemoniaci mente, blasphemii in deum. Quod autem ait, gratis accepistis; indicat dona dei & gratias non nostris adscribendas esse meritis, sed diuinæ bonitatis largitati. Quod uero subdit, gratis date: Simoniacam labem esse fugiendam. Vnde docemur quod ut diuina munera nullo precio, nulla ue operatione nobis comparare possumus, aut promereri: sed gratis ea accipimus, sic illa nullo precio dare debemus, sed dei superboni imitatione gratis cōmunicare. Nam si operibus aliquorū debita fuissent; maxime profecto apostolorum domini, qui relictis omnibus, sequebatur eū, illi soli intendētes, & praecepta eius facientes: & tamē audierūt id, gratis accepistis. Quid igitur de ceterorū operibus censendū est: Sed & aliud mādat eis, quod subnectit hic ex uerbis eius Matthaeus, cū ait.

- 90
- ¶ Nolite possidere aurū, neq; argētum, neq; pecuniā in zonis uestris, nō perā in uia, neque duas tunicas, neq; calceamenta, neq; uirgam: dignus est enim operarius cibo suo. ¶ Misserant. Et à quo? A deo. Ergo prouidentiae mittentis, se omnino cōmittere debebant. At si auream, argenteā, aut aliam quancūq; pecuniā in cingulis suis gestassent; propriae prouidentiae confidendo, de diuina diffisi, aut certē in eadē minus fisi uiderētur. Idem quoq; eueniret, si peram ad iter habuissent, ut aut panem, aut alia quaelibet impedimēta deferrent: si duas tunicas, si calceamēta, deniq; si uirgā quā aut corpus fulcirēt, aut feras à se, grassatores ue abigerent. Quae omnia commonstrant: missos à deo in omnibus, siue magnis, siue paruis, soli deo fidere oportere, & dei prouidentiam omnī alteri praeferre, imò omnes alias prae illa nihilifacere. Nec tam aurum, argentū, & aliam quāuis pecuniā, peram & reliqua id genus prohibet, quā de deo diffidentia: adeo ut si etiam illa adsint, modo in deo plenissime fidas, nihil obsint. Quis enim si sit à deo missus, & ad id donis eius instructus, diffidere debeat illum operario suo cibum diurnū prouidere: Nam cum nullus sit terrenus dominus, qui operarium suum cibo diurno dignum nō existimet: putas tu modicæ fidei, dominū cōelestē & superbonū suum operarium dignum cibo, id est sua indies ad necessaria quaecūq; prouidentia, non existimaturum? Ne id putes: hoc enim magna esset infidelitas: quia talis, & qui maxime in sola bonitate dei, & sola domini sui prouidentia fidit, dignus est cibo suo. Mox uero aliud mandatum dat eis dominus, quod subdit per Matthaeum, dicēs.
- 91
- ¶ In quacūq; autē ciuitatem aut castellū intraueritis, interrogate quis in ea dignus sit, & ibi manete donec exeatis. Intrans autem in domū, salutate eam, dicentes: Pax huic domui. & siquidē fuerit domus illa digna, ueniat pax uestra super eam: si autem non fuerit digna, pax uestra reuertatur ad uos. ¶ Iubet dominus discipulos exquire re, quis in ciuitate aut pago dignus, & idoneus sit, quis dei cultor, amator, & deum timens: & in illius domo manere, donec functi suae legationis officio, ex ea urbe aut pago abeāt. Hoc, diuagationem de domo in domū eiusdē loci prohibet: neq; enim decet nuncios dei hoc modo diuagari, salutare quoq; praecipit habitatores domus, hac salute: Pax huic domui, pax dei huic familiae. Quae quidem domus recipiens, si digna fuerit: pax dei (sic iubente deo) ueniet super eam. sin indigna: pax illa, sic etiam iubēte imperatēq; deo, reuertetur ad precantes. sic enim uult imperatēq; deus, quod haec uerba εἰρήνη καὶ εὐαγγελισμὸς, ueniat & reuertatur imperandi modo enunciata monstrāt. Sed age quomodo non erit digna domus, quae seruos dei recipit, & disquisitione digna inuēta est? Sanè aliud est dei iudicium, aliud hominum: & sunt qui recipiunt, & digni existimantur: sed quid si hypocrisis, & uanae laudis cupiditate tacti id faciunt? Pace dei salutantur: uerum haec pax ad salutantes redire iubetur: non enim sunt ad illam suscipiendam idonei. At si fide, si plena in deum fiducia, si ob deum solū illiusq; amorem suscipiunt, & pace dei salutantur, & ea pax dei iubetur: & ab ipso quidem deo, uenire super eos: quippe qui non solum hominum iudicio, quod fallax est & perexiguū: sed & dei, quod certum & maximum est, digni iudicati sunt. Magnum ergo

- præmiũ propoſitũ eſt ciuitati, pago aut domui dignè recipiẽti miſſos à deo: nam
 Philip. 4. pax dei, quæ ſecundum Apoſtolum exuperat omnem ſenſum, omnem que mētis ac
 intelligentiæ noſtræ captum. Bonum etiam eſt tam dignis, quàm indignis bene pre-
 cari. Nam quod bene optatur indignis, ad bene precantes in gratiæ augmentum re-
 currit. Et qui recipiunt, ſed uotis bene optantium digni non ſunt, ob ſuam incapaci-
 tatem, non ob dei largiri uolentis munerum denegationem: & ſi bonum quod il-
 lis ſancta prece optatum eſt, non obtingat, nullum tamen inde ſentiunt malum: ſed
 magnum in futuro bonum, ſi præuenientem ſequantur gratiam, & tenebras pau-
 latim admiſſo lumine, è proprijs mentibus depellant. Sed ediuerſo ingens dirumicp
 ſupplicium manet ciuitatem, pagum aut domum nullo modo recipiẽtem eos: quod
 92 » aperiẽte Matthæo ex ſubiunctis uerbis domini cognoscitur, dicentis. ¶ Et quicum
 » que non receperit uos, neque audierit ſermones ueſtros, exeũtes foras de domo uel
 » ciuitate, excutite puluerem de pedibus ueſtris. Amen dico uobis, tolerabilius erit ter-
 » ræ Sodomorum & Gomorraeorum in die iudicij, quàm illi ciuitati. ¶ Qui recipiũt
 » & beneuole audiunt ab aliquo terreno principe miſſos, pacem cum illo retinent, fo-
 » uentcꝝ: qui autẽ eos repellunt, neqꝫ audire uolunt, bellum ſeueramcꝝ ultionẽ ab illo
 » principe expectare timerecꝝ debent. nam in miſſo mittentem contemnunt: nec miſſi,
 » ſed mittẽtis ſermones reſpuunt. Pari modo & qui ſeruos dei, à deo quidẽ miſſos, nã
 » de miſſis hĩc agitatur ſermo. Sed quod ſupplicium manet eos? Certẽ id quod ſignum,
 » quod mandat dominus in egreſſu faciendum, id eſt excuſſio pulueris pedum, deſi-
 » gnat: deſignat autẽ quod habitatores loci, ciuitatis, pagi aut domus excuſſi ſunt à fa-
 » cie domini: ſicut puluis ille excuſſus eſt à pedibus illorum, & quod non erunt ſicut
 » iuſti etiam infimi ſanctorum, quemadmodum ſcriptum eſt: Non ſic impij, non ſic:
 » ſed tanquam puluis quem projicit uentus à facie terræ. Non eſt ergo huiuſmodi ex-
 » cuſſio pulueris, malorum imprecatio, ſed malorum impendentium ſignum. Et re-
 » uera incolæ Sodomæ & Gomorræ, qui ſolum terra & terreni fuerunt, qui que olim
 » in abyſſum propter ſua peccata (uindice cœlo) corruerunt, non tam grauibus ad-
 » iudicabuntur pœnis in die iudicij, quàm qui legatos CHRISTI, & ſermones eorum
 » repellunt: nam crimina illorum, perſonalia erant: iſtorum, læſæ maieltatis immen-
 » ſæ. At quales oporteat miſſos eſſe, præmonet dominus per Matthæum, dicens.
 » ¶ Ecce ego mitto uos, ſicut oues in medio luporum. Eſtote ergo prudentes ſicut
 » 93 » ſerpentes, & ſimplices ſicut columbæ. ¶ Debent eſſe qui miſſi ſunt à domino, ſi-
 » miles ouibus, uita & moribus manſuetiſſimi. Prudẽtes ut ſerpentes, qui capitis ſum-
 » mam curã habendo, ſe conſeruant, & ſenectam exeunt aſſumptis quotannis nouis
 » induuijs. CHRISTVS caput, cuius præcipuam curam habendo, uiuunt: & indie ſue-
 » terem hominem perfectius exuendo, nouitate ſpiritus renouantur. Et ſimplices ſi-
 » cut columbæ, nullis noxij, nullis maleuoli, nihil unquam mali cogitantes: attamen
 » ex umbra inimicos ſuos cognoscentes, & procul fugientes ab illis. Sed qui ſunt
 » inimici illi? Malij profecto homines, carnales, mundani, animales: à quibus domi-
 » 94 » nus per Euangeliftam ſuum Matthæum præmonet eſſe cauendum, dicens. ¶ Ca-
 » uete autem ab hominibus: tradent enim uos in concilijs, & in ſynagogis ſuis flagel-
 » labũt uos: & ad præſides & reges ducemini propter me, in teſtimonium illis & gen-
 » tibus. ¶ Quæ prædixit dominus ſuis apoſtolis euentura, certiffimus rei probauit
 » Aſ. 7. euentus. Nam, ut in actis Apoſtolicis ſcripto proditum eſt: Exurgens princeps ſa-
 » cerdotũ, & omnes qui cum illo erãt, quæ eſt hæreſis Sadduceorũ, repleti ſunt zelo,
 » & iniecerũt manus in apoſtolos, & poſuerunt eos in cuſtodia publica: à qua ange-
 » lico præſidio liberatos (ut & conſequenter ſic ſubditur: Angelus autem domini per
 » noctẽ aperiens ianuas carceris, & educens eos, dixit: Ite, & ſtantes loquimini in tem-
 » plo plebĩ, omnia uerba uitæ huius) rurſum apprehenderũt magiſtratus cũ miniſtris,
 » & ſtauerunt

& stauerunt in concilio, & demum caesis denunciauerunt, ne omnino loquerentur in nomine IESV, & dimiserunt eos. Et illi quidem ibant gaudentes à conspectu concilij: quoniam digni habiti sunt pro nomine IESV contumeliam pati, ueritatem uerborum domini agnoscentes, & ob id indies magis spiritu domini roborati. Omnia autem die non cessabant (inquit) in templo & circa domos, docentes & Euangelizantes IESVM CHRISTVM. Et certè qui apostolicas legere uolet historias, inueniet eos ante reges & praesides ductos in testimonium illis & gentibus: adeo ut ne unum quidem uerbum exciderit ex ijs, quae dominus praedixit eis. Et quomodo excideret: ipse enim est ipsum per se uerbum, ipsa ueritas, ipsa sapientia omnia potens, & omnia sciens. Vetat insuper, ne sint anxij cum traditi fuerint peccatoribus, quomodo aut quidnam dicturi sint, dicens. ¶ Cum autem tradent uos, nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini. Dabitur enim uobis in illa hora, quid loquamini. Non enim estis uos qui loquimini, sed spiritus patris uestri, qui loquitur in uobis. ¶ Si cogitarent & meditarentur, putarent suum esse quod dicerent, suum esse quod liberarentur, aut quod ad fidem incredulos adducerent. at cum nulla solitudine eius rei torquentur, uerbo domini plenissime fidentes: tunc manifeste cognoscunt, non suum esse quod loquuntur, quod liberantur, quod infidelium corda conuertunt, sed spiritum dei haec omnia facere: ut non sibi quicquam, sed soli deo omnia tribuant, qui dignatus est eos sua facere instrumenta, per quos operaretur: & uerborum & operum mirificam suscitaret harmoniam: perinde ac citharædus per citharam: non enim cithara animos audientium allicit & immutat, sed qui mouet eam: neque huiusce operis laus aut gloria, est citharæ, sed mouentis citharam. Pari modo dei & spiritus eius erat laus omnis dictorum & factorum apostolorum, & cuiuscunque alius quem deus dignatur suum facere instrumentum. Nam alioqui opus ipsum, solum humanum est, inane & frigidum, & quod non (nisi à carne) probari potest, à spiritu autem reijcitur: qualia sunt omnia solo studio humano adinuenta. Cæterum spiritus dei loquens per illos, quales eos qui uerbum eius admitterent, nisi spirituales efficeret: qui autem non admitterent, quales eos, nisi carnales relinqueret: Spirituales, spiritu dei aguntur, & fideles sunt. Carnales, spiritu mundi qui in malo ligno positus est, & infideles sunt, & semper eos qui secundum spiritum ambulant, persequentes. De quibus per Matthæum subdit dominus, dicens. ¶ Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & insurgent filij in parentes, & morte eos afficiet. Et eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum. Qui autem perseverauerit usque in finem, hic saluus erit. ¶ Abel non persecutus est Cain, nec Iacob Esau: sed contra, quia caro semper persequitur spiritum: quandoquidem huius, est pax: illius, bellum: huius, erigere: illius, deprimere: huius, solum saluare: illius, perdere. Ergo quod dicitur: Tradet autem frater fratrem in mortem, id est frater infidelis fratrem fidelem, & pater infidelis filium fidelem: & insurgent filij infideles in parentes fideles: & morte, sed terrena quæ in corpus dūtaxat ius habet, eos afficient. Sed quid hoc est: Eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum? Nunquid propter nomen CHRISTI, futuri erant odio fidelibus hominibus? Nequaquam, quia fideles homines sunt plusquā homines: quoniam non iam spiritu humano uiuunt, sed spiritu dei, & iam quodammodo spiritus. Hominis autem nomine, audiuntur solum carnales, & qui suo spiritu uiuunt: si tamen hæc uita, uita dicenda sit: de quibus etiam pauloante dixerat dominus: Cauete ab hominibus. Ergo odio habiti fuerunt omnibus hominibus, quandoquidem omnibus carnalibus, & qui proprio, non dei spiritu agebantur. Sed qui in huiusmodi carnis aduersus spiritum bellis, persecutionibusque perstiterit usque in finem, ut spiritus carni, neque ob prospera, neque ob aduersa, neque in uita, neque in morte unquam cedat: hunc salus manet æterna. quod si corpus occidatur,

- anima tamen in æternum uiuit. Sed & mors corporea (si citra detrimentum spiritus id fieri possit, & ad implendam uoluntatem domini, commodi aliorum gratia) interdum deuitãda est. Propter quod aperiente Matthæo subdit dominus, dicēs. ¶ Cum autem persequuntur uos in ciuitate ista, fugite in aliam. Amen dico uobis, non con-
- 97 „ summabitis ciuitates Israël, donec ueniat filius hominis. Non est discipulus supra ma-
- „ gistrum, nec seruus supra dominum suũ. Sufficit discipulo, ut sit sicut magister eius:
- „ & seruo, sicut dominus eius. Si patrem familias Beelzebub uocauerunt: quanto ma-
- „ gis domesticos eius? Ne ergo timueritis eos: nihil enim opertum est, quod non reue-
- „ letur: & occultum, quod non sciatur. ¶ Sicut expedit humanarum disciplinarũ stu-
- „ diosis, ut intētatam mortem doctus præceptor effugiat, & ouibus ut custodes grassa-
- „ torum manus tempestiue deuitent: sic expediebat mundo, ut apostoli intentatas mor-
- „ tes, relictis persecutionũ locis, diffugerent. Attamen denunciatur eis, quod antequam
- „ peragrauerint, & illuminatrice gratia perfuderint uniuersas ciuitates Israël, futurum
- „ est ut filius hominis ueniat. Ipse dominus, est filius hominis: cuius triplex est aduētus.
- „ Primus in carne, ex sacratissimo thalamo uirginis. Secundus in cuiusq; fidelis mor-
- „ te, de quo ipse dicit: Vigilate, nescitis enim quando dominus domus ueniet. Et ter-
- „ tius in nouissimo die. De secundo aduentu, qui aduentus particularis est, hic loqui ui-
- „ detur: innuens quod antequã absoluerent regni dei in Iudæa annunciandi mysteriũ,
- „ aliqui eorum morte afficerentur, quod & factum est de Iacobo iusto, & Iacobo fra-
- „ tre Ioannis: & hæc fuit hora, qua dominus uenit ad eos. Et proinde exemplo suo con-
- „ fortat eos: quia prior persecutionem passus est, prior mortuus: & nõ est discipulus su-
- „ pra magistrum suum, nec seruus supra dominum suum. Quare sat esse illis debet, de-
- „ bentq; æquo animo ferre, si talia subeant & ferant, quæ prius præceptor eorũ & do-
- „ minus pertulit: ipsi enim, discipuli & serui ille, præceptor & dominus: & talis quidẽ
- „ dominus, quod omnium dominus: & tam acerba passus, quod nunquam quisquam
- „ alius grauiora. Quocirca si patrem familias, qui cœli & terræ prouidētiam dispensat,
- „ uocare Beelzebub, id est blasphemare, & potentiam eius principi dæmoniorum ad-
- „ scribere ausi sunt: quid mirum si domesticos eius, apostolos & discipulos blasphema-
- „ bunt, adscribentes eorum dicta & facta principi dæmoniorũ? Nihil ergo debet illos
- „ timere. Nam nihil poterit à persecutoribus eorũ sic tegi, quod protinus nõ sit CHRI-
- „ STO domino detectũ: sic occultari, quod illi non sit illico manifestum, qui & eis cum
- „ uolet, deteget & manifestabit: ut uel sic intelligant se nihil debere timere, cum sciant
- „ illo sciente & uolente ad suam ipsorum exaltationem, & permittente ad persequen-
- „ tium damnationem, omnia sibi contingere. Sed & alia ratione, quæ paulo post pone-
- „ tur, nihil eos metuere debent: quia etsi occidunt corpus, nihil tamen possunt animæ
- „ officere, quod illis dominus planè ostēdit in sua gloriosissima resurrectione. Et quã-
- „ uis dominus hæc priuatim & secreto dicat: uult tamen illa ad ædificationem eorum,
- „ 98 „ qui credituri sunt publicè, & in aperto dici, cum autore Matthæo, ait. ¶ Quod dico
- „ uobis in tenebris, dicite in lumine: & quod in aure auditis, prædicate super tecta.
- „ ¶ Quæ dominus dicebat in tenebris & in aure, id est priuatim & secreto, nihil aut
- „ certè parum profuissent, nisi apostoli ea recitassent publicitus & in aperto: quod di-
- „ cere in lumine, & prædicare super tecta, significant. His dictis, ut monstrat Matthæ-
- „ us, docet eos dominus, quem maxime timere debeant, & admonet ne nimium
- „ 99 „ timeant mortem terrenam, dicens. ¶ Nolite timere eos qui occidunt corpus, as-
- „ nimam autem non possunt occidere: sed potius timete eum, qui potest & ani-
- „ mam & corpus perdere in gehenna. Nõne duo passeret asse uaneunt, & unus
- „ ex illis non cadet super terram sine patre uestro? Vestri autem capilli capitis omnes
- „ numerati sunt. Nolite ergo timere: multis passeribus meliores estis uos. ¶ Homi-
- „ nes mali, homines fideles corporaliter occidere possunt: & hoc est occidere corpus:
- „ animam.

Marc. 13.

animam autem occidere non possunt. at deus, & corpus & animam mittere potest in æternum gehennæ cruciatum: & hoc est corpus & animam occidere, quod uenit in malis. Quare hic potiori ratione quàm illi timendus: quem solum uel maxime amare oportet, & reuereri magis quàm timere. Sed cur ratione mortis corporis & animæ, id est mortis gehennæ, quam infligere potest, eum timere debeant, cuius uident circa se tantam sollicitudinem, tantam curam, tam benignam prouidentiam? Quod si etiam occidantur corpore: qui fit ut non uideant id esse uoluntatem patris, in cuius conspectu (sicut scriptum est) Preciosa est mors sanctorum eius, quæ est uerspersum sacrificium in odorem suauitatis? Quod uel hoc exemplo intelligi potest. Nam duo passeruli, non pluris quàm uno assiculo uaneunt: & tamen unus eorum non cadit, non interficitur, nõ moriendo decidit in terram, sine permisso & uoluntate patris, qui in cœlis est. Quid igitur, cum homo, qui tanti apud deum est, ut minima quæque eius dinumerauerit, pro dei iustitia immolatur: nunquid id fit sine permisso & uoluntate patris æterni, cum homo multis, immo infinitis passeribus præstantior sit? Nihil ergo est cur timeant mortem corpoream, aut eos qui occidunt corpus. Quinimmo ne ipsam quidem corporis, & animæ mortem, id est gehennam timere debent, sed potius totis uiribus, immo supra uires amare & uenerari eum, qui potest illam inferre. Nolite ergo (inquit) timere. Et quid timerent? quandoquidem habituri sunt ante cœlestis patris conspectum, filium eius coequalis potestatis, dignitatis, & regni, confidentem eos, & negantem interfectores eorum. Quod ipse dominus per Matthæum euangelistam suum testatur, dicens. ¶ Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo, qui in cœlis est. Qui autem negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram patre meo, qui in cœlis est. ¶ Ipsi apostoli & discipuli, tam in uita, quàm in morte coram hominibus cõfessi sunt dominum nostrum IESVM CHRISTVM, consimiliter & de ijs qui per illos uerè fideles effecti crediderunt, qui que credituri sunt, dicendum est. Quare & CHRISTVS confitetur, & confitebitur eos coram patre cœlesti. At infideles, & fidelium persecutores & occisores, CHRISTVM negant. Quare & ipsos coram patre cœlesti CHRISTVS dominus negabit. Eos autem negare, est eos à consortio beatorum, & à participatione regni cœlorum excludere, & æternis deputare supplicijs: sicuti econtra-rio eos confiteri, est eos in cõfortium beatorum admittere, & participes regni cœlestis & gloriæ æternæ efficere. Verum cum omnes mundi nationes, omnesque populi ea fide carerent, quæ necessaria erat ad uitam (nam omnes carne incedebant) necessaria autem erat lex spiritus: eam cum dominus attulit, quid aliud fecit, quàm quod in uniuersam terram uerbum diuinum immisit, quod terrenæ paci contrarium est? Ideo Matthæo recensente, non ab re dicit dominus. ¶ Nolite arbitrari, quia uenerim pacem mittere in terram. Non ueni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam, & nurum aduersus socrum suam: & inimici hominis, domestici eius. ¶ Quod inquit se nõ uenisse pacem mittere in terram: id de pace terrena dictum intelligamus. nam reuera uenerat, ut pacem suam, pacem ueram, pacem cœlestem, non quomodo mūdus dat, in corda fidelium mitteret. Hæc autem pax, & illa, adeo sibi mutuo aduersæ sunt, ut si pacem cum deo habeas, protinus bellum cum mundo habiturus sis. Sed & cum gladius uerbum dei sit, quod uenit ut mitteret: non uenit ut pacem mitteret in terram, sed id ad quod sequitur bellum: nam uerbum dei dissidere facit filium aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam, & nurum aduersus socrum suam. Et qui uerbo dei dissidet à suis, inimicos habet domesticos suos, à quibus dissidet: carnales inquam amicos. Et licet domesticos carnales extrinsecus non habeat: internos tamen inimicos habet, carnales scilicet affectus: ad quod iuge cū domesticis inimicis, siue externis, siue internis,

Psal. 115.

100

101

sequitur bellum. Est ergo mirabilis gladius uerbi, quem dominus uenit ut mitteret in terram: separat enim hominem facto dissidio, non solum ab exteris, sed etiam quodammodo à seipso: cum sit penetrabilior (attestāte Paulo) omni gladio ancipiti, & per tingens usque ad diuisionem animæ ac spiritus. Quid enim anima, nisi sensus animalis & carnalis? Quid spiritus, nisi sensus gratiæ, & spiritualis? Et ut intelligamus hunc gladium, qui spiritum aduersus carnem dissidere facit, nō esse spiritum odij, sed amoris, nobis insinuante Matthæo, subdit dominus. ¶ Qui amat patrem aut matrem plusquam me, non est me dignus. Et qui amat filium, aut filiam super me, non est me dignus. ¶ Tantum abest ut hic gladius sit gladius odij, ut ad ipsos quoque inimicos extendat amorem, dicente domino: Diligite inimicos uestros, benefacite his qui oderunt uos. Atque hic amor debet esse maximus. Sed erga quem? Erga patrem, aut matrem? Non. Erga filium aut filiam, aut aliquem consanguineum aut affinem? Non. Erga seipsum? Non: sed erga dominum nostrum IESVM CHRISTVM: erga quem tantus esse debet, ut omnes alios, erga quoscunque sint, exasperet & offuscet, haud secus ac solare iubar omnia alia lumina, tanquam lumina non sint, offuscet: quippe quæ in præsentia eius, perinde ut quædam tenebræ non appereant. Ad hunc modum cæteri amores cum illo collati, uideri non debent amores, sed quædam ueluti odia: quemadmodum per Lucam ait dominus: Si quis uenit ad me, & non odit patrem suum & matrem, & uxorem & filios, & fratres & sorores, adhuc autem & animam suam, non potest meus esse discipulus. Oportet ergo hunc amorem esse maximum, utpote in quo cæteri (etsi amores sint) uideantur non amores, sed quædam ueluti odia: quia scilicet absorbeantur & nihilifant in illo, ut in amore odium, & in lumine tenebræ. Et hic amor, qui unum solum tantum facit, ut cætera omnia comparatione illius nihilipendat, tam dignus est, ut habentem se faciat reputari dignum eo quem amat: tamen si is omne excedat precium, & omnem uel infinitum, ualorem. Quare amor ille, quo aut pater aut mater, aut aliqua alia creatura, siue in cælo, siue in terra plus diligitur quam CHRISTVS, non potest facere habentem se dignum CHRISTO, qui deus est: sed maxime indignum, adeo ut portio eius sit cum reprobis amatoribus. Et hic amor non est cœlestis, sed terrenus, sed diabolicus, qui creaturam præfert creatori: ille autem cœlestis & diuinus. Sed quid si quis æque amet CHRISTVM ac patrem & matrem: æque ac filium aut filiam, aut æque ac seipsum? Tunc enim non amabit patrem aut matrem, filium aut filiam, aut denique seipsum plusquam CHRISTVM: quia æqualiter. Nunquid ergo erit eo dignus? Absit, quia se aut aliam creaturam deo æquat. & hic amor est carnalis & sensualis: immo reuera non est amor, sed amoris peruersio: non ad superna subuehens, sed ad inferna demergens: non dignum, sed indignum faciens: non humilem, sed superbum: non pluris deum, quam creaturam æstimantem. Hac itaque sententiā: Qui amat patrem aut matrem plusquam me, non est me dignus. & illa: Qui amat filium aut filiam super me, non est me dignus: duas quoque alias intelligimus, scilicet: Qui non amat me plusquam patrem aut matrem, non est me dignus. &: Qui non amat me super filium aut filium, non est me dignus. Et illa plus & super, quæ apud Matthæi interpretem eodem uocabulo ὑπερ, id est ultra uel supra, dicuntur: excessum dicunt amoris alios offuscantis, obscurantis que, & quodammodo adnihilantis: ut ex Luca iam tetigimus, ubi alij amores huius collatione odia, id est non amores nominantur. Et in hoc quod dominus supra patrem, matrem, filium, filiam, & omnem proximum se plus diligendum declarabat: insinuabat se esse deum, qui solus supra illos omnes, omnem que creaturam est diligendus. Sed & de eo amore qui alios omnes, tum parentum, tum sui ipsius, in fidei nihilifacit, se loqui testāte Matthæo aperit dominus, cum subdit. ¶ Et qui non accipit crucem

crucem suam & sequitur me, non est me dignus. Qui inuenierit animam suam, perdet
 illam: & qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam. ¶ Crux tribulatio, per-
 secutio, fames, angustia, sui ipsius mortificatio, contemptus, abnegatio: propter CHRIS-
 TVM, eius patientiam imitando, in illis perferendis propter ipsum gaudento: quæ
 admodum ipse, super quem opprobria exprobrantium patri ceciderunt (ut diuinus *psal. 69.*
 inquit apostolus) proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contempta, &
 semper ad ipsum attendendo, quemadmodum ipse semper ad patrem attendit, Et hæc *Hebr. 12.*
 est portatio crucem uera imitatio. siue crux ipsa sit pure uoluntaria, ut sese maceran-
 tium in desertis, aut in abditis locis: quia CHRISTVS cum filius dei esset, & super
 omnia, exinanitum semetipsum quodammodo infra omnia, & sese macerauit nostræ
 salutis gratia uoluntatem patris semper faciens, uolentis in eo omnium operari salu-
 tem: siue quodammodo inuoluntaria, ut eorum qui quæ ab exteris aut suis, & uarijs
 mundi huius procellis infliguntur, patienter ferunt, ob id quod dominus omnes pressu-
 ras, & aduersariorum afflictiones patienter tulit: qui (ut inquit Petrus) cum maledicere-
 tur, non maledicebat: cum pateretur, non comminabatur. Hæc autem crucem domini *1. Petr. 2.*
 nemo unquam tulit, neque ullus unquam feret, nisi hoc faciente amore. Et qui huius-
 iusmodi fert sequendo, id est imitando CHRISTVM, est CHRISTO dignus: qui non,
 non est eo dignus. Si austeriorem uitam ducas, quam olim Hilarion, & omnis turba
 Thebaidarum & Tabenniotarum, & te respicias, existimans opera tua te saluatura,
 crucem fers, sed non sequeris CHRISTVM, sed teipsum, cum tuam salutem in illis si-
 tam esse putes. Salus tua miser, non sunt opera tua, sed opera CHRISTI. Tu te sal-
 uare non potes, sed CHRISTVS. Tua crux non te saluabit, sed crux CHRISTI. Er-
 go sic faciendo tantum abest ut sis CHRISTO dignus, ut etiam hoc ipso sis indignus.
 Nam quauis tuo iudicio, dignus sis & probus: dei tamè indignus es & reprobus. Res-
 pice igitur qui crucem fers in eum, qui te saluat, & spera in cruce, id est in passione eius,
 non in tua quæ non saluat. Sunt alij qui in aduersitatibus, persecutionibus, et afflictio-
 nibus impatientes sunt, solùm præsentis uitæ studentes, uiuèntes in delitijs, crucem fugien-
 tes, immo CHRISTVM ipsum propriæ uitæ postponentes: & hi animam suam in hoc
 mundo inueniunt, sed uitam perdet æternam. & hoc est quod dominus dicit: Qui in-
 uenit animam suam, perdet illam. Et certè sine cruce impossibile est quinquam saluari:
 non dico eius ipsius qui saluatur, sed eius qui saluat. & qui illius est amator, & in illa
 sperat, crucem iam tolerat, tantum abest ut eam fugiat. At qui in persecutionibus & affli-
 ctionibus, quæcumque superuenerint, æquanimis sunt, uitæ præsentis non studentes, sed
 futuræ, se delitijs abdicantes, crucem amantes, non plures facientes uitam quam mortem,
 & hoc propter CHRISTVM: hi sunt qui hoc sermone CHRISTI comprehendun-
 tur: Qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam. Et hi dicuntur odire ani-
 mam suam in hoc mundo: illi uero amare, ex Ioanne dominum inducente dicentem:
 Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in ui-
 tam æternam custodit eam. ubi ex secunda particula intelligitur loqui in prima de aman- *IOH. 12.*
 te animam suam in hoc mundo: siquidem amare animam suam in hoc mundo, & odire
 animam suam in hoc mundo, opposita sunt. Ergo odiū mundi & amor CHRISTI, qui
 solus est uerus amor, quo eum plusquam patrem & matrem, plusquam nos ipsos, plusquam
 omnia amare debemus, coincidunt. Et ne credamus, ipsum non redamare suos: ma-
 tores, mox suum erga eos quodam modo explicat amorem, ut prodit Matthæus,
 subdens. ¶ Qui recipit uos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui me mis- *104*
 sit. Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet. Et
 qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet. Et quicumque potum dederit
 uni ex minimis istis, calicem aquæ frigidæ, tantum in nomine discipuli: amen dico
 uobis, non perdet mercedem suam. ¶ Ad eum dominus redamat suos amatores, ut si

quis eos audiat, recipiat, beneficijs afficiat, & hoc propter ipsum, se audiri, recipi, et beneficijs affici iudicet: & nō solū se, sed & patrē suum. Propter ipsum in quā: hoc enim est, recipere illos in nomine eius. Nam si qui alio nomine, alia ue causa, aut occasione recipiant ipsos: nequaquam propter ea in eis CHRISTVM recipient: quanquā si ipsa intentio bona sit, mercede & gratia non carebunt: ut si recipiant, quia propheta uideantur, aut certē iusti & boni uiri, mercedem pro tali facto accipient. Quinimmo ne minimū quidem beneficiū qualibet bona intentione factum peribit, ut si quis uel haustum aquæ frigidæ porrexerit uni ex ijs, qui se propter CHRISTI amorē abiecerunt, & nihili fecerunt, & hoc egerit tantummodo in nomine discipuli, gratiam assequetur apud eum, qui pro omni beneficio, quanquam sibi debito, & minus etiam sufficiente, quā quod debitum est, suam gratiam nūquam debitam distribuit, quasi debitam. Qui tamen recipit illos, aut eis beneficiū confert, excellentissime id facit, si primus & altissimus amor ipsum eò dirigat, et id in nomine eius faciat, qui super omnes debet amari, & qui solus homines plus amat, & amauit etiam in infinitum, quā omnes simul unquam eum amare possint, etiam si colliquescant amando. Ergo illum precemur, nobis eum infundat amorem, qui habentem se facit CHRISTO dignum: ut omnia in illo amore agentes, illum qui est principium, medium, & finis amorum, superamemus, superlaudemus & superglorificemus, summum patrem æternum, per filium in spiritu sancto, qui cū illo in æquali maiestate uiuūt, & regnant in omnia, per omnia, & super omnia secula seculorum, Amen.

CAPVT VNDECIMVM.

- 105 **H**T factum est cum consummasset IESVS, præcipiens duodecim discipulis suis: transiit inde, ut doceret & prædicaret
- 106 in ciuitatibus eorum. ¶ Ioannes autē cum audisset in uinculis opera CHRISTI, mittēs duos de discipulis suis, ait illi: Tu es qui uēturus es, an alium expectamus? Et respō-
- dens IESVS ait illis: Euntes renunciate Ioanni quæ audistis & uidistis. Cæci uident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur: & beatus est qui non fuerit scādalizatus in me. ¶ Illis autem abeuntibus, cœpit IESVS dicere ad turbas de Ioanne:
- 107 Quid existis in desertum uidere? Arūdinem uento agitatum? Sed quid existis uidere? Hominem mollibus uestitū? Ecce qui mollibus uestiuntur, in domibus regum sunt. Sed quid existis uidere? Prophetam? Etiam dico uobis, & plusquā prophetā. Hic est enim de quo scriptū est: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit uiam tuam ante te. Amen dico uobis, non surrexit inter natos mulierum maior Ioanne Bapti-
- 108 sta. Qui autem minor est in regno cœlorum, maior est illo. ¶ A diebus autem Ioannis Baptistæ usque nunc, regnum cœlorum uim patitur, & uiolenti rapiunt illud. Omnes enim prophetæ, & lex usque ad Ioannem prophetauerūt: & si uultis recipere, ipse est Helias qui uenturus est. Qui habet
- 109 aures audiēdi, audiat. ¶ Cui autē similē æstimabo generationē istā? Similis est pueris sedentibus in foro, qui clamātes cœqualibus dicūt: Cecinimus uobis, & nō saltastis: lamētauimus, & non planxistis. Venit enim Ioannes, neque

neq; manducans, neq; bibens, & dicunt: Dæmonium habet. Venit filius ho-
 minis manducans & bibens, & dicunt: Ecce homo uorax, & potator uini:
 25 publicanorum & peccatorum amicus. Et iustificata est sapiētia à filiis suis.
 ¶ Tūc cœpit exprobrare ciuitatibus, in quibus factæ sunt plurimæ uirtutes 110
 eius: quia non egissent pœnitentiam. Væ tibi Corozaim, uæ tibi Bethsai-
 da: quia si in Tyro & Sidone factæ essent uirtutes, quæ factæ sunt in uobis,
 olim in cilicio & cinere pœnitentiam egissent. Veruntamen dico uobis: Ty-
 30 ro & Sidoni remissius erit in die iudicii, quàm uobis. Et tu Capharnaum,
 nunquid usque in cœlum exaltaberis? Usq; in infernum descendes. Quia si
 in Sodomis factæ fuissent uirtutes, quæ factæ sunt in te, forte mansissent us-
 que in hanc diē. Veruntamē dico uobis, quia terræ Sodomorum remissius
 erit in die iudicii, quàm tibi. ¶ In illo tēpore respondēs IESVS, dixit: Con 111
 35 fitebor tibi pater domine cœli & terræ, quia abscondisti hæc à sapiētibus &
 prudētibus, & reuelasti ea paruulis. Ita pater, quoniam sic fuit placitū ante
 te. Omnia mihi tradita sunt à patre meo. Et nemo nouit filium, nisi pater:
 neq; patrē quis nouit, nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare. ¶ Venite ad 112
 40 me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam uos. Tollite iugū
 meū super uos, & discite à me quia mitis sum, & humilis corde: & inuenie-
 tis requiē animabus uestris. Iugum enim meū, suaue est: & onus meū, leue.

ANNOTATIONES BREUES XXIII. CIRCA LTERAM CAP. XI.

3	in uinculis ἐν δεσμάσιν in carcere	21	qui uenturus erat παισίοις	31	& infra. nunquid ἢ
5	tu es, qui uenturus es σύ εἶ ὁ ἐρχόμενος tu es qui uenturus erat	21	diminutiuum coequalibus * αὐτῶν	31	exaltaberis ὑψωθείσα exaltata
6	audistis uidistis ἀκούετε βλέπετε	22	suis lamentauimus lamentati sumus usitatus	32	forte mansissent ἐμειναν ἄρ mansissent utique
	præsentia 7 uident ἀναβλέπουσι	22	lamentauimus * ὑμῖν uobis	34	confitebor ἐξομολογήσασθε præfens
11	mollibus * ἱματίοις uestibus	24	uorax φάγος edax	36	paruulis νηπίοις infantibus insipientibus
11	qui mollibus uestiunt μαλακὰ φοροῦντες qui mollia gestant	27	manduco Corozaim χοροζαίμ	36	placitum εὐδοκία beneplacitum, bona uoluntas
13	plusquam prophetam περισσότερον προφήτην excellētiorē propheta	29	in cilicio ἐν σάκκῳ	39	reficiam ἀναπαύσω refocillabo recreabo
19	qui uenturus est ὁ μέλλων ἐρχεσθαι	30	remissius ἀνεκτότερον tolerabilius		

k

COMMENTARIUS IN CAPVT VNDECIMVM.

105

Postquam desijt dominus præcipere, præceptaq; illa sancta, quæ audita sunt, dare duodecim apostolis: quid superest nisi ut intelligamus eos domini præcepta exequentes, profectos ad prædicandum, & dominum alijs comitatum (alios enim septuaginta habebat discipulos) illos subsecuturum? Sed ad quid? Ad iam purgatos magis illuminandum, & perficiendum, sanandum, docendum, & omne opus admirabile, & quale nunquam antea auditum fuerat, prædicandum: id enim nusquam non faciebat. Quod insinuat Matthæus, dicens. ¶ Et factum est, cum consummasset IESVS, præcipiens duodecim discipulis suis, transijt inde, ut doceret & prædicaret in ciuitatibus eorum. ¶ Cum consummasset IESVS præcipere, & finem fecisset præcipiendi, transijt ex loco illo in aliam iam ab apostolis præparatam, ut doceret & prædicaret in ciuitatibus eorum, id est ad quas illi præmissi fuerant: nam quia messis multa erat, & prius solus fuerat operarius, qui dominus erat, ipse bonitatem suam communicando, & multam potestatem largiendo ad ea loca præmiserat operarios. Sed quid eo prædicante, & admirandas uirtutes operante acciderit, subsequenter enarrat Euangelista Matthæus, dicens. ¶ Ioannes autem cum audisset in uinculis opera CHRISTI, mittens duos de discipulis suis, ait illi: Tu es qui uenturus erat, an alium expectamus? Et respondens IESVS, ait illis: Euntes renunciate Ioanni quæ auditis & uidetis. Cæci uident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur: & beatus est, qui non fuerit scandalizatus in me. ¶ Historia Ioannis ex decimo quarto huius, & sexto Marci, quomodo eum Herodes coniecerit in uincula propter Herodiadem uxorem Philippi, & tandem occiderit, nota est. Sed cur Ioannes misit ex carcere duos de discipulis suis ad dominum, qui interrogarent eum, dicentes: Tu es qui uenturus erat, an alium expectamus? Quali dicerent: Tu'ne es Messias, quem prophetae uenturum prædixerunt: an alius est abs te, qui uenturus est, Messias, quem expectare debeamus? Nunquid ipse dubitabat eum esse Messiam, quem baptizauerat, super quem spiritum sanctum descendentem uiderat, & quem uoce patris testante audierat esse filium dei? Quin & ipse Ioannes testatus erat, quod dominus maior erat: quod baptizaturus in spiritu sancto & igni, & quod agnus dei. Nunquid ergo dubitabat eum esse Messiam? Minime profecto. Ad quid ergo misit? Ad id sane, ut dum adhuc erat in uita, discipuli sui ex testimonio CHRISTI, CHRISTVM Messiam esse cognoscerent, & crederent, neque alium ulterius expectarent. Verberatur enim, ne post mortem suam, quæ uicina erat, illi utpote nimio affectu addicti crederent ipsum fuisse Messiam, ac domino maiorem atque sanctiorem: sic enim dum adhuc uiueret, immodico erga eum amore ac affectu tenebantur, ut crederent ipsum CHRISTVM esse, & omnium maximum: neque ipsi de se dicenti: Non sum ego CHRISTVS, crederent. quod ferè commune uniuersorum uitium est, qui sibi caput aliquod faciunt, quod caput non est: quia reuera nullum caput est, nisi CHRISTVS. plus enim suo capiti, id est ei, quod caput sibi statuunt, sed caput non est, tribuere solent, quam par sit. quod Ioannis faciebant discipuli. A quo errore uolens eos liberare Ioannes, misit ipsos ad dominum sciscitaturos, esset ne Messias, an alius adhuc esset expectandus. In quo plane discipulis suis declarabat se non esse Messiam. Nam si fuisset, non misisset, ut interrogarent alium esset ne Messias, an alius esset expectandus. Sed & eum, ad quem illos mittebat, se maiorem esse, & sapientiosem ostendebat: ut cuius responso, sententia, & iudicio discipulos suos stare uolebat potius quam suo, ut maioris, sapientioris, potentioris. Sed quid audierunt à CHRISTO? Nonne id: Ego sum Messias, quem expectabant uenturum, neque est alius expectandus? Non, nisi in parabola: nam coram eis cæcos illuminauit, claudos erexit, leprosos mundauit, surdos audire fecit, mortuos suscitauit, & euangelizauit pauperibus, & opera illa renuncianda Ioanni mandauit: non

106

105 » trandum: id enim nusquam non faciebat. Quod insinuat Matthæus, dicens. ¶ Et factum est, cum consummasset IESVS, præcipiens duodecim discipulis suis, transijt inde, ut doceret & prædicaret in ciuitatibus eorum. ¶ Cum consummasset IESVS præcipere, & finem fecisset præcipiendi, transijt ex loco illo in aliam iam ab apostolis præparatam, ut doceret & prædicaret in ciuitatibus eorum, id est ad quas illi præmissi fuerant: nam quia messis multa erat, & prius solus fuerat operarius, qui dominus erat, ipse bonitatem suam communicando, & multam potestatem largiendo ad ea loca præmiserat operarios. Sed quid eo prædicante, & admirandas uirtutes operante acciderit, subsequenter enarrat Euangelista Matthæus, dicens. ¶ Ioannes autem cum audisset in uinculis opera CHRISTI, mittens duos de discipulis suis, ait illi: Tu es qui uenturus erat, an alium expectamus? Et respondens IESVS, ait illis: Euntes renunciate Ioanni quæ auditis & uidetis. Cæci uident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur: & beatus est, qui non fuerit scandalizatus in me. ¶ Historia Ioannis ex decimo quarto huius, & sexto Marci, quomodo eum Herodes coniecerit in uincula propter Herodiadem uxorem Philippi, & tandem occiderit, nota est. Sed cur Ioannes misit ex carcere duos de discipulis suis ad dominum, qui interrogarent eum, dicentes: Tu es qui uenturus erat, an alium expectamus? Quali dicerent: Tu'ne es Messias, quem prophetae uenturum prædixerunt: an alius est abs te, qui uenturus est, Messias, quem expectare debeamus? Nunquid ipse dubitabat eum esse Messiam, quem baptizauerat, super quem spiritum sanctum descendentem uiderat, & quem uoce patris testante audierat esse filium dei? Quin & ipse Ioannes testatus erat, quod dominus maior erat: quod baptizaturus in spiritu sancto & igni, & quod agnus dei. Nunquid ergo dubitabat eum esse Messiam? Minime profecto. Ad quid ergo misit? Ad id sane, ut dum adhuc erat in uita, discipuli sui ex testimonio CHRISTI, CHRISTVM Messiam esse cognoscerent, & crederent, neque alium ulterius expectarent. Verberatur enim, ne post mortem suam, quæ uicina erat, illi utpote nimio affectu addicti crederent ipsum fuisse Messiam, ac domino maiorem atque sanctiorem: sic enim dum adhuc uiueret, immodico erga eum amore ac affectu tenebantur, ut crederent ipsum CHRISTVM esse, & omnium maximum: neque ipsi de se dicenti: Non sum ego CHRISTVS, crederent. quod ferè commune uniuersorum uitium est, qui sibi caput aliquod faciunt, quod caput non est: quia reuera nullum caput est, nisi CHRISTVS. plus enim suo capiti, id est ei, quod caput sibi statuunt, sed caput non est, tribuere solent, quam par sit. quod Ioannis faciebant discipuli. A quo errore uolens eos liberare Ioannes, misit ipsos ad dominum sciscitaturos, esset ne Messias, an alius adhuc esset expectandus. In quo plane discipulis suis declarabat se non esse Messiam. Nam si fuisset, non misisset, ut interrogarent alium esset ne Messias, an alius esset expectandus. Sed & eum, ad quem illos mittebat, se maiorem esse, & sapientiosem ostendebat: ut cuius responso, sententia, & iudicio discipulos suos stare uolebat potius quam suo, ut maioris, sapientioris, potentioris. Sed quid audierunt à CHRISTO? Nonne id: Ego sum Messias, quem expectabant uenturum, neque est alius expectandus? Non, nisi in parabola: nam coram eis cæcos illuminauit, claudos erexit, leprosos mundauit, surdos audire fecit, mortuos suscitauit, & euangelizauit pauperibus, & opera illa renuncianda Ioanni mandauit: non

Hic faber uidet taxam
re sumit atq; papam.

106 » sequenter enarrat Euangelista Matthæus, dicens. ¶ Ioannes autem cum audisset in uinculis opera CHRISTI, mittens duos de discipulis suis, ait illi: Tu es qui uenturus erat, an alium expectamus? Et respondens IESVS, ait illis: Euntes renunciate Ioanni quæ auditis & uidetis. Cæci uident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur: & beatus est, qui non fuerit scandalizatus in me. ¶ Historia Ioannis ex decimo quarto huius, & sexto Marci, quomodo eum Herodes coniecerit in uincula propter Herodiadem uxorem Philippi, & tandem occiderit, nota est. Sed cur Ioannes misit ex carcere duos de discipulis suis ad dominum, qui interrogarent eum, dicentes: Tu es qui uenturus erat, an alium expectamus? Quali dicerent: Tu'ne es Messias, quem prophetae uenturum prædixerunt: an alius est abs te, qui uenturus est, Messias, quem expectare debeamus? Nunquid ipse dubitabat eum esse Messiam, quem baptizauerat, super quem spiritum sanctum descendentem uiderat, & quem uoce patris testante audierat esse filium dei? Quin & ipse Ioannes testatus erat, quod dominus maior erat: quod baptizaturus in spiritu sancto & igni, & quod agnus dei. Nunquid ergo dubitabat eum esse Messiam? Minime profecto. Ad quid ergo misit? Ad id sane, ut dum adhuc erat in uita, discipuli sui ex testimonio CHRISTI, CHRISTVM Messiam esse cognoscerent, & crederent, neque alium ulterius expectarent. Verberatur enim, ne post mortem suam, quæ uicina erat, illi utpote nimio affectu addicti crederent ipsum fuisse Messiam, ac domino maiorem atque sanctiorem: sic enim dum adhuc uiueret, immodico erga eum amore ac affectu tenebantur, ut crederent ipsum CHRISTVM esse, & omnium maximum: neque ipsi de se dicenti: Non sum ego CHRISTVS, crederent. quod ferè commune uniuersorum uitium est, qui sibi caput aliquod faciunt, quod caput non est: quia reuera nullum caput est, nisi CHRISTVS. plus enim suo capiti, id est ei, quod caput sibi statuunt, sed caput non est, tribuere solent, quam par sit. quod Ioannis faciebant discipuli. A quo errore uolens eos liberare Ioannes, misit ipsos ad dominum sciscitaturos, esset ne Messias, an alius adhuc esset expectandus. In quo plane discipulis suis declarabat se non esse Messiam. Nam si fuisset, non misisset, ut interrogarent alium esset ne Messias, an alius esset expectandus. Sed & eum, ad quem illos mittebat, se maiorem esse, & sapientiosem ostendebat: ut cuius responso, sententia, & iudicio discipulos suos stare uolebat potius quam suo, ut maioris, sapientioris, potentioris. Sed quid audierunt à CHRISTO? Nonne id: Ego sum Messias, quem expectabant uenturum, neque est alius expectandus? Non, nisi in parabola: nam coram eis cæcos illuminauit, claudos erexit, leprosos mundauit, surdos audire fecit, mortuos suscitauit, & euangelizauit pauperibus, & opera illa renuncianda Ioanni mandauit: non

non

non tam propter Ioannem, quam propter discipulorum eius in ueritate confirmatio-
nem: ut ex rebus ipsis intelligerent eum esse Mesiam, & eum de quo Esaiæ capite tricesi-
mo quinto dicitur: Dicite, Pusillanimes confortamini, & nolite timere. Ecce deus nos-
ter ultionem adducet retributionis, deus ipse ueniet, & saluabit nos: tunc aperientur
oculi caecorum, & aures surdorum patebunt: tunc saliet sicut ceruus, claudus, & aper-
ta erit lingua mutorum. Et eum de quo idem Esaias capite sexagesimo primo, ait: Spi-
ritus domini super me, eo quod unxerit me dominus: ad annunciandum mansuetis mi-
sit me, ut mederer contritis corde, & praedicarem captiuis indulgentiam, & clausis aper-
tionem. Sed & suo sermoni adiecit dominus id: Et beatus qui non fuerit scandaliza-
tus in me: hoc est, beatus qui crediderit me esse Mesiam, neque ullum alium expecta-
uerit, nam qui non credit, & alium expectat, scandalizatur, & grauiter offendit in eo.
Deinceps quid discipulis Ioannis abeuntibus, ut renunciarent ei uerba CHRISTI, &
facta, dominus dixerit turbis, aperit Matthaeus, dicens. ¶ Illis autem abeuntibus, cœ-
pit IESVS dicere ad turbas de Ioanne: Quid existis in desertum uidere? Arundinem
uento agitatum? Sed quid existis uidere? Hominem mollibus uestitum? Ecce qui mol-
libus uestiuntur, in domibus regum sunt. Sed quid existis uidere? Prophetam? Etiam di-
co uobis & plusquam prophetam. Hic est enim, de quo scriptum est: Ecce ego mit-
to angelum meum ante faciem tuam, qui praeparabit uiam tuam ante te. Amen dico
uobis, non surrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptista. Qui autem minor
est in regno caelorum, maior est illo. ¶ Hoc est saluatoris de Ioanne testimonium,
quo nullum natorum ex mulieribus facit maiorem, se uno excepto. Arundo uento
agitata, mundanus quisque facile tentationibus cedens: quales sunt gnatones, adu-
latores, simulatores. Homo mollibus uestitus, homo delicatus, mollis, & effœmina-
tus, & qui exteriore ornatu gloriam suam metitur. Propheta proprie est, qui res an-
tequam sint, fatuit: ἀπὸ τῶ πρὸ τοῦ φῶ, ab ante & dico, Et ideo plus erat Ioannes quam
propheta: nam ipse praesentem ostendit, de quo omnes alij prophetae tantum locuti fue-
rant. Attamen qui dicit eum prophetam, non male dicit: nam CHRISTI baptisma pra-
dixit antequam baptizaret. Qui autem (inquit) post me uenturus est, fortior me est. Et
subdit: Ipse uos baptizabit in spiritu sancto & igni. Praedixit & mortem, cum dicit: Ec-
ce agnus dei, ecce qui tollit peccata mundi. Sed qui dicit eum prophetam, non satis di-
cit: quia maius quippiam erat, & plusquam propheta: siquidem nullus eorum, qui de
CHRISTO prophetarunt, potuit CHRISTVM indicando monstrare, & dicere: Ecce,
quod ipse & dum adhuc in utero matris suae clausus esset, subsultando fecit, & postea
discipulis suis ostendendo, posteaquam eum baptizauit. Erat ergo propheta, sed non
solum propheta, sed & plusquam propheta, & de quo alij prophetae locuti sunt: nam
testante domino id Malachiae tertio, quod sic nunc legimus: Ecce ego mittam angelum
meum, & praeparabit uiam ante faciem meam: de Ioanne scriptum est. Quod autem
sequitur: Et statim ueniet ad templum suum dominator, quem uos quaeritis: & ange-
lus testamenti, quem uos uultis: de domino, De Ioanne (etiam ipsomet testante) Esaias
prophetauit, cum diceret: Vox clamantis in deserto, parate uiam domini, rectas facite
in solitudine semitas dei nostri. Et quanquam propheta fuerit, & plusquam prophe-
ta, & nemo inter natos mulierum surrexit eo maior: CHRISTVS tamen seipsum exci-
pit, cum ait: Qui autem minor est in regno caelorum, maior est illo. Regnum caelorum,
regnum CHRISTI. In eo minor Ioanne, CHRISTVS: quia CHRISTVS minor natu.
Et ecce (inquit angelus ad uirginem deum concepturam) Elizabeth cognata tua, &
ipsa concepit filium in senectute sua: & hic mensis est sextus illi, quae uocatur sterilis.
Minor ergo intelligitur, minor natu. Sed nonne etiam uirgo deo foeta, quae dominum
caeli & terrae peperit, surrexit Ioanne maior? De hoc non dubitamus, si dominus ex-
cludit duntaxat natos: nam sicut ipse simpliciter est super omnes natos & natus (qui

Esa. 35.

Esa. 61.

107

Matth. 3.

Ioan. 1.

Malach. 3.

Ioan. 3.

Esa. 40.

Luc. 1.

- 10.11.1. enim de cœlo uenit, super omnes eſt) ſic poſt eũ ipſa quæ eſt dei arca, ſuper omnes eſt & natos & natas. nam cæteræ mulieres etiã corruptæ, ſolum hominum fuerunt arcæ: ipſa uero intacta, illæſa: uirginitate arca dei, & ſolius dei: quia ſolus deus iuxta uiſionem Ezechielis ingreſſus eſt per eam, & Ioannes, ſolum amicus ſponſi: ipſa uero, mater ſponſi, & in eccleſia illi proxima. Et eſto, dominus cum dicit, Inter natos, etiã natas comprehēdat: id tamen uerum eſt, dictum domini de prophetis dici, & prophetis quidem ueteris legis, inter quos nullus ſurrexit maior Ioanne: quia ipſi ſolum fuerunt prophætæ: Ioannes autem pluſquam propheta, & iccirco maior: quod & atteſtatur Lucas, dicens: Maior inter natos mulierum propheta Ioanne Baptiſta, nemo eſt. Sed à quo tempore cœperit regnum cœlorum, in quo iuxta carnis diſpenſationē natus tu minor, maior erat Ioanne: ſubdit ex Matthæo dominus, dicens. **C**A diebus autem Ioannis Baptiſtæ uſque nunc, regnum cœlorum uim patitur, & uiolēti rapiunt illud. Omnes enim prophætæ & lex uſque ad Ioannē prophetauerunt: & ſi uultis recipere, ipſe eſt Helias, qui uenturus erat. Qui habet aures audiendī, audiat. **C**H R I S T O domino baptizato, & incipiēte prædicare, deſijt Ioannes. Nam Ioānes, uetus lex: **C**H R I S T V S, noua. Ioannes, umbra: **C**H R I S T V S, lux. Ioannes, ueſtigium: **C**H R I S T V S, ueritas. Ergo ubi **C**H R I S T V S apparuit, noua lex, lux, ueritas: debuit Ioannes, lex uetus, umbra, ueſtigium deſinere. A diebus ergo ceſſationis, prædicatiōis Ioannis: regnum cœlorum, regnum **C**H R I S T I uim patitur: quia magno impetu, & uiolentia magna irruerant turbæ in eum, ut audirent uerbum dei, quod eſt euangelium regni: adeo ut perſæpe dominus ſtare non poſſet in terra, dicente Luca: Factum eſt autem, cum turbæ irruerent in eum, ut audirent uerbum dei, & ſubdente: Et ſedens docebat de nauicula turbas. Et ſic qui magno deſyderio doctrinæ cœleſtis irruerant in eum, rapiēbāt regnum **C**H R I S T I, quod eſt regnum dei: & hoc eſt uiolentos rapere regnum cœlorum. Qui autem remiſſi erant, & dedignabantur ſe turbarum preſſuris committere: regnum illud minime rapiēbant, ſed manebant in exilio mortis. Quanquam & id de mortificatione carnis uerius intelligi poteſt: nam qui mortificabant, & nunc mortificant carnem ſuam, rapiunt cœlos, & à diebus Ioannis, à prædicatione eius finita, & ab inceptiōe nouæ legis regnum cœlorum uim patitur, & uiolēti illi rapiūt illud. Qui ſunt iſi: qui tollunt crucem ſuam, & ſequuntur dominum: qui moriuntur mundo, & uiuificantur deo: qui mortificant membra ſua ſuper terram: quemadmodum & Paulus
- Coloſſ. 3. **C**H R I S T I organum præcipiebat, dicens: Mortificate ergo membra ueſtra, quæ ſunt ſuper terram, id eſt omnem concupiſcentiam: quod ſine uiolentia non fit, ſed hæc uiolentia eſt uictoria ſpiritus ſuper carnem, & dei ſuper hominem. & hi reuera (ut dictū eſt) ſunt uiolēti, qui rapiunt regnum cœlorum, & à quibus regnum cœlorum uim patitur. Et quid hoc eſt: Omnes prophætæ & lex uſque ad Ioannem prophetauerunt: niſi, omnes prophætæ ueteris legis prophetauerunt uſque ad Ioannem. Ioannes autem prophetiam clauſit, & ueterem legem. Sed quam prophetiam? Certè ueterem: nam
- Matth. 23. in **C**H R I S T O noua cœpit. & de prophetis nouæ legis ait **C**H R I S T V S dominus: Ecce ego mitto ad uos prophetas, & ſapientes, & ſcribas: & ex illis occiditis, & crucifigitis: & ex eis flagellabitis in ſynagogis ueſtris. & de prophetia noua dicit Apoſtolus ad
- Theſſa. 5. Theſſalonicenſes: Spiritum nolite extinguere, prophetias nolite ſpernere. Sed nunquid omnes prophætæ, qui de **C**H R I S T O locuturi erant, ſolum uſque ad Ioannē Baptiſtam fuerunt? Nequaquam id ita eſſe autumo: nam Apocalypſis de **C**H R I S T O multa prophetat: & multi uſque ad finē mundi, ſi **C**H R I S T V S dederit, poſſunt prophetare. Sed id duntaxat, ſcilicet quod omnes prophætæ ueteres, hoc eſt ueteris organi, ſolum uſque ad Ioannem fuerunt: à Ioanne autem cœpit lex noua, & noui prophætæ, & gratia. Porrò dominus aliud adijcit de Ioāne, quod ipſe ſit de quo in Malachia ſcribitur: Ecce ego mittam uobis Eliam prophetam, antequam ueniat dies domini magnus

gnus & horribilis: & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorū. Dies domini magnus & horribilis, tempus destructiōis Iudæorum per Titum & Vespasianum. Conuertit cor patrum ad filios, in hoc quod preparauit Iudæos ad suscipiendam doctrinam CHRISTI & apostolorum eius, de quibus dictum est: Pro patribus tuis nati sunt tibi filij, cōstitues eos principes super omnē terrā. Sed illi iisdē qui dicebāt patres, ubi susceperūt baptisma CHRISTI, filij facti sunt, & apostoli patres. Illi, secundum carnem patres: hi, secundum spiritum. Attamē multis patribus conuersis, & iam factis filijs regni, uenit magnus dies domini, & horribilis: in quo percussit deus terram eorum anathemate, quod in diem usque presentem ab annis iam ferē quadringentis septuagintanouem supra mille perdurat. Neque hic de secundo aduentu domini, sed de primo: ut & capite tertio locutus est Malachias, Veruntamen qui illud & similia ad literam intelligūt, ij superficie & cortice tenus intelligunt. & id est Iudæicum. Ideo dicit dominus: Si uultis recipere, & Qui habet aures audiendi, audiat. Qui autem intelligunt ad spiritum, ij usque ad intimum & uiuum intelligūt. & hoc est spiritualium: & hi quoque recipiunt, & aures habent ad audiendum. At quæres, si Ioannes esset Elias, quomodo diceret dominus: ipse est Elias qui uenturus est? Cum iam Ioannes uenisset, & adhuc esset superstes: tamen si haud ita multo post moriturus, cum dominus diceret hæc: Qui uenturus est. Id aduertere licet, Græce hic haberi ὁ μέλλων ἔρχεσθαι, quod anceps est ad qui uenturus est, aut qui uenturus erat, sicuti & ὁ ἐρχόμενος, quod numero. 106. habetur. Quare sic fuerat hic potius interpretandum: Et si uultis recipere, ipse est Elias qui uenturus erat, quod perinde ualeat, ac si dicatur: Ipse est Elias, quem expectabatis uenturum. nam cum litera quæpiam duo prætedit sensa, in id potius uertenda est, quod loco est accommodatius: hoc autem accommodum, illud minime, quare quæstio ex sola interpretatione pendet, & ex propria soluitur litera. Posteaquam dominus dixit: Qui habet aures audiendi, audiat: cui assimilari debeat generatio Iudæica: cuius pars aliqua, & ea quidem maxima carnem sapit: & pars etiam aliqua spiritum: enucleante Euangelista suo Matthæo subiungit, dicens. **C**ui autem similem æstimabo generationem istam? Similis est pueris sedentibus in foro, qui clamantes cœqualibus, dicunt: Cecinimus uobis, & non saltastis: lamentauimus, & non planxistis. Venit enim Ioannes neque manducans, neque bibens, & dicunt: Dæmonium habet. Venit filius hominis manducans, & bibens, & dicunt: Ecce homo uorax, & potator uini, publicanorum & peccatorum amicus. Et iustificata est sapiētia à filiis suis. **C** Similis est nimirum Iudæorum natio pueris, qui sedēt in foro, & acclamant sodalibus suis, dicentes: Cecinimus uobis. & quæ sequuntur. Nam generatio Hebræorum quosdam habuit carnales, & sapientes mundum: & quosdam spirituales, & sapientes deum: & hi & illi dicuntur pueri. Hi pueri malitia, & sensibus perfecti: illi sensibus pueri, & malitia cani. Illos damnat Paulus, cum dicit: Nolite pueri effici sensibus. Hos autem commendat, cum subdit: Sed malitia paruuli estote, sensibus autem perfecti. Ergo pueri sedentes in foro, qui clamant cœqualibus, CHRISTVS & Ioānes: iure dicti pueri, ob omnimodam uitæ innocentiam, puritatemq̄. Sedentes autem, ob stabilitatem, & inconcussam in bonitate constantiam. Clamant uero, per salutarē prædicationem: iste ad pœnitentiam uocans, ille ad euangelium pacis, gratiam & fidem. Cœquales illis, sensibus pueri: quos & hic Euangelista dicit τοὺς ἰσάεργους, id est socios & amicos: nam & dominus & Ioannes uolebant eos in consortium & amicitiam electorum inferere. At quid clamantes dicebant? Cecinimus uobis, & non saltastis: nunciuimus uobis læta, felicitia, & cœlestia, & non applausistis, non exultastis, non ad superna aspirastis. Et hic clamor saluatoris, qui annunciauit eis regnum cœlorum, pacem cum deo, & remissionem peccatorum, & infirmos eorum sanauit: quæ omnia læta felicitiaq̄ sunt. Alij autem dicebant: Lamentauius uobis, & non planxistis: nunciuimus

Psal. 44.

109

1. Corinth. 14.

mus uobis pœnitentiam in præparationem remittendorum peccatorum, & superuenturæ iræ metum, & non egistis pœnitentiam, non resipuistis, non contriti estis. Et hic clamor, Ioannis Baptistæ, qui pœnitentiam in austeritate uitæ eis prædicauit: at ipsi pœnitentiam non egerunt, non resipuerunt, non se ad euitandas gehennæ pœnas afflixerunt, neq; se ante deum humiliauerunt: & hoc est eos, lamentantibus illis, nō planxisse. Quod autem subdit dominus: Venit Ioannes neque manducans, neq; bibens, est declaratio ipsius parabolæ. Venit enī Ioānes ut lamentans, ut qui ne panē quidē manducaret, neque uinum biberet, in signum lamentationis & pœnitentiam prædicans: & ipsi carnales & mundo affixi, nihil ob id moti sunt, sed contempserunt eum, & dixerunt quod dæmonium haberet. Venit dominus ut canens tibis, & ad alacritatem spiritus inuitans: utpote manducans panem, & bibens uinum in signum lætitiæ in deum, & annuncians regnum æternum: & ipsi quoque carnales, & mundo affixi, spreuerunt eum, & insuper exprobrauerunt ei quod homo esset edax & œnopota, amicus publicanorum & peccatorum. Et utrique, ut uisum est, pueri dicuntur: sed illi, sunt carnales: quia nihil eorum quæ dei sunt, nouerunt. isti, spirituales: quia nihil sciunt eorum quæ sunt mundi. Et utrique etiam suo modo sapientes. Isti quidem deo, illi autē mundo: qui scilicet & in sapientia sua iudicant spiritum, & seipso suamq; sapientiam iustificat: alios autem spernunt & condemnant. quod his uerbis innuit dominus, cū dixit: Et iustificata est sapientia à filijs suis. Totius igitur parabolæ hæc est significatio. Pueri, qui bona nesciunt, aut qui nesciunt mala. Forum, synagogæ, loca publica. Sedere, persistere. Clamare, prædicare. Canere, læta nunciare. Saltare, exultare, & ad diuina aspirare. Lamentari, tristitia nunciare: ut pœnitentiam prædicare, & à peccatis metu gehennæ detertere. Plangere, resipiscere, crucem portare. Filius hominis, dominus noster super omnes benedictus. Sapientia, sapientia humana, iudicium humanum. Iustificari, approbari, Filij, filij huius mundi. At sciscitabitur fortasse quispiam, an Ioānes lamentatus sit solum, & an etiam CHRISTVS solum cecinerit: Cecinit sanè uterque, & uterque est lamentatus. Nam cum Ioannes dicit: Ipsi uos mihi testimonium perhibetis, quod dixerim, nō sum ego CHRISTVS, sed quia missus sum ante illum. Qui habet sponfam, sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat, & audit eum, gaudio gaudet propter uocem sponsi. & quod sequitur, hoc canentis est, & læta annunciantis. At cū ait: Progenies uiperarum, quis demonstraui uobis fugere à uentura ira? Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ, hoc est lamentantis. Similiter cum dicit dominus: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram, & quod subnectitur, hoc canentis est. Cum autem dicit: Vae autem uobis Scribæ & Pharisei hypocritæ, qui clauditis regnum cœlorum ante homines. & quæ sequuntur, sunt lamentantis. Cæterum quod subdit Matthæus, non carmen, sed threnus est, cum ait. ¶ Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus, in quibus sunt factæ plurimæ uirtutes eis: quia non egissent pœnitentiam. Vae tibi Corozaim, uae tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sidone factæ essent uirtutes, quæ factæ sunt in uobis, olim in cilicio & cinere pœnitentiam egissent. Veruntamen dico uobis, Tyro & Sidoni remissius erit in die iudicij, quàm uobis. Et tu Capharnaum, quæ usque in cœlū exaltata es, usque in infernum descēdes. Quia si in Sodomis factæ fuissent uirtutes, quæ factæ sunt in te, utiq; mansissent usq; in hanc diem, Veruntamen dico uobis, quia terræ Sodomorum remissius erit in die iudicij, quàm tibi. ¶ Vniuersum euangelium, carmen & uae: aut læta nuncians, ut sequamur: aut sinistra, ut deterreamur. Hic autem deterremur à malis, ne exemplo trium ciuitatum Galilææ, Corozaim, Bethsaidæ, & Capharnaum male pereamus, in quibus dominus plurimas diuinæ doctrinæ exhortationes habuerat, & plurima diuinæ uirtutis signa ostēderat: quæ nihilominus tot auditis, & uisis, pœnitentiam non egerunt, nō resipuerunt, nō à uitiosa cōuersatione desisterūt.

Iccirco

Ioan. 1.

Matth. 3.

Matth. 5.

110

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

Iccirco Tyro & Sidoni ciuitatibus gentium, quæ deum nunquam agnouerunt, tolerabilius erit in die iudicij, quàm illis: minoraq; patientur tormenta Tyrij & Sidonij, quàm Corozaitæ & Bethsaiditæ. Et quare minus animaduertet in illos, quàm istos? Quia si doctrinam CHRISTI audiuisent, si miracula uidisent, resipuisent continuo, in cilicio & cinere corpus affligentes, macerantesq; in signum ueræ resipiscentiæ. Et cum ait dominus: In cilicio & cinere pœnitentiam egissent, etiam pœnitentiæ asperitatem approbat: quam qui legitime facit, portat crucem domini. Quod igitur signa fecit ad salutem in illis ciuitatibus, & non in istis: hoc benignitatis dei fuit, quæ non cogitur, sed pro sapientia sua inscrutabili facit, prout uult, & quibus uult. Et ideo quia illi tanta benignitate dei, tâtaq; gratia abusi sunt, grauius, iusto dei iudicio, punientur: at isti, quia bene usi fuissent, leuius habituri sunt. quod autē bene illis fuissent usi, ille nouit, qui omnia nouit: & quæ erunt aut non erunt, & quæ non sunt aut non fuerunt, tanquam quæ sunt aut fuerunt. In quo CHRISTVS se deum declarat: quia id nosse solius dei est. Quare æquum est, ut hæc particula, forte mansissent usq; in hanc diem, assertorie solum legatur, reiecta particula forte: quia dicti unculam ἄρ, quæ prælata ad μετάνοιαν, id est pœnitentiam egissent, referebatur, omisit interpret: quare & hic eandem omittere debuit, ut utrunque assertorium intelligatur: aut certe ἄρ per affirmandi particulam, utique aut similem explicare. Videamus ergo, ne gratijs dei abutētes, grauius subinde corripiamur, & id quidem iusto eius iudicio. Sicuti ipsi Capharnaū accidit: quæ tametsi tot miraculis CHRISTI, usq; ad cœlum exaltata fuerit (in ea enim multos leprosos, cæcos, & infirmos CHRISTVS sanauit: & duos à morte uicina solo uerbo eripuit, seruum Centurionis ex Matthæo & Luca, & filium reguli ex Ioanne) nequaquam tamen egit pœnitentiam, abusa scilicet benignitate & uirtutibus CHRISTI, sibi ad æternam salutem exhibitis. Quamobrem quātum exaltata fuit ad hoc, ut resipiscendo uitam haberet æternam, tantundem deprimeretur, quod illa contempserit, ad æternum destinata supplicium. & hoc iusto dei iudicio: qui licet superbenignus sit, tantæ tamen benignitatis suæ contemptū adeo quidem, sed iustissime punit, ut ultio minor futura sit de Sodomitis in die iudicij, quàm de Capharnaumitis. Sed cuius est hoc nosse, cuius hoc prædicere? Certè solius dei, & eius cui dies iudicij tunc æque præsens erat, atq; tūc erit, cum actu omnes iudicabit. Caterum quod hic dictum est, ad uæ pertinet: quod autem subdit Matthæus, ad carmen, cum ait. ¶ In illo tempore respondens IESVS, dixit: Confiteor tibi pater domine cœli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Ita pater, quoniam sic placitum fuit ante te. Omnia mihi tradita sunt à patre meo: & nemo nouit filiū, nisi pater: neq; patrem quis nouit, nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare. ¶ Quibus dominus responderit, Lucas apertius capite, 10. ostendit, nam septuaginta discipulis reuersis cū gaudio, & dicētibus, Domine etiam dæmonia subiiciuntur nobis in nomine tuo: ubi instruxit illos ne gauderent quia spiritus subiiciebantur eis, sed quia nomina sua scripta erant in cœlo: id est ne gauderent se aspicientes, sed diuinam benignitatem attendentes, quæ ipsos in uitam adscripserat æternam: tunc coepit in spiritu exultans cōfiteri, & gratias agere deo patri, qui diuina mysteria, & uirtutes, diuinamq; sapientiam uoluit occultare à sapientibus, & prudentibus huius seculi, & ea manifestare humilibus, & ijs qui nihil de se sentiunt, sed omnia deo tribuunt: id quod etiam factum est non eorum bonitate, nō uoluntate, sed solum patris beneplacito: ita pater (inquit) quoniā sic beneplacitū fuit ante te. Et hæc diuina sapiētia est, nosse inquā omnia tradita esse CHRISTO à patre, & neminē nosse filiū nisi patrē, neq; patrē nisi filiū, & eū cui filius illud, id est siue sui, siue patris cognitionē, uoluerit reuelare. Quod si omnia tradita sunt CHRISTO à patre, ergo omnes homines tum saluandi, tum iudicandi traditi sunt CHRISTO, & eorum uita & mors. Et qui sunt iudicandi? Certè qui laborāt ignorantia doctrinæ dei, & onerantur peccatis, Sed uult ne CHRISTVS condēnare? Psa. 29.

Matth. 8.
Luc. 7.
Ioan. 4.

111

LUC. 10.

112 » Minime: quoniam ira in indignatione eius, & uita in uoluntate eius. Ideo subinde in-
 » ducit eum Matthæus, dicentem. ¶ Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis,
 » & ego reficiam uos. Tollite iugum meum super uos, & discite à me quia mitis sum,
 » & humilis corde, & inuenietis requiem animabus uestris. Iugum enim meum suauis
 » est, & onus meum leue. ¶ Qui sunt qui laborant? Qui ægrotant peccatis. Qui onerati:
 » Quos premebāt onera legis antiquæ, cerimoniarum, sacrificia, traditiones humanae,
 » & doctrinæ Scribarum & Phariseorum: qui alligabant onera grauiā, & importabi-
 » lia, & imponebant in humeros hominum: digito autem suo nolebant ea mouere. At
 » quo reficit dominus ad se uocatos? Sua gratia, suarūq; miseratione peccata condonando
 » ac remittendo: & in super doctrina uitæ aeternæ, quod est euangelium regni, & pa-
 » cis. Quo onera leuat? Noua lege, lege gratiæ & libertatis. Iugum ueteris legis, & tra-
 » ditionum humanarum, asperum erat, immo asperrimum: iugum autem CHRISTI,
 » quod est nouæ legis, suauis, immo suauissimū. Onus ueteris legis, cui & addebāt Scri-
 » bæ, & Pharisei, graue, si non etiam grauissimum: onus autē CHRISTI, quod est dei
 » uerbum, non humana traditio: doctrina patris cœlestis ad se colligentis & unientis,
 » non Phariseorum à deo dispergentium, ac diuidētium: leue, immo leuissimum. Hoc,
 » sua leuitate, & cœlesti quadam agilitate refocillatos ad cœlum eleuat: illud autem, suo
 » pondere oneratos ad inferna deprimit. Quomodo ergo qui laborāt, & onerati sunt,
 » ad eum nō ueniāt qui summè beneuolus, beneficus, ac mitis est? Et quid docet Euan-
 » gelium, nisi mansuetudinem, quæ est charitas super omnia ad deum, & ad omnia pro-
 » pter ipsum: nisi humilitatem, quæ est nosse deum omnia esse, se uero nihil: & in cogi-
 » tatione bonitatis diuinæ liquefcere, & deficere: ut stilla aquæ in immenso pelago, &
 » scintilla in igne maximo: quæ omnia sunt suauissima & leuissima. Ergo si qui laborāt
 » peccatis, & scientiam dei ignorant: si qui onerantur grauibus hominum oneribus, di-
 » scant CHRISTVM mitem esse, & humilem corde, quem & ipsi æmulentur. Qui uo-
 » cat, qui reficit, id est requiē præstat, qui onus leuat, CHRISTVS est. Iugū eius, doctrina
 » eius, mansuetudo, & charitas ex imitatione ipsius. Onus etiā eius, humilitas ex cor-
 » de enata, & profunda nihilitalis sui ipsius in dei immensitate agnitio. Requies anima-
 » rum, tandem salus & uita aeterna. Quam nobis præstare dignetur pater aeternus per
 » filium suum nos uocantem, reficientem, & animabus nostris requiem præstantem:
 » & nos utrique reddamus gloriam, honorem, & gratiarum actionem cum spiritu san-
 » cto in omnia seculorum secula. Amen.

CAPVT DVODECIMVM.

113 **I**N illo tempore abiit IESVS per sata, sabbato: discipuli au-
 » tem eius esurientes, cœperunt uellere spicas, & manducare.
 » Pharisei autem uidentes, dixerunt ei: Ecce discipuli tui fa-
 » ciunt quod nō licet eis facere sabbatis. At ille dixit eis: Nō
 » legistis quid fecerit Dauid, quādo esuriit, & qui cū eo erāt, 5
 » quomodo intrauit in domū dei, & panes proposititiōis comēdit, quos nō
 » licebat ei edere, neq; his qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus? Aut non
 » legistis in lege, quia sabbatis sacerdotes in templo sabbatum uiolāt, & sine
 » crimine sunt? Dico autē uobis, quia tēplo maior est hic. Si autē sciretis quid
 » est, Misericordiam uolo, & non sacrificium: nunquā condemnassetis inno- 10
 » centes: dominus enim est filius hominis, etiam sabbati. ¶ Et cū inde transi-
 » set, uenit in synagogam eorum. Et ecce homo manum habens aridā: & in-
 » terrogabant

114

interrogabant

- terrogabant eum, dicentes: Si licet sabbatis curare? ut accusarent eum. Ipse autem dixit illis: Quis erit ex uobis homo, qui habeat ouem unam, & si ceciderit hæc sabbatis in foueã, nõnne tenebit, & leuabit eam? Quantomagis melior est homo oue? Itaq; licet sabbatis benefacere. Tũc ait homini: Extende manũ tuam. Et extendit, & restituta est sanitati, sicut altera. ¶ Exeuntes autẽ Pharisæi, consilium faciebãt aduersus eum, quomodo perderet eũ.
- ¶ IESVS autẽ sciens, recessit inde, & secuti sunt eum multi, & curauit eos omnes. Et præcepit eis, ne manifestum eum facerent. Vt adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetã, dicentẽ: Ecce puer meus quem elegi: dilectus meus, in quo bene cõplacuit animæ meæ. Ponam spiritũ meum super eum, & iudicium gentibus nunciabit. Non contendet, neq; clamabit, neq; audiet aliquis in plateis uocẽ eius. Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigãs nõ extinguet. Donec eiiciat ad uictoriam iudicium, & in nomine eius gentes sperabunt. ¶ Tunc oblatus est ei dæmonium habẽs, cæcus, & mutus: & curauit eum ita ut loqueretur, & uideret. Et stupebant oēs turbæ, & dicebant: Nunquid hic est filius Dauid? Pharisæi autẽ audientes, dixerunt: Hic non eiicit dæmones, nisi in Beelzebub principe dæmoniorũ.
- ¶ IESVS autẽ sciens cogitatiões eorum, dixit eis: Omne regnum diuisum contra se, desolabitur: & omnis ciuitas, uel domus diuisa cõtra se, nõ stabit. Et si satanas satanam eiicit, aduersus se diuisus est: quomodo ergo stabit regnũ eius? Et si ego in Beelzebub eiicio dæmones, filii uestri in quo eiiciũt? Ideo ipsi iudices uestri erunt. Si autem ego in spiritu dei eiicio dæmones, igitur peruenit in uos regnum dei. Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis, & uasa eius diripere: nisi prius alligauerit fortem, & tunc domũ illius diripiet? Qui non est mecum, cõtra me est: & qui non congregat mecum, spargit. ¶ Ideo dico uobis, omne peccatũ & blasphemia remittetur hominibus: spiritus autem blasphemie non remittetur. Et quicumq; dixerit uerbum contra filium hominis, remittetur ei: qui autem dixerit contra spiritum sanctum, non remittetur ei, neq; in hoc seculo, neq; in futuro. ¶ Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem malam, & fructum eius malum. Si quidem ex fructu arbor agnoscitur. Progenies uiperarũ, quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali? Ex abundantia enim cordis os loquitur. Bonus homo de bono thesauro profert bona: & malus homo de malo thesauro profert mala. ¶ Dico autem uobis, quoniam omne uerbum ociosum, quod locuti fuerint homines, reddet rationẽ de eo in die iudicii. Ex uerbis enim tuis iustificaberis, & ex uerbis tuis condemnaberis. ¶ Tunc respõderunt ei quidam de Scribis & Pharisæis, dicentes: Magister, uolumus à te signum uidere. Qui respondens, ait illis: Generatio mala & adultera signum quærit, & signum nõ dabitur ei, nisi signũ Ionæ prophetæ. Sicut enim fuit Ionas in uentre ceti tribus diebus, & tribus noctibus: sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus.

115

116

117

118

119

120

121

122

123 bus. ¶ Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione ista, & condemna-
 bunt eam: quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ: & ecce plus q̄ 55
 Ionas hic. Regina austri surget in iudicio cū generatione ista, & condemna-
 bit eam: quia uēnit à finibus terræ audire sapientiā Salomonis, & ecce plus
 124 quàm Salomon hic. ¶ Cum autem immundus spiritus exierit ab homine,
 ambulat per loca arida, quærens requiem, & nō inuenit. Tunc dicit: Reuer-
 tar in domum meam, unde exiui. Et ueniens inuenit eam uacantem, scopis 60
 mundatam, & ornatam. Tunc uadit, & assumit septem alios spiritus secum
 nequiores se, & intrantes habitant ibi, & fiunt nouissima hominis illius pe-
 125 iora prioribus. Sic erit & generationi huic pessimæ. ¶ Adhuc eo loquente
 ad turbas, ecce mater eius, & fratres stabant foris, quærentes loqui ei. Dixit
 autem ei quidam: Ecce mater tua, & fratres tui foris stant, quærētes te. At 65
 ipse respondens dicēti sibi, ait: Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei?
 Et extendens manum in discipulos suos, dixit: Ecce mater mea, & fratres
 mei. Quicumque enim fecerit uoluntatem patris mei qui in cœlis est, ipse
 meus frater, soror, & mater est

ANNOTATIONES BREVES XXVII. CIRCA LITERAM CAP. XII.

1	abijt ἐπορεύθη iuit	12	homo * ἦν ἕκῃ erat ibi	39	blasphemix ἡ βλασφημία rectus
1	sabbato τοῖς σάββασι plurale	18	consilium συμβόλιον	39	non remittetur * τοῖς ἀνθρώποις hominibus
4	licet - eis	19	multi ὄχλοι πολλοί	41	in hoc ἐν τῷ νῦν
4	sabbatis ἐν σαββάτω singulare	20	præcepit ἐπέμισε	42	malam σαπῶν & infra.
8	sine crimine		interminatus est	49	responderunt - ei
10	innocentes ἀνάτιοι innoxij	27	ita ut * ὅτι τυφλὸν κῆκωφόν cæcus & mutus &	54	Niniuitæ κινεῖται
9	maior μᾶζον neutrum	28	Nunquid Nōne	62	nequiores πονηρότερα
9	hic ὧδε aduerbium & infra.	33	dæmones τὰ δαιμόνια	63	pessimæ τῆς πονηροῦ
10	nunquam οὐκ ἄρ nequaquam	35	peruēnit in uos ἐφθασεν ἐφ' ὑμᾶς præuēnit ad uos	65	positiuum te * λαλῆσαι alloqui

COMMENTARIVS

COMMENTARIUS IN CAPVT DVO DECIMVM.

Actum saluatoris, quod sequitur, exprimit eius in homines clemētiā: & insinuat eū misericordiā ab hominibus potius exigere, q̄ in leuibus of-
 fensis condemnationem. Quod Matthæus explicat hoc pacto. ¶ In illo 113
 tempore abiit IESVS per sata sabbatis: discipuli autem eius esurientes,
 cœperunt uellere spicas, & manducare. Pharisei autē uidentes, dixerunt ei: Ecce disci-
 puli tui faciūt quod nō licet eis facere in sabbato. At ille dixit eis: Nō legistis quid fece-
 rit Dauid quādo esuriit, & qui cum eo erant: quomodo intrauit in domum dei, & pa-
 nes propositionis comēdit, quos non licebat ei edere, neq; his qui cum eo erāt, nisi so-
 lis sacerdotibus? Aut non legistis in lege, quia sabbatis sacerdotes in templo sabbatū
 uiolant, & sine crimine sunt? Dico autem uobis, quia templo maius est hic. Si autem
 sciretis quid est: Misericordiā uolo, & non sacrificium, nunquam cōdemnassetis in-
 nocētes. Dominus enim est filius hominis, etiam sabbati. ¶ In magnis celebratibus,
 ut in pascha, scenopegijs, encenijs, & si qua sunt his similia, prima dies erat magnum
 & primum, ac primo loco sabbatum: sex autem alij sequentes dies erant sabbata, sed
 secundo loco sabbata. In uno ergo horum dierum ambulabat dominus cum discipu-
 lis suis per uiam, iuxta quam erant segetum spicæ. tum aliqui discipulorum uehemen-
 ter esurientes, paululum ad illas deflectentes, cœperunt uellere ipsarum aliquot secus
 uiam, & ex eis grana attritu manuum exempta comesse. Quod cum uidissent Pha-
 risei, reprehendendi occasione arrepta, ut erant maleuoli simul & inuidi: cœperunt
 eos apud dominum accusare, nō tam profecto ut eos, quā ut dominum ipsum sug-
 gillarent, quasi qui (cum tales haberet discipulos) dignior quā ipsi redargutione ui-
 deretur: sed id in eo quod & redargutione uacabat, cum in Deuteronomij uicesimo Deut. 23.
 tertio capite scriptum sit: Si intraueris segetem amici tui, franges spicas, & manu con-
 teres: falce autē non metes. Licebat ergo uellere spicas, & manu conterere: ut ipsi fa-
 ciebant. Sed illi addiderūt, in sabbato: quia dies ille sanctus erat. Esto, sanctus esset, nō
 erat tamen primum sabbatum, quod id fieri prohiberet: neque magis id illo die pro-
 hibitum erat, quā legere florem, aut obiter decerpere ex arbore fructum, & mande-
 re: utpote in quo parare licebat quæ ad uictum pertinerent. Sed & necessitas famis
 eos excusabat, etiam si spicæ fuissent sacræ, & ex loco sacro acceptæ, quorum neutrū
 erat. Excusauit autem eos dominus, primum exemplo Dauid: qui quando esuriit, pa-
 nes propositionis, id est oblationis, qui ante faciem domini ponebantur, sanctos quā-
 dem, & e templo ab Achimelech, qui & Abiathar, sacerdote acceptos comēdit, & ca-
 ruit reprehensione: quare multo magis discipuli, reuulsis aliquot spicis. Secūdo, quia 1. Reg. 21.
 sacerdotes in templo sabbatum nō obseruabāt, tanquam templi præsentia hāc eis po-
 testatē tribuente: at plus erat CHRISTI præsentia discipulis, quā tēpli sacerdotibus.
 Si igitur sacerdotes sine reprehensione non obseruabant sabbatū ob tēpli præsentia,
 quanto magis discipuli sine crimine sabbatū uiolarent, tametsi nō uiolarint, ob CHRI-
 STI præsentiam: nam CHRISTVS non solum maior templo, sed etiam sabbati domi-
 nus est, & supra sabbatum. Sed dices, codices Græci etiam uetustiores hic habent
 μαῖον, id est maius, neutro genere, non μέγιστον, id est maior, masculino. Neque id ma-
 le haberi contenderim: nam conspirat cum eo quod postea numero centesimo uige-
 simo tertio dicitur: Et ecce plus quā Ionas hic: Et ecce plus quā Solomon hic. ubi
 πλέον, id est plus, neutrum est: perinde ualens ac μαῖον, id est maius. & quod sic habe-
 tur, πλέον ἰωνᾶ, πλέον σολομῶνος, id est plus Iona, plus Solomone, ut dictum prius, ma-
 ius templo. Cæterum quid est, quod dominus ait: Nō legistis in lege? ubi id legitur in
 lege? Sanè Numerorum uicesimo octauo: si non expresse, at æquiualeter tamen. Sed
 & interpres Matthæi habet, οὐκ ἀνέγνωτε ἐν τῷ νόμῳ; quod etiā significare potest, nō re-
 cognouistis in lege? Et hæc quoq; significatio huc quadrare potest, si forte illa reiiciat.

e ista, & conu-
 lonæ: & conu-
 e ista, & conu-
 monis, & con-
 s exient do
 i. Tunc dicit
 m uacant
 alios spic
 na homin
 Adhuc eo
 ntes loqui
 ant, quæ
 qui sunt
 nater me
 qui in cel
 ERAN CA
 blasphem
 & blasphem
 rectus
 non remitt
 & tunc dicit
 hominibus
 in hoc
 & tunc dicit
 in presen
 malam
 & tunc dicit
 & tunc dicit
 respondet
 Nimirum
 non tunc
 nequiores
 non tunc
 peiores
 pessime
 & tunc dicit
 positum
 & tunc dicit
 illo qui
 COMMENTA

Numc. 28. Nam numerorū uicesimooctauo sic legitur : Die autem sabbati offeretis duos agnos anniculos imaculatos, & duas decimas similæ oleo conspersæ in sacrificio: & liba quæ rite funduntur per singula sabbata in holocaustum sempiternum. Sic itaq; in templo sabbatis agnos cædebāt, immolabant, & holocaustum super struem lignorum imponebant: quod erat uiolare, & contaminare sabbatum, nisi templum eos à crimine & omni accusatiōe redidisset immunes. Licet igitur in lege, & ijs quæ in ea scripta mandata; sunt, recognoscere quomodo sacerdotes in templo sabbatum sine crimine uiolarent: licet inquam recognoscere, sed non sic tamē, quod nude & aperte scriptum sit in lege, quod uiolarent sabbatum. Vnde fit ut interpret latinus sic uertere potuisset (& forte non omnino incommode) uideatur: Nōne recognouistis in lege, quod sacerdotes in templo sabbatum uiolant, & sine crimine sunt? Tertio quia ob legem sabbati uolebant discipulos reprehēdere: sed aliam quandā legem deus mauult, quàm obseruationem sabbati, quæ est, miserescendum esse eorum, qui necessitate premuntur: siue ea sit corporis, siue animæ. & hanc nihilominus transgrediebātur: & insuper condemnabant innocentes, quod aduersatur spiritui legis in principio. 23. cap. Exodi scriptæ, cum nequaquā ipsi transgredierentur sabbatum. Quod si aliqua fuisset transgressio, poterat tamen rationabiliter lege misericordiæ excusari. Hæc autem lex de misericordia, quæ magis accepta est deo, quàm sacrificium, in Osee sexto scripta est, ut iam quoq; supra numero. 80. uisum est. Tātum ergo aberat, ut Pharisei discipulos domini iuste accusare possent: ut ipsi etiam multipliciter diuinæ legi, id tentando contrauenirent: & qui accusabant innocentes uiolati sabbati, reuera sabbatum uiolarēt. Quid ergo, nōne merito confusi abierunt, qui alios confundere uolebant immerito? Nec semel id eis accidit, sed quotiescunque simile quippiam tentarūt, misere confusi sunt. Quod etiam ex eo quod subdit Matthæus, non est difficile intelligere: inquit enim.

114 » **¶** Et cum inde transisset, uēnit in synagogam eorum, Et ecce homo manū habens aridam, & interrogabant eum, dicentes: Si licet sabbatis curare: ut accusarēt eum. Ipse autem dixit illis: Quis erit ex uobis homo, qui habeat ouem unam: & si ceciderit hæc sabbatis in foueam, nōne tenebit, & leuabit eam? Quantomagis melior est homo oue? Itaq; licet sabbatis benefacere. Tunc ait homini: Extende manum tuam. Et extendit, & restituta est sanitati sicut altera. **¶** Cum dominus esset in synagoga Phariseorum, ex re euēnit, ut homo manum habens aridam, ab eo sanitatis beneficium suppliciter exposceret. Tunc autem etiam erat unum sabbatorū: & tunc quoq; Pharisei interrogauerunt dominum, non ut ipsi discerent, sed ut reprehenderent eum, an liceret sabbatis curare? Quos ex ijs quæ sabbatis faciebant, cōfutuauit: nam si ouis cadebat in foueam sabbatis, extrahebant eā, quare si homo sabbatis corruisset in foueā, quo melior est oue, eo potius fuisset extrahendus: quod magis seruire uidetur, quàm sabbatis sanare: & sic quidem sanare, quomodo dominus sanabat, uerbo scilicet, ubi nihil seruire fiebat, sed solum beneficium præstabatur, & diuina uirtus ostendebatur. Licet igitur sabbatis curare: & sic quidem curare, quia licet sabbatis benefacere. Quibus cum respondere nō possent, iussit homini, ut manum quæ sicca, arida, & emortua erat, extenderet. Et continuo extendit eam, & illico uegeta facta est, & sanitati restituta: tanta est diuini potentia uerbi. Hic autē ob oculos Phariseorum propositus erat typus, ut resipiscerent, & sanarentur. Nam ex euangelio Nazaraeorum, autore Hieronymo, cæmentarius fuisse perhibetur is, qui sanatus fuit: quo ædificādi artificio Scribas & Phariseos figurabat, qui populum in lege ædificare debebāt. Impotentia eius, illorum ad ædificādam populum impotentiam designabat. Manus arida, affectum illorum aridum, & emortuum ad bene operandum, & opera mortua. Debebant ergo ipsi, ut & manuaris ille artifex, orare illum, & opem eius implorare: quem corrupto affectu, & iniqua uoluntate perdere uolebant: quia uel solo uerbo poterat eos sanare. Verum tantum

tantum abest ut sanari peterint, ut multo magis etiam aegrotare elegerint, ut aper- 115
 rit Matthæus, subdens. ¶ Exeuntes autem Pharisei consilium faciebant aduersus
 eum, quomodo perderent eum. ¶ Volebant eum Pharisei perdere, qui ipsos salua-
 re & uolebat, & poterat: nisi enim uoluisset, non proposuisset ante eos sanitatis exem-
 plum, quam etiam uerbo illis, modo reluctati non fuissent, prestare poterat. Secre-
 to consultabant: rati sic demum suum consilium eum latere posse, qui omnia uidet, et
 qui est scutator cordis & renum. Quod nequaquam eum latuit: quinimmo ipse omnia
 longe antequam coacti in unum essent, qui consilium inituri erant, rescituit. Quod in- 116
 nuat Matthæus, dicēs. ¶ IESVS autem sciens, recessit inde. Et secuti sunt eum mul-
 ti, & curauit eos omnes. Et præcepit eis, ne manifestum eum facerent: ut adimplere-
 tur quod dictum est per Esaiam prophetam, dicentem: Ecce puer meus quem elegi,
 dilectus meus in quo bene complacuit animæ meæ. Ponā spiritum meum super eū,
 & iudiciū gentibus nunciabit. Non contendet, neq; clamabit, neque audiet aliquis in
 plateis uocem eius. Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non
 extinguet. Donec eiciat ad uictoriam iudiciū, & in nomine eius gentes sperabūt.
 ¶ Celsit dominus, qui poterat omne consilium eorum prodere, qui poterat uel solo
 uerbo ipsos perdere: & iuste quidem perdere, utpote qui eum perdere uolebāt iniu-
 ste. Cedētem & abeuntem secuti sunt multi, & curauit eos omnes. Bonum est ergo
 sequi dominum: quia quicumq; aegrotat, si sequatur ipsum, sanabitur. Et quis est qui
 non aegrotat? Sanauit uisibiliter omnes sequentes se corpore aegrotantes, ut manife-
 staret inuisibiliter sanare omnes sequentes se, mente aegrotantes, modo sic in eo fide-
 rent, ut illi qui corpore erant aegroti. Et ubi sanauit eos, interminatus est illis, ne se ma-
 nifestum fecerēt, ne indicarent quo in loco diuersaretur, aut quid in eius esset opera-
 tus, ut tranquille scilicet populū institueret, pariter & maleuolorū, cōspirantiūq; in se
 contentionem deuitaret, sicuti de ipso per Esaiam cap. 42. scriptum erat, quod & sic
 nunc legimus: Ecce seruus meus suscipiā eum, electus meus, placuit sibi in illo anima 117
 mea. Dedi spiritum meū super eum, iudiciū gentibus proferet. Non clamabit, neq;
 accipiet personam: nec audietur uox eius foris. Calamū quassatum non conteret, & li-
 num fumigans non extinguet: in ueritate educet iudiciū, non erit tristis, neq; turbulen-
 tus, donec ponat in terra iudiciū, & legē eius in insulā expectabunt. Dominus noster,
 puer, id est seruus dicitur iuxta dispensationē carnis: & electus, quia sola uolūtate diui-
 na missus: & dilectus, quia summē & patrē amat, & à patre non solū ut seruus, sed &
 ut filius summē amatur. Spiritus domini super eum: quia spiritus sapientiæ & intelle- 118
 ctus, spiritus cōsilij & fortitudinis, spiritus sciētiæ & pietatis, est spiritus domini, coele-
 stisq; patris. Iudiciū quod proferebat gētib; mandatū patris, Euangeliū regni. Con-
 tendere, cōtentiosum esse. Clamare, esse clamosum, audiri in plateis, gloriā hominū
 quærere. Arūdo quassata, homines miseri & calamitatibus fracti. Linū, id est elychni-
 um fumigans: homines pauperes & penē extincti. Iudiciū ad uictoriā eiecit, dum dia-
 bolū uicit, & genus humanum redemit, & tunc pax in terra facta est cum deo, & ho-
 minibus. Lex quā gentes, & in insulā expectaturæ erāt, lex gratiæ, lex Euangeliij. Sed
 & aliud signum ante turbas & Phariseos fecit dominus, quod subnectit Matthæus
 hoc modo. ¶ Tunc oblatus est ei dæmoniū habens, cæcus & mutus, & curauit eū: 119
 ita ut loqueretur & uideret. Et stupebāt oēs turbæ, & dicebāt: Nūquid hic est filius
 Dauid? Pharisei autē audientes, dixerūt: Hic non eicit dæmonia, nisi in Beelzebub
 principe dæmoniorū. ¶ Oblatus est domino dæmoniacus cæcus & mutus, quē sa-
 nauit corā turbis, ut uidentes signū glorificarent deum, & cōfiterentur eū esse Mes-
 siam, ut erat patris uoluntas. Quod & faciebant, obstupentes præ admiratione sum-
 mæ potentiæ, & dicentes: Nonne hic est d̄ydḡ d̄abid, id est, filius ille Dauid? sic enim
 insigni illa nuncupatione Mesiam intelligebāt, tanquā aperte dicerent: hic est Messias.

Esa. 42.

Esa. 11.

Quod cū audissent Pharisei rūpētes inuidia, nō solū eum esse Mesiam falso negarūt: sed blasphemiam quoq; adiecerunt, & intra se dixerunt: hic non eijcit dæmonia, nisi in Beelzebub principe dæmoniorū. Quanquā hoc signū, ante ipsos factū erat, ut per dæmoniacū cæcū & mutū, seipso intelligerēt. nā is eorū erat figura, ut & de dæmoniacō muto, scapite nono, numero 84. dictū iā est. Nisi qd' isti erāt mēte cæciores q̄ illi, cū non eijciatur eis ut speculū, dæmoniacus solum mutus, sed cæcus & mutus. Verum dominus cōtinuo ostēdit se nō in Beelzebub eijcere dæmonia: sed esse deū, qui id facere possit, cogitationes eorū ut sibi probe notas prodendo, & ad eas respondendo cōfutandoq;. Quemadmodū manifestat Matthæus, hoc pacto subdēs

118 » **¶** IESVS
 » aūt sciens cogitationes eorū, dixit eis: Omne regnū diuisum cōtra se, desolabitur: &
 » omnis ciuitas uel domus diuisa contra se, nō stabit. Et si satanas satanā eijcit, aduersus
 » se diuisus est. Quomodo ergo stabit regnum eius? Et si ego in Beelzebub eijcio dæ
 » monia, filij uestri in quo eijciūt? Ideo ipsi iudices uestri erūt. Si aūt ego in spiritu eijcio
 » dæmonia: igit̄ puēnit in uos regnū dei. Aut quomodo potest quisq; intrare in domū
 » fortis, & uasa eius diripere, nisi prius alligauerit fortem, & tunc domū illius diripiet?
 » Qui non est mecum, contra me est: & qui non congregat mecum, spargit. **¶** Scia
 » ens (inquit) cogitationes eorum, dixit: ut se scilicet eis & ad eorum quidem salutē (sic
 » enim bonus est) proderet deū, cuius solius est scire internos cogitatus, & mentis pe
 » nitalia scrutari. Ergo non uerbis, sed mente dixerant blasphemiam. Et non solum
 » hoc indicio se manifestauit, sed & eos ratione conuicit esse mentitos. Primo, quia
 » regnum dæmoniorum, quod est apostasiæ tyrannis, stat: sed si dæmon aduersus dæ
 » monem dissideret, & alius alium extruderet, & uī abigeret, stare non posset: ut ne
 » que regnum ullum humanum, quod aduersus sese diuisum sit, & undique factio
 » nibus unius in alterum agitatum, non est ergo dæmonij, uī extrudere dæmoniū. Sec
 » cundo, filij eorum, id est Leuitæ, eijciebant dæmonia: sed nunquid in Beelzebub?
 » Nequaquam, dicent. Et ideo illi, scientes non in dæmonio eijci dæmonium, cons
 » demnabunt eos qui dicunt in Beelzebub eijci dæmonia: & maxime ab eo, qui pro
 » pria potestate & imperio, non multa imprecatione, & longo ut ipsi exorcismo, sed
 » unico uerbo potenter eijcit. Tercio, quia in spiritu dei, non per donum, sed per sub
 » stantiam atque essentiam, eijciebat dæmonia: ex quo intelligere debebant, regnum
 » dei iam ad ipsos peruenisse, immo præuenisse ad eos, quod id ἐφθασεν ἐφ' ὑμᾶς,
 » quod Græce habetur, designat. ut enim lux solis mane exoriens præuenit ad dormi
 » entes: ita & regnum dei præuenit ad illos Pharisæos, ut qui dormientes in pecca
 » tis, regnum dei quod iam aduenerat, eo aperto non intrauerunt: non ergo peruēnit
 » ad eos, sed præuenit, quod eos exclusos designat, ut dormientes à præueniente lu
 » ce, etsi peruēnit ad multos alios. Et qui tunc nō præuenisset ad eos regnū dei, & per
 » uenisset ad intrantes per ostiū apertum, qui erat CHRISTVS dominus: nullus enim
 » unquam antea hoc modo in spiritu dei eiecerat dæmonia. Quarto, quia nisi ipse es
 » set fortior dæmone, non posset ei tollere domum eius, id est hominem ab eo possess
 » sum: tollit autem, fortior igitur est & Beelzebub, & omni apostatica caterua: non
 » igit̄ in Beelzebub eijcit dæmonia. Intrare, possidere. Domus, totus homo, corpus &
 » anima. Fortis, diabolus. Vasa, sensus corporis & uires animæ. Alligare, uirtutem in
 » fringere, superare, coërcere. Domum diripere, totum hominem liberare. Quinto,
 » quia Beelzebub CHRISTO contrarius est. nam CHRISTVS colligit & unit ad de
 » um: ille autē dispergit & à deo separat: est igitur dei potestas, non maligni cuiusquā,
 » per quam CHRISTVS eijcit dæmonia. Quapropter admonet eos dominus, ut tem
 » perent à tali blasphemia, quæ non est in hominem, sed in spiritum sanctum: siquidem
 » prodente Matthæo, subdit. **¶** Ideo dico uobis: omne peccatum & blasphemia re
 » mittetur hominibus, spiritus autem blasphemia non remittetur. Et quicumque dixerit
 » uerbum

rit uerbum contra filium hominis, remittetur ei: qui autem dixerit contra spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc seculo, neque in futuro. ¶ Hic forsitan addubitari ambigique potest, an hominis sit peccare & blasphemare, & spiritus maligni peccare & blasphemare: illius in filium hominis, cui tot gratias, & beneficia sibi praeliantis saepenumero iniurius est, & omne peccatum & blasphemia eius remissibilis sit, aut in hoc seculo, aut in futuro postquam nouissimum exoluerit quadrantem: istius autem in spiritum sanctum, ut qui solum spiritus est, & eius peccatum & blasphemia non remittenda sit, neque in hoc seculo, neque in futuro: Ita esse non posse uideatur, cum dominus hic de peccatis & blasphemijs remissibilibus, aut non remissibilibus hominibus loquatur. Omne (inquit) peccatum & blasphemia remittetur hominibus, spiritus autem blasphemia non remittetur. Quibusnam? Sanè hominibus. Et subditur: Qui autem dixerit contra spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc seculo, neque in futuro. ubi de homine loquitur, non de spiritu maligno: & explicat quod supra dictum fuerat: Spiritus autem blasphemia non remittetur, quia ea est, qua quis dicit, id est blasphemat in spiritum sanctum. Eadem quoque intelligentia est apud Marcum cap. 3. Hic autem aduertendum est primam litteram particulam paulo aliter Graece haberi, quam codex Latinus habeat, nimirum sic: *πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθίσεται τοῖς ἀνθρώποις, ἢ δὲ τοῦ πνεύματος βλασφημία οὐκ ἀφεθίσεται τοῖς ἀνθρώποις*, id est: Omne peccatum & blasphemia remittetur hominibus: spiritus autem blasphemia non remittetur hominibus. ubi & de peccatis non remissibilibus hominibus manifeste agitur, & spiritus, paterni casus est, blasphemia uero recti. Sed & in hunc forte sensum recidit, quod in interpretatiōe latina nunc habet, ut idem uelit spiritus blasphemiae, quod blasphemia spiritus, quae non remittetur, neque in hoc seculo, neque in futuro. Blasphemia autem spiritus perinde sonat, ac blasphemia in spiritum, & spiritum quidem sanctum, ut ex consequentia uerborum domini facile deprehenditur. Homo ergo peccat & blasphemat in hominem, ut & Iudaei blasphemabant in filium hominis cum dicebant: Ecce homo uorax & potator uini, publicanorum & peccatorum amicus. Et hoc peccatum, & quodcumque committitur in filium hominis, & haec blasphemia, remissibilia sunt: nam hic modus peccandi aut blasphemandi, est in homine, ut homo est, sitque humana ratione. At peccatum, ac blasphemiam, quae est in spiritu sancto, ut si quis dicat spiritum sanctum esse Beelzebub, quod faciebant Pharisei, cum dicebant: Hic non eijcit daemonia nisi in Beelzebub principe daemoniorum: non condonat deus, imò inquit: Qui autem dixerit contra spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc seculo, neque in futuro. Et quid mirum, cum hoc peccatum simile sit peccato, quo daemones ipsi peccauerunt in deum, ut deus est, quod & eis non remittetur in aeternum: Et ex hoc loco planè nobis dominus insinuat spiritum sanctum esse deum. In quem enim blasphemando peccatum sit irremissibile, nisi in deum? Quare cum quis blasphemat patrem ut patrem, & filium dei ut filium, & spiritum sanctum ut spiritum sanctum: cum pater deus sit, & totius diuinitatis origo: & filius deus, & diuinæ foecunditatis aeterna expressio: & spiritus sanctus deus, & diuini uigoris interna, aeternaque consummatio: huiusmodi blasphemiae, et peccata sunt irremissibilia, qualia fuerunt Aetij, Apellis, Arrhij, Basilidis, Carpocratis, Cerdonis, Cherinthi, Donati, Eubionis, Eunomij, Macedonij, Martionis, Menandri, Photini, Sabellij, Simonis magi, Valētini, & suorum sequacium: qui omnes blasphemauerunt in deum, ut deus est: quidam in patrem, quidam in filium, quidam in spiritum sanctum, perperam & de diuina hypostaseon discretionem, & de unita, indiuisa quoque diuinitate sentientes, idque cum pertinacia. Nam si pertinacia non adsit, misericordiae dei fidendum est, quod illi nihil sit irremissibile, dicente Paulo de se: Qui prius blasphemus fui, & persecutor et contumeliosus: sed misericordiam dei consecutus sum. Nam si quis pertinax non est, id à se non habet, sed à deo conuertente: sicut scriptum est: Conuerte me, & conuertar: quia tu dominus deus meus. Quis enim

1. Timo. 1.6

Hier. 31.6

120

potest à se conuerti: Certè nec Paulus quidem à se conuersus est. At quidnam aliud uult deus cōuertendo, & gratiā suā, ac auxiliū prēmittendo, quā misereri, parcere & remittere? Si igiū est conuersio, & potest esse fiducia: cur nō intelligamus peccatū esse remissibile? Deterret ergo nos dominus ab omni peccato & blasphemia, & admonet ut studeamus sic uiuere, ut faciēte deo, bona arbor simus, afferētes fructū bonū, & peccatū omne, blasphemiamq; fugientes, non mala arbor, faciētes fructū malū, quale est peccatum omne, omnisq; blasphemia, & maxime ea quæ proxime in deum est; nam à fructu, bona ne sit an mala, cognoscitur arbor. Hoc autē facit, per Matthæum dicens. ¶ Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem malam, & fructum eius malū. Siquidem ex fructu arbor agnoscitur. Progenies uiperarum, quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali? Ex abundantia enim cordis, os loquitur. Bonus homo, de bono thesauro profert bona. Et malus homo, de malo thesauro profert mala. ¶ Arbor bona, homo bonus. Fructus boni, opera fidei, iustitiæ, & spiritus ueritatis. Arbor mala, homo malus. Fructus mali, opera infidelitatis, iniustitiæ, & spiritus erroris. Et qui huiusmodi arbores malæ sunt, neq; ex se cōuerti, neq; quicquā boni fructus, boniue operis proferre possunt: quales erāt Pharisei illi, ad quos dominus sermonē suū dirigens, dicebat: Progenies uiperarū quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali? nam qui opera dei faciunt fide suscepta, sunt filij dei, qui etiā opera diaboli faciunt uiolata fide, qualia sunt opera infidelitatis, blasphemiae, & omne maleficium, quorū diabolus præcipuus autor est, homo autē uoluntarium organū, filij sunt diaboli, & gēnemata, id est progenies & germina uiperarum, tales erant Pharisei, qui spiritū habebant infidelitatis & blasphemiae, & uoluntarie illi cooperabatur. Sunt quos uexat spiritus infidelitatis. Sunt & quos spiritus blasphemiae fatigat per suggestionē tantum, quod uanis cogitationibus maligno ingressum præstiterint, sed nō uoluntarie cooperantur ei. Sūt etiā, qui eosdem patiuntur possessi. Primis, est peccatū, & graue quidē peccatum. Secundis, est poena & flagellū. Et tertijs, est tormentū. Hi, exorcismis & imprecationibus purgātur: isti, cōsilijs & exhortationibus. Illi, si diū phantasmate fouerint dæmoniū, nō uolentes fidei maxima mysteria, quæ supra omnē rationē sunt, recipere, nisi ratione uel sua uel aliena uicti, omnīū difficilime à spiritu infidelitatis liberantur. Vidi equidē à spiritu blasphemiae liberatos frequēter, à spiritu autē infidelitatis perraro: quandoquidē illi quia hominū cōsilijs, suasionibus & rationibus uix aut nunq; credūt, uix etiā unq; liberātur. Nam tētat eos spiritus malignus in ijs de quibus ait Esaias: Nisi credideritis, nō intelligetis. ipsi autē anteq; credāt intelligere uolūt, hoc uinculo à dæmonio fortiter colligati. Quare uix unquā liberātur, nisi uirtus quædam quæ sit supra homines adsit, & quædam mutatio dexteræ excelsi. Cuiusmodi erant Pharisei, de quibus dicit dominus: Progenies uiperarum quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali? Cum illi sint arbor mala, & progenies malorū spirituum, quibus se præbent mancipium & uolūtarium instrumētum: quomodo possent operari bona? cum tuba sint diaboli, quomodo possent bona loqui? Id sanè impossibile est, aut certè difficilimum: non enim parua in corde eorum malitia est, sed abundantissima: quia os eorum loquitur ex abundantia malitiæ cordis ipsorum. Et ut bonus homo de promptuario mentis bona profert uerba, & è bona uoluntate, bona opera: ita & illi è malo, mala. Vipera, malignus spiritus. Abundantia, exuberans iniquitas, aut iustitia. Bonus homo, homo dei, homo fidelis. Malus homo, homo maligni, & maxime infidelis. Cor, mens, anima. Bonus thesaurus, recondita in mente bonitas. Malus thesaurus, recondita in mente malitia. Deinde instruit nos dominus quā cautos oporteat nos esse in uerbo, aperiente Matthæo, dicens. ¶ Dico autem uobis: quoniam omne uerbum ociosum quod locuti fuerint homines, reddēt rationem de eo in die iudicij. Ex uerbis enim tuis iustificaberis, & ex

121

dicens. ¶ Dico autem uobis: quoniam omne uerbum ociosum quod locuti fuerint homines, reddēt rationem de eo in die iudicij. Ex uerbis enim tuis iustificaberis, & ex

» & ex uerbis tuis condemnaberis. ¶ Ne putemus nos solū tunc peccare cum alter
 camur, cōuiciamur, blasphemamus: sed etiā cum uana & ociosa loquimur. Et quod
 in die iudicij non solum ex malis, quæ manent operibus condemnabimur, aut ex bo-
 nis manentibus iustificabimur: sed etiam (iuxta doctrinam saluatoris) ex uerbis quæ
 transeunt, aut iustificabimur, si bona fuerint: aut condemnabimur, si mala. Ergo uer-
 ba nostra neque ad uanitatē, neque ex malitia cordis depromantur: sed ad ædificatio-
 nem & bonū finem, & ex bono thesauro cordis. Nam si opus noxiū punietur, & uer-
 bum quoque noxiū punietur: & si opus uanū & ociosum, & uerbum quoque uanū et
 ociosum. Et cum saluator sic eos doceret, perfidi Scribæ et Pharisæi, infidelitatē suam
 à deo, & de super esse crederent ostendentes, à domino signū petunt, non tam rogan-
 tes, quàm quodammodo imperantes, dicendo: Volumus à te signum uidere. Quod
 subiungit Matthæus, & ait. ¶ Tunc responderunt ei quidam de Scribis & Pharisæi
 » is, dicentes: Magister, uolumus à te signum uidere. Qui respondens, ait illis: Genera-
 » tio mala & adultera signū quærit: & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ pro-
 » phetæ. Sicut enim fuit Ionas in uentre ceti tribus diebus & tribus noctibus: sic erit fi-
 » lius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. ¶ Volebant signum
 uidere. Et nōne uiderant cæcum, & mutum à dæmonio uexatum, nuper sanatum?
 Erat ne hoc signum? Erat sanè: & tale quidem quod turbas in stuporem & admira-
 tionem conuerterat. sed erat signum in terra: illi autem petebāt signum è cælo, quod
 ex Marci octauo cognoscitur. Sed quid ait illis dominus? Ait eis in parabola, quod
 tantundem ualet ac si aperte dixisset eis: Vos Scribæ & Pharisæi mala & adultera ge-
 neratio: mala quidem ob legis transgressionem, adultera autem ob uestram traditio-
 nem, & ab ea quæ dei est defectio, uultis signum è cælo uidere. At non pro uo-
 luntate uestra dabitur uobis signum è cælo: sed dabitur uobis ex opposito, contra ue-
 stram uoluntatem signum in inferno. Nam sicut Ionas fuit tribus diebus & tribus no-
 ctibus in uentre ceti: sic ero tribus diebus, & tribus noctibus in inferno, & tertia die re-
 surgam, & reuertar ad superos: sicque dabitur uobis impletio, & ueritas signi Ionæ
 prophetæ. Quomodo autem tribus diebus, & tribus noctibus dominus fuerit apud
 inferos, satis superque à nobis disputatum est in libello de triduo CHRISTI. Nunc ue-
 ro quid de duritia Scribarum & Pharisæorum, & assecularum eorum, aperiente Mat-
 theo, subdat dominus, audiendum est: sic autem inquit. ¶ Viri Niniuitæ surgent in
 » iudicio cum generatione ista, & cōdemnabunt eam: quia pœnitentiā egerūt in præ-
 » dicatione Ionæ. Et ecce plusquam Ionas hic. Regina austri surget in iudicio cum ge-
 » neratione ista, & condemnabit eam: quia uenit à finibus terræ audire sapientiam So-
 » lomonis. Et ecce plusquam Solomon hic. ¶ Omnes aderunt in die iudicij: omnes
 enim nos (iuxta apostoli sententiam) manifestari oportet ante tribunal CHRISTI. Et
 tunc Niniuitæ ibi astabunt aduersus Scribas & Pharisæos, & assecclas eorum, & erūt
 argumentū iudici condemnationis eorū: quia illi, pœnitentiā egerūt prædicāte Ionæ,
 ut in libro Ionæ cōtinetur, ubi sic legimus: Et crediderunt uiri Niniuitæ in domino,
 & prædicauerunt ieiunium, & uestiti sunt sacco à maiore usque ad minorē. Et peruē-
 nit uerbum ad regem Niniue, & surrexit de solio suo, & abiicit uestimētum suum à
 se, & indutus est sacco, & sedit in cinere. Et clamauit & dixit: In Niniue (ex ore regis
 & principū eius dicens) homines & iumenta, & boues & pecora non gustent quic-
 quam, nec pascantur, & aquam non bibant: & operiantur sacco homines & iumen-
 ta, & clament ad dominum in fortitudine: & conuertatur uir à uia sua mala, & ab ini-
 quitate, quæ est in manibus eorum. Hæc, pœnitentiā Niniuitarum. Isti uero, prædican-
 te CHRISTO, qui eo maior erat Iona, quo ueritas maior est signo, pœnitentiā nō ege-
 runt, Astabit & regina Austri, & erit iudici argumentum condemnationis eorum.

- nam è Sabbā uēnit ut audiret sapientiam Solomonis: quam didicit, probauit, laudauit, ut ex tertij Regum decimo cognoscitur. Ipsi autem sapientiam CHRISTI nequaquam, qui tanto maior erat Salomone, quanta sapientia dei, non per infusionē & participationem, sed per naturam & essentiam, maior est sapiētia hominis per donum & gratiam, & ueritas uestigio: erat enim Salomon, typus & figura CHRISTI: & sapientia eius, sapiētia CHRISTI. CHRISTVS & sapientia eius, archetypus & ueritas, Regina Sabba à finibus terræ, ecclesia ex gentibus. His de condēnatione Pharisæacæ generationis positis, prophetiā adijcit de eo quod etiam eidem, etsi prius per gratiam CHRISTI purgatæ, euenturum sit, dicens. ¶ Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida quærens requiem, & nō inuenit. Tūc dicit: Reuertar in domum meam unde exiui. Et ueniens inuenit eam uacantem, scopis mundatam, & ornata. Tunc uadit & assumit septem alios spiritus secum, nequiores se, & intrantes habitant ibi: & fiūt nouissima hominis illius peiora prioribus. Sic erit & generationi huic pessimæ. ¶ Cum gens Pharisæaca, quæ nunc etiam Iudaica est, aut Iudaicæ æmula, fide uenit ad CHRISTVM, exit ab ea spiritus immundus, qui eam infidelitatis errore faciebat in CHRISTVM blasphemā, & sacramētis CHRISTI initiata à uexatione quiescit, ocioq; fruitur, purificatur doctrinis, ornatur charismatibus: spiritus autem malignus, qui more accipitris & lupi nunquam quiescit, nisi in direptione animarum, perambulat loca arentia, siticulosa, deserta, quærens quam deuoret, & non inuenit: ubi diu præda frustratus est, statuit redire in domum suā unde exierat: quam cum inuenit uacantem, purgatam & ornata, abit & adiungit sibi septem alios spiritus, peiores se, quo gratias dona que septiformis spiritus sancti expugnent, quæ sunt septem, ab Esaia cap. 11. enumerata: & fortiores effecti, habitant in hac generatione, & fiunt nouissima eius peiora prioribus. Præstaret enim in Iudaismo mansisse, aut ad CHRISTVM non uenisse, quàm ad CHRISTVM uenientem, ubi sacris initiata & purgata fuerit, apostasiam facere. Attamen id euenit huic generationi Pharisæacæ, & ideo pessimæ, quod & nostra tempestate adhuc uidemus. Hinc multitudo illa, quam contumeliose Maranicam uocant, quæ ob Pharisæacā labem CHRISTO diffidens in Iudaismum recidit: immo uero ne in ipsum quidem Iudaismum planè confidens, neque CHRISTI sunt, neque Moſis: sed sunt diaboli, qui illos multo magis inhabitat, & cum maiori caterua, quàm cum in puri Iudaismi errore manebant. nulla enim est alia natio, quæ tam prompte ad uomitum, & capturam diaboli redire soleat. Spiritus immundus, diabolus impugnator hominum. Homo à quo exijt, generatio Pharisæaca. Loca arida, aliæ nationes. Domus uacans, anima liberata. Scopæ, purificationes CHRISTI. Ornamentum, iustificatio, & gratia spiritus sancti. Septem spiritus nequiores, spiritus, donorum spiritus sancti impugnatores. Prior uita, in Iudaismo. Nouissima uita, in apostasia à CHRISTI purificatione. Cum autem dominus hæc locutus fuisset ad turbas, superuenit mater eius & affines, uolētes eum alloqui, ut ait Matthæus, dicens. ¶ Adhuc eo loquente ad turbas: ecce mater eius, & fratres stabant foris, quærentes loqui ei. Dixit autem ei quidam: Ecce mater tua & fratres tui foris stant, quærentes te. At ipse respondens dicens tibi sibi, ait: Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei: Et extendens manum in discipulos suos, dixit: Ecce mater mea, & fratres mei. Quicumque enim fecerit uoluntatem patris mei, qui in cœlis est, ipse meus frater, & soror, & mater est. ¶ Cum dicit Euangelista, mater eius & fratres stabant foris: innuit dominum cum hæc fierent, in aliqua domo fuisse. Quod & Marcus capite tertio manifeste aperit. Et quare stabant foris? Quia tanta turba erat, ut quærentes intrare, nullomodo potuissent. nam cum de ipso & apostolis quid tunc eis acciderit, enarrat idem Marcus, ait: Et ueniunt ad domum, & conuenit iterum turba, ita ut non possent neque panem manducate.

Quæ

Marc. 3.

Quæ cum necessarij eius audissent, timētes ne quid ei sinistri accidisset, uenerunt, pia solitudine pleni, ut inde eum extraherent. Aderat & mater, quæ conscia diuinitatis eius, nihil ei contigisse, nisi quod ipse uoluisset, certo sciebat: & ideo fides eam ab omni metu mali liberabat, scientem mendacia esse, quæ nunciata fuerant. Cum uero præ turba & cōpressiōe intrare necessarij illi nō potuissent, postulauere, ut ei per medias uoces renunciaretur se foris stare, ut uel sic pateret ei exeundi commoditas. Tandem uox ipsa peruēnit usque ad eos, qui illi uicini erāt: è quibus aliquis nulla forte, ut uerisimile est, beneuolētia motus: sed in contēptum eius, aut etiā tentando ipsum, an carnem & affines prædicationi præferret, dixit illi: Ecce mater tua, & fratres tui foris stant, quærentes te. At ille, quia mater & fratres spiritu potius sunt mater & fratres, quàm carne: cum illi magis charitate, affinitate, ac unione spiritus distinantur, quàm isti proximitate carnis, dicentē interrogauit, quæ esset mater sua, & fratres sui. Qui cum taceret, ipse protensa manu indicans discipulos suos, dixit: Ecce mater mea, & fratres mei. Ecce ad quos ego, & qui ad me charitatem habent, affinitatē & unionem agglutinationemq; maternam, & fraternam spiritus. Et protinus adiunxit huius maternæ & fraternæ cognationis spiritualis causam esse, quia uoluntatem facerēt patris cœlestis. Quicumque enim (inquit) fecerit uoluntatem patris mei, qui in cœlis est, ipse meus frater, & soror, & mater est. Qua respōsione matrem pro foribus stantem nequaquā paruifecit, sed plurimū: immo supra omnes exaltauit, nam quis unquam post CHRISTVM, uoluntatem cœlestis patris exactius fecit, quàm ipsa? Ad hæc mater erat secundū carnē & supra carnem, & secundum spiritum, & plusquam cæteri omnes secundum spiritum: cum eius ad CHRISTVM, & CHRISTI ad ipsam charitas maior fuerit: quemadmodum & cæteris omnibus eminentius, ac perfectius secundum carnem mater fuit, quia uirgo mater, tota gignens & absque compare, id est tota prorsus, & sola uere, & diuine & supra naturā gignens: quod nulli alteri matri conuenit, sed nec conuenire potest, sed illi soli. Quare supra omnes, & frater & soror, & mater est. nā hæc omnia, & carne & supra carnē, et spiritu supra omnes est: sola siquidem supra omnes mater secundum carnem, intacta uirginitate, & carne semper immuni ab omni contagione peccati: & sola supra omnes mater secundum spiritum, ut quæ cum mater sit secundum spiritum, de spiritu sancto concepit dei filium. Hæc igitur responsio domini, ad suæ uirginæ matris commendationem maxime omnium pertinet. Quæ sic nobis superbenedictum filium suum reddat propitium: ut nos fratres, & filios porrecta benedictionis suæ manu, agnoscere dignetur: utpote sic semper facientes uoluntatem patris sui, qui in cœlis est, ut patrem cum ipso & spiritu sancto pereuniter laudare & exaltare possimus, unum deū uerum, & solum agnoscetes, cui honor, decus & imperium in omnia, & super omnia secula seculorū. Amen.

CAPVT DECIMVM TERTIVM.

In illo die exiens IESVS de domo, sedebat secus mare. Et 126
cōgregatæ sunt ad eū turbæ multæ, ita ut in nauiculā ascen-
dens sederet, & omnis turba stabat in litore, & locutus est
eis multa in parabolis, dicēs. ¶ Ecce exiit qui seminat, se- 127
minare. Et dum seminat: quædā ceciderunt secus uia, & ue-
nerunt uolucres cœli & comederunt ea. Alia autem ceciderunt in petrosa,
ubi non habebant terrā multam, & cōtinuo exorta sunt, quia nō habebāt
altitudinem terræ: sole autem orto, æstuauerunt, & quia nō habebant radi-
cem, aruerunt. Alia autem ceciderunt in spinas, & creuerunt spinæ, & suffo-
10 cauerunt ea. Alia autem ceciderunt in terram bonam, & dabant fructum,

- 128 aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud tricesimum. Qui habet au-
 res audiendi, audiat. ¶ Et accedentes discipuli dixerunt ei: Quare in para-
 bolis loqueris eis? Qui respondens, ait illis: Quia uobis datum est nosse my-
 steria regni cœlorum: illis autem non est datum. Qui enim habet, dabitur
 ei, & abundabit: qui autem non habet, & quod habet, auferetur ab eo. Ideo 15
 in parabolis loquor eis, quia uidentes non uident, & audientes non audiunt,
 neque intelligunt: ut adimpleatur in eis prophetia Esaiæ dicentis: Auditum au-
 dietis, & non intelligetis: & uidentes uidebitis, & non uidebitis. Incrassatum est
 enim cor populi huius, & auribus grauitate audierunt, & oculos suos clausu-
 runt: nequãdo uideant oculis, & auribus audiãt, & corde intelligant, & cõuer- 20
 tantur, & sanentur. ¶ Vestri autem beati oculi, quia uident: & aures uestræ,
 quia audiunt. Amen quippe dico uobis, quia multi prophetae & iusti cupierunt
 uidere quæ uidetis, & non uiderunt: & audire quæ auditis, & non au-
 130 dierunt. ¶ Vos ergo audite parabolam seminantis: Omnis qui audit uer-
 bũ regni, & non intelligit, uenit malus, & rapit quod seminatum est in cor- 25
 de eius: hic est qui secus uiam seminatus est. Qui autem super petrosa semi-
 natus est: hic est qui uerbum audit, & continuo cum gaudio accipit illud:
 non autem habet in se radicem, sed est temporalis: facta autem tribulatio-
 ne & persecutione propter uerbum, continuo scandalizatur. Qui autem se-
 minatus est in spinis: hic est qui uerbũ dei audit, & sollicitudo seculi istius, 30
 & fallacia diuitiarum suffocat uerbum, & sine fructu efficitur. Qui uero in
 terram bonam seminatus est: hic est qui audit uerbum, & intelligit, & fru-
 ctum affert, & facit aliud quidem centesimum, aliud autem sexagesimum,
 131 aliud uero tricesimum. ¶ Aliam parabolam proposuit illis dicens: Simi-
 le factum est regnũ cœlorum homini, qui seminauit bonum semen in agro 35
 suo: cum autem dormirent homines, uenit inimicus eius, & supersemina-
 uit zizania in medio tritici, & abiit. Cum autem creuisset herba, & fructum
 fecisset: tunc apparuerunt & zizania. Accedentes autem serui patrisfamilias,
 dixerunt ei: Domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo? Vnde er-
 go habet zizania? Et ait illis: Inimicus homo hoc fecit. Serui autem dix- 40
 erunt ei: Vis imus & colligimus ea? Et ait: Non, ne forte colligentes zizania,
 eradicetis simul cum eis & triticũ. Sinite utraque crescere usque ad messem,
 & in tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zizania, & alli-
 gate ea in fasciculos ad comburendum: triticum autem congregate in hor- 45
 reum meũ. ¶ Aliam parabolã proposuit eis, dicens: Simile est regnum cœ-
 lorũ grano sinapis, quod accipiens homo seminauit in agro suo: quod mini-
 mum quidẽ est omnibus seminibus: cum autem creuerit, maius est omnibus
 oleribus, & fit arbor, ita ut uolucres cœli ueniant & habitent in ramis eius.
 133 ¶ Aliam parabolam locutus est eis: Simile est regnum cœlorum fermento,
 quod acceptum mulier abscondit in farinã satis tribus, donec fermenta- 50
 tum est totum. ¶ Hæc omnia locutus est IESVS in parabolis ad turbas,
 & sine

& sine parabolis non loquebatur eis, ut impleretur quod dictum est per prophetam, dicentem: Aperiā in parabolis os meum: eruētabo abscondita à constitutione mundi. ¶ Tunc dimissis turbis uēnit in domum, & accesserunt ad eum discipuli eius, dicētes: Ediffere nobis parabolam zizaniorum agri. Qui respondens, ait: Qui seminat bonum semen, est filius hominis. Ager autem est mundus. Bonum uero semen, hi sunt filii regni: Zizania autem, filii sunt nequam. Inimicus autem qui seminauit ea, est diabolus: Messis uero, consummatio seculi est. Messores autem, angeli sunt. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni comburuntur: sic erit in consummatione seculi. Mittet filius hominis angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatem, & mittet eos in caminum ignis. Ibi erit fletus, & stridor dentium. Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorū. Qui habet aures audiēdi, audiat. ¶ Simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro: quem qui inuēnit homo, abscondit, & præ gaudio illius uadit, & uendit uniuersa quæ habet, & emit agrū illū. ¶ Iterum simile est regnum cœlorum homini negociatori quærenti bonas margaritas. Inuenta autē una preciosa margarita: abiit, & uendidit omnia quæ habuit, & emit eam. ¶ Iterum simile est regnum cœlorum sagenæ misæ in mare, & ex omni genere piscium congreganti: quam cum impleta esset, educētes, & secus litus sedentes, elegerunt bonos in uasa, malos autem foras miserunt. Sic erit in consummatione seculi. Exhibunt angeli, & separabunt malos de medio iustorū, & mittent eos in caminū ignis: ibi erit fletus & stridor dētium. ¶ Intellexistis hæc omnia? Dicūt ei: Etiam. Ait illis: Ideo omnis scribe doctus in regno cœlorum, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo noua & uetera. ¶ Et factum est cum consummasset IESVS parabolas istas, transiit inde. Et ueniens in patriam suam, docebat eos in synagogis eorum, ita ut mirarentur, & dicerent: Vnde huic sapiētia hæc, & uirtutes? Nōne hic est fabri filius? Nōne mater eius dicitur MARIA, et fratres eius Iacobus & Ioseph, & Simō & Iudas: & sorores eius, nōne omnes apud nos sunt? Vnde ergo huic omnia ista? Et scādalizabantur in eo. IESVS autem dixit eis: Non est propheta sine honore, nisi in patria sua, & in domo sua. Et nō fecit ibi uirtutes multas, propter incredulitatem illorum.

ANNOTATIONES BREUES XXXVI. CIRCA LITERAM CAP XIII,

2	nauculam τὸ πλοῖον	9	profunditatem creuerunt ἀνέβησαν	ἑκατόμ ἑξήκοντα
4	qui seminat ὁ σείρων	11	ascenderunt centesimum sexagesimum	τριᾶκοντα centum sexaginta
8	altitudinem βάθος		tricesimum	triginta & infra

17	ut adimpleatur ἡ ἀναπληροῦται	47	omnium seminum μᾶλλον τῶν λαχίνων ἐστὶ	70	genere - piscium
	& impletur		maximum olerum est κόρραιον ἢ σφραγιῶν	71	educentes secus litus
17	dicentis ἡ λέγουσα	47	maius est - omnibus	71	educentes in litus &
	dicens,	48	habitent κατασκηνοῦν	71	elegerunt
18	& non uidebitis οὐ μὴ ἴδῃτε		nidificent, nidulentur	71	bonos
	& non perspicietis	50	fermentatū est totum ἐζυμώθη ὅλον		malos
	& non cognoscetis		fermentata esset tota		τὰ καλὰ
30	in spinis εἰς τὰς ἀκάνθας	52	sine parabolis χωρὶς παραβολῶν	74	neutra
	in spinas		singulare		dentium.
30	uerbum - dei	54	in domum * ὁ Ἰησοῦς	74	* λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς
36	superseminauit ἐσπειρε		IESVS		Ait illis IESVS.
	seminauit	56	ait * αὐτοῖς	74	Etiā
37	creuisset ἐβλάστησεν		illis		* κύριε
	germinasset	58	nequam τυῦ πονηροῦ	75	domine
41	Vis im⁹ & colligimus εἴλας οἶον ἀπειθόντες		maligni γενεθίους	75	in regno
	Vis igitur abeamus et colligamus	61	seculi * τούτου		ἐἰς τὴν βασιλείαν
41	ne forte μήποτε		huius	78	ad regnum
	nequando	64	audiat. * πάλιν		in synagogis
44	ad comburendum * αὐτὰ εἶ		Rursus	78	in synagogis ἐν τῇ συναγωγῇ
47	omnibus seminibus				singulare
					ita ut mirarentur ὥστε ἐκπλήττεισθαι
					ita ut stuperent
				80	MARIA
					Ioseph
					Μαριάμ
					Ἰωσήφ

COMMENTARIUS IN CAPVT DECIMVMTERTIVM.

126

» Aulo ante dictum est Euangelistam per hoc quod dixerat matrem, & fratres foris stare, innuisse dominum tunc in aliqua domo fuisse, quod & apertius hic insinuat idē Euāgelista Matthæus, dicens. ¶ In illo die exiens IESVS de domo, sedebat secus mare. Et cōgregatæ sunt ad eū turbæ multæ, ita ut nauiculā ascēdens sederet, & omnis turba stabat in litore: & locus est eis multa in parabolis, dicens. ¶ Sedebat dominus secus mare. Per hoc mare intelligit lacus Gēnezareth, qui & mare Tiberiadis dicitur, cui uicinæ sunt Choroza im, Capharnaū, et Bethsaida. Sed irruētibus in eū turbis, nō malo quidē animo, sed in gēti doctrinæ coelestis, et diuinarū uirtutū, quæ ex ipso prodibāt, desyderio, iā tum scilicet piam uim regno cœlorū pati incipiente, intrat in nauem. Nauis, ecclesia. Mare et mari adiacentiā, mundus. Qui uult ergo audire CHRISTVM, audiat eum in ecclesia: & doctrinam eius percipiat ex ecclesia, in qua CHRISTVS & apostolici solū sunt uirī: & studeat ex parabolarū spiritu, id est Euāgelio doctrinā; CHRISTI, uitalē haurire sapientiā. nam fermē totū Euangeliū parabola est. Sed quam primum proponit

127

» parabolam referantē Matthæo audiamus: inquit enim. ¶ Ecce exijt qui semina-

bat, semi-

bat, seminare. Et dum seminabat: quædam ceciderunt secus uiam, & uenerunt uolucres cœli, & comederunt ea. Alia autem ceciderunt in petrosa, ubi non habebant terram multam, & continuo exorta sunt, quia non habebant altitudinem terræ: sôle autem orto, aestuauerunt: & quia non habebant radicem, aruerunt. Alia autem ceciderunt in spinas, & creuerunt spinæ, & suffocauerunt ea. Alia autem ceciderunt in terrâ bonam, & dabant fructum: aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud tricesimum.

Qui habet aures audiendi, audiat. ¶ Hac parabola dominus seipsum declarat: declarat & quid sit Euangelium, & qui sint qui suscipiunt illud. Nam ipse dominus est, qui exiit à deo patre, & uenit in hunc mundum, ut seminaret semen uitæ, quod est Euangelium. Euangelium autem, uerbum dei. Qui suscipiunt, omnigenæ nationes. Et quia dominus hanc per semetipsum declarare dignatus est parabolam: ideo paucis hic tota series eius intelligi potest. Ecce, præsentia dicit. Qui exiit, CHRISTVS. Unde exiit: A patre. Ego (inquit in Ioanne) exiui à patre, & ueni in mundum. Qui IOH. 1. 6. seminat, itidem CHRISTVS. Semen: Euangelium, uerbum dei, doctrina uitæ, lex noua, lex gratiæ, testamentum æternum. Finitima uia: homines iuxta uiam latâ & spatiosam, quæ ducit ad perditionem incedentes, & uerbum dei spiritualiter non capientes. Via, uia lata, uia perditionis. Volucres, dæmonia. Comedere, rapere, perdere. Terra petrosa, homines parum spiritus, parumque gratiæ admittentes, & non alte uerbum dei recipientes. Cito exoriri, in principio feruere. Sol exortus, tribulationes & perfectiones, aut æstus concupiscentiarum, tentationumque superuenientes. Radices habent, quæ alte & firmiter menti inhærent: quæ autem debiliter & superficie tenuis, non habent. Terra spinosa, homines sollicitudinibus mûdanis obruti. Spinæ ipsæ, mûdanae sollicitudines, ut immodicum studium circa diuitias cõgerendas, circa honores adipiscendos, & fluxam mundi huius, momentaneamque gloriam: circa uoluptates corporis, quæ brutorum sunt, non hominum, captandas & exercendas: et multa id genus alia. Terra bona, homines bonæ mentis, multi spiritus, & multæ gratiæ, qui alte suscipiunt uerbum dei, & ad spiritum intelligunt & faciunt, ociosam in seipis dei gratiam non sinentes. Fructus centesimus, augmentum operum gratiæ & bonitatis: in perfectis, et hoc est consummatorum. Fructus sexagesimus, augmentum proficientium. Et fructus tricesimus, augmentum incipientium. Ergo & incipientes & proficientes & consummati, serendo uerbo dei, bona terra sunt: incipientes, bona: proficientes, melior: & consummati, optima. Quæ tamen in principio solum bona est, sic proficere potest, ut & melior fiat, & tandem euadat optima. Hic aduertere licet illam in se infinite bonam dei bonitatem adeò exuberanter esse extra se bonâ, & sese propagare uelle, ut penè se sui prodigam prodat: ut quæ ubique bonum semen seminare uelit, & nō solum in bonam & optimam, sed in omnem terram, uel ferme quātunlibet malam, ut in eam, quæ latæ uiaæ adiacet, & in petrosam, & in spinosam: et ubicunque maneat uerbum dei, & quādiu maneat, purgare: & quantū ex se est, fructificare. Qui igitur iuxta latâ uia incedunt, eā deserant ad auxiliū seminantis conuersi, & quærant iuxta angustam incedere. Qui per terram intelliguntur petrosam: quoad possunt sese elapident, & duritiem emolliant, quod superest in seminantē reijcientes, ut alte semen admittere possint. Qui per terram spinosam: omnes, seminantis implorata ope, spinas euellant, & in CRISTO mortificant: & tunc omnis terra bona erit, & omne genus hominum saluum per uerbum dei. Quod etsi impossibile sit potestate humana: possibile est tamen potestate diuina, quæ & hoc uult, & ad hoc seminat, non ut pereat semen, sed ut uiuificetur pariter & uiuificet. Extendamus igitur nostram uoluntatem, & totam ponamus in uoluntate dei, & nostrā totam potestatem in potestate dei, & omnis homo per uerbum dei saluus fiet. Porro ubi saluator noster suā de semināte compleuit parabolā, protinus adiecit: Qui habet aures audiendi, audiat: aures requirēs spiritus,

genere: pium
educerent
educerent
elegant
collegerunt
bonos
malos
neutra
denarium
An illis
Etiam
domine
in regno
ad regnum
in synagoga
singula
ita ut mirum
ita ut stupens
M. A. R. I. A.
Ioseph
Ioseph
I. V. M. T. E. R. T. I. U. S.
ad dixerunt
qua domo
as, dicens
et cõgregati
a stabat in
secus mare
in uicinis
lo quod
sua, des
Nauis, occidit
audiat enim
apostolus
CHRISTVS
tam primus
ecce exiit

- non carnis. quod planè insinuat, hic mysterium, theoriam & spiritualē intelligentiam esse requirendam. Post quæ uerba etiam accesserunt discipuli ad dominum, uolentes
- 128 " spiritum parabolæ intelligere. Quod innuit Matthæus, subdens. ¶ Et accedentes
 " discipuli, dixerunt ei: Quare in parabolis loqueris eis? Qui respondens, ait illis: Quia
 " uobis datum est nosse mysterium regni cœlorum: illis autem non est datū. Qui enim
 " habet, dabitur ei, & abundabit: qui autem non habet, & quod habet auferetur ab
 " eo. Ideo in parabolis loquor eis, quia uidentes non uident, & audientes non audi-
 " unt, neque intelligunt, ut adimpleatur in eis prophetia Esaiæ, dicentis: Auditū audie-
 " tis, & non intelligetis: & uidentes uidebitis, & nō uidebitis. In crassatum est enim cor
 " populi huius, & auribus grauius audierunt, & oculos suos clausurunt: ne quando ui-
 " deant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & sanem eos.
- ¶ Qui corde accedunt ad CHRISTVM, mysteria dei intelligūt: & ideo discipuli intel-
 lexere, quia sic accesserunt ad CHRISTVM. Turbæ autem & reliqui qui non intel-
 legerunt, nisi in enigmate & in uolucro: sunt qui ad CHRISTVM corde non acce-
 dunt, etsi corpore, existimantes se sibi ipsis sufficere, & ex sese plenissime quæ sunt in-
 telligenda, intelligere. tales autem credunt se uidere, sed non uident: nam anima-
 li sensu uident, non spirituali: & audire, id est intelligere: at non intelligunt, quia in-
 telligentia carnis & hominis intelligunt, non spiritus, & ita in eis impletur prophe-
 tia Esaiæ, quæ nunc sic capite sexto legitur: Vade, & dices populo huic: Audite au-
 dicentes, & nolite intelligere: & uidete uisionem, & nolite cognoscere. Excæca cor
 populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude: ne forte uideat oculis suis,
 & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & cōuertatur, & sanē eum. Et eum
 sensum habet, qui paulo ante expressus est: quia particularum principia de auditu et
 uisu carnis, & secundum humanam præsumptionem: fines autem de intelligentia &
 cognitione spiritus, & secundum diuinum sensum intelliguntur. Et cum dicit: No-
 lite, non prohibet: sicuti neque præcipit cum dicit: Excæca, aggraua, claude: sed ubiq;
 prædicat: quod etiā interpres Matthæi, Græcicā tralatio nē secutus expressit. Et cū
 hic in tralatione Matthæi dicitur, nequādo, & illic in nostra tralatione Esaiæ, ne forte,
 hæ particulæ nō sunt notæ dubitationis, sed libertatis arbitrij, quod indifferenter se ha-
 bet ad se ex deo cōuertendū, & ex se nō cōuertendū. Et dei uolūtas erat illos sanare:
 si se uoluissent diuino adiuuante p̄sidio, cōuertere: dicēte Luca de ijs, qui etiā blasphe-
 mabāt eum: Et erant Pharisei sedentes & legis doctores, qui uenerāt ex omni castel-
 lo Galileæ & Iudeæ & Hierusalem, & uirtus domini erat ad sanandum eos. Quod
 ergo non sanati sunt, id non erat ex parte illius, qui in parabola loquebatur eis: sed ex
 parte ipsorum. nam si aperte eis dixisset: ego sum filius dei, qui in æternitate cum pa-
 tre sui, à quo exiui, & ueni in mundum, Euangelium pacis, uerbum dei, & legem
 nouam uobis annunciatum, reliqua detegendo sacramenta: id multo minus audire
 uoluissent, quàm parabolā: quia iuxta prophetiam, grauius audiebant. Quod ex
 emplo principis sacerdotum cognoscitur: qui cum interrogasset & adiurasset domi-
 num ut eis planè diceret, an esset CHRISTVS filius dei, & ille (ex Marco) dixisset, Ego
 sum, tam grauius tulit, ut illico uestimēta sua sciderit, & exclamauerit eū blasphemasse.
 Expediebat ergo populo, Scribis, & Phariseis ad ipsorū minorē damnationē, &
 ad electorū illuminationē, ut dominus loqueretur eis in parabolis, ut & de eo erat o-
 raculis prophetarū referatū: ergo qui peribāt, ex se ipsis solis peribāt, allato etiā ex dei
 bonitate, quantū licebat, auxilio, ne perirent. Discipulis autē & ad se accedētibus, nu-
 de & aperte mysteria detexit, uirtutem sine ullo in uolucro reuelādo, & lucem osten-
 dendo spiritualē: quia non grauius audiebant, neq; se sapiētes putabāt, sensui suo fi-
 dentes: sed à domino (ex Marco & Luca) petentes: & ideo sacramēta dei expressa eis
 profuerunt, & bene illis usi sunt auditis. nam qui gratiam habent, & gratia eis auge-
 bitur,

bitur, & abundabunt. Qui autem gratiam non habent, & si se habere putent, etiam quod habent, id est humana sapientiae bonitatisque opinio, atque praesumptio, auferetur ab eis.

» Et hi miseri, illi uero beati: subdente domino (ut aperit Matthaeus) ac dicente. ¶ **Vestri** 129

» autem beati oculi, quia uident: & aures uestrae, quia audiunt. Amen quippe dico uobis, quia multi prophetae & iusti cupierunt uidere quae uidetis, & non uiderunt: & audire quae auditis, & non audierunt. ¶ **Oculus**, uisio interna mentis. **Auris**, auris interna, obediētia mentis. **Videre**, spiritu. **Audire**, itidem spiritu. Quot oculi discipulorum uidebant spiritualiter, & aures eorum similiter audiebant: id non erat discipulorum, nisi ut deo ipsos conuertenti, non reluctantium, sed **CHRISTI**, lumen & intelligentiam spiritus infundentis. Ergo beatitudo ista ex parte infundentis, non ex parte eorum, quibus infunditur, attendenda est. Ille enim omnia agit, isti hoc solum quod non reluctantur. Quod si quid cooperentur quod agunt, id solum humanum est, non etiam diuinum: ut calamus non reluctans scribenti, si cooperetur, solum id agit ut calamus: quod autem humanum est, id totum hominis est, & si gratia adiuti: quod supra hominem, totum dei & gratiae. Multi prophetae & iusti uiri tamen perquam cupide & auide uiderunt, & audierunt corporeis sensibus **CHRISTVM**: multo tamen magis cupierunt ea uidere & audire quae **CHRISTI** erant, secundum diuinitatem & spiritum, quae **CHRISTVS** suis discipulis annunciabat & aperiebat. Qua felicitate illi, quia tempore **CHRISTI** non fuere, caruerunt. Ut gloria maior intelligatur ihs accessisse, qui sunt nouae legis, legis libertatis & gratiae, quam illis qui fuerunt ueteris legis, legis seruitutis & peccati. Continenter autem dominus ut essent uere uidentes & audientes, & uere intelligentes & credentes, aperuit discipulis suis parabolam de seminante, dicens. ¶ **Vos** 130

» ergo audite parabolam seminantis: Omnis qui audit uerbum regni, & non intelligit, uenit malus & rapit quod seminatum est in corde eius: hic est qui secus uiam seminatus est. Qui autem super petrosa seminatus est, hic est qui uerbum audit, & continuo cum gaudio accipit illud: non habet autem in se radicem, sed est temporalis: facta autem tribulatione & persecutione propter uerbum, continuo scandalizatur. Qui autem seminatus est in spinas, hic est qui uerbum dei audit, & sollicitudo seculi istius, & fallacia diuitiarum suffocat uerbum, & sine fructu efficitur. Qui uero in terram bonam seminatus est, hic est qui audit uerbum & intelligit, & fructum affert & facit: alius quidem centesimum, alius autem sexagesimum, alius uero tricesimum, ¶ **Cum** ait, Vos ergo audite, iubet esse mente attentos, qui diuina intelligere uolunt mysteria, & in mysticos ac spirituales penetrare sensus. Caetera ferè omnia abunde manifesta sunt, tum ex se, tum ex ihs quae paulo supra numero. 127. dicta sunt: & ideo non est diutius hic insistendum. Est tamen aduertendum quod semē & semina, quae sunt uerba dei, dicuntur in terram cadere: quia de sursum est semen quod fecundare debet terram nostram: terra autem, id est homo dicitur seminari: quia illud semē factum excipit. Et quod qui hic dicitur malus, Marci quarto uocatur satanas, & Lucae octauo diabolus. Et denique quod ultima particula sic uertenda erat: Qui uero in bonam terram seminatus est, hic est qui audit uerbum & intelligit: qui utique fructum affert & facit: alius quidem centesimum, alius autem sexagesimum, alius uero tricesimum: ut alius masculino genere prolatus, ad hominem referatur: quod prius de homine, qui terra bona est, & fructum affert, non de semine sermo habitus sit. Nam & articulus δ, quo hic ubique utitur interpres Graecus, masculinus est: neque aliud quicquam referre potest. Interpres tamen latinus δ cum spiritu & tono, non δ cum spiritu sine tono legisse uidetur: quemadmodum hodie quoque in nonnullis etiam uetustis codicibus legere est: quod uidetur mendum, ex fine parabolae errore scriptoris uerborum similitudine hallucinati huc translatum: aut certe δ masculinae capiendum, ut hominem referre possit. λαμβάνεται γὰρ ἅντι οὗτος. ὡς παρ' ὁμήρου. δὲ ἦλθε θοὰς ἐπὶ νῦνα ἀχαμῶν. Sed hoc nimis rarum, poeticeque est. Deinceps Matthaeus

- 131 » aliam adiicit parabolam huic satis affinem, dicēs . ¶ Aliam parabolam proposuit illis,
 » dicens : Simile factum est regnum cœlorum homini, qui seminavit bonum semen in
 » agro suo. Cum autem dormirent homines, uenit inimicus eius, & superseminavit zi-
 » zania in medio tritici, & abiit . Cum autē creuisset herba, & fructum fecisset, tunc ap-
 » paruerunt & zizania. Accedētes autē serui patrisfamilias, dixerunt ei: Domine, non
 » ne bonum semen seminasti in agro tuo? Vnde ergo habet zizania? Et ait illis: Inimi-
 » cus homo hoc fecit. Serui autem dixerunt ei: Vis imus & colligimus ea? Et ait: Non,
 » ne forte colligentes zizania, eradicetis simul & triticum. Sinite utraq; crescere usq; ad
 » messē, & in tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zizania, & alliga-
 » te ea in fasciculos ad comburendum: triticum autē cogregate in horreum meū . ¶ Et
 » hęc quoq; parabolam ipsemet dominus exponere dignatus est . Regnum cœlorum,
 » regnum CHRISTI, ecclesia in hoc seculo ad finem usq; mundi currēs. Homo qui se-
 » minauit bonum semen, CHRISTVS dominus . Ager, mūdus . Homines dormire, est
 » negligenter in ea quę dei sunt & CHRISTI intendere. Inimicus homo, diabolus. Zi-
 » zania, homines corrupti, hæretici, impij, & omnis eorum corruptio, hæresis, impie-
 » tas. Triticum, homines puri, sanę doctrinę, piij . Herbam creuisse & fructum fecisse,
 » est mundum tam in bonis quàm in malis ad finem usq; tempore processisse. Serui pa-
 » trisfamilias, cœlestes potestates. Paterfamilias, deus. Bonum semē, uerbū CHRISTI,
 » euangelium uitę, doctrina fidei, fideles homines. Et ex opposito, malum semē, omne
 » peccatum, denūciatio mortis, dogma peruersum, infideles homines . Zizania colligi,
 » est malos auferrē de mūdo, quos paterfamilias prohibet colligi, ut boni inter eos pro-
 » ficiant: exercent enim mali pios & electos, quandiu mundus iste persequerat. Vtraque
 » triticum & zizania crescere usque ad messē, est bonos & malos procedere usq; ad
 » huius seculi finem . Messis, homines qui colliguntur: hi ad uitam, illi ad combustionē
 » æternam. Tempus messis, finis mundi. Messores, angeli dei . Zizania primū colligun-
 » tur: quia mali priores in fine seculi tollentur . Alligantur in fasciculos ad comburendū:
 » quia ad uaria secernentur, destinabunturq; gehennę tormēta . Triticum congregatū
 » quia boni colliguntur, & omnes in perpetua charitate deo unientur . Horreum patris-
 » familias, regnum patris cœlestis, cœlestis Hierusalem, mansio beatorum . Hoc est do-
 » mino referate parabolę mysterium. Quod si qua sunt apposita tam in hac quàm in su-
 » periori de seminante parabola, quę dominus non expresserit: ea tamen facile per ista
 » quę ipse expressit, reliquit nobis intelligenda. Tertiam quoque adiicit dominus para-
 » bolam, quam Matthæus subinde insinuat dicens . ¶ Aliam parabolam proposuit eis,
 » dicens : Simile est regnum cœlorum grano sinapis: quod accipiens homo, seminavit
 » in agro suo. quod minimum quidem est omnibus seminibus: cum autē creuerit, ma-
 » ius est omnibus oleribus, & fit arbor: ita ut uolucres cœli ueniant, & habitēt in ramis
 » eius . ¶ Huius haud remota uidetur esse spiritalis intelligentia. Regnum cœlorum,
 » regnum CHRISTI. Granum sinapis, uerbum dei, fides CHRISTI, lex noua, religio
 » sancta & immaculata . Homo qui seminavit, CHRISTVS dominus . Ager eius, lu-
 » daea, mens fidelis . Granum sinapis minimum esse ex omnibus olerum seminibus, est
 » religionem CHRISTI in principio fuisse omnium religionum minimam . Alia semina
 » & olera, aliarum religionum exordia & incrementa: quę si cum fide conferantur
 » CHRISTI, omnes sunt quaedam ueluti superstitiones & errores fidei . Creuit gra-
 » num sinapis, cum fides CHRISTI cepit incrementum . Arbor, populus fide accepta,
 » totius mundi uniuersa fidelis ecclesia . Volucres cœli, angeli dei. Rami arboris, parti-
 » culares ecclesię, multiplicesq; nationes. Volucres cœli habitant in eis: quia animę san-
 » ctę, mansio quietā sunt spiritus CHRISTI, & sanctorum angelorum, qui eis diuina
 » dispensatione prouident, & eas inspirationibus recreant, dirigunt, defenduntq;. Hęc
 » sit huius parabolę spiritalis theoria . Deinde quartam domini parabolam subiungit
 » Matthæus,

» Matthæus dicens. ¶ Aliã parabolã locutus est eis: Simile est regnũ cœlorũ fermento: 133
 » quod acceptũ mulier abscõdit in farinã satis tribus, donec fermentatũ est totũ. ¶ Huius
 parabolæ spiritualis intelligẽtia hæc sit: Regnum cœlorum, regnum CHRISTI. Fer-
 mentum, fermentũ nouum, fides, dei uerbũ. Mulier, sapientia dei. Tria fata, id est tres
 mensuræ farinæ, tres plagæ mundi, Asia, Africa, Europa. Farina, populi. Abscõdidit
 donec fermentatum esset totum, siue donec fermẽtata esset tota: ut id ἐζυμώθη ὅλον, id
 est fermentata esset tota, respiciat ἄλευρον, id est farinã: quia CHRISTVS dominus, qui
 dei sapientia est, doctrinam & fidem suam intimis præcordijs hominum infundit, &
 ibidẽ relinquit usq; ad ultimum huius mundi terminũ: quo tẽpore totus erit fermen-
 tatus, & saluãdorum impletus numerus. Has omnes parabolas nõ ad discipulos suos
 » loquebatur, sed ad turbas, audientibus tamẽ illis: quod subdit Matthæus, dicẽs. ¶ Hæc 134
 » omnia locutus est IESVS in parabolis ad turbas, & sine parabolis non loquebatur eis:
 » ut impleretur quod dictũ est per Prophetã dicẽtem: Aperiam in parabolis os meum,
 » eructabo abscõdita à cõstitutione mundi. ¶ Ad turbas, quibus passim intermixti erãt
 Scribæ, Pharisei, Sadducei, & omnino aduersarij ipsi, nihil loquebatur dominus, nisi
 in parabolis: quia id illis magis expediebat, q̃ si sacramenta ipsa statim retexisset. Adde
 quod sic etiam de eo scriptum erat: ut Psal. 77. Attendite popule meus legẽ meam: Psal. 77.
 inclinãte aurem uestrà in uerba oris mei. Aperiam in parabolis os meum, loquar pro-
 positiones ab initio. Vbi dicẽte spiritu in persona CHRISTI, Attẽdite popule meus,
 uolebat auditores è turbis Iudæorũ esse attentos. Et cui? Legi gratiã, legi nouã, legi
 CHRISTI. Cum, inclinãte aurẽ, promptos esse intelligẽtia, & obediẽtia mentis, Cum
 autẽ, in uerba oris mei, præsentem esse deum, qui loquerẽt, insinuabat: & quem etiã ui-
 derent exteriore oculo, & audirent aure corporali: sed qui tamẽ magis uideri deberet
 interiore oculo, & audiri aure mentis. Verba, inquit, oris mei, non uerba oris Moy-
 si, aut cuiusquã prophetarũ. Mox uero dedit eis signum, quo cognituri erant deum sibi
 præsentẽ esse, & coram loquentẽ: Aperiam, inquit, in parabolis os meum, loquar pro-
 positiones ab initio, abscõdita à cõstitutione mundi. at non solum à cõstitutione mun-
 di, sed etiam ab æterno. hæc enim sunt quæ Paulus appellat reuelationẽ mysterij tem-
 poribus æternis taciti. Et rursus, de quibus ad Corinthios dicit: Sapientiam autẽ loqui-
 mur inter perfectos: sapiẽtiam uero non huius seculi, neq; principum huius seculi, qui
 destruuntur: sed loquimur dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam præ-
 destinauit deus ante secula in gloriam nostram. Finitis autẽ parabolis, dominus turbas
 » dimisit, & uenit in domum: ut aperit Matthæus, dicens. ¶ Tunc dimissis turbis, uenit 135
 » in domum, & accesserunt ad eum discipuli eius, dicẽtes: Ediffere nobis parabolam zi-
 » zaniõrum agrĩ. Qui respondens, ait: Qui seminat bonũ semẽ, est filius hominis. Ager
 » autem, est mundus. Bonum uero semen, hi sunt filij regni. Zizania autẽ, filij sunt ne-
 » quam. Inimicus autem qui seminauit ea, est diabolus. Messis uero, consummatio secu-
 » li est. Messores autem, angeli sunt. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni comburun-
 » tur: sic erit in consummatione seculi. Mittet filius hominis angelos suos, & colligẽt de
 » regno eius omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatem: & mittẽt eos in caminum
 » ignis. Ibi erit fletus & stridor dentium. Tunc iusti fulgebunt sicut sol, in regno patris
 » eorum. Qui habet aures audiendĩ, audiat. ¶ Domus, ecclesiæ figura: ad quam qui
 accedunt non tam motu corporis, quàm gressibus fidei, & perfecta fide petunt à do-
 mino: & accipiunt, & sacramenta dei citra ullum uelamen cognoscunt, reuelante illa
 IESV superbenigni infinita bonitate: cuius rei figura sunt apostoli accedentes ad do-
 minum in domum, & petentes, & parabolæ zizaniõrũ agrĩ à domino referatio. Quæ
 quia de se clara est, & quodammodo numero. 131. præacta, non est nostrum diutius
 hic immorandĩ consiliũ. Quia tamen nonnulla latius explicat, nonnihil etiam dica-
 mus oportet. Cũ ait, Mittet filius hominis angelos suos, declarat se esse patrẽfamilias:

- de quo in parabola sit mētio. Cum autē dicit, Colligēt de regno eius omnia scādala, & eos qui faciunt iniquitatem, innuit per zizania & scādala, id est offendicula, & omnes diuinæ legis, diuinæq; uoluntatis trāsgressiones & trāsgressores designari. Et per caminum ignis, infernū intelligit, & gehennā: ubi peccata simul & peccatores in æternum consummentur. Per fletū uero, & stridorē dentium, miserorū ineluctabilē & importabilē cruciatū. Cum deniq; inquit, Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorum, gloriā tangit beatorū, quam nec oculus mortalium uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit. Deinde postq; excitauit eos dominus ad spiritualē intelligētiā prædictorū, quintā hic ex Matthæo subdit parabolā, dicēs. ¶ Simile est regnum cœlorū thesauro abscondito in agro: quem qui inuenit homo, abscondit: & præ gaudio illius uadit, & uēdit uniuersa quæ habet, & emit agrum illum. ¶ Huius parabolæ hanc spiritualem eliciamus intelligentiā. Regnum cœlorū, regnum CHRISTI. Thesaurus absconditus, CHRISTVS dominus: cui pater omnia donauit, & nobis omnia in illo, & in quo (dicēte Paulo) sunt omnes thesauri sapiētiae & sciētiae absconditi. Ager, ager sacrarū scripturarū, euangelium regni. Homo qui inuenit, fidelis quisq;. Abit & uēdit omnia sua, quādo relinquit mundū propter euangeliū, affectus carnis exuit, & terrena cœlestibus cōmutat. Gaudium, designat omnium abnegationē pro CHRISTO iucundā esse debere, & uoluntariā. Emit agrum illum, cum omnia sua liberaliter & ultrō pro euangelio dat, & habet thesaurū illum, CHRISTVM uidelicet, & in CHRISTO gratiam: qui omni uita melior est, & omni thesauro preciosior: nec cōparari potest, nisi quis omnia sua pro illo thesauro in sancto euangelio occultato det: nisi omnibus quæ habet, abrenunciet. si enim retineat sibi carnis affectus, si quid terrenū, nunquā illum habiturus est: sed thesauro illo perpetuō cariturus. Post hæc lextam dominus connectit parabolā, aperiēte Matthæo, dicens. ¶ Iterum simile est regnum cœlorū hominī negociatori, quærētī bonas margaritas: inuēta autē una preciosa margarita, abiit & uēdidit omnia quæ habuit, & emit eam. ¶ Hæc præcedēti satis affinis est, cuius hæc sit spiritualis intelligētia: Regnum cœlorū, regnum CHRISTI. Negociator tēporalis, qui mercatur res tēporales: spiritualem negociatorē designat, qui pijs operibus fidei sibi cōparat spiritualia. Bonæ margaritæ, quæ & uniones, dona dei sunt unum solum respiciētia, & ad unum solū tendētia, quæ omnia bona sunt, Preciosa margarita inuēta, CHRISTVS, fides eius, lex eius, de qua dicitur: Lex domini immaculata conuertēs animas, testimoniū domini fidele sapiētiam præstās paruulis. Et rursum: Dilexi mandata tua super aurum & topazion. Quo precio emitur hic unio? Abdicatione omnium terrenorū: nam qui inuenit, abit, & uendit omnia quæ habet, & emit illum. Hæc etiā preciosa margarita iunctam habet charitatē: quæ est omnium charismatum preciosissimum: & quæ sic una est, ut amantē cum amato, id est CHRISTO, unum efficiat. Septimam parabolā huic, ut ostendit Matthæus, dominus subnectit, dicens. ¶ Iterum simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium cōgreganti. Quam cum impleta esset, educentes, & secus litus sedentes, elegerunt bonos in uasa, malos autem foras miserunt. Sic erit in cōsummatione seculi: exhibunt angeli, & separabūt malos de medio iustorū, & mittēt eos in caminum ignis: ibi erit fletus & stridor dentium. ¶ Hanc magna ex parte aperire dignatus est dominus. Igitur regnū cœlorū, regnū CHRISTI. Sagenā missā in mare, usq; ad finem mundi euāgelica prædicatio. Mare, mundus. Omne genus piscium, omnes populi nationū. Impletio sagenæ, finē mundi significat. Pisces educētur cum sagenā: quia finita euāgelica prædicatiōe, populi subducētur. Secus litus, extra mundū in iudicium. Sedentes & feligentes bonos à malis, angeli sunt. Vasa, loca beatorū. Malos mitti foras, est eos mitti in gehennā, in pœnas, in locum tormētorum: quod innuit dominus per caminum ignis, & fletum, & stridorē dentium. Quam cū dixisset dominus, & sufficientes

136

Coloß. 2.

137

Psal. 13.

Psal. 133.

138

& sufficienter pro spiritualibus explicuisset, subdente Matthæo, interrogauit discipu-
 los, dicens. ¶ Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei: Etiam. Ait illis: Ideo omnis scriba do- 139
 ctus in regno cœlorum, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo
 noua & uetera. ¶ Regnum cœlorum, regnum CHRISTI. Scriba doctus in regno
 cœlorum, siue, ut Græce habetur, *ὁ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν*, ad regnum cœlorum,
 appellatur, qui præter literam, ipsum quoque spiritum sapit: sic enim edoctus, aptus est
 ad regnum cœlorum. Scribæ ueteris legis, præter paucos quos spiritus dei afflabat,
 aut non sic edocti erant, aut certe parum admodum: quia solum literam sapiebant, &
 ideo illi edocti non erant ad regnum cœlorum. At scribæ siue ueteris, ut Nathanaël,
 siue nouæ legis, qui uerè erant Theologi: quales fuerunt apostoli & discipuli, & quos
 deus tanta illuminationis gratia dignatus est, sic edocti erant. Et idcirco ijdem erant ut
 patresfamilias, quia filios suos sic instituebant. Et depromebant è thesauro scriptura-
 rum noua & uetera, id est spirituales & literarias, tam noui, quàm ueteris testamen-
 ti intelligentiam. Paterfamilias, CHRISTVS dominus. Thesaurus, scripturæ diuinæ.
 Noua, spiritus. Vetera, litera: & id siue in nouo siue in ueteri testamento: siquidem in
 nouo, parabola ut parabola, literam solum præfert, mysterium spiritualisq; intelligen-
 tia spiritum. Et totum fermè uetus organum ut uetus, litera est. Sic autem se habent
 intelligentiæ scripturarum, ut spiritualis sine literaria haberi non possit, nisi forte litera-
 ria & spiritualis eadem sint atq; coincident, ut penè tota Ioannis litera: sed literaria, sine
 spirituali possit. Et hinc quoque qui docti scribæ, doctiq; Theologi dici possint, intelli-
 gere promptum est. His exactis, aperit Matthæus quidnam postea egerit dominus, dis-
 cens. ¶ Et factum est cum consummasset IESVS parabolas istas, transijt inde. Et ue- 140
 niens in patriam suam, docebat eos in synagogis eorū, ita ut mirarentur, & dicerent:
 Vnde huic sapientia hæc & uirtutes? Nōne hic est fabri filius? Nōne mater eius di-
 citur MARIA, & fratres eius, Iacobus & Ioseph, & Simon, & Iudas: & sorores eius,
 nōne omnes apud nos sunt? Vnde ergo huic omnia ista? Et scandalizabantur in eo.
 IESVS autē dixit eis: Non est propheta sine honore, nisi in patria sua & in domo sua.
 Et non fecit ibi uirtutes multas, propter incredulitatem illorum. ¶ Patria domini Na-
 zareth. Docebat ergo Nazarenos in synagogis eorum. Sed quid? Sanè id quod ca-
 pite quarto indicat Lucas, scilicet se esse illū de quo Esaia sexagesimo primo scriptū *Esaiæ. 61.*
 est: Spiritus domini super me, eo quod unxerit me dominus: ad annunciandum man-
 suetis misit me, ut mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, &
 clausis apertionem, ut prædicarem annum placabilem domino. Quam de se prophe-
 tiam cum eis exponeret dominus, anteuertebat eos in hisce quæ cogitaturi erant, ut
 deus: cogitaturi enim erant & dicturi, Vnde huic sapientia hæc & uirtutes? At ex pri-
 ma parte prophetiæ, quæ est: spiritus domini super me, eo quod unxerit me: ad annū
 ciandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde: intelligere debebant, unde
 huic sapientia hæc & uirtutes. Et ex hoc, eo quod unxerit me, ipsum esse Mesiam. Ve-
 rum cæci & infelices, nequaquam ad superna oculos attollebant: sed ad ima solū eos-
 dem deflectebāt, patriā & (ut putabant) parentes & cognatos attendentes, & dicen-
 tes: Nōne hic est ille τῷ τέκνῳ, id est fabri, filius? Fabrum lignarium scilicet Ioseph
 sponsum MARIAE intelligentes, cuius tamen non erat filius, sed τῷ τῶν πάντων ποιη-
 τῷ, ὁ δημιουργός, id est omniū factoris, opificisq;. Item: Nōne mater eius dicitur MA-
 RIA: Quod recte, sed non erat talis mater qualem ipsi putabant: nam mater uirgo,
 mater intacta, mater immaculata. Item: Et fratres eius, Iacobus, & Ioses, & Simon, &
 Iudas: Quod male. Nam Iacobus, & Ioses, & Simon, & Iudas ex Aegessippo, & ijs
 qui cum illa ætate uixerint, historiæ ueritatē cognoscere potuerunt: filij fuerunt Cleo-
 phæ fratris Ioseph, sponsi MARIAE, sed non fratres CHRISTI, ut ipsi putabāt, cum
 Ioseph paternitate carnis ad CHRISTVM nihil attineret. Posteriores tamē multa de

his fratribus somniarūt, & falsam texuere historiā: ut Clemēs Alexandrinus, inquitēs illos fuisse filios Ioseph, & hinc quoque fratres domini dici. Postremo: Et sorores eius nōne omnes apud nos sunt? De quibus etiam nō multo pauciora recentiores commenti sunt, dicentes eas fuisse filias Annæ, & sorores uirginis **MARIAE**. Quas tamē crediderim fuisse filias Cleophæ, & sorores Iacobi, Ioseos, Simonis, & Iudæ, aut aliorum affinium ipsius Ioseph, & uirginis deiparæ. Et ita illi cum essent terreni, & carnaliter sapientes & cogitantes, scandalizabātur in eo: ipse uero nō scandalizabat eos, sed ipsi seipfos, rati cum cognoscerent patriam & parētes eius (quæ tamē non cognoscebant: nam de celo uenerat, & patrem terrenū nō habebat, sed matrem duntaxat) fieri non posse, ut sapientiam talem, aut uirtutes haberet: quas nihilominus eum habere uidebāt. Cum ergo uidemus aliquem spiritum sapere, scripturas intelligere, aut uirtutes aliquas facere, sicut plerisq; tēporibus uisum est: nequaquā ex patria, ex parentibus, ex studijs, præceptoribus ue, aut libris iudiciū feramus, ne simus similes ijs qui dicebāt regi gloriæ, & sapientiæ dei patris: Vnde huic sapientiæ hæc, & uirtutes: Nā deus cuicumq; uult uel abiectissimo homini sua impartitur, qui Amos armentariū sycamina uellicantē, scalpentēq; maturitatis inducēdæ gratia, sciētia impleuit, quæ erat supra hominem. Veruntamē & hoc illi accidet, quod sine honore, & ea quæ illum deceret (non quidem propter se, sed propter eum qui ipsum suo munere dignatus est) æstimatione habeatur: quod & domino accidit, ut responso suo ad Nazarenos, quod & prouerbiū est, insinuauit cum dixit: Nō est propheta sine honore, nisi in patria sua, & in domo sua. Ad eō gens illa mentis incuruæ, mentis inuidæ, & maleuolæ, prompta erat ex patria, ex gente, ex studio alios iudicare. Quod autē dominus multas uirtutes ibi nō fecerit, hoc non fuit quia nollet facere, aut non posset: sed quia ipsi ad eas recipiendas erant inhabiles, & inepti: non enim credebant diuinum esse quod uidebāt & audiebāt, at uirtutes diuinæ incredulis non cōmunicātur: nam fide deo placemus, & incredulitate displicemus. Fecit tamen & ibi uirtutes aliquas, sed non multas, ut testis est hic Matthæus. Sed & ex Lucæ quarto, ductus ab ijs qui erāt in synagoga usq; ad supercilium montis, super quem ciuitas illorum erat ædificata, ut præcipitare: eua sit ut uoluit, & per medium illorum transiens, abiuit. In qua re & uirtutē diuinā ostendit, qd' è tanto periculo euasit: & clemētiā misericordē, qd' qui ipsum præcipitare uoluerāt, ne increpauerit quidē, tantū abest ut præcipitari fecerit: adeo in oibus & uerbis & factis benignū se, misericordēq; demōstrauit dominus. Per quē summo patri gloriæ, & ipsi in spūs sancti uirtute, honor, gloria, & potestas in oīa seculorū secula. Amē

CAPVT DECIMUMQUARTVM.

141

142

In illo tempore audiuit Herodes tetrarcha famam **IESU**: & ait pueris suis: Hic est Ioannes Baptista. ipse surrexit à mortuis: & ideo uirtutes operantur in eo. **¶** Herodes enim tenuit Ioannem, & alligauit eum: & posuit in carcerē propter Herodiadem uxore fratris sui. Dicebat enim illi Ioannes: Non licet tibi habere eam. Et uolens illum occidere, timuit populum: quia sicut prophetam eum habebant. Die autē natalis Herodis, saltauit filia Herodiadis in medio, & placuit Herodi. Vnde cum iuramento pollicitus est ei dare quodcumq; postulasset ab eo. At illa præmonita à matre sua: da mihi, inquit, hic in disco caput Ioannis Baptistæ. Et contristatus est rex. Propter iuramētum autem & eos qui pariter recumbebāt, iussit dari. Misitq; & decollauit Ioannem in carcere. Et allatū est caput eius in disco

in disco, & datum est puellæ: & illa attulit matri suæ. ¶ Et accedentes discipuli eius tulerunt corpus eius, & sepelierunt illud: & ueniētes nunciauerūt
 15 IESVS. ¶ Quod cum audisset IESVS, secessit inde in nauiculam, in locum
 desertum seorsum. Et cum audissent turbæ, secutæ sunt eum pedestres de ci-
 uitatibus. Et exiens uidit turbam multam: & misertus est eis, & curauit lan-
 guidos eorum. ¶ Vespere autem facto, accesserūt ad eum discipuli eius, di-
 centes: Desertus est locus, et hora iam præterit: dimitte turbas, ut eūtes in
 20 castella, emant sibi escas. IESVS autem dixit eis: Non habēt necesse ire: da-
 te illis uos manducare. Responderunt ei: Nō habemus hic, nisi quinque pa-
 nes & duos pisces. Qui ait eis: Afferte mihi illos huc. Et cum iussisset turbā
 discumbere super fœnum, acceptis quinque panibus & duobus piscibus, aspi-
 ciens in cœlum, benedixit & fregit: & dedit discipulis panes, discipuli autē
 25 turbis. Et manducauerunt omnes, & saturati sunt. Et tulerūt reliquias duo-
 decim cophinos fragmentorum plenos. Manducantium autem fuit nūme-
 rus quinque milia uirorū, exceptis mulieribus & paruulis. ¶ Et statim cōpu-
 lit IESVS discipulos ascendere in nauiculam, & præcedere eum trans fretū
 donec dimitteret turbas. Et dimissa turba, ascendit in montem solus orare.
 30 Vespere autem facto solus erat ibi. Nauicula autem in medio mari iactaba-
 tur fluctibus: erat enim contrarius uentus. Quarta autem uigilia noctis, uē-
 nit ad eos ambulans super mare. Et uidentes eum super mare ambulātem
 turbati sunt, dicentes quia phantasma est. Et præ timore clamauerunt. Sta-
 timq; IESVS locutus est eis, dicēs: Habete fiduciam, ego sum, nolite time-
 35 re. Respondens autem Petrus, dixit: Domine si tu es, iube me ad te uenire
 super aquas. At ipse ait: Veni. Et descendens Petrus de nauicula ambula-
 bat super aquā, ut ueniret ad IESVM. Vidēs uero uentum ualidū, timuit.
 Et cū cœpisset mergi, clamauit, dicens: Domine, saluū me fac. Et continuo
 IESVS extendens manū, apprehēdit eū, & ait illi: Modicæ fidei quare du-
 40 bitasti? Et cū ascendisset in nauiculā, cessauit uentus. Qui autē in nauicula
 erant, uenerūt & adorauerunt eū, dicētes: Verè filius dei es. ¶ Et cū transfre-
 tassent, uenerunt in terrā Genesar. Et cū cognouissent eū uiri loci illius, mi-
 serunt in uniuersam regionē illam, & obtulerunt ei omnes male habentes:
 & rogabant eum ut uel fimbriam uestimenti eius tangerent. Et quicumque
 45 tetigerunt, salui facti sunt.

ANNOTATIONES BREUES XXXIII. CIRCA LITERAM CAP. XIII.

4 tenuit	alligauerat	* φιλιππῶ
4 alligauit	posuerat	Philippi
4 posuit	indefinita	7 Die autem natalis
κράτησας	4 in carcerem	γενεσίωμ δὲ ἀγομένωμ
ἔδησεμ	ἐμ φυλακῆ	Cum aut agerētur na-
ἔθετο	in carcere	8 saltauit (talitia
tenuerat	5 uxorem	ἠρχίσασθ

m 4

Alexandra
 oltremofa
 auctora
 MARIÆ
 monis
 essent
 scandali
 pure tamē
 d matrem
 uilomina
 uras intellig
 quā ex p
 ne simu
 ita hac, &
 ui Amos
 sciētia imp
 noie, & e
 uo mutere
 suo ad Na
 honore
 ida, & m
 it domini
 let: sed
 inum de
 nam sū
 uas, sed
 qui erāt
 icata, ut
 re & u
 ui ipsū
 eadeo m
 per quē
 oia seculi
 R T V M
 archa fam
 ptiſta. ip
 eo. H
 osuit in
 cebat em
 ens illum
 Die autē
 rodi. Vnde
 eo. At illi
 nis Bap
 panter rec
 allatū est

	faltabat	οὐ χεῖρα ἔχουσιν	παδίωμ
	indefinitum	Non habent opus,	28 trans fretum
9	postulasset - ab eo.	Non est illis necesse	εἰς τὸ πέραμ
9	præmonita	21 Responderunt ei.	30 Nauicula autem
	προβιβαθῆσα	οἱ δὲ λέγουσιν αὐτῶ	* ἡδὲ
	præinstructa	Illi autem dicunt ei.	iam
10	in disco	22 ait - eis	31 uenit
	ἐπὶ πίνακι	22 turbam	ἀπ᾿ ἧλθε
	in tabula	τοὺς ὄχλους	abiit
	& infra.	plurale	32 uidentes eum
15	in nauicula	& infra.	* οἱ μαθηταί
	ἐρωλοίω	23 aspiciens	discipuli
	& infra.	ἀναβλέψας	35 dixit
17	Et exiens	suspiciens	* αὐτῶ
	* ὁ τῆσδε	25 reliqas duodeci cophis	illi.
	IESVS	nos fragmentorū ple	37 aquam
17	misertus est eis,	τὸ περισεύον τῶν (nos.	τὰ ὑδάτα
	ἐσπλαγχνίσθη ἐπὶ αὐτοῖς,	κλασμάτων, δώδεκα	plurale
	misericordia motus est	κοφίνων πλήρεις.	40 ascendisset
	erga illos,	quod supererat fragmen	ἐμβάντων αὐτῶν
18	Vespere autem facto,	torum, duodecim cophi	plurale
	ὁψίας δὲ γενομένης	phinos plenos.	42 Genesar
	Cū autē uespera fieret,	26 Māducātiū autē fuit nu	γεννησαρέτ
	indefinitum	merus 5000 uirorum	43 regionem
19	euntes	οἱ δὲ ἐδίοντες ἦσαν ἄνδρες	τὴν περιχώρον
	ἀπελθόντες	ὡσεὶ πεντακίχλιοι.	44 quicumque
	abeuntes	Qui autē māducauerāt	ὅσοι
	& infra.	fuere uiri ferē quicquies	quotcunque.
20	Non habent necesse	27 paruulis (mille.	quotquot

COMMENTARIUS IN CAPVT DECIMUMQVARTVM

141

LUC. 3.

Ransit Euangelista ad historiam, de morte Ioannis Baptistæ texendā: ac primo quidem ponit opinionem Herodis de CHRISTO, dicens. **I**n illo tempore audiuit Herodes tetrarcha famā IESV, & ait pueris suis: Hic est Ioannes Baptista, ipse surrexit à mortuis, & ideo uirtutes operatur in eo. **C**um Iudæam moderaretur Pontius Pilatus ut præses, & tetrarcha Galilææ esset Herodes, & tetrarcha Iturææ & Trachonitidis regionis Philippus frater Herodis, & tetrarcha Abilenæ Lysanias: id quod ex tertio Luca cognoscitur: tunc magna perueniente fama ad Herodem de quodā qui suscitaret mortuos, illuminaret cæcos, surdos audiendi facultate donaret, mūdaret leprofos, & omnia, potētia uerbi, dæmonia abigeret, & signa faceret nūcquā audita: ratus est ipse (adeo erat mēte sceleris cōscia, adeo pauida, adeo obturbata & crassa) illū esse Ioānē Baptistā à se pauloante interfectū, qui surrexisset à mortuis, & (quia nullas uirtutes fecisset dū uiueret, cū tāta esset, omniū consensu, sanctimonia) uirtutes in eo ex mortuis rediuiuo opari. Quæ opinio tūc multos etiā alios inuasit, quod dominū nō cognoscebāt: sed tantū absentes de miraculis eius, & diuinæ uirtutis potentij aliquid audierāt: adeo ut ipsi quoque discipuli de prædicatiōis officio exercēdo ad dominū reuersi, nunciauerint eidē quosdā credere eū esse Ioānē. Postquā autē stultā hāc Herodis de CHRISTO opinionem per anticipationem narrauit hic Euangelista Matthæus: mox quomodo ille prius

Ille prius tenuerat Ioannem, & coniecerat in uincula: & quam ob causam, & quo
 astu sustulerit eum, subdit dicens. ¶ Herodes enim tenuit Ioannem, & alligauit eum, 142
 & posuit in carcerē propter Herodiadē uxore fratris sui. Dicebat enim illi Ioannes:
 Non licet tibi habere eam. Et uolens illum occidere, timuit populum: quia sicut pro-
 phetam eum habebant. Die autē natalis Herodis, saltauit filia Herodiadis in medio,
 & placuit Herodi: unde cum iuramento pollicitus est ei dare quodcumq; postulasset
 ab eo. At illa præmonita à matre sua, da mihi, inquit, hic in disco caput Ioannis Bapti-
 stæ. Et contristatus est rex. Propter iusiurandū autem, & propter eos qui pariter re-
 cumbebant, iussit dari. Misitq; & decollauit Ioannem in carcere. Et allatum est caput
 eius in disco, & datum est puellæ: & illa attulit matri suæ. ¶ Historia dilucida est. Ioan-
 nes præco domini, finis ueteris legis: mittitur in carcerē, inducēte Herodiade pellice
 Herodis, uxore autē Philippi fratris eius Tetrarchæ Iturææ, & Trachonitidis regiōis.
 Causa: Quia dicit Herodi (iuxta id quod scriptū est in Leuitico cap. 20. Qui duxerit *Leuit. 20.*
 uxore fratris sui, rem facit illicitam) nō licet tibi habere eam. Vult eum Herodes occi-
 dere nulla alia re, quàm lege dei offensus. Abstinet tamen nō dei quidem timore, sed
 populi metu, Ioannem tanquā prophetā habentis; tenet autem eum in uinculis. Cele-
 brat natalitiū diem. Filia Herodiadis saltat, atq; gesticulatur. Vanitas eius placet He-
 rodi. Cum iuramēto pollicetur se daturū illi quicquid petierit, haud inscius quid peti-
 tura sit: cum iuramento inquam, ut intercedente iureiurando nō interficere nō possit
 innocentē, quasi inuitus, sed lege ad hoc adactus, lege cōtra legē abutēdo. Puella scis-
 ens ad quid saltauerat, ad quid talis pollicitatio illi facta fuerat, & quid erat petitura
 (prædocta enim fuerat à matre) petit caput Ioannis sibi dari: *ἐπιπινακι*, in tabella aut di-
 sco, quo cibi mensæ apponuntur. Perfidus ille uasram gestans sub pectore uulpē, si-
 mulat se cōtristari, quod ipsa id postulasset, quāq; nihil magis cupiebat: uolebat enim
 occidere eum. Attamē propter iusiurandum & eos qui simul accūbebant, ne periurij
 nota ipsi inureretur: petitioni saltatricis puellæ annuit, sacrilega iuramenti obseruatio-
 ne, & omni periurio deteriore homicidium tegere uolēs: & homicidium quidē pro-
 phetæ, & plusquam prophetæ, & uiri sancti etiam priusquam ex utero egrederetur,
 & eiusmodi quo nemo maior surrexit inter natos mulierum. Ioannes pro antiqua le-
 ge, martyrio coronatur. Offert puella in patina matri suæ caput Ioānis Baptistæ. Hic
 exitus Ioannis, Herodes simulationem, ad quam lex uetus deuenerat, figurabat. He-
 rodias, synagogā satanæ. Filia, iniustitiam inde natam ad mundi applausum, & uolu-
 ptatem perniciosam. Ioannes, ueteris legis ueritatē: quæ penitus interiit, dum eō insa-
 niæ uetustas legis peruenit. Absit igitur ut in aulis regum aut principum, & maxime
 qui Christiana professiōe cēsantur, aliqui assimilētur Herodi & Herodiadi cū iniqua
 prole eius: nam uetera transierūt, & noua facta sunt omnia. Quid factū sit de corpore
 Ioannis, subinde indicat Euāgelista Matthæus, dicens. ¶ Et accedentes discipuli eius, 143
 tulerunt corpus eius, & sepelierunt illud: & uenientes, nunciauerūt IESV. ¶ Res ita
 gesta est, quæ & typus esse potuit. Ioānes, lex uetus. CHRISTVS, noua. Sepulta lege
 uetere, ueniunt ueri discipuli eius ad nouam, nunciantes sepultam uetustatē: & extin-
 cta uetustate literæ, confugiendum esse ad nouitatē spiritus. Sed ubinam inuenienda
 hæc nouitas? In ecclesia, quæ non raro in euangelio per nauem figuratur: quod per
 ea quæ sequuntur, haud inconcinne exprimitur, cum hoc modo subdit Matthæus,
 ¶ Quod cum audisset IESVS, secessit inde in nauicula in locum desertum seorsum, 144
 Et cum audissent turbæ, secutæ sunt eum pedestres de ciuitatibus. Et exiens uidit tur-
 bam multam, & misertus est eis, & curauit languidos eorū. ¶ IESVS, lex noua. Nau-
 ticula, ecclesia. Locus desertus, gentes, populus tanto tempore à deo deque cultura
 derelictus, atq; semotus. Turbæ quæ audito rumore nouæ legis, secutæ sunt, itine-
 re pedestri, natiōes gentiū, quæ audita euangelij fama bonorū affectuum motiōibus

- secutæ sunt dominum. Qui exijt & uidit, saluator. Exijt, de sinu patris, & uidit oculis
 Hicr. 11. miserationis, & miseratione attraxit (sicut scriptum est: In charitate perpetua dilexi te: ideo attraxi te miserans) & abstulit omnia peccata earum. Hæc, in ijs quæ tunc gesta sunt, typice præludebatur. Sed facta hic sanatione languentiæ primitiæ ecclesiæ, quædam uespera successit: in qua dominus multa milia hominum quinq; panibus & duobus piscibus mirabiliter paut. Quod nũc sanctus prodit Euāgelista Matthæus, dicēs.
- 145 » ¶ Vespere autem factō, accesserunt ad eum discipuli eius, dicētes: Desertus est locus,
 » & hora iam præterijt: dimitte turbas, ut euntes in castella, emant sibi escas. IESVS autē
 » dixit eis: Non habent necesse ire, date illis uos manducare. Responderunt ei: Non habemus hic nisi quinq; panes, & duos pisces. Qui ait eis: Afferte mihi illos huc. Et cum iussisset turbam discubere super fœnum, acceptis quinq; panibus & duobus piscibus, aspiciens in cœlum, benedixit & fregit: & dedit discipulis panes, discipuli autē turbis. Et manducauerunt omnes, & saturati sunt. Et tulerunt reliquias fragmentorū duodecim cophinos plenos. Manducantium autē fuit numerus quinq; milia uirorum, exceptis mulieribus & paruulis. ¶ Hæc reuera ut scripta sunt, ita gesta fuere: at præter uerissimam historiam non nihil quoq; mysterij nobis indicare possunt. Vespera, declinatio doctrinæ. Discipuli, apostolici uiri, quorum est fidem annunciare. Locus desertus, mundus carēs doctrina uitali. Hora præterijt: quia doctrinæ diei & lucis erit quidam defectus. Quod petunt turbas dimitti in castella, se rudes & imperfectos in fide ostendunt. Turbæ, populorum gentiumq; nationes. Castella, gymnasia humanarum traditionum, in quibus alienæ comparantur doctrinæ: ad quas nequaquam eis necessariū erit recurrere alimētōrū gratia, quæ à doctrina apostolorū domini nostri IESV CHRISTI, & ad id ordinatis erunt accipienda, non ab alijs. Escæ, doctrinæ, alimēta animæ. Quinq; panes, quinq; librorum Moyfi spiritualis intelligentia. Duo pisces, duo testamenta, quibus accessit dei benedictio: quia hæc scripturæ solæ sacræ sunt, & ad præstandam uitam tam uiris quàm mulieribus, ac pueris à deo benedictæ, & sufficientes: ut in quibus solis, quantum hac in uita mortalibus fas est, animarum satietas inueniri possit. Fragmēta quæ superfuerunt, quibus duodecim cophini fuerunt pleni, fructus credentium prædicatione duodecim apostolorum. Cophini, primitiæ ecclesiæ. Manducantium serè quinq; milia uirorum, præter mulieres & paruulos: numerus uirorū, mulierum, & paruulorum primo tempore credentium. Nox sequēs, iam inclinata fidei sequentium tribulationum indicium. Facto illo mirabili signo, compulit discipulos conscendere nauem, ut præcederent se, enauigando mare Tyberiadis, uersus (ut ait Marcus) Bethsaidam, quæ etiā est ex parte Capharnaū. Quod subdit Matthæus,
- 146 » ¶ Et statim compulit discipulos ascendere in nauiculam, & præcedere eum trans fretum, donec dimitteret turbas. Et dimissa turba, ascendit in montem solus orare. Vespere autem factō, solus erat ibi. Nauicula autem in medio mari iactabatur fluctibus. Erat enim contrarius uentus. Quarta autem uigilia noctis, uenit ad eos ambulans super mare. Et uidentes eum super mare ambulanti, turbati sunt, dicentes quia phantasma est. Et præ timore clamauerunt. Statimq; IESVS locutus est eis, dicēs: Habete fiduciam: Ego sum, nolite timere. Respondēs autē Petrus, dixit: Domine si tu es, iube me ad te uenire super aquas. At ipse ait: Veni. Et descendēs Petrus de nauicula ambulabat super aquam ut ueniret ad IESVM. Vidēs uero uentū ualidum, timuit. Et cum coepisset mergi, clamauit, dicens: Domine saluū me fac. Et cōtinuo IESVS extendens manum, apprehēdit eum, & ait illi: Modicæ fidei, quare dubitasti: Et cū ascendisset in nauiculā, cessauit uentus. Qui autē in nauicula erant, uenerunt, & adorauerūt eū, dicentes: Verè filius dei es. ¶ Hæc gesta sunt, & mysterium habēt, quod deus nouit. Quibus & hoc aptare poterimus, quod non omnino rei gestæ uideatur incōsonum. Compulsio, fugam, reformidationem, & inuoluntariam perpeffionem perpeffionū mundi

mundi designat. Navis, ecclesiam. Mare, mundum. Præcessio discipulorum, dimissio
 turbarum, & receptio solitaria domini in montem, subtractionem præsentiae diuinæ
 ad tempus. Mons, cœlum. Quod orat dominus, monstrat se nunquam suorum in cœ-
 lo ante patrem esse immemorem: tamen si tempore tērationis & persecutionum, eius
 præsentia & auxilio destituti uideantur. Lactatio navis, turbationem ecclesiæ. Fluctus,
 commotiones mundi atque persecutiones. Ventus contrarius, flatus malignorū spi-
 rituum impediētes: quo minus ecclesia ad pacis, tranquillitatisq; portum perueniat.
 Nox, ignorātia, peccatum. Quatuor uigiliæ noctis, totum tempus persecutionū. Tri-
 bus primis uigilijs noctis suam præsentiam nequaquā mundo exhibiturus est **CHRIS-
 TVS**: & si incomparabiliter fortius prece pro suis uincat in cœlis, quā Moses olim
 in uertice collis. Quarta uigilia suam præsentiam ecclesiæ exhibiturus est, aut iam ex-
 hibuit, super fluctus ambulans. Quod phantasma esse dicunt, diffidentiam monstrat.
 Petrus, signat uicarios, etiā præcipuos **CHRISTI**: qui inter illas persecutionū procel-
 las cupientes uenire ad **CHRISTVM**, sic hæsitabunt, ut nisi **CHRISTVS** suo peculiari
 auxilio liberet eos, opem inuocātes, omnino submergantur. **CHRISTVS** intrauit na-
 uem, & cōtinuo (ex Ioannis sexto) nauis perducta est ad portum quō ibant, qui est pa-
 cis & quietis signum. Et perfracta est omnis potestas malignorū spirituum: quod est
 uentum cessasse, pacemq; ecclesiæ redditam esse. Quod cum factum fuerit, omnes in
 ecclesia existentes adorabunt in tranquillitate dominum, & in gaudio & lætitia confis-
 rebuntur eum uerè esse dei filium. Liberatis ergo à tanto fluctuū periculo discipulis,
 & naue in portum deducta, transijt dominus in terram Genesareth: ut indicat Mat-
 theus, hoc modo inquiring. **¶** Et cum transfretassent, uenerunt in terram Genesar.
 Et cum cognouissent eum uiri loci illius, miserunt in uniuersam regionē illam, & ob-
 tulerunt ei omnes male habētes, & rogabāt eū, ut uel fimbriam uestimēti eius tange-
 rent. Et quicumq; tetigerunt, salui facti sunt. **¶** Genesareni, designāt alias nationes,
 quæ reddita pace ecclesiæ, illi erant aut sunt adiungendæ. Quod rogabant, ut uel fim-
 briam uestimenti eius tangerent, magnum fidei desyderium ostēdit. Fimbriam uesti-
 mēti tetigisse, est illos per posteriores & discipulorum discipulos credidisse, aut adhuc
 credituros esse. Tetigerunt autem omnes, qui fidem receperunt: quotquot uero rece-
 perunt eam, salui facti sunt: nam sola fide **CHRISTI** salutem expectamus. Illi igitur
 qui tactu fidei filij sui saluat uniuersos, cū filio eius domino nostro **IESV CHRISTO**,
 & spiritu sancto, honor, gloria, & potestas in omnia seculorum secula. Amen.

Exod. 17.

Ioan. 6.

147

C A P V T D E C I M V M Q V I N T V M.

Tunc accesserunt ad eum ab Hierosolymis Scribæ & Phari-
 sæi, dicentes: Quare discipuli tui transgrediuntur traditio-
 nes seniorum? Non enim lauant manus suas, cum panem
 manducant. Ipse autem respondēs, ait illis: Quare & uos
 trāsgredimini mandatum dei propter traditionem uestrā?
 Nam deus dixit: Honora patrem & matrem: & qui maledixerit pa-
 tri uel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis: Quicumque dixerit patri uel ma-
 tri, munus quodcunq; est, ex me tibi proderit: & non honorificabit patrem
 suum, aut matrem suam: & irritum fecistis mandatū dei propter traditionē
 uestram. Hypocritæ, bene prophetauit de uobis Esaias, dicēs: Populus hic
 labiis me honorat, cor autē eorū longe est à me. Sine causa autē colunt me,
 docentes doctrinas & mandata hominum. **¶** Et conuocatis ad se turbis, di-
 xit eis: Audite, & intelligite: Non quod intrat in os, coinquinat hominem:

148

149

Sanu patre. A
 atate perpen
 fac, in ris que
 primuiz e
 m quinq; p
 igelita
 ceter. De
 tant libe
 esponder
 re mib
 bus & du
 nes, discip
 uas frag
 m; mla
 gelta fue
 ollum. V
 uncare. L
 e diei & l
 imperfe
 mnaia hu
 nequaqu
 omni no
 doctine
 entia. Du
 iole fact
 benedict
 inimorum
 hini fuer
 i primuiz
 rualos
 se quos
 signo, com
 re Tyber
 Quod sub
 lam, & p
 dir in mo
 edio man
 ocis, p
 rbaui sum
 ocus et
 s, dicit
 ndēs Pet
 entu ual
 i cōtinuo
 dubia
 erunt, &
 abē, quod
 e uideat
 ellionem

150 sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem. ¶ Tunc accedentes discipuli eius, dixerunt ei: Scis quia Pharisei audito uerbo hoc, scandalizati sunt. At ille respondens, ait: Omnis plantatio, quam non plantauit pater meus cœlestis, eradicabitur. Sinite illos: cæci sunt, & duces cæcorū. Cæcus autem, si cæco ducatum præstet, ambo in foueam cadunt. ¶ Respondens autem Petrus, dixit ei: Ediffere nobis parabolam istam. At ille dixit: Adhuc & uos sine intellectu estis? Non intelligitis, quia omne quod in os intrat, in uentrem uadit, & in secessum emittitur? Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt: & ea coinquinant hominem. De corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemia. Hæc sunt quæ coinquinant hominem. Non lotis autem manibus mâducare, nō coinquinat hominem. ¶ Et egressus inde IESVS, secessit in partes Tyri & Sidonis. Et ecce mulier Chananæa à finibus illis egressa, clamauit, dicens ei: Miserere mei domine fili Dauid, filia mea male à dæmonio uexatur. Qui non respondit ei uerbum. Et accedentes discipuli eius, rogabant eum, dicentes: Dimitte eam, quia clamat post nos. Ipse autem respōdens, ait: Nō sum missus, nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel. At illa uenit, & adorauit eum, dicens: Domine adiuua me. Qui respondens, ait: Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus. At illa dixit: Etiam domine. Nam & catelli edunt de micis, quæ cadunt de mensa dominorum suorum. Tunc respondens IESVS, ait illi: O mulier, magna est fides tua: fiat tibi sicut uis. Et sanata est filia eius ex illa hora. ¶ Et cū transisset inde IESVS, uēnit secus mare Galilææ, & ascendens in montem, sedebat ibi. Et accesserunt ad eum turbæ multæ, habentes secum mutos, cæcos, claudos, debiles, & alios multos, & proiecerūt eos ad pedes eius: & curauit eos, ita ut turbæ mirarentur, uidentes mutos loquentes, claudos ambulantes, cæcos uidentes, & magnificabant deum Israël. ¶ IESVS autem conuocatis discipulis suis, dixit: Misereor turbæ, quia triduo iam perseuerant mecum, & non habent quod manducent. Et dimittere eos ieiunos nolo, ne deficient in uia. Et dicunt ei discipuli: Vnde ergo nobis in deserto panes tantos, ut saturemus turbam tantam? Et ait illis IESVS: Quot habetis panes? At illi dixerunt: Septem, & paucos pisciculos. Et præcepit turbæ ut discumberent super terram. Et accipiens septē panes & pisces, gratias agēs, fregit, & dedit discipulis suis, & discipuli dederunt populo. Et comederunt omnes, & saturati sunt. Et quod superfuit de fragmentis, tulerunt, septem sportas plenas. Erant autem qui manducauerunt, quatuor milia hominū, extra paruulos & mulieres. Et dimissa turba, ascēdit in nauiculam, & uēnit in fines Magedan.

ANNOTATIONES BREVES XXXII. CIRCA LITERAM CAP. XV.

1	acceserunt ad eum	& infra.	43	discipuli
	προσέρχονται τῷ ἰησοῦ	14	quod procedit	* αὐτῶν.
	accedunt ad IESVM		δ' ἐκ πορευομένων	eius.
1	ab Hierosolymis	quod egreditur	43	Vnde
	οἱ ἀπὸ ἱεροσολύμων	& infra.		- ergo
	quī ab Hierosolymis	17	cæci sunt,	44
2	traditiones	- &		tantos,
	τῶν παραδόσεων	19	At ille	ποσῶτοι,
	singulare		ὁ δὲ ἰησοῦς	tot,
6	dixit,	20	At IESVS	rectus
	ἐνετείλατο, λέγων.		Non intelligitis	45
	præcepit, dicens.		οὐπω νοεῖτε	turbæ
10	Esaias, dicens.	32	Nondum intelligitis	τοῖς ὄχλοις
	* ἐγγίζε μοι		canibus.	plurale
	appropinquat mihi		τοῖς κυναρίοις.	47
10	populus hic		diminutivum	populo.
	* τῶ σόματι αὐτῶν ἠκούσθη	33	catelli	τῶ ὄχλω.
	ore suo &		τὰ κυνάρια	turbæ.
11	est	38	debiles,	49
	ἀπέχει		κυλλοὺς,	quatuor milia hominū
	abest		mutilos,	τετρακισχίλιοι ἄνδρες
11	Sine causa	38	eius	quater mille uiri
	μάτηρ		τῶ ἰησοῦ	50
	Frustra		IESV	extra
11	colunt	39	loquentes,	χωρὶς
	σέβονται		* κυλλοὺς ὑγιεῖς,	præter
12	doctrinas - &		mutilos incolumes,	50
12	turbis:	40	magnificabant	paruos
	τῶν ὄχλων,		ἐδοξασαμ	παυσίων
	singulare		glorificabant	50
				turba,
				τοῖς ὄχλοις,
				plurale
				50
				nauiculam
				δ' πλοῖον
				51
				Magedan
				μαγδαλά.

COMMENTARIUS IN CAPVT DECIMVM QVINTVM.

T in ueteri lege traditiones hominū diligētius obseruari uolebāt, quā mandata dei; sic erat futurum & in noua lege. Quod CHRISTVS in signo magnopere improbat, & præmonet esse cauendum: quod ex uerbis Matthæi quæ subduntur, facile intelligi potest, dicentis. ¶ Tunc accesserunt ad eum ab Hierosolymis scribæ & pharisæi, dicentes: Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum? Non enim lauant manus suas cū panem manducant. Ipse autem respondens, ait illis: Quare & uos transgredimini mā datum dei, propter traditionem uestram? Nam deus dixit: Honora patrem & matrē. &: Qui maledixerit patri uel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis: Quicumq; dixerit patri uel matri, munus quodcunq; est ex me, tibi proderit, & non honorificabit patrē suū, aut matrem suam. Et irritum fecistis mandatū dei, propter traditionem uestram. Hypocritæ, bene prophetauit de uobis Esaias, dicēs: Populus hic labijs me honorat, cor autē eorum longe est à me. Sine causa autem colunt me, docentes doctrinas mandata hominū. ¶ Scribæ & pharisæi erant in ueteri lege, & etiam essent in noua, si qui cōstitutiones humanas inducerēt, quas æque, si nō etiā arctius, custodiri uellent ac mādarēt atq; diuinas. Sed ad qd ueteres illi cōstitutiones suas excogitarāt: Nimirū

148

ut suam auaritiā fouerent, & suas explerent concupiscentias; nam qui manus non lauisset manducaturus panem, delatus reprehendebatur ut transgressor, & purificatione aliqua redimebat offensam: cum tamen de hoc in lege nihil esset cautum. O detestandum aucupium. Sed & aliud tradiderunt, id uidelicet, quod qui obtulisset templo de bonis suis, protestando se uelle parentes suos huiusmodi oblationis esse participes, non amplius obligaretur honorare, id est subuenire necessitatibus parentū: quasi uero melius esset offerre templo, quā parentum necessitatibus subuenire: quod est honorare patrem & matrem. O technas hominū Christiano fugiendas. O uerē abominādā, detestandāq; imposturam. His & alijs id genus traditionibus additi scribæ & pharisæi, audent accedere ad filium dei, ut eū pariter cum suis accusent de transgressione constitutionis humanæ, dicentes: Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum? At ille iustē eos arguit, & confutat transgressionis præcepti, non humani, sed diuini, nam per auaritiā suam transgrediebantur, & transgredi faciebant hoc dei præceptum, Honora patrem & matrem: accipientes oblata, & absoluentes à mandato: quod nequaquam poterant, quāquam simulabant id se posse per suam traditionem. Et qui talia faciunt, quid aliud sunt quā hypocritæ, simulantes se uoluntatem dei nosse & facere, à quo remotissimi sunt corde? Ideo non ab re, sententia Esaiæ prophetæ sugillantur à domino, quæ capite 29. sic nunc legitur. *Eo quod appropinquat populus iste ore suo, & labijs suis glorificat me: cor autem eius longe est à me, & timuerūt me mandato hominum & doctrinis: ideo ecce ego addam, ut admirationē faciam populo huic, miraculo grandī & stupendo: peribit enim sapientia à sapientibus eius, & intellectus prudentiū eius abscondetur. Nam in ipsis completa erat ea prophetia, quandoquidem sequendo doctrinas & mandata hominū, dei doctrinā relinquebant, & sapientiæ & prudentiæ prorsus expertes erant. Sed & qui quæstus gratia, noua dogmata, noua præcepta, nouasq; traditiones inuehunt: quomodo nō cōtra legē faciant, cū proximis faciant quod sibi nollent fieri? circumueniunt enim fratrem, falsum testimoniū dicunt, asserentes id esse uerū quod falsum est. Et nōne etiā furtū faciūt? Nōne insuper transgrediuntur id, Non concupisces? Sed ad hæc ingeniose excogitanda, philargyria magistra est uel solertissima. Postea aut quā dominus oraculo illo calūniatoribus suis silentiū imposuisset, quid subinde fecerit, aperit Matthæus, dicens.*

149 " **¶** Et cōuocatis ad se turbis, dixit eis: Audite & intelligite: Non quod intrat in os, co-

" inquinat hominē: sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominē. **¶** Quod intrat in os, quod etiam illotis manibus manducatur, non coinquinat hominē, nō reddit hominem obnoxium peccato: sed quod egreditur ex ore (ut doctrinæ, mandataq; hominū) illud coinquinat hominē, & peccatorē cōstituit. Sic autem coinquinati non erant discipuli, sed qui eos accusabant scribæ & pharisæi. At quia dominus pauloante dixerat scribis & pharisæis: Irritum fecistis mādatum dei propter traditionem uestram, hypocritæ, bene prophetauit de uobis Esaias: quibus adiecerat, & quod illotis manibus manducabatur non coinquinare: quod erat contra doctrinam eorum: dicunt discipuli domino his etiam uerbis illos esse offensos. Quibus & dominus respondet, ut subdit Matthæus, dicens. **¶** Tunc accedentes discipuli eius, dixerunt ei: Scis quia pharisæi audito uerbo hoc, scandalizati sunt? At ille respōdens, ait: Omnis plantatio, quam non plantauit pater meus cœlestis, eradicabitur. Sinite illos, cæci, sunt duces cæcorū. Cæcus autem si cæco ducatū præstet, ambo in foueam cadunt. **¶** Diuina præcepta, diuinaq; doctrina quæ sacra cōtinent eloquia, plantatio sunt quam plantauit pater cœlestis: præcepta aut & doctrinas hominum non plantauit. Ideo illa manebunt, hæc aut euellentur. De ipsis autem scribis & pharisæis, siue se sensissent ueritate offensos, siue nō, nō debuit esse discipulis curæ: quia illi cū essent cæci, duces erāt cæcorū. nā & ipsi, & populi quos ducebant, doctrinā dei ignorabant, & uerū mentium lumen, de quo

scriptum

Scriptum est: Præceptum domini lucidum illuminans oculos. Et rursum: Lucerna pedibus meis uerbum tuum, & lumen semitis meis, Cæci, humana & non diuina sapi-
entes. Duces, præceptores, Fouea infernus. Hic obiter admonemur, eos maxime om-
nium grauius ferre & offendi, qui sectas & doctrinas hominum semel ample-
xati sunt, quamprimum secta uel doctrina ipsorum taxatur: immo multo magis,
quàm si uera & diuina offenderetur. nam diuinam quàm suam lædi malunt: siquidē
pro hac aut neglecta aut læsa, tacebunt: pro illa uero, hostiliter & implacabiliter decer-
tabunt. Typus, Scribæ & Pharisei. Proinde iuxta domini sententiam, sinēdi sunt, ut
cæci: uera autē doctrina, quæ est cœlestis plantatio, Euangelium uitæ, scriptura sacra,
sequenda. Cæterum quia discipuli nō intellexerūt, quod dominus dixerat: Nō quod
intrat in os, coinquinat hominē, sed quod egreditur ex ore, hoc coinquinat hominē,
quod ut iuxta subiectam materiam erat accipiendū, ita non procul erat ac remotū ab
intelligentia: ideo Petrus super ea re dominum interrogauit, Quod ait Matthæus, di-
cens. **¶** Respondens autem Petrus, dixit ei: Ediffere nobis parabolam istam. At ille
dixit: Adhuc & uos sine intellectu estis: Nō intelligitis, quia omne quod in os intrat,
in uentrem uadit, & in secessum emittitur? Quæ autem procedunt de ore, de corde
exeunt, & ea coinquinant hominē. De corde enim exeūt cogitationes malæ, homici-
dia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemia. Hæc sunt quæ coin-
quinant hominem: non lotis autem manibus manducare, non coinquinat hominem.
¶ Cum Petrus dicebat: Ediffere nobis parabolā istam, respiciebat id quod dominus
dixerat: Quod intrat in os, non coinquinat hominem: quod parabolam non contine-
bat, sed apertam narrationem. ideo dominus arguit eum, & reliquos apostolos, defe-
ctus intelligentiæ: cū debuissent iam ex diutina cōsuetudine audiendi ipsum, consum-
matam habere intelligentiam exercitatumq; sensum. Attamē quod petebant, latius
eis explicuit, & explicatio de se clara est. Sed inquit: nunquid quæ ingrediūtur cor-
pus, interdum coinquināt hominem? Non, quanquam nō de omni locutus est domi-
nus, sed de eo solo quod necessariū est, ut de cibo qui sustentandæ naturæ gratia in-
greditur corpus, manibus illotis. Nam si ieiuniū soluis, si crapularis, si inebriaris, non
quod intrat, est tibi peccatum: sed quod egreditur ex corde tuo, uolūtaria inquā con-
sensio soluendi ieiunij, uoluntas crapulandi, aut ad ebrietatem usq; bibendi: sicuti &
uoluntas committendi adulterium, fornicandi, furandi, aut quippiam aliud huiusmo-
di perpetrandi. quæ omnia de corde egrediūtur in exteriorem actum. De corde, in-
quit, exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, & reliqua
id genus omnia. Porrò dimisso loco illo ad quē Scribæ & Pharisei uenerant, ut eum
transgressionis humanarum traditionum redarguerent, secessit in partes Tyri & Si-
donis, fines Tyriorum primū ingressus: quod subdit Matthæus, dicens. **¶** Et egres-
sus inde IESVS secessit in partes Tyri & Sidonis. Et ecce mulier Chananæa, à fini-
bus illis egressa, clamauit, dicens ei: Miserere mei domine fili Dauid, filia mea male à
dæmonio uexatur. Qui non respondit ei uerbum. Et accedentes discipuli eius, roga-
bant eum, dicentes: Dimitte eam, quia clamat post nos. Ipse autem respondens, ait:
Non sum missus, nisi ad oues quæ perierunt, domus Israël. At illa uēnit, & adorauit
eum, dicens: Domine, adiuua me. Qui respondens, ait: Non est bonum sumere pa-
nem filiorum, & mittere canibus. At illa dixit: Etiam domine. Nam & catelli edunt
de micis, quæ cadunt de mensa dominorum suorum. Tunc respondens IESVS, ait
illi: O mulier magna est fides tua, fiat tibi sicut uis. Et sanata est filia eius ex illa hora.
¶ A Capharnaū & Bethsaïda, id est à mari Tyberiadis, processit ad aquilonem, uer-
gendo aliquantulum ad orientem, uersus mare mediterraneum. nam Tyrus & Si-
don, haud procul à mari mediterraneo sitæ sunt. Et ex Marci septimo, primum in-
gressus est fines Tyri, & redijt per Sidonem ad mare Galilææ. Quæ autem gerebat

dominus, signa erant clementiæ suæ. Quod de mari ad mare transit, signū est quod de populo ad populum transijt, ut de populo Iudaico ad populum gentiū. Quod intrat fines Tyri & Sidonis, & calcatur pedibus suis terram gentium, sanctificat illo suo contractu terrā gentium, ut & ipse sanctificauerat terram Hebræorum. Mulier Chananæa, quæ & ipsa ex Marco gentilis erat, gentilitatem designat. Filia eius quæ male torquebatur à dæmonio, uniuersam gētium nationem, quæ idololatria misere ludificabatur à maligno. Quod exclamat Chananæa, Miserere mei, necessitatē indicat pariter & fidem. Quod, domine fili Dauid, confessionem Mesia. Quod addit, filia mea male uexatur à dæmonio: est proprii mali ad eum, qui mederi potest, detectio. Quod discipuli rogāt ut eam exaudiat, & exauditam remittat: benignitatem sanctorū apud deum pro nostra salute intercedentium indicat. Quod non statim exaudit, monstrat quod nostram quoque precem, fidem, & humilitatem requirit. Quod dicebat: Non sum missus nisi ad oues, quæ perierunt domus Israël: intelligendū est in propria persona, nam ipse in spiritu suo, & apostolis erat expectatio gentiū, cuius rei iam exordia præludebat. Quod Chananæa uenit & adorauit, est gratiæ trahenti acquiescentia, & diuinitatis cōfessio. Itē & quod dixit, Domine adiuua me, Panis filiorum, CHRISTVS, & insuper diuinæ uirtutes, & gratiæ fidelium. Catelli, infideles. Quod autē primum se dominus similem repellenti præbuit, hoc fuit ut fidei eius adderet humilitatē. Quod & factum est: nam cum ea dicit, Etiam domine, confitetur uerum esse quod dicebat, & se tanto munere, tantisq; uirtutibus & gratijs indignā esse, & æquanimiter fert se *κυναρίου*, id est catelli, uel catellæ nomine cenferi. Sed & cum rationem humilitatis plenam subiungit, scilicet ita esse, quia catelli edunt de micis, quæ cadunt de mensa dominorum suorum, non panē filiorum: se quantulacunq; portione gratiarū eius contentam fore insinuat, quod per micas è mensa cadentes figuratur. Et hæc humilitas apud

Mar. 7. Marcum à deo exaudita est, scribentem dominum dixisse: Propter hunc sermonem uade, exijt dæmonium à filia tua, fiat tibi sicut uis. O quàm deceret nos, qui uenimus ex Chananæa, id est ex gētilitate, ante CHRISTVM regem nostrū, qui solus nostræ expectationis fuit, & est certissima salus, esse uerè fideles, & uerè humiles, & gratias eius agnoscere; quibus reuera omnis creatura ex sese aut indigna est, aut certe parum admodum digna. Bona est fides, bona est humilitas, quæ illico sanat animas: & sic deo accepta est, ut nulla patiatur malignorū spirituū cōfortia, nullū incursum, nullā uexationē: quod monstrauit filia Chananæa illico à dæmonio liberata. Hoc signo peracto pertrāsijt terminos Sidonis ex Marco, & uenit iuxta mare Galilææ, ut ape-

- 153 » rit Matthæus, dicens. ¶ Et cū transisset inde IESVS, uenit secus mare Galilææ, & ascendens in montē, sedebat ibi. Et accesserūt ad eū turbæ multæ, habētes secū mutos, cæcos, claudos, debiles, & alios multos, & proiecerūt eos ad pedes eius, & curauit eos: ita ut turbæ mirarentur, uidētes mutos loquētes, claudos ambulātes, cæcos uidentes, & magnificabant deū Israël. ¶ Postquā dominus præfigurauit uisitationem gentium, reuersus ad suos, ascendit in montem & sedit ibi, indicans suū ascensum in cœlum, & suam in dextera patris sessionem. Post cuius ascensum multæ turbæ ad eum uēturæ sunt: & mutos earum replebit diuina laude, cæcos illuminabit diuina luce, claudos faciet in lege dei recte ambulare, & mancos opera pietatis, misericordiæ & charitatis, perfectè implere: & tunc omnes glorificabunt deū. Sed & tunc
- 154 » pascet eos septem panibus doctrinæ, ut insinuat Matthæus, subdens. ¶ IESVS autē conuocatis discipulis suis, dixit: Misereor turbæ, quia triduo iā perseuerant mecum, & non habent quod manducent. Et dimittere eos ieiunos nolo, ne deficient in uia. Et dicunt ei discipuli: Vnde ergo nobis in deserto panes tāti, ut saturemus turbā tantam? Et ait illis IESVS: Quot habetis panes? At illi dixerunt: Septē, & paucos pisculos. Et præcepit turbæ, ut discumberent super terram. Et accipiens septem panes, & pisces,

» & pisces, gratias agens fregit, & dedit discipulis suis: & discipuli dederunt populo. Et
 » comederunt omnes, & saturati sunt. Et quod superfuit de fragmentis, tulerunt, se-
 » ptem sportas plenas. Erant autem qui manducauerunt, quatuor milia hominum,
 » extra parvulos & mulieres. Et dimissa turba ascendit in nauiculam, & uenit in fines
 » Magedan. ¶ Turbae, omnium nationum populi. Desertum, mundus. Panes, pa-
 nes doctrinae, lex, prophetae, Euangelium. Septem, monstrat hunc partum, non fu-
 turum secundum literam, sed secundum spiritum. Paucitas pisciculorum, indicat
 ubi intelligentia septiformis spiritus aderit, non fore opus magno aceruo commen-
 tatorum. Misericordia haec a deo tunc uenit, & etiam ueniet. Misereor, inquit,
 turbae, quia triduo iam me sustinet: iam tres dies, ut Graeci habent, *πρὸς μὲν οὐσί μοι*,
 id est manent, ac perseuerant apud me. Tres dies, tres in ecclesia monstrare possunt im-
 mutationes. Abundanter ex quinque panibus, & duobus piscibus iam pauit in pri-
 ma, abundanter itidem ex septem panibus & paucis pisciculis pascet in tertia: distri-
 buentibus tamen discipulis, apostolicisque uiris: licet quomodo id fieri possit non per-
 cipiant, quod insinuat responsio discipulorum dicentium: Vnde nobis in deserto pa-
 nes tanti, siue, ut Graece habetur, *ἄρτοι τοσούτοι*, id est panes tot, siue tam multi, ut sa-
 turemus turbam tantam? Adeo ipsi rudes erant, qui tamen iam uiderant dominum
 ex quinque panibus & duobus piscibus copiosiore turba saturasse: & intellexis-
 se debuerant, & plenissime confidisse miserantem dominum plenè potuisse ut uoluis-
 set, turbam saturare. Sic & omnibus seculis plenissime in deo fidendum est: etsi id quod
 expectatur ab eo, hominibus non uideatur possibile: eius enim est, omnis bonitas &
 potestas. Septem sportae fragmentis plenae, fructus apostolicorum uirorum, qui tunc
 discipuli CHRISTI erunt, ex disciplina spiritus sancti collecti. Sportae septem, spiritualia
 uasa, & conceptacula infusionis tantae gratiae. Quatuor milia hominum, numerum si-
 gnat ex quadruplici fonte Euangeliorum, perfectorum ac consummatorum, absque
 numero mulierum & paruulorum, id est eorum, qui eadem quidem percipient gra-
 tiam, sed inferiori atque imperfectiori gradu. Hoc facto dominus conscendit nauem:
 quia habitabit in ecclesia. & uenit in fines Magedan, quia dulcem fructum gratiae do-
 nabit: siue in fines Magdala, ut nunc Graece legitur, quia defendet, ac ueluti turris quae-
 dam & propugnaculum erit. Siquidem Magedan dulcem fructum, & Magdalum tur-
 rim interpretatur. Ergo regi gloriae, patri aeterno, qui pascit pane spiritualis intelli-
 gentiae, qui dulcem fructum gratiae dat, qui fideles suos defendit & protegit, per filium
 suum dominum nostrum IESUM CHRISTUM, per eundem honor, potestas &
 gloria in spiritu sancto, per infinita seculorum secula. Amen,

C A P V T D E C I M V M S E X T V M.

LT accesserunt ad eum Pharisei & Sadducaei tentantes, & ro- 155
 gauerunt eum, ut signum de caelo ostenderet eis. At ille re-
 spondens, ait illis: Facto uespere dicitis, serenum erit: rubicun-
 dum est enim caelum. Et mane, hodie tempestas: rutilat enim
 triste caelum. Faciem ergo caeli diiudicare nostis, signa au-
 tem temporum non potestis. Generatio mala & adultera signum quaerit, & si-
 gnum non dabitur ei, nisi signum Ionae prophetae. ¶ Et relictis illis, abiit. 156
 Et cum uenissent discipuli eius trans fretum, obliti sunt panes accipere. Qui
 dixit illis: Intuemini & cauetes a fermento Phariseorum & Sadduceorum.
 10 At illi cogitabant inter se, dicentes, quia panes non accepimus. Sciens autem
 IESVS, dixit: Quid cogitatis inter uos modicae fidei, quia panes non habe-

tis: Nondū intelligitis, neq; recordamini quinq; panū, & quinq; milia ho-
 minum, & quot cophinos sumpſistis? Neq; septem panum, & quatuor mi-
 lia hominum, & quot sportas sumpſistis? Quare nō intelligitis, quia non
 de pane dixi uobis, cauete à fermento Phariseorum & Sadduceorū? Tunc
 intellexerunt, quia non dixerit cauendum à fermento panum, sed à doctri-
 157 na Phariseorum, & sadduceorum. ¶ Venit autē IESVS in partes Cæsa-
 reæ Philippi, & interrogabat discipulos suos, dicens: Quem dicunt homi-
 nes esse filium hominis? At illi dixerunt: Alii Ioannem Baptistam, alii au-
 tem Heliam, alii uero Hieremiam, aut unum ex prophetis, Dicit illis IESVS:
 158 Tu es CHRISTVS filius dei uiui. ¶ Respondens autem IESVS dixit ei:
 Beatus es Simon Bariona: quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pa-
 ter meus qui in cœlis est. Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, & super hęc pe-
 tram ædificabo ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduersus
 159 eam. Et tibi dabo clauēs regni cœlorū. Et quodcūque ligaueris super ter-
 ram, erit ligatum & in cœlis: & quodcūque solueris super terram, erit solu-
 160 tum & in cœlis. ¶ Tunc præcepit discipulis suis, ut nemini dicerent, quia
 ipse esset IESVS CHRISTVS. ¶ Exinde cœpit IESVS ostēdere disci-
 161 pulis suis, quia oporteret eū ire Hierosolyuam, & multa pati à senioribus
 & Scribis & principibus sacerdotum: & occidi, & tertia die resurgere. ¶ Et
 162 assumens eum Petrus, cœpit increpare illum, dicēs: Absit à te domine, nō
 163 erit tibi hoc. ¶ Qui conuersus, dixit Petro: Vade post me satana, scanda-
 lum es mihi, quia non sapis ea quæ dei sunt, sed ea quæ hominū. ¶ Tunc
 IESVS dixit discipulis suis: Si quis uult post me uenire, abneget semet-
 ipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Qui enim uoluerit animam
 suam saluam facere, perdet eam. Qui autem perdiderit animam suam pro-
 pter me, inueniet eam. Quid enim prodest homini, si uniuersum mundum
 lucretur, animæ uero suæ detrimentū patiatur? Aut quam dabit homo cō-
 164 mutationē pro anima sua? ¶ Filius enim hominis uēturus est in gloria pa-
 tris sui cum angelis suis, & tunc reddet unicuiq; secundū opera eius. Amen
 dico uobis, sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, do-
 nec uideant filium hominis uenientem in regno suo.

ANNOTATIONES BREUES XXIX. CIRCA LITERAM CAP. XVI.

1	acceserunt- ad eum	5	cœlum.	9	IESVS autem
3	serenum		* ὑποκριταί	9	intuemini
	εὐδία		Hypocritæ		ὁρᾶτε
	serenitas	5	Faciem ergo		Videte
3	rubicundum est		τὸ μὲν προσώπου	9	cauete
	πυρῶζει		Faciem quidem		προσέχετε
	rutilat	8	trans fretum		attendite
	rubescit		εἰς τὸ πέραν		& infra.
4	rutilat	8	Qui	10	inter se
	πυρῶζει		ὁ δὲ ἰησοῦς		ἐπ' ἑαυτοῖς

intra se

11	intra se dixit * αυτοις illis	14	Quare πως Quomodo	27	ligatum - & 27	solutum - & 30	ire απελθειν abire
11	inter uos εμε αυτοις intra uosipfos	15	cauete προσεχειν infinitiuum	32	Absit a te ηλεως σοι	propitius tibi sis	
11	non habetis ουκ ελαβετε non accepistis	16	panum του αρου singulare	33	Vade υπαγε	Abi	
12	panum - & & infra.	18	Quem * με me	33	fatana	aduersarie	
12	quinque milia - hominum quinque milium & infra.	20	illis - IESVS	38	prodest ωφελειται futurum		
		22	uiui ζωντος uiuentis				

COMMENTARIVS IN CAPVT DECIMVMSEXTVM.

Cum dominus fines Magedan attigit, accesserunt ad eum infideles Pharisæi & Sadducæi, ut indicat Matthæus, dicēs. **C** Et accesserunt ad eum 156
 Pharisæi & Sadducæi tentantes, & rogauerunt eum ut signum de cœlo ostenderet eis. At ille respondens, ait illis: Facto uespere dicitis, serenum erit: rubicundum est enim cœlum. Et mane, hodie tempestas: rutilat enim triste cœlum. Faciem ergo cœli diiudicare nostis, signa autem temporum non potestis. Generatio mala & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ prophætæ. **C** Accesserunt ad dominum Pharisæi & Sadducæi, carne non spiritu, ignorantia non scientia, infidelitate non fide. Tentabant eum, quia non credebant ei. Sed & si signum è cœlo dedisset, sicuti cum præsentem Ioanne descendit colūba è cœlo, & uox è cœlo filium attestata est, ne sic quidē ipsi credidissent: quando quidē è cœlo signo eis facto, sole occidēte in meridie, in omni saluifica domini passione, ipsi minime crediderunt. Quod dominus eis innuebat: si assertorie id legendum sit, cū dicebat: Facto uespere, siue, ut Græce habetur, ὀψίας γενομένης, cum sit uespera, dicitis, serenum erit: nam cœlū rubet. Et mane, hodie tempestas erit: quia rutilat triste cœlum. Faciem ergo cœli diiudicare nostis, signa autē temporū non potestis. Quasi diceret, quod aspectum cœli discernere poterant: sed signa aliqua è cœlo si ipse dedisset, ipsa esse signa, quod ipse Messias ac CHRISTVS esset, discernere non poterant. Et ideo nō daturus erat generatiōi illi Pharisæorum & Sadducæarū usque adeo incredulæ, nisi signum Ionæ prophætæ, postea in se, ut in ueritate adimpletum, quia ipse tertia die, è uentre cæti, è profundo inferi, uiuus ad suos in terra relictos, rediturus erat. De quo iam capite 12. numero 122. dictum est. frequenter enim Scribæ & Pharisæi tentauerunt dominum, ut sibi signum è cœlo daret: quibus & frequenter respondit se illis nō daturum signum nisi Ionæ. Ex quo intelligitur, ipsum promississe non è cœlo, quod uolebant: sed ex inferno, quod nolebant, se illis daturū signum. At uero si interrogatorie legendum sit, quod & uidetur ex Luca duodecimo, ubi dominus ait: Hypocritæ faciē cœli & terræ nostis probare, hoc autē tempus quomodo non probatis: tunc arguit Pharisæos & Sadducæos nimie circa terrena dignoscēda diligētiae, quæ est quædā uana curiositas: & nimie circa diuina exquirēda negligētiae, quæ est ad salutē animarum quædā omnino dānosa ignauietas, ac si diceret: Signa autē tēporū Messie nōne nosse potestis: Et poterāt quidē et debebāt: nisi illa ignauietas et ignorātia, qua addicti erāt doctrinis suis Pharisæacis, & Sadducæacis, & inuidia, & odiū gratis (ut de ipsis scriptū

Luce. 12.

- Psal. 134.* erat: Non supergaudeant mihi qui aduersantur mihi inique, qui oderunt me gratis, & annuunt oculis) quibus laborabant, illis impedimento fuisse. Nonne uidebunt septrum sublatum de Iuda, Herode alienigena dudum regnum occupante, & tunc secundo filio eius regnare: Quomodo non attendebant, quod in Genesi scriptum erat:
- Gene. 49.* Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux femore eius: donec ueniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium. Nonne uidebant ante se indies caecos illuminari, surdis auditum instaurari, claudis gressum, & mutis loquelae usum praestari, & multo his maiora mirabilia: Quomodo ergo ex Esaiâ, qui eis dedit haec temporis Messiae signa, non intelligebant hoc tempus esse Messiae: Quomodo id Esaiâ non legebant: Ecce deus noster ultionem adducet: retributionis deus ipse ueniet, & saluabit nos: tunc aperientur oculi caecorum, & aures surdorum patebunt: tunc saliet sicut ceruus, claudus: & aperta erit lingua mutorum. Sed & Daniel hebdomadas temporis Messiae praefixit. Cur ergo non aduertebant hebdomadas illas aduentasse: Sic enim cap. nono scribit
- Daniel. 9.* Daniel: Tu autem animaduerte sermonem, & intellige uisionem. Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, & super urbem sanctam tuam, ut consummetur praeuaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur iustitia sempiterna, et impleatur uisio & prophetia, & ungatur sanctus sanctorum. Scito ergo & animaduerte, ab exitu sermonis, ut iterum aedificetur Hierusalem, usque ad CHRISTVM ducem hebdomades septem, & hebdomades sexaginta duae erunt: & rursus aedificabitur platea, & muri in angustia temporum: & post hebdomades sexaginta duas occidetur CHRISTVS, & non erit eius populus, qui eum negaturus est. Ex quarti autem Regum capite 24. captiuus ductus est Ioachim rex Iuda octauo anno regni Nabugodonosor, sacra regnorum sic continente historia. Venitque Nabugodonosor rex Babylonis ad ciuitatem cum seruis suis, ut oppugnarit eam: egressusque est Ioachim rex Iuda ad regem Babylonis, ipse & mater eius, & serui eius, & principes eius, & eunuchi eius: & suscepit eum rex Babylonis anno octauo regni sui. Et eodem anno successit Sedechias rex pro eo, dicente rursus ibi scriptura: Et constituit Mathaniam patrum eius pro eo, imposuitque ei nomen Sedechiam. primus ergo annus regni Sedechiae fuit octauus. Nabugodonosor. Exitus uero sermonis, ut iterum aedificaretur Hierusalem ab Hieremia, quarto captiuitatis Ioachim anno, cap. 28. & 29. et 30. habitus est, sic scribente Hieremia cap. 28. Et factum est in anno in principio regni Sedechiae regis Iuda in anno quarto. Et in 29. Cum coeperint impleri in Babylone septuaginta anni, uisitabo uos, & suscitabo super uos uerbum meum bonum, ut reducam uos ad locum istum. Et continuat prophetiam in 30, dicens. Haec dicit dominus: Ecce ego conuertam conuersionem tabernaculorum Iacob, & tectis eius miserebor. Et aedificabitur ciuitas in excelsu suo, & templum iuxta ordinem suum fundabitur. Cum ergo egressum sit uerbum, ut iterum aedificaretur ciuitas, id est Hierusalem, quarto anno Sedechiae regis, qui coepit octauo anno Nabugodonosor regnare: igitur anno duodecimo regni Nabugodonosor exiit uerbum, ut iterum aedificaretur Hierusalem. Ab anno igitur duodecimo Nabugodonosor, hebdomades septem, sexaginta duae & una, id est septuaginta sunt supputandae. Et haec hebdomades sunt hebdomades annorum, id est quaelibet anni septem. Supputando autem hebdomadas ab anno duodecimo Nabugodonosor, cum dominus uerba illa loqueret ad Phariseos, Sadduceos & turbas, exactae erant sexaginta noue, & septuagesima currebat. Quomodo ergo tempus illud esse Messiae non agnoscebant: Sed dices, quomodo id agnoscitur: Hoc pacto fanè. Nam Nabugodonosor regnauit annos quadraginta quinque: quando quidem quarto Regum cap. uigesimo quinto sic legitur: Factum est uero in anno trigesimo septimo transmigrationis Ioachim regis Iudae, mense duodecimo, uigesima & septima die mensis, subleuauit Euilmerodach rex Babylonis, anno quo regnare coeperat, caput Ioachim

Ioachim regis Iuda de carcere, & locutus est ei benigne. Hic ergo, testimonio sacrae scripturae, annus quo regnare coepit Euilmerodach, id est primus regni sui annus, & ultimus Nabugodonosor patris eius, fuit trigesimusseptimus à captiuitate Ioachim. Ioachim aut captiuus fuit, ut uisum est, octauo anno Nabugodonosor. adijce ergo triginta septē annos illis octo, quos iam regnauerat cū captus est Ioachim: & surgent anni regni Nabugodonosor quadragintaquinque. Sed & Euilmerodach filius eius, regnauit annos uigintitres, & filius eius Balthasar annos tres. De Balthasar exploratū est, dicēte Daniele cap. octauo. Anno tertio regni Balthasar regis, uisio apparuit mihi. Et hic ultimus eius fuisse intelligit, de cuius cōuiuio & nece, capite quinto prius fecerat mentionē. Sed & ex Hieremia, Nabugodonosor, filius eius, & filius filij eius tenuerūt Assyriorū regnū septuaginta annis, sic ipso scribēte cap. uigesimo quinto. Cumque impleti fuerint septuaginta anni, uisitabo super regē Babylonis & super gētem illā, dicit dominus, iniquitatem eorum, & super terram Chaldaeorum. Quod factum est in morte Balthasar, regno transeunte ad Medos. Et capite uigesimo septimo dicit: Hæc dicit dominus exercituum deus Israël: Hæc dicetis ad dominos uestros: Ego feci terram, & homines, & iumenta quæ sunt super faciem terræ in fortitudine mea magna, & in brachio meo extēto: & dedi eam ei qui placuit in oculis meis. Et nunc itaque ego dedi omnes terras istas in manu Nabugodonosor regis Babylonis serui mei. Insuper & bestias agri dedi ei, ut seruiant illi. Et seruient ei omnes gentes, & filio eius, & filio filij eius, donec ueniat tempus terræ eius & ipsius. Ecce quomodo septuaginta annis omnia debebant esse in ditione Nabugodonosor: & filij eius, qui fuit Euilmerodach: & filij filij eius, qui fuit Balthasar. siquidem annus septuagesimus primus, fuit tertius & ultimus Balthasar. Igitur unus & septuaginta sunt anni, quibus regnauerunt Nabugodonosor, filius eius, & filius filij eius. si itaque ab eis subtraxeris tres annos Balthasar, restant sexaginta octo, qui simul erunt anni Nabugodonosor & filij eius Euilmerodach. Subtrahe rursus ab octo & sexaginta annis, annos Nabugodonosor qui sunt quadraginta quinque, relinquētur uigintitres, qui necessario sunt anni Euilmerodach. Hi ergo erunt anni, iuxta scripturas sacras, Nabugodonosor quadragintaquinque, Euilmerodach uigintitres, & Balthasar tres. Anno aut septuagesimo primo trāsiit regnū ad Medos, in quo primus ex Danielis quinto regnauit Darius Medus, cui sex anni tribuuntur. Duo manifeste habentur per Zachariā dicentem: In mēse octauo, in anno secūdo Darij regis, factum est uerbum domini ad Zachariā filium Barachia. Sed ad sex peruenisse oportet: si ita est quod septuaginta anni trāsmigrationis Hebræorū, quæ fuit octauo Nabugodonosor anno, ad primum Cyri annū peruenierint, quod tradit Iosephus. Sic enim undecimo libro inquit. Primo imperij anno regis Persarū Cyri, qui septuagesimus concurrebat ex die quo nostrū populum cōtiguit ē proprijs finibus ad Babylonē migrare: misertus est captiuitatis nostræ deus. Et hic etiā adiectus Dario numerus, mysterijs oraculorū, quæ nō nisi uera esse possunt, est accōmodus. Ergo Dario sex tribuantur anni. Post quē regnauerunt Cyrus & successor eius, qui Artaxerxes & Assuerus dictus est. At ex Neemiae cap. secūdo, Artaxerxes regnauit uiginti annis. Factū est aut (inquit) in mēse Nisan, anno uigesimo Artaxerxis regis. Et secūdū tēplū absolutū sexto anno Darij, Artaxerxis successoris, dicente Esdra, libro primo, capite sexto: Et ædificauerunt & construxerunt iubente deo Israël, & iubente Cyro & Dario & Artaxerxe regibus Persarū: & compleuerunt domum dei istam usque ad diem tertium mensis Adar, qui est annus sextus regni Darij regis. Et eūdem esse Artaxerxem & Assuerum habes primo Esdre, cap. quarto, sic dicentis: In regno autem Assueri, ipse est Artaxerxes, in principio regni eius scripserunt accusationem aduersus habitatores Iudæ & Hierusalem. Propter quam, ut in fine cap. habetur, intermissum est opus domus domini in Hierusalē

Daniel. 8.

Hiere. 25.

Hiere. 27.

Nabug.	45
Euil.	23
Balth.	3
	71

Zach. 1.

Nee. 2.

1. Esdre. 6.

usq; ad annū secundū Darij regis Persarum. Et ex secundo Ioannis, quadraginta sex
 10an. 2. annis ædificatū est, dicentibus Iudæis ad dominum: Quadraginta et sex annis ædifica
 tum est tēplum hoc: & tu in tribus diebus excitabis illud: Et primo anno Cyri coepit
 1. Esdrae. 1. ædificari, dicēte Esdra primo cap. primi: In primo anno Cyri regis Persarum, ut com
 pleretur uerbū domini ex ore Hieremiæ, suscitauit dominus spiritū Cyri regis Persa
 Darius. 6. rum. Ergo anni Cyri quibus regnauit super Medos, sunt uiginti: qui cū uiginti Arta
 Cyrus. 20. xerxis & sex Darij, faciūt quadraginta sex, quod est tēpus totius ædificationis tēpli.
 Artax. 20. Quod aut̄ triginta anni Cyro attribui soleant: decē intelligi possunt potētatus, quē pri
 Darius. 6. us exercuit in Persas. Verum Dario, qui regnando secutus est Balthasar, & præcessit
 52. Cyrum, anni sex (ut dictū est) tribuūtur: sic istorū simul erūt anni quinquaginta duo.
 Quod aut̄ reliquū est, ex hypothesi cognoscitur. Nam Iudæi fatētur secundū tēplum
 Nabug. 34. postea quā completum fuit, durasse annis uiginti, & quadringentis in MACETHA
 Euil. 21. AARACHIN, quib; si addis annos à duodecimo Nabugodonosor usq; ad cōplemē
 Balth. 1. tum tēpli, habes annos trigintaduos & quingentos, nā si à quadragintaquinq; annis
 Dar. 6. Nabugodonosor subtraxeris undecim, relinquentur residui anni Nabugodonosor,
 Cyrus. 20. qui erunt trigintaquatuor, & Euilmerodach uigintitres, Balthasar tres, Darij usque
 Artax. 20. ad Cyrū sex, Cyri uiginti, Artaxerxis uiginti, & Darij sex: qui simul duodecim supra
 Dar. 6. centū efficiūt, qui adiecti uiginti & quadringētis, summā trigintaduorū, & quingen
 112. torum cōflant, ut cognitu quamfacilimū est. Ex quibus si subtrahis septuaginta heb
 domadas annorū Danielis, quæ cōplent numerū quadringentorū nonaginta anno
 rum (siquidem septuaginta anni per septē multiplicati, numerum quadringentorum
 Tēp. perf. 112. nonaginta perficiunt) relinquetur anni quadragintaduo: qui sunt anni à passione do
 Dura. 420. mini, in quibus à Tito euersum est secundū templum. Item eūdem numerū colligunt
 552. in libro AABODAZARA, ubi tribuūt regno Persarum, durante templo, annos tris
 peracto tēplo Persa. 34. gintaquatuor: regno Græcorum annos centum octoginta, regno Machabæorum
 Græco. 180. annos centum tres, & regno Herodis & sequacium eius identidem centum tres: qui
 Mach. 103. simul adiecti, quadringentos uiginti efficiunt, quæ posita est duratio secundi templi.
 Herod. 103. quibus si addis annos à duodecimo Nabugodonosor ad tēplum absolutū, qui sunt
 420. (ut uisum est) anni centū duodecim: summā efficiūt quingentorū trigintaduorum. &
 ijdem cōtinent septuaginta hebdomadas Danielis, & insuper quadragintaduos an
 nos, in quorum ultimis destructa est Hierusalem, & secundum dirutum est templum.
 Secundū tem
 plum destru.
 552. At propter illos quos forsitan supputatio fatigaret, ob oculos à duodecimo Nabugo
 donosor anno, subiiciemus, describemusq; septuaginta illas Danielis hebdomadas,
 quæ sunt septeni anni, septimanæq; annorum, hoc pacto.

Regnū Assyriorū.	14	26	39
1 Nabugodonosor	15	27	Quarta
2	16	28	40
3	17	29	41
4	18	30	42
5	Prima hebdomas.	31	43
6	19 destructio primi	32	44
7	20 templi, ex Hiere	Tertia	45
8	21 miæ 52. & 4.	33	1 Euilmerodachi
9	22 Regum 25.	34	Quinta
10	23	35	2
11	24	36	3
12 Exitus sermonis	25	37	4
13	Secunda	38	5

6	17	20	Vigesimaquarta
7	18	Octauadecima	23
8	Duodecima	21	24
Sexta	19	22	25
9	20	23	26
10	1 Artaxerxes,	24	27
11	2 qui & Assuerus	25	28
12	3	26	29
13	4	27	Vigesimaquinta
14	5	Vndeigesima	30
15	Tertiadecima	28	31
Septima	6	29	32
16	7	30	33
17	8	31	34
18	9	32	35
19	10	33	36
20	11	34	Vigesima sexta
21	12	Vigesima	37
22	Quartadecima	35	38
Octava	13	36	39
23	14	37	40
1 Balthasar	15	38	41
2	16	39	42
3	17	40	43
1 Darius REGNUM	18	1 Alexander RE	Vigesima septima
2 Medorum	19	Vigesima prima	44
3	Quintadecima	2 GNVM Græ	45
Nona	20	3 corum	46
4	1 Darius hic Idaspis	4	47
5	2 filius: prior, filius	5	48
6	3 Astyagis dicitur.	6	49
1 Cyrus	4	7	50
2	5	8	Vigesima octava
3	6	Vigesima secunda	51
4	Sextadecima	9	52
Decima	7	10	53
5	8	11	54
6	9	12	55
7	10	13	56
8	11	14	57
9	12	15	Vndetrigesima
10	13	Vigesima tertia	58
11	Septimadecima	16	59
Vndecima	14	17	60
12	15	18	61
13	16	19	62
14	17	20	63
15	18	21	64
16	19	22	Trigesima

nis, quod...
ta et lex...
no anno...
is Perfum...
nū Ciri reg...
i qui ciu...
is achic...
nt pot...
althafar...
quinquag...
tur fecund...
ntis in M...
or usq ad...
aginta qu...
Nabugodon...
rtres, Dary...
al duodecim...
uorū, & quin...
s septuaginta...
ū nonaginta...
quadringent...
anni a pallo...
m numerū...
re templo...
gno Machab...
idem certum...
urano secund...
m absoluti, qui...
i triginta du...
quadringent...
arum et tem...
duodecim No...
danielis hab...
39
Quarta
40
41
42
43
44
45
1 Eulim...
Quinta
2
3
4
5

65	108	151	14
66	109	152	15
67	110	153	16
68	111	154	17
69	112	155	Quadragesimanōa
70	113	Quadragesimater	18
71	Trigesimaseptima	156	(tia 19
Trigesimaprima	114	157	20
72	115	158	21
73	116	159	22
74	117	160	23
75	118	161	24
76	119	162	Quinquagesima
77	120	Quadragesimaq̄rta	25
78	Trigesimaoctava	163	26
Trigesimasecunda	121	164	27
79	122	165	28
80	123	166	29
81	124	167	30
82	125	168	31
83	126	169	Quiquagesimapria
84	127	Quadragesimaḡnta	32
85	Trigesimanona	170	33
Trigesimatertia	128	171	34
86	129	172	35
87	130	173	36
88	131	174	37
89	132	175	38
90	133	176	Quiquagesimasc̄da
91	134	Quadragesimasexta	39
92	Quadragesima	177	40
Trigesimaquarta	135	178	41
93	136	179	42
94	137	180	43
95	138	1 PRINCIPATVS	44
96	139	2 Machabæorum	45
97	140	3	Quinquagesimater
98	141	Quadragesimasepti	46 (tia
99	Quadragesimapria	4	(ma 47
Trigesimaquinta	142	5	48
100	143	6	49
101	144	7	50
102	145	8	51
103	146	9	52
104	147	10	Quiquagesimaq̄rta
105	148	Quadragesimaocta	53
106	Quadragesimasc̄da	11	(ua 54
Trigesimasexta	149	12	55
107	150	13	56

57	94	27	64 cundi templi,
58	Sexagesima	28 CHRISTVS	65
59	95	29 natus	66
Quinquagesima	96	30	67
60	97	31	68
61	98	32	69
62	99	33	70
63	100	Sexagesimafexta	71
64	101	34	72
65	Sexagesimaprima	35	73
66	102	36	74
Quinquagesimafexta	103	37	75
67	1 REGNUM Hero-	38	76
68	2 dis & sequentiū	39	77
69	3	40	78
70	4	Sexagesimaseptima	79
71	5	41 CHRISTVS	80
72	Sexagesimafecunda	42 puer in medio	81
73	6	43 doctorum diui	82
Quinquagesimasept.	7	44 na differēs, ter	83
74	8	45 tio die repitur.	84
75	9	46	85
76	10	47	86
77	11	Sexagesimaoctaua	87
78	12	48	88
79	Sexagesimatertia	49	89
80	13	50	90
Quinquagesimaocta.	14	51	91
81	15	52	92
82	16	53	93
83	17	54	94
84	18	Sexagesimanona	95
85	19	55	96
86	Sexagesimaquarta	56	97
87	20	57 CHRISTVS ba	98
Quinquagesimanon.	21	58 ptizatur, ieiunat,	99
88	22	59 prædicat, uirtu	100
89	23	60 tes operatur,	101
90	24	61 occid. resur. ascē.	102
91	25	Septuagesima	103
92	26	62 Anni. 42. ad de Secundi templi	
93	Sexagesimaquinta	63 structionē usq; se destructio.	

Aduerte insuper, quod ubi angelus septuagita hebdomodas Danieli expressit, mox illas in .7. sexagitudas & unā discreuit, dicēs: Scito ergo, & animaduerte ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Hierusalem usq; ad CHRISTVM ducem, hebdomades septem, & hebdomades sexagintaduæ erunt. Et postea subdit: Confirmabit pactum multis hebdomada una. Quæ mysterio carere non uidentur: deo quidē cognito, & si non nihil mysteriorum in hac sectione cognoscere possumus. Nam intra septem primas hebdomadas confessus est Nabugodonosor filij dei humanitatem & diuinitatē,

7
60
2
1
70

Dani. 3. cum Danielis cap. 3. dicit: Ecce ego uideo uiros quatuor solutos, & ambulantes in medio ignis, & nihil corruptionis in eis est: & species quarti similis filio dei. Cum dicit uiros quatuor, quarti humanitatē cōfitemur: cum uero, & species quarti similis filio dei,

Dani. 2. confitemur diuinitatem. Et cap. 2. uidit eundem non opere humano ex monte & massa Adæ incarnatum, & fide totum mundū implentem, ubi dicitur: Videbas ita donec abscissus est lapis de monte sine manibus. Ecce non opere humano de massa Adæ, de uirgine incarnatum **CHRISTVM**. Et subdit: Lapis autē qui percusserat statuam, impleuit uniuersam terram. Ecce destructis regnis per statuam figuratis, eundē uniuersum mundum fide & diuinitate implētem: & hæc non parua mysteria. Est (inquit Daniel) deus in cœlo, reuelans mysteria qui indicauit tibi rex Nabugodonosor uentura, quæ sunt nouissimis temporibus. In sexaginta autem sequentibus finem cœperunt regnū Assyriorum, Medorum, Græcorum, in prima, quartadecima, quadragesima. Et tunc cœpit regnum ferreum, id est Romanorum. Regnum uero Hebræorum transijt ad exteros illarū hebdomade quinta & quinquagesima. Et earundē quinquagesimano natus est **CHRISTVS**. In initio autē duarum sequētium puer **IESVS** in tēplo in medio doctorū differens, tertio die repertus est. In sequēti autē, quæ una separata ponitur, baptizatur **CHRISTVS**, ieiunatur, tentatur, prædicatur, uirtutes operatur, occiditur, & hæc est in numero omnium septuagesima, De qua ait Daniel: Confirmabit autē pactū multis hebdomada una, & in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificiū. In septuagesima enim hebdomade legem tradidit dominus apostolis suis euāgelicā, & in morte eius defecit hostia uetus, & uetus sacrificiū, ut umbra deficiat præsentē luce. Quod & id insinuare potuit, quod in morte sua dixit dominus: Consummatū est. Sunt ne hæc sacramenta, propter quæ iure hebdomadas illas sic discreuerit angelus? Sed ne quàm par sit prolixior euadā, ad sequētia properemus oportet. Hoc igitē dicto, reliquit eos dominus, ut ait Matthæus, inquitēs. ¶ Et relictis illis, abiit: & cum uenissent discipuli eius trans fretum, oblitī sunt panes accipere. Qui dixit illis: Intuemini, & caute a fermento Phariseorū & Sadduceorū. At illi cogitabant intra se, dicētes, quia panes nō accepimus. Sciens autem **IESVS**, dixit: Quid cogitatis intra uos modicæ fidei, quia panes non habetis? Nondū intelligitis, neq; recordamini quinque panū in quinque milia hominum, & quot cophinos sumpsistis? Neq; septē panū in quatuor milia hominū, & quot sportas sumpsistis? Quare non intelligitis quia nō de pane dixi uobis, caute a fermento Phariseorū & Sadduceorū? Tunc intellexerunt, quia nō dixerit cauendū a fermento panum, sed a doctrina Phariseorū & Sadduceorū. ¶ Quid hoc sibi uult nisi qd̄ infideles a deo relinquuntur, utpotē a quibus & deus longe abscedit? A quorū uita, conuersatione, & doctrina cauendū esse, & abstinēdum, satis innuebat dominus discipulis, si quid ipsis mentis, intelligentiæq; affuisset, cū monebat eos attēdere & cauere a fermento Phariseorū & Sadduceorū. Et ideo quia per id panes materiales intelligebāt: arguit eos paucitatis spiritalis intelligentiæ, ceu qui iam ad spiritū prouecti esse debuerant, & nō solum paucitatis intelligentiæ, sed etiam diffidētiæ, & parue fidei, quasi dominus & sibi & ipsis prouidere non potuisset: aut certē fuisset anxius, si panes fermentatos, materiales uel secū nō tulissent. O parum sagaces, & parum memores. Nup̄ enim uiderant ex quinque panibus & duobus piscibus satiari quinque milia hominum: & paulo ante ex septem panibus quatuor milia hominū. Iure ergo eos dominus arguit, ut iacentē & pronā erigeret ipsorum intelligentiam. At illi ubi correpti fuerūt, statim intellexere, qd̄ nō de fermento panis intelligeret dominus: sed de doctrina Phariseorum & Sadduceorum. Phariseorum autem doctrina erat, in solis operibus legis, suarumq; traditionum esse fidendum, & illa iustificare: adeo ut Phariseorū dogma sit iustitia illa operū. Mosem quoq; recipi debere & prophetas. At Sadducei qnq; libros Moysi recipiebāt, cæteros rejiciebāt. Cæterū errore Epicuræorū tenebāt de immortalitate

de immortalitate animæ perperam sentientium, & futuram anastasin inficias euntium. Sed de his sectis prius satis superq̄. Porro de confinis Magedā uenisse dominum in fines Cæsareæ Philippi urbis, quam Philippus frater Herodis extruxerat iuxta fontem Iordanis, & in honorem Augusti Cæsaris, autore Iosepho, Cæsaream nuncupauerat: quæ & alio nomine Paneas dicta est, testatur Matthæus, dicens. ¶ Venit autē 157

IESVS in partes Cæsareæ Philippi, & interrogabat discipulos suos, dicēs: Quem me dicunt homines esse, filium hominis? At illi dixerunt: Alij Ioannem Baptistam, alij autem Eliam, alij uero Hieremiam, aut unum ex prophetis. Dicit illis IESVS: Vos autem quem me esse dicitis? Respōdēs Simon Petrus, dixit: Tu es CHRISTVS filius dei uiui. ¶ Apostoli accepta potestate ei sciendorum malignorum spirituum, & gratia sanationum, & euāgelicæ prædicationis, ut iam quoq̄ cap. 10. uisum est, ad uaria loca profecti fuerant, ubi uarios de domino rumores, uariasq̄ opiniones, & omnes quidē falsas audierant: quæ & si dominum minime latebāt (quid enim lateret omnia scientēs) interrogauit nihilominus eos, quid de se quisnam esset, sentirent homines: ut tādē ab ipsis ueram extorqueret confessionem, & ueram in omnibus (uanis abdicatis opinionibus) plantaret fidem. Illi uero recensuerunt quosdam quidem hac opinioe teneri, ipsum esse Ioānem Baptistam, qui à mortuis surrexisset: quod & Herodes (ut cap. 14. numero. 141. uisum est) suspicabatur. in quam sententiam discipuli quoq̄ Ioannis facile adduci poterant: tum quod addicti erant Ioanni, tum ob conceptam de uiri sanctimonia opinionem. Quosdam autem, esse Eliam, qui uenisset uti promissus erat per Malachiam. Alios uero, esse Hieremiam, aut alium quempiam è prophetis: quem Malach. 4.

ad hæc miranda faciēda deus suscitasset. Cum audiebāt uarijs in locis post mortē Ioannis admirabilia illa, qualia nunquam audita fuerant, aut uisa, de quodā homine dici quem nō cognouerāt, neq̄ uiderāt: quisq̄ suam de ipso proferebat suspiciōē. Hinc uariæ enatae sunt opiniones. Ex hoc aut, quod auditis miraculis quæ operabat̄ CHRISTVS, credebāt eum esse Ioannē, qui à mortuis surrexisset: intelligere prōptum est, Ioannē haud ita multo post baptismū saluatoris, sublatū fuisse ab Herode. Quinetiā cū ipse dicebat, post me uerturus est ὁ ἐμπροσθεν ἐμῶν γέροντες, inuebat p̄ id, post me, CHRISTVM post mortē suam maxime appariturū. Et quid mirum? CHRISTVS enim noua lex: Ioannes, ueteris finis. Finita ergo uetere, uirtus nouæ apparuit. Mox uero dominus quid apostoli de ipso sentirent, interrogauit. Petrus autem pro omnibus ueritatē, nō opinionē respōdit: Tu es CHRISTVS filius dei uiui. Et hæc uera fides, & ueritatis non ab homine, sed à deo infusæ confessio. Quod & per sequentiā monstrat Matthæus, dicens. ¶ Respondēs autē IESVS, dixit ei: Beatus es Simon bar Iona, quia caro & 158

sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus qui in cœlis est. Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduersus eam. Et tibi dabo clauēs regni cœlorum. Et quodcunq̄ ligaueris super terram, erit ligatum & in cœlis: & quodcunq̄ solueris super terram, erit solutū & in cœlis. ¶ Hæc beatitudo Petro tribuitur, non quatenus à Petro, sed quatenus à patre cœlesti prouenit: in hoc enim beatus est, quod pater cœlestis illi reuelare dignatus est. Neq̄ ulla beatitudo aliter ulli tribuenda est, quàm illius cōtemplatione à quo est. A quo enim esse potest, nisi à deo, qui solus beatus est, & solus potēs rex regnantium, & dominus dominantium? Et ab hac solida ueritatis cōfessione, quæ à deo patre est, & omni petra firmior, Simon cognomētum Petri accepit: & super hanc petrā inconcussibilisq̄ ueritatis fidē, quod CHRISTVS est filius dei uiui, fundauit dominus ecclesiam suam: aduersus quam fidē firmissimāq̄ confessionē non præualebunt portæ inferi: quia nullum accipere ualebunt, qui hac inconcussibili petra, & firmissima fide sit munitus. Et petrā pro CHRISTO & uerbo dei accipi, manifestat dominus, cū ait cap. 7. huius, hoc modo: Omnis ergo qui audit uerba mea hæc, & facit ea, assimilabitur Matth. 7.

- uitro sapienti, qui ædificauit domū suam supra petram. Et subiungit: Et descendit pluuia, & uenerunt flumina, & flauerunt uenti, & irruerunt in domū illam, & non cecidit: fundata enim erat supra firmam petram. Ecce quo pacto se & uerbum suum uocat petram, & firmam quidem petram: supra quam nimirum incōcussibilis domus, id est ecclesia ædificatur, ne quis dicat Petrum esse petram, supra quam fundata est ecclesia: nam quod Petrus non sit petra, & tanto quoque minus firma petra, dominus paulo post satis detexit, cum dixit ei: Vade retro satana, scandalum es mihi: quia non sapis ea quæ dei sunt, sed ea quæ hominum. Et Paulus CHRISTVM petram esse interpretať, cum ait: Bibebant autē de spiritali, consequente eos petra: petra autē erat CHRISTVS. Et si dicitur (ut quidam uolunt) Petrus à petra, ut Christianus à CHRISTO: Christianus autem nō est CHRISTVS, neque ergo Petrus petra. Porro pollicitus est dominus se daturum Petro clauēs regni cœlorum, quæ sunt clauēs fidei, clauēs ligandi atque soluendi. Quæcunq; enim ex CHRISTO credenda tradidit, credenda sunt: & quæcunq; facienda mandauit, facienda sunt. & hæc ligauit super terram, & sunt ligata & in cœlis. Quæ uero dixit non credenda, aut non facienda: soluit ea super terram, & sunt soluta & in cœlis. Sed hæc clauēs fidei & non fidei, ligandi & soluendi (fides siquidem ligat: quod autem non est fidei, non ligat) non erāt Petri, sed CHRISTI. Dabo tibi (inquit) clauēs regni cœlorū. Nō ergo Petrus arbitrio suo ligabat aut soluebat, sed arbitrio CHRISTI: quod quidē est superbona uolūtas, quæ nunquā errare potest. Neque eas solus à domino accepit Petrus, sed etiā cæteri omnes, qui in fide ædificauerunt supra CHRISTVM iuxta CHRISTI domini uoluntatem, ecclesiam. Et clauēs regni cœlorum pro doctrina fidei, doctrina CHRISTI, & uerbo dei esse accipiēdas, ex hoc **LUC. 11.** intelligere possumus: Væ uobis legisperitis, qui tulistis clauem scientiæ, ipsi nō introistis: & eos qui introibant, prohibuistis. Quid clauis scientiæ, nisi intelligentia legis, quam sibi arrogabant? Sed humanis traditionibus illā abstulerāt: & uolentes sincere in intelligentiam legis intrare, eisdem prohibebant, atque impediebant. At clauēs intelligentiæ nouæ legis non tunc dominus dedit Petro: nam & dicit, tibi dabo: sed postea in spiritu & ueritate: partim cum dixit apostolis, Accipite spiritum sanctū: & partim cum aperuit eis sensum ut intelligerent scripturas: assatim autē, atque uberrime spiritu sancto post suam ascensionem è cœlo misso. Sunt tamen qui clauēs pontificiam ligandi soluendiq; intelligunt potestatem. uerum CHRISTVS de hac fide, quod ipse esset filius dei uiuī, quæ est una clauium cœlestis doctrinæ, hic loquitur: & quam uoluit in ecclesia sua esse fundamentariam. Quæ quid aliud est in obiecto, quam CHRISTVS ipse, qui est ipsa petra, & totius ecclesiæ incōcussibile fundamentum: in nobis autem, quam æterni patris infusio. Attamen præcepit eis, ne protinus hanc patris reuelationem, quod ipse esset CHRISTVS, aperte dicerent. Quod aperit Matthæus, cum ait,
- 159** * **¶** Tūc præcepit discipulis suis, ut nemini dicerēt quia ipse esset IESVS CHRISTVS. **¶** Sed cur id præcepit, nisi ut non spargeretur in uulgus, effundereturq;: nā quia nō semper erant cum eo, sed ut apostoli ibant in nomine IESV uirtutes operantes, inhibuit ne aperte dicerent IESVS: in cuius nomine regnum cœlorum prædicamus, & uirtutes operamur, ipse est Messias. Nondum enim expediebat id, nisi paucis, esse notum de ipso tam multa, tamq; ignominiosa passuro. Proinde cœpit eis dominus suæ passionis mysteriū declarare: ut ait Matthæus, subdēs. **¶** Exinde cœpit IESVS ostendere discipulis suis, quia oporteret eum ire Hierosolymā, & multa pati à senioribus, & Scribis, & principibus sacerdotum, & occidi, & tertia die resurgere. **¶** Hæc aperta sunt, nullam continentia parabolam. Et ita hæc discipulis suis dominus dicebat, tanquam causam reddens, ob quam inuulgare non deberent ipsum esse CHRISTVM: quia Hierosolymis multa, eademq; probrosa à presbyteris, qui seniores dicuntur, & Scribis, & principibus sacerdotum passurus esset, adeo ut ab eis occideretur: quæ in digna

digna CHRISTO uideri possent, & si necessaria: sed tamē tertia die resurgeret, in quibus suam manifestabat diuinitatem, quod futura æque ac præsentia sese uidere innueret: præmonebat autem eos, ne cum hæc fieri uiderent, scandalizarentur, aut ambigerent ipsum esse CHRISTVM. Sed tantum abfuit ut hoc non facerēt, ut etiam audito tantum sermone de contumelijs & morte eius tanquam CHRISTO, id est Messia indignis, Petrus sit scandalizatus, dicente Matthæo. ¶ Et assumeus eum Petrus, cœpit
 » increpare illum, dicens: Absit à te domine, non erit tibi hoc. ¶ Assumens, imò reprehendens eum Petrus, increpare cœpit illum & obiurgare, quod dixisset oportere se multa pati, & occīdi, qui erat filius dei uiuī, & dicere ausus est: Absit hoc à te, hoc de te sentire nimis indignum est: siue ut Græce habetur, ἰλεώς σοι, propitius tibi, subaudiendo sis aut esto, nequaquā erit tibi hoc. Sed hæc immissio à deo non erat, sed à spiritu carnis, quam etiam malignus multis post CHRISTVM passum immisit hæreticis, cum credere illud sit una fidei clauis, quæ ligat super terram & in cœlis, si æternā consecuturi sumus salutem, multis dico hæreticis, ut Menandrijs, Apellianis, & alijs id genus non paucis: adeò ut uniuersa Arabum secta latissime per Asiam, Africam, & partem Europæ diffusa, hoc nō paruo errore inuoluatur, quo & Petrus fuisset detentus, nisi dominus conuersus eum respexisset ac liberalisset. Quod ait Matthæus, sub
 » dens. ¶ Qui cōuersus, dixit Petro: Vade post me satana, scandalum es mihi: quia nō
 » sapias ea quæ dei sunt, sed ea quæ hominū. ¶ Cum ait dominus, Vade post me satana, non iubet se sequi, sed abire, sed recedere à se: innuens Petro hanc immisionem non esse à deo, sed aut à sensu humano, aut à spiritu maligno, quæ & à se abire iubet. Sub
 » inde autem declarat in hoc Petrum esse sibi scandalo, quod sapiat non quæ dei sunt (nam dominus ei dixerat ea quæ dei erant) sed quæ sunt hominum: qui magis ea sapiunt quæ sunt carnis, aut maligni, quàm quæ dei. Et certè magnum quid & arduum nō est, sapere quæ sunt hominum, siue illa homines suo sensu, siue maligni immisione sapiant: sed id magnum & arduum est, immo uero salutare & uiuificū, sapere quæ dei sunt: quod non nostri spiritus, nec nostri sensus, sed diuinæ infusionis donum est. Et ne crederent opprobria, contumelias, & mortem pro uoluntate domini faciendam, pati, malum esse, ut quæ ipse passurus erat, admonuit discipulos, ne hæc pati indignū
 » execrādūq; (ut Petrus male senserat) ducerēt: ut hoc modo subdit Matthæus. ¶ Tūc
 » IESVS dixit discipulis suis: Si quis uult post me uenire, abneget semetipsum, & tollat
 » crucem suam, & sequatur me. Qui enim uoluerit animā suam saluam facere, perdet
 » eam. Qui autem perdiderit animam suam propter me, inueniet eam. Quid enim prodest homini, si uniuersum mundum lucretur, animæ uero suæ detrimentum patiatur?
 » Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? ¶ Hæc fermè sententiā cap. 10. numero. 103. præacta est. Abnegat semetipsum, qui uoluntatē non habet: cuius uoluntas non est sua, sed ea quæ dei est: qui non curat semetipsum, sed solus deus est illi curæ. Fert crucem suam, qui in aduersitatibus libenter pro nomine IESV cuncta perfert, imitatione uitæ ipsius: non abiens recedens ue ab eo, sed eum sequens: nec audiens id, Abi post me satana: sed id, Sequere me. Et qui abnegat semetipsum, & fert crucem suam, ut sequatur dominum, non præfert uitam suam temporalem amorī domini sui, quem sequitur: immo si oporteat, eam uoluntariē, libenter, ac delectabiliter pro eius perdit honore, & inuenit æternam. Atqui non libēter perdit uitam temporaneam, aut mauult eam retinere, quàm honorē & amorem domini sui custodire: perdet eam, & insuper æternam. Sed quid tunc proderit illi, si retenta sua temporalī uita, quam tanti fecit, ut eam diuinæ prætulerit uoluntati: uniuersum quoq; mundum lucratus fuerit, quorum utrunq; erat momentaneum: animæ autem suæ iacturam fecerit, & æternum acquiserit supplicium? Aut quid dare poterit homo pro animæ suæ redemptione? Nihil certè. Nam unusquisq; in fine mundi iuxta uitam, quam uixerit

164 " temporalem, & opera quæ gesserit in tempore, iudicium à deo uel in uitâ uel in mor-
 " tem recipiet immutabile & æternum: quod & per Matthæum subdit dominus, di-
 " cens. ¶ Filius enim hominis uenturus est in gloria patris sui cum angelis suis, & tunc
 " reddet unicuique secundum opera eius. Amen dico uobis, sunt quidã de hic stantibus,
 " qui non gustabunt mortem, donec uideant filium hominis uenientem in regno suo.
 " ¶ De aduentu domini uniuersali, prior particula indubie intelligit, propterea quod
 " ei subiungitur, Et tunc reddet unicuique secundum opera eius: quod proculdubio fiet
 " in nouissimo die. Et posteriorẽ particulã, Amẽ dico uobis, sunt quidã de hic stantibus,
 " qui non gustabunt mortem, donec uideant filium hominis uenientem in regno suo:
 " etiam ex consequentiã sermonis de eodem aduentu nonnulli intelligunt: quod & in
 " Ioan. 21. Ioanne Euangelista impletum uolunt: sumpta ex alio loco coniectura, ubi apud Ioan-
 " nem interroganti Petro de exitu Ioannis, respondit dominus: Sic eum uolo manere
 " donec ueniam, quid ad te? ubi & si aperte non dixit, nolo ut moriatur, donec in nouis-
 " simo die ueniam: intellexerunt nihilominus discipuli eum uoluisse ipsum in secũdũ
 " aduentum suum uiuum manere: quod & multi posteriorum intellexerunt. Ad hoc etiã
 " facit, quod nusquam gentium κατὰ λείμμα corporis eius, ut & cæterorum apostolo-
 " rum esse feruntur. Sunt etiam & qui istam posteriorem particulam de uisione domi-
 " ni in transfiguratione intelligi uolunt: sed id coactius, propterea quod dicit, donec ui-
 " deant filium hominis uenientem in regno suo: iam enim primo aduentu uenerat, ut de
 " alio aduentu uideri possit locutus. Primam intelligentiam in disceptatiuncula de tri-
 " duo CHRISTI secutus sum. Verum siue de nouissimo aduentu eius, siue de eo quo
 " gloriose apparuit in monte sancto quispiam intelligere malit, haud admodum refra-
 " gabor: quia utcumque sit, sermo domini uerissimus est: & aut iam impletus, aut uerissi-
 " 2. Petr. 1. me implendus. Ipse faxit, qui iam gloriosus apparuit (dicente Petro) uoce delapsa ad
 " eũ huiusmodi à magnifica gloria: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene com-
 " placui, ipsum audite: & qui uenturus est in gloria cum angelis suis: ut sic eum audire
 " in hoc mundo possimus, ut in secundo aduentu ad dexteram suam locati, audire ualea-
 " mus: Venite benedicti patris mei, possidete paratum uobis regnum à constitutione
 " mundi: ipsi & patri, & utriusque spiritui, laudem & gloriam, & incomprehensibilis bo-
 " nitatis eius confessionem reddituri in secula seculorum, Amen.

CAPVT DECIMVM SEPTIMVM.

165

¶ Post dies sex assumpsit IESVS Petrum, & Iacobum, & Ioannem fratrem eius, & ducit illos in montem excelsum seorsum, & transfiguratus est ante eos. Et resplenduit facies eius sicut sol: uestimenta autem eius facta sunt alba, sicut nix. Et ecce apparuerunt illis Moyses & Elias cum eo loquentes. Respondens autem Petrus, dixit ad IESVM: Domine, bonum est nos hic esse: si uis, faciamus hic tria tabernacula: tibi unum, Moysi unum, & Eliæ unum. Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit eos. Et ecce uox de nube, dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite. Et audientes discipuli, ceciderunt in faciem suam, & timuerunt ualde. Et accessit IESVS, & tetigit eos, dixitque eis: Surgite, & nolite timere. Leuantes autem oculos suos, neminẽ uiderunt, nisi solum IESVM. ¶ Et descendentibus illis de monte, præcepit IESVS, dicens:
 166 Nemini dixeritis uisionem, donec filius hominis à mortuis resurgat. ¶ Et
 167 interrogauerunt

15 interrogauerunt eum discipuli, dicentes: Quid ergo Scribæ dicunt, quod Eliam oporteat primum uenire? At ille respondens, ait eis: Elias quidem uenturus est, & restituet omnia. Dico autem uobis, quia Elias iam uenit, & non cognouerunt eum, sed fecerunt in eo quæcunque uoluerunt. Sic & filius hominis passurus est ab eis. ¶ Tunc intellexerunt discipuli quia de Io- 168
 20 anne Baptista dixisset eis. Et cum uenisset ad turbã, accessit ad eum homo genibus prouolutus ante eum, dicens: Domine, miserere filio meo, quia lunaticus est, & male patitur: nam sæpe cadit in ignem, & crebro in aquã. Et obtuli eum discipulis tuis, & non potuerunt curare eum. Respondens autẽ IESVS, ait: O generatio incredula & peruersa, quousq; ero uobiscũ? usq; 169
 25 quo patiar uos? Afferte huc illum ad me. Et increpauit illum IESVS, & exiit ab eo dæmonium, & curatus est puer ex illa hora. Tunc accesserunt discipuli ad IESVM secretò, & dixerunt: Quare nos non potuimus eiicere illum? Dixit illis IESVS: Propter incredulitatem uestram. ¶ Amẽ quippe 169
 30 hinc, & trásbibit: & nihil impossibile erit uobis. Hoc autem genus non eiicitur, nisi per orationẽ & ieiunium. ¶ Conuersantibus autem eis in Galilæa, 170
 dixit illis IESVS: Filius hominis tradendus est in manus hominum, & occident eum, & tertia die resurget. Et contristati sunt uehemẽter. ¶ Et cum 171
 35 uenissent Capharnaum, accesserunt, qui didrachmam accipiebant, ad Petrum, & dixerunt ei: Magister uester non soluit didrachmam? Ait: Etiam. Et cum intrasset in domũ, præuenit eum IESVS, dicẽs: Quid tibi uidetur Simõ? Reges terræ à quibus accipiunt tributum uel cẽsum, à filiis suis, an ab alienis? Et ille dixit: Ab alienis. Dixit illi IESVS: Ergo liberi sunt filii. Ut autem non scandalizemus eos, uade ad mare, & mitte hamum, & eum 40
 piscem, qui primus ascenderit, tolle: & aperto ore eius, inuenies statẽrem, illum sumens, da eis pro me & te.

ANNOTATIONES BREUES XXVI. CIRCA LITERAM CAP. XVII

1	Assumpsit παραλαμβάνει	15	illis discipuli * αὐτοῖς	αὐτοῖς ei	
2	præfens ducit ἀναφέρει	16	eius At ille ὁ δὲ ἰησοῦς	20	cum uenisset ἐλθόντων αὐτῶν plurale
5	subducit nix ὁ φῶς	17	IESVS autem uenturus est * πρῶτον	21	genibus prouolutus γονυπετῶν αὐτοῦ genua flectens ei
5	apparuerunt ὠφθησαν	17	primum, prius uenit ἦλθεν	23	obtuli προσίνεγκαν plurale tertiæ
13	uisi sunt præcepit * αὐτοῖς	18	præteritum in eo	24	peruersa, διεστραμμένῃ distorta
				25	illum,

	illud	29	transi hinc,	35	soluit
	ut subaudiatur daemo		* εκει		τελει
27	secretò (nium.		illuc		praesens
	κατ' ιδίαν	30	eijcitur,	37	tributum
	seorsum		εκπορευεται		τα τελη
28	illum:		egreditur		plurale
	αυτο	34	didrachmam	38	Et ille dixit.
	neutrum		τα διδραχμα		λεγει αυτω ο πετρος
28	illum:		plurale		Dicit ei Petrus.
	* ο δε ιησους		& infra.	40	statèrem
	IESVS autem	35	dixerunt — ei.		σταθηρα

COMMENTARIUS IN CAPVT DECIMUM SEPTIMUM.

165

Quoniam dominus pauloante locutus fuerat de gloria sua, Filius (inquit) hominis uenturus est in gloria patris sui cum angelis suis: mox suae gloriae specimē tribus electis apostolis, Petro, Iacobo, & Ioāni in montem excelsum seorsum abductis, demonstrauit: ut subdit Matthaeus, inquit. ¶ Et post dies sex assumpsit IESVS Petrum, & Iacobum, &

» Ioannem fratrem eius, & duxit illos in montem excelsum seorsum, & transfigura-
 » tus est ante eos. Et resplenduit facies eius sicut sol: uestimenta autem eius facta sunt al-
 » ba sicut nix. Et ecce apparuerunt illis Moyses & Eliās cum eo loquentes. Respondēs
 » autē Petrus, dixit ad IESVM: Domine, bonum est nos hic esse: si uis, faciamus hic tria
 » tabernacula: tibi unum, Moyfi unum, & Eliā unum. Adhuc eo loquente, ecce nubes
 » lucida obūbrauit eos. Et ecce uox de nube, dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo
 » mihi bene complacui, ipsum audite. Et audiētes discipuli, ceciderunt in faciem suam,
 » & timuerūt ualde. Et accessit IESVS, & tetigit eos, dixitq; eis: Surgite, & nolite time-
 » re. Leuantes autē oculos suos, neminem uiderunt, nisi solum IESVM. ¶ Hac est glo-
 » riosa transformatio saluatoris. Facies euulsiit sicut sol. Vestimenta eius facta sunt can-
 » dida, uelut nix: siue ut hic Græce habetur, ὡς δ' φῶς, instar lucis, hoc est candorem lu-
 » cidum præ se ferentia: quod etiam ex Marco & Luca satis deprehenditur. Moyses &
 » Elias uisi sunt cum illo colloquentes, & ijdem (iuxta Lucam) in maiestate uisi, dicebāt
 » excelsum eius, quem completurus erat in Hierusalē. Adeò nouitate spectaculi rapti
 » sunt discipuli, ut Petrus in hæc uerba proruperit: Domine, bonum est nos hic esse: si
 » uis, faciamus hic tria tabernacula: figamus hic tria tentoria, tibi unum, Moyfi unum, &
 » Eliā unū. neq; de cibo aut potu, neq; de ulla alia necessitate quicq; cogitās: quinimmo
 » magnifica illa uisionis gloria adeò expauefacti sunt, ut (ex Marco & Luca) cū Petrus
 » hæc loqueretur, nesciret quid diceret: hac sua transfiguratione præmonstante domi-
 » no, quanta futura sit eorum felicitas, qui gloriā eius in ueritate uidebunt: cum umbra
 » gloriae eius in mortali adhuc corpore sic discipulos eius extra se rapuerit. Moyses &
 » Eliās figurabant legem & prophetas, quæ gloriā CHRISTI testificantur: & ideo
 » cum illo apparuerunt in gloria. Adhuc loquente Petro, ecce nubes lucida obumbra-
 » uit eos, Hæc est diuinæ caliginis, quam inhabitat deus, uestigium: quæ lux est inaccessi-
 » bilis, quæ omnes sanctos immensitate sua obumbrat, & nimietate ac incōprehensibi-
 » litate claritatis suæ, cæterorum oculos hebetat, perstringit, excæcat. Sed hæc hebe-
 » tatio acutie melior, hæc perstrictio dilatatiōe capaciōr, hæc excæcatio uisione felicior.
 » Nō ergo hæc in sanctis dicūt defectū, sed ex plenitudine oīa felicitate, diuinitatis excel-
 » sum, ut sit in oībus felicitas oī felicitate, quæ dici aut apphēdi possit, maior. Et uox pa-
 » tris audita est cōtestantis, CHRISTVM esse filiū suū charissimū, At discipuli maiestātē
 » supersplendidæ

Mar. 9.
Luc. 9.

superplēdidæ caliginis, & uocis supereximīæ, quæ de illa egrediebatur, sustinere nõ
 ualentes, timuerunt, & ceciderunt in faciem suam. Et hæc omnia argumēta sunt ue-
 ræ gloriæ beatorum, quam sustinebunt in uisione filij dei, transformata assumpta hu-
 mana natura in gloria, non in monte terreno, sed in cœlorū sublimitate, quæ per mon-
 tem figurabatur, & in maiestate sanctorum omniū, & in nuda diuinitate: quæ quan-
 tūcunq; à creatura apprehensa sit, semper manet inapprehensa: quod indicant facies
 fulgida ut sol, uestimenta candida uelut nix, & splēdida ut lux, & nubes lucida obum-
 brans illos, & perstringens oculos discipulorum. Quod aut̄ timentes ceciderunt disci-
 puli, hoc est summa sanctorum in defectu comprehendendæ diuinitatis reuerentia.
 Quos omnes tactus IESV exuscitat, & in eis nouas reparat uires: quod mysteriū hic
 factum ostendit. Et leuantes (inquit Euangelista) oculos suos, neminem uiderunt, nisi
 si solum IESVM, Finito autem diuino spectaculo, ad humana redijt dominus, & eos
 amplius de mysterijs instruxit: ut nobis hic aperit Matthæus, dicens. ¶ Et descenden- 166
 tibus illis de mōte, præcepit IESVS, dicēs: Nemini dixeritis uisionem, donec filius ho-
 minis à mortuis resurgat. ¶ Facta resurrectionis gloria, futura erat credibilior magni-
 fica illa uisio, & gloriæ beatorū quodāmodo prælibatio. Adhæc diuina eō tēpore po-
 tissimum narranda sunt, quo maxime prōsunt, & facillime recipiūtur. Nec ab re domi-
 nus uetuisse uidef, ne uisionē narrarēt, donec ipse resurrexisset à mortuis: ne quis scili-
 cet audita illa ante resurrectionē, incredulitate læderet: qui alioqui si primū post resur-
 rectionē id ipsum audiret, magna consolatione & fide iuuaretur, pariter & spe ad glo-
 riam beatorū erigeret. Deinde discipuli, quia eorū cordibus infusum fuerat illic fuisse
 Eliam, interrogant eum de Eliā: quod subdit Matthæus, dicēs. ¶ Et interrogauerūt 167
 eū discipuli, dicentes: Quid ergo Scribæ dicunt, quod Eliam oporteat primū uenire?
 At ille respondens, ait eis: Eliās quidem uenturus est, & restituet omnia. Dico aut̄ uo-
 bis quia Eliās iam uēnit, & non cognouerunt eū, sed fecerūt in eo quæcūq; uoluerūt.
 Sic & filius hominis passurus est ab eis. ¶ Quod dominus interrogatō discipulorū
 subiūgit, sic Græce habetur, ἡλίας μὲρ ἐρχεται πρῶτον, ὁ ἀποκαθάρσει πάντα, Eliās quidē
 ueniet prius, & restituet omnia. Quasi diceret: Sic scriptū aut dictū est, quod Eliās ue-
 niet prius, & restituet omnia, uerum prophetia de Eliā iam adimpleta est, & Eliās iam
 uenit, & omnia restituit quæ per ipsum erant restituenda. Quod de Ioāne intelligen-
 dum est, qui iam CHRISTVM dominū, Mesiam monstrauerat, baptizauerat, relique-
 rat post se iam in spiritu sancto baptizantem, & regnum largientem æternum, termi-
 nauerat ueterem legem, & præparauerat nouā, sicut de ipso scriptum erat in Esaia:
 Vox clamantis in deserto, parate uiam domini, rectas facite in solitudine semitas dei
 nostri. Et Malachia: Ecce ego mittam angelum meum, & præparabit uiam ante faciē
 meam. Et paulo post: Ecce ego mittam uobis Eliam prophetam, ante quā ueniat dies
 domini magnus & horribilis, & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorū ad pa-
 tres eorum, ne forte ueniam, & percutiam terram anathemate. Quod etiam de Ioan-
 ne intelligitur, & de uastatione, quæ per Vespasianum & Titum est inducta, ut iam
 quoq; supra dictum est. Et proinde quod in Marco sic habetur, ἡλίας μὲρ ἐλθὼν πρῶ-
 τος ἀποκαθίσει πάντα, sic uertendum est, Eliās quidē ubi uenerit prius, restituet omnia:
 nam qnamuis ἀποκαθίσει sit præsentis temporis, per futurum tamē explicandum est,
 sicut & illud ἐρχεται: nam & id ἀποκαθίσει, quod hic illi respondet in Matthæo, futu-
 ri temporis est: & insuper apud Hebræos sæpe præsens pro futuro ponitur, ut in illo
 Malachia: Ecce ego mittam. quod Hebraice sic habetur, HINENI SOLEAH, Ecce
 ego mitto. Et hoc quidem dictum, non est CHRISTI uenturum Eliam afferentis, sed
 recitantis solum id quod de Eliā quem expectabant uenturum, ferebatur. Quod au-
 tem sequitur, Dico aut̄ uobis quod Eliās iam uēnit, uerbū CHRISTI est illud iam pla-
 nē asserētis, Iudæi itaq; adhuc suum Eliam, & suum Mesiam expectent, nobis & uerus

Esa. 40.
 Maluch. 3.

Solut
 uelens
 nouum
 rā rā
 uale
 ille dicit
 dicit ei
 arērem
 EPTIYA
 oria sua, Filii
 gelis suis: mon
 do, & Ioāni in
 subdit Matthæ
 um, & Iacobou
 m, & transiit
 em eius facta
 quentes. Repre
 uis, faciame
 loquente, ecce
 meus dilectus
 lerunt in faciem
 surgit, & uoluit
 sv m. ¶ Hæc
 ra eius hōi
 hoc em
 rehendat. Mo
 maiestate uis
 uitate ferebat
 num et nouū
 unum. Medi
 cū cogitatio
 co & Luca
 præmonstrat
 uidebunt
 se rapere. Mo
 i restituebat
 bes lucida
 m: quæ lux
 erate ac
 caeat. Sed
 acno
 itare, diuinitate
 sit, maiora
 Ar discipuli
 superplē

Elias, & uerus Messias uenit: ille, fuit Ioannes Baptista: iste, CHRISTVS dominus su-
 per omnia benedictus, quod nimirū aperte (ut dictum est) innuit dominus, cum sub-
 dit: Dico autē uobis, quia Elias iam uenit. Et quid est, Et nō cognouerunt eum, nisi qd̄
 Iudaei non cognouerunt eum spiritu fuisse Eliam: In quo ostendit Scribas nō intelli-
 gere quid dicerent, affirmantes oportere Eliam prius uenire: quia nō ad spiritum, sed
 ad literā scripturas intelligebāt. Et quid etiam, Sed fecerunt ei quaecunq; uoluerūt, ni-
 si quod ceperunt ipsum, & in uincula & carcerem coniecerunt eum, & tandem occi-
 derunt: Quo modo CHRISTVS se passurum ab eis, praedixit: quod postea rei patefe-
 cit euētus. Quae cum dixisset, aperta est discipulis intelligentia, & intellexerūt respon-
 sionem domini esse de Ioanne Baptista. Quod subdit Matthaeus, sic inquit. ¶ Tūc
 intellexerūt discipuli quia de Ioanne Baptista dixisset eis. Et cum uenisset ad turbam,
 accessit ad eū homo genibus prouolutus ante eū, dicēs: Domine, miserere filio meo,
 quia lunaticus est, & male patitur. Nam saepe cadit in ignem, & crebro in aquam. Et
 obtuli eum discipulis tuis, & non potuerūt curare eum. Respondens autē IESVS, ait:
 O generatio incredula & peruersa, quousq; ero uobiscū: usquequo patiar uos? Af-
 ferte huc illum ad me. Et increpauit illud IESVS, & exijt ab eo daemōniū, & curatus
 est puer ex illa hora. Tunc accesserunt discipuli ad IESVM secretō, & dixerunt: Qua-
 re nos nō potuimus eijcere illud? Dicit illis IESVS: Propter incredulitatem uestram.
 ¶ Cum igitur de Elia secundum spiritum prophetarū, non secundū literam, quae oc-
 cidit, recte intellexissent discipuli, processit dominus ad turbam. Tunc accessit ad eum
 homo quidam genua flectens ante ipsum, & gratiam pro filio suo postulans, quem
 spiritus immundus misere afflictabat, & ceu mania & furore percitum (& hoc certis
 quibusdā lunae periodis, ut bona dei creatura infamare, quasi à luna is morbus pen-
 deret: unde & lunatici nomen accepit, cuius tamen ille in causa erat) quandoq; praeci-
 pitabat in ignem, saepe in aquam: tanta est hostis nostri malignitas. Nec illum rogati
 discipuli curare potuerant. In quo tam patrem pueri, quā discipulos ipsos paruae fi-
 dei arguit dominus: & non solum patrem, sed & nationē ipsam Iudaicam, cum eam
 uocat generationem incredulam, & peruersam, distortāq;. Et cum dominus adijcit,
 quousq; ero uobiscum: usquequo patiar uos: ostendit nihil aequae sibi male gratū esse
 atq; incredulitatē: id est fidei paucitatē, defectumq;: & quando quis à fide deficit, tunc
 eum incuruatum, distortumq; effici. Sed & discipulos in hac increpatōe comprehen-
 di, manifestat: cum ipsis interrogantibus quare non potuerint eijcere daemōniū illud,
 respōdit: Propter incredulitatem uestram. Ergo quod illi maxime placet, est fides, &
 recta credulitas cum plena fiducia: & qui uerē credunt, eos libēter fert, & cum eis ha-
 bitat: alios autem & cum alijs nequaquam. At quāeres, quid est quod in codicibus la-
 tinis dicitur, Et increpauit illum IESVS: & postea, Quare nō potuimus eijcere illum:
 nunquid dominus increpauit illum puerum, aut discipuli quærunt cur non potuerūt
 eijcere puerum? Minime: sed dominus increpauit daemōniū, & discipuli sciscitaban-
 tur quare non potuerant eijcere daemōnium. Quo fit, ut utrobicq; dicendum fuerit,
 illud, non illum, sicq; uertendum utrunq;, *αὐτὸς καὶ αὐτό*. uitiū ergo id fuit interpretis
 latini, Adhāc, cum daemōnia eijciuntur, increpantur non personae quae obsidēt, sed
 daemōnia: ut & de puero patet, de quo hic agitur, dicente Luca: Et increpauit IESVS
 spiritum immundum, & sanauit puerum. Vnde manifestius adhuc apparet dicēdum,
 Et increpauit illud IESVS, & exijt ab eo daemōnium: non, Et increpauit illum. Porro
 dominus praesente turba sanauit lunaticum, ut eam fide firmaret. Increpatō domini,
 monstrauit auctoritatem pariter & potestatem. Lunaticus, quosnam alios quā incre-
 dulos signat: quos diabolus ut uult praecipites dat, & eorū animas uarie distorquet,
 nunc cōcupiscentiarum igne adurendo, nunc aqua uitae impuriōris suffocādo. Mox
 transit dominus, testante Matthaeo, ad fidei potētiam discipulis aperiendam, dicens.
 Amen

CEt cum uenissent Capharnaum, accesserunt qui didrachma accipiebant, ad Petrum, & dixerunt ei: Magister uester non soluit didrachma? Ait: Etiam. Et cum intrasset in domum, praeuenit eum IESVS, dicens: Quid tibi uidetur Simon? Reges terrae à quibus accipiunt tributum, uel censum: à filiis suis, an ab alienis? Et ille dixit: Ab alienis. Dixit illi IESVS: Ergo liberi sunt filij. Ut autem non scandalizemus eos, uade ad mare, & mitte hamum, & eum piscem qui primus ascenderit, tolle: & aperto ore eius, inuenies statèrem: illum sumens, da eis pro me & te. **C**Qui exigebant didrachma, telonia erant, quos & publicanos & tributorum exactores nuncupamus. Didrachmum uero appellabatur nummus, duas argenti drachmas continens, qui à singulis exigebatur nomine Caesaris. Exactores itaque illi sciscitabantur à Petro: Magister uester soluit ne didrachma? quod perinde pollet ac si dicat: debet ne, aut uult ne magister uester soluere didrachma? tanquam multa pro domino & discipulis eius, non unum requirerent didrachmum. Quibus Petrus nondum interrogato domino, respondit sic, quasi uoluntatem domini sui cognosceret. Qui nihilominus didrachma soluit: sed non ut illi arbitrabatur, pro se & omnibus discipulis suis: sed duntaxat pro se & Petro. Dominus autem qui omnia sciebat, sicut Petrus praeuenerat eum respondendo, sic praeuenit Petrum interrogando: An reges terrae acciperent tributum, aut censum à filiis, an ab alienis? Cui Petrus respondit, Ab alienis. Mox probè concludit dominus, Ergo filij, liberi sunt. Ex quo satis intelligebat ipsū neque pro se, neque pro discipulis, qui erant familiares eius, debere tributum. Sed nonne CHRISTVS, filius erat regis terreni? Quidni? Cur toties alioqui filius Dauid, insigniori etiā quam Salomon, nūcupatione appellaretur? Falsò ergo responderat Petrus, Etiam, si intelligebat, soluit ne magister uester, debet ne soluere: quia ex sententia saluatoris non debebat. Adde quod dominus non solum erat filius Dauid, sed etiam regis aeterni: & ipse quoque rex regum & dominus dominantium, quare multo minus ipse & familiares eius pendere debebant tributum, quam filij regum. Dedit igitur, non ut solueret debitum, sed ut aliorum tolleret scandalum: nobis relinquens exemplum, ut cum facere, aut non facere quippiam non sit malum, si alterum in generet alijs scandalum, id omnino uitandum esse. Cum ergo dominus uoluit dare tributum: id nos docere uoluit, nullum alijs dandum esse scandalum. Ergo cum Petrus telonia interrogantibus, Non soluit magister uester didrachma? respondit, Etiam: si intelligebat eos interrogare uelle, uult ne magister uester soluere didrachma, uerè respondit, at cum definire de aliena uoluntate antequam sciatur, sit praesumere, si nondum sciuit uoluntatem domini, in sua responsione praesumpsit. At qui tum primum dominus suam uoluntatem aperire uidetur, cum ait: Vade ad mare, & mitte hamum: & eum piscem qui primus ascenderit, tolle: & aperto ore eius inuenies statèrem, illum sumens, da eis pro me & te. Petrus pecuniam pro tributo pendendo quaerens, it ad mare, sed non intrat nauem: non mittit retia, sed hamum, aperit os piscis, inuenit statèrem, qui nummus est tantidem ualens atque duo didrachma, qui & idem tetradrachmum dicitur. Mittitur ad mare, quia pecuniae, uectigalia, census, tributa, & id genus alia, sunt huius mundi. Non intrat nauem, quia illa non spectant ad ecclesiam. Non mittit retia, quia retibus ecclesiae capiuntur homines: non quidem ut intereant, sed ut uiuant, non pecuniae. Quod hamus mittitur, aucupium designat. Quid piscis & os eius apertum, nisi auaritiae barathrum, pecuniam mundi deglutiens: quam si quis habeat, etsi procul sit ab auaritia, retinere tamen non debet, sed ea protinus uti, ne sit, non modo alijs scandalo, sed & sibi ipsi. Faciat ergo nos dominus IESVS CHRISTVS ita uiuere, ut uerè liberi simus, & nulli tributum debeamus: omnia tamen propter ipsum libenter relinquamus, ne alijs unquam simus scandalo, aut nostra occasione peccent: sed nobiscum uerè filij coelestis patris, dent eidem per CHRISTVM dominum in spiritu sancto omnem laudem, gloriam & honorem in secula seculorum. Amen.

C A P V T D E C I M V M O C T A V V M.

In illa hora accesserunt discipuli ad IESUM, dicentes: Quis putas maior est in regno caelorum? Et aduocans IESUS paruulum, statuit eum in medio eorum, & dixit: Amen dico uobis, nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum caelorum. Quicumque ergo humiliauerit se sicut paruulus iste, hic est maior in regno caelorum. ¶ Et qui susceperit unum paruulum talem in nomine meo, me suscipit. Qui autem scandalizauerit unum de pusillis istis qui in me credunt, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris. ¶ Vae mundo ab scandalis. Neesse est enim ut ueniant scandala. Veruntamen uae homini per quem scandalum uenit. ¶ Si autem manus tua, uel pes tuus scandalizat te, abscide eum, & proiice abs te. Bonum tibi est ad uitam ingredi debile uel claudum, quam duas manus, uel duos pedes habentem mitti in ignem aeternum. Et si oculus tuus scandalizat te, erue eum, & proiice abs te. Bonum tibi est unum oculum habentem in uitam intrare, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis. ¶ Videte ne contemnatis unum ex his pusillis. Dico enim uobis, quia angeli eorum in caelis semper uident faciem patris mei qui in caelis est. Venit enim filius hominis saluare quod perierat. ¶ Quid uobis uidetur? Si fuerint alicui centum oues, & errauerit una ex eis, nonne relinquit nonagintanouem in montibus, & uadit quaerere eam quae errauit? Et si contigerit ut inueniat eam, amen dico uobis, quia gaudet super eam magis, quam super nonagintanouem quae non errauerunt. Sic non est uoluntas ante patrem uestrum qui in caelis est, ut pereat unus de pusillis istis. ¶ Si autem peccauerit in te frater tuus, uade & corripe eum inter te & ipsum solum. Si te audierit, lucratus eris fratrem. Si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc unum uel duos: ut in ore duorum uel trium testium stet omne uerbum. Quod si non audierit eos, dic ecclesiae. Si autem ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus. ¶ Amen dico uobis, quaecumque alligaueritis super terram, erunt ligata & in caelo: & quaecumque solueritis super terram, erunt soluta & in caelo. ¶ Iterum dico uobis, quia si duo ex uobis consenserint super terram, de omni re quancumque petierint, fiet illis a patre meo, qui in caelis est. Vbi enim sunt duo uel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. ¶ Tunc accedens Petrus ad eum, dixit: Domine, quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei? Usque septies? Dicit illi IESUS: Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies. ¶ Ideo assimilatum est regnum caelorum homini regi, qui uoluit rationem ponere cum seruis suis. Et cum coepisset rationem ponere, oblatus est ei unus qui debebat ei decem milia talenta. Cum autem non haberet unde redderet, iussit eum dominus eius uenundari, & uxorem eius, & filios, & omnia quae habebat, & reddi. Procidens autem seruus ille, orabat eum, dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Misertus

autem dominus serui illius, dimisit eum, & debitum dimisit ei. Egressus autem seruus ille, inuenit unum de conseruis suis, qui debebat ei centum denarios, & tenens suffocabat eum, dicens: Redde quod debes. Et proci-dens conseruus eius, rogabat eum dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Ille autem noluit, sed abiit, & misit eum in carcerem, donec redderet de- 45 bitum. Videtes autem conserui eius quæ fiebant, contristati sunt ualde, & uenerunt, & narrauerunt domino suo omnia quæ facta fuerat. Tunc uocauit illum dominus suus, & ait illi: Serue nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me. Nonne ergo oportuit & te misereri conserui tui, sicut & ego tui misertus sum? Et iratus dominus eius, tradidit eum tortoribus, 50 quousque redderet uniuersum debitum. Sic & pater meus coelestis faciet uobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus uestris.

ANNOTATIONES BREUES XXXI. CIRCA LITERAM CAP XVIII.

1	Quisputas τις ἄρα	19	mancum alicui * ἀνθρώπων	πεσὼν ὄν	proci-dens igitur & infra.
2	maior μεῖζωρ	20	homini eam quæ errauit δὲ πλανώμενον	40	orabat προσεκύνει
	cōparatiuus pro su- & infra. (perlatiuo)		eam quæ errabat	40	adorabat dicens * κύριε
2	paruulum παῖδιον	21	super eam ἐπὶ αὐτῶ		Domine
	puellum & infra.	25	super ea lucratus eris ἐκέρδισας	41	debitum δὲ δάνειον
7	susceperit - unum		lucratus es ἔσθῃ	43	mutuum conseruus eius * εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ
8	de pusillis τῶν μικρῶν & infra.	26	stet consistat	44	rogabat παρεκάλει
9	in collo εἰς τὸν τράχηλον	27	Si autem * καὶ &		obsecrabat. & infra.
	ad collum	29	ligata - &		
9	in profundum ἐν τῷ πελάγει	29	soluta - &		
	in pelago, in profundo	36	ponere συνἄραι	48	nequam πονηρὸν
11	homini * ἐκείνῳ		conferre & infra.	48	debitum * εἰκείνην
	illi	37	talenta ταλάντων	48	illud debitum * αὐτῶ
12	eum αὐτῶ	39	talentorum reddi ἀποδοθῆναι		sibi
	ea		solutionem fieri	52	ueltris * τὰ ἡμαρτήματα αὐτῶν
12	debilem κυλλίον	39	proci-dens autem		delicta eorum

COMMENTARIUS IN CAPVT XVIII.

Um Petrus statērem pro domino, & pro se tributorū exactoribus ob- tulisset, & nō pro alijs discipulis: ipsi scire uoluerunt aut ob hoc, aut ob aliud, an dominus uellet aliquē inter eos fore maximum in regno caelo rum: ut

rum: ut ostēdit Matthæus, dicēs. ¶ In illa hora accesserūt discipuli ad IESVM, dicētes: 172
 Quis putas maior est in regno cœlorū? Et aduocās IESVS paruulum, statuit eum in
 medio eorū, & dixit: Amē dico uobis, nisi cōuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli,
 nō intrabitis in regnum cœlorū. Quicūq; ergo humiliauerit se sicut paruulus iste, hic
 est maior in regno cœlorū. ¶ Exemplo pueri, in quo est sola simplicitas, ac innocētia
 uitæ, & nulla honoris, diuitiarum, aut luxus cupiditas, docuit eos dominus spiritualē
 apathian. quia uero in eis adhuc uiuebat ambitionis affectio, ait illis, nisi cōuerterētur,
 & omnem carnalē affectum exuerēt, & efficerētur pueri spiritu, ipsos nō esse intratu
 ros in regnū cœlorū: per quod hic summæ beatitudinis regnū intelligit. Hoc unum
 habēt pueri ætate, cum sint simplices, beneuoli, innoxij, & maxime mites: qđ sine ulla
 cōcupiscētia ac sollicitudine uiuūt: omni cura in prouidētia parentū reiecta, erga quos
 summe se humiliant, & ad quos totum suum ferunt amorem. Tales, pueros spiritu ef
 fici oportet erga deum omnium patrem, ita ut in simplici, beneuola, & innoxia ad oēs
 uitæ conuersatiōe, & summa mititate spirituali uiuētes, nullos nisi necessarios, & eos
 dem innocuos affectus habeant: quales cognoscimus dominū habuisse, qui esuriit, si
 tiuit, lassus fuit, compassus est, lachrymatus est, dilexit: & hoc pura, sancta, & secundū
 deum, & qua nulla uerior esse potest dilectione. Nulla quoq; sollicitudine terrenorū
 torqueantur, sed plenissime in uniuersorū patris prouidētia fidant, & erga eum maxi
 me omnium se humiliēt, & ad illum solum totus eorum feratur amor: illum quærāt,
 illum suspirēt, illum toto mentis affectu amplexentur. Qui aut tales sunt, & hic in ter
 ris sunt maximi in regno CHRISTI: & in cœlo sunt futuri maximi in regno eiusdem
 cœlesti. Nec sola illa spiritualis humilitas domino placet, sed & ea quæ in puerili ætate
 illius est uestigiū. quod intelligitur per id, quod indicāte Matthæo, subdit dominus,
 dicens. ¶ Et qui susceperit unum paruulum talē in nomine meo, me suscipit. Qui aut 173
 scādalizauerit unum de pusillis istis qui in me credunt, expedit ei ut suspēdatur mola
 asinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris. ¶ Suscipit paruulum talē
 in nomine CHRISTI, qui susceptū educat in timore & amore CHRISTI, & deifor
 mem uera imitatione CHRISTI uitam edocet, ac tandem de terreno carnalēq; puero
 facit cœlestē, spiritualēq;. & qui sic suscipit, CHRISTVM suscipit. Sed qui aliter susci
 pit, id est qui uias uicæ CHRISTI contrarias edocet, puerū scādalizat: quicūq; aut hu
 iusmodi puellum simplicē, beneuolū, innocentē, purum, mitem, humilē scādalizat,
 & maxime si iam credat in CHRISTVM, & in filiū dei regeneratus sit, adeo grauius
 peccat, quod expediret ei ut suspensa ad collū eius mola asinaria, id est mola inferiore,
 quam ὄνον uocant, aut mola quæ asino circūagēte uerti soleat, demergeretur in pro
 fundo maris: nā alioqui peccati pondere in profundo barathri demergēdus est. Qua
 propter dicēte Matthæo exclamat dominus, dicēs. ¶ Væ mundo ab scādalis. Necesse 174
 se est enim ut ueniant scādala: ueruntamen uæ homini, per quem scādalum uenit.
 ¶ Quia prius dictum est: Si quis scādalizauerit unum de pusillis istis qui in me cre
 dunt. nūc subdit dominus: Væ mūdo ab scādalis. Væ, dolētis est exclamatio, & incre
 pationis nota, ut effugiatur dei maledictio. Expectanda igitur dei maledictio (nisi resi
 piscat) mundo, id est hominibus mundanis, ob scādala quæ perpetrant, scādalizando
 tam uiros quàm mulieres, tam iuuenes quàm adultos, & eos maxime qui in CHRI
 STVM credunt. Neesse est ut ueniant scādala, attēta primum dæmonū malitia, de
 inde hominū astu maligni corruptorū: qui à primo parente per ipsum similiter dece
 pto descēdunt. Etenim attēta malitia diaboli, & inuidia, qua erga hominē flagrabat,
 necesse erat ut per eum ueniret scādalum: scādalizaretq; Adam, tentādo ipsum ut
 faceret contra diuinū præceptū: at necesse nō erat, ut Adam peccaret. Sic quæ sanctū
 puerum Ioseph tētabat ad peccandū, scādalizabat eum: at ipse non peccabat. Et qui
 sanctam uirginē sollicitat ad turpitudinē cōmittēdā, scādalizat, offenditq; eam, etiam

puritate & innocentia capeffentem , certum est . Et uel hac ratione ad eiusmodi reuerentiam esse habendam nos instruit dominus : quod eos deus tanta prouidentia dignatus est , ut angelos puritati eorum conseruandæ præferit : & angelos quidē non refugas , non malos , sed uerè beatos : utpotè qui semper uident faciem patris , qui in cœlis est : quod est uerè esse beatum . Quare si eos , aut quemlibet eorum contemnis , scandalizas , offendis : angelos eorum contemnis , scandalizas , offendis . Tot autem sunt modi scandalizandi : quot modi ad peccandum , diuinumq; trāsgrediēdū mandatum alliciendi . Sed quare uult dominus ne paruuli contemnantur , ne angeli eorum offendantur , & ne pariter in illis deus cōtemnatur simul & offendatur ? Sanè ut genus humnā quod perierat , saluetur . Porro tanta fuit filio dei cura , ut perditum hominē recuperaret : ut de cœlis , relictis agminibus cœlestibus , in deuiā mūdī descenderit . Et ad quidnam aliud , nisi ut hominū genus requireret : quod hic per ouem perditam quidem , ac errantem intelligitur ? Quod referante Matthæo , hac parabola nobis aperit dominus , dicens . ¶ **Quid uobis uideatur ? Si fuerint alicui centum oves , & 177**
 errauerit una ex eis , nōne relinquit nonagintanouem in montibus , & uadit quærere eam quæ errauit ? Et si contigerit ut inueniat eam : amen dico uobis , quia gaudet super ea magis , quàm super nonagintanouem quæ non errauerunt . Sic non est uoluntas ante patrem uestrum qui in cœlis est , ut pereat unus de pusillis istis . ¶ **Hoc fecit ipse dominus . Is , cuius sunt centum oves , deus . Centum , numerus plenitudinē denaria in seipsam ducta , perfectus . Oves , intellectuales , rationalesq; creaturæ . Nonagintanouem , cœlestes intelligētia , quæ ad plenitudinis suæ integritatē una deficiūt . Ouīs errans , genus humanum . Montes , cœli . Requiritur ouem errantem , deus , filius dei . Inuenire eam , est eam ab errore in cœtū cœlestium reuocare . Gaudiū , magnā ex primit erga nos dei uolentis , ut saluemur , benignitatē : cuius tantum abest , ut uolūtas sit , ut humana creatura , genusq; humanum , quod ad implēdū cœlestē laudatiū deū , chorū factum est , pereat : ut ne unum quidem ex paruulis , qui in CHRISTVM credunt , perire uelit . Sic (inquit) non est uolūtas ante patrem uestrum qui in cœlis est , ut pereat unus de pusillis istis . Imitatione igitur superboni dei ouem perditam requirentis ad salutem , fratres nostros errantes requirere debemus , ut reuocemus eos ab errore ad uitā . Quod per Matthæum cognoscimus , aperientem dominū , sic nos edocentem . ¶ **Si autem peccauerit in te frater tuus , uade , & corripe eum inter te & ipsum solum . Si te audierit , lucratus eris fratrem tuum . Si autem te non audierit , adhibe tecū 178**
 adhuc unum uel duos : ut in ore duorū uel trium testium stet omne uerbum . Quod si non audierit eos , dic ecclesiæ . Si autem ecclesiam nō audierit , sit tibi sicut Ethnicus & publicanus . ¶ **Certè qui requisitus est à deo , ut reuocatus collocaretur in cœlo , peccauerat in deum : sic eum qui peccat in te , require , ut reuoces ipsum ab errore , ut sis superboni dei imitator . Require dico per charitatem , ad faciēdam dei uoluntatem , qui ne unum quidem perire uult , & ipsius qui requiritur , salutis gratia . Ac primum quidem per te ipsum solum , manifestādo illi errorem suum , & admonendo eum ut deo satisfaciat : quod est fraternæ charitatis officium . Quod si sic non respiscat , adhibe maiorem diligentiam adiuncto tecum per charitatem , sola dei offensi , & salutis fratris ratione habita , uno aut duobus , qui te ad reuocandum eum ad uitam adiuuent : imitando bonitatem illam uerè diuinam , quæ & per se , & sibi adiunctis prophetis , apostolis , & sanctis uiris , requirit eos qui ipsam offendunt . Quod si necdum te audiat , dic ecclesiæ : id est ihs q in spiritualibus præfunt , & id sola charitate , ut à morte reuocare possis fratrem ad uitam , etiam his adhibitis testibus , qui tecum per charitatem laborarāt , ut saluarent eum : quatenus tantomagis studeat ecclesia illum inducere ad satisfaciendum deo , id est respiscendum . Si primo te audiat , id est hortatu & admonitiōe charitatis tuæ , respiscēdo desistat à peccato , & satisfaciat , reconcilieturq; deo : per te es lu****

cratus deo fratrem tuum. Si uero adhibito uno uel duobus, es cum lucratus deo per illos. Si tandē per præsides ecclesiæ, es etiã eũ lucratus deo per ecclesiã. Quod si hac uniuersa adhibita diligētia contēnat uitam emēdare, agnoscere culpam, & deo satisfacere: similis est illi, qui necq; deum per se, ipsum requirentē, necq; adiunctis sibi prophetis & apostolis, necq; uniuerso sanctorum suffragio audit, sed cōtemnit: & ideo sit tibi tanquam Ethnicus & publicanus, id est prorsus alienus à tuo consortio. Nec solum à tuo alienus esse debet, sed & testium & ecclesiæ consortio: ut & ille à dei & prophetarum & sanctorum omnium contubernio alienus est. Et quomodo etiã cum eo tibi consortium esse posset, qui usque adeo dei cōtemptor est, & à deo alienus? Quod referante Matthæo per id quod subdit dominus, intelligimus, cum ait, **¶ Amen dico uobis, quæcunq; alligaueritis super terrã, erunt ligata & in cœlo: & quæcunq; solueritis super terram, erunt soluta & in cœlo.** **¶ Qui peccat in fratrem, & non audit eum in charitate monētem: qui non audit in super unũ aut duos cum eo, zelo charitatis illi adiunctos: qui tandē nō audit ecclesiã, peccati reus est, & peccatum eius ligatum in terra & in cœlo, in terra quidē: quia in charitate requisitus & admonitus satisfacere deo peccatum agnoscendo, renuit. in cœlo uero: quia in terra nullus illi peccatũ soluit, sed nec soluere potest: qui autē non soluit, alligat, id est ligatum dimittit: quare & ligatum manet in cœlo. Quod si respiscat, peccatũ agnoscēdo, & deo iuxta ecclesiã, id est euangelij ritum satisfaciēdo, solutio peccati super terrã illi negari non potest: quare & peccatum eius reuera solutũ est & in cœlo. Nam si homo charitate præditus, respiscēti tanquam dei minister peccatum dimittit, & exultat, & gaudet animo de mortuo ad uitam redeunte: multo magis deus, qui infinitæ charitatis est & misericordiæ, peccatum dimittit, & fit in cœlo gaudium incredibile super illo peccatore respiscēte, & ex morte reuiuiscēte. Sed forsitan hic petas, quid est peccare in fratrem? Frater hic dicitur, quia spiritualis homo est: non est autē spiritualis sine uiua fide, spe, & charitate. Et quicunq; ante talē manifeste trãsgreditur dei mandatũ, facitq; siue illi siue alij cuicumq;, offensa deo, iniuriã, peccat in fratrem. qui habita ratione offensæ dei, ob quam ipsemet maxime offenditur & dolet, charitate cogitur admonere fratrem suum propriæ salutis, ut à morbo illo animæ, qui mortē inducit, saluetur: & nō moriatur, sed uiuat. Sed dices: Quid si quis peccator fuerit, & forte maior q̄ alter qui ante ipsum peccat: nunquid aggredietur corripere illum? Quid etiã si frigidus sit, & charitatis expers? Probet se ipsum homo: nã si peccator fuerit, minime aggredi debet, prohibēte domini sentētia: **Enjce, inquit, primũ trabē de oculo tuo: sed id tētando, hypocrita esset, temerarius, & præsumptor. Si uero sine charitate, quomodo esset correctio fraterna, quam sola dei operatur charitas? Ad uiros igitur spirituales & perfectos hic sermo dei est. Spiritualis ergo, quem zelus offensæ dei ducit pariter & charitas, aggrediat. Sed quē? Eum certē, ad quem possit esse charitas. Is autē est spiritualis: sed qui ideo à spiritu lapsus est, aut labitur, quia nō habet qui ipsum erigat ad spiritum. Ad eum igitur qui cognoscit non recipere charitatis consiliũ, nō audire ecclesiã quia iam sit ut Ethnicus, & publicanus, non est accedendum, & si iugiter hic peccet in fratres: quia admonitio charitatis nō tã prodesset, quàm noceret. Sed addes: Esto ij adeundi sint cum peccat, de quibus quod respiscēt spes est: sed si peccet aliquis eorum in me, aut coram me offendendo etiam grauius deum: & solus id noscam, & me monētem audire contemnat: debone secretum eius peccatum prodere, dicēdo alijs quos adhibebo mihi adiutores, aut ecclesiæ præsidibus? Quidni? modo id facias, non ut detrahas, nō ut infames (hoc enim inuidiæ, maleuolentiæ, & odij esset) sed sola charitate, ut eũ deo lucreris. Nonne si frater secretũ in corpore morbum patitur, quem cognoscis: cum per te sanare nō possis, alios per charitatem, id est peritos corporis medicos adhibes, quibus secretum illũ morbum detegis, & non peccas, ut amici corpus sanes? quãto magis id facere debes per charitatem,****

per charitatem, cum medicos animæ cognoscis, ut animam fratris salues: id est à mortis periculo liberaes. Nunquid cum secretus corporis morbus probis medicis detegitur, infamatur patiens? Quid times mundi infamiã, & non times deo perire animã? Times perire famam, & non uitam æternam, etiam ubi non est timendum? Quomodo enim periclitaretur fama, ubi est charitas? O timor stolidissimus. Nonne uides dominum de spiritualibus loqui, quales esse debent omnes Christiani: qui cū bonitate polleant, & ferueant charitate, fidelissimi sunt animarum medici: & apud quos detecto morbo, nihil est infamiæ periculi, sed spes maxima salutis & auxiliij. Ergo quicumque spirituales fuerint, sequatur euangeliũ: nihil timeant, audientes CHRISTVM. Si ergo uidero fratrem meum, id est spiritualẽ uirũ, & ad quem charitatẽ habeam (ut enim caro carnales, sic charitas spirituales efficit fratres) si uidero inquam fratrem meum sic delusum carne, mundo, aut dæmonio, ut infatuari cœperit, aut iam infatuatus dementatus uel sit amore uesano cuiusdã affinis meæ, & in hoc in me peccauerit: cur non per me ipsum corripiam, ut eum deo lucrer? Quod si per me non possim, cur nõ in charitate duos mihi adhibeam? Si uero nihil proficiamus, cur nõ tandẽ patri spirituali uni, uel pluribus, ut expedire uidebit, habita solũ offensæ in deum, & salutis fratris ratione, illud & in charitate & secreto de tegamus: ut fratris aut utriusq; id est fratris & sororis de morte ad uitam reuocatio fiat? Optimum autẽ est (si fieri possit) peccatũ præuenire: si non possit, elaborandũ de medio fornacis Babylonis, & diaboli incendio eũ liberare: adeo ualida esse debet in cordibus fidelium fraterna charitas. Sed esto lapsus frater sic langueat, ut neq; fratrem solitariũ audiat, neq; comitatum adiunctũ, neq; demum ecclesiam ipsam, & sit iam ut Ethnicus & publicanus: nõquid tunc omnino desperandum est de salute ipsius? Nequaquã, si perseuêret fraterna charitas. Quia sic deus est charitatis amator, ut si perseuêret pro eo in spiritu charitatis orãtes, ad quod homines eum inducere nõ potuerũt, ipse deus qui summẽ potens, & summẽ bonus est, per se inducturus sit. Quod ex ijs intelligere possumus, quæ Matthæus subdit, inducens IESVM loquentẽ, & quæ sequuntur dicentem. **¶** Iterum dico uobis, quia si duo ex uobis consenserint super terram de omni re quancunque petierint, fiet illis à patre meo qui in cœlis est. Vbi enim sunt duo uel tres cõgregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. **¶** Si duo uerẽ fideles in nomine domini congregati conspicerent, conueniant, consentiantq; super terram, de re qualibet quam petierint, exaudiet eos pater cœlestis. Quare si in nomine domini, qui est salus nostra, & qui omnes uult saluos fieri, conueniant, postulantes erranti resipiscendi gratiam cõcedi, quod est charitatis opus, exaudiet eos pater cœlestis, dabitq; eis quod petẽt: quanto magis si tota oret ecclesia? Et quare? Quia dominus noster in medio illorum est, illius charitatis & autor & exauditor. Iuari ergo errantes lapsiq; possunt, etiam si humanis consilijs & correptionibus hæctenus nõ paruerint. Vultq; dominus illis afferri & afferre opẽ, cū pollicetur uel duorum in suo nomine cõgregatorum cõsentiẽtium, idq; poscẽtium, exauditionẽ. Et hoc est ultimum ex charitate nostra ad saluãdum fratrem confugium. Quæ cum audisset Petrus, sciscitatus est à domino quoties in se peccanti fratri remitteret offensam: ubi uidelicet correptus uel à se solo, aut à se & paucis, aut ab ecclesia resipisceret, susciperetq; uitæ emendationẽ. Quod tãgit Matthæus, subdẽs. **¶** Tunc accedẽs Petrus ad eum, dixit: Domine, quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei: usq; septies? Dicit illi IESVS: Nõ dico tibi usq; septies, sed usq; septuagies septies. **¶** Videbatur multum esse Petro, quod delinquenti in se fratri remitteret septies super terram: ut qui parũ cognosceret erga nos benignitatem diuinam, quam nos oportet imitari: tametsi copiosissima sit, non angusta, non arcta. Ideo iure optimo corripit eum simul & docet dominus, & cum ipso nos pariter omnes, dicẽs: Nõ dico tibi usq; septies, sed usq; septuagies septies (qui numerus ascẽdit ad nonagies, & quadrin

180

181

70

7

490

genties) id est toties quoties uoluerit resipiscere, emendationēq; recipere, & iuxta legem gratiæ ad deum redire: nō enim misericordiā dei termino ullo clauditur. Quare etiā si decies millies in nos, aut coram nobis peccarent homines, nobis aut alijs, in deo offenso, offensis, ipsis siue ex seipsis ueniam petentibus: id est satisfacere, & ad deū redire utcunque possint fatagētibus: siue nobis quoquo pacto emendationē eorū procurantibus, & ipsis iam sanis resipiscendi acquiescētibus cōsilijs, remittere debemus: & id ex claritate, si uolumus diuinæ in nos & in omnes clementiæ esse imitatores. Et quid est quod uult nos imitationē sua toties fratribus nostris remittere, nisi qd̄ declarat se miserationū fontem, ac ueritatē ipsam esse: cum uelit nobis etiā infinites peccantibus, si id fieri posset, modo resipiscamus, remittere: & reuera remittat eandē nobis, quam prius donando charitatem? Et nos itaq; ad eos eādē quam prius seruare charitatem, modo uerē resipiscant, & idem consortium retinere debemus. Remittamus igit̄, si uolumus, ut supra dictū est, esse imitatores diuinæ in nos & in oēs clementiæ, cui semper sine ulla cōparatione nos omnes plura debemus, quæ ab eo nobis remitti uolumus, quā possint nobis fratres nostri debere. Quod sequēti parabola, recitante Matthæo, aperit dominus, dicēs. ¶ Ideo assimilatum est regnum cœlorū hominī regi, qui uoluit rationē ponere cum seruis suis. Et cū cœpisset rationē ponere, oblatus est ei unus, qui debebat ei decē milia talenta. Cum aut̄ nō haberet unde redderet, iussit eum dominus eius uenūdari, & uxorē eius, & filios, & omnia quæ habebat, & reddi. Procidēs aut̄ seruus ille, adorabat eum, dicēs: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Misertus autem dominus serui illius, dimisit eum, & debitum dimisit ei. Egressus autem seruus ille, inuenit unum de cōseruis suis qui debebat ei centum denarios: & tenens, suffocabat eum, dicens: Redde quod debes. Et procidēs conseruus eius, rogabat eum, dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Ille autem noluit, sed abiit, & misit eum in carcerem, donec redderet debitum. Videntes autem conserui eius quæ fiebant, contristati sunt ualde, & uenerunt, & narrauerunt domino suo omnia quæ facta fuerāt. Tūc uocauit illum dominus suus, & ait illi: Serue nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniā rogasti me. Nonne ergo oportuit & te misereri conserui tui, sicut & ego tui misertus sum? Et iratus dominus eius, tradidit eum tortoribus, quoadusque redderet uniuersum debitū. Sic & pater meus cœlestis faciet uobis, si non misereritis unusquisque fratri suo de cordibus uestris. ¶ Regnum cœlorum, regnū CHRISTI. Homo rex, deus, pater noster cœlestis. Serui debitores, peccatores. Incipit rex ponere rationem cum seruis, cum nunc terrore mortis, nunc flagello conscientiæ, nunc gehennæ metu, aut consimilibus, ad cogitandum dissipationem gratiarum, & peccata commissa compellit. Debita, gratiæ restituēda, & earum opera. Seruus oblati, magnus peccator. Decem milia talentorum, debita, gratiæ dissipata, & earum opera: in quorū locum suffecta sunt peccata in deum grauiā & multa. Iussio uenūdationis ipsius, & uxoris, & liberorum, & uniuersorum quæ habebat: comminatio diuinæ iustitiæ, perditionis & animæ, & corporis, & omnium potentiarum, & operum. Quod procidit seruus, humiliātis se peccatoris est signum. Quod promittit omnia se redditurum, resipiscētiā pollicetur, uitæq; emendationem, & iuxta diuinæ legis sancita satisfactionē. Quod ad solā precē dominus misertus est eius, & ipsum absoluit, & omne debitū, cum tantū esset, illi remisit atq; donauit, magnā & ineffabilē erga peccatores se humiliantes, & resipiscere uolentes, clementiā dei, miserationēq; ostēdit. Egressus seruus intelligit̄, cū liberatus est à graui infirmitate, flagello cōscientiæ, metu gehēnæ, aut similibus. Cōseruus q̄ debebat ei centum denarios, is est qui in eum peccauerat, eratq; ei in aliquo debitor. Centū denarij, leuiā & pauca in hominē ob offensam in ipsum cōmissam debita, respectu eorū quæ deo debēt. Quid enim denarius ad talentum, & quid centū ad decē milia? Suffocatio, seueram

seueram exactionem designat. Idem & carcer. Quod cōseruus prociidit, & pollicetur se redditurum debitum, humiliationem, & promissionem satisfaciendi homini significat. Conserui qui contristati sunt, angeli dei, cōserui indigna passi, & pro uirili fratri satisfacere uolentis, deo offerentes memoriam: contristantur enim angeli, quādo contra diuinam imitationem, à qua ipsi nunquam egrediuntur, nō nihil homines moluntur. Seruus ille crudelis, & immisericors, & nequaquam diuinā amulatus misericordiam, uocatur à domino suo per mortem. Ira domini eius, diuina uindicta est. Tortores, daemones, & pœnæ ultrices. Locus tormētorum, infernus, unde nunquam quisquam est exiturus, si sit inexprabile delictum: aut debitum tale, pro quo pœnā satisfieri non possit: alioqui enim satisfactoriæ pœnæ putantur. Sic deus nihil de quo non sit satisfactum, uel in hoc uel in altero mundo, sinere uult inultum. nisi enim aliquando misericordiæ dei, & iustitiæ eius posset esse satisfactum, non diceret: Tradidit eum tortoribus, quoad usq; redderet uniuersum debitum: ubi illud, quoad usq; tempus satisfactoriæ pœnæ designare uidetur. Ex quo etiam loco, purgationum loci coniectura sumitur. Ex his, quantum deus indulget, patere potest parabolæ mysterium. Ex qua colligere possumus, deum adeò uelle nos erga fratres esse misericordiæ suæ amulatores: quod nisi remittamus eis etiam ex animo quæ in nos peccant, exigua nimirum & pauca: neq; nobis remissurus est, quæ in eū peccamus, grauiā quidē, & multa: neq; aliter orandū præcepit, ut ipse remittat nobis debita nostra, nisi sicut remittimus debitoribus nostris: quibus qui fieri posset, ut non remitteremus peccata, quæ deus petentibus remisit: Simus ergo inuicē misericordes, ut à cœlesti patre nostro, cuius miseratīōes super oīa opera eius, misericordiā per filiū eius dominū nostrū consecuti, ipsum *Psal. 144.* cum eodē & spiritu sancto glorificemus, & nunc & in omnia secula seculorū, Amen.

CAPVT DECIMVM NONVM.

Hactum est, cum consummasset IESVS sermones istos, 183
migravit à Galilæa, & uenit in fines Iudææ trans Iordanē:
& secutæ sunt eum turbæ multæ, & curauit eos ibi. ¶ Et ac 184
cesserunt ad eum Pharisei, tentantes eum, & dicentes: Si
licet homini dimittere uxorem suam quacunq; ex causa?

Qui respondēs, ait eis: Non legistis quia qui fecit hominem ab initio, masculum & fœminam fecit eos? Et dixit: Propter hoc dimittet homo patrē & matrem, & adhærebit uxori suæ: & erunt duo in carne una. Itaque iam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo deus coniunxit, homo nō separet.

10 ¶ Dicunt illi: Quid ergo Moyses mandauit dari libellum repudiū, & dimittere 185
tere? Ait illis: Quoniam Moyses ad duritiam cordis uestri permisit uobis
dimittere uxores uestras: ab initio autem non fuit sic. Dico autem uobis,
quia quicūq; dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, & aliam duxerit, mœchatur. Et qui dimissam duxerit, mœchatur. ¶ Dicunt ei discipuli 186

15 eius: Si ita est causa hominis cū uxore, non expedit nubere. Qui dixit illis:
Non omnes capiunt uerbū istud, sed quibus datū est. Sunt enim eunuchi,
qui de matris utero sic nati sunt. Et sunt eunuchi, qui facti sunt ab hoībus.
Et sunt eunuchi, qui seipso castrauerunt propter regnum cœlorū. Qui potest capere, capiat. ¶ Tūc oblatis sunt ei paruuli, ut manus eis imponeret, & 187

20 oraret. Discipuli autē increpabant eos. IESVS uero ait eis: Sinite paruulos

- & nolite eos prohibere ad me uenire : talium est enim regnum cœlorum.
- 188 ¶ Et cū imposuisset eis manus, abiit inde. Et ecce unus accedēs, ait illi: Magister bone, quid boni faciam, ut habeā uitam æternā? Qui dixit ei: Quid me interrogas de bono? Unus est bonus, deus. Si autem uis ad uitam ingredi, serua mandata. Dicit illi: Quæ? IESVS autem dixit: Non homicidiū fa- 25
cies. Non adulterabis. Non facies furtum. Non falsum testimonium dices. Honora patrem tuum & matrem. Diliges proximum tuum sicut teipsum. Dicit illi adolescens: Omnia hæc custodiui à iuuetute mea, quid adhuc mihi deest? Ait illi IESVS: Si uis perfectus esse, uade, uēde oīa quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo: & ueni, sequere me. Cum au- 30
disset aut̄ adolescēs uerbum, abiit tristis: erat enim habens multas possessio-
nes. ¶ IESVS autem dixit discipulis suis: Amen dico uobis, quia diues difficile intrabit in regnum cœlorum. Et iterum dico uobis: Facilius est camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum cœlorum.
- 190 ¶ Auditis autem his, discipuli mirabātur ualde, dicētes: Quis ergo poterit 35
saluus esse? Aspiciens autem IESVS, dixit illis: Apud homines hoc impossibile est, apud deum autem omniaabilia sunt. ¶ Tunc respondens Petrus, dixit ei: Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te: quid ergo erit nobis? IESVS autem dixit illis: Amē dico uobis, quod uos qui secuti estis me in regeneratione, cum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & uos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israël. Et omnis qui reliquerit domum, uel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplū accipiet, & uitam æternam possidebit. Multi autem erunt primi, nouissimi: & nouissimi, primi. 40
49

ANNOTATIONES BREUES XXII. CIRCA LITERAM CAP. XIX.

4	dicentes * αὐτῷ ei	19	capere, capiat.	λυπῶμενος	
6	qui fecit - hominem	χωρεῖν, χωρεῖτο		tristitia affectus	
8	in carne una	19	paruuli	34	cœlorum
	εἰς σάρκα μίαν	παιδία		τῷ θεῷ	
	in carnem unam	20	ait - eis		dei
10	dimittere * αὐτὴν eam	24	interrogas de bono?	35	mirabantur
15	nubere	λέγεις ἀγαθόν		ἐξεπλήσοντο	
	γαμῶσαι	dicis bonum		40	in regeneratione
	nuptias inire	24	unus est bonus, deus.	ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ	
16	capiunt	οὐδείς ἀγαθός ἐστι μὴ		40	maiestatis
	χωρεῖσι	εἷς, ὁ θεός		δόξης	
	capaces sunt	nullus bonus nisi		43	centuplum
17	facti sunt	unus, deus.		ἑκατὸνπλασίονα	
	εὐνοχίδισαμ	27	matrem * καὶ &		plurale
	facti sunt eunuchi	29	Vende - omnia	45	possidebit
18	castrauerunt	31	tristis	κληρονομῆσι	
	εὐνόχισαμ			COMMENTARIVS	

COMMENTARIUS IN CAPVT DECIMVMNONVM.

Omnino per superiora Galilææ procedens uersus Bethabaram, tãdem transmissio flumine Iordane, qui terras illas præterlabitur, & exonerat in lacum Asphaltidem, à Galilæa peruënit in Iudæam. Quod insinuat Matthæus, cum ait. ¶ Et factum est, cum consummasset IESVS sermo- 183

nes istos, migravit à Galilæa, & uenit in fines Iudææ trans Iordanem, & secuta sunt eum turbæ multæ, & curauit eos ibi. ¶ In Galilæa, in Tyro, & Sidone, in Samaria, in Iudæa, deniq; omnibus in locis ostendebat, & relinquebat dominus suæ pietatis, clementiæ, & beneficentiæ signa, ut omnes ad uitã inuicaret, & inuitatos adduceret: adduci autem sine fide nõ poterant. Ideo omnes adducere uolebat ad fidem, & hanc quidem fidem, quod ipse esset, ut & uerè erat, CHRISTVS filius dei uiui. Quod ut eius mirifica testabantur opera, ita & discipuli, & turbæ ipsæ credebant: sed Phari- 184

sæi Marpesia caute duriores, nullis signis credere uolebant: adeò ut etiam auderent eum tentare, ut in aliquo possent eum, qui dei sapientia est, arguere. Quod exprimit Matthæus, dicens. ¶ Et accesserunt ad eum Pharissæi tētantes eum, & dicentes: Si li- 184

cet hominì dimittere uxorem suam quacunq; ex causa? Qui respondens, ait eis: Non legistis, quia qui fecit hominem ab initio, masculum & fœminam fecit eos? Et dixit: Propter hoc dimittet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ: & erunt duo in carnè unã. Itaq; iam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo deus cõiunxit, homo non separet. ¶ Quanquam dominus cognoscebat Pharissæos non studio discèdi, sed tētandi, & reprehendendi uenisse ad se: benignitatẽ tamẽ suam eis nõ denegauit, sed ex. 1. & 2. cap. Geneseos omni cum modestia interrogationi eorum satisfecit. ubi. 1. cap. sic legitur: Et creauit deus hominem ad imaginem, & similitudinẽ suam: ad ima- 185

ginem dei creauit illum, masculum & fœminã creauit eos. Et. 2. sic: Et ædificauit dominus deus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem: & adduxit eam ad Adam, dixitq; Adam: Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Hæc uocabitur uirago, quoniam de uiro sumpta est. Quamobrem relinquet homo patrẽ suum, & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne una. Quæ uerba, Quamobrem relinquet homo patrẽ suum, & quod sequit, uidetur euangeliũ tribuere deo. Et recte quidẽ: nã & si in historia Geneseos hæc Adam loqui uideatur, loquebat tamẽ in spiritu, & spiritus dei erat qui hæc loquebat: nam cum mysteriũ, quod loquebatur, fieret, dormiebat. Recte ergo intelliguntur esse uerba dei, tũ quod factũ erat, tũ quod erat futurum enũciãtis. Ex quibus uerè colligit dominus, uirum & uxore esse unam carnẽ, id etiam dicẽte deo, & cõiungẽte illos, ex quo probe sequitur, cum deus uirũ & mulierem coniunxerit, illos hominẽ separare nõ debere, neq; licere qualibet ex causa dimittere uxorem. Ex uerbis dei, & opere eius CHRISTVS hanc suam doctrinã, rationemq; duxit: cõtra quam quid ualere potest ratio quæ ab homine ducta sit? Attamẽ Pharissæi contrã ex homine rationem adducunt, tanquam præponentes Mosẽ deo. Quod insinuat Matthæus per id quod subdit, dicẽs. ¶ Dicunt illi: Quid ergo Moyses 185

mandauit dari libellum repudiij, & dimittere? Ait illis: Quoniam Moyses ad duritiam cordis uestri permisit uobis dimittere uxores uestras: ab initio autẽ non fuit sic. Dico autem uobis, quia quicunq; dimiserit uxorem suam nisi ob fornicationẽ, & aliam duxerit, mœcha est. Et qui dimissam duxerit, mœcha est. ¶ De hac permissiõe libelli repudiij, quod hominis sit, non dei ordinatio, dictum iam est cap. 5. huius, numero. 43. Hæc autẽ solum ad duritiam cordis eorum, qui ea quæ dei erant & spiritus, sapere nõ poterant, sed quæ carnis & cõcupiscentiarũ, facta fuerat, utpotè licetiosa indulgẽtia: quæ à uiris dei, & secundum spiritum incedentibus reijcienda est. Porro sententia domini quamuis diuinam habeat intelligẽtiam, ueritatẽq; dura tamẽ uisa est discipulis, ut ait Matthæus, sic inquit. ¶ Dicunt ei discipuli eius: Si ita est causa hominis cum uxore, 186

Gen. 1.

Gen. 2.

331

31777

31778

regnum celorum
accedit, qui dicit
nui ad uentum
Non hominibus
testimonium datur
um sicut testimo
nea, quid est
oia que habet
quere me. Cum
is multas polli
bis, quia dicit
Facilius est
regnum celorum
Quis ergo pot
omnes hoc ut
anc respondeat
is te: quid ergo
uos qui fecistis
maiestatis
im tribus hie
aut patrem, aut
meum, contemp
t primogenitum

RAM CAP. XI
dumque
tribus affectu
celorum
78 833
dei
mirabantur
in regeneratione
in te
maiestatis
2859
centuplum
plurale
pollidit
COMMENTARIUS

- » non expedit nubere. Qui dixit illis: Nō omnes capiunt uerbum istud, sed quibus da-
 » tum est. Sunt enim eunuchi, qui de matris utero sic nati sunt. Et sunt eunuchi, qui fa-
 » cti sunt ab hominibus. Et sunt eunuchi, qui seipsos castrauerunt propter regnū celo-
 » rum. Qui potest capere, capiat. ¶ Cū dominus ait, Non omnes capiunt uerbū istud,
 scilicet quod non expedit nuptijs intēdere, sed quibus datum est: uirginitatis statum
 nuptijs præfert. sed nō omnes capaces sunt huius dicti: id enim hic significat $\chi\omega\rho\sigma\tau\iota$,
 capiunt. Qui ergo capaces sunt? Hi soli profecto, qui hoc à deo dono consecuti sunt,
 ne putetur hominis esse. ijs autē qui tales sunt, multo melius est nuptias nescire. at uero
 qui tales nō sunt, nihil obstat, quin eis ut plurimum nuptijs intendere expediat. Nō ta-
 men omnes qui nuptijs nō intēdunt, diuinū hoc habent donū: nam nulli eunuchorū
 nuptijs intendūt. qui triplīces sunt: quidā natura, ut qui sic nascuntur: quidā artificio,
 uel potius maleficio, ut executi ab hominibus: alij gratia, qui cū neq; natura, neq; ma-
 leficio sint eunuchi, se tamen castrant (gratia quidē ad hoc habita) propter regnū dei.
 & hi soli sunt, qui hoc cœleste donum nacti sunt, ut in carne uiuētes puritatē habeāt
 angelicam, & imitentur uiri quidem in sexu uirili CHRISTI IESV castimoniam: mu-
 lieres autē in sexu foemineo uirginis matris, quæ deum peperit, uirginitatem. Sed hoc
 (inquies) nullus potest, quin ad id donum gratiamq; habeat. Verum est: sed qui gra-
 tiam habet omnimodam, is autē est deus: ijs qui ad hoc quantum possunt, student, &
 se præparant, hanc gratiam denegaturus nō est. Ideo hortatur nos dominus, ut quis-
 que quoad fieri potest, studeat fieri capax. Hoc enim est quod ait, Qui potest capere,
 capiat: id est, Qui potest fieri capax, fiat capax: unumquenq; ad hoc studium inuitans.
 Quod cum dixisset dominus, qui erant in turba, fidem suam, & deuotionis affectum
 testātes, obtulerunt ei paruulos suos, ut illos sancta sua manu tangeret, & eisdē felicitā
 187 » imprecaretur. Quod & hoc modo subdit Matthæus. ¶ Tunc oblati sunt ei paruuli,
 » ut manus eis imponeret, & oraret. Discipuli autē increpabant eos. IESVS uero ait eis:
 » Sinite paruulos, & nolite eos prohibere ad me uenire: taliū est enim regnum cœlorū.
 ¶ Discipuli increpabāt, non pueros qui offerebātur, sed eos qui offerebāt. Quod ex
 Mar. 10. Marco cognoscitur, dicente cap. 10. Discipuli autē cōminabantur offerētibus. Quod
 autem id facerēt, ex eodem quoq; Marco indigne tulit dominus. Per pueros, paruuli
 li spiritu designantur: quales maxime ad se uenire uult dominus. Quos si quis prohi-
 beat, aut eis aliquod ingerat impedimētum ne ad eum ueniant, dei indignationē in-
 currit, cum nulla talibus ullo modo dari ad ipsum ueniendi impedimēta præcipiat, ut
 diuinum sentiant attactū, diuināq; benedictionē recipiant: quæ manuum attactus, &
 bona imprecatio designāt. tales enim sunt beati, taliumq; est regnum beatorum. Hoc
 illic de pueris præmisso mysterio, transijt inde dominus, ut ait Matthæus, in quies hoc
 188 » modo. ¶ Et cum imposuisset eis manus, abiit inde. Et ecce unus accedens, ait illi: Ma-
 » gister bone, quid boni faciam, ut habeam uitā æternam? Qui dixit ei: Quid me inter-
 » rogas de bono? Vnus est bonus, deus. Si autē uis ad uitā ingredi, serua mandata. Di-
 » cit illi: Quæ? IESVS autē dixit: Non homicidium facies. Non adulterabis. Non facies
 » furtum. Non falsum testimonium dices. Honora patrem tuum & matrem. Et diliges
 » proximū tuum sicut teipsum. Dicit illi adolescens: Omnia hæc custodiui à iuuentute
 » mea, quid adhuc mihi deest? Ait illi IESVS: Si uis perfectus esse, uade, uende omnia
 » quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo: & ueni, sequere me. Cū
 » audisset autem adolescēs uerbum, abiit tristis: erat enim habens multas possessiones.
 ¶ Is qui accessit, & dominū uocauit bonum, cum ait: Magister bone. & de bono in-
 Mar. 10. terrogauit, cum ait: Quid boni faciam? & cum ipse nesciret quid esset bonum: domi-
 Luc. 18. nus ex Marco & Luca respondit illi: Quid me uocas bonū? & hic etiam ex Matthæo:
 quid me interrogas de bono? Ac protinus instruit eū quid sit uerè bonū: nā unus est
 bonus, deus scilicet, ad quem unum respiciendum est, ut uita habeatur æterna. Atqui
 illum

illum non attendimus, si mandata eius negligimus. Proinde dixit illi dominus: Si uis ad uitā ingredi, serua mandata dei, qui solus bonus, & uerē quidē bonus est. Adolefcens autē respondit, se ea ab ineūte aetate obseruasse. Verum id falsum erat: cum plus amaret diuitias quā deum, plus terrena quā coelestia. Ideo ut & eum falsum respondisse ostēderet, & a stulto liberaret amore, iussit dominus ut uēderet omnia quae habebat, et daret pauperibus, & sequeretur se, ut thesaurum haberet in caelo, quouis terreno potioem. At ille stultissimus hominum, plus dilexit diuitias quā deū, plus terrenā & caducā uitā, quā coelestem & aeternā. In quo subindicauit se non capere quid nomine boni esset intelligendū, cū diceret: Magister bone, et quid boni faciā? Et abiit tristis, nolens pro thesauro aeterno terrenas diuitias ad opera pia commutare. Cuius exemplo dominus ostendit quā periculosum sit, diuitem esse in hoc mūdo. ut prosequitur Matthaeus, dicens. **¶** IESVS autē dixit discipulis suis: Amē dico uobis, quia diues difficile intrabit in regnum caelorum. Et iterū dico uobis: Facilius est camelum per foramen acus transire, quā diuitem intrare in regnū caelorum. **¶** Diuitem eum appellamus, qui amore diuitijs adhæret, aut habitis, aut certē quibus inhiat habēdis, & in eisdem fidit: difficile autem est talem, uitā adipisci aeternā, quod est in regnum intrare caelorum. nam anima amore uiuit, sed superno: hic autem amor, non supernus, sed infernus est. Sed & cum sit cuius amor propriū, agglutinare eum qui amat rei amatæ: hic infelix amor, qui non nisi mortifera concupiscentia est, cor diuitijs tenacissime agglutinatur: à quibus tamē nisi auellatur: quanquā satis nō est auelli, sed opus est in super ut opposito amore deo (cui, ut inquit propheta, adhærere bonum est, & ponere in domino spem suam) agglutinetur, quod difficile est: ille non poterit intrare in regnum caelorum. Quod adeo difficile est, ut facilius sit (quod ait dominus) camelum, siue rudentē nauticum intelligas, siue animal tuberosum, transire per foramen acus, quod de hoc uidetur penitus esse impossibile: de illo, admodū difficile: nam si exiguum filū uix transeat per foramē acus, quomodo funus adeo crassus, ut retinendis nauibus sufficiat, per illud transibit? Hac similitudine insinuat dominus salutem diuitū huius mūdi, esse propemodum impossibilē. Et cuius gratia? Certē nostrae salutis, ut auertat nos ab amore diuitiarum, & confidentia in eis, & conuertat ad dei amorem, & spem, plenamq; in eo fidutiā. His tamen auditis, mirati sunt discipuli: ut subinde aperit Matthaeus, dicens. **¶** Auditis autem his, discipuli mirabantur ualde, dicentes: Quis ergo poterit saluus esse? Aspiciens autē IESVS, dixit illis: Apud homines hoc impossibile est, apud deum autem omnia possibilia sunt. **¶** Quia audierat adolescentem non homicidam, non adulterum, non furē, non falsum testē: sed honorantem patrem & matrem, & diligentē proximū sicut seipsum, et hoc ab ineunte aetate: ob id solum regno caelorum priuatū quod diues esset: subit eos admiratio, qui fieri possit, ut quisquā saluetur, cum pauci inueniantur tam diligentes ut ille, diuinorum praeceptorum obseruatores: Quorum admirationi satisfacit dominus, dicens nō esse tribuēdum potestati humanæ, quod quisquā saluetur, sed diuinæ: nam id quo ad homines impossibile est, deo autem omnia possibilia sunt. Proinde in eo solo fidamus, apud quem est nostrae potestas salutis, non in nobis ipsis, nō in nostra potestate, nō in diuitijs, & sic saluari poterimus: non nostra quidem, sed dei potestate: nec nostra sed dei uoluntate, qui uult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem uenire ueritatis. Haec est unica uia salutis, quærere scilicet eum unicū qui uult & potest saluare: qui praecognoscitur fide, quæritur spe, & tangitur amore. At quia Petrus audierat dominum dicentem adolescenti, qui nimium hærebat diuitijs: Vade, uende omnia quae habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in caelo: & ueni, sequere me. interrogat eum, quam gratiam recepturi sint, qui affectu reliquerunt omnia (etsi non uendi derint ea & pauperibus erogauerint) & secuti sunt eum, cuiusmodi & ipse erat & cae

189

Psal. 72.

190

teri, quos pro duodenario tribuum Israël numero, delegerat dominus. Cuius etiam
interrogationi satisfacit dominus, referate Matthæo, dicens. ¶ Tūc respondens Pe-
trus, dixit ei: Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te, quid ergo erit nobis? IES-
VS autē dixit illis: Amē dico uobis, quod uos qui secuti estis me, in regeneratione, cū
federit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & uos super sedes duodecim, iu-
dicātes duodecim tribus Israël. Et omnis qui reliquerit domū, uel fratres aut sorores,
aut patrē aut matrem, aut uxorē aut filios, aut agros propter nomē meū: centuplū ac-
cipiet, & uitā æternā possidebit. Multi autē erūt primī, nouissimi: & nouissimi, primī.
¶ Præmiū magnū, magnāq; gratia rependetur apostolis in altero seculo. nā qui in re-
generatione, in noua baptismatis gratia, in ea natiuitate, quæ ex deo est, & filiorū dei
(hoc siquidē esse *παλιγενεσίαν*, manifeste aperit Paulus in epistola ad Titū, cap. 3) se-
cuti dominū fuerāt, cū omnes homines resurgent, CHRISTO sedēti in sede maiesta-
tis suæ coassidebunt, & iudicāti cōiudicabunt duodecim tribus Israël, quæ est uniuersa
credentiū multitudo. quod magnā, quam in regno beatorū habituri sunt, præmis-
sionem pariter & gloriam ostendit. Et qui eorū imitatione, quippiam cui immodico
adhærebat amore, ut domū, fratres, sorores, patrē, matrem, uxorē, liberos, aut domi-
nia, & possessiones propter amorē CHRISTI dimiserit, & eum secutus fuerit, centu-
plam gratiā in hoc mundo (ut Marcus & Lucas sentiunt) accipiet, & in altero uitam
æternam. Sed inquires, acceperunt ne apostoli centuplū in hoc mundo? Etiam, immo
plusquā cēties centuplū, si spiritū attēdas. Quot enim domos Petrus pro una aut alte-
ra quā dimiserat, inuenit in hoc mūdo? Quot Paulus? Si Petrus dimisit fratres aut so-
rores, quot milia fratrū & sororū spiritaliū inuenit? Si patrē aut matrē, quot spiritua-
les & patres & matres nactus est, qui maiori eū charitatis & dilectionis affectu prose-
quebantur, quā unquam profecuti fuerint pater & mater carnalis? Si uxorē, quot
ei casto spiritu coniunctæ sunt: quanquā carnalis quoq; uxor, cōiunx spiritalis ei ef-
fecta est, quem & sancto martyrio præcessit ad CHRISTVM. Si filias, quot illi fuere fi-
liæ spirituales: At uero & Petronilla filia eius secundū carnem, filia spiritalis effecta
est. quā non tantū dilexit, quā filia carnis erat, quā quia filia spiritus: quæ sacra uir-
ginitate filio dei, pro corruptibili marito, æternitatis sponsum consecuta est. Et quis
non uidet ita esse in ihs, qui pro nomine IESV (nō enim dico pro nomine cuiusquam
alterius) omnia reliquerunt, & ipsum uero ac flammante secuti sunt amore? dico autē
uero: nam hic omnium maxime uerus est amor. si enim cuiusquam alterius te detine-
at amor, qui est affectus te ipsi agglutinans, nō sequeris CHRISTVM. etenim nullus
affectus nisi CHRISTI, sequitur CHRISTVM. Et qui plus amat, alios præcedit: qui
minus, sequitur. Hinc multi primī erunt nouissimi, ihs scilicet qui primī erant, ad affe-
ctum terrenorū relabētibus, aut certē minus amātibus: & nouissimi, primī, ihs scilicet
qui nouissimi erāt, plusquam qui primī, propter nomen CHRISTI, se suāq; abdicā-
tibus, & eundem magis amantibus. Et si id: Multi autem primī, erunt nouissimi: &
nouissimi, primī: dictum sit de Iudæis & gentibus. Nam Iudæi tempore ueteris legis
erant primī, & præcedebant sequendo deum, gentiles: ultimi adueniente autē noua,
multi Iudæorū effecti sunt nouissimi, & multi gentiliū primī: ut qui omnibus relictis,
CHRISTVM sunt secuti. Ergo nitamur abdicatione nostri & nostrorū, sequi CHRIS-
TVM, non pro alio nomine quā CHRISTI: face quidem amoris accensa in cordi-
bus nostris: & cētuplum accipiemus in hoc mundo, & uitam æternā hæreditate pos-
sidebimus in altero, in quo gaudiū nobis nunquā defuturum est, per benedictionem
summi patris, & filij eius domini nostri, et spiritus sancti infusoris totius boni, qui de-
us sunt unitrinus. Cui laus, honor, decus, uirtus, gloria & gratia ū actio in perennia
seculorum secula, Amen.

CAPVT VIGESIMVM.

Simile est regnum cœlorum homini patrifamilias, qui exiit 192
 primo mane conducere operarios in uineam suam. Cōuen-
 tiōe aut facta cū operariis ex denario diurno, misit eos in ui-
 neā suā. Et egressus circa horā tertiā, uidit alios stātes in fo-
 ro ociosos, & dixit illis: Ite & uos in uineā meā, & quod iu-
 stum fuerit dabo uobis. Illi autem abierunt. Iterum autem exiit circa sextā
 & nonam horam, & fecit similiter. Circa undecimam uero exiit, & inuenit
 alios stantes, & dicit illis: Quid hic statis tota die ociosi? Dicūt ei: Quia ne-
 mo nos conduxit. Dicit illis: Ite & uos in uineam meam. Cum sero autem
 factum esset, dicit dominus uineæ procuratori suo: Voca operarios, & red-
 de illis mercedem: incipiens à nouissimis usque ad primos. Cum uenissent
 ergo qui circa undecimam horam uenerant, acceperunt singulos denarios.
 Venientes autem & primi, arbitrati sunt quod plus essent accepturi: accepe-
 runt autem & ipsi singulos denarios. Et accipientes murmurabant aduer-
 sus patremfamilias, dicentes: Hi nouissimi una hora fecerunt, & pares illos
 nobis fecisti, qui portauimus pondus diei & æstus? At ille respondens uni
 eorum, dixit: Amice non facio tibi iniuriam. Nōne ex denario conueni-
 sti mecum? Tolle quod tuum est, & uade. Volo autem & huic nouissimo
 dare sicut & tibi. Aut non licet mihi quod uolo, facere? An oculus tuus ne-
 quam est, quia ego bonus sum? Sic erunt nouissimi, primi: & primi, nouis-
 simi. Multi enim sunt uocati, pauci uero electi. ¶ Et ascendens IESVS 193
 Hierosolymam, assumpsit duodecim discipulos secretò, & ait illis: Ecce
 ascendimus Hierosolymam, & filius hominis tradetur principibus sacerdo-
 tum & Scribis, & condemnabunt eum morte, & tradent eum gentibus ad
 illudendū, & flagellandum, & crucifigendum, & tertia die resurget. ¶ Tūc 194
 accessit ad eum mater filiorum Zebedæi, cum filiis suis, adorans & petens
 aliqd ab eo. Qui dixit ei: Quid uis? Ait illi: Dic ut sedeant hi duo filii mei,
 unus ad dexteram tuam, & unus ad sinistram in regno tuo. Respondens au-
 tem IESVS, dixit: Nescitis quid petatis. Potestis bibere calicem, quē ego
 bibiturus sum? Dicunt ei: Possumus. Ait illis: Calicem quidem meum bi-
 betis, sedere autem ad dexteram meam uel sinistram, non est meum dare
 uobis, sed quibus paratum est à patre meo. Et audientes decem, indignati
 sunt de duobus fratribus. ¶ IESVS autem uocauit eos ad se, & ait: Scitis 195
 quia principes gentium dominantur eorum: & qui maiores sunt, potesta-
 tem exercēt in eos? Non ita erit inter uos. Sed quicumq; uoluerit inter uos
 maior fieri, sit uester minister: & qui uoluerit inter uos primus esse, erit ue-
 ster seruus. Sicut filius hominis non uēnit ministrari, sed ministrare, & da-
 re animam suam in redemptionem pro multis. ¶ Et egrediētibus illis ab 196
 Hiericho, secuta est eū turba multa. Et ecce duo cæci sedentes secus uia, au-
 dierunt quia IESVS trāsiret, & clamauerūt dicentes: Domine, miserere no-
 stri, fili Dauid. Turba autē increpabat eos, ut tacerent. At illi magis clama-
 uerunt.

bant, dicentes: Domine, miserere nostri, fili David. Et stetit IESVS, & uocauit eos, & ait: Quid uultis ut faciam uobis? Dicunt illi: Domine ut aperiantur oculi nostri. Misertus autem eorum IESVS, tetigit oculos eorum. Et confestim uiderunt, & secuti sunt eum.

ANNOTATIONES BREUES XXXIII. CIRCA LITERAM CAP XX.

1	Simile * ὅτι enim	An	βαπτίζομαι, βαπτισθῆναι
2	primo mane	19	facere?
	ἀμα πρωί		* ἐν τοῖς ἡμέραις
3	diurno,		in ihs quæ mea sunt
	τῆν ἡμέραν	19	nequam
	in diem		πονηρός
5	quod	22	secretò,
	ὅτι		κατ' ἰδίαν
	quodcunque		seorsum
7	uero * ὥραν horam		* ἐν τῇ ὁδῷ in uia
8	stātes * ἀργούς ociosos	27	uis?
9	uineam meam.		* ἢ δὲ Illa autem
	* Ὅτι ἂν ἢ δίκαιος,	28	ad dextram
	ἀφ' ἑαυτοῦ	28	ad sinistram
	& quodcūq; fuerit iu		ἐκ δεξιῶν
	accipietis (stum,		ἐξ εὐωνύμων
11	Cum uenissent ergo		à dextris
	καὶ ἐλθόντων		à sinistris
	Et cum uenissent		& infra
12	singulos denarios.	29	calicem
	ἀνὰ δηνάριον		ποτήριον
	singuli denarium		poculum
	& infra.	30	bibiturus sum?
16	æstus?		πίνω
	τὸ ἄκαυστον		bibo
	æstum		* ἢ τὸ βάπτισμα ὁ ἔγω
17	Amice		βαπτίζομαι, βαπτισθῆναι
	ἑταίρε		aut baptisate q̄ ego
17	Nōne - ex		baptizor, baptizari
18	Volo autem - &	30	bibetis,
19	Aut		* Ὅτι βάπτισμα ὁ ἔγω

COMMENTARIUS IN CAPVT VIGESIMVM.

192

Ominus proponit parabolam, ut intelligamus id, primos scilicet non nunquam fieri nouissimos, & nouissimos primos, dicens. ¶ Simile est regnum cœlorum homini patrifamilias, qui exijt primo mane conducere operarios in uineam suam. Conuentione autem facta cum operarijs ex denario diurno, misit eos in uineam suam. Et egressus circa horam tertiam, uidit alios stantes in foro ociosos, & dixit illis: Ite & uos in uineam meam, & quod iustū fuerit, dabo uobis. Illi autē abierūt. Iterū autē exijt circa sextam & nonā horā, & fecit similiter. Circa undecimā uero exijt & inuenit alios stātes, & dicit illis: Quid hic statis tota die ociosi? Dicūt ei: Quia nemo nos cōduxit. Dicit illis: Ite & uos in uineā meā. Cum sero autē factū esset, dicit dominus uineæ procuratori suo: Voca oparios, & redde illis mercedē, incipiēs à nouissimis usq; ad primos. Cū uenissent ergo qui circa undecimā horam

horam uenerant, acceperunt singulos denarios. Venientes autem & primi, arbitra-
 ti sunt quod plus essent accepturi: acceperunt autem & ipsi singulos denarios. Et
 accipientes, murmurabant aduersus patrem familias, dicentes: Hi nouissimi una ho-
 ra fecerunt, & pares illos nobis fecisti, qui portauimus pondus diei & aestum? At il-
 le respondens, uni eorum dixit: Amice, non facio tibi iniuriam. Nonne ex denario con-
 uenisti mecum? Tolle quod tuum est, & uade. Volo autem & huic nouissimo dare, si-
 cut & tibi. An non licet mihi quod uolo, facere? An oculus tuus nequam est, quia ego
 bonus sum? Sic erunt nouissimi, primi: & primi, nouissimi. Multi enim sunt uocati, pau-
 ci uero electi. ¶ Vita conditionis humanæ, quinque partibus dispescitur, pueritia, ado-
 lescentia, iuuenta, senio, & ultima, quam nonnulli decrepitam uocant, ætate. Qui in
 pueritia mittuntur, hora prima mittuntur. Qui in adoleſcētia, hora tertia. Qui in iuuen-
 ta, hora sexta. Qui in senio, hora nona. Qui denique in defecta ætate, hora undecima.
 Et usque adeo bonus est deus, ut ijs qui in ultima uitæ particula mittuntur, si uineæ do-
 mini, quæ est lex gratiæ, lex amoris, lex perfectæ libertatis, reliquum uitæ suæ quan-
 tulumcunque sit, impendat: tantam fruitionem & gloriam impertiatur, quantam ex
 conductione in prima, aut promissione in media: ut gloria & merces non imputetur
 operibus: sed bonitati, liberalitati, & gratiæ eius, qui per suam gratiam, & misericor-
 diam nos saluos facit, non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos. Sunt tamē qui tam
 parui sensus sunt, ut qui à principio conducti sint, ipsos plus gloriæ accepturos existi-
 ment: quia diutius certando & ludando contra feruorem perturbationum euincen-
 darum operati sunt. Adeo ut quodam modo contra deum murmuraret, si scirent po-
 stre mos fore æquales in gloria: ignorantes id non operibus deberi, sed totum bonita-
 ti superbenigni dei tribuendū esse: quia merces est, non operis, sed gratiæ. et pactum
 quod deus nobiscum ferit, est pactum gratiæ & misericordiæ suæ: pactū quidē non
 se obligantis, sed suam exuberantē bonitatem declarantis: sic & promissio. Dilige er-
 go opus, quia opus multiplicis gratiæ dei, nos ad illud mittentis, & diligentissime ex-
 erce: magis tamē dilige gratiā miserentis: maxime autem omnium suspice, admirare, &
 ama superfluentem illā bonitatis largitatem, omnium gratiarum fontem inexhaustibile.
 Ergo haud inconcinne regnum cœlorū, regnū CHRISTI designat. Homo pater fa-
 milias, deū patrem cœlestē. Quod exit, diuina quædam uisitatio & uocatio est. Quod
 con ducit, quod mittit diuinum pactum, promissio & impulsio. Qui mane mittuntur,
 sunt qui in pueritia impelluntur. Qui hora tertia, qui in adoleſcētia. Qui sexta, qui in
 iuuentute. Qui nona, qui in senio. Qui undecima, qui in fine uitæ. Uinea, lex CHRI-
 STI, lex gratiæ, lex fidei perfectæ, quæ plenā in deo fiduciā secum trahere debet, con-
 summantēque charitatē. Operationes in uinea, opera fidei. Serū factū, finis uitæ. Procu-
 rator patris familias: CHRISTVS, non solū deus, sed & homo existēs. Denarius quem
 singuli accipiunt, merces omnimodæ gratiæ, uita æterna, gloria sempiterna. Primi qui
 arbitrantur se plus accepturos, qui murmurant aduersus patrē familias: sunt qui uiuen-
 tes non intelligunt summā dei liberalitatē, & aliquo modo fidunt operibus suis. Ulti-
 mi, qui nihil operibus suis fidunt: quippe qui tãto tēpore nihil operati sunt, sed cū tar-
 da hora operari cœperint, & penē nihil, solā expectant dei uoluntatē. Et hi sola diuina
 electione saluari dicuntur, primi uero pacto, medijs promissione. Quod iustū (inquit)
 fuerit, dabo uobis. Verum qui operibus suis aliquo modo fidunt, minus deo fidunt,
 minusque amant deum: qui autē nullo modo, sed pacto, sed promissione, immo omnia
 deo tribuunt, plus deo fidunt. Cuius ineffabili bonitate, qui nouissimi fuerunt operan-
 do, facti sunt primi gratiam recipiendo. Et qui primi operando, nouissimi gratiam re-
 cipiendo. Quare bonum est quantumcūque quis operetur, quod impulsiois dei est,
 soli bonitati dei fidere: uolūtatis enim dei, & superbonæ quidē uolūtatis est, quod sal-
 uamur, non nostra. Nostra enim nihil ad hoc ipsum efficaciter potest, dei autē omnia

potest. si portauerunt pondus diei, id est aeternum, qui ab ineunte aetate, concupiscentias & tentationes euicerunt. Porro ad uineam patrisfamilias excolendam uocati sunt omnes, qui Euangelium CHRISTI audierunt. Sed non omnes electione saluari dicuntur: sed quidam pactione, & quidam promissione, plus minus uel operantes: electione autem quippiam uel perexiguam operantes, ut latro in cruce: & hi sunt pauci, ne quis nimium confidens, differat operari. Vocati autem, & alijs modis saluari possunt, multi. Et hoc, si in fine uitae operari non desistant: nam qui bonum dei uerbum, idemque saluificum audierunt, & non sunt operati, aut citra uitae terminum ab operibus destiterunt, uocati sunt, at salute priuabuntur. Quid enim iuuaret, si in uineam missus operareris, sed non usque ad finem: nam scriptum est: Qui autem perseverauerit usque in finem, hic saluus erit. Hac ergo parabola declaratur superbenigni dei bonitas, qui omnes saluandos uisitat, uocat, impellit: quosdam ueluti ex pacto, quosdam promissione, quosdam sola electione, & exuberanti uoluntatis suae bonitate: operantes, ad suam quidem gloriam uolens saluos facere. Qua parabola finita, ascendit dominus Hierosolymam. ascendit dico: nam ex Hiericho soluerat, ut numero 196. cognoscitur. Hiericho autem in humiliore parte iacet, ex qua ascendunt qui Hierosolymam petunt. Ait ergo sic Matthaeus. ¶ Et ascendens IESVS Hierosolymam, assumpsit duodecim discipulos secretò, & ait illis: Ecce ascendimus Hierosolymam, & filius hominis tradetur principibus sacerdotum & Scribis: & condemnabunt eum morte: & tradent eum gentibus ad illudendum, & flagellandum, & crucifigendum, & tertia die resurget. ¶ Dominus noster duodecim apostolis suis, seorsum frequenter inculcare solebat passionis suae memoriam, ut iam quoque superius tactum est capitibus 16. & 17. numeris 160. & 170. Quod & hic fecit: partim ut sic diuinitatem ipsius intelligerent, quem nihil latere poterat: cui ea quae nondum erant, neque cogitata fuerant, aequae praesentia erant, atque si iam facta fuissent aut praesentia. partim ut in eis fidem resurrectionis indubitatae firmaret: quo minus illis molesta foret ob mortem eius absentia, quos tam breui solatura esset ex resurrectione praesentia, quae triduo solum, & eo quidem incompleto illis erat subtrahenda. Caeterum quia frequenter Iacobus & Ioannes audierant loqui de regno dei, cuius specimen iam uiderant in monte sancto, ut capite 17. dudum uisum est, & paulo post capite 19. respondente domino ad Petrum, & dicente: Cum sederit filius hominis in sede maiestatis suae, sedebitis & uos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel: eius gloriosi regni innouata fuerat recordatio: suggererunt Salomae matri suae uxori Zebedaei, ut id exoraret pro eis a domino, cui grata erat & officiosa, ut ipsorum alter in dextera eius, et alter in sinistra in regno ipsius sederet. Quod ex uerbis Matthaei facile intelligitur, dicentis. ¶ Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedaei cum filijs suis, adorans & petens aliquid ab eo. Qui dixit ei: Quid uis? Ait illi: Dic ut sedeant hi duo filij mei, unus ad dexteram tuam, & unus ad sinistram, in regno tuo. Respondens autem IESVS, dixit: Nescitis quid petatis. Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? Dicunt ei: Possumus. Ait illis: Calicem quidem meum bibetis, sedere autem ad dexteram meam uel sinistram, non est meum dare uobis, sed quibus paratum est a patre meo. Et audiētes decem, indignati sunt de duobus fratribus. ¶ Ambitio, honorisque cupiditas, quae ex respectu sui ipsius nascitur, & non nihil carnis habet, Iacobum & Ioannem tentauerat. Vnde eos dominus iuste castigauit, dicens: Nescitis quid petatis. ubi eos tacite arguit simulationis, & ignorantiae paruacque fidei. Simulationis quidem quod submisissent matrem, quasi id ipsi non peterent, sed sola matris sollicitudo pro ipsis intercederet. Ignorantiae uero & paruac fidei, ut qui putarent hanc subornationem dominum latere, quem credere debebant omnia nosse. Non legerant forte in psalmis, aut certe legendo parum aduerterant de domino dictum esse: Dixit dominus domino meo, sede a dextris meis. Sedere igitur aut esse a dextris eius aut a sinistris, est paternae ordinationis & constitutionis aeternae: non arbitrium, huic uel huic dare. et si non negaret domi-

ret domi-

ret dominus, quin potius assereret suum esse id dare, sed quibus ordinatum est à patre: non autem pro eorum arbitrio ac uoluntate ipsis dare. Poterat & gloriosa illa uisio in monte sancto facta, ad ambitionem illam corda eorum traxisse. sed ad humiliu cogitationem auocat eos dominus, cum interrogat ipsos: Potestis bibere calicē, quem ego bibiturus sum? quod designat: Potestis esse participes malorum, quæ ego passurus sum? Qui dixerunt (etsi forte non intellexerūt) Possumus. Quibus dixit ita esse futurum, ut memoria & recordatione illorum, caderet eorū ambitio: & in ipsis obtineret humilitas, effugaretur ignorantia, & suboriretur diuinitatis eius uera fides & illuminatio. Sed & cæteri apostoli audientes, quod Iacobus & Ioannes qui fratres erāt, id ambissent: indignati sunt, et indignatiōe quidē quæ zeli quippiā & æmulationis habebat. Proinde eos dominus ad se accersuit, sedauitq; ipsos, ad humilitatis spiritus studia reuocando, amputatis huiusmodi ambiēdi zelandiq; affectibus. Quod sic aperit

» Matthæus. ¶ IESVS autē uocauit eos ad se, & ait: Scitis quia principes gentiū do- 195
 » minantur earū: & qui maiores sunt, potestatem exercent in eas. Nō ita erit inter uos:
 » sed quicūq; uoluerit inter uos maior fieri, sit uester minister. Et qui uoluerit inter uos
 » primus esse, erit uester seruus. Sicut filius hominis non uenit ministrari, sed ministra-
 » re, & dare animā suam redemptionem pro multis. ¶ Non est spiritualiū hominū, ut
 » quis ambiat inter alios magnus fieri, & alijs dominari: sed gentium, & eorū qui mun-
 » do & concupiscentijs eius uiuunt, qui & mortui sunt deo, & spiritui. Ideo inter spiri-
 » tuales, si quis uelit magnus fieri, et ambiat alijs dominari, ministerio aliorū deputetur,
 » sitq; eorū seruus, donec mortificatus fuerit is appetitus. Quomodo enim quādiu ser-
 » uus est cōcupiscentiæ, esset seruus spiritus: quo donec cōcupiscentia profus extincta
 » fuerit, erit indignus: Et hæc sit iter spirituales lex certa, inuiolabilisq; regula. Subinde
 » exemplū suū proposuit eis dominus, qui cū is esset, de quo Daniel in sacra uisione di-
 » cit: Et ecce cum nubibus cœli quasi filius hominis ueniebat, & usque ad antiquū die- Dani. 7.
 » rum peruēnit, & in cōspectu eius obtulerūt eum. Et dedit ei potestātē, & honorē, &
 » regnum, & omnes populi, tribus, & linguæ ipsi seruiant. Potestas eius, potestas æter-
 » na, quæ non auferetur: & regnum eius, quod non corrūpetur. Cum is inquam, talis Colof. 1.
 » tantusq; esset, primatū tamen non ambiuit, quē ipse natura tenebat in omnibus: non
 » imperiose dominatus est, seruos sua potentia, qua etiā excellebat omnia, cōpellendo:
 » sed ministrare uenit, & animā suam dare redemptionē pro nationibus & populis, eti-
 » am innumeris, modo ipsi exemplum humilitatis eius, & archetypæ benignitatis non
 » fastidirent, sed sequerētur & imitarentur ipsum. Sicq; & illos & istos dominus in spi-
 » ritu māuetudinis repressit. Et hoc factum est in egressu Hiericho, ut innuit Matthe-
 » us, dicens ¶ Et egredientibus illis ab Hiericho, secuta est eum turba multa. Et ecce 196
 » duo cæci sedentes secus uia, audierunt quia IESVS transiret, & clamauerūt dicentes:
 » Domine, miserere nostri, fili Dauid. Turba autem increpabat eos, ut tacerent. At illi
 » magis clamabant, dicētes: Domine, miserere nostri, fili Dauid. Et stetit IESVS, & uo-
 » cauit eos, & ait: Quid uultis ut faciā uobis? Dicunt illi: Domine, ut aperiantur oculi
 » nostri. Misertus autem eorum IESVS, tetigit oculos eorum. Et confestim uiderunt,
 » & secuti sunt eum. ¶ Quod paulo ante fecit dominus in spiritu, in duabus apostolo-
 » rum partibus: quarum cum utraq; esset cæca, illa ambitione, ista zelo & æmulatione,
 » mētes cœlestis doctrinæ potētia illuminauit: hic in signo facit uisibili, duos illuminan-
 » do cæcos corpore. Ac ut illi secreto mentis tactu illuminati sunt, sic & isti corporis
 » aperto. & utriq; tactu misericordiæ. Misertus (inquit) eorū IESVS, tetigit oculos
 » eorū. Vtq; illi secuti sunt dominum animo, sic continuo isti corpore. Sed maior gra-
 » tia illis, quā istis facta est: nam illi suū morbū non agnoscebant, isti agnoscebant. Illi
 » non requirebant opem, sed diuina benignitas prauēnit eos, antequam agnoscerent
 » & cōfiterentur, sanare. Isti requirebāt, & cū agnoscerēt, exegit ab eis dominus cōfes-
 » sionē, sicq; eos sanauit, Qd turba increpate ut tacerēt, multo fortius clamabāt: indiciū

est nobis cognoscentibus morbum nostrum, clamandum esse ad dominum, & impedimentis tentationibusque ingruentibus multo fortius uociferandum. Tunc enim miseratio dei ad ipsum nos adducit: & confessione facta, sancto suo attractu iustificat animas nostras. iustificati autem confestim sequi debemus salutis nostrae auctorem, tam optanda sanitarum beneficia largientem, summum patrem uenerantes, qui nos per filium suum sanauit, & per spiritum sanctum illuminauit. Cui honor, potestas, & gloria in omnia seculorum secula. Amen.

C A P V T V I G E S I M V M P R I M V M.

- 197 **T** cum appropinquassent Hierosolymis, & uenissent Bethphage ad montem oliueti: tunc IESVS misit duos discipulos, dicens eis: Ite in castellum quod contra uos est, & statim inuenietis asinam alligatam, & pullum cum ea: soluite, & adducite mihi. Et si quis uobis aliquid dixerit: dicite quia dominus his opus habet. & confestim dimittet eos. Hoc autem factum est, ut adimpleretur quod dictum est per prophetam, dicentem: Dicite filiae Sion, ecce rex tuus uenit tibi mansuetus, sedens super asinam, & pullum filium subiugalis. ¶ Euntes autem discipuli, fecerunt sicut praecepit illis IESVS. Et adduxerunt asinam & pullum, & imposuerunt super eos uestimenta sua, & eum desuper sedere fecerunt. Plurima autem turba, strauerunt uestimenta sua in uia. Alii autem caedebant ramos de arboribus, & sternebant in uia. Turbae autem quae praecedebant, & quae sequebantur, clamabant, dicentes: Osanna filio Dauid, Benedictus qui uenit in nomine domini. Osanna in altissimis. ¶ Et cum intrasset Hierosolymam, commota est uniuersa ciuitas, dicens: Quis est hic? Populi autem dicebant: Hic est IESVS propheta a Nazareth Galilaeae. Et intrauit IESVS in templum dei, & eiiciebat omnes uendentes & ementes in templo: & mensas numulariorum, & cathedras uendentium columbas euertit, & dicit eis: Scriptum est, Domus mea, domus orationis uocabitur: uos autem fecistis illam, speluncam latronum. Et accesserunt ad eum caeci & claudi in templo, & sanauit eos. ¶ Videntes autem principes sacerdotum & Scribae mirabilia quae fecit, & pueros clamantes in templo & dicentes, Osanna filio Dauid: indignati sunt, & dixerunt ei: Audis quid isti dicunt? IESVS autem dicit eis: Vtique. Nunquam legistis, quia ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem? ¶ Et relictis illis, abiit foras extra ciuitatem in Bethaniam: ibique mansit. Mane autem reuertens in ciuitatem, esuriit. Et uidens fic arborem unam secus uiam, uenit ad eam, & nihil inuenit in ea nisi folia tantum, & ait illi: Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum. Et arefacta est continuo ficulnea. ¶ Et uidentes discipuli, mirati sunt, dicentes: Quomodo continuo aruit? Respondens autem IESVS, ait eis: Amen dico uobis, si habueritis fidem, & non haesitaueritis, non solum de ficulnea facietis, sed & si monti huic dixeritis, tolle & iacta te in mare, fiet. Et omnia quaecumque petieritis in oratione credentes, accipietis. ¶ Et cum uenisset in templum, accesserunt ad eum docentes, principes sacerdotum, & seniores populi,

35 res populi, dicentes: In qua potestate hæc facis? Et quis tibi dedit hanc potestatem? Respondens autem IESVS, dixit eis: Interrogabo uos & ego unum sermonem, quem si dixeritis mihi, & ego uobis dicam, in qua potestate hæc facio. Baptismus Ioannis unde erat, è cælo, an ex hominibus? At illi cogitabāt inter se dicentes: Si dixerimus, è cælo, dicet nobis: Quare ergo nõ credidistis illi? Si autem dixerimus, ex hominibus, timemus turbam. Oes enim habebāt Ioannem sicut prophetam. Et respondētes IESVS, dixerūt: Nescimus. Ait illis & ipse: Nec ego dico uobis, in quā potestate hæc facio. ¶ Quid autem uobis uidetur? Homo quidam habebat duos filios, et accedēs ad primū dixit: Fili, uade hodie opari in uineam meam. Ille autem respondēs, ait: Nolo. Postea autem poenitentia motus, abiit. Accedēs autem ad alterū, dixit similiter. At ille respondēs, ait: Eo domine. Et nõ iuit. Quis ex duobus fecit uoluntatem patris? Dicunt ei: Primus. Dicit illis IESVS: Amen dico uobis, quia publicani & meretrices præcedēt uos in regno dei. Venit enim ad uos Ioannes in uia iustitiæ, & non credidistis ei. Publicani autem & meretrices crediderunt ei: uos autem uidentis nec poenitentiam habuistis postea, ut crederetis ei. ¶ Aliam parabolam audite: Homo erat paterfamilias, qui plantauit uineam, & sepem circumdedit ei, & fodit in ea torcular, & ædificauit turrim, & locauit eam agricolis, & peregre profectus est. Cū autem tempus fructuum appropinquasset, misit seruos suos ad agricolas, ut acciperent fructus eius. Et agricolæ apprehensis seruis eius, alium ceciderunt, alium occiderunt, alium uero lapidauerunt. Iterum misit alios seruos plures prioribus, & fecerūt illis similiter. Nouissime autem misit ad eos filium suum, dicens: Verebuntur forte filium meum. Agricolæ autem uidentes filium, dixerūt intra se: Hic est hæres, uenite, occidamus eum, & habebimus hæreditatem eius. Et apprehensum eum eiecerunt extra uineam, & occiderunt. Cum ergo uenerit dominus uineæ, quid faciet agricolis illis? Aiunt illi: Malos male perdet, & uineam suam locabit aliis agricolis, qui reddent ei fructum temporibus suis. Dicit illis IESVS: Nunquam legistis in scripturis: Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli? A domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris. ¶ Ideo dico uobis, quia auferetur à uobis regnum dei, & dabitur genti facienti fructus eius. Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur: super quem uero ceciderit, conteret eum. Et cum audissent principes sacerdotum, & Pharisæi parabolas eius, cognouerunt quod de ipsis diceret. Et quærentes eum tenere, timuerunt turbas: quoniam sicut prophetam eum habebant.

ANNOTATIONES BREUES XXX. CIRCA LITERAM CAP. XXI.

2	oliueti, ὀλίβου	5	dicite ἔρετε	6	autem * ὅλον totum
	oliuarum		futurum	8	filiae τῆ θυγατρὸς
3	castellum τῆ κώμης	6	dimittet ἀποστέλλει	8	datiuus mansuetus, * καὶ &
	pagum		mittis	11	desuper

	ἐπάνω αὐτῶν	30	aruit * ἡ συκῆ ficus	ἐγὼ κύριε
	super illa	31	de ficulnea.	Ego domine
14	filio Dauid,		τὸ τῆς συκῆς	46 Quis
	τῷ ἡσδαβίδ		id quod accidit ficui	Vter
	datiuus.	32	tolle & iacsta te	48 præcedent
16	Populi autem		ἄσθητι βλήθητι	προάγουσι
	οἱ δὲ ὄχλοι		imperatiua passiuā	præsens.
	Turbæ autem	39	inter se	50 nec poenitentia habui
26	mansit.		ἐν αὐτοῖς	οὐ μετεμελήθητε (stis
	ἠυλιῶν	41	habebant	non fuistis poenitentia mo
	diuersatus est		ἔχουσι	51 Homo * τις quidā (ti
27	fici arborem		præsens	57 Verebuntur - forte
	συκῆν	44	operari in uinea meā.	habebimus
	ficum		ἐργάζου ἐν τῷ ἀμπελῶνι	κατάχωμεν
27	secus uiam;		opare i uinea mea (μου	occupemus
	ἐπὶ τῆς ὁδοῦ		imperatiuum.	59 uineam - suam
	in uia	44	poenitentia motus,	66 eius.
28	Nunquam		μεταμελήθητε	αὐτῆς
	μηκέτι	46	Eo domine.	ut referat regnum
	Non ultra			

COMMENTARIUS IN CAPVT VIGESIMVMPRIMVM.

197

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

Hiericho discesserat dominus, ut ueniret Hierusalem. & cum attingisset montem oliueti, ex parte Bethphage, misit ad pagum quendam duos è discipulis suis, ut inde soluerent asinam & pullum asinæ, & adducerent ei. Quod subdit Matthæus, dicens. ¶ Et cum appropinquassent Hierosolymis, & uenissent Bethphage ad montem oliueti; tunc IESVS misit duos discipulos, dicens eis: Ite in castellum quod contra uos est, & statim inuenietis asinam alligatam, & pullum cum ea: soluite & adducite mihi. Et si quis uobis aliquid dixerit, dicite, quia dominus his opus habet: & confestim dimittet eos. Hoc autem factum est, ut adimpleretur quod dictum est per prophetam, dicentem: Dicite filia Sion, ecce rex tuus uenit tibi mansuetus, sedens super asinam, & pullum filium subiugalis. ¶ Sunt qui putent castellum id ad quod misit eos dominus, fuisse Hierusalem, quā per cōtemptum nūcupauerit castellū. quod parū uerisimile est, eo quod Bethphage & Bethania sint ex ea parte mōtis, ex qua Hierusalem nullo modo conspici possit. at cum ait: Ite in castellum quod contra uos est, id est quod est è regione uestri: locum designat in prospectu eorum positum. Adde quod Hierusalem nusquam alibi κώμη nominatur, sed potius πόλις, etiam interdum cum insigni adiectione, ut ibi: Tūc assumpsit eum diabolus in sanctam ciuitatem, atque ter in illo capite, ut uideri licet, ciuitas appellatur. Pagus igitur ille erat Bethania, aut quiuis alius ex ea parte situs: in quo quæ erant, & quæ accidere debebant, prædixit discipulis quos misit, diuinitatis suæ argumentum exhibens. Hoc fecit ut impleretur, ut impleta cognosceretur prophetia, quæ de ipso à Zacharia propheta filio Barachia dicta fuerat: quæ sic nunc apud nos cap. 9. legitur: Exulta satis filia Sion, iubila filia Hierusalem: Ecce rex tuus ueniet tibi iustus & saluator, ipse pauper & ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ. Porro iussum domini executi sunt discipuli, dicente Matthæo. ¶ Euntes autem discipuli, fecerunt sicut præcepit illis IESVS. Et adduxerunt asinam & pullum, & imposuerunt super eos uestimenta sua, & eū desuper sedere fecerunt. Plurima autē turba, strauerunt uestimenta sua in uia. Alij autē cædebāt ramos de arboribus, & sternebāt in uia

198

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

»

in uia. Turbæ autem quæ præcedebant, & quæ sequebantur, clamabant, dicentes: Ofanna filio Dauid. Benedictus qui uenit in nomine domini. Ofanna in altissimis. ¶ Et non solum fecerunt discipuli, quæ iusserat dominus: sed etiam ex Marci undecimo & Lucæ decimonono, inuenerunt quæ prædixerat eis dominus: quod erat euentu rerum nosse, antequam fuissent ab homine cõcepta: quod dei est propriũ. Et per ea quæ tunc gesta sunt, intelligitur mysterium, solutio scilicet duorum populorũ, Per asinam quæ sub iugo erat, Iudaicus populus designatur, qui sub iugo legis erat. Per pullum, qui sub iugo non erat: populus gẽtium, qui nulla lege dei tenebatur, sed idololatria. Sed uterque soluitur, ille à iugo legis per gratiam, iste à uinculo idolorum per uerã dei agnitionẽ: sed & iste filius est asinæ solutæ per doctrinã, & spiritua- lis quidẽ filius. Hierusalem terrestris, Hierusalẽ repræsentat coelestẽ, ad quam CHRIS- TUS rex noster per fidei obedientiam utriusque populo insidens, perducit utrunque: sed prius ornamentis apostolicis decoratum, quæ sunt uirtutes & gratiæ doctrinæ apostolicæ. Qui uestimenta sternebant in uia, qui ramos ex arboribus cædebant, di- uinas significant honorificentias, sic & turbæ quæ præcedebant, & quæ sequeban- tur, clamantes: turbas beatorum deum perenniter laudantium. Et quid clamabant turbæ quæ præcedebant, & quæ sequebantur? Hosiah na, id est, Salua obsecro. Et cui id dicebant, cui clamabant? Filio Dauid, qui est CHRISTUS dominus semper be- nedictus. Et quam saluationem petebant, num terrenam? Minime, quod intelligitur per id quod subiungitur: Benedictus qui uenit in nomine domini, HOSIAH NA, id est saluũ fac obsecro, in altissimis: nã saluare in altissimis, solius dei est. Hac igitur uoce spiritus sancti motiõ facta, si ipsa dirigebatur ad CHRISTVM, indicabat uerè deus esse. Dico si id HOSIAH NA, dirigebatur ad CHRISTVM, nã alius sensus est, quem & arbitror ueriores, ubi uox illa non dirigitur ad CHRISTVM, nisi quatenus deus est, sed ad patrem. Si ergo uox illa HOSIAH NA, id est saluum fac obsecro, dirigatur ad patrem, bene uouentis imprecantisq; est. & tunc id filio Dauid, à uerbo HOSIAH regi intelligitur, quod apud Hebræos dandi quoque casui, aut certe quod ei respon- det iũgitur, ut ibi apud Ezechielem: Saluabo gregem meum. & Psalmo 43. Et bra- chium eorum nõ saluabit eos. Et 97. Saluabit sibi dextera eius. Vbi semper uerbum illud, datiuo aut ei quod datiuo æquipollet, iungitur. Verum apud nos, salua, siue sal- uum fac: & apud Grecos σωζω quod tantundem potest, semper accusatiuũ poscunt. Vnde & Psalmo 97. dicunt Græci, ἑσωκέραι αὐτῶν ἢ δεξιὰ αὐτοῦ. Saluauit ipsum dextera eius, quomodo etiam Latine uidetur fuisse dicendum. Vnde fit, ut quod dicebant tur- bæ HOSIAH NA filio Dauid, perinde sit ac si dixissent: Saluum fac obsecro filiũ Da- uid: Saluum fac inquam, tu qui es in altissimis. Quod autem interpres Matthæi et no- ster, reliquerunt datiuum, dicentes: ille, ὠσαννὰ τῷ υἱῷ δαυὶδ: iste, Ofanna filio Dauid. non male fecerunt: quia uerbum retinuerunt, illum deposcens casum, aut certe quod eius uice fungitur. At si uerbum illud Hebræum non seruiassent, sed dixissent, salua, siue saluum fac obsecro: utique datiuus in accusatiuum fuisset mutandus, & dicendũ: Saluum fac obsecro filium Dauid. Hæc autem laus & bona imprecatio, sumpta uide- tur ex hoc Psalmi 117. O domine saluũ fac, O domine bene prosperare, Benedictus qui uenit in nomine domini. & tunc turbis & pueris à spiritu sancto infusa, ut spiritũ audientes Dauid in ipsis loquentem, uerè intelligerent eum esse filium Dauid, ac ue- rè Mesiam. Et laudem esse ex Luca cognoscimus, dicente: Cœperunt omnes turbæ descendẽtium, gaudentes laudare deum. Vox igitur illa erat, & gaudij in spiritu san- cto & laudis, & bonæ imprecationis: laudis quidẽ, & patris, & CHRISTI quatenus erat deus: bonæ aut imprecationis, identidem CHRISTI quatenus erat homo. Neq; unquam ulli alij regi Hebræorum laus ea data est, sed soli CHRISTO peculiaris erat: & ex spiritu prophetico, qui spiritus sanctus est, debita. Quid tãdem intrante IESV,

Ezech. 34.
Psal. 43.
97

Psal. 117.

Luc. 19.

Ego domine
Quis
Ver
præcedent
præsentis
nec potest
io fuitis
Homo
Verbum
habebimus
occupemus
ineam
ius
referat regnum
V N P R I M T A
salem & com
agum querant
um anima
appropinquat
IESV
m inuenit
uobis
Hoc autem
Dicite
suum subingit
erusalem
ad Bethphage
crispici
e uestris
quam
one, ut
it uidere
a parte
misit,
ignoscere
que licet
Ecce rex
& super
thæo.
tastam
cerit.
e arboribus

- 199 » in terrenam Hierusalem factum sit, indicat Matthæus, cum subdit. ¶ Et cum intras-
 » set Hierosolymam, cōmota est uniuersa ciuitas, dicens: Quis est hic? Populi autem di-
 » cebant: Hic est IESVS propheta à Nazareth Galilææ. Et intrauit IESVS in templum
 » dei, & eiecit omnes uendentes & ementes in templo, & mēsas numulariorum,
 » & cathedras uendentiū columbas euertit, & dicit eis: Scriptum est, Domus mea, do-
 » mus orationis uocabitur: uos autem fecistis illam, speluncam latronum. Et accesserūt
 » ad eum cæci & claudī in templo, & sanauit eos. ¶ Intrante IESV terrestrem Hiero-
 » solymam, commota est uniuersa terrestris ciuitas: sed & ingrediente cœlestem, admira-
 » ta est uniuersa cœlestis, dicente Esaia: Quis est iste qui uenit de Aedom, tinctis uesti-
 » bus de Bosra: iste formosus in stola sua, gradens in multitudine fortitudinis suæ: Cui
 » interrogationi dominus per semetipsum respōdere dignatus est: Ego qui loquor ius-
 » titiam, & propugnator sum ad saluandum. Sic & in ingressu materialis tēpli locutus
 » est iustitiam, cum eiecit uendentes & ementes in templo, & mēsas numulariorū, &
 » cathedras uendentiū columbas euertit, dicens: Scriptū est, Domus mea, domus ora-
 » tionis uocabitur. Quo designatur, sacra uendentes & emētes, à tēplo dei, deo etiā res-
 » pellente, exulare: item & auaros omnes, qui innocentium simplicitate abutūtur. Sed
 » & se propugnatorē ad saluandum ostendit, cum omnes ad se uenientes in tēplo, sana-
 » uit. Et qui poterant super his indignari, nisi qui reprobī erāt, & inimicī dei: Neq; etiā
 » ulli alij indignati sunt, nisi inimicī CHRISTI, dicente Matthæo. ¶ Vidētes autē princi-
 » pes sacerdotū & Scribæ mirabilia quæ fecit, & pueros clamantes in tēplo & dicētes:
 » Osanna filio Dauid: indignati sunt, & dixerunt ei: Audis quid isti dicunt? IESVS autē
 » dicit eis: Vtiq;. Nunquā legistis, quia ex ore infantū & lactentium perfecisti laudem?
 » ¶ Os infantū & lactentiū in ueritate, erat os neophytorū in fide, et recēter natorum,
 » pendentū ab ore domini, sermonēq; uitæ sugentium, ut infantes lac ab ubere matrū.
 » Horū, pueri Hebræorum figura erāt, qui in templo ut in sinu matris laudem, quā pri-
 » us turbæ incœperant, absoluebant ac cōplebant. Quid si etiā pueri clamabant in tem-
 » plo ab uberibus matrū pendētes: sic ora eorū mouēte deo, qui etiā lapides mouisset,
 » si turbæ tacuissent; ac dicebāt, Hosiah na filio Dauid, quæ est uox supreme laudantiū,
 » nominādo eum filiū Dauid (nam id indicabat Mesiam) & optime uouētium atq; im-
 » precantiū, dicendo, saluum fac obsecro: per quod principes sacerdotum, Scribæ &
 » Pharisei, nisi cæci fuissent, dominū esse Mesiam illū expectatū, cognoscere debebāt:
 » & id ipsum spiritum sanctum per ora illorū declarare. At uidentes inimicī Mesie, uir-
 » tutes dei mirabiles tā in ijs, qui sani facti sunt, quā in infantibus & pueris: nō homi-
 » ni, sed deo, cui soli talia possibilīa sunt, indignabātur, dicens: Audis quid isti dicunt?
 » Quos ex oraculo spiritus sancti cōuicit, Psalmo octauo, dicētis: Ex ore infantū & la-
 » ctentium perfecisti laudē. Quod autē sequitur: Propter inimicū & ultorē, id propter
 » illos ipsos in prophetia adiectū est: nā illi erant inimicī & uindices. Et infantes ac pueri
 » perferunt laudē, quæ cœpta fuerat à turbis: quæ etiā (ut dictum est) si tacuissent, la-
 » pides clamassent, impleuissentq; laudē, adeò uerum esse oportet dei oraculū. tūc enim
 » impleta est prophetia illa: qua impleta, & inimicis suis cōfusis (nam illā de Mesia scie-
 » bant dictam, & in eo uidebant impletā) IESVS reliquit illos, ciuitatē egressus. Quod
 » subdit Matthæus, inquiens. ¶ Et relictis illis, abiit foras extra ciuitatē in Bethaniam,
 » ibiq; mansit. Mane autem reuertens in ciuitatem, esuriit. Et uidens fici arborē unam,
 » secus uiam, uenit ad eam, & nihil inuenit in ea nisi folia tantum. Et ait illi: Nunquā ex
 » te fructus nascatur in sempiternum. & arefacta est continuo ficulnea. ¶ Mansit Be-
 » thaniæ ubi erat à morte uiuus, ubi erant & amici, inter quales manet & requiescit do-
 » minus. Noctem reliquit Hierosolymis: Bethaniæ autem magnam intulit lucē, nam
 » ipse dies erat. sed Hierosolymis mane cœpit, cum cœpit ad eam ciuitatem redire. sicut
 » redeunte sole, incipit mane redire. Et quid est, quod tunc esuriit, nisi quod desyderauit inha-

uit inha-

uit inhabitantium salutem, & eosdem in suum spirituale corpus transferre? Sed & arbor ficus, quæ secus uiam erat, principes sacerdotum & scribas monstrabat: & uia, legem. Ideo autem secus uiam erat, ut Latine habetur, quia legem non obseruabant. Folia tantum habebat, quia exteriorem sanctimoniam & uerba tantum, non etiam facta habebant. Non enim erat (inquit Marcus) tempus ficorum, id est fructuum eius: Marc. 11. quo designabatur illos eò malitiæ deuenisse, ut non esset eis amplius tempus bonorum operum. Quod arbor maledictionem accepit, & continuo aruit: designabat eos maledictionem à deo accepturos esse, qui fructum suum non fecerint in tempore, & ad omne bonum opus in sempiternum aridos fore. Signum tamen admirati sunt discipuli. Quod subiungit Matthæus, dicens. 202 ¶ Et uidentes discipuli, mirati sunt, dicentes: Quomodo continuo aruit? Respondens autem IESVS, ait eis: Amen dico uobis, si habueritis fidem & non hæsitaueritis: non solum de ficulnea facietis, sed & li monti huic dixeritis, tollere & iactare in mare, fiet. Et omnia quaecunque petieritis in oratione credentes, accipietis. ¶ CHRIS TVS, est ueritas. Fides, est imago ueritatis, quæ quanto est ueritati CHRIS TI similior, tanto potentior est: & ut imago solis non nisi à sole infunditur, neq; quæuis alia, nisi à re cuius fuerit: sic et fides de qua hic CHRIS TVS loquitur, fides infusa intelligenda est, cui semper sua adest ueritas: & non quæ ex nobis ipsis nascitur, aut humanitus per auditum infunditur: neq; qua sit quod uolumus, sed quod deus ipse uult: qualis erat in Elia, quando clausit coelū, quando igne 3. Reg. 17. elicuit de coelo, quando percussit Giezi lepra. Et adeò potens est, ut nihil sit illi impos- 4. Reg. 1. sibile: quia deo nihil est impossibile. Et qui in illa fide orant, obtinent quicquid petūt: 4. Reg. 5. ut Elia, qui cum illa fide oraret, obtinuit tot annis & mensibus coelum claudi. nam tunc orat spiritus fidei, non homo ut huiusmodi, sed ut plenus spiritu dei. uerum ut metus spem, id est fiduciā impedit esse efficacem, & odium erga aliquem charitatem ad deum esse consummatam; sic etiam humana hæsitatio interueniens impedit infusæ fidei efficaciam. Proinde dicit dominus: Si fidem habueritis & non hæsitaueritis. Fides enim à deo est: hæsitatio, à nobis. Sic & de fide, cum oramus: etenim nisi deus tollat quod à nobis est, parum etiam possunt sua in nobis dona. Discipulis itaque instructis de fide & oratione, eius que potentia, uenit dominus in templum, ubi & factum est quod hic insinuat Matthæus, subdens. ¶ Et cum uenisset in templum, accesserunt 203 ad eum docētem, principes sacerdotum, & seniores populi, dicentes: In qua potestate hæc facis? Et quis tibi dedit hanc potestatem? Respondens autem IESVS, dixit eis: Interrogabo uos & ego unum sermonem: quem si dixeritis mihi, & ego uobis dicam in qua potestate hæc facio. Baptismus Ioannis unde erat, è coelo, an ex hominibus? At illi cogitabant inter se dicentes: Si dixerimus, è coelo: dicet nobis: Quare ergo non credidistis illi? Si autem dixerimus, ex hominibus: timemus turbā. Omnes enim habebant Ioannem sicut prophetā. Et respondētes IESV, dixerunt: Nescimus. Ait illis & ipse: Nec ego dico uobis, in qua potestate hæc facio. ¶ Accesserunt ad IESVM in templū principes sacerdotū & seniores populi: qui erāt in figura arbor illa, aut iam maledicta, aut à deo maledicenda, quæ nullū posthac bonū fructū erat allatura: & se arborē malā & infructuosam esse proprio ore testati sunt, cum paulopost parabola domini adiecerūt; Malos male perdet, & uineā suam locabit alijs agricolis, qui reddēt ei fructus tēporibus suis. Et quæsierunt in qua potestate eiecerat uidentes & ementes, & uirtutes illas & signa mirabilia fecerat: quæ enim fecerat, admiranda erant opera: sanauerat enī uerbo tā corpa quàm animas, et tūc quoq; docebat & illuminabat ad uitā hominū mentes. Sed quia indigni erant, qui uerū dei responsū audirent, cui nō essent credituri, ut neq; diuinis signis quæ uidebāt credebāt, sicut de ipsis in Esaiā scriptū erat: Audite audiētes, & nolite intelligere: et uidete uidētes, & nolite cognoscere. Esai. 6. Et rursus: Cum feceris mirabilia, nō sustinebimus. Et præterea: Expandi manus meas 46 65

as tota die ad p̄p̄ulū incredulū, unica interrogatione cōsultauit eos, hęc scilicet: Vnde erat baptisma Ioannis: Nam tacita cōscientia uidētes se sine redargutione utrouis modo dixissent, respōdere nō posse (si enim dixissent, è cœlo, in hoc fuissent redarguendi quod cōtempserant, & non acceperāt. Si ab hominibus, in hoc quod omnes & ipsimet Ioannē ut prophetā habebāt, qui se missum à deo ad baptizandū prædicabat. Præterea si id negassent, imminēbat eis à turbis, quæ baptisma Ioānis adeptæ fuerāt, lapidationis periculum) egregie mentiti sunt, dicentes se unde esset Ioannis baptisma nescire: cū tamen scirent Ioannem esse prophetam, & ideo illud è cœlo esse. Quare cū malitiæ suæ mendacium adiecerint: merito reputati sunt indigni, qui ueritatem audirent. Nam ut tenebræ, capaces lucis nō sunt: sic neq; mendacium, ueritatis. Nec ego (inquit dominus) dico uobis in qua potestate hęc facio. Et hoc dicto, proposuit eis parabolā hęc

204 » ¶ Quid autem uobis uidetur: Homo quidā habebat duos filios, & accedens ad primū dixit: Fili uade, hodie operare in uinea mea. Ille autem respondens, ait: Nolo. Postea autem pœnitentia motus, abiit. Accedēs autem ad alterum, dixit similiter. At ille respondens, ait: Eo domine. Et non iuit. Quis ex duobus fecit uoluntatem patris: Dicunt ei: Primus. Dicit illis IESVS: Amē dico uobis, quia publicani & meretrices præcedent uos in regno dei. Vēnit enim ad uos Ioannes in uia iustitiæ, & non credidistis ei. Publicani autem & meretrices crediderunt ei: uos autem uidentes, nec pœnitentiam habuistis postea, ut crederetis ei. ¶ Hac parabola satis indicauit dominus, per hominem quendam, deum intelligi. Per duos filios, homines. Per primum, eos qui primum peccant, & deinde resipiscunt. Per secundum, eos qui se iustificāt, & iusti nō sunt. Uinea, est regnū dei. Operari in uinea, est legem regni dei obseruare, et opera fidei facere. Quod pater dixit utriq; filio, uade: designat qd̄ deus uocat omnes ad suum regnum. Primus dixit, nolo, quia primum peccat. Deinde uadit, quia postea resipiscit. Secundus dicit, eo: quia se dicit legis obseruatorem. Et non uadit, quia neq; legem obseruat, neque resipiscit, cum uoluntatem patris non faciat. Quod autem addit dominus: Vēnit autem ad uos Ioannes in uia iustitiæ, & quæ sequuntur, apertio est parabolæ. At dices: Publicani & meretrices quæ προάγουσι, id est præcedūt eos, crediderunt Ioanni. sed regnū Ioannis nō erat regnū dei, quod proprie regnū CHRISTI est, sed ueteris legis. Quomodo ergo præcedunt eos in regno dei: Ioannes fuit finis ueteris regni, & initium noui. & ideo quia Ioannes finiuit ueterem legem, & ipse erat adhuc sub ueteri lege: publicani & meretrices ad prædicationem Ioannis resipiscentes, præcesserunt principes sacerdotum & seniores, id est presbyteros populi: sed quatenus nouæ legis initium à Ioanne fuit. Adde quod & illi qui resipuerunt sub Ioanne, parati erant ad CHRISTVM recipiendum: & CHRISTO prædicanti, et operanti miracula adhærebant fide, cui (ut neque prius Ioanni) principes sacerdotū & seniores, & Scribæ & Pharisei non adhærebāt, & ideo iure illi istos præcedebant in regno cœlorum: & sic præcedebant, quod cum illi intrarent, isti nunquā intrabāt.

205 » ¶ Hac proposita parabola, secundam eis proponit dominus, dicens. ¶ Aliam parabolam audite: Homo quidam erat paterfamilias, qui plātauit uineā, & sepem circūdedit ei: & fodit in ea torcular, & ædificauit turrim, & locauit eā agricolis, & peregre profectus est. Cū autē tēpus fructuū appropinquasset, misit seruos suos ad agricolas, ut acciperent fructus eius. Et agricolæ apprehensis seruis eius, aliū ceciderunt, aliū occiderunt, alium uero lapidauerunt. Iterum misit alios seruos plures prioribus, & fecerūt illis similiter. Nouissime autem misit ad eos filiū suum, dicēs: Verebuntur forte filium meum. Agricolæ autē uidentes filium, dixerunt intra se: Hic est hæres, uenite occidamus eū, & habebimus hæreditatē eius. Et apprehensum eum eiecerunt extra uineā, & occiderūt. Cū ergo uenerit dominus uineæ, quid faciet agricolis illis: Aut illi: Malos male perdet, & uineā suā locabit alijs agricolis, qui reddent ei fructū temporibus suis.

suis. Dicit illis IESVS: Nunquam legistis in scripturis: Lapidem quem reprobaue-
 runt ædificantes, hic factus est in caput anguli: A domino factum est istud, & est mira-
 bile in oculis nostris: Ideo dico uobis, quia auferetur à uobis regnum dei, & dabi-
 tur genti facienti fructus eius. Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur: su-
 per quem uero ceciderit, conteret eum. Et cum audissent principes sacerdotum &
 Pharisei parabolæ eius, cognouerunt quod de ipsis diceret. Et quærentes eum te-
 nere, timuerunt turbas, quoniam sicut prophetam eum habebant. Et respondens IESVS,
 dixit iterum in parabolis eis, dicens. ¶ Hæ parabolæ ex re subiecta erant, quas
 (cū tamē de se, & CHRISTO essent) principes sacerdotum, Scribæ & Pharisei mini-
 me intelligebant, & ita se proprio ore iudicabant condemnabantq;: ut & Dauid se-
 ipsum ad parabolam Nathan, sed non respiciebant, immo magis, suo iudicio con-
 demnati, insaniebant. Porrò dominus suis uerbis aditum præstitit intelligentiæ pa-
 rabolæ. Ergo homo paterfamilias in typo, deus pater est, Vineæ, regnum ueteris le-
 gis, domus Israël, gens Hebræa. Sepes, diuina custodia. Torcular, lex uetus, quæ ex-
 primebat, secernebatq; purū ab impuro. Turris, sancta ciuitas, sanctūq; templū. Ser-
 uo primo missi, propheta priores de CHRISTO prænūciātes, Agricola, principes gē-
 tis Hebræorū, siue terrenæ, siue sacerdotalis functionis: ut pontifices, Scribæ & Pha-
 risei, qui priorum prophetarum quosdam ceciderunt, ut Hieremiam & Micheam:
 quosdam occiderunt, ut Esaïam & Amos: & quosdam lapidauerunt, ut Zachariam.
 Serui secundo missi, propheta posteriores, quos similiter malè habuerūt, ut Ioannes
 Baptista, quē interfecerunt. Filius postremo missus, CHRISTVS dominus. Cum dici-
 cit, Verebuntur forte, id forte, quod ex Luca 20. ubi habetur ἴσως, huc translatum
 uidetur, potius dicit arbitrij agriculturalum indifferentiam atque libertatem, quàm du-
 bitationem, respicitq; id, non deum, sed agriculturalum arbitrium, cui ex æquo relictum
 erat, uereri & non uereri, quāquam per diuinas uirtutes, & signa scripturasq; magis
 iuuabantur ad eum uerendum. Ex quo prompte elicitur, maius semper auxilium à
 deo arbitrio dari ad bonū, quàm ad malum. Quinimmo ad malum nunquā à deo ali-
 quid habet adminiculi: sed si quid habet, à carne illud habet, aut à mundo, aut à diabo-
 lo: sicuti Scribæ & Pharisei ex se inuidiam habebāt: ex mundo, regni retinendi con-
 cupiscentiā: ex diabolo, malignā suggestionem. At agricola intra se dixerūt: Hic est
 hæres. Quando dixerunt: Quādo etsi nollēt, arbitrati sunt esse Mesiam. Sed & quan-
 do dixerunt: Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum, & ueniēt Romani, & tol-
 lent locum nostrum & gentem. Et dixerunt, Venite occidamus eum, quando dixe-
 runt: Expedit uobis, ut unus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat. Et
 apprehensum eum eiecerūt extra uineam, quando extra ciuitatem eum crucifixerūt.
 Cum interroganti domino responderunt: Malos male perdet, & uineam suam loca-
 bit alijs agricolis, se proprio ore condemnarunt, & uerum dixerunt. Et id: Vineam su-
 am locabit alijs agricolis, oppositū dicit eius, quod intra se cogitauerant: Habebimus
 hæreditatem eius. Quod dominus quodāmodo parabolæ ænigma reagens, ampli-
 us id ita euenturum detexit, cum ait, Nūquam legistis in scripturis: Lapidē quē repro-
 bauerūt ædificātes, hic factus est in caput anguli: A domino factū est istud, & est mira-
 bile in oculis nostris: Lapis, CHRISTVS dominus. Aedificātes, principes sacerdotū,
 Scribæ et Pharisei, qui eū reprobauerūt. Factus est in caput anguli, cum factus est ca-
 put regni dei, caput ecclesiæ, caput tēpli spiritualis, utrūq; parietē, & iudæorū, & gen-
 tium connectēs. Et à deo factū est istud, non ab ædificantibus: qui cum eum reproba-
 rūt, à deo reprobi facti sunt. Et hæc res, hoc factum, admirabile est in oculis sanctorū.
 Siue, quod ex Græco uidetur, hic angulus angulūq; nexus à deo factus, est admirabi-
 lis in oculis & sanctorum, & prophetarū. Quod subiūgit: Ideo dico uobis, quia aue-
 retur à uobis regnū dei, & dabitur genti facienti fructus eius. cōfirmat respōsionem

2. Reg. 12.

Ioh. 11.

Heb. 11.

Psal. 117.

eorum, quæ seipſos condemnauerunt. Gens faciens fructum regni, gentium fideles, fidelesq; nouæ legis. Cadit impingit que in lapidem, qui offendit, qui peccat in ipsum, qui non credit in eum. Et confringetur, quia perpetuò damnabitur. Cadit lapis super eum, quem condemnat, quem punit, quem supplicij deputat æternis, & ideo conterit & comminuit eum. Tunc intellexerunt principes sacerdotum & Pharisæi, de se dictas parabolas, & manus inieciſſent in eum, nisi turbari metus eos corripuiſſet, quæ habebant eum ut prophetam: & insignem quidem prophetam, quem diu expectauerat. Ergo lapidi angulari capiti nostro, quod nos deo cõiunxit, cõpaginauit & uniuít, sic hæreamus, ut nunquã separari ualeamus: ut per ipsum summũ patrem, qui eum in uineam suam, ut reuereremur ipsum, misit, glorificemus in spiritu sancto, & laudem, & honorem, & indeficientem gratiarum actionem ei iugiter perſoluamus, in omnia seculorum secula. Amen.

CAPVT VIGESIMVM SECVNDVM.

- 206 **R**espondens IESVS, dixit iterũ in parabolis eis, dicens. ¶ Simile factum est regnum cœlorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo. Et misit seruos suos uocare inuitatos ad nuptias: & nolabant uenire. Iterũ misit alios seruos dicentes: Dicite inuitatis, ecce prandiũ meum parauit: tauri mei & altilia occisa sunt, & omnia parata, uenite ad nuptias. Illi autem neglexerunt, & abierunt, alius in uillam suam, alius uero ad negociationem suam: reliqui uero tenuerunt seruos eius, & contumeliis affectos occiderunt. Rex autem cum audisset, iratus est, & missis exercitibus suis perdidit homicidas illos, & ciuitatem illorum succendit. Tunc ait seruis suis: Nuptiæ quidẽ paratæ sunt, sed qui inuitati erant, non fuerunt digni: Ite ergo ad exitus uiarũ, & quoscunque inueneritis, uocate ad nuptias. Et egressi serui eius in uias, congregauerunt omnes quos inuenerunt, malos & bonos, & impletæ sunt nuptiæ discumbentium. Intrauit autem rex, ut uideret discumbentes, & uidit ibi hominem non uestitum ueste nuptiali. Et ait illi: Amice, quomodo huc intraſti non habens uestem nuptialem? At ille obmutuit. Tunc dixit rex ministris: Ligatis manibus & pedibus eius, mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium. Multi enim sunt uocati, pauci uero electi. ¶ Tunc abeuntes Pharisæi, cõsiliũ inierunt, ut caperent eum in sermone. Et mittunt ei discipulos suos cum Herodianis, dicentes: Magister, scimus quia uerax es, & uiam dei in ueritate doces, & nõ est tibi cura de aliquo: non enim respicis personam hominum. Dic ergo nobis, quid tibi uideatur, licet censum dari Cæsari, an non? Cognita autem IESVS nequitia eorum, ait: Quid me tentatis hypocritæ? Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denariũ. Et ait illis IESVS: Cuius est imago hæc, & superscriptio? Dicunt ei: Cæsaris. Tunc ait illis: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt dei, deo. Et audiētes mirati sunt, & relicto eo abierunt. ¶ In illo die accesserunt ad eum Sadducæi, qui dicunt non esse resurrectionem, & interrogauerunt eum dicentes: Magister, Moyses dixit: si quis mortuus fuerit, non habens filium, ut ducat frater eius uxorem illius, & suscitetur

suscitet semen fratri suo . Erant autem apud nos septem fratres , & primus
 uxore ducta defunctus est , & non habens semen , reliquit uxorem suam fra-
 tri suo . Similiter secundus & tertius usque ad septimum : nouissimè autem
 omnium & mulier defuncta est . In resurrectione ergo cuius erit de septem
 35 uxor? omnes enim habuerunt eam . Respondens autem I E S V S , ait illis :
 Erratis nesciètes scripturas , neque uirtutem dei . In resurrectione enim ne-
 que nubent neque nubentur , sed erunt sicut angeli dei in cœlo . De resurre-
 ctione autem mortuorū nō legistis , quod dictum est à deo , dicente uobis :
 Ego sum deus Abrahā , & deus Isaac , & deus Iacob? Nō est deus mortuo-
 40 rum , sed uiuentiū . Et audientes turbæ mirabantur in doctrina eius . ¶ Pha- 209
 risæi autem audientes quod silentium imposuisset Sadducæis , cōuenerunt
 in unū , & interrogauit eum unus ex eis legis doctor , tentans eū : Magister ,
 quod est mandatum magnum in lege? Ait illi I E S V S : Diliges dominum
 deum tuum ex toto corde tuo , & in tota anima tua , & in tota mente tua .
 45 Hoc est maximum & primum mandatum . Secundum autem simile est hu-
 ic : Diliges proximum tuum sicut teipsum . In his duobus mandatis uniuersa
 lex pendet & prophetæ . ¶ Congregatis autem Phariseis , interrogauit 210
 eos I E S V S , dicens : Quid uobis uidetur de C H R I S T O? Cuius filius est?
 Dicunt ei : Dauid . Ait illis : Quomodo ergo Dauid in spiritu uocat eū do-
 50 minū , dicens : Dixit dominus domino meo , sede à dextris meis , Donec po-
 nam inimicos tuos scabellum pedū tuorum? Si ergo Dauid uocat eum do-
 minum , quomodo filius eius est? Et nemo poterat ei respōdere uerbū , ne-
 que ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare .

ANNOTATIONES BREUES XXV. CIRCA LITERAM CAP. XXII.

6	occisa - sunt, πεθυμένα	discumbentibus	37	nubentur, γαμοῦσιν		
	immolata, μακτάτα	17	mittite eum ἀρατε αὐτόν	ἐκγαμίζονται		
	7	in uillam suam, ἐν τῷ ἴδιον ἀγρῷ	19	caperent παγιτεύσωσιν	ducunt uxores nuptum dantur	
	in proprium agrum, ἐν τῷ ἰδίῳ ἀγρῷ	23	nequitia τῆρ πονηρίαρ	37	erunt ἔισι	
	8	in suum rus ἐκείνου	malitia, πονηρία	38	præsens. dictū est * ὑμῖν uobis	
	12	quo scūque ὅσους	uerfuitia ἁμαρτία	38	dicente - uobis	
	12	quotquot ὅσοι	25	illis - I E S V S	39	Nō est deus * θεὸς δεῦ
	12	eius ἐκείνου	30	filium, τέκνον	40	mirabātur in doctrina ἐξεπλήσσοντο ἐπὶ τῇ διδασκ
	13	illos πονηροῦστέ	liberos παιδία	41	stuebāt de doctrina (χρῆ ἐφίμωσε	
	14	& malos κακοῦστέ	36	uirtutem τῆρ δύναμιρ	os occlusisset, os obturasset	
	discumbentium.	37	nubent γαμοῦσιν	42	tentans eum * καὶ λέγων	

& dicens.
44 ex ep̄ in
& infra.

45 maximum
μεγάλη
positiuum

47 pendet
κρέμαται
plurale.

COMMENTARIUS IN CAPVT VIGESIMVM SECVNDVM.

206

Vabus præmissis parabolis, tertiam eisdem de rebus eis proponit dominus, ac dicit. ¶ Simile factum est regnum caelorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo, & misit seruos suos uocare inuitatos ad nuptias, & non lebant uenire. Iterum misit alios seruos, dicens: Dicite inuitatis, Ecce prandium meum parauit, tauri mei & altilia occisa sunt, & omnia parata, uenite ad nuptias. Illi autem neglexerunt: & abierunt, alius in uillam suam, alius uero ad negotiationem suam. Reliqui uero tenuerunt seruos eius, & contumelios affectos, occiderunt. Rex autem cum audisset, iratus est, & missis exercitibus suis perdidit homicidas illos, & ciuitatem illorum succendit. Tunc ait seruis suis, Nuptiae quidem paratae sunt, sed qui inuitati erant, non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus uiarum, & quoscunque inueneritis, uocate ad nuptias. Et egressi serui eius in uias, congregauerunt omnes quos inuenerunt, malos & bonos, & impletae sunt nuptiae discubentibus. Intrauit autem rex, ut uideret discumbentes: et uidit ibi hominem non uestitum ueste nuptiali, & ait illi: Amice, quomodo huc intraisti non habens uestem nuptialem? At ille obmutuit. Tunc dixit rex ministris: Ligatis manibus & pedibus eius, mittite eum in tenebras exteriores: ibi erit fletus & stridor dentium. Multi autem sunt uocati, pauci uero electi. ¶ Regnum hic caelorum dicitur regnum CHRISTI in terra. Homo rex, deus pater: Filius eius, CHRISTVS dominus. Nuptiae, nuptiae filij dei & ecclesiae. Vocatio, diuinae bonitatis nos saluare uolentis praeuentio. Serui primo missi, prophetae ueteris legis uocantes ad CHRISTVM. Venire tunc noluerunt, quia prophetas non audierunt, neque dei mandata obseruauerunt. Alij serui, apostoli & discipuli. Inuitatio, est uocationis suae per bonae uoluntatis dei insinuatio. Prandium, conuiuium CHRISTI. Locus conuiuij, domus dei. Tauri & altilia occisa & parata, corpus & sanguis CHRISTI pro nobis immolata, spiritualis cibus & potus uiuifice ac diuinae animas alentia. Inuitati neglexerunt, id est non curarunt: quia terrena spiritualibus alimonijs praeposuerunt, quod designat id: Et abierunt, alius in uillam suam, alius uero ad negotiationem suam, Quod apostolos & discipulos, seruos summi regis ad conuiuium regis aeterni, & spirituales nuptias uocantes tenuerunt, & contumelios affecterunt, & etiam occiderunt: ex Actis apostolicis notum est: nam lapidauerunt Stephanum. Lapidabant (inquit) Stephanum inuocantem & dicentem: Domine IESV suscipe spiritum meum, ceciderunt apostolos: & illi quidem ibant gaudentes a conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine IESV contumeliam pati, occiderunt Iacobum fratrem Ioannis gladio, ut habet ut cap. 12, sed & Iacobum iustum e pinna templi praecipitem dantes, pertica fullo nis enecarunt, de quo Aegesippus in Actis apostolicorum uirorum insignem reliquit historiam. Exercitus quos rex, caelestis pater, misit ad perdendos homicidas illos, & urbem illorum succendendam, quae Hierusalem intelligitur, fuerunt Romani, ducibus Vespasiano & Tito. Et illi non fuerunt digni, ut intraret ad nuptias filij dei, & ad prandium eius, quod durat usque in finem mundi. Cuius coena in nouissimo tempore erit, & complebitur (impleto saluandorum numero) in regno caelesti: ut ex Lucae 14, haud obscure intelligitur. Exitus uiarum, egressio est ad gentes, quod et factum in Actis perhibetur: Vobis (aiunt) oportebat primum loqui uerbum dei: sed quoniam repellitis illud, & indignos uos iudicatis aeternae uitae, ecce conuertimur ad gentes, Congregauerunt omnes quos inuenerunt, scilicet uolentes ad prandium uenire, & malos & bonos: quia gentiles & Iudaeos, nam Iudaei ob honorem legis dei quam semper habuerant, boni nomine

Act. 7.

Act. 5.

Act. 11.

mine honorantur: gentiles autē nō. Vestis nuptialis, fides CHRISTI, & pura ex fidei
 regeneratiōe innocētia. Qui nō habuit uestē nuptialē, infideles corde significat, & co
 inquinatas uitij, immūditijscq; habētes cōscientias. Obmutuit, quia eos qui sunt eius
 modi, propria conscientia iudicat & cōdemnat. Ministri, angeli, diuinæ iustitiæ execu
 tores. Tenebræ exteriores, inferi. Fletus ac stridor dentiū, supplicia indicāt. Multi uo
 cantur, quia omnes ad quos nunciij dei perueniunt: atqui in omnem terram exiuit so
 nus eorum. Sed pauci sunt electi. Ideo non est differendum ad finē usq; intendere fi
 dei operibus: quia diuinā illa, & rara bonitatis dei electiōe saluādi sunt perpauci. Nō
 omnes ergo uestē habebūt nuptialē, quod oculos regis nihil nō uidentis, latere haud
 poterit. Hoc esse arbitror parabola, sub breuitate tactū mysteriū. Cæterū quia domi
 nus principes sacerdotū & Phariseos in sermōe ceperat, adeo ut seipfos pprio ore iu
 dicarēt ac cōdemnarēt, uersutia eorū, peruersaq; malitia ad hoc laborauit, ut dominū
 quoq; uitæ, qui dei sapientia est, & scientiarum dominus, sermone illaquearent, qui
 illaqueari nō poterat, ut prorsus infallibilis atq; indeceptibilis. Quod subdit Matthæ
 us, dicens. ¶ Tunc abeuntes Pharisei consiliū inierūt, ut caperent eum in sermone:
 Et mittunt ei discipulos suos cum Herodianis, dicentes: Magister, scimus quia uerax
 es, & uiam dei in ueritate doces, & non est tibi cura de aliquo: non enim respicis per
 sonam hominum. Dic ergo nobis, quid tibi uideatur: licet cēsum dare Cæsari, an nō?
 Cognita autem IESVS nequitia eorum, ait: Quid me tentatis hypocritæ? Ostendi
 te mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis IESVS. Cuius est
 imago hæc & superscriptio? Dicunt ei: Cæsaris. Tunc ait illis: Reddite ergo quæ
 sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt dei, deo. Et audientes mirati sunt, & relicto eo abie
 runt. ¶ Stulti, consiliū ceperunt, nescientes contra dominum non esse consiliū:
 & miserunt discipulos suos cum Herodianis, qui præfecti erant tributis exigendis: ut
 latentius eum caperēt, quem nihil latere poterat, & qui uerè erat (ut sic dicam) incapi
 bilis. Qui non sine subdola, serpentina, diabolica que hypocrisi locuti sunt, cum dix
 erūt: Magister, scimus quia uerax es: & reliqua quæ subdiderunt, maligna fallendi cu
 piditate uerba. Et quales essent magistri, qui tales habebant discipulos? Et arbitra
 bantur ad interrogationem suam: Licet census dare Cæsari, an non? dominum non
 posse respondere, nisi sic, aut non, aut affirmādo, aut refutādo. Quod si responderet,
 sic: omnes ludæos redderet sibi inimicos. Si, nō: præsentibus essent Herodiani, qui hoc
 illico aut ulciscerentur seuere, aut ulcisci procurarent, ut in Theoda & Iuda Galilæo
 factum est. Sed dominus omnia noscens, & uersutum consiliū, & subdolam tum
 mittentium, tum missorum mentem, non respondit ut cogitauerant: quin & eorum
 uafritiem aperuit, cum ait: Quid me tentatis hypocritæ? & contra quā ipsi machina
 ti fuerant, eos cepit ex proprio sermone, adeo ut quos adduxerāt ad apprehendendū
 eum, per eosdem fuerint apprehendendi: nam ipsi habebant numisma census, quod
 iussi exhibuerunt: & cū dominus eos interrogaret, cuius esset hæc imago, id est cuius
 imagine numisma signatum esset, & cuius inscriptio: ipsi incauti sophistæ (quæ enim
 aduersus deum cautela præualeret?) responderunt: Cæsaris. Et ex sermone eorum
 dominus conclusit: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt dei, deo.
 nam ipsi dixerant interrogati, imaginem esse Cæsaris pariter & inscriptionem: qua
 re & numisma ipsum. Sic proprio ore seque ipsis illaqueati, non habuerūt in quo do
 minum, uel tantillum accusarent: sed si quid fuit accusandum, in ipsis fuit: & ita qui
 uenerant ut accusarent, confusi recesserunt, & accusandi. Sed & astu (quis dubitat?)
 Phariseorum submissi sunt & Sadducei, ut dominum in aliquo aut caperēt, aut cer
 tē silendi necessitatem illi iniicerent. Quis enim non uideat Phariseos hunc nodum,
 proponentibus Sadduceis non potuisse dissoluere aliquando? Et ideo non dubitare
 quin Sadducei, quæ secta erit eis aduersa, ut ipsis hoc scrupo silentium imposuerant

Psal. 18.

207

208

aliquando, aut ad aliquid in consentanei adegerant: ita & domino facturi essent? Sed longe secus euēnit atque cogitauerant. Quod hoc modo subdit Matthæus. ¶ In illo die accefferunt ad eū Sadducæi, qui dicunt non esse resurrectionē, & interrogaerunt eū, dicentes: Magister, Moyses dixit, si quis mortuus fuerit, nō habēs filiū, ut ducat frater eius uxore illius, & suscitet semen fratri suo. Erant autē apud nos septem fratres, & primus uxore ducta defunctus est, & nō habēs semē, reliquit uxore suam fratri suo. Similiter secundus & tertius, usq; ad septimū. Nouissime autē omnium & mulier defuncta est. In resurrectione ergo cuius erit de septē uxor? Omnes enim habuerunt eam. Respondens autem IESVS, ait illis: Erratis nesciētes scripturas, neque uir tutem dei. In resurrectione enim neque nubent, neque nubentur: sed erunt sicut angeli dei in cœlo. De resurrectione autem mortuorum, non legistis quod dictum à deo dicente uobis: Ego sum deus Abraam, & deus Isaac, & deus Iacob. Non est deus mortuorū, sed uiuentiū. Et audientes turbæ, mirabātur de doctrina eius. ¶ Istud erat Sadducæorum telū quo Phariseos expugnabāt, sed domino minus fuit, quā plūbeus pugio. Dicebant autē apud se Sadducæi, si refutabit hanc hypothēsīm, quia septem multi sunt, proponemus ei aliā de paucioribus, ut de tribus aut duobus, quā necesse erit admittat, quia quotidie id contingere uidetur, & idem urgetur scrupus: in resurrectione, cuius ex tribus aut duobus erit uxor? Si dicat, primū, nulla erit ualentiōr ratio, cur primū potius quā secundū, sed & cur secundus beneficio priuabitur, qui nō minus uoluit legem implere quā primus, & æque de lege bene meritus est ac primus? Si dicat, utriusque, id dei lex nō finit, duos fratres (quātominus plures, ut septē) simul eādē habere uxore. Neq; uidebant alijs responsionibus suæ quæstionis satisfactū iri posse, & sic quoq; frequēter phariseis ualidas nō habētibus responsiones os occluserant, imposuerātq; silentiū. At longe aliter euēnit quā opinabantur. Nā dominus respōsione sua, & eis satisfecit, & silentiū imposuit. Errabant enim defectu intelligentiæ scripturarū, & diuinæ potentiæ. Defectu quidē intelligentiæ scripturarū: quia lex Mosi de ducendis uxoribus, de ijs solū intelligenda est, qui in hoc seculo sunt: nō autem etiam de ijs qui in altero: quia in altero neq; uiri ducent uxores, neq; mulieres nubēt, sed erunt uelut angeli dei in cœlo. Defectu autē intelligentiæ diuinæ potētiae: quia non intelligebant, quod deus seruare poterat, immo seruabat animas, in nouissimo die per resurrectionē cum corporibus excitandas. Quod testimonio scripturæ Moseos approbauit (nō enim aliā recipiebant) quæ Exodi tertio legit de ipso Mose: Apparuitq; ei dominus in flāma ignis de medio rubi. Et subditur: Et ait: Ego sum deus patris tui, deus Abraham, & de Isaac, & deus Iacob. Atqui si Abraham, Isaac, & Iacob nihil essent, ut ipsi putabant qui animas hominū, perinde ut canū & boū penitus interire, & ueluti lumē hesternū euanescere arbitrabantur: nō diceret deus se esse deum eorū, qui penitus nihil essent. Quod & ipsi negare non poterāt. Eorū ergo assertio contraria erat scripturis, quas legebāt ac recipiebant. Sūt itaq; & eorū uiuūt animæ. nā deus nō sic mortuorū, ut opinabant, sed uiuentiū deus est. Hac ratione cōpressit dominus ora Sadducæorū, qui uenerāt ut os eius cōprimerēt. Nec ab re turbæ mirabantur super doctrina eius, nam uerē cœlestis erat planēque diuina. Sed nullū nō lapidē mouerūt Pharisei, ut in aliquo eū reprehendere possent, qui erat irreprehensibilis. Quod ex eo quod subditur à Matthæo, facile intelligit, deinceps dicēte. ¶ Pharisei autem audientes, quod silentiū imposuisset Sadducæis, cōuenerūt in unū. Et interrogauit eū unus ex eis legis doctor, tentans eum: Magister, quod est mandatum magnum in lege? Ait illi IESVS: Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua, Hoc est maximū, & primum mandatum. Secundū autem simile est huic: Diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mādatis uniuersa lex pendet, & propheta. ¶ Quæstio uerfabat inter Phariseos

E xo. 3.

209

¶ In his duobus mādatis uniuersa lex pendet, & propheta. ¶ Quæstio uerfabat inter Phariseos

Phariseos de mādatis legis, quodnā inter ipsa præcipuum esset, pariter & maximū, neq; super hoc inter se cōueniebant: sed habebāt in quo respondentē apparenter arguerēt. Itaq; cōspirantes simul Pharisei, quæstionem eam domino proposuerunt, rati se ex responsione nonnihil habituros quod arguere possent, sed sua fefellit eos opinio: sic enim respondit, ut calūniari nullo modo responsum eius potuerint: quod de promptu ex Deuteronomij sexto, ubi sic legimus: Diliges dominum deum tuū, ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua. dixitq; hoc (ut uerè est) primum & maximum esse in lege mandatum. neque in aliquo cauillari ausi sunt: quinimmo legis doctor, qui accesserat ut tētaret eum, tantum abfuit, ut quicquam in contrariū dicturus hisceret, ut etiā illud ex Marci 12. approbarit, ac dixerit: Bene magister in ueritate dixisti, Mandatum quod secundo loco in lege dei habendū est, subdidit dominus ex Leuitici decimonono: Diliges proximum tuum, sicut teipsum. Et est simile primo, quia ut primum de amore est, ita & hoc de amore: primum de ueritate, secundum de imagine. Faciamus (inquit deus) hominem ad imaginem, & similitudinē nostrā. & hæc est ratio amādī proximū perinde ac seipsum: quia dei imago & similitudo est, & æque quoque ut & ipse, quantum est ex natura. Hæc autē duo mandata adeo sunt insignia, ut ex his duobus mandatis tota lex & prophetæ pendeāt. Et qui ea implet, totam legem implet, & quæcūque prophetæ mandarunt obseruanda. Et hoc quoq; ex Marco approbauit legis doctor, dicens: Diligere proximū, rāquam seipsum, maius est omnibus holocaustis & sacrificijs. In quo (ut uerisimile est) auaros Phariseos, qui conuenerant ut reprehenderent, ore illius reprehendit dominus, oblationum & sacrificiorum mandata, prima & maxima facientes, ob eam quæ in præcordijs eorum feruebat, auaritiā. At cum toties tentatus, & interrogatus suos aduersarios uicit dominus: tandem ostendit eis quis eos uicerit (nam filius dei, sedens in dextera patris: sic enim uisibilis mundo, carne uelatus, & uerus homo pro hominibus factus apparuit, ut tamen patris dexteram non reliquerit) & qui essent. nam inimici sedentis in dextera patris, sic eos de sua diuinitate, et eorum quidem (sic super bonus est) salutis causa, nisi cæca mente fuissent, instruens. Quod subiungit Matthæus, dicens. ¶ Congregatis autem Phariseis, interrogauit eos IESVS, dicēs: Quid uobis uidetur de CHRISTO, cuius filius est? dicunt ei: Dauid. Ait illis: Quomodo ergo Dauid in spiritu uocat eum dominum, dicens: Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis: Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Si ergo Dauid uocat eum dominum, quomodo filius eius est? Et nemo poterat ei respondere uerbum, neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare. ¶ Interrogati Pharisei de CHRISTO, cuius filium esse putarent: responderunt Dauid. et probe quidem, sed secundū carnem: nam Dauidicæ uirginis, de qua dicit Esaias: Ecce uirgo concipiet & pariet filium, & uocabitur nomen eius Emmanuel. At nihil de generatione CHRISTI supra carnē, ut erāt carnales, & mente crassi cogitabant: & ideo eos corripit per centesimum nonū psalmū, quem & ipsi de CHRISTO esse professo habebant, dicens: Quomodo ergo Dauid in spiritu uocat eū dominum, dicēs: Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis: Donec ponam inimicos tuos scabellū pedū tuorum? Vbi cum ait: Quomodo Dauid in spiritu uocat: innuit nō Dauid, sed spiritum dei, uocasse eū dominū: Dauid aut ipsius spiritus fuisse instrumentū: ut qui non ageret, sed (ut sic dicam) ageretur: quemadmodum & cæteri prophetæ, per quos spiritus sanctus locutus est. Et utinam cum quippiam agimus, ut cum scribimus aut loquimur, nūquā ageremus: sed ageremur agētes, hoc est diuina patiētes sola præstare instrumenta. sed heu miseros, nimīū homines sumus, benedictus super omnia deus, & benedicti quos sua dignatus est gratia, & quos suis dignatur (si qui sunt eiusmodi) occupationibus. Spiritus igitur dei mouit prophetam, ut diceret:

Deute. 6.

Mar. 2

Leui. 19.

Gen. 1.

210

Esa. 9.

Psal. 109.

no facti sunt
in Mattheo. 23.
tionē, & uerū
it, nō habet hū
tē apud nos
etiqua uerū
me autē comit
? Omnes enim
scripura, nec
tur: sed erant
gustus quō
us Jacob. Ven
octrina eius.
ino minus fuit
anc hypothē
bus aut duob
em urgebat se
rim, nulla erit
uenicio pri
lege bene ma
quā omnium p
ionibus suæ
nō habebat
nit quam opit
um. Erant autē
dē intelligē
genda est, qu
eque uir dicit
cū autē dicit
erat, immo
tandas. Quod
) quæ Erat t
io rubi. Et h
deus Jacob. Au
is hominū p
e arbitratum
ipsi negare n
ecipiebant. S
d uenit dicit
is eius cōp
is erat pl
endere poss
le intelligē
Sadducei
um: Magister
inum deum
est maximū, d
um tuum dicit
Quæstio uerū

Dixit dominus domino meo. ubi dominus primo loco patrē significat, secundo loco filiū, quē intelligit esse Mesīā: quē cum mouēte spiritu Dauid, uocat dominū suum, ipsum esse deū subindicat. Et per hoc, sede à dextris meis, habere cū patre naturā cōfortiū, æquū regnū, parencq; maiestātē. Cū autē adiecit: Donec ponā inimicos tuos scabellum pedū tuorum, per inimicos designabātur per spiritū dei omnia quæ sunt, quæ fuerunt, & quæ uentura trahētur ab æterno conspicientē, illi ipsi Scribæ & Pharīſæi, & qui præſentes erāt, & qui in terris illi aduersabantur. Porro qui aderāt (quos nihilominus ad suā diuinitatē agnoscentā euehebat dominus) cū prophetā non inteligerēt, neq; haberēt quid responderēt, præ cōfusione potius, quàm ultrō ac spōte tacuerunt, neq; de cætero quisq; eorū ausus fuit dominū interrogare. Nos igitur agnoscamus CHRISTVM nūc, ex Dauid secundū carnē uerū hominem, ex deo deū, et dei filium, nō solū secundum diuinitatis naturā, sed & humanam in dextera patris sedentem, cōglorificatum, & conregnantem: per quē, patrē cum ipso in spiritu sancto laudemus, honorificemus, & glorificemus in oīa, & super omnia seculorū secula. Amē.

CAPVT VIGESIMVM TERTIVM.

- 211 **T**unc IESVS locutus est ad turbas, & ad discipulos suos dicēs: Super cathedram Moysi sederunt Scribæ & Pharīſæi. Omnia ergo quæcunq; dixerint uobis, seruate & facite, secundum opera uero eorū nolite facere: dicunt enim & non faciūt. ¶ Alligant autē onera grauiā & iportabilia, & impo-
- 212 nunt in humeros hominum, digito autē suo nolunt ea mouere. ¶ Omnia
- 213 uero opera sua faciunt, ut uideantur ab hominibus. Dilatāt enim phylacteria sua, & magnificant simbrias. Amant autem primos recubitus in cœnis, & primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro, & uocari ab homi-
- 214 nibus rabbi. ¶ Vos autem nolite uocari rabbi: unus est enim magister uester, omnes autē uos fratres estis. Et patrem nolite uocare uobis super terrā: unus est enim pater uester, qui in cœlis est. Nec uocemini magistri, quia magister uester unus est, CHRISTVS. Qui maior est uestrū, erit minister uester. Qui autē se exaltauerit, humiliabitur: & qui se humiliauerit, exal-
- 215 tabitur. ¶ Væ autē uobis Scribæ & Pharīſæi hypocritæ, qui clauditis regnū cœlorū ante homines: uos enim nō intratis, nec introeuntes finitis intrare. Væ uobis Scribæ & Pharīſæi hypocritæ, qui comeditis domos uiduarum,
- 216 oratiōes lōgas orātes: propter hoc amplius accipietis iudiciū. ¶ Væ uobis Scribæ & Pharīſæi hypocritæ, qui circumitis mare & aridam, ut faciatis unū profelytū: & cum fuerit factus, facitis eum filiū gehennæ duplo quàm uos.
- 217 ¶ Væ uobis duces cæci, qui dicitis: quicūq; iurauerit per templū, nihil est: qui autē iurauerit ī auro tēpli, debitor est. Stulti & cæci: quid enī maius est, aurū, an templū quod significat aurū? Et quicunq; iurauerit in altari, nihil est: quicunque autem iurauerit in dono, quod est super illud, debet. Cæci, quid enim maius est, donum, an altare quod sanctificat donū? Qui ergo iuratur in altari, iurat in eo & in omnibus quæ super illud sunt. Et quicūque iurauerit in templo, iurat in illo & in eo qui habitat in ipso. Et qui iurat in cœlo,

cælo, iurat in throno dei, & in eo qui sedet super eū. ¶ Væ uobis scribæ & 218
 pharisæi hypocritæ: qui decimatis mentam & anethum & cuminū, & reli-
 30 quistis quæ grauiora sunt legis, iudiciū & misericordiā & fidem. Hæc oportet
 tuit facere, & illa non omittere. Duces cæci, excolantes culicē, camelum au-
 tē glutientes. ¶ Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, qui mundatis quod 219
 deforis est calicis & parapsidis: intus autē pleni estis rapina & immunditia.
 Pharisæe cæce, mūda prius quod intus est calicis & parapsidis, ut fiat & id
 35 quod deforis est, mundū. ¶ Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ: quia si- 220
 miles estis sepulchris dealbatis, quæ à foris parent hominibus speciosa, in-
 tus uero plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia. Sic & uos à foris
 quidem paretis hominibus iusti, intus autē pleni estis hypocrisi & iniquita-
 te. ¶ Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, qui ædificatis sepulchra pro- 221
 40 phetarū, & ornatis monumenta iustorū, & dicitis: Si fuissetis in diebus pa-
 trum nostrorū, non essemus socii eorū in sanguine prophetarum. Itaq; testi-
 monio estis uobismetipsis, quia filii estis eorū qui prophetas occiderūt. Et
 uos implete mensurā patrum uestrorum. Serpentes, genimina uiperarum:
 quomodo fugietis à iudicio gehennæ? ¶ Ideo dico uobis: Ecce ego mitto 222
 45 ad uos prophetas & sapientes & scribas, & ex illis occiditis & crucifigetis,
 & ex eis flagellabitis in synagogis uestris, & persequemini de ciuitate in ci-
 uitatem, ut ueniat super uos omnis sanguis iustus, qui effusus est super ter-
 ram, à sanguine Abel iusti usq; ad sanguinē Zachariæ filii Barachiz, quem
 occidistis inter templū & altare. Amen dico uobis, ueniēt hæc omnia super
 50 generationem istam. ¶ Hierusalem Hierusalem quæ occidis prophetas, & 223
 lapidas eos qui ad te missi sunt, quotiēs uolui cōgregare filios tuos, quem-
 admodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti? Ecce relin-
 quetur uobis domus uestra deserta. Dico enī uobis, nō me uidebitis à mo-
 do donec dicatis: Benedictus qui uenit in nomine domini.

ANNOTATIONES BREUES XXVIII. CIRCA LITERAM CA. XXIII.

3	uobis. * τηρεῖν seruare	10	magister	18	amplius
5	importabilia		ὁ καθηγητῆς		περισσότερον
	δυσβάστακτα		& infra.		abundantius
	difficilia portatu	14	qui	20	duplo
7	enim δὲ autem		ὅτι		διπλότερον
8	fimbrias		quia		duplo magis,
	τὰ κρέατα		& infra.		duplicius
	* τῶν ἱματίων αὐτῶν	15	qui clauditis &c.	22	in auro
	uestimentorū suorū.	17	qui comeditis &c.		per aurum
8	autem - τε &		clausulæ inuersæ.		& infra.
9	in foro	18	orationes longas	22	quid
	ἐν ταῖς ἀγοραῖς		προφάσι μακρά		τις
	plurale.		oratione longa		quod,
10	rabbi * ραββί rabbi		septimus casus.		utrum

24	& infra. debet. * μωροὶ καὶ Stulti &	36	Ἐὰς δικίας & iniustitia dealbatis, κεκονιαμένοις	43	ἤμεθα fuisse genimina γεννήματα
33	parapsidis παροψίδος & infra.	36	calce illitis à foris foris	44	Ideo - dico uobis
33	pleni estis γέμουσι plena sunt ut subaudiatur calix & paropsis.	36	& infra. parent - hominibus φαίνονται apparent & infra.	52	noluisti? οὐκ ἠθέλησατε plurale.
33	& immunditia	41	essemus	52	relinquetur ἀφίεται praesens.

COMMENTARIUS IN CAPVT VIGESIMVM TERTIVM.

211 » Vales essent inimici sui, quos pater aeternus sub pedibus eius in inferiora terrae, quae diuinorum pedum est scabellum, supplicijs tradet aeternis: continuo aperit dominus ad turbas, & ad discipulos suos loquens, dicente Matthæo. ¶ Tunc IESVS locutus est ad turbas, & ad discipulos suos, dicens. Super cathedram Moysi sederunt Scribae & Pharisei. Omnia ergo quae cunque dixerint uobis, seruate & facite, secundum opera uero eorum nolite facere: dicunt enim & non faciunt. ¶ Sedere super cathedram Moysi, est habere legis enarrandae autoritatem, & docere ea praecipue quae legis sunt, quae & dominus obseruare iubet & facere. nam praecipua legis ac mandata, bona & sancta sunt: & etiam, sed maxime secundum spiritum obseruanda atque facienda, de quibus cap. 5. huius iam praetactum est. Sed uetat eorum qui talia docerent opera imitari: quia dicebant, sed non faciebant. In bonis ergo & doctrina & uita attendenda est: quia utrunque iuuat, at in malis, si doctrina bona sit, & uita mala, doctrina attendenda est, & uita fugienda, dicente domino: Omnia quae dixerint uobis, seruate & facite: secundum opera uero eorum nolite facere. nam doctrina iuuare potest, at uita exemplum non potest, immo nocet. Sed & insuper Scribae & Pharisei praeter mandata legis, traditiones habebant, quae oneribus legis grauius erant. De quibus subdit dominus. ¶ Alligant autem onera grauiora & importabilia, & imponunt in humeros hominum: digito autem suo nolunt ea mouere. ¶ Iuxta haec opera nequaquam facere oportet, nam haec sunt traditiones humanae: quae nihilominus cum impositae sunt ab ijs, qui autoritatem habent, ferendae sunt. Et qui seruant & faciunt, nihil peccant, etsi multum premuntur & laborant, sed illi qui onera illa portatu difficilia super humeros hominum imposuerunt, quae uel minimo digito tangere nollent. Sicuti & qui tributa, quae uires subditorum excedunt, ad ambitiones, cupiditatesque suas explendas exigunt, & ne tantillum quidem ad populi sui subleuamen tribuere uellent. Sed & alia pluraque eorum opera fugienda per Matthæum declarat dominus, cum ait. ¶ Omnia uero opera sua faciunt, ut uideantur ab hominibus: dilatant enim phylacteria sua, & magnificant fimbrias. Amant autem primos recubitus in cenis, & primas cathedras in synagogis, & salutaciones in foro, & uocari ab hominibus rabbi. ¶ Qui opera sua faciunt, ut uideantur ab hominibus, & boni (etsi non sunt) iudicentur, sunt hypocritae: non dei, sed mundi gloriam quaerentes. Qua intentione Scribae & Pharisei dilatabant phylacteria sua, id est conseruatoria, quod in his memoria praceptorum decalogi seruaret. Erant autem ornamenta quaedam, quae fronti uice coronae circumponebant, ut praceptorum dei admonerentur. quae hodie quoque uocantur à ludæis ΤΟΤΑΦΟΤΙ & ΤΕΡΦΙΛΛΙΜ. quorum faciendorum occasionem

occasionem sumpſiſſe uidetur ex Deuteronomij cap. 6. ubi habetur: Audi Iſraël, Do-
 minus deus ueſter, deus unus eſt. Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, Deut. 6.
 & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua. Erūtq; uerba hæc quæ ego præcipio
 tibi hodie, in corde tuo, & narrabis ea filijs tuis, & meditaberis fedēs in domo tua, &
 ambulans in itinere, dormiens atq; conſurgēs. Et ligabis ea quali ſignū in manu tua:
 eruntq; & mouebūtur inter oculos tuos, ſcribesq; ea in limine & oſtijs domus tuæ.
 Vbi Hebraice habetur, eruntq; quali T O T A P H O T H inter oculos tuos. Et magnifi-
 cabāt fimbrias, id eſt filum ſiue funiculum hyacinthinum limbo, & extremitati ueſtiū
 aſſutum. de quibus ſcribitur Numerorum cap. 15. Dixit quoque dominus ad Moyſem, Nume. 15.
 ſem: Loquere filijs Iſraël, & dices ad eos ut faciant ſibi fimbrias per angulos quatuor
 palliorum, ponentes in eis uittas hyacinthinas: quas cum uiderint, recordētur omniū
 mandatorum domini, ne ſequantur cogitationes ſuas, & oculos per res uarias forni-
 cantes: ſed magis memores præceptorum domini, faciant ea, ſint q; ſancti deo ſuo. Et
 Deuteronomij cap. 22. Funiculos in fimbrijs facies p̄ quatuor angulos pallij tui quo Deut. 22.
 operirīs. Nam quo quiſq; latiora phylacteria haberet, & maiores latioresq; fimbrias,
 quibus ſe, quāquam falſo, mandata dei iugiter in corde geſtare profitebantur: hoc re-
 ligioſior & ſanctior apud populum haberi uolebat: & hoc erat hypocriſis. Amabant
 quoq; primos accubitus, inſignioresq; diſcumbendi locos in conuiujs, primas ſedes
 præſidētiasq; in ſynagogis: ſalutationes in foris, id eſt in ijs locis, ad quæ eſt plurimus
 hominū cōfluxus: & uocari ab hominibus rabbi, id eſt magiſter: quod hoc nomē ho-
 noris & magnificæ ſapiētiae ſit. Sed abſit ut tales ſint, qui Chriſtiani nominis ſunt pro-
 feſſores. Ideo aperiētē Matthæo, ſubdit dominus. ¶ Vos autem nolite uocari rabbi: 214
 unus eſt enim magiſter ueſter, omnes autem uos fratres eſtis. Et patrem nolite uoca-
 re uobis ſuper terram: unus eſt enim pater ueſter qui in cœlis eſt. Nec uocemini ma-
 giſtri: quia magiſter ueſter unus eſt CHRISTVS. Qui maior eſt ueſtrum, erit miniſter
 ueſter. Qui autē ſe exaltauerit, humiliabitur: & qui ſe humiliauerit, exaltabitur. ¶ Qui
 aliqua Phariſæacæ conuerſationis prohibet, cætera prohibere uidetur. Quocirca non
 oportet nos noſtra opera facere, ut uideamur ab hominibus: ſed propter dominum
 eiſq; ſanctam imitationē. Neq; eſſent dilatanda phylacteria, neq; magnificandæ fim-
 briae ad oſtentionem ſanctimoniae: ſi qui profeſſionis Chriſtianæ phylacterijs ac fim-
 brijs uterentur. Neq; ſunt appetendi primi accubitus in cœnis, neq; ſupremæ partes
 in cōgregatiōibus, niſi officio debeāt: qđ ſi etiā officio debeāt, ꝑcul tamē abſit ambi-
 tio & honoris cupiditas. Neq; debemus cupere uideri, ſalutariq; in foris, & uocari rab-
 bi, & cætera id genus, quæ mūdi ſapiūt gloriā. Quod ſi quid taliū nobis fiat, id præter
 cupiditatem noſtrā fiat. Non debemus inquā cupere uocari rabbi: quia ſi nomē clatu-
 ra hæc, rabbi, ſcientiæ aut doctrinæ inſigne quoddam cōmonſtret, unus omnium no-
 ſtrū magiſter eſt, ſcilicet CHRISTVS dominus: nos autem omnes filij doctrinæ eiſ:
 & proinde inuicē fratres & cōdiſcipuli: ipſe uero ſolus rabbi atq; magiſter. Nos etiam
 ſumus per regenerationē filij dei: & primam quæ ex Adā eſt, exuimus generationē.
 Ergo ratione noſtræ ſecundæ, ſpiritualisq; generationis, patrē nobis uocemus in cœ-
 lis, a quo omnis ſpes noſtra, & prouidentia noſtri pendeat: neq; amplius ullum in ter-
 ris patrem nobis uocemus, quod ſit æſtimādum: neq; in illo ſita ſit ſpes noſtra: nec ipſi
 prouidentiam noſtri, ſed uero patri tribuamus: & ſi ille erga nos ſit diuinæ prouiden-
 tiæ ueſtigium & organum. Poſtremo nulla ambitione teneamur, ut inter fratres uo-
 cemur καθηſιται, id eſt præceptores, & moderatores: quia unus eſt præceptor, & mo-
 derator noſter, ſcilicet IESVS CHRISTVS, nō plures. Et qui inter ſpirituales hoc am-
 bit, & talis cupiditatis ſeruus eſt, aliorum erit miniſter: nam qui ſe exaltauerit, humilia-
 bitur: & qui ſe humiliauerit, exaltabitur. Quo ſit, ut inter ſpirituales ille debeat habe-
 ri omnium primus, & maiore cęſeri dignus honore, qui fuerit omnium humillimus.

- His positis, subiungit aliquot *ταλαισμονες*, id est deploratiões, & cõmiserationes Scribarum & Phariseorum. Quarum prima & secunda sunt hæ. ¶ Væ aut̃ uobis Scribæ & Pharisei hypocritæ, quia clauditis regnũ cœlorum ante homines: uos enim nõ intratis, nec introcũtes finitis intrare. Væ uobis Scribæ & Pharisei hypocritæ, quia cõmeditis domos uiduarum, oratiões longas orantes. Propter hoc amplius accipietis iudiciũ. ¶ Interiectio uæ, quam Græci dicũt *ουαι*, dolentis est, & cõmiserescẽtis, ut heu, hei: & nõnunquã cæcam ingratitudinẽ exprobrãtis, ut Matthæi cap. 11. Væ tibi Chorozaïm, Væ tibi Bethsaïda: nõ deuouentis, execrantis, maledicẽtis ue. Et sic ferè in toto euangelio capi debet. Regnum cœlorũ, ut iam sæpe dictum est, regnũ CHRISTI, quod illi clauderant ante homines, prohibendo quantum poterãt doctrinam CHRISTI, & eidem detrahendo ac euangelio æterno. Neq; ipsi intrabant, quia neq; CHRISTVM, neq; doctrinam eius recipiebant, neq; sinebant alios intrare: quia quoad poterant, ab illis auertebãt. Longis quoq; orationibus sanctimoniam simulantes Scribæ & Pharisei, simplices uiduas & matronas facultatibus spoliabant: quæ ita demũ orationibus eorum iuuari sperabant, si suas opes illis darent, iuxta desideria eorũ dispensandas: qui ut araneus ex tela muscas, ita ex oratiõe expectabant diuitias, & ita longæ oratiões, illis longæ erant telæ: quorum cor nõ in ara erat, sed in arca: non in cœlo, sed in loculo: non in parsimonia, sed in patina: & si illa simularent, & ista dissimularẽt. Sed quid pro istis lōgis oratiõibus, simulataq; sanctimoniã percepturi sunt? Sanè grauiõrem dãnationẽ, grauiusq; suppliciũ. Tales enim nõ acceptat deus oratiões, nõ remunerat, sed respuit, & grauissime punit. Tertiã. ¶ Væ uobis Scribæ & Pharisei hypocritæ, quia circumitis mare & aridã, ut faciatis unum profelytũ: & cum fuerit factus, facitis eum filium gehẽnæ duplo magis quàm uos. ¶ Circumibant mare & terram, ut ex nõ Iudæo facerent Iudæum, quem GER, id est profelytum, quod latine aduenã significat, nominabant: aut ex nõ Phariseo Phariseum. sed cum factus esset Iudæus, aut suæ sectæ, faciebãt eum duplo magis, quàm ipsi essent, filium gehẽnæ, filium suppliciorum, mortisq; æternæ. Nam ipsi solum legem suam nõ obseruabant, sed profelytus, & legem eorũ, quam promiserat, nõ obseruabat, & mala eorum uita offensus, ad idõla quæ dimiserat, priorẽq; cultum redibat, at in hoc quod legẽ quàm uouerat, non seruabat, filius erat gehennæ: & in hoc quoq;, quod ad priora animũ reuocabat: duplo igitur magis quàm ipsi gehennæ filius. Quarta. ¶ Væ uobis duces cæci, qui dicitis: Quicunq; iurauerit per templum, nihil est: qui autẽ iurauerit in auro templi, debitor est. Stulti & cæci: quod enim maius est, aurum an templum, quod sanctificat aurum? Et quicunq; iurauerit in altari, nihil est: quicunq; autem iurauerit in dono, quod est super illud, debet. Cæci: quod enim maius est, donũ an altare, quod sanctificat donũ? Qui ergo iurat in altari, iurat in eo, & in oĩbus quæ super illud sunt. Et quicunq; iurauerit in tẽplo, iurat in illo & in eo qui habitat in ipso. Et qui iurat in cœlo, iurat in throno dei, & in eo qui sedet super eũ. ¶ Duces cæcos ideo uocat Scribas & Phariseos, quia aliorũ erant doctores, & nõ uidebant quid esset docendũ. Nam docebant, quod qui iurassent per templum, aut per altare templi, nequaquã debitores ac rei essent: sed qui iurassent per aurum templi aut altaris, debitores ac rei essent. At id docendũ erat, utpotè quod uerũ est, neq; per templũ, neq; per altare, neq; per aurum tẽpli aut munnus quodcunq; oblatum in altari, omnino iurandum esse: ut iam quoq; cap. huius. 5. numero. 4. 4. dictum est. In hoc in super cæci erant & stulti, quod qui grauius iurando peccabant, absoluebant: qui leuius, condemnabant. Nam grauius peccatum est iurare per templum, quàm per aurum: quãdoquidem templum sanctificat aurum templi: non autem contrã aurum, templum. Præterea qui iurat per templum, per templũ iurat, & omnia quæ cõtinet: & ita de altari & oblato in altari: idem de cœlo, quod est thronus dei, & de eo qui sedet in eo, dicendum est. Quare qui iurat per templũ, con-
- sequi

sequio quodam iurat per aurum templi: ut qui per thronum dei, per deum. Quinta.

- » **¶** Væ uobis Scribæ & Pharifæi hypocritæ, quia decimatis mentam, & anethum: & 218
 » cuminum, & reliquistis quæ grauiora sunt legis, iudicium, & misericordiam, & fidē.
 » Hæc oportuit facere, & illa non omittere. Duces cæci, excolantes culicem, camelum
 » autem glutientes. **¶** Menta, herba est uulgo nota, cuius odor animum, & fapor au-
 » ditatem in cibis excitat. Anethum & cuminum, genera seminum cibarijs & medici-
 » nis haud inepta. Horum autem & similitium, ad iustitiam exteriorem decimas dabant,
 » ut scilicet ostentarent quàm iusti essent: uerum iustitiam interiorem parum curabant,
 » quam tamen deus uel maxime requirit, ut recta secundum legem facere iudicia, con-
 » demnare fontes, absoluerent infontes, indigorum oppressorumq; misereri, inuicem fi-
 » dem seruare: sed & erga deū omnino fideles esse, quæ præcipui in lege sunt pōderis.
 » At hæc Scribæ & Pharifæi omittebant, & illa minutilla faciebant, minima peccata ui-
 » tantes, & grauissima admittentes: de parua re scrupum conscientiamq; facientes, de
 » magna nullam: minimum purgantes peccatum, sed maximum retinentes. id autē est,
 » quod est in prouerbio: Excolare culicem, & camelum deglutire. Verum interiorē iu-
 » stitiam primum facere oportuit, deinde exteriorem non omittere: intentione quidem
 » seruandæ legis, diuinæq; uoluntatis exequendæ: non autem hypocrisis, id est sanctimo-
 » niæ, quæ nulla est, ostētatiōe. Sexta. **¶** Væ uobis Scribæ & Pharifæi hypocritæ, quia 219
 » mundatis, quod deforis est, calicis & paropsidis: intus autem pleni estis rapina & im-
 » munditia. Pharifæe cæce, mūda prius quod intus est calicis & paropsidis, ut fiat & id
 » quod deforis est, mundum. **¶** Per calicem & paropsidem, Scribarum & Pharifæorū
 » corpora intelligūtur: qui curabāt ut nitida essent cute, manus lauabāt & faciem, qua-
 » si hoc prætermisso sumere cibum grande fuisset piaculum, & uarijs exterioribus ute-
 » bantur lotionibus: intus autem in anima pleni erant peccatis, rapinis, crapulis, impudi-
 » citijs, & alijs id genus spurcitijs. At prius munda esse interiora debuerant, ut possent
 » exteriora uerè munda haberi. Septima, superiori similis. **¶** Væ uobis Scribæ & Pha- 220
 » rifæi hypocritæ: quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ à foris apparēt hominibus
 » speciosa: intus uero plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia. Sic & uos à fo-
 » ris quidem apparetis hominibus iusti, intus autem pleni estis hypocrisis & iniquitate.
 » **¶** Ut sepulchra mortuorū foris sunt ornata, sed intra ea sunt uermes, foetor, horror, of-
 » fa mortuorum, & omnimoda spurcities: sic corpora hypocritarum tanquam mortua-
 » rum animarum sepulchra existentia, forinsecus ornata erant, apparebantq; oculis spe-
 » ctatiuum speciosa: at intus cōscientiæ uermis, foetor, & horror scelerum, & animæ ari-
 » dæ, & in malis induratae uelut ossa mortuorum, & omnis spiritualis immūdities, qua
 » lis est omnis contra deum iniquitas, inerāt. Octaua. **¶** Væ uobis Scribæ & Pharifæi 221
 » hypocritæ, quia ædificatis sepulchra prophetarum, & ornatis monumenta iustorum,
 » & dicitis: Si fuissetem in diebus patrum nostrorum, nō fuissetem socij eorum in san-
 » guine prophetarū. Itaq; testimonio estis uobismetipsis: quia filij estis eorum qui pro-
 » phetas occiderunt. Et uos implete mēsuram patrum uestrorum. Serpētes, genimina
 » uiperarū, quomodo fugietis à iudicio gehēnæ? **¶** Scribæ & Pharifæi ædificabant ma-
 » gnifice monumenta & sepulchra prophetarum, quos patres eorum interfecerāt, &
 » se iustificabant, dicentes: Si fuissetem in diebus patrum nostrorū, non fuissetem socij
 » eorum in sanguine prophetarum, nō consensissetem neci eorum. Sed cum hæc dice-
 » bant ut uiderentur iusti, contra se testimonium ferebāt: nam testabantur se filios eorū
 » esse, qui prophetas occiderunt: quandoquidem si illi erāt patres eorum, ergo ipsi filij
 » illorum. Sed quidnam illi fuerunt, nisi serpentes & uiperæ: quarum proprietates est &
 » matrem dirumpere, & ipsos homines enecare? Et quid serpētes & uiperæ gignunt,
 » nisi serpētes? Ergo cum filij illorum sint, ac serpētum & uiperarum progenies: & ipsi
 » quoq; sunt serpentes & uiperæ, & matrem legem dei dirumpentes, & prophetas in-

terimentes. Quod insinuauit dominus cum dixit: Et uos implete mensuram patrum uestrorum. Serpentes, genimina uiperarum: quomodo fugietis à iudicio gehennae? ubi ipsos Scribas & Phariseos, & qui ex eis processuri erant, serpentes uocauit, & patres eorum uiperas, & difficultatem fugiendorum aeternae mortis suppliciorum eisdem praedixit. Nunc autem de persecutiōe prophetarum, sapientum, & iustorum nouae legis prophetiam subiungit, ut ostendat eos qui se supra patres suos iustificabant, ut iusti sanguinis innoxios, iniustiores fore, & crudeliores patribus suis, iusti sanguinis effusores atque homicidas, aperiente Matthaeo, subdens. ¶ Ideo dico uobis: Ecce ego mitto ad uos prophetas, & sapientes, & Scribas: & ex illis occidetis & crucifigetis, & ex eis flagellabitis in synagogis uestris, & persequemini de ciuitate in ciuitatem: ut ueniat super uos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram, à sanguine Abel iusti usque ad sanguinem Zachariae filij Barachiae, quem occidistis inter templum & altare. Amen dico uobis, ueniet haec omnia super generationem istam. ¶ Occiderunt gladio Iacobum fratrem Ioannis, crucifixerunt Simonem iustum filium Cleophae, flagellauerunt apostolos in synagogis suis, & Paulum & Barnabam de ciuitate in ciuitatem persequuti sunt: ut Acta apostolica, & antiquae quoque historiae tradunt. Et hoc quia futurum erat, ut omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram ab Abel iusto, usque ad Zachariam prophetam filium Barachiae, quem interfecerunt patres eorum inter templum & altare, ueniret super ipsos parricidas. Cain qui fratrem suum iustum occidit, est eorum figura: ut Abel, CHRISTI. CHRISTVS autem ueritas, qui eminenter continet omnem sanguinem iustum, qui effusus est ab Abel usque ad Zachariam prophetam: imò & qui ab isto ad finem usque seculi effundetur. Cum ergo CHRISTVS esset ab eis occidendus, haud ab re id dictum est ab ipso, ut ueniat super uos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram. Sed quæres quis sit Zacharias iste? Quid sit ille qui inter prophetas, quos minores appellant, non certè spiritu, sed aut scriptorum paucitate, aut alia quauis ratione undecimus collocatur: is autem est filius Barachiae, ut ipse de se scribit: In mense octauo, in anno secundo Darij regis, factum est uerbum domini ad Zachariam filium Barachiae. Et adeo eius insignis erat memoria, ut aliqui scribant illi exstructum fuisse insigne in Hierusalem sepulchrum, iuxta Aggaeum prophetam: & eum unum ex ijs esse, quibus Scribae & Pharisei extruxerunt sepulchra. Quod tetigit dominus, cum dixit: Vae uobis Scribae & Pharisei hypocritae, qui aedificatis sepulchra prophetarum. Quod si cui haec opinio non placeat, illum esse dicat, qui mandato Ioas regis Iudae, inter altare & templum lapidibus obrutus interiit: ut scriptum est primi Paralipomenon. 24. ubi sic habetur: Mittebatque eis prophetas, ut reuerterentur ad dominum, quos protestantes illi audire nolebant. Spiritus itaque dei induit Zachariam filium Ioadae, sacerdotem, & stetit in conspectu populi, & dixit eis: Haec dicit dominus: Quare transgreimini praecipitum domini, quod uobis non proderit: & dereliquistis dominum, ut dereliqueret uos? Qui congregati aduersus eum, miserunt lapides iuxta regis imperium in atrio domus domini. Et non est recordatus Ioas rex misericordiae, quam fecerat Ioadae pater illius secum: sed interfecit filium eius. Qui cum moreretur, ait, uideat dominus, & requirat. Neque quenquam obturbet, quod hic dicitur filius Ioadae, in Matthaeo filius Barachiae: cum uerisimile sit Ioadam fuisse binominem, quod plerisque contigit: ut passim in uetere testamento uidere est, & in nouo quoque interdum. Nam cum in Marci capite 2. scriptum sit, Dauid introiisse in domum dei sub Abiathar principe sacerdotum, & panes propositionis manducasse: & primi Regum capite. 21. sub Achimelech: necesse est Achimelech fuisse binominem: sicut iam quoque diximus capite duodecimo, numero. 113. Quid igitur fuerit incommodi, Ioadam fuisse binominem, & altero nomine Barachiam appellatum? Attamen sequatur quisque quod sibi placuerit, mihi magis arridet quod posteriore loco allatum est.

Superiore

Superiore igitur de sua & suorū sequacium posita prophetia, aliam adh̄c it dominus
 (referante Matthæo) de Hierusalem, dicens. ¶ Hierusalem Hierusalem, quæ occidis
 prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt: quoties uolui congregare filios tuos,
 quemadmodum gallina cōgregat pullos suos sub alas, & noluisti: Ecce relinquetur
 uobis domus uestra deserta. Dico enim uobis, non me uidebitis à modo donec dica-
 tis: Benedictus q̄ uenit in nomine domini. ¶ In principio benignitas dei ciuitatis Hie-
 rusalem auersionem & ignorantiam deplorat: quia quotiescunq; ipse, & maiore qui-
 dem sine ulla comparatione sollicitudine uoluit ciues eius congregare, & sancta foue-
 re doctrina ut uiuerent, quàm gallina congreget pullos suos sub alas (nam in gallina
 hoc facit naturalis amor & instinctus: in CHRISTO autem hoc faciebat supercœle-
 stis, & superimensus amor, & superbona uoluntas) illi se deo unire noluerunt: &
 ideo magno accipitri prædæ futuri sunt, haud secus ac pulli illi qui maternarum alarū
 fotum diffugiunt. Quod insinuat, cum ait: Ecce relinquetur uobis domus uestra de-
 ferta. Quod factum est à tempore captiuitatis eorum, à qua ad eum usq; annum quo
 hæc scribebamus, fluxerūt anni circiter. 1444. Quæ quidē deploratio, facta quoq;
 uidetur Ezechielis cap. 24. Immunditia tua execrabilis: quia mundare te uolui, & nō
 es mundata à sordibus tuis: sed nec mundaberis prius, donec quiescere faciam indi-
 gnationem meam in te. Ego dominus locutus sum. Sed quid est quod adh̄c it, Amen
 dico uobis, non me uidebitis à modo, donec dicatis: Benedictus qui uenit in nomine
 domini: Nisi, nunquam post hac cognoscetis me & quis sim, donec confiteamini cor-
 dibus uestris Mesiam me esse: & corde dicatis: Benedictus qui uenit in nomine domi-
 ni: ut turbæ & pueri Hebræorum iam aperta uoce confessi sunt, quæ uerba ex Psal-
 mo. 117. sumpta sunt, qui de CHRISTO, id est de Mesia intelligitur: ubi habemus: O
 domine saluum fac, O domine bene prosperare: Benedictus qui uenit in nomine do-
 mini. Ergo non de uisione corporis, sed mentis: nō de uisione carnis, sed spiritus, illud
 dictum domini est intelligendum: nam & ipsum oculo carnis uiderunt, non post mul-
 tos illos dies. Nam ingressus iam dominus in Hierusalem ex cōsequentia narrationis
 Euangelistæ: & quod uero simile est, quarta ante passionem die, illum sermonem di-
 xerat. Et tamen cum rursus tertia aut secunda ante passionem die illam ingressus est,
 nequaquam dixerunt: Benedictus qui uenit in nomine domini: & ideo ipsum esse
 CHRISTVM non agnouerunt. Sed qui eum agnouerunt, id ipsum mente confessi
 sunt. Ergo ut ipsum semper uidere possimus, tota mente cōfiteamur eum esse CHRI-
 STVM, & semper animo dicamus: Benedictus qui uenit in nomine domini, deus &
 dominus illuxit nobis. Benedictus inquam qui uenit in nomine domini, qui est pater
 cœlestis æternus: cui per ipsum, & cum ipso in spiritu sancto, honor, gloria, & adora-
 tio in cœlo & in terra, & ab omni creatura in omnia seculorum secula. Amen.

1444
 34
 42
 1520

CAPVT VIGESIMVM QVARTVM.

Tegressus IESVS de templo, ibat. Et accesserunt discipu- 224
 li eius, ut ostenderent ei ædificationes templi. Ipse autem
 respondens, dixit illis: Videtis hæc omnia? Amen dico uo-
 bis, non relinquetur hic lapis super lapidem qui non de-
 struatur. ¶ Sedēte autem eo super montem Oliueti, acces- 225
 serunt ad eū discipuli secretò dicētes: Dic nobis quando hæc erunt, & quod
 signum aduentus tui, & consummationis seculi? ¶ Et respondens IESVS, 226
 dixit eis: Videte ne quis uos seducat. Multi enim ueniēt in nomine meo, di-
 centes: Ego sum CHRISTVS, & multos seducent. ¶ Audituri enim estis 227

prælia & opiniones præliorum . Videte ne turbemini . Oportet enim hæc 10
 fieri, sed nondum est finis. Consurget enim gens in gentem, & regnū in re-
 gnū: & erunt pestilentia, & fames, & terræ motus per loca . Hæc aut omnia,
 initia sunt dolorū . Tunc tradent uos in tribulationē, & occident uos, & eri-
 tis odio omnibus gentibus propter nomen meum . Et tunc scandalizabun-
 tur multi, & inuicem tradent, & odio habebunt inuicem . Et multi pseudo- 15
 prophetæ surgent, & seducent multos. Et quoniam abundabit iniquitas, re-
 frigescet charitas multorum. Qui autem perseverauerit usque in finem, hic
 saluus erit. Et prædicabitur hoc euangelium regni in uniuerso orbe, in testi-
 228 monium omnibus gentibus. Et tunc ueniet consummatio. ¶ Cum ergo ui-
 deritis abominationē desolationis, quæ dicta est à Daniele propheta, stan- 20
 tem in loco sancto (qui legit intelligat) tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad
 montes: & qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua: & qui
 in agro, non reuertatur tollere tunicam suam . Væ autem prægnantibus, &
 nutrientibus in illis diebus . Orate aut, ut non fiat fuga uestra in hyeme uel
 sabbato. Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi 25
 usq; modo, neq; fiet. Et nisi breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis
 229 caro: sed propter electos breuiabuntur dies illi. ¶ Tunc si quis uobis dixerit,
 ecce hic est CHRISTVS, aut illic: nolite credere . Surgēt enim pseudochri-
 sti, & pseudoprophetæ, & dabunt signa magna & prodigia, ita ut in errorem
 inducantur, si fieri potest, etiam electi. Ecce prædixi uobis. Si ergo dixerint 30
 uobis, ecce in deserto est, nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credere. Si
 cut enim fulgur exit ab oriente, & paret usq; in occidentem: ita erit & aduen-
 tus filii hominis. Vbicunq; fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ.
 230 ¶ Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, & lu-
 na non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cælo, & uirtutes cælorū com- 35
 mouebuntur, & tunc parebit signum filii hominis in cælo. Et tunc plāgent
 omnes tribus terræ, & uidebunt filium hominis uenientem in nubibus cæ-
 li cum uirtute multa, & maiestate. Et mittet angelos suos cum tuba, & uoce
 magna, & congregabunt electos eius à quatuor uentis, à summis cælorum
 231 usq; ad terminos eorum. ¶ Ab arbore autem fici, discite parabolam . Cum 40
 iā ramus eius tener fuerit, & folia nata, scitis quia propè est æstas: Ita & uos
 cum uideritis hæc omnia, scitote quia propè est in ianuis . Amen dico uo-
 bis, quia non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant. Cælum & terra
 232 transibunt, uerba autem mea non præteribunt . ¶ De die autem illa & hora
 nemo scit, neque angeli cælorum, nisi solus pater . Sicut autem in diebus 45
 233 Noë, ita erit & aduentus filii hominis. ¶ Sicut enim erant in diebus ante di-
 luuium comedentes & bibentes, nubentes & nuptui tradentes, usq; ad eum
 diem quo intrauit Noë in arcā, & non cogouerunt donec uenit diluuium,
 & tulit omnes: ita erit & aduentus filii hominis . Tunc duo erunt in agro:
 unus assumetur, & unus relinquetur. Duæ molètes in mola: una assumetur, 50
 & una

& una relinquetur. Duo in lecto: unus assumetur, & unus relinquetur. ¶ Vi 234
 gilare ergo, quia nescitis qua hora dominus uester ueturus sit. Illud autem
 scitote, quoniam si sciret paterfamilias qua hora fur ueturus esset, uigilaret
 utique, & non sineret perfodi domum suam. Ideo & uos estote parati: quia
 55 qua nescitis hora filius hominis uenturus est. ¶ Quis putas est fidelis seruus 235
 & prudens, quem constituit dominus suus super familiam suam, ut det illis
 cibum in tempore? Beatus ille seruus, quem cum uenerit dominus eius, in-
 uenerit sic facientem. Amen dico uobis, quoniã super omnia bona sua con-
 stituet eum. Si autem dixerit malus seruus ille in corde suo, moram facit do-
 60 minus meus uenire: & cœperit percutere conseruos suos: manducet autem
 & bibat cum ebriosis, ueniet dominus serui illius in die qua non sperat, &
 hora qua ignorat, & diuidet eum, partemq; eius ponet cum hypocritis, illic
 erit fletus, & stridor dentium.

ANNOTATIONES BREUES XLIIII. CIRCA LITERAM CA. XXIII.

2	autem – respondens.	23	tunicam suam.		collationem
3	illis. * οὐ Nonne		τὰ ἱμάτια αὐτοῦ	41	nata,
5	Oliueti		uestimenta sua		ἐκφυῆ
	τῶν ἐλαῶν		plurale.		fuerint enata,
6	secretò	24	uestra – in	42	in ianuis.
	καὶ ἰδίῳ	25	fuit		ἐπὶ θύραις
	seorsum,		γένονεν		in foribus.
	priuatim	32	paret	42	uobis – quia
10	opiniones		φαίνεσθαι	43	donec * ταῦτα hæc
	ἁκοῶς		apparet	45	pater * μου meus
	rumores	33	Ubicumq; * ὅς enim	46	in diebus
10	enim * πάντα omnia	33	corpus:		αἱ ἡμέραι
13	initia		τὸ πρῶμα		dies
	ἀρχὴ		cadauer		rectus pluralis.
	singulare.	33	congregabūtur – &	47	nubētes
18	orbe,	38	uirtute & maiestate.		γαμῶντες
	τῆ οἴκου μένῃ		δυνάμει καὶ δόξει		ducētes uxores
	orbe terrarum		potestate & gloria	47	nuptiū tradētes,
	habitabili	38	tuba & uoce magna:		nuptum tradentes
19	consummatio.		σάλπιγγοσ φωνῆσ μεγάσ	50	assumetur
	ἔτελος		tuba uocis magna (λεσ	50	relinquetur
	finis		tubæ uoce magna		παραλαμβάνεσθαι
20	quæ dicta est	39	à summis		ἀφίεσθαι
21	stantem		ἀπ' ἄκρων		præsentia, & infra.
	τὸ ἕκθερ		ab extremis	50	in mola,
	ἕως	40	usq; ad terminos		ἐπιτῶ μύλωνι
	(tionē		usq; ad extrema		in pistrino
22	referūtur ad abomina-		parabolam.	51	relinquetur. – Duo in
	aliquid de domo sua:	40	τῆσ παραβολῆσ		lecto, unus assumetur,
	quæ de domo sua,		similitudinē,	52	& alter relinquetur.
	res suas domesticas				hora

	φυλακῆ	οὐκ ἄρ' εἶασθε	præteritum
	custodiã	præterita.	61 sperat
53	sciret	55 nescitis	προσδοκᾷ
53	uigilaret utique	οὐ λοκῆτε	expectat
54	non sineret	non putatis	62 diuidet
	ἢ δεῖ	56 constituit	διχοτομήσει
	ἐγρηγόρησεν ἄρ'	κατέστησεν	difsecabit

COMMENTARIUS IN CAPVT VIGESIMVMQVARTVM.

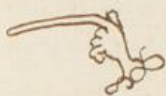
224 **Q**ui sequitur, domini ad discipulos familiaris sermo est. Quod prompte intelligitur ex uerbis Matthæi, sic subdentis. **¶** Et egressus IESVS de templo, ibat. Et accesserunt discipuli eius, ut ostenderent ei ædificationes templi. Ipse autem respondens, dixit illis: Videtis hæc omnia? Amen dico uobis, non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruat.

225 **¶** Et egressus dominus quò ibat, ut se reciperet à multitudine, nisi in montem oliuarum? quò frequenter cum discipulis conuenire solebat, & unde subiecta Hierosolymorum ciuitas oculis maxime conspicua erat: sed & ex loco, unde templum maxime uideri poterat, discipuli magnificentiam eius admirati, ostenderunt illud domino. Qui dixit eis: Amen dico uobis, nò relinquetur hic lapis super lapidem, qui nò destruat: non tam de lapidibus uisibilibus intelligens, quàm de ijs qui induratis cordibus in eo loco morabatur. Sed ubi fuit in monte Oliueti, quidnam ibi actum sit, subiungit Matthæus, cum ait. **¶** Sedente autem eo super montem Oliueti, accesserunt ad eum discipuli secreto dicentes: Dic nobis quando hæc erunt: & quod signum aduentus tui, & consummationis seculi? **¶** Quia pauloante dominus discipulis suis dixerat, Amen dico uobis, non relinquetur hic lapis super lapidem, qui nò destruat: interrogauerunt eum secreto, semotis scilicet turbis, quando hæc futura essent, & quod signum aduentus eius, de quo supra audierat illud: Filius hominis uenturus est in gloria patris sui cū angelis suis, & tunc reddet unicuique secundum opera eius. & consummationis seculi: de qua etiam audierant dominum dicentem in parabola sagenæ: Sic erit in consummatione seculi: exibunt angeli, & separabunt malos de medio iustorum. Huic interrogationi discipulorum respondit dominus quod sequitur. **¶** **Primo.** **¶** Et respondens IESVS, dixit eis: Videte ne quis uos seducat. Multi enim uenient in nomine meo, dicentes: Ego sum CHRISTVS. & multos seducunt. **¶** Hoc spectat ad id quod quaesierant de aduentu eius. Ideo monet eos & posteritatem eorum, ut sint attentis, ne quis eos seducat de aduentu suo: quia multi uenturi erant in nomine eius, mentes se esse CHRISTVM, id est illum promissum in lege & prophetis, & multos decepturi. Quod & partim adimpletum est, id quod ex historijs potest esse perspectum. Quis enim non audiuit de duplici Bencozeba? quorum ultimus perijt sub Adriano in Bethura, ut libri tradunt Hebræorum: & uterque se mentiebatur CHRISTVM. Et multi ludæorum illa opinione seducti illos sequentes, cum ipsis in aeternum perierunt: qui nequaquam perijissent, si hic audissent CHRISTVM, eius que secuti fuissent consilium: sed nemo hactenus tantam perniciem inuexit, quantam Mahumetes, qui est bestia, homo peccati, & filius perditionis. **¶** **Secundo addit.** **¶** Audituri enim estis prælia, & opiniones præliorum: uidete ne turbemini. Oportet enim hæc fieri, sed nondum est finis. Consurget enim gens in gentem, & regnum in regnum: & erunt pestilentiae & fames, & terramotus per loca. Hæc autem omnia, initia sunt dolorum. Tunc tradent uos in tribulationem, & occident uos, & eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum. Et tunc scandalizabuntur multi, & inuicem tradent, & odio habebunt inuicem. Et multi pseudoprophete surgent, & seducunt multos

Matth. 16.
Matth. 13.

multos. Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Qui autem perseverauerit usque in finem, hic saluus erit. Et predicabitur hoc euangelium regni in uniuerso orbe, in testimonium omnibus gentibus. Et tunc ueniet consummatio. Hoc ad id pertinet, quod petierant de signis consummationis seculi: nam signa multa praecedent illam, quorum quaedam remotiora & plurimo tempore duratura ante consummationem: ut praelia, & rumores praeliorum, quae fieri oportet ingruente mundi malitia: surrectura item est gens in gentem, & regnum aduersus regnum: & erunt pestilentiae, fames, & terrae succussiones per uaria loca, quae diuina sunt flagella. Et haec etiam ab initio, recenti adhuc ecclesia, emergere coeperunt. Et cum ait, Tunc tradent uos in tribulationem: persecutiones tangit primitiuae ecclesiae. Cum subdit, Et multi pseudo-phetæ surgent, & seducet multos: haereticos innuit, Simonem Magum, Menandrum, Harpocratem, Hebionem, Cherintum, Martionem, & reliquam id genus cohortem demoniorum, quos pseudopphetas uocat: ut quos ita spiritus malignus mortifero halitu afflat, ut spiritus sanctus uiuifico afflatu ueros prophetas. Sed in salui facti sunt in illis persecutionibus, qui ad finem usque in uera fide & doctrina perseverauerunt: ad quod ex eo quoque tempore illos adhortabatur. Verum ut in primitiua ecclesia praelia fuerunt, & rumores praeliorum, & pestilentiae, & fames, & terrae motus, & pseudopphetiae, & haereses: sic & in sequentibus ecclesiae statibus, siue septem currat ad finem usque mundi sub septem tubis, siue totum diem legis gratiae duodecim disper-
 228
 tiamur horis, ut diem naturae duodecim. Signum quod est uicinius consummationis seculi indicium, est, cum Euangelium in uniuerso orbe fuerit predicatum: & uenerint ex omni gente quae sub caelo est, ad lucis euangelicae confessionem: & Israel intra-
 ROM. 11.
 erit, dicente Paulo: Caecitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intra-
 LUC. 21.
 ret, & sic omnis Israel saluus fieret. Quod & dominus in Luca insinuare uidetur, cum ait de Iudaeis: Captiui ducentur in omnes gentes, & Hierusalem calcabitur a gentibus, donec impleantur tempora nationum. Cum ergo uiderimus omnem gentem euangelium recipere, & Iudaeos ex errore resipiscetes CHRISTVM agnoscere, CHRISTVM nobiscum uenerari & adorare: tunc propinqua erit consummatio, & uicinum tempus, ut saluandorum impleatur numerus: qui donec impletus fuerit, diem remora-
 ratur iudicij. Tertio subdit. Cum ergo uideritis abominationem desolationis, quae dicta est a Daniele propheta, statem in loco sancto (qui legit, intelligat) tunc qui in Iudaea sunt, fugiant ad montes: & qui in tecto, non descendant tollere aliquid de domo sua: & qui in agro, non reuertatur tollere tunicam suam. Vae autem praegnantibus & nutrientibus in illis diebus. Orate autem, ut non fiat fuga uestra hyeme uel sabbato. Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet. Et nisi breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro: sed propter electos breuiabuntur dies illi. Redit dominus ad enucleandum eis, quod primo loco petierant: nam cum de arce & edificio templi audissent dominum dicentem: Amen dico uobis, non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruat: petierunt discipuli, dicentes: Dic nobis, quando haec erunt? Quod ex Daniele propheta dicit, ipsis esse intelligendum: qui capite nono mysteria de CHRISTO, & quae post mortem eius uentura sunt, hoc modo enunciat: Septuaginta hebdomades abbreviatae sunt super popu-
 Dani. 9.
 lum tuum, & super urbem sanctam tuam, ut consummetur praeruaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur iustitia sempiterna, & impleatur uisio & propheta, & ungatur sanctus sanctorum. Scito ergo, & animaduerte ab exitu sermonis, ut iterum aedificetur Hierusalem, usque ad CHRISTVM ducem, hebdomades septem, & hebdomades sexaginta duae erunt. Et rursus aedificabitur platea, & muri in angustia temporum. Et post hebdomades sexaginta duas occidetur CHRISTVS: & non erit eius populus, quae eum negaturus est. Et ciuitatem & sanctuarium dissipabit

populus cum duce uēturo, & finis eius uastitas. Et post finem belli statuta desolatio. Confirmabit autem pactum multis hebdomada una, & in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium: & erit in templo abominatio desolationis, & usque ad consumptionem & finem perseverabit desolatio. Et ad hæc diligēter legenda & intelligenda adhortatur dominus: quia aperta, manifesta, & uera quæ uidebant, & quæ uisuri erant, quæ & prætendebat uisio. Abominationem desolationis aliqui interpretantur statuam Cæsaris Augusti, aut Adriani in templo collocatam. Sed Augusti Cæsaris statuam in templo collocatam fuisse, nullo autore dicere uidentur. Et Adriani statua quadraginta octo annis post desolationē sanctæ ciuitatis à Tito factā, templo illata est, si illata est. Quare de ea desolatione quæ à Tito facta est, & Daniel & dominus loqui uidentur. Nam de statua Caij Cæsaris, quam templo Hierosolymorū octauo ferè anno à passione domini inferri uoluit, nō est agitādus sermo: quandoquidē maxima precum perseverantia, & totius gentis cōmiseratione potius quàm id fieret, mortem eligentis: Iudæi à Petronio, cui id demādatum fuerat, ne templo inferretur, obtinuerūt: ut scribitur secundi de bello Iudaico, cap. 3. Per abominationem igitur potius hoc loco intelligit Titus, qui colebat idōla: & proinde erat abominatio. Et abominatio desolationis, siue, ut septuaginta habēt, τὸ πρὸς ἐρημίωσιν, id est desolationum dicitur: quia desolationes sanctæ ciuitatis, & sancti tēpli per ipsum factæ sunt. Quæ & indicat id quod nūc quoque legitur in Daniele ex Hebræo paulo aliter quàm ex septuaginta (ut suspicari licet) habeamus. Sic enim legitur: Et qui super alam abominationum, desolabit idē donec consummatio & decisio effundatur super stupētem. Quid per id, Qui super alam abominationum, intelligitur, nisi qui in sublimitate eleuatus erat super cultores idolorum: qualem quis nesciat Titum imperatorem Romanum fuisse? Quid per, desolabit, nisi ciuitatem sanctam, & templum sanctum, gentemque Iudæorum destruet, perdet, dissipabit? Quid per, donec cōsummatio & decisio effundat super stupētem, nisi donec ueniat cōsummatio & finis temporum super populū Israëliticū, tanto tempore stupefactum & attonitum de tam longa sua captiuitate, & irrita sibi facta Messie sui (quia iam suis temporibus uenerat) expectatione? Ergo abominatio desolationis, quæ stetit in loco sancto, fuit Titus. Quem cum uidebāt iam loco imminere iuxta domini prædictionem, cito fugere debebant: siue qui in Iudæa, siue qui in templo, siue qui in agro erant, ad montes. Et ad quos? Certè ad mōtes dei, qui erant apostoli domini nostri IESU CHRISTI: ipse uero mōs magnus totam terram (iuxta Danielem) impleturus: à quo & ipsi montes sunt dicti. Id etiam quod dominus dicebat, Tunc & qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes, & quæ sequuntur, repentinam super eos, inopinatamque, & ineluctabilem designabat futuram dei uindictam. Et profecto sic ira dei defæuit in gentem illam, ut prægnantes omnes abortirēt, & lactantes præ intolerabili famis necessitate proprios manderēt liberos. Quod ait orandum ijs, qui possent tantam diuinæ indignationis effugere ultionem: ut non hyeme, neque sabbato fieret eorum fuga: hoc significat, cito & longe à loco plagæ illis esse fugiendum: cito, quod in hyeme commode fieri non potest: longe, quod non licebat sabbato. Et hæc quæ à Vespasiano & Tito inducta est tribulatio, tanta tamque horribilis fuit, quanta & qualis non est à mundi exordio cognita: quod licet ex historijs deprehendere, ad eam quæ de hoc excidio facta est, collatis. Quis enim unquam in obsidione urbis cuiuscunque legit undecies centena milia fame & gladio perisse, quod in Hierusalem factum Iosephus tradit: & urbe capta sexcenta milia uirorum interfici iussa, & hoc in solennitate paschæ, qua dominum gloriæ supplicio affecerant: captiuorum autem publice uenudata centum milia? Tanta & talis ab initio mundi non legitur, neque (prædicente domino) aliquando tanta talisque futura est. Sed & dies illius tam horridæ & implacabilis ultionis truncandos, atque breuiandos prædixit dominus: ut &

Daniel, 2.

ut & euēnit: quæ ex historijs ad quadragesimū à dominica passione annum adducta,
 duorum ferme annorum breuitate coarctata est: & hoc propter electos, ut qui nume-
 ro saluandorum sociandi erant, saluarentur. Quod si in loquinquus tempus res fuisset
 dilata, aut ubi coepit, non fuisset tempore accelerata, nō salua fuisset omnis caro. Quæ
 autē saluationi erat electa, id ipse nouit, qui & saluandos, & numerū saluandorū no-
 uit. Quarto subiungit. ¶ Tunc si quis uobis dixerit, ecce hic est CHRISTVS, aut illic, 229
 nolite credere. Surgent enim pseudochristi & pseudoprophetae, & dabunt signa ma-
 gna & prodigia, ita ut in errore inducātur, si fieri potest, etiam electi. Ecce prædixi uo-
 bis. Si ergo dixerint uobis, ecce in deserto est, nolite exire: ecce in penetralibus, nolite
 credere. Sicut enim fulgur exit ab oriente, & apparet usq; in occidentē: ita erit & ad-
 uentus filij hominis: ubicunq; fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ. ¶ Soli-
 cite admonet dominus, ut in nouissimis diebus caueāt ab ijs qui falsō se CHRISTVM
 dicturi sunt, & falsō nomen prophetae sibi uendicabunt: inter quos erunt, qui permis-
 su diuino magna signa & prodigia facturi sunt, sed mēdacia: ut Iamnes & Mambres
 in Tani Aegyptia. adeo ut etiam decipiātur electi, si id fieri posset, essetq; permittum.
 Neq; unquam aliās CHRISTVM expectent aut hic aut illic, foris aut in penetralibus,
 quā cum in nouissima uisitacione ueniet, repentinus & manifestus: quemadmodū
 fulgur, quod egrediens ab oriente, repente apparet in occidente. Nam si repente ter-
 restres congregantur aquilæ ad cadauera: quāto magis aquilæ, id est sancti sanctaq; 230
 illius temporis animæ, cōgregabuntur ad CHRISTVM, adeo manifestus erit illius uis-
 itacionis aduentus: Sed & exactis præcedentibus iudiciū signis, aderunt angeli dei,
 tunc ad resurrectionis mysteriū missi, ut subdēte domino cognoscimus: & hoc quin-
 to loco hoc modo. ¶ Statim autē post tribulationē dierum illorum sol obscurabitur, 230
 & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cœlo, & uirtutes cœlorum cōmo-
 uebuntur: & tunc apparebit signum filij hominis in cœlo: & tunc plangēt omnes tri-
 bus terræ, & uidebunt filium hominis ueniētem in nubibus cœli cum uirtute multa,
 & maiestate. Et mittet angelos suos cū tuba & uoce magna, & congregabūt electos
 eius à quatuor uentis, à summis cœlorū usq; ad terminos eorū. ¶ Cum hic mūdus in
 ultimo senio erit, & graues tribulatiōes perferet, priusquā deficiat, & emoriāt: sol qui
 est uelut cor mūdi huius, obscurabitur: & luna quæ est uelut uis eius alitrix, lumē suū
 negabit, & stellæ uidebūtur è cœlo decidere: & uirtutes cœlorū quatentur, & signū
 filij hominis, siue id crux sit, siue aliud quod deus nouit, in cœlo erit cōspiciū. Et tunc
 præ signorū, & portētorū pauore plangēt, & sese laniabūt omnes natiōes terræ. post
 quæ uidebūt filium hominis CHRISTVM iudicē omnium ueniētē in nubibus cœli, cū
 tali tantaq; maiestate ac potestate, qualē & quātam nunquā oculus uidit, nec auris au-
 diuit. Et mittet angelos suos cum tuba sonitus terribilis ac inauditi, & cōgregabunt
 electos eius à quatuor plagis mundi: ex ortu, occasu, meridie, & septentrione ad iudi-
 cium: & eos qui tunc beati, iam tenebunt cœlos, à summis cœlorum usq; ad fines eo-
 rum: & non solum illos, sed & reprobos, ex abyssis inferorū usq; ad terminos eorum
 cōgregabunt, in sinistris eius collocandos. Et ex hoc loco cognoscimus sanctorū ani-
 mas in cœlis collocari: quāsdā qdē in summis, quāsdā uero sublimius. Cōgregabūt,
 inquit, à summis cœlorum usq; ad terminos eorum. Sed tunc euocabūtur ad plagas
 terræ ad sua resumenda corpora. Sexto addit. ¶ Ab arbore autem fici discite parabo 231
 lam. Cū iam ramus eius tener fuerit, & folia nata, scitis quia propè est aestas, ita & uos,
 cum uideritis hæc omnia, scitote quia propè est in ianuis. Amen dico uobis, quia non
 præteribit generatio hæc, donec omnia fiant. Cœlum & terra transibunt, uerba autē
 mea non præteribunt. ¶ Quia signa nouissime allata, uicinum esse nouissimū iudiciū
 commōstrāt: ideo ex similitudine fici uicinitatem illam intelligi posse dicit. Nam cum
 uidemus arborem ficum surculos emisisse, & iam enata esse folia, scimus uicinam esse

- astatem: ita quoque cum hæc uidebuntur signa, diem *δικαιοκρησίας*, iusticie iudicij dei esse in foribus, & admodum uicinam sciendum est. Et hæc generatio quæ illa uidebit signa, non deficiet, nõ interibit, donec aduentus supremumque adueniat iudicium. Sed erit ne tunc aliqua generatio ex successione eorum, qui dominum gloriæ crucifixerunt, ad illa usque tempora diuino decreto seruata: Præsertim cum scriptum sit Psalmo. 58.
- Psalm. 58.** Deus ostēdit mihi super inimicos meos, ne occidas eos; nequando obliuiscantur populi mei. Disperge illos in uirtute tua, & depone eos protector meus domine. Non ierim inficias, post tantum ieiunium a uitali doctrina in fine seculi reuersuros esse Iudæos, cum adiciat Propheta, dicens: Conuertetur ad uesperam, & famem patientur ut canes, & circūbunt ciuitatē. At quānam ciuitatem, nisi eam quæ est ecclesia CHRISTI: Verum non tunc Iudaica generatio à Iudaismo, sed Christiana à Christianismo dicitur. Et adeo quæ hic dixit CHRISTVS, uera certaque esse attestatur, ut cœlū & terram transitura dicat (nam & Petrus & Apocalypsis cœlum nouū, & terram nouā fore innuunt) uerba autē sua euentu prædictorum nõ caritura. **Septimo addit.** De die autē illa, & hora nemo scit, neque angeli cœlorū, nisi solus pater. Arcet dominus illos à curiosa inquisitione diei & temporis illius: quia illa referuauit pater in sua potestate, adeo ut ne angeli quidem dei ea definite sciant: sed solus deus qui est omnium pater, & conditor creaturarum. Hic igitur nomine patris, generali conditione deum intellige, non speciali, qua ad solum in diuinis refertur patrem: ne filium dei, uerbum patris æternum, æternam dei sapientiam uidearis ab hac scientia excludere: in super & spiritum sanctū, quod scrutatē profunda dei, & quod nouit omnia quæ dei sunt. Quam uani ergo sunt quidam Mathematici supputatores, aut uaticuli, aut coniectatores, qui putant se ad certum tempus, annum, aut mensem, diem illum uerisimili coniectura attingere: quem testimonio saluatoris ne angeli quidem dei sciunt. Absit hæc uanitas & curiositas, & diuina quoque censura prohibita indago. Non est (inquit) uestrum nosse tempora uel momenta, quæ pater posuit in sua potestate. Si non erat apostolorum, qui in illa die CHRISTO iudicanti assidebunt, & quodammodo cōiudicabunt: quomodo id nostrum erit nosse? Quomodo nõ fuerunt decepti, qui aut scribēdo, aut cōcionādo, mirumque terrorem populo incutiendo de hoc pronunciauerunt? **Octauo.** Sicut autē in diebus Noë, ita erit & aduentus filij hominis. Sicut enim erant in diebus ante diluuium comedentes & bibentes, nubentes & nuptū tradentes, usque ad eum diem quo intrauit Noë in arcam, & nõ cognouerunt, donec uenit diluuium, & tulit omnes: ita erit aduentus filij hominis. Tunc duo erunt in agro: unus assumetur, & unus relinquetur. Duæ molentes in mola: una assumetur, & una relinquetur. Duo in lecto: unus assumetur, & unus relinquetur. Dies aduentus domini similes erunt diebus Noë, id est diluuij, incerti & inexpectati. Et dies qua ueniet dominus, repentina. Nam ante diē illam edent & bibent, & uiri ducent uxores, & mulieres nuptum tradentur, nubentque uiris, ut in diebus Noë ante diē illam, qua subiuit arcā: cum repente, qui superuenit cataclysmus, sustulit omnes qui in arca non fuerant assumpti. In illa die domini erunt duo in agro, unus assumetur ad uitam, & alter relinquetur ad mortē. erunt duæ molentes in pistrino: una assumetur ad uitam, & altera relinquetur ad mortem. erunt duo in lecto: unus assumetur ad uitam, & alter relinquetur ad mortem. Et hæc designant de omni statu & conditione eorum, qui tunc superstites erunt: quosdam saluandos ad tribunal CHRISTI esse seligendos: & quosdam deferendos, & in id tempus referuandos, dum reproborum pronuncietur sententia: nam electi primo occurrent domino, dicente Paulo: Nos qui uiuimus, qui residui sumus in aduentu domini, non præueniemus eos qui dormierunt. Et subdente: Mortui qui in CHRISTO sunt, resurgent primi: deinde nos qui uiuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obuiā CHRISTO in aëra. **Nono admonet nos dominus, ut ob incertitudinē repentinæ procellæ**

1. Thess. 4.

na processa aduentus, sumus uigiles in fide, spe, & charitate, ac bonis operibus iugiter
 intenti, dicens: **Vigilate ergo, quia nescitis qua hora dominus uester uenturus sit.** 234
 Illud autem scitote, quoniam si sciret pater familias qua hora fur uenturus esset, uigila
 ret utique, & non sineret perfodi domū suam. Ideo & uos estote parati: quia qua ho
 ra nescitis, filius hominis uenturus est. **Vigilat, qui CHRISTVM imitatus, bonis sem
 per operibus intentus est: aut si quid sordidū contraxit, id sanctis purificationibus eluit
 & expiat. Sed & exemplo patris familias edocet, nos semper oportere esse paratos:
 nā si pater familias, cuius domus perfossa est, direptaq; supellex, sciuisset qua hora fur
 fuisset uenturus, uigilasset utiq; & non siuisset perfodi domum suam, Non ergo si
 mus similes illi, sed omni hora parati: quādoquidem nescimus qua hora dominus no
 ster uenturus est: quod nō solum de nouissima illa omnium hora intelligendum est,
 sed & de nouissima cuiusq; particulari hora. In qua si imparati iueniamur, domus no
 stra spoliabitur, & thesaurus eius, anima, rapietur in perditionem: si parati, non diripiē
 tur, sed seruabitur ad uitam. Pater familias, quisq; nostrum. Fur, dies mortis, aduentus
 domini. Perfossio domus, separatio animae à corpore, eiusq; in perditionē direptio.
 Decimo admonet dominus omnes seruos suos, quos praefecit pascendis gregibus
 suis doctrina, fide, charitate, & omni exemplo bonae beatæq; uitae: ne propter dilatio
 nem aduentus sui, labātur in infidelitatem, in uitae licētiosae perniciem, & insanā loco
 doctrinae in subditos debacchationē. Quod sic innuit. **Quis putas est fidelis seruus** 235
 & prudens, quem constituit dominus super familiam suam, ut det illis cibum in tem
 pore? Beatus ille seruus, quem cum uenerit dominus eius, inuenerit sic faciētē. Amē
 dico uobis, quoniam super omnia bona sua cōstituet eum. Si autem dixerit malus ser
 uus ille in corde suo, moram facit dominus meus uenire: & cœperit percutere cōser
 uos suos: manducet autē & bibat cum ebriosis: ueniet dominus serui illius in die, qua
 nō sperat, & hora qua ignorat, & diuidet eum, partemq; eius ponet cum hypocritis.
 Illic erit fletus, & stridor dentium. **Seruus quem cōstituit dominus super familiam
 suam, quilibet praepositus alicui plebi CHRISTI instituendae, & in fide, & omni san
 ctimonia uitae cōtinēdā: siue in temporalibus praepositus sit, siue in spiritualibus: in
 ter quos maximi & primi sunt, qui dicuntur monarchae & summi pontifices. Fidelis
 est & prudēs, qui dat cibum sanae doctrinae & fidei populo sibi credito, in tēpore suo,
 usque ad finem mundi. Bona domini, bona caelestia & aeterna. Infidelis est impru
 dens, qui neq; fide & doctrina pascit, neq; uitae exemplo: sed utroq; nocet, & populū
 perdit. Doctrina quidē, quia fidem nō habet: & si se ore dicat fidelem. quod innuitur
 per hoc quod ait in corde suo, morā facit dominus meus uenire: tanquā corde nō cre
 dat uēturum: quomodo enim is doctrina iuaret, qui fide caret? Exēplo uero, quia
 percutit cōseruos, & māducat ac bibit cum ebriosis: quod indicat ipsum tyrānidē in
 oues à CHRISTO sibi creditas exercere, quicumq; is fuerit. Sed quam sentētiā feret
 malus, infidelis, & imprudēs seruus? Dies mortis eius, cum nō sperabit, adueniet. hic
 illi dies nouissimus, & dominus eius, qui uitae ne cisq; potestatem habet, diuidet eū,
 id est in duo secabit ac partietur, in corpus scilicet & animam: corpus terrae relinquet
 & uermibus: & alteram partem, id est, animam, ponet cum infidelibus, & in sorte re
 proborum Scribarum & Pharisaeorum, qui in hypocrisi populū dei seducebant. Illic
 erit fletus & stridor dentium, quae aeterna designāt supplicia. A quibus nos liberet fi
 lius dei superbenedicti, qui tales populo suo praeficiat seruos, & tam uerē cibū cōser
 uis in tempore suo praestātes, & maxime hac tempestate, qua oriēs, occidēs, meridies,
 & septētrio ad multarum usq; gentium antichtonas penetrātur, quae nunquā à maio
 ribus nostris cognita fuere: ut CHRISTVS dominus (in quo pater aeternus pposuit
 in plenitudine temporū, ut ait Paulus, instaurare omnia, quae in caelis & quae in terra
 sunt in ipso) pure in uniuerso mundo annuncietur, aeternum promulgetur euāgelium,****

Eph. 1.

usura. Tollite itaq; ab eo talentū, & date ei qui habet decem talēta. Omni enim habenti dabitur, & abundabit: ei autē qui non habet, & quod uidetur habere auferetur ab eo. Et inutilem seruum eiicite in tenebras exteriores: illic erit fletus, & stridor dētiū. ¶ Cum autem uenerit filius hominis in maiestate sua, & omnes angeli cum eo: tūc sedebit super sedem maiestatis suæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab inuicem, sicut pastor segregat oues ab hœdis. Et statuet oues quidē à dextris suis, hœdos autem à sinistris. Tunc dicet rex his qui à dextris eius erunt: Venite benedicti patris mei, possidete paratum uobis regnum à cōstitutione mundi. Esuriui enim, & dedistis mihi māducare: Sitiui, & dedistis mihi bibere. Hospes eram, & collegistis me: Nudus, & operuistis me: Infirmus, & uisitastis me: In carcere eram, & uenistis ad me. Tunc respondebunt ei iusti, dicētes: Domine, quando te uidimus esurientem, & pauium: sitiētē, & dedimus tibi potum? Quando autem te uidimus hospitem, & collegimus te: aut nudum, & cooperuimus te? Aut quando te uidimus infirmum, aut in carcere, & uenimus ad te? Et respondens rex, dicet illis: Amen dico uobis, quandiu fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Tūc dicet & his qui à sinistris erunt: Discedite à me maledicti, in ignem æternū, qui paratus est diabolo, & angelis eius. Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare: Sitiui, & non dedistis mihi potum: Hospes eram, & nō collegistis me: Nudus, & nō operuistis me: Infirmus, & in carcere, & nō uisitastis me. Tūc respondebūt ei & ipsi, dicētes: Domine, quando te uidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, & nō ministrauimus tibi? Tunc respondebit illis, dicens: Amen dico uobis, quandiu non fecistis uni de minoribus his, nec mihi fecistis. Et ibunt hi in suppliciū æternum, iusti autem in uitam æternam.

ANNOTATIONES BREUES XXVI. CIRCA LITERAM CAP. XXV.

2	sponso — & sponsæ,	* ἐπὶ ἡδύοσ τῶ	21	fodit
4	Sed quinque fatuæ:	ἀνθρώποσ ἐρχεται	21	abscondit
	αἵτινες μωραὶ	in qua filius		ᾧσπερ
	Quæ fatuæ	hominis ueniet		ἀπέκρυψε
4	lāpadib; * αὐτῶσ suis	18	uirtutem:	præterita.
	& infra.	δύναμισ	21	pecuniam
11	emite uobis.	potentiam,		τὸ ἀργύριον
	ἀγοράσατε ἑαυταῖσ	uires		argentum
	emite uobis ipsi	19	lucratus est	& infra.
12	emere,	ἐποίησεν	22	uenit
	emptum,	fecit	22	posuit
	ad emendum	19	Similiter * &	ἐρχεται
13	nouissime	20	duo — acceperat	συνάγει
	ὑστερον	20	lucratus est	præsentia
	posterius	* ἢ αὐτοσ	25	euge
15	horam	& ipse		εὖ

	bene		nouite	40	omnes * ἅπιοι sancti
	& infra.	34	femino,	44	possidete
25	fidelis		ἑσπερα		κληρονομησατε
	— quia		praeteritum.	48	pauimus: * ἢ aut
	& infra.	39	maiestate	60	de minoribus his,
31	scio		τῆ δόξῃ		τῶτων τῶν ἐλαχίστων
	ἔγνωσθε		& infra.		de his minimis

COMMENTARIUS IN CAPVT VIGESIMVM QVINTVM;

236

Vbdit hic dominus, referante Matthæo, parabolam, per quam statum regni cœlorum in fine seculi intelligere possumus, dicens. ¶ Tunc simile erit regnum cœlorum decem uirginibus, quæ accipientes lampades suas, exierunt obuiam sponso & sponsæ. Quinq; autem ex eis erant fatuæ, & quinq; prudentes. Sed quinq; fatuæ, acceptis lampadibus, non sumpserunt oleum secum: prudentes uero acceperunt oleum se cum in uasis suis cum lampadibus. Moram autem faciente sponso, dormitauerunt omnes, & dormierunt. Media autem nocte clamor factus est: Ecce sponsus uenit, exite obuiam ei. Tunc surrexerunt omnes uirgines illæ, & ornauerunt lampades suas. Fatuæ autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo uestro, quia lampades nostræ extinguuntur. Responderunt prudentes, dicentes: Ne forte non sufficiat nobis & uobis, ite potius ad uendentes, & emite uobis. Dum autē irent emere, uenit sponsus: & quæ paratæ erant, intrauerunt cum eo ad nuptias, & clausa est ianua. Nouissime uero ueniunt & reliquæ uirgines, dicentes: Domine domine, aperi nobis. At ille respondens, ait: Amen dico uobis, nescio uos. Vigilate itaq; quia nescitis diem neq; horam. ¶ Regnum cœlorum, regnum CHRISTI. Denarius numerus, plenitudinem uocādorū ad CHRISTVM impletā, designat. Virgines sunt, quæ fide nulli unquam alijs, quā CHRISTO adhererunt. Lāpades, fides, & diuinæ gratiæ dona. Sponsus, CHRISTVS dominus: Sponsa, cœlestis Hierusalem. Quod uirgines eunt obuiam, indicat eas iam uocatas esse ad CHRISTI aduentum. Quinq; prudentes, numerū significat electorum. Oleum, opera fidei & gratiarum eius. Contrā ex ijs qui fidem CHRISTI professi sunt, quinque fatuæ, numerum reprobatorum. Mora sponsi, tempus à primo aduētū ad nouissimum eius aduentum. Prudentes uirgines ante dormitationem & dormitionem sumpserunt oleum in uasis suis cum lampadibus: quia ante mortē fidei & gratiarum dei, charitatis & misericordiæ opera procurarunt. Vasa, animæ. Imprudentes autem non, sed opera fidei & charitatis neglexerunt: ut autem lampas sine oleo extinguitur, ita dona dei sine operibus. Dormitauerunt & dormierunt omnes uirgines, quia omnes mortuæ sunt. Clamor media nocte factus, tuba angelica, nunciāns iudicis aduentum, & euocās ad iudicium. Surrexerunt omnes: quia omnes à somno mortis excitatæ sunt. Ornauerunt lampades suas: quia omnes fidei & donorum dei confessionem habuerunt. Fatuæ petierunt oleum à prudentibus: quia putauerunt se operibus bonorum posse iuari, in aliorum confidentes benefactis. Negauerunt prudentes: quia in resurrectione non poterunt opera bonorum, eos qui illa neglexerunt, adiuuare. Ire ad emendum, est aliorum sanctorum suffragia emēdicare. quod tunc non iuuabit: quia nō erit amplius tempus honorū operum, neq; suffragiorum ab hominibus, aut angelis, aut ullis alijs uirtutibus obtinēdorum. Prudentes cum sponso intrauerunt ad nuptias: quia cum eo ad æternæ uitæ delicias admittæ sunt. Clausa ianua, perpetuā ceterorum à rege illo cœlesti exclusionē indicat. Quod fatuæ petunt aperiri, petunt participes regni cœlestis, æternorumq; gaudiorū fieri. Per id quod spōsus dixit eis, Nescio uos, cōdemnatio earū intelligitur. Et spōsum eas nescire, est eas reprobare, & in libro uitæ

uitæ æternæ scriptas non esse. Quæ parabola posita, hortatur diligenter omnes uigilare, & lampades, sed non sine oleo in uasis, habere: quia nescimus diem neque horam: non solum simpliciter nouissimæ diei, sed nec nostræ nouissimæ diei, particularisq; iudicij. Huic parabolæ (ut manifestat Matthæus) aliam subnectit dominus de regno cælorum, dicens. ¶ Sicut enim homo peregre proficiscens, uocauit seruos suos, & tradidit illis bona sua. Et uni dedit quinque talenta, alij autem duo, alij uero unum, unicuique secundum propriam uirtutem, & profectus est statim. Abijt autem qui quinque talenta acceperat, & operatus est in eis, & lucratus est alia quinque. Similiter qui duo acceperat, lucratus est alia duo. Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terram, & abscondit pecuniam domini sui. Post multum uero temporis, uenit dominus seruorum illorum, & ponit rationem cum eis. Et accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque talenta, dicens: Domine, quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratum sum. Ait illi dominus eius: Euge serue bone & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium domini tui. Accessit autem & qui duo talenta acceperat, & ait: Domine, duo talenta tradidisti mihi, ecce alia duo superlucratum sum. Ait illi dominus eius: Euge serue bone & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium domini tui. Accedens autem & qui unum talentum acceperat, ait: Domine, scio quia homo durus es, metis ubi non seminasti, & congregas ubi non sparsisti: & timens abijt, & abscondit talentum tuum in terra. Ecce habes quod tuum est. Respondens autem dominus eius, dixit ei: Serue male & piger, sciebas quia meto ubi non seminasti, & congrego ubi non sparsi: oportuit ergo te committere pecuniam meam numularijs: & ueniens ego recepissem utique quod meum est cum usura. Tollite itaque ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta. Omni enim habenti dabitur, & abundabit: ei autem qui non habet, & quod uidetur habere, aufertur ab eo. Et inutilem seruum eijcite in tenebras exteriores: illic erit fletus & stridor dentium. ¶ Ex prima particula, Sicut enim homo peregre proficiscens, quæ comparationis ac similitudinis notam continet, peracta parabola, Illic erit fletus & stridor dentium: subaudi debere particulam hanc autem cõsimilem, sic erit regnum cælorum, perspicuum est. Hæc autem parabola præcedenti subnectitur, ut per eam mente concipiamus, quæ uirgines cum lampadibus habuerint oleum, & quæ non. Igitur homo peregre proficiscens, dominus noster IESVS CHRISTVS, qui hunc mundum deserens, in cælum profectus est. Vocati serui sunt, quicumque ad fidem eius ueniunt, & benigna quidem ac præuia dei uocatione. Bona eius, spiritualia dona: qualia sunt fides, spes, charitas, donum sapientiæ, intellectus, cõsiliij, fortitudinis, scientiæ, pietatis, & timoris domini: quæ ex Esaiæ undecimo intelligi possunt (quæ & dominus habuit non per donorum participationem, sed per spiritum sanctum secundum substantiam immanentem) & qualia Paulus prima ad Corinthios, cap. 12. enumerat: inter quæ etiam collocat dona apostolatus, prophetiæ, doctrinæ, potestatum, curationum, subuentionum, gubernationum, linguarum, interpretationum, quæ fidem & spem supponunt: sine quibus serui uocari non possunt. Eminentissimum autem omnium donorum est charitas: & omnia hæc talenta hic, & in præcedente parabola, lampades dicuntur. Qui quinque talenta accepit, accepit quinque spiritualia dona. Qui duo, duo. Qui unum, unum. Quod quisque secundum propriam uirtutem accepit, hoc designat deum gratias suas secundum suscipientium capacitatem dispartiri: nam alioquin ociosæ necessario essent. sunt autem ut semina ad fœnus suum in tempore reddendum, terræ mandata. Abijt statim dominus, quia relinquit seruis suis dona sua, adiutrice semper uniuersali prouidentia fructificanda. Eum qui quinque talenta acceperat abijisse, & operatum fuisse, est ipsum illa diuina dona non tenuisse ociosa. Et alia quinque esse superlucratum, est eum ex uno quoque dono fecisse fructum, & uberem quidem fructum, uerbi gratia: si quis ha-

buit talēta fidei, spei, charitatis, doctrinæ, & autoritatis, potestatisq; in populum, quæ sunt quinque: & fide multos ad fidem illuminauit: spe, plenâq; fiducia ad sperandum fidedūm; in uno erexit, charitate inflammauit, diligenter eos doctrinā sanctā docuit, & potestate bonos cōtinuit: malos uero, qui retrahi potuerūt, reduxit: & hoc per totam uitā suam quātum potuit, hic & sua quinque talēta seruauit, & insuper alia quinque lucratus est. Simile est & de eo qui duo talēta acceperat. At qui unum talentū acceperat, siue fidem, siue (supposita fide, sine qua nullus spiritalis seruus esse potest) aliud quodcunq; dei donum, abiens fodit illud in terram: quia illud in anima sua ociosum esse permisit, nihil aut fidei operatus, aut doni illius, quod illi ut operaretur, cōcessum fuerat. Post multum uero temporis redijt dominus: quia in die iudicij exiget rationē ab omnibus seruis suis, & qui plurima dona acceperunt, & qui mediocria, & qui pauca. At à peregrinatiōe eius in cœlum ad diem usque iudicij, longum est temporis interuallum: & ideo post multum temporis redijisse dicitur. Quod dominus seruorum suorum approbat primum & secundū, dicens, Euge serue bone & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: designat bonos in iudicio coram omnibus laude à deo & præconio insigniendos: sed & quæcunq; datur in hoc mundo, pauca esse & exigua: quæ autē recipientur dono gratiæ eius, multa & magna: & hæc sunt gaudium æternum, uita sempiterna, & paradisi nunquam desituræ delicia. At is qui lucernam habuit, sed non oleum: lampadem, sed extinctam: talentū, sed ociosum: proprio se ore damnat, uolens culpam suam in deum reijcere: quia de deo nunquam in bonitate cogitauit: quod exprimitur per hoc, Scio quia homo durus es. Nūquam in eo sperauit, sed diffidit, & à iudicij dei abhorruit: quod insinuat id qd' adijcit, Metis ubi non seminasti, & congregas ubi non sparsisti. Nūquam eum amauit, sed seruiliter timuit, quem timorem dominus non requirit: nam ut charitas hunc foras mittit, ita hic charitatem excludit: quod per id intelligitur, Et timens abij, & abscondi talentum tuum in terra. Multi autem sunt tales serui mali, ociosi, & inutiles, qui errore inuoluti, de deo cogitant quæ non sunt cogitanda: quia neque durus est, sed clemens, misericors, & miserator, & multus (ut ait Esaias) ad ignoscendum. neq; metit ubi nō seminauit: nam ubiq; seminat, etiam secus uiam, supra petrā, & inter spinas: ut iam ex cap. 13. huius cognitū est. Quare neq; cōgregat ubi nō sparsit. Veruntamē quamuis huiusmodi homines talem habeant de deo opinionem: non uult tamen deus in gratijs suis eos esse ociosos. Quod hoc sermōe indicauit dominus: Serue male & piger, sciebas, id est de me talem opinionem conceperas, quod meto ubi non seminaui, & congrego ubi non sparsi: oportuit ergo te committere pecuniam meam numularijs. Et quid hoc est, nisi, nō oportuit te dimittere donū meū ociosum, sed ex tēpore operando, & tibi & alijs facere fructum? Et tunc dominus in iudicio donum recepisset cum fœnore bonorum operum. Paulus qui euangelizandi donum sortitus erat, dicebat: Væ enim mihi est, si non euangelizauero. Si enim uolens hoc ago, mercedem habeo: si autē inuitus, dispensatio credita est mihi. Et prius dicebat, quod eius rei faciendæ necessitas ei incumberebat. Ergo quicumque habent à deo talenta, necessitas eis incumbit, ut operentur secundum illa. Si uoluntarie & in charitate, in die domini gratiam sunt percepturi: sin inuite, & seruili timore, exequūtur quidem iniunctam sibi ex doni largitione prouinciam, ut Ionas ad Niniuitas prædicationem suam: sed eis nulla debetur gratia: minus tamen erunt in die iudicij reprehensibiles: quin & donum dei apparebit cum fœnore. Quare si dignabitur eos dominus gratia, magis in eis lucebit illa ipsius bonitas. Et quid de seruis malis, pigris, & ociosis in hoc etiam mundo fiet, insinuauit dominus, cum dixit: Tollite itaq; ab eo talētum: quod significat ab ociosis diuinorum munerum subtractionem. Et id, Date ei qui habet decem talenta, opero sis gratiarum augmentum atque multiplicationem. Et quid est, Qui non habet, & quod

Esai. 55.

1. Corin. 9.

quod habere uideat, nisi qui ociose habet: qui enim pecunias habet, & nō utit̄ illis, uide-
 tur habere pecunias: sed perinde est ac si non haberet. Porrò quid post hunc mūdum
 & in supremo iudicio de eis dē fiet, indicauit, cum ait: Et inutilem seruum eijcite in te-
 nebras exteriores, illic erit fletus & stridor dētium. Carceres & tenebræ huius mūdi,
 non sunt nisi umbra, & uelut tragœdia quædam in pariete depicta, si cōferatur ad te-
 nebras exteriores, quæ in acheronteis & gehēnalibus locis habētur: ubi mors nunq̄
 mortua, & tormēta perpetua. Cæterū regnū cœlorū in fine seculi ex parte iudicis assi-
 milabitur homini illi, qui peregre longo tempore profectus est: ex parte honorū, bo-
 nis seruis: & ex parte malorum, malo seruo, pigro, & desidī. Tertiam de eodē, ut ape-
 rit Matthæus, adiicit dominus parabolam, dicēs. ¶ Cum aut̄ uenerit filius hominis in
 maiestate sua, & omnes angeli cū eo, tunc sedebit super sedē maiestatis suæ, & cōgre-
 gabūtur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab inuicem, sicut pastor segregat
 oues ab hœdis. Et statuet oues quidem à dextris, hœdos autē à sinistris. Tūc dicet rex
 his qui à dextris eius erunt: Venite benedicti patris mei, possidete paratum uobis re-
 gnū à cōstitutione mundi. Esuriui enim, & dedistis mihi manducare: Sitiui, & dedi-
 stis mihi bibere. Hospes erā, & collegistis me. Nudus, & operuistis me. Infirmus, &
 uisitastis me. In carcere eram, & uenistis ad me. Tūc respōdebunt ei iusti, dicētes: Do-
 mine, quādo te uidimus esuriētem, & pauimus: sitientem, & dedimus tibi potum?
 Quando autem te uidimus hospitem, & collegimus te: aut nudum, & cooperuimus
 te? Aut quando te uidimus infirmum, aut in carcere, & uenimus ad te? Et respōdens
 rex, dicet illis: Amē dico uobis, quandiu fecistis uni de his fratribus meis minimis, mi-
 hi fecistis. Tunc dicet & his qui à sinistris erūt: Discedite à me maledicti in ignem æter-
 num, qui paratus est diabolo & angelis eius. Esuriui enim, & non dedistis mihi man-
 ducare. Sitiui, & nō dedistis mihi potum. Hospes eram, & nō collegistis me. Nudus,
 & non operuistis me. Infirmus & in carcere, & nō uisitastis me. Tunc respondebunt
 ei & ipsi, dicētes: Domine quando te uidimus esuriētem, aut sitientem, aut hospitem,
 aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, & nō ministrauimus tibi? Tunc respōdebit
 illis, dicēs: Amen dico uobis, quandiu non fecistis uni de minoribus his, nec mihi feci-
 stis. Et ibunt hi in supplicium æternum: iusti autem in uitam æternam. ¶ Filius homi-
 nis, CHRISTVS dominus. Sedes maiestatis, tribunal iudicij. Omnes gētes, omnes na-
 tiones quotquot fuerunt, & sunt, & futuræ sunt: quæ omnes tunc aderunt, proprijs
 corporibus resumptis. Pastor, iterū CHRISTVS dominus, cuius prouidentia omnes
 in hoc mundo pauit. Oues, electi. Hœdi, reprobī. Dexterā, misericordiæ & saluatio-
 nis locus. Sinistra, iustitiæ & condemnatiōis. Rex, rursum CHRISTVS dominus. Et
 omnes qui eum dilexerunt & proximum, uocabūtur ad gloriā: hi autem sunt, qui
 misericordiam nō neglexerunt: nec opera charitatis, quæ deus diligit & commēdat.
 Omnes autem qui charitatem nō habuerunt, cōdemnabuntur: hi uero sunt, qui ope-
 ra charitatis non exercuerunt: quorum exteriora hic t̄agit dominus, ut per ea interiora
 quoq̄ & spiritualiora intelligamus. Quare qui fide caruerūt, cōdēnabūtur omnes:
 nam quo pacto charitatem erga eum habeas, quem esse non credis, & fide non co-
 gnoscis? Sed quid si erronea fides sit, ut Arabum, credentium CHRISTVM ut homi-
 nem, sed non ut deum: credentium eum esse in cœlo, sed non ex resurrectione, sed nō
 prius passum? Perinde sanē fuerit huiusmodi fides ac nō fides, immo non fide deterio-
 r. Quare charitatem ad eum ut oportet habere non possunt: & proinde non inter
 oues, sed inter hœdos collocandī sunt: & ibunt hi in supplicium æternum, ut illæ in
 uitam æternam. Ad quam nobis cōcedat peruenire iudex seculorum æternus CHRI-
 STVS dominus, ad æterni patris & suam & spiritus sancti indeficientem laudem, des-
 cus perenne, & gloriā sempiternam in perennia seculorum secula. Amen.

- 239 **F**actum est cum consummasset IESVS sermones hos omnes, dixit discipulis suis: Scitis quia post biduū pascha fiet, & filius hominis tradetur ut crucifigatur. Tunc congregati sunt principes sacerdotū, & seniores populi in atrium principis sacerdotū, qui dicebatur Caiphās: & consiliū fecerunt, ut IESVM dolo tenerent, & occiderent. Dicebant
- 240 autē: Non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo. ¶ Cū autē IESVS esset in Bethania in domo Simonis leprosi, accessit ad eum mulier habens alabastrum unguenti preciosi, & effudit super caput ipsius recumbentis.
- 241 ¶ Videntes autem discipuli, indignati sunt, dicētes: Vt quid perditio hæc?
- 242 Potuit enim istud uenūdari multo, & dari pauperibus. ¶ Sciēs autē IESVS ait illis: Quid molesti estis huic mulieri? Opus enim bonum operata est in me. Nam semper pauperes habetis uobiscum, me autē non semper habebitis. Mittens enim hæc unguentum hoc in corpus meū, ad sepeliendū me fecit. Amen dico uobis, ubicunq; prædicatū fuerit hoc euangeliū in toto mū-
- 243 do, dicetur & quod hæc fecit in memoriā eius. ¶ Tunc abiit unus de duodecim, qui dicitur Iudas Scarioth, ad principes sacerdotū, & ait illis: Quid uultis mihi dare, & ego uobis eum tradam? At illi constituerunt ei triginta
- 244 argēteos. Et exinde quærebat opportunitatē, ut eum traderet. ¶ Prima autem die azymorum accesserūt discipuli ad IESVM, dicentes: Vbi uis pare-
- 245 mus tibi comedere pascha? At IESVS dixit: Ite in ciuitatē ad quendam, & dicite ei: Magister dicit, tempus meū propè est, apud te facio pascha cū discipulis meis. Et fecerunt discipuli sicut cōstituit illis IESVS, & parauerūt
- 245 pascha. ¶ Vespere autē factō, discūbebat cū duodecim discipulis suis. ¶ Et edentibus illis, dixit: Amen dico uobis, quia unus uestrū me traditurus est.
- 246 Et contristati ualde, cœperunt singuli dicere: Nunquid ego sum domine? At ipse respondens, ait: Qui intingit mecum manū in parapside, hic me tradet. Filius quidem hominis uadit, sicut scriptū est de illo: uæ autem homini illi per quem filius hominis tradetur: bonū erat ei si natus non fuisset homo ille. Respondens autē Iudas qui tradidit eum, dixit: Nunquid ego sum
- 247 rabbi? Ait illi: Tu dixisti. ¶ Cœnantibus autē eis, accepit IESVS panem, & benedixit, ac fregit, deditq; discipulis suis, & ait: Accipite & comedite, hoc est corpus meū. Et accipiens calicem gratias egit, & dedit illis, dicens: Bibite ex hoc omnes. Hic est enim sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. ¶ Dico autem uobis, nō bibam
- 248 à modo de hoc genimine uitis usq; in diem illum, cū illud bibā uobiscum nouum in regno patris mei. ¶ Et hymno dictō, exierunt in montem oliuari. Tuuc dicit illis IESVS: Omnes uos scandalum patiemini in me in ista nocte. Scriptū est enim: Percutiā pastorē, & dispergētur oues gregis. Postq̄
- autem

- 40 autem surrexero, præcedam uos in Galilæam. ¶ Respondens autem Petrus ait illi: Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor. Ait illi IESVS: Amen dico tibi, quia in hac nocte antequam gallus cætet, ter me negabis. ¶ Ait illi Petrus: Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt. ¶ Tunc uenit IESVS cum illis in uillam, quæ dicitur Gethsemani, & dixit discipulis suis: Sedete hic, donec uadam illuc, & orem. Et assumpto Petro, & duobus filiis Zebedæi, cœpit contristari, & mœstus esse. Tunc ait illis: Tristis est anima mea usq; ad mortē: Sustinete hic, & uigilate mecum. Et progressus pusillum, procidit in faciem suam orans, & dicens: Pater mi, si possibile est, transeat à me calix iste: ueruntamē non sicut ego uolo, sed sicut tu. ¶ Et uenit ad discipulos suos, & inuenit eos dormientes, & dicit Petro: Sic non potuistis una hora uigilare mecum? Vigilate & orate, ut non intretis in temptationem. Spiritus quidem promptus est, caro autē infirma. ¶ Iterum secundo abiit, & orauit, dicens: Pater mi, si non potest hic calix transire, nisi bibam illum, fiat uoluntas tua. Et uenit iterum, & inuenit eos dormientes: erāt enim oculi eorum grauati. Et relictis illis iterum abiit, & orauit tertio, eundem sermonem dicens. Tunc uenit ad discipulos suos, & dicit illis: Dormite iam, & requiescite. ¶ Ecce appropinquabit hora, & filius hominis tradetur in manus peccatorum. Surgite, eamus: ecce appropinquabit qui me tradet. ¶ Adhuc eo loquente, ecce Iudas unus de duodecim uenit, & cum eo turba multa cum gladiis & fustibus, missi à principibus sacerdotum & senioribus populi. Qui autē tradidit eum, dedit illis signum, dicens: Quen- cunq; osculatus fuero, ipse est: tenete eū. Et cōfestim accedens ad IESVM, dixit: Aue rabbi. Et osculatus est eum. Dixitq; illi IESVS: Amice ad quid uenisti? Tunc accesserunt, & manus iniecerunt in IESVM, & tenuerunt eū. Et ecce unus ex his qui erant cum IESV, extendens manum, exemit gladiū suum, & percutiens seruum principis sacerdotum, amputauit auriculā eius. Tunc ait illi IESVS: Cōuerte gladium tuum in locum suum: omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt. An putas quia non possum rogare patrē meum, & exhibebit mihi modo plus quā duodecim legiones angelorū? Quomodo ergo implebuntur scripturæ, quia sic oportet fieri? ¶ In illa hora dixit IESVS turbis: Tanquam ad latronem existis cum gladiis & fustibus comprehendere me. Quotidie apud uos sedebam docens in templo, & non me tenuistis. Hoc autem totum factum est, ut adimplerētur scripturæ prophetarum. Tunc discipuli omnes, relicto eo, fugierunt. ¶ At illi tenentes IESVM, duxerunt ad Caiphā principem sacerdotum, ubi Scribæ & seniores conuenerant. Petrus autē sequebatur eum à longe, usq; in atrium principis sacerdotū. Et ingressus intrō, sedebat cum ministris, ut uideret finem. ¶ Principes autē sacerdotum, & omne concilium quærebāt falsum testimonium contra IESVM, ut eum morti traderent: & non inue-

250

251

252

253

254

255

256

257

258

259

80 falsum testimonium contra IESVM, ut eum morti traderent: & non inue-

nerunt, cum multi falsi testes accessissent. Nouissime autem uenerunt duo falsi testes, & dixerunt: Hic dixit: Possum destruere templum dei, & post tri-
 duum reedificare illud. Et surgens princeps sacerdotum, ait illi: Nihil re-
 spondes ad ea, quæ isti aduersum te testificantur? **IESVS** autem tacebat.
 260 ¶ Et princeps sacerdotum ait illi: Adiuro te per deum uiuum, ut dicas no- 85
 bis, si tu es **CHRISTVS** filius dei. Dicit illi **IESVS**: Tu dixisti. Verunta-
 men dico uobis, à modo uidebitis filium hominis sedentē à dextris uirtutis
 261 dei, & uenientem in nubibus cæli. ¶ Tunc princeps sacerdotum scidit uesti-
 menta sua, dicens: Blasphemauit. Quid adhuc egemus testibus? Ecce nūc
 audistis blasphemiam. Quid uobis uidetur? At illi respondentes, dixerūt: 90
 262 Reus est mortis. ¶ Tunc expuerunt in faciem eius, & colaphis eum cecide-
 runt. Alii autem palmas in faciem eius dederunt, dicentes: Prophetiza no-
 bis **CHRISTE**, quis est qui te percussit? Petrus uero sedebat foris in atrio,
 & accessit ad eum una ancilla, dicens: Et tu cū **IESV** Galilæo eras. At ille 95
 negauit corā omnibus, dicens: nescio quid dicis. Exeunte autem illo ianu-
 am, uidit eum alia ancilla, & ait his qui erant ibi: Et hic erat cū **IESV** Na-
 zareno. Et iterum negauit cū iuramento, quia nō noui hominē. Et post pu-
 fillum accesserunt qui stabant, & dixerūt Petro: Verè & tu ex illis es. Nā &
 loquela tua manifestum te facit. Tunc cœpit detestari & iurare, quia nō no-
 uisset hominē. Et continuò gallus cantauit. Et recordatus est Petrus uerbi 100
IESV quod dixerat: Prius quàm gallus cantet, ter me negabis. Et egressus
 foras, fleuit amare.

ANNOTATIONES BREUES LVIII. CIRCA LITERAM CAP. XXVI.

3	fiet:	εις τι	17	ait – illis.	
3	tradetur γίνεται	Ad quid	20	dicentes * αὐτῶ ἐι.	
	πρὸς ἀδιδότου	11	Potuit	21	ad quendam; πρὸς τὸν δεκά
	præsentia.		imperfectum.	24	duodecim – discipulis suis.
4	principes sacerdotum 11 * καὶ οἱ γραμματεῖς	istud		26	dicere * αὐτῶ ἐι.
	& Scribæ	* τὸ μύρον		27	Qui intingit ὁ ἐμβάψας
5	Caïphas: 12	unguentum		27	indefinitum.
	καὶ ἄφα	13	estis – huic	27	in paropside: ἐν τῷ τρυβλίῳ
	Caïphas		habebitis.		in catino
	& infra.		ἐρχεῖτε	29	tradetur. πρὸς ἀδιδότου
7	in die festo, 16	præfens,		30	præfens. & infra.
	ἐν τῇ ἑορτῇ	& quod			qui tradidit ὁ πρὸς ἀδιδότου
7	ne – forte	16	relatiuum		qui tradebat
7	fieret	16	eius		
	γένηται		scemininum.		
10	discipuli * αὐτῶ eius 17	Scarioth,			
10	Vt quid	σκοριώτης			

32	qui tradebat. & infra. benedixit, εὐχαρισήσας gratias egit	54	& infra. transire * ἀπ' ἐμῶ à me	82	* οὐχ εὗρον non inuenerunt. post triduum διὰ τριῶν ἡμερῶν per triduum
32	Accipite — & calicem	55	iterum: & : & iterum	84	ad ea quæ τί Quid
33	ποτήριον & infra.	58	iam ὁ λοιπὸν de cætero	87	uirtutis — dei
55	effundetur ἐκχυθὲν præfens.	58	appropinquabit ἤγγικεν præteritum.	90	blasphemiam * αὐτῶ eius.
37	Oliueti. τῶν ἐλαιῶν	58	& infra. qui me tradet ὁ πρὸς ἀδελφόν μου præfens.	92	palmas in faciē eius de ἐξέσπισαν (derūt, alapis percusserunt
41	illi. — Et	61	fustibus, — missi	95	ianuam, ἐν εὐρυπύλῳ in uestibulum
45	uillam χωρίον prædium	64	Amice ἑταῖρε	96	alia — ancilla: Nazareno, ναζωραῖος
45	Gethsemani, γεθσημανί	65	uenistis. παρε ades	99	nouisset οἶδα noui
48	Sustinete μείνατε Manete	69	possum * ἄρτι modo	101	quod dixerat, ἔρηκότος αὐτῶ qui dixerat sibi
50	uenit	70	mihī — modo		
51	inuenit ἔρησκε εὐρίσκει præfentia.	80	nō inuenerūt, * ἢ &		
		81	accessissent		

COMMENTARIUS IN CAPVT VIGESIMVM SEXTVM.

Initis his sermōibus, quid fecerit dominus, subdit Matthæus, dicēs. **E**t factum est, cum consummasset IESVS sermones hos omnes, dixit discipulis suis: Scitis quia post biduum pascha fiet, & filius hominis tradetur ut crucifigatur. Tunc cōgregati sunt principes sacerdotum, & seniores populi in atrium principis sacerdotum, qui dicebatur Caiphās, & consilium fecerunt, ut IESVM dolo tenerent, & occiderent. Dicebant autem: Non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo. **H**ic primum de uocabulo, pascha, aduertendum esse uidetur, quod Hebræi dicunt PESAH: Latini qui ad nos ex Hebræo transferunt, Phasē: Syri siue Chaldæi PASHA, quod nos ut Græci heth in ch mutato, dicimus pascha. Qui autem pro PESAH dicunt Phasē, hac ratione id faciunt: ex p faciunt phi, & ex e faciunt a: ut Perez, Pharez: Peleg, Phaleg: & ex ah, e. ut Noah, Noë: Corah, Core. Syri uero ex primo e faciunt a: & secunda uocali detracta, ultimæ literæ subnectunt a: ut PESAH, PASHA. quod ut plurimum facere solent, cum ex Hebræis sua facere uolunt: quorum frequentissimus est usus in nouo testamento. talia autem sunt abba, raca, gabatha, golgotha, & alia id genus non pauca. Porro aduertendum est, quod Græci non inflectunt pascha, & quod forte etiam rectius facerent, si non inflecterent Latini: inflectunt tamen aliquando, & deterius quidem, cum per tertiam inflectionem dicunt paschatis, quàm cum per primam paschæ, cum sola nomina neutra, tum apud Græcos, tum apud Latinos illo modo inflectantur: quæ cum desināt in ma, à prima præteriti perfecti passiuī formantur: ut bapūsma, dogma,

antem uenerunt
plum dicitur
m, air illi
V S autem
uuum, ut dicitur
Tu dixisti
ntē à demis
redotum
refibus: Ecce
ondentes
laphis eum
es: Prophetam
tebat foris in
ulizo eras. At
e autem illo
erat cū IESVS
omine. Ex post
tu ex illis es.
iurare, quia
tus est Petrus
negabis. Et quid

RAM CAP. XXV
Ueritas
ait — his
dicentes
ad quendam
duodecim
discipulis
dicere
Quintus
indemum
in parolide
in canno
tradenr.
præfens
& infra
qui tradit

Sed hæc elemētaria sunt. Satis autē est hic nosse, PESAH, pascha, & phase idem profus significare, scilicet trāsitum. Quod dicit dominus: Scitis quia post biduum pascha fiet. id dictum fuisse uidetur tertia die à regio ingressu eius in Hierusalem: nam sexta ab eodem ingressu die, in uespera ipsam incipiente, manducauit dominus pascha: de quo ipse dicit: Scitis quia post biduum pascha fiet. & nocte uesperā illam subsequente traditus est, & perductus ad principes sacerdotum. de quo subdit: Et filius hominis tradetur ut crucifigatur. Per filium autem hominis, CHRISTVS dominus, deus pariter & homo, intelligitur. Nam multa nomina sortitur, quod ex præcedēti numero patere potest: ex quo hæc nouem eliciuntur: Filius hominis, Magnificus, Dominator uniuersæ terræ, Pastor, Rex, Iudex, Misericors, Iustus, Amator misericordiæ: per hæc: Cum uenerit filius hominis, Sedebit super sedem maiestatis suæ, Et congregabuntur ante eum omnes gentes, Et separabit eos abinuicem, sicut pastor segregat oues ab hædis: Tūc dicet rex his, qui à dextris eius erūt: Venite benedicti patris mei: Ite maledicti in ignem æternum. Quandiu fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis: Quandiu nō fecistis uni de minoribus his, neque mihi fecistis. Ac de primo quidem legimus Psalmo. 8. & .79. Quid est homo quod memor es eius, aut filius hominis, quoniā uisitas eum? Fiat manus tua super uirū dexteræ tuæ, & super filium hominis, quem cōfirmasti tibi. Et Daniel. 7. Aspiciebam ergo in uisione noctis, & ecce cū nubibus cœli, quasi filius hominis ueniebat. & reliqua quæ sequuntur. De secūdo, Psal. 8. & .71. Quoniā eleuata est magnificētia tua super cœlos: Quia gloria & honore coronasti eum, & cōstituisti eum super opera manuum tuarū. Benedicentur in eo omnes tribus terræ, omnes gentes magnificabūt eum. De tertio, Psal. 2. & .71. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatē tuam, & possessionē tuam terminos terræ: Et dominabitur à mari usq; ad mare, & à flumine usq; ad terminos orbis terrarum. De quarto, Esaia. 40. Ecce deus uester, ecce dominus deus in fortitudine ueniet, & brachiū eius dominabit. Ecce merces eius cum eo, opus illius corā illo. Sicut pastor gregem suum pascet, in brachio suo cōgregabit agnos, & in sinu suo leuabit fortas. Et Michea. 5. Ex te mihi egredietur dux, qui sit dominator in Israël, & egressus eius à diebus æternitatis. Et subditur: Et stabit & pascet in fortitudine domini, in sublimitate nominis dei sui. De quinto, Psal. 44. & .73. Eructauit cor meū uerbū bonū, dico ego opera mea regi. Deus autē rex noster operatus est salutem in medio terræ. De sexto, Psalmo. 95. & .97. Cōmoueatur à facie eius uniuersa terra, dicite in gentibus, quia dominus regnauit. Et subditur: Iudicabit orbē terræ in æquitate, & populos in ueritate sua. Iudicabit orbem terrarum in iustitia, & populos in æquitate. De septimo, Psalmo. 4. ex Hebræo: Scitote quoniā mirificauit dominus misericordē suū. Et Esaia. 55. Et feriam uobiscum pactum sempiternum, misericordias Dauid fidelis: Ecce testē populis dedi eum, ducē, ac præceptorem gentibus. De octauo, Psal. 44. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatē: propterea unxit te deus, deus tuus oleo lætitiæ præ confortibus tuis. Et Esaia. 51. Propè est iustus meus, egressus est saluator meus, & brachia mea populos iudicabūt. Et subdit: Audite me qui scitis iustū, populus meus, lex mea in corde eorū. Et cap. 53. In sciētia iustificabit ipse iustus seruos meos multos, & iniquitates eorū ipse portabit. De nono, Psal. 83. Quia misericordiā & ueritatē diligit deus, gratiā & gloriā dabit dominus. Vbi cū de legislatore pauloante dixerat: Etenim benedictionē dabit legislator: ibūt de uirtute in uirtutē, uidebit deus deorū in Sion: quisnam erat ille deus deorū, uidē deus etiam oculis carnis in Sion, nisi dominus noster, rex, & legifer: q postea in terris uisus est, & cū hominibus cōuersatus est: Et hæc de illis nouē nominibus CHRISTI. Quibus, cum sacræ scripturæ multis alijs refertæ sint, hic decimum nomen, & incōmunicabile quidem nomē, quod ἰὸδ ἡ βαυ ἡ, & ἰὸδ ἡ βαυ ἡ, dicunt, scilicet IOD HE VAV HE, adiecisse sufficiat.

Baruch. 3.

De quo

De quo Hieremiæ cap. 33. In diebus illis, & in tempore illo germinare faciam Dauid germen iustitiæ, & faciet iudicium & iustitiam in terra. Et subditur: Et hoc est nomen quod uocabunt eum, IODHEVAVHE (id est dominus) iustus noster. Et Amos cap. 9. Qui ædificat in cælo ascensionem suam, & fasciculum super terram fundauit. Qui uocat aquas maris, & effundit eas super faciẽ terræ, IODHEVAVHE (id est dominus) nomen eius. Sed de beneficiis nominibus CHRISTI, hæcenus. Eadẽ quoq; tertia die, uidentur principes sacerdotum, & seniores populi, id est presbyteri, consiliũ inijisse: & hoc apud Caiphã, qui anno illo princeps erat sacerdotum: consiliũ in quã inijisse, ut IESVM dolo tenerent & occiderent. Tenerent dico, non in aperto, sed clanculũ & per insidias. Non in die festo, ne populi tumultu defenderetur. Deprehensum autem, & tentum fuisse dominum in occulto, manifestum est: nam profunda nocte, & per insidias, non quas ipsi excogitare potuissent (quandoquidem oportebat omnia impleri, quemadmodũ scripta erant de eo) sed quas instillauit serpens in cor Iudæ, qui discipulus, qui apostolus, qui ut sic dicam pedisequus eius erat, ut familiaris et domesticus intelligat illi inimicus, de quo id Psalmi 48. haud male accipi potest: Cur timebo in die mala, iniquitas calcanei mei circumdabit me. Sed an tenuerint & occiderint eum contra id quod consultauerant, in die festo: referuamus ad Ioannis 18. dicendum. Hic autem animaduertendum est, CHRISTVM dominum primi parentis eluere culpã: & in quibus hic à maligno uictus est & superatus, in his simili quodã responso illum fecisse uictoriã. Adam primo parẽti nostro malignus intentauit dolos, ut eũ morti redderet obnoxium: non in aperto, sed per insidias, seducta muliere: non in frequentia angelorum, aut colẽtium deum, sed clanculũ et secreto. Sic CHRISTO intentabatur doli, ut morti traderet: et ei non in propatulo, sed in occulto prætexebatur insidias, decepta per diabolium synagoga: non in celebri, ubi esset frequẽs colẽtium deum turba, conuẽtus: sed secreto, ut ipse dolis sibi factis dolos primi hominis euinceret, & morte mortem superaret, insidijs insidias, & pro seducta muliere, & decepta synagoga, ecclesiam sibi sponsam innocẽtem, & puram assumeret. Sed cum tam uicinus esset morti, biduo scilicet interiecto, ultimum in Bethania cum amicis suis incolis loci illius, celebrauit conuiuium. Quod mox subiungit Matthæus, dicẽs. ¶ Cum autem esset IESVS in Bethania, in domo Simonis leprosi, accessit ad eum mulier habẽs alabastrum unguenti preciosi, & effudit super caput ipsius recubentis. ¶ Ex hoc loco effudit super caput ipsius recubentis, & similiter ex Marco. At quãdo: In cœna, ex Ioanne, capite 12. dicẽtes: Fecerunt autẽ ei cœnã ibi. Vbi: In domo Simonis leprosi, id est Simonis quondã leprosi, sed beneficio IESVM mundati. Si enim mundus non fuisset, nõ licuisset ei inter alios uersari, neque alijs ad eum conuiuij gratia diuertere. Sed & ex Ioanne, Lazarus qui à mortuis suscitatus fuerat, erat unus è discumbentibus, & Martha ministrabat, & Maria soror eius aderat, quæ unguentum preciosum, & super caput ex hoc loco, & super pedes ex Ioanne effudit. Vnde fit, ut hæc mulier quæ accessit habens alabastrũ, id est pyxidẽ unguẽti, multi precij & magnæ æstimationis, indubitato ex Ioanne hic intelligatur Maria soror Martha. Per eos qui huic sacro cõuiuio affuerũt, designantur ij qui cœlesti cõuiuio, CHRISTO aderunt. Nã quos deus à lepra animæ prorsus emundauerit, qui per Simonẽ figuratur: quos CHRISTVS ex diuturna morte peccati ad uitam reuocauerit, qui per Lazarũ, qui hospitalitatem exercẽdo & misericordiæ opera, indefesse corporalibus pietatis officijs insistentẽs, deo placuerint, qui per Martham: denique qui deo dignis spiritualibus mentis exercitijs in diuinitate CHRISTI, cuius anagoge est effusio unguẽti super caput IESV: & deo dignis cõtemplationibus per creaturas, cuius typus est effusio unguenti super pedes, cuius odor cœlum implet & terram: optimam elegerũt uitã, qui per Mariam: hi cœlesti conuiuio aderunt, & nunquã defecturis gaudijs. Sed aliqui discipulorum, & præ-

239

Marc. 14.

Ioan. 12.

- fertim Iudas ex Ioanne, indigne tulerunt hoc quod gerebatur mysteriū. Quod subdit Matthæus, dicens. ¶ Vidētes autem discipuli, indignati sunt, dicentes: Vt quid perditio hæc? Potuit enim istud uenūdari multo, & dari pauperibus. ¶ Qualis erat Iudas? Cupidus, auarus, fur, maleuolus, simulator, proditor, homicida. Tales autē diuinis indignabuntur honoribus, & inuidebunt ijs, qui æternis aderūt delicijs. Porro Iudas cum unus esset in persona, multiplex erat in figura. Auarus erat, & fur ex Ioāne, sed ex omnibus proditor & homicida, ut qui uendiderit filiū dei ad occidendum. Sed hoc ne erat maleuoli, quod ait Marcus: Et fremebant in eam? Hoc ne indigne ferentis diuinum honorem: Vt quid perditio hæc? Hoc ne insuper simulatoris, & hypocritæ: Potuit istud uenundari multo, & dari pauperibus: cum nulla ex Ioanne esset illi egenorum cura? Sed & ipse in hoc mundo meruit à domino reprehendi, & in altero quoque perpetuam subire redargutionem. De illius ergo reprehensione subdit Matthæus. ¶ Sciens autem IESVS, ait illis: Quid molesti estis huic mulieri? Opus enim bonum operata est in me. Nam semper pauperes habetis uobiscum: me autem non semper habetis. Mittens enim hæc unguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit. Amen dico uobis, ubicunque prædicatum fuerit hoc Euangelium in toto mundo, dicetur & quod hæc fecit in memoriam eius. ¶ Ex Marco, solum intra se indigne ferebant & dicebant: Vt quid perditio hæc? Quod nequaquam latere potuit dominum, qui omnia etiam antequam essent, sciebat. Et proinde excusando mulierem, quod Iudas perditionem dixerat, dicit bonum opus: quia pauperum præsentiam ijs qui huiusmodi sunt, semper adesse pronūciat: suam autem præsentiam non semper. Unguentū quoque in corpus suū effusum (nam ex capite in corpus eius fluxit: sed et pedes ad quos non defluserat, sancta mulier suo etiā unguento delibuit) effusum ad sepeliendum se. Vnde insinuare uidetur, non longo tempore ante sepulturam suam id factum fuisse conuiuū, utpote biduo. Sed et mulierē ex hoc facto ad eō commendat dominus, & factum hoc ad eō acceptat, ut ubicunque prædicatum fuerit Euāgelium hoc in toto mundo, id uelit dici & prædicari in memoriam mulieris illius, in quā perfidus Iudas infremuit. Et quæ nam est hæc mulier? Est proculdubio Maria soror Marthæ. Sed est ne ista peccatrix illa publica, cuius meminit Lucas? Sentiant multi, & contra multi non senserunt. Sed dices, prædictio CHRISTI falsa esset, nisi ea esset illa peccatrix, cum in uniuerso mundo prædicetur, quod fuit illa peccatrix. An in uniuerso mundo prædicetur, nemo adhuc scit. Scio tamen, quod si prædicetur, quod illa quæ effudit unguentum super caput & pedes domini paulo ante mortem & sepulturam eius, non fuerit Maria soror Marthæ, id falsum esse, & non prædicari Euangelium. Scio insuper prædictionem CHRISTI falsam esse non posse, sed Euangelium esse uerissimum: & dictum CHRISTI nō intelligi de ea prædicatione, quæ fit ab ijs, qui conscendunt suggestum: sed de publicatione Euangelica eo modo, quo prædicauerunt Apostoli, & scripserunt Euangelistæ. Ergo prædictio CHRISTI uerificatur, quoties in toto mūdo à sacerdotibus Euangelium hoc Matthæi, aut ei respondēs Marci aut Ioannis, populo legitur ac publicatur: quia hoc uerè est & indubitato Euangelium, & legitur & inuulgat in memoriā mysterij tunc facti, et mulieris illius, quæ sancto unguento dominum gloriæ perfudit: quæ ex Ioanne est Maria soror Marthæ, & id uerum est. Quod si Chrysostomus aut quiuis alius conscendat pulpitem, & super id Matthæi, Accessit ad eum mulier habens alabastrum unguenti preciosi, & effudit super caput ipsius recubentis, prædicet populo: Hæc mulier una & eadem apud omnes Euangelistas esse uidetur: meo autem iudicio eadem est apud tres: alia uero quædam & admirabilis Lazari soror apud Ioannē, dico quod non prædicat Euāgelium hoc, sed suum sensum: & id nihil ad prædictionem CHRISTI. Quod si super idem Matthæi, conscendat Rabanus aut quiuis alius, & dicat hæc ad
- populum:

De muliere
peccatrice
& maria
magdalena

LUC. 7.

IOH. 12.

populum: Quæ quondam (uti Lucas scribit) peccatrix ad IESVM ueniens pedes eius lachrymis pœnitentiæ rigauit, & unguento piæ confessionis unxit: nunc uero iustificata & familiaris effecta domino, non tantum pedes, ut Ioannes narrat, uerum etiam caput, ut Matthæus, Marcusq; perhibent, oleo sancto perfudit: non prædicat euangelium hoc, sed addit, & secundum sensum suum, aut aliorum cogitata prædicat, quod aliorum cogitatis, ac placitis aduersatur, & forte euangelico spiritui: & id quoque nihil ad prædictionem CHRISTI. Quod si tertius conscendat super idem Matthæi, & prædicet populo, & dicat: Eadem hîc mulier intelligitur apud Matthæum, & capite decimoquarto apud Marcum, quæ effudit unguentum preciosum super caput IESV, & quæ apud Ioannem effudit etiam super pedes: & hæc Maria soror Marthæ & Lazari, in cuius memoriâ uoluit dominus id quod illa fecit, unguenti scilicet superfusionem, qua sepulturæ domini præuenit unctiōem, in toto mundo ubicunq; legitur hoc euangelium, dici: quod & adimplet quicumque ut scriptum est, populo legitis quandocunq; ita prædicat, sensum euangelij prædicat, & manifestat prædictionem CHRISTI: non ex uerbis suis, sed ex uerbis Euangelistæ, ubicunq; locorum fidelissimam, certissimam, uerissimam que esse, etiam si nullus unquam conscenderet suggestum, ut illius apertiore populo faceret intelligentiam. Ergo non ex concionatoribus, & ijs quæ sparguntur in uulgus, sed ex se euangelium uerum est, & prædictio CHRISTI ex ipso euangelio uera: & siue illi uera dicant, siue falsa, siue adijciant, siue detrahant, nihilominus semper euangelium uerum est: adeo ut coelum & terra defectura sint potius, quàm aliquid illius à ueritate excidat. Verum de hac unctrice, id quod mea quidem sententia uerisimilius est, in secūda disceptatione de Magdalena detexi, saluo tamen aliorum iudicio. Porro cum prius dominus de inunctione loquens, dixit, Ad sepeliendum me fecit: innuisse uidetur sepulturam suam fuisse proximam. Nam si longe abfuisset, ut si hoc factum fuisset ante illum suum insignem in Hierusalem ingressum, parum uerisimile uideatur eum tunc sepulturæ suæ mentionem fecisse. Id quod etiam Matthæus de Iuda loquens insinuare uidetur, cum ait.

¶ Tunc abiit unus de duodecim, qui dicebatur Iudas Iscariotes, ad principes sacerdotum, & ait illis: Quid uultis mihi dare, & ego uobis eum tradam? At illi constituerunt ei triginta argenteos, Et exinde quærebat opportunitatē, ut eū traderet. ¶ Principes sacerdotum & seniores populi conuenisse in atrium Caiphæ principis sacerdotum, & consilium iniisse post illum ingressum domini, qui fuisse creditur prima sabbati, cui apud nos respondet dominica, quo pacto IESVM dolo tenerent, & occiderent, pro confesso habetur. Et Iudas creditur feria quarta principibus sacerdotum uendidisse dominum. At ille continuo à cœna illa indignatus ob effusionem illius unguenti, & quia ipse fuerat à domino reprehensus, & mulier ab eodem commendata, in quam ipse tota efferbuerat bile, ad sacerdotes profectus est, quorum mala mens malus que in dominum animus, non latebat eum, & nō dum sedato à recenti perturbatione animo, dixit eis: Quid uultis mihi dare, & ego uobis eum tradam? Hoc igitur indicium est, cœnam illam fuisse circa initium illius quartæ feriae: nam Hebræi dies suos à uespera præcedente incipiunt. Et consilium illud fuisse acceleradum cecinit propheta, cum psalmo sexagesimo tertio de illis ait: Subito sagittabunt eum, & non timebunt, firma uerunt sibi sermonem nequam. Narrauerunt ut abscederent laqueos, dixerunt, quis uidebit eos? Et de traditore ait: Etenim homo pacis meæ in quo speraui, qui edebat panes meos, magnificauit super me supplantationē. & rursus: Et si is qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo. Tu uero homo unanimis, dux meus, & notus meus, Qui simul mecum dulces capiebas cibos: in domo dei ambulauimus cum consensu. Sed & precium appreciatum triginta argenteorū, quod pacti sunt dare Iudæ, non tacuerunt propheta, dicente Zacharia: Et appende-

242

Ratio temporis

Psalmo. 61.

Psalmo. 40.

Psalmo. 54.

Zach. 11.

Ratio temporum

Ioannis. 12.

Marci. 14.

Ioannis. 12.

Luce. 22.

runt mercedem meam, triginta argenteos. At dices: Cœnam hanc factam fuisse tertia feria, aut circa initium quartæ, id est biduo ante passionem, quia sexta feria crucifixus est: manifeste aduersatur Ioanni capite duodecimo dicenti: IESVS ergo ante sex dies paschæ uenit Bethaniam, ubi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitauit IESVS: fecerunt autem ei cœnam ibi. Non aduersatur, nam dicit dominum ante sex dies paschæ uenisse Bethaniam: non autem ante sex dies paschæ ei factam fuisse ibi cœnam: quia non tunc facta est, sed postea. Verum ibi de cœna illa, quæ postea facta est (quia mentionem fecerat de Lazaro, qui in illa cœna fuerat unus discumbentium) sermonem prosecutus est: & ista honorifica fuit cœna, & ueluti regia post ingressum illum regium factum die prima post sabbatum. Et quod postea addit, In crastinum autem: id (ut dictum est) non respicit tempus cœnæ: sed quod prius dixerat, Ante sex dies paschæ uenit in Bethaniam. Et redit hic ad narrandum ad quid dixerat eum uenisse ante sex dies paschæ in Bethaniam, cum ex accidenti, ratione mentionis de Lazaro factæ illius cœnæ narrationem anticipasset. Ac multis quidem ita fuisse suaderi potest. Primo, quia tam Matthæus, quàm Marcus faciunt mentionem de ingressu illo regio domini in Hierusalem, longo satis interuallo ante cœnam illam. Nam Matthæus de illo ingressu capite uigesimo primo loquitur, & de cœna capite uigesimo sexto. Et Marcus ingressum illum tangit capite undecimo, cœnam uero capite quarto decimo. Deinde quia uterque insinuare uidetur cœnam illam biduo præcessisse azyma, dicente domino in Matthæo: Scitis quia post biduum pascha fiet, & filius hominis tradet ut crucifigatur. Et subdente Matthæo, Cum autem esset IESVS in Bethania: & reliqua, ubi de cœna fit mentio. Et dicente Marco: Erat autem pascha & azyma post biduum, & subdente: Et cum esset Bethania in domo Simonis leprosi, & recumberet: & reliqua, ubi tangitur cœna. Præterea, quia cum Ioannes dicit dominum ante sex dies paschæ uenisse in Bethaniam: de magna die paschæ, quæ cū sabbato Iudæorum coincideret intellexisse uolunt, in quo peractis cunctis diuinitatis suæ operibus in hoc mūdo, quieuit dominus. Quare dies illa in qua uenit Bethaniam sabbatum erat, in quo non parassent illi cœnam illam magnificam: cum ne focos quidem accendere liceret, nedum cibos coquere, & cætera id genus apparare, quæ pro turba necessaria forent: quanto minus unguenta parare, & caput & pedes domini perfundere, & tergere? Sed esto etiam Ioannes intelligat diem paschæ, diem parasceues, qua & dominus suū pascha peregit, quod uerius puto: sabbatum sanè ante illam sex diebus erat, qui sunt sabbatum, prima sabbati, secūda, tertia, quarta, & quinta: parasceue autem septima à sabbato. Quare illo quoque modo, sabbato uenit in Bethaniam ante sex dies paschæ. Adhæc, quia cū facta est cœna illa, iam notum erat Hierosolymis dominū illic esse. Vnde & multi illuc profecti sunt. Sed ad quid, nisi ut desiderium suū explerent, & ipsum uiderent & Lazarū, & ceteri ipsis forsitan discumberent: dicente Ioanne: Cognouit ergo turba multa ex Iudæis, quia illic est: & uenerunt non propter IESVM tantū, sed ut Lazarū uiderent quē suscitauit à mortuis. Quod si ante ingressum suū uenisset in Bethaniam, & facta tūc fuisset ei ibi cœna, haud admodū uerisimile uideatur, ut id scietes Iudæi à Hierosolymis illuc uenissent. Ex quo enim alio loco uenissent? Denique quia Lucas dicit: Appropinquaret autem dies festus azymorum, qui dicitur pascha, & quærebant principes sacerdotum, & scribæ quomodo eum interficerent: timebant uero plebem. Intrauit autem satanas in Iudam, qui cognominatur Iscariotes, unum de duodecim, & abiit, & locutus est cum principibus sacerdotum & magistratibus, quemadmodū illū traderet eis. Et gauisi sunt, & pacti sunt pecuniam illi dare. Hæc Lucas. At quādo intrauit satanas in Iudam: Postquam (ut per uerisimile est) dixit: Vt quid perditio hæc? & à domino correptus est, & abiit. Et qui tali agitabatur cæstro, satana dico, non est cunctatus, non prorogauit, non protelauit, principes sacerdotum & magistratus, qui super eare recens

recens habuerat consilium adire & alloqui. At consilium illud post ingressum domini habitum fuisse, consentiunt omnes. Coena igitur illa, tertia die ab ingressu domini facta uidetur. Sed & consiliū illud habitum fuisse post dies aliquot ab ingressu eius, indicat Lucas, cum dicit: Erat autem diebus docens in templo: noctibus autem exiens morabatur in monte, qui uocatur Oliueti. Et omnis populus mane ibat ad eum in templū audire eum. Et continuo subdit: Appropinquabat autem dies festus azymorum, qui dicitur pascha. Et quærebant principes sacerdotum & scribæ, quomodo eum interficerent. Diebus ergo aliquot à suo ingressu prædicauerat in templo, quando principes sacerdotum & magistratus consilium inierunt. Ex his & nonnullis alijs factis intelligitur, hæc coena celebrata, & uēditio à Iuda facta paucis diebus ante passionem domini, uidelicet illa, tertia die: ista, quarta ab ingressu. Neque recapitulatio & rememoratio ad Euangelistarum cōcordiam, & factorum mysteriorum intelligentiam quicquam facere uidentur (coacta enim nimis hæc sunt) sed anticipatio narrationis in Ioanne, quæ illi & cæteris Euangelistis frequens est, & cuiq; familiaris. Sed eò reuertamur, unde digressi sumus. Iudas auarorū primipilus, institorū pessimus, & sacrilegorum perditissimus, ex hora uenditionis quærebat opportunitatem: ut primis simoniacis, & omnium qui subinde futuri erant protogonis, filium dei, sanctum sanctorum, & quod omne sanctū in immensum superexcellit, argento traderet. Sed nec illi defuit occasio, domino sciēte, & ultrò pro nobis mori uolente, & id quod futurum erat proditori suo indicante. Quod aperit Matthæus, dicens. ¶ Prima autem die azymorum, accesserunt discipuli ad IESVM, dicentes: Vbi uis paremus tibi comedere pascha? At IESVS dixit: Ite in ciuitatem ad quēdam, & dicite ei: Magister dicit: Tempus meum propè est, apud te facio pascha cum discipulis meis. Et fecerunt discipuli sicut cōstituit illis IESVS, & parauerūt pascha. ¶ Ingressus domini in Hierusalē, fuit feria prima. ^{et uelut quædam pascha} Dies maledictæ arboris, qua principes sacerdotū uoluerunt eū tenere, feria secūda. ^{et uelut quædam pascha} Dies uenditionis, feria quarta. Prima dies azymorum, id est dies paschæ, quæ et dicitur coenæ domini, feria sexta. Hac autē die incipiēte, accesserūt discipuli ad dominū sciscitantes, ubi uellet sibi parari pascha: nam pascha nō parabatur, id est immolabatur, nisi quartadecima die in uespera. Quibus cum dominus dixit: Ite in ciuitatem: Hierusalem innuit, ubi hoc celebre ex omni loco pascha fiebat: & ideo ibi eum qui omnia consummabat, & sanctificabat omnia quæ erant, & que fuerant, & quæ uentura erant, suum facere pascha expediebat. Hoc autem pascha figura fuit, quam proximè secuta ueritas, omnem huius mysterij figuram terminauit ac finiuit. Et cum ait, Ite ad quendam, certam personam indicauit, & uerum est eam certam fuisse saluatori, quam uoluit sua nouissima coena honorare, sed incertam & prorsus incognitam discipulis: ut eis amplius manifestaret diuinitatem suam, indicando personam indicij, quæ non possunt referari nisi ab eo, qui præterita & futura & abdita æque uidet ac præsentia & detecta, dicente domino ex Luca Petro & Ioanni, qui ad id negocij missi sunt: Ecce introeuntibus uobis in ciuitatem, occurret uobis homo quidam amphoram aquæ portans: sequimini eum in domum, in quam intrat, & dicetis patrifamilias domus: Dicit tibi magister: ubi est diuersorium ubi pascha cum discipulis meis manducem? Ille paterfamilias, is erat de quo dicit apud Matthæum: Ite in ciuitatem ad quendam: qui his indicij quæ patefecit Lucas, repertus fuit, & ostendit eis iuxta uerbum saluatoris cenaculum grande, lectis instructum. Euntes autem (inquit) inuenerunt sicut dixit illis, & parauerunt pascha. Sed qua hora coeperit accumbere lectis, subdit Matthæus, dicens. ¶ Vespere autem facto, discumbebat cum duodecim discipulis suis. ¶ Quare uespere facto: Quia ex Mose capite Leuitici uigesimalotertio, Mense primo quardecima die

Ite ratio tps

Luc. 22

245

Leuit. 23.

Exod. 12.

Ritus celebratiōis phasæ
ex Exodo. 12.

mensis ad uesperum, phasæ domini celebrandum erat. Cuius celebrationis ritus describitur Exodi duodecimo, hoc modo. Decima die mēsis huius, tollat unusquisq; agnū per familias & domos suas. Et subditur: Erit autem agnus absq; macula, masculus anniculus. & subditur: Et seruabitis eum usq; ad quartamdecimam diem mensis huius, immolabitq; eum uniuersa multitudo filiorum Israël ad uesperam. Et sument de sanguine eius, ac ponent super utrunq; postem, & in superliminaribus domorū in quibus comedent illum. Et edent carnes nocte illa assas igni, & azymos panes cum lactucis agrestibus. Non comedetis ex eo crudum quid, nec coctum aqua, sed assum tantum igni, Caput cum pedibus eius, & intestinis uorabitis, nec remanebit quicquā ex eo usq; mane. Si quid residuum fuerit, igne cōburetis. Et in fine capitis additur: Nec efferetis de carnibus eius foras, nec os illius confringetis. Ad ea autem quæ præcesserunt, subiiciebatur: Sic autem comedetis illū. Renes uestros accingetis, & calceamenta habebitis in pedibus, tenentes baculos in manibus. Et comedetis festinanter: est enim phasæ, id est trāsitus, domini. Hæc est figura (iubēte deo) à Mose descripta. **CHRISTVS** autem, ueritas, Primo, Decima die primī mensis tollebatur agnus: quia decima illa die dominus Hierosolymis à populo & turbis exceptus est, tāquam agnus dei electus, prima scilicet die septimanæ passionis suæ, quam pertulit sexta die. Dies autem illa prima, apud gentes dies Solis dicebatur, & sexta, dies Veneris. Secundo, Agnus ille absq; macula esse debebat: quia **CHRISTVS** dominus maxime omnium absq; macula, qui peccatū nō fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Tertio, Masculus anniculus: quia **CHRISTVS** masculus primogenitus & unigenit^{us} dei patris & uirginis maris, in flore iuuentæ moriturus erat. Quarto, Seruādus erat agnus ille à decima die in quartamdecimam: quia à die qua susceptus fuit magnifice à populo & turbis in Hierosolymis, captio eius ad mortem in quartamdecimam ad uesperam differēda erat, sicq; fuit dilata. Quinto, Vniuersa multitudo filiorum Israël agnū immolare debebat: quia futurum erat, ut uniuersa multitudo Iudæorum morti domini consentiret. Quod & insinuat Lucas, cum Pilatus uellet dominum, ut innocentem absolueret, inquit: Exclamauit autem simul uniuersa turba, dicens: Tolle hūc, & dimitte nobis Barabbam

Figuræ ad ueritatē demonstratio.

1. Petri. 2.

3

4

5

Luc. 23.

6

7

8

9

10

Sexto, Id faciendum erat ad uesperam: quod designabat, uesperam & tenebras factas sexta hora crucifixionis domini, usque dum hora nona emisit spiritum. Septimo, De sanguine agni super utrunque postem ostij ponendum erat, & in superliminari: quia utrunque crucis brachium sacrosancto domini sanguine erat imbuendum, dextera & leua manu domini perfossa copiose utrunque postem irrigante. Sed & superliminare quod à capite domini incipiens, deorsum uergebat, preciosissimi capitis domini spinarū acutissimis aculeis perfossi cruore tinctum permaduit. Crux autem in **CHRISTO**, uitæ ostium, sed tunc, cum habet in se signū agni occisi: quo uiso, angelus percutiens potestatem non habet nocendi. Octauo, Edebant nocte illa: quia toto tempore, quo **CHRISTVS** in cruce fuit, donec emisit spiritum, tenebræ fuerunt. Nono, Assabant agnum integrum igni, ad quod faciendum ueribus, & maxime ligneis utebantur: quia **CHRISTVS** stipiti crucis integer affigendus erat: sed non sine poenis crudelibus, quod ignis assatio designabat. Decimo, Edebantur panes azymi & lactucæ agrestes. Panes autem azymi, puritatem noui ritus, synceritatem que designabāt: lactucæ uero agrestes, conuiuio illi, quod omnia præcedētia terminabat, etiam traditoris amaritudinem non defore monstrabant, & moestitiam, quam tunc & in nocte illa & dominus & apostoli habuerunt. Nam sedentibus illis dixit dominus: Amen dico uobis, quia unus uestrum me traditurus est. Et cōtristati ualde cœperunt singuli dicere, nunquid ego sum domine? Et illa nocte dicebat dominus: Tristis est anima mea usque ad mortem. Quanquam sunt qui lactucas agrestes dictas esse uelint, propter sēl & acetum &

rum & uinum myrrhiatum, quo in passione cibauerunt, & potauerunt dominum. **Vn** 11
decimo, Nihil de agno comedere debebant crudum: quia nulla portio in toto **CHRIS**
TI corpore relicta fuit, quæ decoctionis ignis, & afflictionum, acerbissimam non **Es 4. 51.**
 senferit poenam. Desyderauimus (inquit Esaias) eum despectum, & nouissimum **12**
 uirorum, uirum dolorum, & scientem infirmitatem. **Duodecimo**, Nihil coctum a
 qua: quia non lapidatione, non alio genere mortis, quam quæ in ligno moriturus
 erat: quæ mors acerbissima, agno ligno affixo, & igni torrefacto monstrabatur.
Tertiodecimo, Vorabant caput, pedes anteriores & posteriores, & intestina: quia **13**
 caput domini corona spinea erat transfigendum, manus & pedes durissimis clauis
 confodienda, & latus lancea aperiendum, & sacra uiscera ferro rimanda. **Quarto** **14**
decimo, Luce oborta, si quid residui erat, igne cremabant: quod partim indicabat, mor
 tuo domino, & luce iam repurgata, latus eius aperiendum, partim, quod nullam pu
 trefactionem, aut corruptionem corpus domini erat subiturum. **Quintodecimo**, **15**
 Non debebant quicquam è carnibus agni foras efferre, neque ossa eius perfringere:
 quia nihil carniū **CHRISTI** debuerunt auferre, neque ossa crurum & brachiorū
 eius comminuerre: qualia nihilominus passi sunt qui cum eo crucifixi sunt. **Sextode** **16**
cimo, Quod his adiectum est, designabat, quo habitu futuri erant, qui dominum glo
 riæ crucifixerunt, nam accincti renes gladiis & armis, & calceos habentes in pedibus:
 quod designabat celeritatē deducēdi dominū ad Annam, ad Caiphā, ad Pilatū, ad
 Herodem, & reducēdi ab Herode ad Pilatū, non futurā sine baculis in manibus &
 armis, & id iussu ac mandato principū sacerdotū & Iudæorū. Et quid festinata illa co
 mestio, nisi maxime accelerata & præcipitata **CHRISTI** passio? Et ita agnus pas
 chalis, **CHRISTI** passionem ob oculos Iudæorum ponebat. Et adeo, domino pro
 nobis passo ac immolato, inter ea, quæ dicta sunt, similis est etiam sensibilibiter agnus,
 ut naturaliter habeat in medio pedum, tum anteriorum, qui loco manuum sunt, tum
 posteriorum, quasi fixuras clauorum, ut dominus cruci affixus in manibus ac pedibus.
 Verum omisiss (ut cunque sit) exterioribus signis: quod etiam animalium ca
 pitur ad immolandum agno mansuetius, benignius, ac **CHRISTO** similis: qui non
 diffugit lanios, non reluctatur, sed sponte uadit ad uictimam, & absque uoce præ
 bet iugulum enecanti? Quæ omnia dominus fuit, & in ueritate fuit, pro nobis im
 molandus. Quia ille figura, & in multis quidem figura: hic autem in omnibus ueritas.
Sed hic forsitan quæres, an dominus hoc pascha typicum celebrauerit quartadeci
ma luna nōdum exacta, an iam exacta, hoc est die Iouis, an Veneris? Id cōsentaneum
uidetur, quod die Veneris utrūque, & typicum cum discipulis per agnū paschalem,
& uerū, seipsum offerendo deo patri pro nobis redimēdis celebrauerit: cū dies in his
mysterijs more Hebræorum sint accipiendī. De uero nulli prorsus dubiū esse debet.
At de typico sic cognoscitur: quia uespere facto celebrabatur, ut dictum est, quod &
factū est, dicente Matthæo: Vespere autem facto, discūbebat cum duodecim discipu
lis suis. Et Marco: Vespere autem facto, uenit cum duodecim. At cum Iudæi diē suū
incipiant à uespere: ergo, quando dominus manducauit pascha cū discipulis suis, iam
incepta erat dies parasceues Iudæorum. atqui parasceue, dies erat Veneris, & iam
exacta erat quartadecima luna. Diē igitur Veneris, & sexta iam apud Hebræos ince
pta diē, manducauit dominus pascha suū. Sed forte dices: si hæc institutio ad eā diem
pertinet, qua per passionem domini redēptio nostra facta est, id est, ad feriam sextam,
quæ gentilitio more dies Veneris dicitur: quomodo ergo legit Canon ecclesiæ: Qui
pridie quā pateretur, accepit panē in sanctas ac uenerabiles manus suas? Hoc in lo
co Canon loqui uidetur more eorū, qui ferias à mediā nocte incipiūt, iuxta quorū cō
suetudinē & id quoq; uerū est. At hic mos, neq; sacrarū literarū, neq; Euāgeliorum

FERE PA *Rufus*
 RADO *ratio tpm.*
 XVM.

Marc. 14

Taxa^o canoīs misse i Qui
 pridie.

1. Corin. esse uideatur, cum dicat apostolus ad Corinthios: Ego enim accepi à domino quod & tradidi uobis. Quoniã dominus IESVS in qua nocte tradebatur, accepit panem, & gratias agens fregit. Ad hæc dominus Petro dixit: Amen dico tibi, quia tu hodie, in nocte hac, priusquam gallus uocem bis dederit, ter me es negaturus: ubi dicit, hodie. At Petrus in gallicinio post mediam noctem in parasceue eum negauit: ergo ea pars noctis, in qua dominus panem corpus suum ante mediam noctem confecit, & uerba illa Petro protulit, ad eandẽ parasceues diem Euangelico testimonio pertinebat. Quare hæc institutio, sacrarum literarum & Euangelico ritu ad sextam illam feriam pertinet. Sed & Romæ diem suum inchoant à solis occasu, à uespera in uesperam horas quatuor supra uiginti computantes. Legi quoq; hac in re Canonẽ Græcum sic habentẽ: Qui cum uenit, totãq; præparationẽ salutis nostræ adimpleuit, nocte, qua tradebatur, immo uero se ipse pro uita mundi tradebat, accipiens panem sanctis, puris, et immaculatis manibus suis, gratias agens, benedicens, sanctificans, frangens dedit suis discipulis & apostolis, dicens: Accipite, comedite, hoc est corpus meum, quod pro uobis frangitur in remissionem peccatorum. Et similiter, postquam coenauit, accepit calicem, benedicens dicens: que: Bibite ex hoc omnes: Hic est sanguis meus noui testamenti, qui pro multis, & pro uobis effunditur in remissionem peccatorum. Unde fit, ut accomode & uerè omnino in nostro canone legi posset: Priori nocte quam pateretur; nisi plurimo tempore obseruatus mos obssisteret. Et certè Canon Græcus in hoc recte ordinatus uidetur. Nam quis id recte ordinatum neget, quod cum sit scripturis sacris, usuiq; earum conforme, nihil immutat, detrahít, aut addít ad uerba scripturarũ, & præcipue ad uerba CHRISTI, id est sancta Euãgelia? Quod in hac augusta liturgia, in hoc plusquã sacro mysterio, in hac omniũ consummatrice teleta, Græci planè quo ad hoc obseruare cernuntur. Porro operæ precii est, hic quomodo dies à magnifico illo ingressu domini in Hierusalem à Zacharia propheta prædicto, usque ad resurrectionis diem nominari possint, enarrare: uidetur autẽ quadrifariam nominari posse hoc modo.

*Horaz. ratio Romæ.
Ex canone missal' greci loco Qui pridie.*

Dies denotatões hebdomadæ passionis dñi.

Designatões hebdomadæ passionis dñi.

MORE Hebræorum.	MORE Gentilium.	MORE Christianorũ.	RATIONE Mysteriorum.	(tiõis)
1—Prima sabbati	Dies Solis	Dominica	Dies ingressus, et acceptas	
2—Secunda sab.	Lunæ	Secũda feria	Dies maledictæ arboris	
3—Tertia sab.	Martis	Tertia fe.	Dies conuiuij	
4—Quarta sab.	Mercurij	Quarta fe.	Dies uenditionis	
5—Quinta sab.	Iouis	Quinta fe.	Dies præcedēs azyma	
6—Parasceue magni sabbati	Veneris	Sexta fe	Dies pria azymorũ, cœ næ, sacramenti passiõis, se	
7—Sabbatum	Saturni	Sabbatum	Dies getis i sepul. (pult.	
8—Prima sabbatorũ.	Solis	Dominica	Dies resurrectiõis	

In descriptione tamen, penultima nomenclatura cõmuniter est Iudæorũ, & Christianorum: sed alia & alia ratione. Nam septimam diem uocant Hebræi sabbatum, id est quietẽ, ratione genesis mundi: quod deus ea die consummato uniuerso opere quod patrarat, quieuerit. Christiani autem, quod dominus uita illa tota die quieuerit in sepulchro. Sed eò reuertamur unde sumus digressi. De uero pascha, id est de uero transitu domini, dixi non esse dubium, cum ex historijs, hora sexta parasceues, qua dominus crucifixus est, luna à sole distaret ex diametro, quod & tradit Dionysius in quadã ad Appollophanem epist. At id, diei uesperæ sequentis quartamdecimam diẽ adscribi solet. Verum, dices: Ergo Iudæi si suum pascha celebrauerũt incepta uespera post passionem

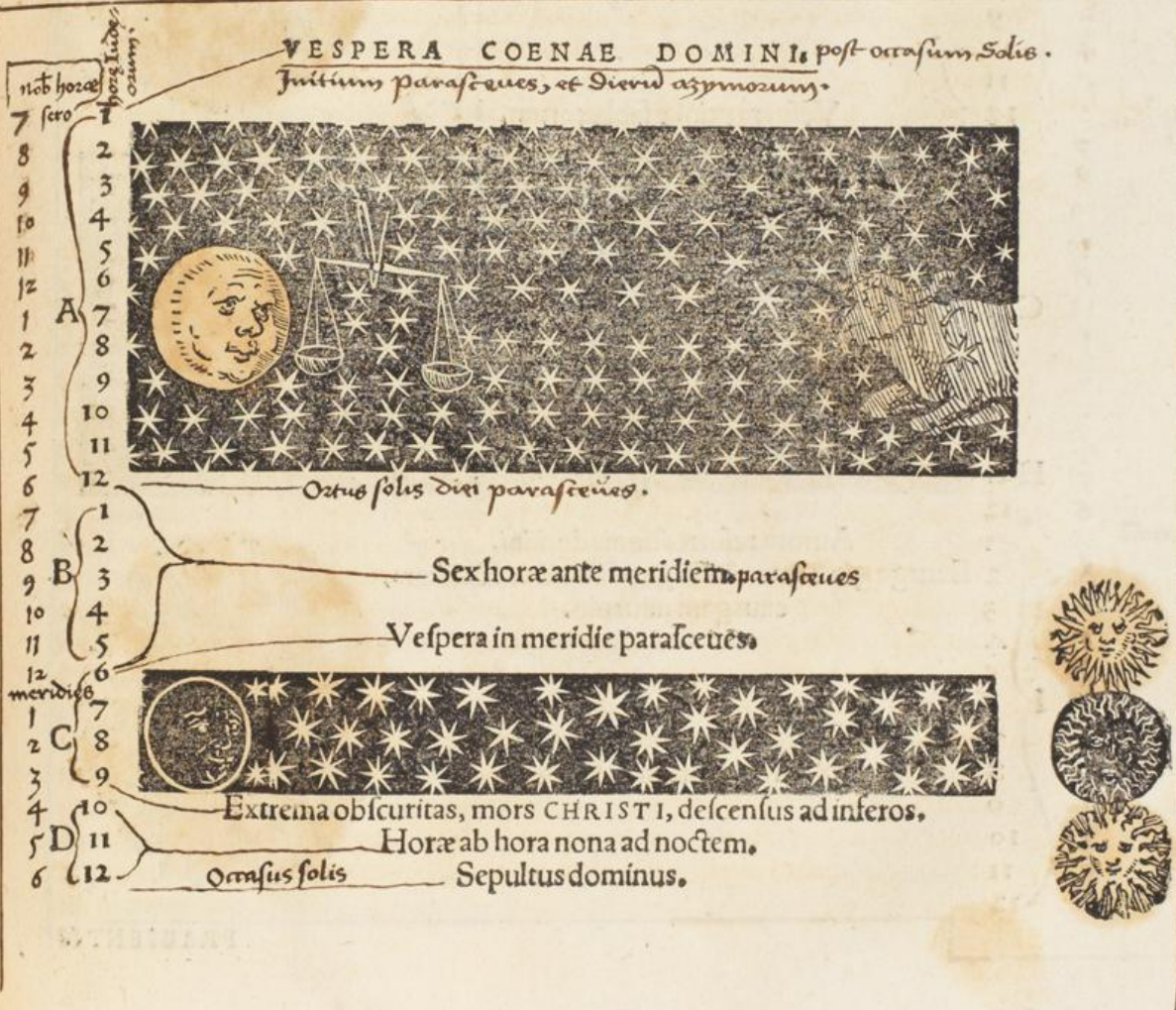
passionem domini, non quartadecima die ad uesperam, sed quintadecima potius ad uesperam celebrauerunt. Id (si ita fecerunt) non imus inficias, sed dominum recte, ipsos uero perperam: nam contra legis ordinationem celebrasse fatemur. Proinde, arbitrator eos eadem uespera, qua & dominum paschalem agnum comedisse. De qua re in paradoxo, quod ad Ioannis caput 18. (si aspirauerit dominus) adijcietur, latius dicturi sumus. Et si hic dicat aliquis hunc ritum fuisse Hebraeorum, ut liceret celebrare pascha intra duas uesperas, id est, in utrauis duarum: quarum altera primi mensis plenilunio esset uicinior, aut aequae uicina ut altera. Plenam autem lunam (aut quae alioqui, nisi superuenissent tenebrae, fuisset plena) factam in meridie parasceues, uiciniorum fuisse illi uesperae qua magnum incipiebat sabbatum: quare in ea licuisse ludaeis celebrare pascha. Dicendum, quia uespera coepit a meridie, quando uerum immolabatur pascha: uerissime celebratum fuisse hac etiam ratione a domino typicum, quando quidem intra uesperam & uesperam, quarum altera erat oppositioni luminarium uicinior: nam intra uesperam, quae fuit initium noctis parasceues, & uesperam quae fuit in meridie, de qua propheta Amos dixerat: Et erit in die illa dicit dominus, occidet sol in meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis. Et cum Hebraei pascha suum celebrare intra duas uesperas debuissent, quarum altera plenilunio fuisset uicinior, manifeste fieri, ut tunc non rite pascha suum celebrassent, sed dominus & apostoli. Quod ex subiecta descriptione quodammodo facile deprehendi potest.

Obiectio

Dilutio

Amos. 8.

VESPERA COENAE DOMINI, post occasum Solis.
Initium parasceues, et dierum azymorum.

pi a domo quod
satur, accipit
ico nri, qua
gatur: ubi
eum rogant
noctem ostendit
o testimonio
ritu ad sacra
sa, a uespera
cin re. C
stra ad
accipiens
sanctificati
it corpus me
quam coc
linguis me
peccatorum
P non nocte
tere Canon
a neget, quod
nit, aut ad
agelia? Quo
anlum
cu est, hic
a propheta
etur aut quod

A T I O N E

Syftemum

Dies signi

Dies malitiae

Dies conuulsi

Dies uentilati

Dies praecedi

Dies pna azym

a, sacramen

Dies genti

Dies reuoluti

I ludaei, & Ca

ebrai sabbatum

uniuerso opo

sta die clarum

cha, id est de

parasceues

in. Dies huius

moderantia

incorpora

Vespera qua coepit ^{magni} sabbatum, & qua non recte celebrassent Iudaei pascha.

noy sabbati
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 1
 2
 3
 4
 5
 mane sabbati

Hoy
 1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12

aurora magni sabbati Iudeor.

meridies
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 1
 2
 3
 4
 5
 nox dñice 2sur.

Hoy
 1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12

Dies magni sabbati, & quietis domini i sepulchro.

Vespera primae sabbatorum, id e dominice.

mane diei dñice
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 1
 2
 3
 4
 5
 6

Hoy
 1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12

Aurora resurrectionis domini.

Exurge gloria mea, exurge psalterium & cithara, exurgam diluculo.

Dies resurrectionis, qua & dies dominica, & peregrinorum in Emaus.

Sero

PRAESENTIS

PRAESENTIS DESCRIPTIONIS DECLARATIO.

A Nox coenae Domini, qua coepit parasceue Iudaeorum, & dies Veneris. B Sex horae diei, orto sole usque ad meridiem. C Tres horae tenebrarum à meridiem, usque ad horam nonam completam. D Tres horae diei parasceues repurgati ab hora nona, usque ad uesperam magni sabbati. A B C D integra dies parasceues uiginti quatuor horas habens; duas uesperas, duas que noctes, & duos dies. Et in meridiem, ueram uesperam, ueramque noctem fuisse, ne gentes quidem negauerunt. Nam de hac scribit Phlegon historicus: Dies hora sexta ita in tenebrosam noctem uersus est, ut stellae in caelo uisae sint. Lege Eusebium in chronico. Quis enim stellis toto caelo conspicuis, negabit ueram uesperam, & noctem ueram; & eo quidem ueriores, quo quae deus supra naturam facit, ueriores sunt ijs quae solita, trita, quotidianaque eius ordinatione natura facit? E Nox unde coepit magnum sabbatum, horarum 12. qua dominus custoditur in sepulchro. F Magni sabbati dies, orto sole, horarum 12. qua etiam dominus custoditur in sepulchro. G Nox, unde coepit prima Sabbatorum, id est dies dominica, usque ad auroram resurrectionis. H Aurora resurrectionis, reuoluti saxi ab ostio monumenti, & primae uisitationis mulierum. I. Dies prima sabbatorum post magnum Sabbatum, 12. horarum, ab hora prima orto sole, quae dominica dicitur: qua dominus uisus est in horto, & bis in uia: nam à mulieribus & peregrinis. **J C Iterum, prima nox qua CHRISTVS dominus fuit in corde terrae. E secunda. G tertia. D iterum, prima dies qua idem ipse dominus fuit in corde terrae. F secunda. H tertia.** Hinc uidere potes iuxta eos, qui ita duas uesperas acciperent, intra duas uesperas A & C, dominum cum discipulis typicum celebrasse pascha, quarum una A, est plenae lunae remotior, id est luminariu oppositioni. Et dominus immolatus est intra duas uesperas C & A. quarum C luminariu oppositioni uicinior est. Et hoc fuit uerum, & non amplius typicum pascha. Iudaei uero si celebrauerunt suum in uespera qua coepit sabbatum, celebrauerunt intra duas E & A. quarum neutra est ea, quae sit luminariu oppositioni uicinior, sed C. At dices, celebrassent intra E & C. Verum, plenitudo non euenisset inter C & E. quod intelligunt ponentes eo modo qui dictus est, duas uesperas. quare neutra illo modo uicinior fuisset. Non bene ergo celebrassent. Neque certe postea bene celebrarunt: quando quidem uero iam transacto pascha, typus defecisse intelligitur. Et ad hoc ipsum etiam factum fuit nouum uesperum in meridiem, et stellae in caelo micantes apparuerunt, quae hoc mysterium testabantur: quia tunc nouum pascha celebrabatur uerissimum omnium, & alias inauditum, magno illo sacerdote, cui dixit dominus: Tu es sacerdos in aeternum, deo patri pro salute totius mundi agnum purum, sanctum, & immaculatum offerente. Sed age hac de duabus uesperis facta suppositione: si uesperum illud in meridiem non accidisset, nonne & typicum pascha recte celebrasset dominus, pariter & Iudaei recte si in uespera sabbati: Id non ierim inficias: nam illud fuisset intra duas uesperas interstitio plena, perfectaque illuminatione lunae. A & E, quarum E, fuisset uespera oppositione luminariu uicinior. Non enim fuisset ex hypothesis C uespera. Et Iudaei celebrassent intra duas uesperas E & A. quarum E fuisset uespera, qua nulla alia fuisset hoc modo oppositioni luminariu uicinior. Sed tunc dominus pati non potuisset, qui erat typorum ueritas: nam pascha non nisi facta uespera fiebat. Quod ut posset uere fieri, & à modo typus, umbraque Iudaeorum irritari, facta est uespera in meridiem. Et Iudaei ita postea obseruauerunt, ut quartadecima die exacta intra duas uesperas celebraret suum pascha: dummodo id non eueniret obseruandum secunda aut quarta, aut sexta feria, id est die Lunae, aut Mercurij, aut Veneris. Haec in monumentis eorum cooperitur Gamaliel interdixisse, ne illis diebus pascha suum celebraret. Quod ideo factum putatur (et si nesciebant) quia die Lunae decreuerunt animo dominum tenere, ut occiderent eum. Die Mercurij, sanguinem iustum precio mercati sunt. Et die Veneris

Psal. 109.

246

ipsum occiderunt. Et ita ille prohibuisse uidetur ob horrēda eorum scelera, quæ diebus illis cōmiserant, ne illis diebus unquā suum celebrarēt pascha. Sed de his hæc nus. Quid autem figuras de se complete domino, & legem consummante, ac cum duodecim discipulis suis agnum typicum edente, factum sit: subdit Matthæus, cum inquit. ¶ Et edentibus illis dixit: Amen dico uobis, quia unus uestrū me traditurus est. Et contristati ualde, cœperunt singuli dicere: Nunquid ego sum domine? At ipse respondens, ait: Qui intinxit mecum manum in paropside, hic me tradet. Filius quidam hominis uadit, sicut scriptum est de illo: Væ autem homini illi, per quē filius hominis tradetur. Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille. Respondens autem Iudas qui tradidit eū, dixit: Nūquid ego sum rabbi? Ait illi: Tu dixisti. ¶ Prædixit dominus duodecim discipulis suis quod futurum erat: ut agnoscerēt nihil eorum, quæ futura erant ipsum latere, & eos suæ diuinitatis admoneret, ut in fide cæterorum uerborum de ijs quæ superuentura erant, nihil hæsitaret, & ut uel ipse Iudas id intelligeret. Et ex uerbis domini cōtristati sunt ualde, sed cæteri alia ratione quàm Iudas: uiderant enim dominum in omnibus ueracem, & proinde cæterorum quisq; timebat, ne de se dixisset, quod is esset qui traditurus esset eum, quāuis neq; uoluisset neque cogitasset unquam: quoniam uerbum domini uerum, fuisset implendum. Ideo singuli quisq; eorum interrogant: Nūquid ego sum Rabbi? Quibus specialius indicat, quod est unus è duodecim, *δὲ μὲν βήλας*, id est qui intinxit secum manū in catino, id est in uase profundo, superne lato (sic enim definiunt *τρεῖς βλιον*, id est catinum) in quo agnus paschalis allatus fuerat. Sed prædicit hoc de se scriptū esse, ut psalmo 40. Etenim homo pacis meæ in quo speraui, qui edebat panes meos, magnificauit super me supplicationē. Et miserabilē fore tradētis perditionem, cum dolenter ait: Væ autem homini illi, per quem filius hominis tradetur: bonū erat ei, si natus non fuisset homo ille. Dominus, deus & homo erat. Ut deus, omnia sciebat, & prædicere poterat, quin & Iudam ut suam creaturam amabat: sed ille quatenus obstinatus erat, ut perditionis filius, iam uæ dei, ac diram maledictionis increpationem incurrerat. At dominus ut homo, dolentis increpationem, non autem maledictionem ullam inde prætēdebat. Et quod dixit: Bonū erat ei si natus nō fuisset homo ille: perinde est ac si diceremus, minus malum erat homini illi non fuisse natum, quàm damnatum iri in perpetuum. Ex quo cognoscimus, solum deum oportuisse, & potuisse esse redemptorem. nam egregie colligitur: Minus malum est nō nasci aut non creari, quàm in æternum damnari: ergo saluari melius est, quàm nasci aut creari, quod cum ita sit, magis ergo obligamur redemptori ratione saluationis, & æternæ quidem saluationis, quàm creati ratione ipsius ad transitoriam uitam natiuitatis. Atqui nos alicui magis obligari posse quàm deo, qui creator est, impossibile est. Redemptor igitur noster, deus pariter et creator est. Et quid mirum, si saluari, quod per redemptorem nanciscimur, melius est quàm nasci aut creari: cum finis noster saluatio nostra sit, quæ est quies in deo, & in laude eius perpetua gloria? non enim finis noster est natiuitas nostra, aut creatio, sed (ut loquuntur Philosophi) terminus à quo ad salutem itur: nostra autē salus, & in deo quies sempiterna, quantum est ex dei ordinatione, finis noster est & terminus, ad quem contendit ipsum totum creatis opus. Sed miserrimus Iudas, & omnium hominum infelicissimus, cuius solum umbra prius fuerat Cain, ut iustus Abel CHRISTI, tristis erat quod dominus id nosset quod ipse præcogitauerat & uoluerat. Et audebat interrogare, etsi criminis conscius: Nunquid ego sum rabbi? Cui dominus respondit: Tu dixisti. Quo responso, Iudas satis intellexit dominum innuisse illum ipsum esse, ex quo certior esse potuit, se exequuturum id ipsum quod male apud se, & apud principes sacerdotū statuerat. At alij id intelligere non potuerunt, quia simili interrogatione in interrogauerunt dominum: Nunquid ego sum rabbi? Et omnes in sua interrogatione

Psal. 40.

gatione dixerunt: e go sum. Quare & cuilibet eorum dici poterat: Tu dixisti, scilicet ego sum. Quo facto, dominus instituit ritum sacrificij nouæ legis, quod omnia termini, perficit, & cōsummat. Quod subdit Matthæus, dicens. **C**œnātibus autē eis, 247
 » accepit IESVS panem, & benedixit ac fregit, deditq; discipulis suis, & ait: Accipite &
 » comedite: Hoc est corpus meum. Et accipiens calicem gratias egit, & dedit illis, di-
 » cens: Bibite ex hoc omnes. Hic est enim sanguis meus noui testamenti, qui pro mul-
 » tis effunditur in remissionem peccatorum. **C** Hoc sacrificium, est sacrificium lau-
 » dis: & æternæ quidem laudis, de quo Psalmo 49. Sacrificium laudis honorificabit *Psal. 49.*
 me, et illic iter quo ostendam illi salutare dei. Et hoc sacrificium tunc erat primitiæ ue-
 ri agni, posteris autem huius mysterij memoria perennis. Nā tunc corpus illud quod
 paulopost fuit immolatum in cruce, dedit illis, sed sacramentali & spiritali modo,
 sub uelamento panis manducandum: & sanguinem paulopost effundendum, sub
 uelamento uini similiter bibendum, impassibilis in ipsis manens, quia spiritali & im-
 passibili modo: passibilis autem exterius apparens. Cum ergo sumpserunt corpus
 eius discipuli, neque clausum sumpserunt, quia extra uidebāt: neque exclusum, quia
 intra habebant: totum enim extra tunc erat sensibiliter & passibiliter: & totum intra
 sacramentaliter & impassibiliter, & æque uerè hic atque illic: si non etiam uerius hic
 quàm illic, quia hic diuino, illic humano modo erat. Sed & cum post suæ benedictio-
 nis uerba se eis porrexit, totum extra uidebant & sensibiliter & sacramentaliter. Sen-
 sibiliter dico, in ipso domino, qui in medio eorum sedebat: sacramentaliter uero in pa-
 ne ex terreno repente facto cœlesti, & in calice benedictionis. Et quamuis illic & hic
 uario modo esset: hic impassibili, illic passibili: tamen ille ipse qui tunc sub sacramētis,
 id est sacris signis latebat, uerè erat passibilis, & uerè postea in cruce passus est & mor-
 tuus, & sanguis ille uerè in passione fusus. Sed quid tunc, cum adhuc mortalis inter
 eos uersaretur dominus, illis operabatur sacramentum? Sanè inexplicabilis dilectio-
 nis indicium, nam dādo eis corpus & sanguinem suum, suo corpori corpora eorum
 intīme uniebat, & sanguini sanguinem, immo & animam animæ, & spiritū spiritui:
 & eos penitissime modo quodam incomprehensibili adhuc mortalis amplexabatur,
 ut amicos: & ad suæ diuinitatis adducebat consortium, immo & perditissimū ludam,
 si fide corpus eius accepisset & sanguinē: nam corporis eius & sanguinis perceptio,
 est penitissima CHRISTI cum suscipientibus unio, & ineffabilis erga eos charitatis
 arcūissima colligatio, diuinitatisq; eius communicatio, qua nulla in hoc mūdo potest
 esse maior, nam ubi corpus et sanguis eius, ibi diuinitas: quando quidem huius ab illis
 nulla unquam esse potest separatio. O si spirituale illum domini etiā adhuc passibilis,
 quo discipulos dignatus est amplexū, si illum arcūissimū amoris nexū intueri quis po-
 tuisset: Certè omnem amorem, omnem dilectionem, omnem deniq; charitatē, quæ
 unquam nota fuit, illū excedere cognouisset. Sed hoc spectaculum, potius est ange-
 lorum quàm hominum, in quo omnibus seculis admirātur amatoriā IESV erga nos
 benignitatem: siue tunc cū mortalis erat, siue nunc cum immortalē se nobis ineffa-
 biliter charitatis nexu unī, uel potius cum nos sibi etiam (ut sic dicā) intimissime inserit,
 ut una caro, unus sanguis, una anima, unum corpus, unum dei templū, & unus spiri-
 tus simus. Huius autem amatorij, agglutinatorij, & unitiui sacramenti ritus ac insti-
 tutio, ad eam feriā pertinet, ad quam et agni paschalis celebratio: nam eadem nocte
 institutum est. Cœna autem illa ad sextam feriā (ut iam dictū est) id est ad diem Ve-
 neris spectat: quare & huius sacramēti institutio ad eam quoque diem, qua & nostra
 redemptio per passionem CHRISTI facta est, & in memoriā illius illud nobis fa-
 ciendum relictum est. In quo nobis ob id maior ostenditur amor, gratia, benigni-
 tas, quod nunc immortalis nos totus amplexatur, nos sibi inserit & unī, & ad suam
 uocat super omnia exaltatam diuinitatem: tunc autē illos adhuc mortalis amplexatus

- est, illos sibi adhuc mortali inferuit & uniuert, quod pollicetur se non amplius ita factu-
 rum, sed immortalem & sibi immortalē. Quod (aperiēte Matthæo) sequenti inſi-
 248 » feruone, dicens. ¶ Dico autē uobis, nō bibam à modo de hoc genimine uitis, usq̃
 » in diem illum, cum illud bibam uobiscū nouum in regno patris mei. ¶ Ipse CHRIS-
 STVS est uitis uera, cuius cœlestis pater est agricola. Et sanguis eius, sanguis testamē-
 ti æterni, sanguis redemptionis, est γέννημα, id est germen uitis: quod tūc nouū erat fu-
 turum, cum ipsum in immortalitate resumpsit. Bibit autem illud nouum, & immorta-
 le cum apostolis, quoties ipsi in memoriam eius hoc diuinum frequētauerunt mysteriū.
 Ipse est panis, ipse est potus, ipse sibi intimus, nobiscum uero conuiuia, & spiritualis
 sympotes, semper pane illo uescitur, & germine illo ueræ uitis alitur: nos autem sa-
 cro illo conuiuio in illum transmimus. Et qui manducat (inquit) meam carnem, & bi-
 bit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo. Porrò alimentum incorruptibile
 & immortale, quid aliud præstat, quàm incorruptibilitatem & immortalitatem: cor-
 ruptibile autem & mortale, quid aliud quàm corruptibilitatem & mortalitatem? Sed
 age an corpus quod in cœna sumpserunt discipuli, & sanguis quem biberunt, pote-
 rat eis præstare immortalitatē? mortale enim adhuc illud erat, & adhuc iste passibilis,
 quippe qui effundēdus erat. Non uidetur ut huiusmodi, ex uerbis ipsius domini, pri-
 1041. 6. » us apud Ioannē dicentis: Nisi granum frumenti cadens in terram, mortuum fuerit,
 ipsum solū manet: si autem mortuū fuerit, multū fructū affert. Post igitur mortē eius,
 ex resurrectionis gloria dabatur ille immortalitatis fructus, & cibus & potus immor-
 talis, & immortales efficiens. Nondum igitur illis datum fuit illud nouæ legis sacra-
 mentum ad immortalitatem: sed ad ineffabilis amoris ostensionem, & ad ipsum imi-
 tandum hoc faciēdo ritu perpetuo, ueram doctrinam, certumq̃ documentū. Quod
 nihilominus non facere, nec imitari debuerūt ante resurrectionem, & illis nondum
 in immortalitate resumptis: quod per id intelligitur, quod dixerat: Dico autem uo-
 bis, non bibā à modo de hoc genimine uitis, usq̃ in diē illum, cum illud bibam uobis-
 cum nouū in regno patris mei. ubi regnū suum etiam in terris, regnum patris sui uo-
 cat. Et quando bibit illud nouum cum eis: Tunc sanē, quoties post resurrectionem,
 1041. 12. » iuxta hoc præceptum domini apud Lucam: Hoc facite in meam commemorationē:
 frangebant hoc sacratissimo ritu panem, & sanctum redemptionis communicabant
 calicem. De quo in Actis apostolicis habetur, ubi legitur de apostolis, & ijs qui per
 eos crediderant, quod erant quotidie perseverantes unanimiter in templo, & frāgen-
 tes circa domos panem, & sumentes cibum cum exultatione, & simplicitate cordis,
 collaudantes deum. Et cur non cum exultatione, & collaudantes deum illud fecis-
 sent? quandoquidem dominus cum ipsis & cibum immortalitatis nouum, & no-
 uum germen uitis æternæ fumebat. Finito hoc sacro mysterio, hymnū dixerunt, qui
 à manducātibus agnum paschalem dici solebat: & abierūt in mōtem Oliueti. Quod
 249 » aperit Matthæus, dicens. ¶ Et hymno dicto, exierūt in montē Oliueti. Tunc dicit il-
 » lis IESVS: Omnes uos scandalū patiemini in me in ista nocte. Scriptū est enim: Percu-
 » tiām pastorē, & dispergētur oues gregis: Postquā autem surrexero, præcedā uos in
 Galilæā. ¶ Is hymnus fert esse Psalmus cētēsimus quadragesimusquintus, qui sic in-
 cipit: Laudate pueri dominū, laudate nomē domini. Quod in declaratiōe huius Psal-
 mi, ut cōcessit dominus, obiter annotauimus. Id autē, hymno dicto, idē pollet quod, cū
 dixissent hymnū, qđ participiū ὑμνήσαντες, & præteritū sit & pluraliū, ut oēs qui tū
 manducauerāt pascha respiciat. Cæterū dominus in eum locum profectus est, qui Iu-
 dæ traditori suo notissimus erat: ut ostenderet se spōte sua capi, ac pro mundi uita in-
 molarī uoluisse: neque enim nisi uoluisset, capi poterat: neq̃ nos redemisset nolens.
 Amor, & tātus quidem amor, quo nos dilexit, nihil pœnarū refugiebat: & amor, &
 obediētia erga patrē, nihil nō subire uolebant. Et qđ prænuūciat scandalū, qđ erat illa
 nocte

nocte discipulis suis euenturum (scandalum enim illis fuit, irruentibus in magistrum hostibus, illum solum reliquisse & aufugisse) hoc magis facit, ut consoletur eos super scandalo, quod perpetraturi erant, quàm ut exprobrat, aut indignetur, quasi id quodam modo necessitate eis eueniat, & oraculum impleri oporteat, quod scriptum est; loquente deo apud Zachariam: Phramea suscitare super pastorem meum, *Zach. 13.* & super uirum cohærentem mihi, dicit dominus exercituum: Percute pastorem, & dispergètur oues. CHRISTVS erat pastor, erat uir cohærens deo, & ad eum cohærens deo, ut ipse deus esset. Oues, erant apostoli de quibus hoc erat oraculũ. Phramea, captio, et omnis tribulatio, quæ domino ad mortem usque inflicta est. Et ne putent apostoli ipsum ob scandalum quod futurum erat in eis, indignaturum, pollicetur eis dominus ex resurrectione se illos in Galilæam præcessurum, eosque ibi uisurum ac consolaturum. At Petrus audiens omnes illa nocte scandalum passuros esse in eo: sensu humano, sensui diuino contradicere adnixus est. Quod innuit Matthæus, dicens. **¶** Respondens autem Petrus, ait illi: Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor. *250*

¶ Superbia ac temeritas planè est, sibi ipsi ex seipso suoque sensu quicquam tribuere: sed maior, uerbis dei contradicere, in quod genus uitij incidit Petrus: qui ad eum sibi supra ceteros tribuebat, ut diceret etiã si alij omnes scandalizarentur, se nunquam scandalizatum iri. Verum plusquam ceteri ipse illa nocte in eum offendit, quod est in eo scandalizari: ut qui se plusquam ceteri efferebat, plusquam ceteri humiliaretur, & disceret simul uerã esse domini sententiam, qua dixit: Qui se exaltat, effert, iactat, humiliabitur: *Matth. 23.* simul in dei, non in sua fidendum esse potentia. Proinde audiit à domino, quod hoc pacto subdit Matthæus. **¶** Ait illi IESVS: Amè dico tibi, quia in hac nocte antequam gal- *251*

lus cantet, ter me negabis. Ait illi Petrus: Etiã si oportuerit me mori tecum, non te nego. Similiter & omnes discipuli dixerunt. **¶** Quid est, Antequam gallus cantet, siue ut Græce habetur, *πρὶν ἀλέκτωρα φωνῆσαι.* Antequam gallus cantauerit, antequam cantum suum finierit: ut id non à principio, sed à fine accipiatur. Nam ex Marco, nondum Petrus ter dominum negauerat, sed solum semel, cum gallus canere cœpit, sed cum iam ter negauerat, cœtauit gallus: quare nondum finierat cœtum suum, sed tunc aut postea finiuit. Hoc autem ei prædicit dominus: sed Petrus in sua ex propria natura, potentiaque fiducia, temeritate persistens, & quodammodo seipso factus stultior, audet secundo contradicere, & dicere: Et si oportuerit me mori tecum, non te negabo, nesciens hominem nihil posse sine deo, & sibi ipsi tribuens quod diuinæ gratiæ fuisset tribuendum, si ita euenire potuisset: potuisset autem si omnia in diuinam potentiam reiecisset. Quinimmo nullum unquam martyrem fuisse dixerim, qui id suæ tribuerit potentia, non diuinæ, cui totum tribuendum est. Sed & mala nostræ esse impotentia, quæ superbia quadam, temeritateque, & stultitia potentia esse credimus: & nostræ inscitia, quam scientia esse putamus. Ac Petrum quidem quia scire se credebat, nunquam se negaturum dominum, & suam inscitiam scientia dei præferat, ideo negasse eum, & ad eum ignauiter negasse, ut duæ mulierculæ ipsum ad duas priores abnegationes adegerint, & ad tertiam unus è seruis. Porro illa responsione Petrus alios condiscipulos reddidit temerarios: cum enim uideret eum tam animose loquentem, confidenter etiam dixerunt se dominum non negaturos. Quibus tamen dominus affuit, ut etiam eum non negarent. At dominus ultra uerbis Petri, et si falsis, resistere noluit: quia id fuisset cõtendere. De ipso autem scriptum erat, quod neque cõtenderet, neque tristis, neque tribulentus futurus esset. Sed his dictis *Esai. 44.*

uénit dominus cum discipulis suis in montem Oliueti, in locum qui dicitur Gethsemani (sic enim habent codices Græci & Latini) quod interpretantur torcular olei siue pinguedinis. Quod subdit Matthæus, dicens. **¶** Tunc uénit IESVS cum illis in uillam, *252*

quæ dicitur Gethsemani, & dicit discipulis suis: Sedete hic, donec uadã illuc et orem.

Et assumpto Petro, et duobus filijs Zebedæi, cœpit cõtristari, et mœstus esse. Tunc ait

- » illis: Tristis est anima mea usque ad mortem. Sustinete hic, & uigilate mecum. Et progressus pusillum, procidit in faciem suam, orans & dicens: Pater mi, si possibile est, trahat a me calix iste. Veruntamen non sicut ego uolo, sed sicut tu. ¶ Arbitror locum illum Gethsemani nomen accepisse a torculari, in quo oliuæ premebantur ad eliquandum oleum. Illic dominus primam passionis suæ initio calcare uoluit torcular, quo omnibus mortalibus oleum misericordiam suam eliquaret. In horto Adam primus patres, delicias querens, peccare cepit ad mortem, CHRISTVS autem iam exordijs illis satisfaciens, cepit moestus esse & contristari usque ad mortem: id est tanta moestitia & tristitia affici, quantam citra mortem ferre potuit, id non humano sed diuino spiritu, ad satisfactionem prosequendam pro Adam, & posteritate eius faciente, sicut scriptum est: Quoniam tu fecisti, amoue a me plagas tuas. adeo ut dicente Luca, guttæ sanguinis e preciosissimo corpore eius in terram decurrerent, & angelus dei tantæ compateretur angustiam. Et quid tunc faciebat? Orabat misericordiarum patrem, ut transferret a se acerbam illam & nunquam in aliquo perceptam passionem: ueruntamen orabat non suam uoluntatem fieri, qua ut homo illam natura refugiebat, sed solam dei, nam suam uoluntatem, non quidem simpliciter, sed si id possibile foret, idque diuina uellet uoluntas: dei autem uoluntatem simpliciter fieri uolebat, & sic suam abiciebat uoluntatem, ut sua uoluntas non esset sua, sed dei uoluntas: qua cum quis uult, nihil uolendo maxime omnium & optime uult: nos instruens cum oramus, nullas habere debere uoluntates, nisi ex conditione, & adhuc illas abijcere, nullam aliam nisi eam, quæ dei est, habentes. Et hac ipse exauditus est, quin & omnes qui ita orant, exaudiuntur. Hac omnibus salutem peperit: illa quæ ex conditione erat, nemini. Et cum orans se prostrauit in faciem suam, formam præbuit orantis, pariter & indicium profundæ humilitatis, & nihili sui ipsius reputationis ante deum, qui omnem excedit reputationem, ac etiam scientis tantam super omnia esse maiestatem quæ oratur, & quæ nunquam ab ullo nisi profundissima humilitate, & sui ipsius (ut sic dicam) nihilifactione rite adoratur. Primus Adam a deo negligenter agendo se auertit in horto: CHRISTVS, qui est secundus Adam, ad deum humiliter orando se conuertit in horto. Adam superbiuit, & maxime quidem superbiuit, uolens se deo similem fieri: CHRISTVS se humiliauit, & maxime quidem humiliauit, sed secundum dispensationem assumpti Adam, nihil ante deum uolens reputari, & sic omnibus malis primi Adam in horto contractis mederi incœpit. Protoplastus Adam Euam in paradiso comitem habuit, quæ representabat synagogam: sic CHRISTVS, sed in obedientia persistens, secum habuit apostolicam ecclesiam. Primus Adam Euam non monuit, non corripuit, non obstitit, quo minus in paradiso tentaretur & peccaret. Dominus illius negligentiam satisfaciens, monuit, corripuit, obstitit, quo minus ecclesia, quæ in horto erat, intraret in temptationem aut peccaret, dicente Matthæo. ¶ Et uenit ad discipulos suos, & inuenit eos dormientes, & dicit Petro: Sic non potuistis una hora uigilare mecum: Vigilate & orate, ut non intretis in temptationem. Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. ¶ Dormire, est custodiam sui negligere. Vigilare autem, est pro uirili custodiæ suæ intendere. Sed quia nos non sufficimus, ut custodiamur ab hoste nostro, altius iubet petendum auxilium, scilicet a deo, eum uidelicet oratione adeundo ac pulsando: quandoquidem nisi dominus custodierit ciuitatem, frustra uigilat qui custodit eam. Quæ enim ouis, quantuncumque uigilet, possit se protegere a lupo, nisi fauor & protectio pastoris accedat: Sic certe neque nos possumus nos protegere a maligno, nisi diuinum adsit auxilium quod nos saluat: non nos ipsi, non nostra uigilantia. Et quid est intrare in temptationem, nisi iam maligni sentire dentem? Quam si fouemus, quasi ouis dum dormiret collo lupi iniecta, aut certe flagello caudæ subacta, ruimus in perditionem. Sed quare uigilantiæ & orationi, id est omnimodæ custodiæ nostri, non sumus attentissimi? Sanè, quia parum spiritus habemus.

Psal. 38.

253

Psal. 125.

bemus, carnis autē multum. In quo etiā suos dominus reprehendit discipulos, & maxime Petrum. Et forte ecclesiā, & ecclesiæ præsidēs, paucitatis spiritus, & abundantiae carnis arguit in Petro, qui pauloante se paratum mori pro eo dixerat, & paratus non fuit unā horam uigilare cum eo, iussus nihilominus illic manere & uigilare cū eo. Nā illi prius dixerat & Ioanni; Sustinete hic, & uigilate mecū. Quod si multū spiritus habuisset, uigilasset utiq; . nam ut saluator ait, Spiritus quidē promptus est, et ex opposito, caro infirma. Quare cum adhuc carnalis esset, prōptus ad implenda iussa non fuit, ut uel una horula uigilaret cū domino. Sed num ex promptitudine spiritus dixerat: Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor: Et iterum: Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo: Nequaquam, sed ex fiducia & præsumptione carnis. Nam hic spiritum, nō qui nostri sensus est, sed qui desuper infunditur, & qui dei spiritus est, intelligimus: ut nihil nobis ipsis quod quicquam sit, tribuamus, sed omnia deo: quæ enim iudicamus bona, recta intentione, & feruenti animo facta, non protinus bona sunt, si à nobis sunt, sed si à deo. Typus, Petrus. Qua admonitione facta, redijt dominus ad orandū patrē. Quod sic ait Matthæus. ¶ Iterū secūdo 254
 » abijt & orauit, dicens: Pater mi, si non potest hic calix transire nisi bibā illum, fiat uolū
 » tas tua. Et uēnit, & iterum inuēnit eos dormientes. Erant enim oculi eorum grauati.
 » Et relictis illis, iterum abijt, & orauit tertio eundem sermonem, dicens. Tūc uēnit ad
 » discipulos suos, & dicit illis: Dormite iā, & requiescite. ¶ Quod redijt dominus ad
 » orandū, non solū secundo, sed & tertio: admonet nos, in oratione esse perseverandū.
 Quod uero in fine semper adiunxit, fiat uoluntas tua: oportere nos nostrā relinque
 re uoluntatem: & omnia quæ à deo petimus, diuinæ relinquere uoluntati. Sic profecto
 quam optime omnia fiunt, si non alia quàm dei uoluntate fiant, & si ea quæ deus
 uult, fiant, non quia uolumus, sed quia deus uult. nam eius infinite bona uoluntas,
 fons, origo, & causa omnium honorū est. Quod redijt ad discipulos, sollicitudinem,
 quam habet de sua ecclesia, ostendit. Ter uisitat: in primitiua ecclesia, quæ est præcipue
 martyrum: in subsequēti, quæ est confessorum, quæ ad nostra usque tempora se
 extendit, in qua oculi ecclesiæ sunt multum grauati: & in sequenti uisitat, quam nisi
 si aduentus ipsius benignitas dormientem excitaret, semper dormiret: non enim suffi
 ciat ecclesia seipsam ex se ipsa excitare. Ultima autem excitatio, quæ quarta est, fuit
 cum dominus profectus est ad mortem, ad ecclesiam uiuificandā. Sic & ultima exci
 tatio erit in resurrectione à mortuis, ad uitæ immortalitatem. Postquam autem domi
 nus discipulos permisit aliquantulum requiescere (ouis enim tuto quiescit, ubi pastor
 præsens uigilat) excitauit eos aperiente Matthæo, dicens. ¶ Ecce appropinquauit 255
 » hora, & filius hominis traditur in manus peccatorum. Surgite, eamus: Ecce appro
 » pinquauit qui me tradit. ¶ Ultima excitatio discipulorum est, qua significat ecclesiæ
 suæ, se tradi ut iudicetur à mundo, at ultima mundi excitatio erit, ut tradatur mundus
 ad iudicandum CHRISTO. Et eos aliquantulum dormisse à tertiā uisitatione, & post
 » stea excitatos fuisse, innuere uidetur Marcus, cum ait dominū dixisse: Sufficit. & sub
 » iecisse: Surgite, eamus. nam nisi dormissent, nequaquā dixisse uideretur, Sufficit. Et
 cum adhuc loqueretur cum apostolis, qui undecim erant, uerbū eius fuit impletum:
 & superuēnit Iudas traditor, cum multa flagitiosorum hominum cohorte. Quod
 » hoc pacto subdit Matthæus. ¶ Adhuc eo loquente, ecce Iudas unus de duodecim 256
 » uēnit, & cum eo turba multa cum gladijs & fustibus, missi à principibus sacerdotum
 » & senioribus populi. Qui autem tradidit eum, dedit illis signum, dicens: Quencunq;
 » osculatus fuero, ipse est, tenete eum. Et confestim accedens ad IESVM, dixit: Aue rab
 » bi. Et osculatus est eum. Dixitq; illi IESVS: Amice, ad quid uenisti? Tunc accesserūt,
 » & manus iniecerunt in IESVM, & tenuerunt eum. Et ecce unus ex his, qui erāt cum
 » IESV, extendēs manum exemit gladiū suum, & percutiēs seruū principis sacerdotū,

- » amputauit auriculā eius. Tūc ait illi IESVS: Conuerte gladium tuum in locū suum.
 » Omnes enim qui acceperint gladiū, gladio peribūt. An putas, quia nō possum roga-
 » re patrem meum, & exhibebit mihi modo plusquā duodecim legiones angelorum?
 » Quomodo ergo implebuntur scripturæ, quia sic oportet fieri? ¶ Dominus ex Ioan-
 ne processit eis obuiam cum discipulis in horto: nam captus est in horto, quod innue-
 bat ille, qui apud Ioannē dicebat ad Petrum: Nōne ego te uidi in horto cum illo? Et
 quo signo traditus est? Osculo perfidi Iudæ. Adam in paradiso, id est horto, noxiō ori
 admoto pomo, peccauit: filius hominis, osculo traditur. Eua fructū quē gustauerat,
 & inuenerat lapidū, quasi pacificū uiro porrexit, & inimicitias ac bellū eidē cum deo
 posuit: proditor dicit Aue, quod est uerbū pacis, & bellū affert. Adam post ore sum-
 ptum pomū, fuit eiectus è paradiso: IESVS post osculū ex horto educitur. Qui cum
 eo erat, qui & eduxit gladiū, & percussit pontificis seruum, cui ex Ioanne nomē erat
 Malchus, is ex eodē fuit Simon Petrus. Et amputauit auriculā eius, etiam ex Luca de
 xterā. Cuius facti dominus reprehendit Petrum, & iussit recondi gladiū: quia omnes
 qui materiali gladio percusserint, quo omne designatur nocendi instrumentum, spiri-
 tuali gladio, qui est diuina ultio, ferientur. Reprehendit inquam, quia ope non ege-
 bat humana. Quod si ope eguisset, poterat rogare patrē, & exhibuisset ei tunc plus
 quā duodecim legiones angelorum: id est pro uno quoque duodecim apostolorum,
 quorum unus traditor erat, unā legionē angelorū, præsidium fortius omnibus homi-
 nibus. Nā cū (ut in Esaia legitur) Egressus unus angelus, percusserit una nocte in ca-
 stris Assyriorū cētum octogintaquinque milia hominū: quid duodecim legiones nō
 potuissent? Verū præsidio nō egebat aut humano aut angelico, cū & ipse deus esset
 omnibus potentior, & hominibus & angelis. Quod etiam ipse ex Ioanne mōstrauit,
 cum solū dicendo, Ego sum, aduersarios suos quotquot uenerant prostrauerit, pro-
 strassetque etiā si fuissent millies mille milia: erat enim uerbū quod in principio erat, &
 quod erat potentissimū, per quod omnis creatura condita est, & sine quo nulla sub-
 sistere potest. Sed permisit in se creaturam præualere, ut implerētur scripturæ: quia
 sic scriptum erat: Oblatus est, quia ipse uoluit. sic autem oportebat fieri, ut implere-
 tur saluandorum numerus. Et in hoc, quod solo uerbo omnes aduersarios suos strau-
 uerat, audacia Petri, si non potius temeritas dicenda sit, creuisse uidetur, adeo ut per-
 cussit seruum pōtificis. Verum & hic mysterium esse potest. Quatenus qui percus-
 sus est, erat summī pontificis: sublatum designabatur summum eorum sacerdotium.
 Quatenus Malchus uocabatur, regem nomine tenus indicans, sublatum etiam eo-
 rum temporale regnum. In hoc uero quod auricula eius dextera fuit amputata, uera
 auditio legis eis sublata. Quod autem ex Luca tetigit auriculam amputatam, & sana-
 uit percussum: hoc ipso & diuinam potētiam & clemētiam ineffabilem hostibus suis
 ostendit: pariter & insinuauit illis sacerdotium & regnum, & uerā legis auditionem
 nunquam recepturos, nisi se ea illis restituerent: sed se tamen ea tandem illis restitue-
 turum, & ea quidē quā prius fuerint, spiritaliora & diuiniora, sicuti & hoc opus
 sanati Malchi plusquā humanū, immo planē diuinū fuit. Deinceps, quæ uerba do-
 minus turbis, quæ missæ erant ut illum caperent, dixerit, subdit Matthæus, dicens.
 257 » ¶ In illa hora dixit IESVS turbis: Tanquam ad latronem existis cum gladijs, & fusti-
 » bus comprehendere me. Quotidie apud uos sedebam docens in templo, & non me
 » tenuistis. Hoc autem totū factum est, ut adimplerētur scripturæ prophetarum. Tunc
 » discipuli omnes relicto eo, fugerunt. ¶ Tanquā ad latronem uenerunt, quia expia-
 » bat furtū Adæ, quod in paradiso fuerat commissum. Nec in templo captus est sedēs
 » & docens, & opus dei faciens: quia in tali loco, & tali opere Adam non peccasset, ne-
 » que uincula diaboli incurrisset. Sed in eo loco, & tali modo captus est, ut implerentur
 Thre. 4. scripturæ, & diuinæ satis fieret iustitiæ: sic enim in Threnis scriptum erat: Spiritus
 oris nostri

oris nostri, CHRISTVS dominus, captus est in peccatis nostris, cui diximus: in umbra tua uiuemus in gentibus. Sed & de fuga discipulorum, ut iam uisum est, apud Zachariam scriptum erat: Percute pastorem, & dispergentur oues. Captus ergo fuerit discipulis, educitur ex horto solus: quod prosequitur Matthæus, dicens.

- » **¶** At illi tenentes IESVM, duxerunt ad Caiphā principem sacerdotum, ubi Scribæ et 258
 » seniores conuenerant. Petrus autem sequebat eum à longe, usque in atrium principis sacerdotum. Et ingressus intrò, sedebat cum ministris, ut uideret finem. **¶** Edu-
 » ctus est Adam è paradiso, sed Eua comitatus: eductus est dominus ex horto, sed incomitatus & derelictus, nam Adam non solus fecerat peccatum, sed CHRISTVS solus per soluturus erat redemptionis precium. Tunc educto Adam de paradiso, rhomphæa zeli & ultionis diuinæ, coruscante flamma terribilis, ante ingressum loci uoluptatis collocata est: nunc autem CHRISTVS, phramea (de qua in Zacharia scriptum est: Phramea suscitare super pastorem meum, & super uirum coheren- Zach. 13:
 » tem mihi, dicit dominus exercituum: Percute pastorē) percussus ex horto educitur, & paradisi aperitur, amota illa rhomphæa iræ & ultionis dei. Et ad quid custodiretur paradisi, cum lignū uitæ (qui CHRISTVS dominus est, qui solus præstat immortalitatem) è paradiso, hoc est ex horto, eductum sit: Non est ergo amplius ira dei, sed reconciliatio: non ultio, sed miseratio: non odium, sed amor: hoc faciente ligno uitæ pro nobis in sacrificio oblato. Sed antequam dominus sacrificaretur, præsentatus est primū Annæ, ex Ioanne: à quo missus est ad Caiphā, qui erat summus pōtifex anni illius, ut hic expressit Matthæus. Decuit enim hanc hostiam magis quàm cæteras à sacerdotibus examinari: etsi (ut scriptum erat) qui scrutati sunt iniquitates, defecerunt scrutantes scrutinio: quia accessit homo & cor altū, & exaltatus est deus. At Petrus aliquantulū ex fuga respirans, secutus est à longe dominum, & admissus intrò cū ministris satanæ, uidere exitū rei cupiebat, non uisurus quod optabat, sed facturus quod nolebat. Quomodo uero summi pōtifex, Scribæ & seniores populi scrutati sunt iniquitates, & nequicquam quidem, subdit Matthæus, dicens. **¶** Principes autē sacer- 259
 » dotum, & omne conciliū, quærebant falsum testimonium contra IESVM, ut eū morti traderēt, & non inuenerunt: cum etiam multi falsi testes accessissent, Nouissime autem uenerunt duo falsi testes, & dixerunt: Hic dixit: Possū destruere templum dei, & per triduum ædificare illud. Et surgens princeps sacerdotum, ait illi: Nihil respondes ad ea, quæ isti aduersum te testificantur? IESVS autem tacebat. **¶** Recte dicitur: Quærebant falsum testimoniū, quia nullum uerum, ut eum morti traderent, inuenire potuissent: erat enim qui peccatum non fecit, nec inuētus est dolus in ore eius. Por- 1. Petr. 22
 » rò de testibus illis recte prænuntiatum erat: In surrexerunt in me testes iniqui, & mentita est iniquitas sibi. Nam duo nouissimi testes, qui dixerunt dominum dixisse: Possū destruere templū dei, & per triduum ædificare illud. in hoc dupliciter falsi sunt. Psal. 25
 » Primo, quia dominus non dixit: Possū destruere: sed, Tollite templum hoc (quod erat permittentis uerbum, utpote eius qui hoc tunc quoque permittebat) & in triduo excitabo illud. Secundo, quia dicebant de materiali id eum dixisse, quod de templo dei, quod ipse erat secundū dispensationē humanæ in se assumptæ naturæ, dixerat. Quod si alij falsi testes inter se non conueniebant, isti etiam non conueniebant. Quinetiam qui aderant, scire poterāt, sciebantq; hæc testimonia falsa esse: & insuper nō esse sufficientia, ut morti adiudicaretur. Ad quæ interrogatus dominus, an quicq; respondere uellet, tacebat: partim quia erāt impertinentia, & se ipsa elidentia: partim ut impleretur scriptura, dicens: Sicut ouis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se, obmutescet & non aperiet os suum. Et ideo uidens summus pontifex falsa illa testimonia esse inualida, fortiorem quærit magis que apparentem occasionem, eo quo nunc aperit modo Matthæus, inquiring. **¶** Et princeps sacerdotū 260

- 22 ait illi: Adiuro te per deum uiuum, ut dicas nobis, si tu es **CHRISTVS** filius dei. **Dixit illi IESVS: Tu dixisti.** Veruntamen dico uobis, a modo uidebitis filium hominis
 23 sedentem à dextris uirtutis dei, & uenientem in nubibus cœli. ¶ Si adiuratus dominus non respondisset, tanquam diuinitatis contemptor, reus & morte dignus iudicatus fuisset. Si autem respondisset, Non sum **CHRISTVS**: & in hoc quoque reus mortis fuisset proclamatus, quod decepisset populum, qui eum ut **CHRISTVM** sequebatur. Si uero dixisset, Sum **CHRISTVS**, cum eum interrogasset an esset **CHRISTVS** filius dei: in hoc etiam eum dignum morte pronuntiaffet, quod se filiū dei dixisset. Sic existimauit insidiosus hostis, eum neq; tacendo, neque loquendo euadere posse apparentem mortis occasionē. Sed neque dominus euadere uoluit: sed responsione, & nomen per quod adiuratus fuerat honorauit, & ueritatē dicendo, scilicet se deum, & dei filium esse, nullā blasphemiam incurrit, quam nihilominus ipsi ille impinxit, ut impleretur quod in Hieremia scriptum erat: Præuacatione enim præuacata est in me domus Israël, & domus Iuda. Negauerunt dominuum, & dixerunt: non est ipse. Sed prædixit eis, quod ab illa die non essent uisuri eū in humilitate: sed in maiestate sedentem à dextris uirtutis dei, & uenientem in nubibus cœli. quod erit in nouissimo iudicio, quo tēpore cognoscent quem negauerunt, & quod est ipse. De quo Daniel: Aspiciēbā ergo in uisione noctis, et ecce cum nubibus cœli, quasi filius hominis ueniebat, & usq; ad antiquum dierum peruēnit, & in cōspectu eius obtulerūt eum: Et dedit ei potestātē, & honorē & regnū, & oēs populi, tribus, & linguæ ipsi seruiēt. Potestas eius potestas aeterna, quæ non auferet: & regnū eius, quod nō corrūpetur.
- Hiere. 5.** Et Zachariās: Et aspicient ad me quem confixerunt, & plangent eum planctu quasi super unigenitum: & dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti. Sed tunc nullus erit poenitentiae ac reuersionis locus. Adam iuste pertulit blasphemias & cōiutiā: filius dei, iniuste. Adam iuste ad mortem iudicatus est, filius dei iniuste, ut opprobrijs & morte non sibi debita, reum Adam à debitis liberaret. Quæ uero opprobria, & quod iudicium iniuste à principe sacerdotum pertulerit dominus, aperit **Matthæus**, cum ait. ¶ Tunc princeps sacerdotum scidit uestimenta sua, dicens: Blasphemaui. Quid adhuc egemus testibus? Ecce nunc audistis blasphemiam. Quid uobis uidetur? At illi respondentēs, dixerunt: Reus est mortis. ¶ In signum magnæ detestationis, & intolerabilis in deū blasphemiae, princeps sacerdotum scidit uestimēta sua, dixitque: Audistis blasphemiam. ipsum ueritatis uerbum, & dei honorificētiam, blasphemiam appellando: & talem quidem blasphemiam, quæ satis esset, ut non amplius egerent testibus ad eum morti adiudicandum. Et postquam iudicauit, de ipso iudicio consilium petit. Quid (inquit) uobis uidetur? At scribæ & seniores, de quibus dictū est: Odio iniquo oderūt me. & rursus: Cum loquebar illis, impugnabāt me gratis, responderunt: Reus est mortis. Sic iustitia ab iniquitate, uita à morte, ueritas à mendacio condemnata est: ut ipse qui solus iustus erat, iniustos iustitiæ redderet, & mortuos uitæ, & mendaces ueritati. Vera necdum illis ea sufficiūt, sed & insuper cōtumelias, & execrationes quascūq; possunt, mendacijs suis & iniquo iudicio adijciunt, dicente
- 261** 22 **Matthæo.** ¶ Tunc expuerūt in faciē eius, & colaphis eum ceciderunt. Alij autē palmas in faciem eius dederunt, dicentes: Prophetiza nobis **CHRISTE**, quis est qui te percussit? ¶ De sputis, colaphis & huiusmodi percussionibus, sic prædictum erat per **Esaïam**: Dominus deus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico, retrorsum non abij: Corpus meum dedi percipientibus, & genas meas uellētibus: Faciem meam non auerti ab increpantibus, & conspuentibus in me. Quod autem illufuri essent ipsi, ut cū uelārūt eum, percusseruntque, ac dixerunt: Prophetiza nobis **CHRISTE**, quis est qui te percussit: prædixerat iā dominus cap. uigesimo, ubi ait: Ecce ascēdimus Hierosolymā, & filius hominis tradetur principibus sacerdotum & scribis, & condemnabunt
- 262** 23 **Esa. 50.**
- Matth. 20.**

condemnabunt eum morte, & tradent eum gentibus ad illudendum. Sic itaque ut Adam à confusione liberaretur, confusionē pertulit filius dei. Ut Adam resipisceret, qui uoluerat fieri similis deo, sciens bonū & malū, dei sapiētia illusa est, & ut ignorās habita. Et postquam hæc omnia passa est, nō solum à principibus sacerdotum & scribis & pharisæis: sed à Petro uno quidem è præcipuis apostolis suis negata est. Quod subdit Matthæus, dicēs. ¶ Petrus uero sedebat foris in atrio, & accessit ad eum una ancilla, dicens: Et tu cum IESV Galilæo eras. At ille negauit coram omnibus, dicens: Nescio quid dicis. Exeunte autē illo ianuam, uidit eum alia ancilla, & ait his qui erant ibi: Et hic erat cum IESV Nazareno. Et iterū negauit cū iuramento, quia nō noui hominem. Et post pusillum accesserunt qui stabant, & dixerunt Petro: Verè & tu ex illis es: Nam & loquela tua te manifestum facit. Tunc cœpit detestari & iurare, quia nō nouisset hominem. Et cōtinuò gallus cantauit. Et recordatus est Petrus uerbi IESV, quod dixerat: Priusquam gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras, fleuit amare. ¶ Primo negat Petrus dominum ad uocem mulierculæ ipsum alloquentis. Secundo, cum fugere tentaret, priusquam alloquatur eum altera muliercula, cum iuramento negat eundem. Tertio, prementibus eum uiris, & ratione loquelæ suspectum habentibus, negando execratur, & deierat se nunquam nouisse hominem. Sed ubi est nunc Petri audacula illa fiducia humanæ protestatio: Et si omnes in te scandalizati fuerint, ego nunquam scandalizabor? Vbi hæc: Et si oportuerit me mori tecum, nō te negabo: Plusquam ceteri omnes scandalizatus Petrus, ter domino, qui deus est, negato: & tam parua quidem si non etiam nulla occasione negato exemplo suo admonere uidetur, ne quis de se quicquā præsumat: sed si quid boni facturus sit, aut si quid mali uitaturus, id omne deo tribuat, & nihil suæ potētiae, quæ reuera non est potētia, sed potius imbecillitas, etsi sit præsumpta potētia. Quod autem post tertiam negationē Petri auditus est galli cātus: hoc manifesto est argumēto, gallum nō finisse in illa nocte cantū suum iuxta domini prædictionem, priusquā Petrus ter dominum negasset. Sed ex Luca conuersus dominus respexit Petrum, & recordatus est Petrus uerbi domini sicut dixerat: Quia priusquam gallus cantet, ter me negabis. Quod ergo fleuit amare, non Petro, sed aspicienti Petrum tribuēdum est. Et nōne per tres negatiōes Petri, tres prolapsiones Ecclesiæ designari possunt: Prima, deficiente primitiua ecclesia, remisso martyrii feruore. Secunda, subsequētis ecclesiæ extincto spiritu, reuiuiscēte cū uniuersis concupiscentijs suis carne. Tertia, in statu sequēte, quæ futura erat, aut futura est omnium terribilissima, Antichristo adhuc, id est secunda bestia se manifestante. Nōne etiam per gallum qui præcinit diem, annunciatio diei iudicij subindicatur, quæ non finietur priusquam hi tres in ecclesia prolapsus acciderint? Verum in fine dominus ecclesiā oculis misericordiæ suæ respiciet: & illa omnem egressa prolapsus, erroremq; omnem flebit amare, nunquam postea negatura CHRISTVM: sed toto conatu, totoq; spiritu illi famulatura. Quod & nobis etiam nunc rex noster IESVS CHRISTVS, oculis clementiæ suæ nos benignissime intuitus, annuat. Cuius patri aeterno cum ipso & spiritu sancto, sit honor, potestas, et gloria in perennia seculorum secula. Amen.

CAPVT VIGESIMVM SEPTIMVM.

MAne autem factū cōsiliū inierunt omnes principes sacerdotum, & seniores populi aduersus IESVM, ut eum morti traderent. Et uinctū adduxerunt eum, & tradiderūt Pontio Pilato præfidi. ¶ Tunc uidēs Iudas qui eū tradidit, quod damnatus esset, pœnitentia ductus, retulit triginta argente

263

LUC. 22

264

365

5

os principibus sacerdotū & senioribus, dicens: Peccavi tradens sanguinem
 iustum. At illi dixerunt: Quid ad nos? Tu uideris. Et proiectis argenteis in
 templo recessit, & abiens, laqueo se suspendit. Principes autem sacerdotū,
 acceptis argenteis, dixerūt: Nō licet eos mittere in corbanan, quia precium
 sanguinis est. Consilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli, in se- 10
 pulturam peregrinorum. Propter hoc uocatus est ager ille, acheldemach,
 hoc est ager sanguinis, usq; in hodiernū diem. Tunc impletum est quod di-
 ctum est per Hieremiam prophetam, dicentem: Et acceperunt triginta ar-
 genteos precium apreciati, quem appreciauerunt à filiis Israël, & dederūt
 266 eos in agrum figuli, sicut constituit mihi dominus. ¶ IESVS autem stetit 15
 ante præsidē, & interrogauit eum præses, dicens: Tu es rex Iudæorum? Di-
 cit illi IESVS: Tu dicis. Et cum accusaretur à principibus sacerdotū & se-
 nioribus, nihil respondit. Tunc dicit illi Pilatus: Non audis quanta aduer-
 sum te dicūt testimonia? Et non respondit ei ad ullum uerbū: ita ut mirare
 267 tur præses uehementer. ¶ Per diem autem solennem consueuerat præses 20
 populo dimittere unum uinctum quem uoluissent: habebat autem tūc uin-
 ctum insignem, qui dicebatur Barrabas. Congregatis ergo illis, dixit Pila-
 tus: Quē uultis dimittam uobis: Barraban, an IESVM, qui dicitur CHRI-
 STVS? Sciebat enim quod per inuidiam tradidissent eum. Sedēte autem
 illo pro tribunali, misit ad eum uxor eius, dicēs: Nihil tibi & iusto illi: mul- 25
 ta enim passa sum hodie per uisum propter eum. Principes autem sacerdo-
 tum & seniores persuaserunt populis ut peterent Barraban, IESVM uero
 perderēt. Respondens autem præses, ait illis: Quem uultis uobis de duobus
 268 dimitti? At illi dixerunt, Barraban. ¶ Dicit illis Pilatus: Quid igitur
 faciam de IESV, qui dicitur CHRISTVS? Dicunt omnes: Crucifigatur. 30
 Ait illis præses: Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant, dicentes:
 Crucifigatur. Videns autem Pilatus quia nihil proficeret, sed magis tumul-
 tus fieret: accepta aqua lauit manus corā populo, dicēs: Innocens ego sum
 à sanguine iusti huius: uos uideritis. Et respondens uniuersus populus, di-
 269 xit: Sanguis eius super nos, & super filios nostros. ¶ Tūc dimisit illis Bar 35
 270 raban: IESVM autē flagellatum tradidit eis ut crucifigeretur. ¶ Tunc mi-
 lites præsidis suscipientes IESVM in prætorio, congregauerunt ad eū uni-
 uersam cohortem: & exuentes eum, chlamydem coccineam circumdederūt
 ei, & plectentes coronam de spinis, posuerunt super caput eius, & arundinē
 in dextera eius: & genu flexo ante eum, illudebant ei, dicentes: Aue rex Iu- 40
 dæorum. Et expuentes in eum, acceperunt arundinem, & percutiebant ca-
 put eius. Et postquam illuserūt ei, exuerunt eum chlamydem, & induerūt
 271 eum uestimentis eius, & duxerunt eū, ut crucifigerent. ¶ Exeuntes autem
 inuenerunt hominem Cyrenæum, nomine Simonem: hunc angariauerūt,
 ut tolleret crucem eius. Et uenerant in locum qui dicitur golgatha, quod 45
 est caluariæ locus. Et dederunt ei uinum bibere, cum felle mixtum. Et cum
 gustasset.

- gustasset, noluit bibere. ¶ Postquam autem crucifixerunt eum, diuise- 272
runt uestimenta eius sortem mittentes, ut impleretur quod dictum est per
prophetam, dicentem: Diuiserunt sibi uestimenta mea, & super uestem
50 meam miserunt sortem: & sedentes seruabant eum. Et imposuerunt su-
per caput eius causam ipsius scriptam: Hic est IESVS rex Iudæorum.
¶ Tūc crucifixi sunt cum eo duo latrones, unus à dextris, & unus à sinistris. 273
¶ Prætereuntes autem blasphemabant eum, mouentes capita sua, & dicen- 274
tes: Vah, qui destruis tēplum dei, & in triduo illud reedificas, salua tēmet-
55 ipsum, si filius dei es, descende de cruce. Similiter & principes sacerdotum
illudentes cum Scribis & senioribus, dicebant: Alios saluos fecit, seipsum
non potest saluum facere. Si rex Israël est, descendat nunc de cruce, & credi-
mus ei. Confidit in deo, liberet nunc eum si uult: dixit enim, quia filius dei
sum. Id ipsum autem & latrones qui crucifixi erant cum eo, improperebāt
60 ei. ¶ A sexta autē hora, tenebræ factæ sunt super uniuersam terrā, usq; ad ho- 275
ram nonam. Et circa horam nonam clamauit IESVS uoce magna, dicēs:
Eli, eli, lamazabthani: hoc est: Deus meus, deus meus, ut quid dereliqui-
sti me? Quidā autem illic stātes & audientes, dicebant: Heliam uocat iste.
¶ Et continuò currēs unus ex eis, acceptā spongiam impleuit aceto, & im- 276
75 posuit arundini, & dabat ei bibere. Cæteri uero dicebāt: Sine, uideamus an
ueniat Helias liberans eum. ¶ IESVS autem iterum clamans uoce ma- 277
gna, emisit spiritum. ¶ Et ecce uelum templi scissum est in duas partes, à 278
summo usque deorsum: & terra mota est, & petre scissæ sunt: & monumen-
ta aperta sunt, & multa corpora sanctorū, qui dormierant, surrexerunt. Et
70 exeuntes de monumentis, post resurrectionem eius uenerunt in sanctā ciui-
tatem, & apparuerunt multis. ¶ Centurio autem & qui cum eo erāt custō 279
diētes IESVM, uiso terrā motu, & his quæ fiebant, timuerunt ualde, dicen-
tes: Verè filius dei erat iste. ¶ Erant autē ibi mulieres multæ à longe, quæ 280
secutæ erant IESVM à Galilæa ministrantes ei, inter quas erat Maria Ma-
gdalene, & Maria Iacobi, & Ioseph mater, & mater filiorum Zebedæi.
75 ¶ Cum autem sero factum esset, uenit quidam homo diues ab Arimathia, 281
nomine Ioseph, qui & ipse discipulus erat IESV. Hic accessit ad Pilatum,
& petiit corpus IESV. Tunc Pilatus iussit reddi corpus. Et accepto corpo-
re, Ioseph inuoluit illud in sindone munda, & posuit illud in monumento
80 suo nouo, quod exciderat in petra. Et aduoluit saxum magnum ad ostium
monumenti, & abiit. Erat autem ibi Maria Magdalene, & altera Maria, se-
dentes contra sepulchrum. ¶ Altera autem die, quæ est post parasceuen, 282
& peruenit sabbatum, conuenerūt principes sacerdotum & Pharisei ad Pilatum, dicentes: Domi-
ne recordati sumus, quia seductor ille dixit adhuc uiuens: post tres dies re-
85 surgam. Iube ergo custodiri sepulchrū usque in diem tertium, ne forte ue-
niant discipuli eius, & furentur eum, & dicant plebi, surrexit à mortuis: &
erit nouissimus error peior priore. Ait illis Pilatus: Habetis custodiā: ite,

custodite sicut scitis. Illi autem abeuntes, munierunt sepulchrum, signantes lapidem cum custodibus.

ANNOTATIONES BREVES XXXIX. CIRCA LITERAM CAP. XXVII

5	damnatus esset,	καπεκρίθη	33	populo,	περιωθε	56	& senioribus
7	iustum.	αβωωρ		turbæ	του οχλου		* ηχη φαρισαιωρ
	innocentem		34	uideritis.	οφειθε	57	& pharisæis,
7	uideris.	οφει		uidebitis			credimus
	uidebis		36	tradidit - eis		62	πισεισομερ
11	ille - acheldemach,		38	coccineam			futurum.
18	quanta (hoc est,			κοκκινηρ		72	lamazabthani?
	ποσα		45	golgotha,			lamma azab tani
	quot,			golgotha			& his quæ fiebant,
	quàm multa		45	quod est			ηχη τα γενομενα
22	Barrabas			* μεθερμηνευομενον		73	& his quæ facta fue
	βαραββαμ			interpretatum			indefinitum. (rant
	& infra.		46	uinum			à longe
23	Quem			οξος			* θεωρουει
	Utrum			acetum		75	spectantes,
	& infra.		48	mittētes, - ut implerēt			ioseph
26	per uisum			quod dictū ē per pro-		76	ιωση
	κατ' ονασ			phetā dicentē: Diuise			Cū aut sero factū eēt,
	in somnis			runt sibi uestimenta		76	οφιασ δε γενομενης
27	in populis			mea, et sup uestē meā			Cū aut serū fieret
	τους οχλους			miserunt sortem.		76	Vēnit - quidam
	turbis		50	eum * εκει ibi			Arimathia,
29	dimittit?			52			αριμαθαιας
	απολυσω			crucifixi sunt		79	illud - in
	dimittam			σαυρουνται			custodiri
30	faciam de IESV			præsens.		85	ασφαλιθηναι
	ποιησω ιησουρ			dicentes - Vah			muniri
	faciam IESV			54		87	Habetis
31	ait - illis			54			εχετε
31	magis			reædificas,			Habete
				οικοδομωρ		88	signantes
				ædificas			σφραγισαντες
							sigillantes

COMMENTARIUS IN CAPVT VIGESIMVM SEPTIMVM.

264

Am principes sacerdotum, uitæ principem morte dignum iudicant, sed nondum morti à potestate seculari adiudicatus erat. Ideo mane facto parasceues, ad id ipsum consiliū inierunt, dicente Matthæo. **C**Ma ne autem facto, consilium inierunt omnes principes sacerdotum & seniores populi aduersus IESVM, ut eum morti traderent. Et uinctum adduxerunt eum, & tradiderunt Pontio Pilato præfidi. **C**Quare adduxerunt ad Pilatum? Quia potestatem non habebant crucifigendi: hoc enim erat prætorie potestatis. Et hoc quidem genus mortis in suo consilio exquisierant, decreuerant que: quia omnium uideretur detestatissimum. Quod & dominus eos facturos iam saepe præ-

Hiere. 11. dixerat, & præcinerat Hieremias, dicens: Cogitauerūt super me consilia, dicentes: Mittamus

Mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra uiuentium. Erant tamen quatuor mortes, quarum potestatem habebat domus concilij, quod erat sacerdotum & seniorum: poterat enim lapidare, cōburere, occidere, suffocare: ut habetur in libro ZANHEDRIN, qui dicitur Babylonius: ubi de crucifigēdi potestate nullus sermo habetur. Cum autem Iudas uideret quod dominus esset damnatus, & iam traditus prætoria potestati, ut tali morte afficeretur: diabolus, cum nulla iam ei tantū effugiendi reatum patēret uia, ob oculos eius grauitatem peccati posuit, ut ante oculos Cāin mortē fratris eius Abel posuerat, ad hoc ipsum ut in ueniā caderet desperationē: Iudas enim erat uerus Cāin. Quod subdit Matthæus hoc modo. ¶ Tunc uidens Iudas qui eum tradidit, quod damnatus esset, pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum & senioribus, dicēs: Peccaui, tradens sanguinem iustum. At illi dixerunt: Quid ad nos? Tu uideris. Et proiectis argenteis in templo, recessit: & abiens, laqueo se suspendit. Principes autem sacerdotum, acceptis argenteis, dixerunt: Non licet eos mittere in corbanan, quia precium sanguinis est. Cōsilio autem inuito, emerūt ex illis agrum figuli in sepulturā peregrinorū. Propter hoc uocatus est ager ille acheldema, hoc est ager sanguinis, usq; in hodiernum diem. Tunc impletum est quod dictum est per Hieremiam prophetam, dicētem: Et acceperunt triginta argenteos precium apreciati, quem appreciauerunt à filijs Israël: & dederunt eos in agrum figuli, sicut cōstituit mihi dominus. ¶ Pœnituit Iudā, sed hæc pœnitentia nō erat μετανοια, id est resipiscētia: sed μεταμέλεια, id est (ut sic dicam) posterior quædā cura & prioris immutatio. Resipiscētia, uera pœnitentia est: sed mutata cura, non semper est uera pœnitentia: quia & Iudas curam studiumq; mutauit, & tamen non uerē eum pœnituit, nam prius curauerat ut teneretur CHRISTVS: subinde uero ex opposito curauit ut liberaretur. Cōfessus est peccatū suum, & hoc sacerdotibus, ut liberarēt CHRISTVM, quem intelligerent esse innocentem. Satisfecit quoad potuit pro liberatione, restituitis numis, quibus male pepigerat. Sed hanc pœnitentiam Iudæ, hanc nouam curam, & innocentiaē CHRISTI confessionem, hanc deniq; pro CHRISTI liberatione satisfactionem, nihil ipsi curarunt. Sed Iudæ plenum desperationis laqueum iniecerunt, dicentes: Quid ad nos, si peccaueris tradens sanguinem iustum? Tu uidebis, tu cognosces, & intelliges te peccasse cum fueris in pœnis. Quicquid factum est, sit, & fiet: nō nostrum, sed tuum peccatum est. Nihil ad nos, nos sumus insones, & id omne ad te unum pertinet, tu solus pœnam lues. Cum audisset Iudas hanc egregiā cōsolationē: accepto laqueo, seipsum suspēdit: & ut scribitur in Actis, suspēsus crepuit medius: & uiscera illa quæ dominum gloriaē tradiderant, & quæ indigne eum in sancta synaxi susceperant, omnia effusa sunt. Illis autē quibus proiectis satisfacere uoluit, argenteis, emerunt sacerdotes agrum plastæ, statuarij, siue figuli. Et tunc impleta est propheta, quæ si non est Hieremiæ, allucinatione scriptorum factum est, ut pro Zacharia nunc legatur Hieremiā: alioquin malitia quorundā è Hieremiā subtracta est. Verum & tūc spiritus dei prouidit, ut similis haberetur in Zacharia, dicēte: Et dixit dominus ad me: Projice illud ad statuariū, decorum precium quo appreciatus sum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & proieci illos in domo domini ad statuariū. Ex quo loco CHRISTVS deus esse intelligitur: siquidem deus loquitur & dicit: Appreciatus sum ab eis. At cum dixerunt, Nō licet eos mittere in corbanan: quid per corbanan intelligebāt? Sanè Iosephus cap. 3. secundi libri de bello Iudaico, id sacrum designare thesaurū inuinit, dicens: Erat apud eos sacer thesaurus, quem Corbanan dicunt. Quem & ibi scribit Pilatum ad inductionem aquarum expendi iussisse. Sic non longo tēpore post passionem domini suo thesauro gauisi sunt principes sacerdotum & pōtiffices: qui, ut uerisimile est, particula quadam illius mercati fuerant, etiam ad perdendum uerum Messiam, uerumq; dei filium. His dictis de Iuda & euentu denariorum, quibus filij Israël

265

Act. 11.

Zach. 11.

y

- 266 » filium dei appreciauerunt, redit Euangelista ad historiam passionis, dicens. **IESVS**
 » autem stetit ante praesidem, & interrogauit eum praeses, dicens: Tu es rex Iudaeo-
 » rum? Dixit illi **IESVS**: Tu dicis. Et cum accusaretur a principibus sacerdotum & se-
 » nioribus, nihil respondit. Tunc dixit illi Pilatus: Non audis quanta aduersum te di-
 » cunt testimonia? Et non respondit ei ad ullum uerbum, ita ut miraretur praeses uehe-
 » menter. **C** Interroganti iudici, an esset rex ille insignis Iudaeorum, dominus ueritate
 respondit: ut uel ex ignorantia non condemnaret, quem non nosset: uel si cognosce-
 ret, & condemnaret, a reatu inexcusabilis haberetur. Sacerdotibus autem & presby-
 teris accusantibus nihil respondebat, eos suo silentio medaces falsosque esse insinuans.
- Psal. 114.* de quibus scriptum erat: Surgentes testes iniqui, quae ignorabam interrogabant me,
 Et quae Psalmo uigesimalo primo de hac re scripta sunt. Sed & de silentio eius scriptum
- Esa. 51.* erat apud Esaiam: Sicut ouis (inquit) ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram ton-
- Psal. 17.* dente se obmutescet, & non aperiet os suum. Et Psalmo trigesimo septimo: Et factus
 sum sicut homo non audiens, & non habens in ore suo redargutiones. Et mirabatur
 praeses eum nihil ad eos & se loqui, ut qui non intelligeret scripturas, quae de hoc si-
 lentio insignem faciebant memoriam. Subinde uero cum uideret eius innocentiam,
 & sacerdotum inuidiam & malevolentiam, studuit humana quadam sympathia & aequi-
 tate permotus, eum liberare, dicente Matthaeo. **C** Per diem autem solennem consueue-
 rat praeses populo dimittere unum uinctum, quem uoluissent. Habebat autem tunc
 uinctum insignem, qui dicebatur Barabbas. Congregatis ergo illis, dixit Pilatus: Quem
 uultis dimittam uobis: Barabban, an **IESVM**, qui dicitur **CHRISTVS**? Sciebat enim,
 quod per inuidiam tradidissent eum. Sed et illo pro tribunali, misit ad eum uxor
 eius, dicens. Nihil tibi & iusto illi: multa enim passa sum hodie per uisum propter eum.
 Principes autem sacerdotum & seniores persuaferunt populis, ut peterent Barabban,
IESVM uero perderent. Respondens autem praeses, ait illis: Quem uultis uobis de duo-
 bus dimitti? At illi dixerunt: Barabban. **C** Hoc, humano cogitatu ac astu facere uolu-
 it Pilatus, sic animo uoluens: Cum Iudaei quotannis ratione suae solennitatis soleant a
 praeside unum e uinctis quem uoluerint, liberum obtinere: proponam eis quendam
 inter uinctos meos sceleratissimum, & reipublicae eorum pestilentissimum, qui seditionis
 sus est, homicida, latro, & dei legisque illorum maximus contemptor: & **IESVM**, qui
 innocens est & pacificus, qui sanat infirmos eorum, & mortuos suscitatur: qui iustus est,
 & dei ac legis eorum maximus aemulator: nec alium uinctum tradam eis liberum praeter
 alterum illorum duorum, id est praeter Barabban pestiferum & noxium hominem,
 aut **IESVM** saluiferum & innoxium: ut **IESVM** liberem, quem per inuidiam mihi tra-
 diderunt. Putabat enim illos maluisse **IESVM** absolui. Verum longe aliter euenit at-
 que Pilatus cogitauerat: nam Barabban liberum dimitti petierunt, **IESVM** autem mor-
 te affici. Sed & is affectus Pilati a maligno infusus uideri potest, ut & poenitentia Iu-
 dae, confessio, restitutio, & misera illaqueatio: ut Iudaei praeuisa pernicie, si Barabban pe-
 terent, timerent periculum, & **CHRISTVM** dimitterent. Cum enim diabolus omnia
 iuxta oracula, quae uero Messiae conueniunt, **CHRISTO** contingere uideret: & ob id
 ueretur ne illo iniuste morti tradito, ipse generis humani perderet dominium: & qui
 spoliare uolebat, proprium perderet spoliolum: procurabat nunc per Iudam, nunc per
 Pilatum liberari **CHRISTVM**, ut quem iam traditionis **CHRISTI** poeniteret, ut Iudam.
 Sed & cum uidit per uiros rem sibi parum succedere, uxorem Pilati sollicitauit, ut illi
 mandaret ne ipsum condemnaret. Et haec uerba, quasi angelus lucis in ore eius posu-
 it, quae uiro nunciaret: Nihil tibi & iusto illi. quasi diceret, caue iustum illum iudices,
 quibus ut facilius ei acquiesceret, se per somnium multa passam, id est, immisso ueluti
 quodam oraculo admonitam, subiunxit. Verum neque per Iudam, neque per Pila-
 tum, neque per infusum mulieri in somnium potuit malignus reprimere, quod prius

toto conatu promouerat: iam enim principes sacerdotum & seniores persuaserat po-
 pulis ut peterent Barabban liberari, IESVM autem tradi morti. Quod & fecere. Et hunc
 etiam ferme sensum uoluit Ignatius, sic de diabolo loquens in epistola, quam scripsit ad Ignatius.
 Philippenses, in qua sic ait: Interitum enim sibi ipsi esse cognouit confessionem crucis.
 Hoc enim trophaeum est contra eius uirtutem: quod uidens, expauescit: & audiens, ti-
 met. Nam & antequam facta esset crux, festinabat facere hoc, & operari in filiis diffi-
 dentiae: operatus est autem inuidia in Pharisaeis, in Sadducaeis, in senioribus, in iuue-
 nibus, & in sacerdotibus. Cum autem properaret ut fieret, conturbabatur: & postea
 desperationem immisit proditori, & laqueum ei ostendit, & suspendium eum docuit.
 Et mulieri immisit timorem in somno, ipse conturbans, & compescere tentans patibu-
 lum crucis: ipse omnia euocans, mouet in suam perniciem, non recognoscens: intan-
 tum enim mala erant non omnia. Malignus autem sentiebat suam perditionem. Initiu-
 enim illi fuit ad damnationem, crux CHRISTI: principium mortis, initium perditionis.
 Hæc Ignatius. Quid tum postea fecerit Pilatus, prosequitur Matthæus, dicens. **CDI** 268
 cit illis Pilatus: Quid igitur faciam de IESV qui dicitur CHRISTVS? Dicunt omnes:
 Crucifigatur. Ait illis præses: Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant, dicentes:
 Crucifigatur. Videns autem Pilatus quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret,
 accepta aqua, lauit manus coram populo, dicens: Innocens ego sum à sanguine iusti
 huius: Vos uidebitis. Et respondens uniuersus populus, dixit: Sanguis eius super nos,
 & super filios nostros. **CT** Tentauit & alias uias Pilatus, ut dominum liberaret: siue id
 humano affectu, aut amore iustitiæ, siue impellente maligno. Nam ex Ioanne flagel-
 latum produxit eum foras, portantem coronam spineam, & purpureum uestimentum:
 uolens sic eorum sedare animos, & ad misericordiam flectere: sicque emendatum, inno-
 centem dimittere. Lauit quoque manus suas, eum innocentem indicans, ut uel sic testi-
 monio iudicis absolueretur: & clamauit se esse infontem à sanguine iusti huius: & sub-
 iunxit: Vos uidebitis. quod est: Vos soli noxii, pœnas dabitis. Sed his nihil proficere
 potuit. Nam clamauerunt: Sanguis eius super nos, & super filios nostros, quod quid
 est, nisi ultio sanguis & mortis eius super nos & super filios nostros? Quæ & super-
 uenit, & adhuc perseuerat. De qua prophetauerat Daniel: Post hebdomadas sexa-
 ginta duas occidetur CHRISTVS: & non erit eius populus, qui eum negaturus est. Dani. 9.
 Et ciuitatem, & sanctuarium dissipabit populus cum duce uenturo, & finis eius uasti-
 tas. Et post finem belli statuta desolatio. Et Osee capite septimo & nono: Væ eis, quo-
 niam recesserunt à me. Vastabuntur: quia præuaricati sunt in me. Ego redemi eos, &
 ipsi locuti sunt contra me mendacia. Et rursus: Abijciet eos dominus deus meus, quia
 non audierunt eum, & erunt uagi in nationibus. Verum non sic illis iratus est deus,
 quin semper paratus sit respicientium misereri, & ad se redeuntibus fieri propitius.
 Sed quid mirum, si persistentes in nequitia patrum, deus bonitatis amator & autor de-
 serit: cum seditionum, latronum, & homicidarum ipsi prætulerint, & eundem omnibus
 contumelijs & tormentis, quæ cogitare potuerunt, affecerint, ut subdit Matthæus, di-
 cens. **CT** Tunc dimisit illis Barabban, IESVM autem flagellatum tradidit eis, ut crucifi-
 geretur. **CT** Quid est, Dimisit illis Barabban: nisi liberauit illum qui non unam & alte-
 ram, sed multo plures (si pluries mori potuisset) promeruerat mortes, & à morte absol-
 uit: IESVM autem innocentem, qui omnibus uitam meruit, damnauit morte: & mor-
 te quidem iuxta uoluntatem eorum, turpissima: nam morte crucis. Præerat Iudæis Pi-
 latus, sed non legerat, aut certè non satis intellexerat id: Deus dissipabit ossa eorum, Psal. 52.
 qui hominibus placet. Quod si homini displicere non timuisset (quid enim aliud erat Cæsar,
 quàm homo?) & nolisset Iudæis placere, qui homines erant: & indignissimi quidem,
 peruersissimique, ac iniustissimi, ut planè res ipsa monstrat, non peruertisset iudicium: sed
 quia is erat qui homines deo præponeret, quantūcunque hætenus secundum hominē

- uideri uoluisset iustus, ideo eiusmodi habebatur, quem oporteret ad suam ipsius perniciem, æternamq; perditionem filium dei (qui, ut scriptum est, cum malediceretur, non maledicebat: cum pateretur, non comminabatur: tradebat autem se iudicanti iniuste) iudicare: & si illum innocentem fateretur, ac cognosceret. adeo proiectus erat à deo, & peccatum peccato ludæorum proximū habebat. Vnde & quicquid molitus erat ad CHRISTI liberationem, id potius instinctu maligni factum intelligitur: ut & illa sollicitatio mulieris eius, quàm constantia iustitiæ, & ueræ pietatis affectu: crudelis enim erat: & adeo quidē crudelis, ut ex historijs cognoscatur feralibus sacrificijs sanguinem ludæorum miscuisse: quod dictum uolui, ne quis aliter Pilato procurati liberare CHRISTVM, bene afficiatur, quàm diabolo: siue enim hoc, siue aliud faceret, semper minister eius erat. Subiungit Matthæus. ¶ Tunc milites præsidis suscipientes IESVM in prætorio, congregauerunt ad eum uniuersam cohortem: & exuentes eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei. Et plectentes coronam de spinis, posuerunt super caput eius, & arundinem in dextera eius: & genu flexo ante eum, illudabant ei, dicentes: Aue rex ludæorum. Et expuentes in eum, acceperunt arundinem, & percutiebant caput eius. Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamydem, & induerunt eum uestimentis eius, & duxerunt eum ut crucifigeret. ¶ Cum dicit, Tūc milites præsidis: nolī intelligere tunc, id est, postquam tradidit ludæis, hoc est, pro uoluntate ludæorum CHRISTVM crucifigendum: quia hoc mysterium ante factum est.
- 10.47.19. Quod ex Ioanne cognoscitur. Hac autem castigatione, flagellatiōe, purpureæ uestis circumpositione, coronatione, arundinis traditione, salutatione, irrisione, intendebat Pilatus non tradere CHRISTVM ludæorum uoluntati, sed liberare. Quæ tamen omnia erant iniusta: nam quem nihil mali fecisse confitebatur, cur tanquam malefactorum adeo crudeliter flagellabat, & multiplici contumelia affici permittebat: uidelicet indui purpura, spinis coronari, arundinem sceptri loco in manu eius collocari, ante eum genua flecti, salutari nomine regis, præterea arundine percuti: & hæc omnia in derisionem immensæ maiestatis fieri: Quàm grauius igitur errabat Pilatus, ratus bene facere, aut certè facere minus malum, ut posset maius effugere? Sed dum alterum uitare studuit, misere in utrumque incidit: duce diabolo, cui nihil curæ erat, siue iuste illa fierent, siue iniuste, modo posset mysterium crucis impedire: quod iam per inuidiā, quæ sacerdotibus, Scribis, & Phariseis instillauerat, excitarat. De his autē flagellis & contumelijs scriptum erat in Psalmis: Et fui flagellatus tota die, & castigatio mea in matutinis. Et rursus in Threnis: Dabit percutienti se maxillā, saturabitur opprobrijs. Et subditur: Quia se abiecit, miserebitur secundum multitudinem misericordiarum suarum. Ergo ut satisfaceret pro peccatis nostris, & omnium posset misereri, sic humiliari, & abijci uoluit: ut eius humilitate omnes exaltarētur, & omnis illi redēptionis, miserationis, & exaltationis gratia deberetur: & non ut liberaretur, ceu uolebat Pilatus: nec ut mysterium redemptionis impediretur, ut machinabatur malignus. Et rursus in Esaiā: Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas uellentibus. Faciem meam non auerti ab increpantibus, & conspuentibus in me. Dominus deus auxiliator meus: & ideo non sum confusus. Ideo posui faciem meam, ut petram durissimam: & scio quoniam non confundar. Et rursus: Ipse autem uulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra. Disciplina pacis nostræ super eum, & liuore eius sanati sumus. Sed quid factum est, posteaquam flagellatum, coronatū, & ueste purpurea indutum, tradidit eum Pilatus uoluntati ludæorum: Certè quod adiecit Euangelista. Et postquā illuserunt ei, exuerūt eum chlamydem, & induerūt eum uestimentis eius, & duxerunt eum ut crucifigerent. Id fecerūt postquā illuserunt: sed non continuo, nā prius in ea ueste oblatuſ est populo, & iterū reductus in prætorium, eductusq; rursus foras ad populū: quod uera Ioannis aperit historia. Igitur & illic per, tūc, intelligebat tempus

tempus quo erat sub præsidis potestate, & antequam traditus esset uolūtati Iudæorū: & hic per postquam, tempus quo traditus fuit uolūtati eorum. Quod ubi factum est, eduxerūt eum ē ciuitate: ut subiungit Matthæus, inquit. ¶ Exeūtes autē, inuenerūt hominem Cyrenæum, nomine Simonē: hunc angariauerūt, ut tolleret crucem eius. Et uenerunt in locum qui dicitur Golgoltha, quod est caluariæ locus. Et dederūt ei uinum bibere cum felle mixtum. Et cum gustasset, noluit bibere. ¶ Vndenam exhibāt, nisi ē Hierusalem, quæ erat ciuium locus? Egressi autē inuenerunt uirum alienigenā, utpotē Afrum, à Cyrenaica regione, è quodam pago ueniētem, quem coegerūt portare crucem IESV, ex Luca post IESVM: suam enim crucē dominus ipse prius portabat. Et uenerūt in locum, ubi flagitiosi crucifigi solebāt, qui Syriace Golgoltha, id est caluariæ locus appellatur, à craneis decollatorum, quæ illic (ut quidā uolūt) insepulta iacebāt, nō crucifixorū: mos enim erat Hebræis ex Deuter. 21. nō relinquere cadauera in ligno, sed eadē die sepelire. Igitur illuc perducto domino, porrexerūt ei acetū cū felle mixtū. Et cū gustasset, noluit bibere. id enim satis erat ad impletionē prophetiæ, quæ de eo prædixerat: Et dederunt in escam meam fel, & in siti mea portauerunt me aceto. Sed & ex Marco uinum amarore myrrhæ infectum obtulerūt ei, sed noluit accipere. Quid est quod CHRISTVS egressus est, ex Ioāne baiulās sibi crucē: nisi quod primus omnium pro omnibus crucem suam portauit, quæ est passio ipsius, & omniū redemptio: Quid quod alienigena post eum crucem portauit, nisi quod statim monstrauit populum gentilem esse sua cruce redemptum, & crucis suæ baiulatorē: Quid quod extra urbem: nisi quod nō in manufacto templo, id est huius creatiōis hostiam suam obtulit deo: sed in cœlesti, dicēte Paulo ad Hebræos: CHRISTVS autem assistēs Pontifex futurorum bonorum, per amplius & perfectius tabernaculum nō manufactum, id est non huius creationis: neq; per sanguinem hircorum aut uitulorū, sed per propriū sanguinē introiuit semel in sancta, æterna redēptione inuēta. Et rursus: Non enim in manufacta templa IESVS introiit, exemplaria uerorum: sed in ipsum cœlum, ut appareat nunc uultui dei pro nobis. Sed & CHRISTVS cum esset hostia pro peccato, & uniuersali quidem peccato, extra portam offerri debuit, dicēte Paulo: Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in sancta per Pōtificem, horum corpora cremātur extra castra. Propter quod & IESVS, ut sanctificaret per suum sanguinē populum, extra portam passus est. Sed quis hostiam illam obtulit: Nūquid summi sacerdotes: Nunquid crucifixores eius: Minime: non enim tortores & carnifices offerunt hostiam, sed Pontifex: at summi sacerdotes & complices eorum, solum tortores & carnifices CHRISTI fuere. Verum cum hoc sacrificium esset summum, uerissimū, & omnium consummatium: decuit illam per summum omnium Pontificem, uerissimum, & omnia consummātem offerri. Talis autem solus erat CHRISTVS: de quo & deus iureiurando dixerat: Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec. Obtulit ergo dominus, & solus quidem suam hostiam. Quod & Paulus ad Hebræos testatur, cum ait: Qui per spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum deo. Sed quam hostiam obtulit: Panem, id est carnē suam: & uinum, id est suum preciosum sanguinē. Panis (inquit) quem ego dabo, caro mea est pro mundi uita. Et sanguinem suum germen uitis uocauit. Qui (inquit) pro multis effunditur in remissionē peccatorum. Cur in loco caluariæ: Quia ipse dominus caput est ecclesiæ. Et locus ille erat, de quo per spiritum sanctum dictū fuerat: Deus autē rex noster ante secula, operatus est salutē in medio terræ. Mortuus est in ligno, ut peccato Adæ satisfaceret, qui in ligno peccauerat. Gustauit acetum & fel, ut reatum gustus pomi, in omnes, excepto secundo Adam, & propter ipsum secunda Eua, disseminatum aboleret. Hominē in carne, masculum & foeminam creauit in principio: sic hominem in spiritu, masculū & foeminā creauit in renouato seculo. Ex illis, omnes carnales; ex his, oēs spirituales.

271

Psal. 68.

Mar. 15.

Hebr. 9.

Hebr. 13.

Psal. 109

Hebr. 9.

Ioan. 6.

Matth. 26.

Psal. 73.

- Illi, figura: isti, ueritas. Ex Adam carnali in omnes carnales peccatum transfusum est, & cooperata est carnalis Eua. Comedit (iquit) deditq; uiro suo. Ex Adam spirituali, in oēs spirituales diffusa est salus, & coopata est, ut *θεοτόκος* spiritualis Eua: Ecce (ingit angelus) concipies in utero, & paries filium, & uocabis nomen eius IESVM. Est ergo caro, infirmitas: spiritus, fanitas. Sed redeamus ad crucifixores. Qui quid crucifixo domino fecerint, aperit Matthæus, dicens. ¶ Postquam autem crucifixerunt eum, diuiserunt uestimenta eius, sortem mittentes: ut impleretur quod dictum est per prophetam, dicentem: Diuiserunt sibi uestimenta mea, & super uestem meam miserunt sortem. Et sedentes, seruabāt eum. Et imposuerunt super caput eius causam ipsius scriptam: Hic est IESVS rex Iudæorum. ¶ Diuiserunt sibi milites crucifigendo homini deo designati, uestimēta eius, ut impleretur quod Psalmo. 21. scriptum est: Diuiserunt sibi uestimēta mea, & super uestem meam miserunt sortem. Crucifixores illi, gentes erant. Quibus primum uestimenta CHRISTI diuisa sunt, quæ sunt dona gratiarum, sed & uestem inconsutilem ex Ioanne nō sciderunt: quia unitas fidei non sit secunda, quæ solum diuina obuenit sorte. Sed qua gratia adeptæ sunt gētes odora CHRISTI uestimēta, & hanc fidei unitatem desuper contextam per totum, & undiq; sibi coherentem: Exauditiōe profecto CHRISTI, qui ex Luca orauit pro ipsis: Pater (inquit) dimitte illis, quia nesciunt quid faciunt. & exauditus est pro reuerētia. Tanta fuit illi erga nihil bene merētes pietas, ut per milites illos, qui ex Ioanne quatuor erāt, hæc gratia ad quatuor plagas terræ, exortum, occasum, austrum, & aquilonem transire intelligatur. Illi sedentes, obseruabant eum: & istæ quatuor plagæ terræ, stabilitæ in fide, CHRISTVM, à quo suam expectabant salutem, obseruaturæ sunt, dicentes: Veni domine IESV, aperiantur tibi mundi quatuor līmites. Sed & super caput eius posuerunt causam, quare morti adiudicatus est, scilicet quia rex esset: & rex quidem ille insignis Iudæorum. Hæc causa condemnationis eius, de qua Psalmo. 42. Iudica me deus, & discerne causam meam: de gente nō sancta, ab homine iniquo & doloso erue me. Et ex Ioanne scripta erat Hebraice, Græce, & Latīnæ: quæ sunt tres præcipuæ linguæ, & ad quas omnes aliæ reducuntur: ut omnis lingua ex titulo cognosceret illum esse regem & Mesiam: Iudæis quidem promissum, sed qui erat expectatio gentium. Et quia CHRISTVS transibat sicut scriptum erat de illo: cum sceleratis & iniquis crucifixus est, dicēte Matthæo. ¶ Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones: unus à dextris, & unus à sinistris. ¶ Hoc factum est, sicut prædictum erat ab Esaia capite. 53. dicētes Esai. 53. Iustificabit ipse iustos seruos meos multos, & iniquitates eorum ipse portabit. Ideo dispertiam ei plurimos, & fortium diuidet spolia: pro eo quod tradidit in mortem animam suam, & cum sceleratis reputatus est, Vnus erat à dextris, alter à sinistris. Hic, filios perditionis in iudicio significans: qui audituri sunt: Ite maledicti in ignem æternum. ut & hic blasphemix increpationem audiuit: Neque tu times qui in eadem damnatione es? Ille, filios miserationis, qui contrā audituri sunt: Venite benedicti patris mei, percipite regnum. ut ille audiuit ex Luca: Amē dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. Ergo qui in dextera, probos: qui in sinistra, reprobos significabat. Neque satis fuit Iudæis eum inter duos malefactores, ceu sceleratorū principem, crucifixisse: sed nec à blasphemijs quidem quascunque excogitare potuerunt, temperauere. Quod subdit Matthæus, dicens. ¶ Prætereuntes autem, blasphemabant eum, mouentes capita sua, & dicētes: Vah qui destruis templum dei, & in triduo illud ædificas, salua te metipsum. Si filius dei es, descende de cruce. Similiter & principes sacerdotum illudentes cum Scribis & senioribus, dicebant: Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere. Si rex Israël est, descendat nunc de cruce, & credemus ei: Cōfidit in deo, liberet nūc eum si uult: dixit enim, quia filius dei sum. Idipsum autem & latrones, qui crucifixi erāt cum eo, improperebant ei. ¶ De derisione domini, in Psalmis prædictū

erat, ut Psal. uigesimo primo: Omnes uidentes me, deriserunt me: locuti sunt labijs, Psal. 20.
 & mouerunt caput. Sperauit in domino, eripiat eum, saluum faciat eum, quoniam
 uult eum. Et Psalmo septuagesimo: Quia dixerunt inimici mei mihi, & qui custodie Psal. 70.
 bant animam meam, consilium fecerunt in unum, dicentes: Deus derelinquit eum,
 persequimini, & comprehendite eum: quia non est qui eripiat. Sed & in libro Sapien Sapien. 2.
 tia sic scribitur: Circunuemiamus ergo iustum, quoniam inutilis est nobis, & contrari
 us est operibus nostris: & impropere nobis peccata legis, & diffamat in nos peccata
 disciplinae nostrae. Promittit se scientiam dei habere, & filium dei se nominat. Factus est no
 bis in traductionem cogitationum nostrarum. Grauis est nobis etiam ad uidendum:
 quoniam dissimilis est alijs uita illius, & immutatae sunt uiae eius. Tanquam nugaces
 aestimati sumus ab illo, & abstinet se a uijs nostris, tanquam ab immunditijs: & praefert
 nouissima iustorum, & gloriatur patrem se habere deum. Videamus ergo si sermone
 illius ueri sint, & tentemus quae uentura sunt illi, & sciemus quae erunt nouissima illius:
 Si enim est uerus filius dei, suscipiet illum, & liberabit illum de manibus contrariorum.
 Cōtumelia & tormēto interrogemus eum, ut sciamus reuerentiā eius, & probemus
 patientiam illius, morte turpissima cōdemnemus eum. Et adeo innocēs CHRISTVS,
 qui cum malediceretur non male dicebat, blasphemantibus circunuallatus fuit, ut etiā
 qui unā cum eo pendebant, aut saltem eorum alter blasphemaret eum: ut intelliga
 mus, nūc, id est, hac quoque tempestate omnes blasphemantes, censerī debere CHRIS
 TI crucifixores, aut certe criminis Annæ & Caiphæ, scribarum & Pharisaorum,
 sed & perpetuo damnatorum participes. De quibus Esaias dicit: Vae genti peccati Esai. 10.
 ci, populo graui iniquitate, semini nequam, filijs sceleratis: dereliquerunt dominum,
 blasphemauerunt sanctum Israël, ab alienati sunt retrorsum. Quid autem ab hora se
 xta, qua dominus fuit cruci affixus, factum sit, subdit Matthæus, dicens. ¶ A sexta au
 tem hora, tenebrae factae sunt super uniuersam terram, usque ad horam nonam. Et cir
 ca horam nonam, clamauit IESVS uoce magna, dicens: Eli, eli, lamma azabani: hoc
 est: Deus meus, deus meus, ut quid dereliquisti me? Quidam autem illic stan
 tes & audientes, dicebant: Eliam uocat iste. ¶ Transitus CHRISTI, erat magnum &
 uniuersale pascha. At particulare non nisi facta uespera super terram celebrabatur, dicente
 etiam domino in Exodo: Est enim phase, id est transitus domini. Et transibo per terram Exod. 13.
 Aegypti nocte illa. Transitus ergo domini fuit durante adhuc nocte illa, quae coepit à
 meridie, in qua & percussit potestates tenebrarum, quae per primogenita Aegypti fi
 gurabantur. Cum igitur hoc uniuersale pascha, hic uerus, non typicus domini transi
 tus fieret, debuit uespera induci super uniuersam terram, quod & factum est. De hac
 re meminerunt etiam Dionysius in epistola ad Polycarpum, & Phlegon in Olympiadibus: qui teste Eusebio in chronico, sic in decimoquarto libro scripsit: Quarto autem
 anno ducentesima secundae Olympiadis, magna & excellens inter omnes, quae ante
 eam acciderat, defectio solis est facta. Dies hora sexta ita in tenebrosam noctem uersus,
 ut stellae caelo uisae sint, terraeque motus in Bithynia, Nicenae urbis multas aedes subuer
 terit. Et hic annus passioni domini à supputatoribus tribuitur. Quinetiam haec nox, hoc
 uesperum, haec tenebrae ab hora sexta in horam nonam, id est quousque dominus expi
 rauit, se extenderunt: circa quam ad patrem uocem extulit, quae erat uox oblatiois suae
 hostiae: & uigesimo primus Psalmus de passione ipsius à spiritu sancto prænuntiatus,
 in quo quae fiebant, ad oculum ferme expressa, contuebantur: ut uel sic audientes, Iu
 daei resipiscerent, & intelligerent, quem crucifixerant, esse Messiam. Sed & illa uox ma
 gna fuit, utpote quae penetravit caelos, & exauditionem meruit: Qui timetis (inquit) Psal. 21.
 dominum, laudate eum: uniuersum semen Iacob glorificate eum. Timeat eum omne
 semen Israël, quoniam non spreuit, neque despexit deprecationem pauperis. Nec auer
 tit faciem suam à me; & cum clamarem ad eum, exaudiuit me. Apud te laus mea in

- ecclesia magna, uota mea reddā in cōspectu timētū eū. Edēt pauperes & saturabūt, & laudabūt dominū qui requirunt eum: uiuēt corda eorum in seculum seculi. Remi-
 niscentur, & conuertentur ad dominū uniuersī fines terræ. Et adorabunt in conspe-
 ctu eius uniuersæ familiæ gentium. Quoniam domini est regnum, & ipse dominabi-
 tur gentium. Qui autem dicebant, Eliam uocat iste, ij erant gentiles: qui cum Hebrai-
 cæ linguæ essent ignari, cū clamaret Eli eli, quod Hebraice designat: Deus meus, de-
 us meus: arbitrati sunt quod uocaret Eliam, & Eli Eliam significare, barbari barbarā
 sibi fingentes intelligentiam. Quo facto unus porrexit illi acetum bibendum. Quod
 276 » innuit Matthæus, dicens. ¶ Et continuo currens unus ex eis, acceptam spōgiam im-
 » pleuit aceto, & imposuit arundini, & dabat ei bibere. Cæteri uero dicebant: Sine, ui-
 » deamus an ueniat Elias liberans eum. ¶ Acetum dari cruce affixis solitū putāt, quod
 mortem eorum acceleraret: ad hoc enim ipsum acetū facere credunt. Attamen id ma-
 gis uerum putem, ut impleretur prophetia: Et in siti mea potauerūt me aceto, nam ut
 expresseit suam sitim dominus, dederūt ei. Et ad hoc ipsum erat uas ibi positum aceto
 10an. 19. plenum: quemadmodum scripsit Ioannes. Ideo aduertendum hic est, non ad illam uo-
 cem Eli eli, Iamma azabtani: militē accurrisse ut præberet acetum: sed (quod ex Ioan-
 ne cognoscitur) ad hanc: Sitio, quanquam non de illa uulgarī siti diceret, sed de siti sa-
 lutis hominum. Quo fit, ut bis dominus sumpserit acetum: semel felle mixtum, ut nu-
 mero ducentesimo septuagesimo primo dictum est: iterum non mixtum, ut hic. Mox
 uero ut ostenderet se ponere animam, quando uellet, & neminem eam à se tollere, ite-
 rum clamauit uoce magna. Quod sic adiecit Matthæus, dicēs. ¶ IESVS autem iterū
 277 » clamans uoce magna, emisit spiritum. ¶ Quid clamauit? Pater, in manus tuas com-
 » mendo spiritum meum: quod ex Luca cognoscimus. Et uoce quidem magna, quod
 Luc. 23. non erat signum debilitatis, aut acceleratæ mortis. Et postquam uoce magna clama-
 uit, tradidit spiritum: quod propriæ potestatis indicium fuit, atq; uolūtatis. Sed cui tra-
 didit? Paternæ potestati, & diuinæ, non infernæ: & si ad inferos, sed uictor descende-
 rit, mortisq; destructor: & ut spoliaret, nō ut præda, aut prædæ similis fieret. Quæ autē
 278 » signa in morte eius contigerunt, subdit Matthæus, dicens. ¶ Et ecce uelū templi scis-
 » sum est in duas partes, à summo usq; deorsum. Et terra mota est, & petra scissæ sunt.
 » Et monumenta aperta sunt. Et multa corpora sanctorum, qui dormierāt, surrexerūt.
 » Et exeuntes de monumentis, post resurrectionem eius uenerunt in sanctam ciuitatē,
 » & apparuerūt multis. ¶ Velum templi scissum est à summo usq; deorsum: quod uisū
 cœli apertam monstrabat, & mediam inter deū & homines inimicitiarum maceriā
 Agg. 2. dissolutā, & uelamen antiquæ legis sublaturum. Terra mota est, sed & cœlū tunc quoq;
 motum est: de quo & id Aggæi prophetæ, quod Paulus ad Hebræos adducit, intel-
 ligi potest: Adhuc unum modicum est, & ego cōmouebo cœlum & terram, & mare
 & aridā, & mouebo omnes gentes. Et ueniet desyderatus cunctis gentibus. Ante
 passionem uenerat dominus Iudæis: postquam autē mouit cœlum & terram, & mare
 & aridam multis prodigijs, id est, post passionem suam, uenit gētibus. Sed & hæc in-
 super magna terræ motio, cum post passionē terra nostra locum in cœlo sortitur. Pe-
 træ scissæ sunt, quod significabat durissima infidelium corda, fide emollienda. Monu-
 menta aperta sunt, quod signum erat futuræ resurrectionis: & præsertim eorum qui
 cum CHRISTO surrexerunt. Et multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexe-
 runt: non tunc quidem cum CHRISTVS emisit spiritum ad inferos descensurus, sed
 cum resurrexit. CHRISTVS enim primitiæ dormientium, & primogenitus ex mor-
 tuis, uera quidem, & nō amplius mortī obnoxia resurrectione, fuit. Sed & captiuam
 duxit captiuitatem: & hi sunt qui cum eo surrexerunt. Multa inquam corpora sancto-
 rum, qui dormierant, surrexerunt: quod indicabat eos solos qui ad CHRISTVM ue-
 niunt, & morte eius uiuificantur, de morte transire ad uitam. Et post resurrectionem
 eius

eius uenerunt in sanctam ciuitatē, & apparuerunt multis: & etiā cum eo nunquam ultra morituri abierunt in cœlum: quod designabat omnes, qui in ipso uiuificātur, ituros in cœlestē Hierusalē, & apparituros multis angelorum, & agminum cœlestium hierarchijs. Quæ cum fierent, nō est mirabile si multi territi fuerunt: quia cœlū & terrā, & petra durissimā, & elemēta omnia uisa sunt lugere dominum suum: sed & hecatontarchus, quem nostri centurionem uocant, quod centum militibus præsit, ad custodiam IESV, ex parte præsidis & Iudæorum cum suis deputatus: primus cum suis, non sine magno timore, cōfessionē deo dedit. Quod subdit Matthæus, dicēs. ¶ Cen-
 turio autē, & qui cum eo erant custodientes IESVM, uiso terramotu, & his quæ fie-
 bant, timuerunt ualde, dicentes: Verē filius dei erat iste. ¶ Hæc fuit eorum de IESV
 confessio: Verē filius dei erat iste, ut quī iam id oraculi Esaiæ: Et concutientur funda-
 menta terræ, confractione cōfringetur terra, cōtritione conteretur terra: impletum ui-
 dentes diuinitatem morientis agnoscerēt. Sed & de notis & amicis domini, qui pie-
 tatis studio seruierant uiuenti, subdit Matthæus, dicens. ¶ Erant autem ibi mulieres
 multæ à longè, quæ secutæ erant IESVM à Galilæa, ministrātes ei: inter quas erat Ma-
 ria Magdalene, & Maria Iacobi, & Ioseph mater, & mater filiorū Zebedæi. ¶ Maria
 Magdalene, ea erat quæ dominū sequebat à Galilæa, è facultatibus suis ei ministrans,
 & à qua dominus septē eiecerat dæmonia. Maria Iacobi, & Ioseph mater, Maria Cle-
 ophæ. Mater autem filiorum Zebedæi, Salome, mater Iacobi & Ioānis. Et hæc, notæ,
 familiares & amicæ erant domino. Stabant nihilominus à longè: at non quia non ge-
 rerent magnum erga eum dilectionis affectum: sed quia prophetias impleri oportet.
 Scriptum enim erat Psalmo. 87. Elongasti à me amicum & proximum, & notos
 meos à miseria. Sed ante solis occasum è cruce depositus fuit dominus, & Pilati iussu
 traditus Ioseph ab Arimathia, dicente Matthæo. ¶ Cum autem sero factum esset, uē-
 nit quidam homo diues ab Arimathia nomine Ioseph, qui & ipse discipulus erat IESV.
 Hic accessit ad Pilatum, & petijt corpus IESV. Tunc Pilatus iussit reddi corpus.
 Et accepto corpore, Ioseph inuoluit illud in sindone munda, & posuit illud in monu-
 mento suo nouo, quod exciderat in petra. Et aduoluit saxum magnū ad ostium mo-
 numenti, & abiit. Erat autem Maria Magdalene, & altera Maria, sedentes contra se-
 pulchrum. ¶ Id, Cum sero factum esset, sic Græce habetur, ὁψίας δὲ γενομένης, quod
 pro loco & re gesta uerti poterat, Cum autē serum uel uespera fieret, sole scilicet ab
 hora nona tendēte, deurgenteq; ad occasum, Necdum enim uespera facta erat, cum
 Ioseph petijt corpus IESV, quando quidem & ante initium noctis, existēte adhuc pa-
 rasceue, tumulatus est dominus: nam à uespera illa incipiēte, magnum incipiebat sab-
 batum, in quo neq; corpus deponi, neq; sepeliri ac tumulari licuisset. Et hunc esse sen-
 sum Euangelistæ, & si eum nō expressit interpret Latinus, quis ambigere possit: tum
 id requirēte Iudaicæ legis obseruatōe, tum dicēte Ignatio in ea quæ ad Trallianos est
 epistola: Die ergo parasceues, tertia hora accepit sententiā à Pilato, permittēte patre:
 sexta uero, crucifixus est: nona autē, emisit spiritum. Ante uero solis occasum de cru-
 ce depositus est, & sepultus est in monumēto nouo. Sabbato uero mansit sub terra in
 sepulchro, in quo posuit eum Ioseph ab Arimathia. Adhæc, si iam sero factū esset, sab-
 batum iam cœpisset, nec diceret Marcus: Quia erat parasceue, quod est ante sabbatū,
 uēnit Ioseph ab Arimathia, nobilis decurio: qui & ipse erat expectans regnum dei, &
 audacter introiuit ad Pilatum, & petijt corpus IESV. Nec rursus Lucas de Ioseph lo-
 quens: Hic accessit ad Pilatū, & petijt corpus IESV: & depositū, inuoluit in sindone,
 & posuit eum in monumento exciso, in quo nondum quisquam positus fuerat: & di-
 es erat parasceues, & sabbatum illucescebat. Quocirca tam apud Matthæum, quàm
 apud Marcū & Lucā, hæc particula, ὁψίας δὲ γενομένης, pro qua habemus, Cum autē
 sero factum esset: sic uertenda intelligendaq; est: Cum autem serum fieret, id est cum

279

Esai. 24.

280

Psal. 87.

281

Ignatius.

Mar. 15.

Luc. 23.

uespera instaret & appropinquaret. Quod Ioseph monumentum nouum excidi fecerat in petra, id diuina factum fuerat prouidentia: ut in magnifico, & in quo nondum quisquam positus fuisset monumento, corpus Mesiae, corpus CHRISTI, corpus denique regis aeterni tumularetur: ex quo paulo post gloriosus resurgeret, ut impleret prophetia Esaiæ, dicentis: In die illa radix Iessæ, qui stat in signum populorū, ipsum gētes deprecabūtur, & erit sepulchrum eius gloriosum. Et rursus secundū additionē septuaginta: Qui ambulat in iustitijs, & loquitur uiam rectā, & odit impietate & iniquitate, & manus excutit à muneribus, & obturat aures ut non audiat iudiciū sanguinis, & claudit oculos ne uideant iniustitiā: iste habitabit in spelunca petra fortissimæ. Regē cum gloria uidebūt oculi uestri. Porro cum Ioseph, & ex Ioanne, Nicodemus, dominum cum aromatibus linteis ligauerunt, & Iudæorum ritu sepelierunt: aderant Maria Magdalene, & Maria Cleophæ, quæ secutæ erant dominū à Galilæa, è regione sepulchri fedētes, & locū explorātes, ut trāfacto sabbato uenire possent cum unguentis, & illinire corpus IESU: tunc enim neq; unguēta habebāt, neq; unguere poterant, aduoluto ad ostium monumētī prægrandi saxo, & continuò superueniente sabbato, quæ erat altera dies post parasceuen. De qua subdit Matthæus, dicens: ¶ Altera autē die, quæ est post parasceuen, cōuenērunt principes sacerdotū & pharisæi ad Pilatū, dicentes: Domine recordati sumus, quia seductor ille dixit adhuc uiuens: post tres dies resurgam: lube ergo custodiri sepulchrum usq; in diem tertium, ne forte ueniāt discipuli eius & furentur eum, & dicant plebi: surrexit à mortuis: & erit nouissimus error peior priore. At illis Pilatus: Habetis custodiā: Ite, custodite sicut scitis. Illi autē abeuntes, munierunt sepulchrum, signātes lapidem cum custodibus. ¶ Altera dies post parasceuen (ut dictum est) sabbatum est. Et parasceue dicta est, quod in ea pararetur necessaria pro sabbato: nihil enim sabbato parare licebat. Erat autē sabbatū illud magnū quia duplex festum. Et in eo sabbato, & in principio quidem eius, quamprimū scilicet intellexerunt dominū esse sepultū (nō enim expectassent usq; mane, ne per tantū temporis interuallum suffurati fuissent discipuli corpus domini) uenerunt principes sacerdotum & Pharisæi ad Pilatū, uocātes uerbum dei summi patris filium, aternā sapientiam, seductorem: & dixerunt se recordatos esse, eum dixisse, dū adhuc uiueret, quod post tres dies resurrecturus esset. Et quando dixerat: Cum ex Marco docens discipulos suos in Cæsarea Philippi dicebat: Oportet filium hominis pati multa, & reprobari à senioribus, & à summis sacerdotibus & Scribis, & occidi: & post tres dies resurgere. Sed & apertius illud ex Iuda discere potuerūt, id est qd̄ tertiā die ex uerbis eius esset resurrecturus. Nā quod hic dicit, Post tres dies, perinde intelligi potest ac intra tres dies siue per tres dies, aut tertiā die. De quo in disceptatione de triduo CHRISTI abunde disseruimus. Et quod illi sic intellexerint, id quod adiecerūt, manifeste indicat, scilicet: lube ergo custodiri sepulchrū usq; in diem tertium. Nam si intellexissent eum dixisse se resurrecturū post diem tertium, id est die quarto, dixissent: lube ergo custodiri sepulchrum in diem quartum, etiam integrum. Quibus Pilatus cōcessit ualidam custodiā, & in eo tempore, in quo nulla posset de sublatione corporis IESU suboriri suspicio. Nec satis fuit adhibuisse custodes, sed cum certò scirēt corpus esse in sepulchro, muniri curarunt sepulchrum, & sigillo obsignari lapidem. Sed frustra hæc omnia moliti sunt, & ad suam confusionem: quia rediuiuo domino, cum corpus ostendere non possent, tanta illa diligentia exclusit eorum mendacium, quod scilicet discipuli corpus furati essent. Ad quod nihilominus mendaces (ut capite sequenti dilucebit) confugere uoluerunt. Sed nos confugiamus, non ad mendacium, sed ad dominum nostrū, qui uia, ueritas, & uita est: qui uerè pro nobis mortuus est, uerè sepultus, & tertiā die resurrexit: & nunc sedet in gloria patris: cui honor, decus, & imperium per eundem dominum nostrum in unitate spiritus sancti, in omnia seculorum secula. Amen.

CAPVT VIGESIMVM OCTAVVM.

Esperere autem sabbati, quæ lucefcit in prima sabbati, uenit 283
 Maria Magdalene, & altera Maria uidere sepulchrum. Et
 ecce terræmotus factus est magnus. Angelus enim domi-
 ni descendit de cælo, & accedens reuoluit lapidem, & se-
 debat super eum. Erat autem aspectus eius sicut fulgur, & ue-
 stimentum eius sicut nix. Præ timore autem eius exterriti sunt custodes, &
 facti sunt uelut mortui. Respondens autē angelus, dixit mulieribus: Nolite
 timere uos: Scio enim quod IESVM qui crucifixus est, quæritis: Non est
 hic: surrexit enim, sicut dixit. Venite, & uidete locum ubi positus erat domi-
 nus. Et citò euntes, dicite discipulis eius quia surrexit, & ecce præcedet uos
 in Galilæam, ibi eum uidebitis. Ecce prædixi uobis. ¶ Et exierunt citò de 284
 monumēto cum timore & gaudio magno, currētes nūciare discipulis eius.
 Et ecce IESVS occurrit illis, dicens: Auete. Illæ autem accesserunt, & tenue-
 runt pedes eius, & adorauerunt eum. Tunc ait illis IESVS: Nolite timere:
 15 Ite, nunciare fratribus meis ut eant in Galilæam, ibi me uidebunt. ¶ Quæ 285
 cum abiissent, ecce quidam de custodibus uenerunt in ciuitatem, & nuncia-
 uerunt principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant. Et congregati cū
 senioribus, cōsilio accepto, pecuniam copiosam dederunt militibus, dicen-
 tes: Dicite quia discipuli eius nocte uenerunt, & furati sunt eū nobis dormi-
 20 entibus. Et si hoc auditū fuerit à præside, nos suadebimus ei, & securos uos
 faciemus. At illi accepta pecunia, fecerūt sicut erant edocti. Et diuulgatum
 est uerbum istud apud Iudæos usq; in hodiernum diem. ¶ Undecim autem 286
 discipuli abierunt in Galilæam, in montem ubi cōstituerat illis IESVS. Et
 uidentes eum, adorauerunt: quidā autē dubitauerunt. ¶ Et accedēs IESVS, 287
 25 locutus est eis, dicēs: Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. Eun-
 tes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, & filii, &
 spiritus sancti: docentes eos seruare omnia quæcunque mandauī uobis. Et
 ecce ego uobiscum sum omnibus diebus usque ad cōsummationem seculi.

ANNOTATIONES BRÉVES XXI. CIRCA LITERAM CAP. XXVIII.

1	Vespere	καταβάς	commoti sunt,
	δφέ	ἀπεκύλισθ	conculsi sunt
	sero,	indefinita.	9 dixit * ὑμῖν uobis.
	tarde	4 lapidem	9 Venite - &
1	sabbati	* ἀπὸ τῆς θύρας	10 surrexit
	σαββάτων	ab ostio	* ἀπὸ τῶν νεκρῶν, ¶
	plurale	5 aspectus	à mortuis, &
	& infra.	ἡ εἶδέν	10 præcedet
2	uidere	species,	πρῶτα
	ad uidendum,	forma	præfens.
	ut uiderent	6 eius * λευκὸν album	11 prædixi
4	descendit	6 exterriti sunt	ἵππων
4	reuoluit	ἑστίασεν	dixi

12 discipulis eius,
 *ως δε ερηυνοντ
 απαγγελαι τοις
 μαθηταις αυτου,
 Et dum ibant
 ut renunciarent
 discipulis eius:
 15 ibi

κακα
 & ibi
 18 pecuniam
 αργυρια
 argenteos
 & infra.
 20 à præside:
 επι τω ηγεμονο

sub præside
 23 ubi
 quò
 24 adorauerunt * αυτου εϋ:
 28 seculi.
 * αμην
 Amen.

COMMENTARIUS IN CAPVT VIGESIMVM OCTAVM.

Facto magno sabbato, illuxit prima dies sabbatorum, id est dies domini-
 nica, qua Maria Magdalene, de qua pauloante facta est mentio: & alte-
 ra Maria, scilicet Maria Cleophae (hae enim, Galilæae, iunctæ, & sodales,
 maxime in hac peregrinatiõe erant) uenerūt ut uiderēt sepulchrū, dicen-

283 » te Matthæo. ¶ Vespere autem sabbati, quæ lucefcit in primam sabbati, uenit Maria
 » Magdalene, & altera Maria uidere sepulchrū. Et ecce terræmotus factus est magnus,
 » Angelus enim domini descēdit de cœlo, & accedens reuoluit lapidem, & sedebat su-
 » per eum. Erat autem aspectus eius sicut fulgur, & uestimentum eius sicut nix. Præ-
 » timore autem eius exterriti sunt custodes, & facti sunt uelut mortui. Respondens au-
 » tem angelus, dixit mulieribus: Nolite timere uos, Scio enim quod IESVM, qui cruci-
 » fixus est, quæritis: Non est hic, surrexit enim, sicut dixit: Venite, & uidete locum, ubi
 » positus erat dominus. Et citò euntes, dicite discipulis eius quia surrexit, & ecce præce-
 » dit uos in Galilæam, ibi eum uidebitis: Ecce prædixi uobis. ¶ Quod hic legimus: Ve-
 » speræ autē sabbati, quæ lucefcit in primam sabbati, sic Græce habetur, ὅψε δε σαββα-
 » τωρ τῆ ἐπιφωσκῶση εἰς μίαν σαββάτων, qui sermo anceps est ratione aduerbii ὅψε, quod
 » uesperæ & sero siue tarde significat. sic enim uerti potest: Vesperæ autem, siue, Sero au-
 » tem sabbatorū ea (subaudi die) quæ illucefciebat in unā (id est primā) sabbatorū: ut sen-
 » sus sit, aut quod Maria Magdalene uenerit uidere sepulchrum ea uespera, qua cœpit
 » prima dies sabbatorum. At tunc præuenisset, etiam multis horis, resurrectionis tem-
 » pus, & omnino frustra uenisset: cum & tunc ibi custodes essent, & sepulchrum esset
 » munitum, & saxum obfignatum, neq; id etiam uerisimile est, profunda nocte, excu-
 » santibus multis militibus, extra urbem, in locum solitarium, & à uicinia longè femo-
 » tum, duas aut etiā plures mulieres aufas fuisse ire. Aut quod uenerit sero atq; tarde,
 » nimirum quia iam surrexerat dominus, & terrefacti custodes fugerant, & angelus la-
 » pidem excusserat, & sepulchrū patuerat, & terra terrifico motu fuerat cōcussa: quod
 » & uerisimilius uidetur. Et quia prius dictū est, Vēnit: & postea, Et ecce terræmotus
 » factus est magnus: aduertēdum est illud, Vēnit, priori loco positum, per prolepsin, id
 » est anticipationē dictum esse, quæ figura apud euangelistas, & ipsos quoq; Hebræos
 » percrebra est, nisi forte illa indefinita ἐγένετο, ἀπεκρίθη, ἐσείδησαν ἐγένοντο pro præte-
 » ritis plusquamperfectis accipienda sint. Verum cum tunc ipsa & aliquot sociæ eius
 » uenerunt profundo diluculo, sed iam suscitato domino ex Luca, duos angelos uide-
 » runt. Et tunc euntes, non satis credulæ nunciauerunt apostolis, & necdum eis domi-
 » nus occurrit in uia. Quando autem unus allocutus est eas angelus, gaudentes & cre-
 » dulæ abierunt: & tunc occurrit eis dominus in uia, & tenuerūt pedes eius antequam
 » nunciarent apostolis. Et hoc illis contigit in secunda ad minus profecctione ad monu-
 » mentum. Quo fit ut de hac secunda profecctione reditione q; à monumento prosequi
 » 284 » uideatur Matthæus, cum subdit. ¶ Et exierunt citò de monumento cum timore &
 » » gaudio magno, currentes nunciare discipulis eius. Et ecce IESVS occurrit illis, dicēs:
 » » Aue. Illæ autem accesserunt & tenuerunt pedes eius, & adorauerūt eum. Tunc ait
 » » illis

» illis IESVS: Nolite timere: Ite, nunciāte fratribus meis, ut eāt in Galilæam, ibi me uis
 » debunt. ¶ Primo nunciatum est apostolis à Maria Magdalena suis comitata, ex Ioan. 20.
 anne. Tulerunt (inquit illa apostolis apud Ioannem) dominum meum, & nescimus
 ubi posuerunt eū. Quod si uidissent dominū, & pedes eius in uia tenuissent, nunquā id
 nunciāssent. Certū igitur est, posteriore abscesu à monumento eas uidisse dominū, &
 tenuisse pedes eius. Sed & aliud quod (illis abeuntibus) euēnit in Hierusalem, narrat
 » Matthæus, dicens. ¶ Quæ cum abiissent, ecce quidam de custodibus uenerunt in 285
 » ciuitatem, & nunciauerunt principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant. Et cō
 » gregati cum senioribus, consilio accepto, pecuniam copiosam dederunt militibus,
 » dicentes: Dicite quia discipuli eius nocte uenerunt, & furati sunt eum nobis dormi
 » entibus. Et si hoc auditū fuerit à præside, nos suadebimus ei, & securus uos faciemus.
 » At illi accepta pecunia, fecerunt sicut erant edocti. Et diuulgatum est uerbum istud
 » apud Iudæos, usque in hodiernum diem. ¶ Quæ cum abiissent, uel ut Græce habe
 » tur; προσηγομένωρ δὲ ἀνθρώπων, id est, Euntibus autem ipsis, uel, Cum autem ipsæ irent, ecce
 » quidam de custodibus uenerūt in ciuitatem, scilicet Hierosolymitanam, & nunciāue
 » runt principibus sacerdotū omnia quæ facta fuerant. Ergo custodes iam erant in Hie
 » rusalem, quando illæ uisitato sepulchro, & uiso in uia domino regrediebātur. Et quæ
 » nunciauerunt custodes: Terræmotū, & lapidem reuolutum, & uisionem terrificam,
 » unde uelut mortui iacuerant exanimati: unde intellexerant dominum uerè suscitātū,
 » nequē ulla amplius opus esse custodia. Sed quid perfidi principes sacerdotum, ut resur
 » rectionis ueritatem offuscarent (insurrexerunt enim in eum testes iniqui) quæ nihilo
 » minus offuscari non potuit (nā mentita est iniquitas sibi) quid iniquā suaserunt illis cu
 » stodibus, operæ precium est audire: congregati enim & cōsilio accepto, pecuniam co
 » piosam dederunt militibus illis, dicentes: Dicite quod discipuli eius nocte uenerunt, et
 » furati sunt eum nobis dormiētibus. O uiri mendaces, in quorū persona loquitur Esa
 » ias: Scelera nostra nobiscū, & iniquitates nostras cognouimus, peccare & mentiri cō
 » tra dominum. Et quomodo non cognoscentes peccassent, & mentiti fuissent contra
 » dominum: cum per custodes ueritate cognita, suaderent accepta pecunia, & quidem
 » multa, mentiri? & sic mentiri, ut omnes qui audirent, modo mente capti non essent,
 » confestim mendaciū intelligerent, adeo inopes erant consilij. Dicite (inquiunt) quod
 » discipuli eius nocte uenerūt, & furati sunt eum nobis dormiētibus. At si dormiebāt,
 » quomodo uenisse scierunt? Si nescierunt, quomodo testes esse potuerūt? Et cū sic lo
 » cus munitus esset, & sigilla & munimēta infringere oportuisset, & ingēs saxū reuolue
 » re, in tanto strepitu dormire potuissent omnes? Sed esto sic alte & profunde dormie
 » rint. Pulchra sanè ratio, si rogentur, quomodo scitis quod uenerunt discipuli & tulerūt
 » eū: quia dormiebamus, et profundissime quidē dormiebamus. Hac nihilominus
 » ualētiorē qua suaderēt nō habuere rationē. Ac tanta diligentia munitiois loci, tā
 » ta copia militū, quā ad hoc petierant ne uenirent discipuli & furarētur eū, tāta deniq;
 » uigilantia obstruxit huic mēdacio uia. Si non petiissent custodiā, si non diligentissime
 » præmunissent locum, potuisset eorū mendacium uerisimile uideri: nunc autē non pō
 » test. Sed & si sic factum fuisset, quod tamen testari non potuissent milites (quis enim
 » testetur de ijs, quæ se dormiente facta sunt: ipsi daturi erant pœnas: nam & ipsi men
 » daciōrū artifices, mēdituris operā suam polliciti sunt, ut nullas darēt maleactæ sibi cō
 » missæ prouinciæ pœnas. Accepta ergo pecunia, ipsi custodes diuulgarūt inter Iudæ
 » os perditionis filios, diaboli mendaciū: quod tantū inualuit in ijs, qui reprobī sunt, ut
 » hodie quoq; inter omnes gentes per tot annos uentilati, hoc erroris mendacio sedu
 » cti sint, & ad suos Annam & Caiphā huius erroris autores descendant omnes. In
 » ter suos autem iidem custodes, & inter electos, manifestam prodiderunt ueritatem:
 » quā etiam si suppressere uoluissent, ipsa CHRISTI præsentia non patiebatur, ipsi an
 »

- geli, ipsi denique qui à mortuis cum IESU surrexerāt. Cæterum cum frequenter discipulis suis dominus apparuerit, de una sola apparitione, qua undecim discipulis apparuit in Galilæa, subdit Matthæus, dicēs. ¶ Undecim autem discipuli abierunt in Galilæam, in montem ubi constituerat illis IESVS. Et uidentes eum adorauerūt, quidam autem dubitauerunt. ¶ Cæteris omissis, de hac sola apparitiōe domini, mētionem facit Matthæus, de qua prius dixerat angelus mulieribus; Et citò euntes dicite discipulis eius, quia surrexit, & præcedet uos in Galilæam. Et de qua eadē dixerat eisdem dominus: Nolite timere: Ite, nunciate fratribus meis, ut eant in Galilæam, ibi me uidebūt. Iuxta ergo uerbum domini, exactis celebritatis diebus, profecti sunt undecim in Galilæam, & uiderunt dominum in eo loco, quē illis constituerat: antequam enim pateretur, post corporis & sanguinis sui sacrosancta instituta mysteria, dixerat eis: **Matth. 26.** Postquam autem resurrexero, præcedam uos in Galilæam: sed locus ac mons ubi apparere debebat, illic non habetur expressus. Et adorauerunt eum, nimirum quem dei filium, deumq; cognoscebant. At quidam, utrum ipse esset, an forte alterius phasma, aut illusio, hæsitauerunt: ad quam hæsitacionem amputandam dominus, qui eminus uisus fuerat & adoratus, propius accessit, dicēte Matthæo. ¶ Et accedēs IESVS locutus est eis, dicēs: Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. Eūtes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti: docentes eos seruare omnia quæcunque mandauī uobis. Et ecce ego uobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem seculi. ¶ Ex ipso accessu, & locutione domini, ipsum apertius cognouerunt, ut eum dominū esse nullo modo amplius ambigerēt. Mox uero dominus omnem potestatem & in cælo & in terra sibi datam à patre, manifestat eis: non solum ut ea utatur in terra Iudæorum, & paruo tempore, sed in toto orbe terrarum, & omnibus temporibus, usque ad consummationem omnium. Et **Dani. 7.** hæc est potestas, de qua loquitur Daniel, dicēs: Et ecce cum nubibus cæli quasi filius hominis ueniebat, & usq; ad antiquum dierum peruēnit, et in conspectu eius obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem & honorem & regnum, & omnes populi, tribus & linguæ ipsi seruient. Potestas eius, potestas æterna, quæ nō auferetur: & regnū eius, quod non corruptetur. Et potestate ab antiquo dierum, id est patre æterno sibi tradita, mittit apostolos suos ad omnes gentes, dicēs: Ite, docete omnes gentes. Cum ait, omnes, nullas excludit: tāta est erga genus nostrum eius benignitas, ut omnes uelit esse redemptionis per eum factæ participes, pro quibus etiam mori dignatus est. Et formam præscribit eis nouæ regenerationis, qua omnes qui ad hanc regenerationis gratiam (quæ est spiritualis generatio, corpori CHRISTI concorporatio, & in filios dei adoptio) uenimus, sanctificamur: scilicet in nomine patris & filij & spiritus sancti. Cum in nomine dicit, non in nominibus, deitatis unitatem dicit, uniusq; & soli dei confessionem. Cum uero patris & filij & spiritus sancti, trinæ beatitudinis discretionē pariter & ordinē. Pater ordine primus, deinde filius, mox patri & filio cōregnator æternus, spiritus sanctus. Et ne putemus nos derelictos, si ipsum in sua gloria nō uidemus (hoc enim mortales non ferunt oculi) subinde se pollicetur nobiscū semper fore, qui est ipsa quæ mentiri nō potest ueritas, usq; ad consummationē seculi. Ergo tantæ bonitatis autorem omnes gentes adorent, in cælo in dextera patris residentem, ut omnes in Galilæa apostoli in mōte eū adorauerunt. Quid enim Galilæa quæ uolubilitatem sonat, nisi gentium multitudo, quæ ad CHRISTVM uoluenda erat? Quid mons, nisi cælum monstrabat, in quo deus ab omnibus gentibus coli uult? Impleatur ergo quod scriptū est: Omnes gentes quascunq; fecisti, uenient & adorabūt coram te domine, & glorificabūt nomē tuū. Teneamus igitur nostræ regeneratiōis confessionē, & dicamus iugiter in cordibus nostris: Benedicamus patrē & filiū cum sancto spiritu, laudemus et superexaltemus eū in secula: & filius dei nūq; nos deseret, sed nobiscū semper erit, nosq; in hoc mūdo semper inhabitabit, usq; ad finem seculi.
- In hoc